

# Yhteyksien kirja

## Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla

Toimittaneet Tuula Helne ja Tiina Silvasti



# Yhteyksien kirja

## Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla

Toimittaneet Tuula Helne ja Tiina Silvasti



KELAN TUTKIMUSOSASTO | HELSINKI 2012

© Kirjoittajat ja Kelan tutkimusosasto, kuvat Veijo Hukka

Taitto, kansi ja kielenhuolto: Maini Tulokas, Leena Rautjärvi  
ja Tarja Hyvärinen / Kelan tutkimusosaston julkaisutoimitus

ISBN 978-951-669-902-1 (nid.)  
978-951-669-903-8 (pdf)

Juvenes Print  
Tampere 2012

## Esipuhe

Viime vuosikymmenten aikana kestävä kehitys on nous-  
sut yhä tärkeämmäksi ihmiskunnan toimintaa ohjaa-  
vaksi periaatteeksi. Suomen hallituksen strategioissa  
ja ohjelmissa periaate on esiintynyt jo vuodesta 1990.  
Kestävyyden vaatimus koskee koko suomalaista yhteis-  
kuntaa ja kaikkia sen toimijoita, myös Kelaa. Kelan stra-  
tegisiin painopisteisiin kuuluuakin kantaa vastuuta eko-  
logisesta, sosiaalisesta ja taloudellisesta kestävydestä.  
Painopisteen mukaisesti keväällä 2012 valmistui Kelan  
kestävän kehityksen ohjelma. Työ ohjelman periaatteiden  
saattamiseksi käytäntöön on parhaillaan käynnissä.

Kestävän kehityksen ohjelma perustuu yhteiskunnal-  
liseen vastuuseen. Se edellyttää, että Kela ottaa kestävän  
kehityksen edistämisen huomioon kaikessa toiminnas-  
saan. Ohjelmassa ilmaistaan tahto huolehtia sekä kan-  
salaisten että ympäristön hyvinvoinnista. Lisäksi ohjel-  
massa asetetaan Kelalle kunnianhimoinen tavoite olla  
esimerkillinen ja aktiivinen kestävyysajattelun edistäjä  
ja vaikuttaja. Ohjelmassa uskotaan, että tämä vahvistaa  
sekä Kelan organisaatiota että sen asemaa suomalaisen  
sosiaaliturvan vastuullisena toimeenpanijana. Näin us-  
komme mekin.

Kestävän kehityksen huomioon ottaminen arjessa  
jää valitettavan usein vaatimattomaksi: pyritään sam-  
muttamaan valoja tai tulostamaan vähemmän. Vaikka  
jokapäiväiset askareemme ovat oleellinen osa arkielä-  
män ympäristöpolitiikkaa, todellinen kestävä kehitys  
vaatii toteutuakseen myös suurempia ajatuksia ja teko-  
ja. Meidän tulee olla valmiita haastamaan vallitsevia  
ajattelumalleja sekä pohtimaan ja ottamaan käyttöön  
uudenlaisia ratkaisuja. Juuri tähän käsillä oleva julkaisu

pyrkii: kysymme, mitä kestävän kehityksen ottaminen  
vakavasti voisi merkitä yhteiskunnassamme.

Teoksemme on osa Kelan tutkimusosaston Toinen  
sosiaalipolitiikka -hanketta, jonka edellinen julkaisu oli  
kesällä 2012 ilmestynyt teos *Sosiaalipolitiikka rajallisella  
maapallolla*. Hankkeen pääidea on selvittää, miten ilmas-  
tonmuutos, ekologinen kriisi, luonnonvarojen rajallisuus  
ja liikakulutus voitaisiin ottaa paremmin huomioon  
sosiaalipolitiikassa ja sosiaaliturvajärjestelmässä ja nii-  
den kehittämisessä. Millaista olisi kestävä hyvinvointi?  
Hanketta toteutetaan myös yhteistyössä talon ulkopuo-  
listen tutkijoiden kanssa.

Tutkimusosaston tehtävä on tarkastella paitsi so-  
siaaliturvaa ja sen toimeenpanoa myös sitä jatkuvasti  
muuttuvaa ympäristöä, jonka ehdoilla kansalaiset ja  
sosiaaliturvainstituutiot toimivat. Toimintaympäristöä  
koskevan tiedon avulla voimme sekä ennakoida tulevaa  
kehitystä että tehdä tarpeellisia korjausliikkeitä elämäs-  
sämme ja järjestelmiemme toiminnassa – ja olla myötä-  
vaikuttamassa kestävämpään tulevaisuuteen. Kysymys  
on toisin sanoen varovaisuusperiaatteen edellyttämästä  
tulevaisuusorientoituneesta ajattelusta, varautumisesta  
ja ennakoimisesta; samoista asioista, joiden vuoksi  
sosiaalivakuutusta aikoinaan ryhdyttiin kehittämään.

Sosiaalipolitiikan perimmäinen tehtävä on suojata  
ihmisiä onnettomuuksilta ja riskeiltä. Esimerkiksi työ-  
tapaturma, sairastuminen ja vanheneminen ovat sellaisia  
riskejä, joiden varalta nykyinen sosiaaliturvajärjestelmä  
suojaa meitä. Riski on vakuutusajattelun peruskäsite  
eli sattumanvarainen vaaratekijä, joka on jollain tapaa  
mitattavissa ja esitettävissä jollain todennäköisyydellä.

Postmodernissa maailmassa riskit ovat muuttaneet luonnettaan. Uudet ekologiset riskit eivät ole paikallisesti, ajallisesti ja sosiaalisesti rajattavissa, ja ne luistavat yhä useammin yhteiskunnallisten turvajärjestelmien otteesta. Ne myös kytkeytyvät ja ketjuuntuvat yhteen ennalta arvaamattomilla tavoilla. Epävarmuus tulevaisuudesta siis kasvaa, ja lopulta myös vakuutuksen idea kyseenalaistuu. On aika kiirehtiä sen selvittämistä, mitä tämä merkitsee sosiaalipolitiikan näkökulmasta.

Nykyisten sosiaalisten ja ekologisten haasteiden monimutkaisuuden ja yhteenkietoutumisen vuoksi on entistä tärkeämpää hyödyntää erilaisia näkökulmia. Tähän kokoelmaan onkin yhteyksien avaamisen ja oivaltamisen nimissä kutsuttu kirjoittajiksi sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan asiantuntijoiden ohella myös ympäristökysymysten ja talouden asiantuntijoita.

Julkaistu on suunnattu sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan alan asiantuntijoille ja työntekijöille sekä sosiaali-alan, yhteiskuntapolitiikan ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen opiskelijoille. Se sopii myös kaikille ajankohtaisista yhteiskunnallisista ja ympäristökysymyksistä kiinnostuneille lukijoille.

*Helsingissä lokakuussa 2012*

*Tuula Helne ja Tiina Silvasti*

## Sisältö

### Yhteydet avautuvat

#### **Tuula Helne ja Tiina Silvasti**

Johdanto ..... 10

#### **Veijo Hukka**

Maailma, jossa elän..... 24

### Yhteyksien tarve

#### **Olavi Riihinen**

Ekologisen kriisin juuret

Vähään tyytymisestä halujen ekspansioon..... 30

### Avautuva ajattelu

#### **Risto Willamo**

Milloin luonto voi hyvin – ja ihminen? ..... 46

#### **Leena Helenius**

Paradigman muutos kestävän elämäntavan ja kulttuurin pohjana ..... 50

### Viisaampaa taloudenpitoa

#### **Jukka Hoffrén**

Talouden rengistä sen isännäksi

Kohti todellisen hyvinvoinnin tavoittelua ..... 64

#### **Hilkka Pietilä**

Ihmisen talous ..... 73

#### **Jarna Pasanen ja Marko Ulvila**

Energiankulutuksen laskusta talouslaskuun..... 80

#### **Risto Isomäki**

Monta kärpästä yhdellä iskulla

eli miksi suurimpia ongelmiamme ei enää ole mahdollista

ratkaista erillisinä kysymyksinä ..... 90

#### **Timo Järvensivu, Paavo Järvensivu, Tiina Schmidt ja Petri Palmu**

Työ ekologisesti ja sosiaalisesti kestävässä tulevaisuudessa ..... 104

## Osallisuuteen vapautuva ihminen

### **Olli Tammilehto**

Talouden kasvusta demokratian kasvuun..... 116

### **Tapani Lausti**

Vapauden vaisto, ihmisyyden ylistys ja osallisuustalous ..... 124

### **Arto O. Salonen**

Sosiaalinen saneeraus – tie ekososiaaliseen sivistykseen ..... 134

## Ihmisen mittaisia askeleita

### **Liisa Häikiö**

Kestävä kehitys

Utopia kehittyvästä ja kestävästä kansalaisten yhteiskunnasta ..... 150

### **Annukka Berg**

Paperitiikereistä kokeiluyhteiskuntaan ..... 158

### **Paavo Järvensivu**

Markkinakäytännöt ja luonnonvarat

Tutkivalla otteella kestäviin ratkaisuihin..... 167

### **Maria Joutsenvirta ja Timo Järvensivu**

Sosiaalista vaurautta ja elinvoimaista hyvinvointia

kansalaisten ja yhteisöjen ehdoilla..... 173

### **Mikko Jalas ja Jenny Rinkinen**

Nuukuus

– eilispäivän ruokaa ympäristöpolitiikan pitopöytään?..... 185

### **Tiina Silvasti**

Korttelikeittiö

– kohti ekologista kansanterveyttä ja ekososiaalista

ruokahuoltoa..... 192

### **Tuula Helne ja Arto O. Salonen**

Reseptejä kestävämmän maailman puolesta

Kasvisruokavalio kulttuurisen muutoksen välineenä..... 202



## Ihminen juurillaan ja luonnossa

### **Antti Karisto**

Sukupolvien yhteydet ..... 222

### **Kirsi Salonen**

Mielen ja luonnon yhteyksiä

– eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma ..... 235

### **Katriina Soini**

Hoivamaatalous yhteyksien rakentajana ..... 248

### **Markku Laatu**

Lemmikkieläimet hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvan tuottajina ..... 255

### **Leena Vilkkä ja Sonja Pyykkönen**

Uusimaaseutu – ihmisten ja ympäristön parhaaksi ..... 271

## Maapallon muuttaminen

### **Eero Paloheimo**

Millainen olisi kestävä maapallo? ..... 286

Kirjoittajat..... 294

Luettelo taiteilija Veijo Hukan teoksista tässä kirjassa ..... 297



Yhteydet avautuvat



Tuula Helne ja Tiina Silvasti

## Johdanto: yhteyksiä luomassa

### eli askelia kestävämpään hyvinvointiin<sup>1</sup>

#### Yhteydessä maahan, vaan ei mullan alla

*Metsäpolulla kulkiessaan sen tuntee: maatuviin lehtien tuoksun, elämän kihinän niiden alla, häivähdyksen alkupe-  
rästään, jostain ikaikaisesta. Voi istua kivelle ja kuunnella  
pieniä rasahduksia ja lintujen ääniä, lehtien havinaa. Voi  
vain olla, vailla kiirettä. Yhteydessä ympäröivään, osana  
elämän jatkuvuutta – ja katovaisuutta.*

Ihmisen askel pallomme pinnalla on raskas. Ekologisen jalanjäljen laskelmat osoittavat, että ylitimme kestävän rajan jo vuosikymmeniä sitten. Nykyisin maapallomme ei enää riitä tuottamaan kulutustottumuksiamme vastaavaa määrää luonnonvaroja ja käsittelemään jätteitämme. Ilmaston muuttuessa syntyy ennennäkemättömiä uhkia. Luonnon ja eliölajien monimuotoisuus vähenee kiihtyvällä vauhdilla. Emme kohtele hyvin toisia lajeja, vaan tuhoamme luonnonvaraisten eläinten elinympäristöjä, pakotamme ”hyötyeläimet” tehotuotantoon ja kalastamme meret tyhjiksi. Vallitsevasta humanistisesta ja antroposentrisestä maailmankuvasta huolimatta emme kohtele hyvin edes toisia ihmisiä: äärimmäistä köyhyyttä ei ole poistettu eikä eriarvoisuutta ja ihmisoikeuksien polkemista ole saatu lopetetuksi. Lisäksi aiemmin maapallolle tyypillinen kulttuurisesti rikas elämäntapojen

kirjo on kutistumassa yhdeksi ainoaksi markkinavoimiksi palvelevaksi kulutusmalliksi.

Tällaista suurten, ehkä peruuttamattomien, ekologisten ja sosiaalisten ongelmien listaa voisi helposti jatkaa, sillä monet asiat maapallolla näyttävät vääjäämättä kehittyvän tulevien sukupolvien – niin ihmisten kuin muidenkin olentojen – kannalta huonoon suuntaan. Emme kuitenkaan pidennä luetteloa, vaan lähestymme asiaa toisesta suunnasta ja kysymme, runoilija Alexander Popen säettä lainaten, miten kävellä kevyemmin siellä, missä enkelitkin pelkäävät astua?

Kirjassaan *Onnellisuus* Matthieu Ricard (2004) kertoo Nepalissa sovelletusta positiivisen tutkimuksen periaatteesta: kylien asukkaat kutsuttiin koolle kertomaan taidoistaan, kyvyistään ja voimavaroistaan ja sitten miettimään, miten näitä ominaisuuksia voitaisiin hyödyntää yhdessä. Vaikka kasvun rajat ylittänyt maailma on kriisiytymässä, kirjamme tavoite on samanhenkisen kuin tuo esimerkki. Lähtökohtamme on siis hyvien ekososiaalisten käytäntöjen sekä ajattelutapojen löytäminen, kuvaaminen ja edistäminen. Tarkoitamme tällä ekososiaalisia ”uudistuksia” eli idullaan tai olemassa olevia toiminta- tai ajattelutapoja – olivatpa ne laajalaisia utopioita tai arjen käytäntöjä – joiden laajempi soveltaminen edistäisi ihmisen hyvinvointia ja ekosysteemin tilaa.

<sup>1</sup> Kiitämme Tuuli Hirvilammia johdantoartikkelimme kommentoimisesta.

Haluamme siis pikemmin hahmottaa tietä eteenpäin kuin käsitellä nykyisen elämänmuotomme epäkohtia. Nähdäksemme on välttämätöntä muuttaa ajattelumallamme ja elintapojamme, mutta tahtoisimme sen tapahtuvan mieluummin hallitusti, myönteisten ja harkittujen siirtymien kuin ekosysteemin ja talousjärjestelmän romahduksen kautta. Oletamme pragmaattisen optimistisesti, että emme ole vielä umpikujassa, vaan kestävän tulevaisuuden rakentamisesta on vielä toivoa – jos ryhdymme heti toimeen. Kuten filosofi ja psykoanalytikko Erich Fromm on kirjoittanut, yksilöä tai yhteiskuntaa koskevissa elintärkeissä kysymyksissä ei ole merkitystä, onko paranemismahdollisuus viisikymmentä vai viisi prosenttia. ”Elämä on uhkapeliä eikä sitä voi ennustaa, ja ainoa tapa elää on pyrkiä kaikin keinoin säilyttämään elämää niin kauan kuin se on mahdollista”. (Fromm 1969, 174.) Nyt jos koskaan kannattaa yrittää astua kevyemmin. Niin tehdäksemme tarvitsemme enemmän ymmärrystä ja lisää tietoa maapallollamme vaikuttavista moninaisista ja hienovaraisista riippuvuussuhteista.

## Yhteyksien verkko

Muinaisessa buddhalaisessa kirjallisuudessa on kuvaus Indra-jumalan verkosta. Legendan mukaan kauas Indran taivaallisille maille on ripustettu äärettömän suuri verkko, jonka jokaisessa solmukohdassa on jalokivi. Mitä tahansa jalokiveä katsotaankin, siinä näkyvät kaikkien muiden jalokivien heijastumat.

Hienommin ei ilmiöiden keskinäisriippuvuutta ja vuorovaikutusta juuri voi kuvata. Indran verkon ajatus soveltuu kuitenkin myös raadollisempiin asioihin, kuten omaan ilmastoomme. Uudessa, laveassa ajattelussa ilmastomuutoksen nähdään kytkävän yhteen sudanilaisen pakolaisleirin, eduskunnan ydinvoimapäätöksen ja lasta päiväkotiiin kuljettavan auton hiilidioksidipäästöt (Käyhkö 2012, 233). Ilmastomuutoksen sosiaaliset

seuraukset – ruokakriisit, muuttoliikkeet, jyrkentyvät sosiaaliset erot, terveysvaikutukset sekä talouden ja hyvinvointijärjestelmien häiriöt – koskevat meitä kaikkia (ks. Helne ym. 2012, 39–41 ja Dryzek ym. 2011).

Ilmastomuutosta katalysoiva hiilidioksidi on myös yksilötasolla yhteinen asia, sillä hiilidioksidi on poikkeuksetta kaikkien ihmisten tuottama päästö jo pelkästään hengittämällä mutta myös fossiilisia polttoaineita käyttämällä (Valkonen 2010a, 204). Edelleen ilmastomuutoksessa liittyvät yhteen mennyt, nykyinen ja tuleva: esiteollisen ajan pienet hiilidioksidipäästöt vaikuttavat edelleen ilmastoomme, ja nykyisten suurten päästöjemme vaikutukset ulottuvat satojen ja jopa satojentuhansien vuosien päähän. (Caldeira 2012; Pongratz ja Caldeira 2012.) Ilmastomuutos tulisikin laajentaa globaalimuutoksen käsitteeksi (Käyhkö 2012, 233).

”Keskinäisriippuvaisessa ja rajallisessa maailmassa – ympäristön kestävyys on köyhyyden poistamisen, taloudellisen kehityksen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edellytys.” Näin kirjoitti joukko nobelisteja julkilausumassaan globaalin kestävyuden symposiumissa (Stockholm memorandum 2011, 5). Virke osoittaa, kuinka yhteiskuntapolitiikan ytimeen noussut kestävän kehityksen käsitekin perustuu keskinäisriippuvuuden ideaan. Käsitteellä on neljä tukijalkaa: ekologinen, sosiaalinen, taloudellinen ja inhimillinen tai kulttuurinen kestävyys. Tällainen määrittely kuvastaa ymmärrystä siitä, että yhteiskuntaa ei voi tarkastella irrallaan luonnosta tai kääntäen, että ympäristöongelmia ei voi tarkastella irrallaan kulttuurista. Jälkimmäinen ajatus näkyy jo siinä, että ympäristöongelma ja ekologinen ongelma määrittyvät yleensä ihmisen toiminnan perusteella: kyse on siis ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen ongelmasta (ks. Oksanen 2012b, 148; Willamo 2012, 132, 135–136). On esimerkiksi todettu, että hiilidioksidi on kauan sitten lakannut olemasta pelkkää luontoa ja että siitä on tullut kulttuurinen ja sosiaalinen fakta. Siten hiilidioksidia voi pitää jopa yhtenä yhteiskunnan luontosuhteen mittarina. (Valkonen ja Saaristo 2010, 8.)



Kestävän kehityksen toteutumista ja koko käsitteen ristiriitaisuutta on kuitenkin kritisoitu monin tavoin (ks. Silvasti 2003). Vaikka kestävän kehityksen diskurssi on uinut osaksi valtavirran keskustelua, se ei tarkoita, että käsitettä käyttävät tahot olisivat sitoutuneet muuttamaan järjestelmäämme. Usein on kyse pikemminkin ”kestämättömän kestämisestä” (Blühdorn 2007), siis jonkinlaisesta viherpesusta. Kestävän kehityksen ajatusta pidemmälle keskinäisriippuvuuden filosofiaa vie esimerkiksi syväekologinen ajattelu. Siinä inhimillisen ja ei-inhimillisen elämän kukoistaminen maapallolla on itseisarvo. Ihmisillä ei ole oikeutta vähentää tätä rikkautta ja monimuotoisuutta muutoin kuin tyydyttääkseen välttämättömät tarpeensa. Koska kuitenkin teemme niin, meidän on muutettava toimintaamme ja sen perusteita. Tämä muutos vaikuttaa talouselämän, teknologian ja ideologian perusrakenteisiin. Lisäksi syväekologiassa korostetaan sen periaatteita kannattavien ihmisten velvollisuutta osallistua suoraan tai välillisesti muutoksen aikaansaamiseen. (Naess 1990, 29; Vilkkä 1993, 78–81.)

Filosofi Tere Vadén on kuvannut ihmisen riippuvuutta luonnosta metsä-, piha- ja talometaforan avulla. Nämä ovat kolme ihmisen kokemuksen tai mielen ja kielen aluetta. Metsä pärjää omillaan, kun taas talo on riippuvainen metsästä suoraan ja välillisesti pihan kautta. Talo ei siis tule toimeen ilman pihaa ja metsää, joista sen on saatava kaikki tarvitsemansa – viime kädessä vaikka pakolla. (Vadén 2010, 13–14, 28–30.)

Arjessamme metafora tarkoittaa sitä, että jokaikinen esine, jota käytämme talossamme ja pihallamme, on peräisin luonnosta, ja jokaikinen asia, jonka heitämme pois, palautuu luontoon. Lisäksi saasteemme eivät vaikuta vain paikallisesti. Esimerkiksi suuri osa Ison-Britannian rikkipäästöistä kulkeutuu Norjaan, jossa niiden haitalliset vaikutukset ovat tuntuneet ainakin 1920-luvulta lähtien (McNeill 2001, 106). Paha voi lisääntyä – mutta yhtä lailla voimme laittaa hyvän kiertoon. Maailmamme on kaikin tavoin *www, world wide web*, jossa elämme toisiimme linkittyneinä.

Tässä verkossa myöskään minuutemme eivät ole erilisiä. Kuten sosiaalipsykologi Kenneth Gergen (2009) on kirjassaan *Relational being* perusteellisesti ja havainnollisesti kuvannut, koko minuutemme ja kaikki toimintamme syntyvät aina suhteissa. Samasta asiasta puhuu myös psykologi Mihaly Csikszentmihalyi: raja ”minän” ja ”toisen” välillä on mielivaltaisen. Hän päätelee näin: ”Mitä suurempaan ryhmään ihminen samastuu, sitä lähemmäksi perimmäistä todellisuutta hän pääsee. Vain henkilö, joka kokee koko planeetan omaksi maailmakseen, pitää kemiallista ongelmajätettä myrkkynä riippumatta siitä, mihin se on kaadettu.” (Csikszentmihalyi 2006, 27, 89.) Myös syväekologiassa puhutaan laajasta, ekologisesta minuudesta erotukseksi pienestä egosta, ja samalla ajatellaan, että itsensä toteuttamisen samastaminen egoon on osoitus ihmisen minuuden suunnattomasta aliarvioimisesta. (Naess 1995, 19, 26; ks. myös Macy 2009.) Kysymys on siitäkin, että ihminen samastaa minuutensa enemmän siihen, mitä hänellä on (Having) kuin siihen, mitä hän on (Being) tai mitä hän tekee (Doing) (ks. Belk 1988).<sup>2</sup>

Keskinäisriippuvuus on ehkä tärkein asia, joka ihmisen tulisi ymmärtää. Onkin sanottu, että lasten pitäisi aivan ensimmäiseksi oppia se, miten elämän eri järjestelmät ovat kytköksissä toisiinsa (Bateson 1985; Csikszentmihalyi 2006, 349). Olennaista on myös tietoisuus tulevaisuudesta: ison kuvan näkeminen ja pitkä ajallinen perspektiivi. Tällainen tulevaisuustietoisuus kulkee käsi kädessä viisauden kanssa (Lombardo 2010). Viisas ihminen toisin sanoen elää ja toimii ”syntytietsa” varassa, kuten kulttuurit, jotka ovat eläneet vuosisatoja tai -tuhsia tuhoamatta ympäristöään (Vadén 2010, 33–34). Esimerkiksi Amazonian yine-intiaaneille ”luonto” on

2 Se, että minuutemme ilmenee osin siinä, mitä meillä on ja mitä me omistamme, osoittaa samalla, että laaja minuuus on olemassa ja voi edelleen laajeta käsittämään koko ympäröivän maailman. Osoituksia minuuden liittymisestä alueisiin on helppo löytää. Esimerkiksi moni evakko ei koskaan toipunut Karjalan menetyksestä: kuin pala itseä olisi leikattu pois.

ennen kaikkea sosiaalinen suhde erilaisiin metsää ja kosmosta asuttaviin olentoihin (Opas 2012). Antiikin stoalaisille taas moraalin kantava periaate oli kosmokseen kytkeytyminen ja siihen sovittautuminen (Ferry 2008, 48). Kohtalokasta kahtiajakoa luontoon ja kulttuuriin (ks. Latour 2006) ei siis vielä ollut tapahtunut.

Keskinäisriippuvuus on mitä suurimmassa määrin myös sosiaalinen, solidaarisuuteen, oikeudenmukaisuuteen ja jakamiseen liittyvä kysymys. Ideaalittyyppisesti perinteinen pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli rakentuu laajan tasa-arvokäsityksen peruskivelle. Mallin taustalla on pohjoismainen hyvinvoinnin eetos eli vakiintunut käsitys siitä, mikä on oikein ja väärin. Se voidaan tiivistää karkeasti kolmeen osaan: vahva demokratiaan nojaava julkinen vastuu jokaisen kansalaisen hyvinvoinnista, tasa-arvoperiaatteeseen nojaava pyrkimys vähentää köyhyyttä, huono-osaisuutta ja eriarvoisuutta sekä kaikkien kansalaisten perusoikeuksien tunnustaminen universalismin hengessä. (Hänninen 2001.) Pohjoismainen hyvinvointimalli siis perustuu vahvaan ymmärrykseen ihmisten välisestä keskinäisriippuvuudesta. Sen sijaan se ei perinteisessä muodossaan ota huomioon ihmisen ja hänen ekologisen ympäristönsä keskinäisriippuvuutta.

Nyky aika on julma paitsi ympäristölle myös keskinäisriippuvuuden tunnustaville sosiaalisille arvoille ja järjestelmille. Keskinäisriippuvuuden todesta ottaminen merkitseekin kahta asiaa: ihmisten välisen keskinäisriippuvuuden tunnustavien arvojen puolustamista ja paradigman muutosta suhteessa luontoon. Nykyisessä ihmiskeskeisessä ajattelumallissa luonto nähdään ihmiselle alisteisena. Malli ei ole edes hierarkia, sillä emme itse asetu suhteeseen, vaan vain määrittelemme jonkin alemmaksi (Varto 2005, 72). Sen sijaan biosfäärikeskeisessä tai ekosentrisessä ajattelussa olemme suhteessa, jossa maailma ei pyöri ihmisen myötä, vaan ihminen pyörii maailman myötä (ks. Helne ym. 2012, 62–70). Juuri tämän ymmärtäminen edistää paradoksaalisesti enemmän ihmisen etua kuin nykyiseen luonnolle haital-

liseen antroposentriseen malliin takertuminen. Uuteen paradigmaan kuuluu myös ekologiset rajansa tunnistava ja tunnustava sosiaalipolitiikka.

## Sosiaalipolitiikka yhteyksissään

Sosiaalipolitiikkoina haluamme tällä teoksella edistää ymmärrystä hyvinvointipyrkimystemme ekologisista ehdoista. Nykyisenlainen talouskasvun pitäminen itseisarvona on mielestämme kyseenalaista, ja olemme siksi kiinnostuneita maailmalla ja Suomessa vahvistuneista keskusteluista, joissa etsitään uutta, kasvupakosta vapautaa tapaa järjestää yhteiskuntamme niin, että voisimme ”kukoistaa rajojen sisällä”, kuten *Hyvinvointia ilman kasvua* -teoksen kirjoittaja Tim Jackson (2011) ilmaisee.

Silloin kun ympäristön etu korotetaan yhteiskuntapolitiittisessa keskustelussa taloudellisten tarkastelujen rinnalle tai ohi, tavataan puhua ekososiaalisesta yhteiskuntapolitiikasta (Jokinen ja Järvelä 1998) tai ympäristösosiaalipolitiikasta (Hirvilampi ja Massa 2009). Ekososiaalinen yhteiskuntapolitiikka on käsitteenä vielä vakiintumaton, ja sitä voidaan tulkita hieman eri tavoin. Yhteistä eri tulkinnoille kuitenkin on se, että ekososiaalisella viitataan kokonaisvaltaiseen eli holistiseen toimintatapaan, jossa otetaan huomioon ihmisen elämän kokonaisuus fyysisine, sosiaalisine ja kulttuurisine ympäristöineen. Näkemyksessä korostuu elinympäristön – siis Vadénin metaforan metsän – merkitys ihmisen selviytymiselle ja hyvinvoinnille. Ajatellaan, että se, mikä on ekologisesti kestävä, aiheuttaa viime kädessä myös sosiaalisesti haitallisia seurauksia. Yhteisöllisyyttä, pienin askelin etenemistä ja toimijalähtöisyyttä on pidetty ekososiaalisille toimintatavoille yhteisinä tekijöinä. (Ks. Järvelä 2000; Matthies ym. 2001.)

Tarvitaanko kuitenkin ympäristösosiaalipolitiikan kaltaisia erillisiä käsitteitä? Olemme taipuvaisia ajattelemaan, ettei tarvita. Sosiaalipolitiikkaan pätee siis sama



kuin on todettu sosiologiasta: ”Ympäristösosiologian tavoite on, ettei tulevaisuudessa olisi erillistä ympäristösosiologiaa vaan että luontoympäristön tavat muokata yhteiskuntia kuuluisivat sosiologiaan. Ympäristösosiologia on onnistunut, kun sosiologisessa tutkimuksessa huomataan, että luonnonympäristö on sosiaalisen elämän perusta.” (Jokinen 2012, 221–222.)

Näkemyksemme on, että ekologisen näkökulman omaksuneen sosiaalipolitiikan tehtävä ei ole miettiä vain sitä, miten sosiaalipolitiikka sovitettaisiin ekologisesti kestäväan yhteiskuntaan, vaan myös sitä, miten sosiaalipolitiikkakin voisi edistää ekologista kestävyyttä. Ajatuksen ekologisten kysymysten integroimisesta sosiaalipolitiikan tutkimukseen ja käytäntöihin perustui myös tätä artikkelikokoelmaa edeltävä teos *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla* (Helne ym. 2012). Suosittelemme lukijalle, joka kaipaa aiheesta pidempiä perusteluja kuin tässä johdannossa on mahdollista kirjoittaa, että hän tutustuisi tuohon teokseen.

Osana ekososiaalisia projektejamme olemme halunneet edistää hyvinvointikäsityksemme ja sitä kautta hyvinvoinnin tuottamisen tapojen uudelleen arvioimista. Erik Allardtin (1976) 1970-luvun hyvinvointiteoriaa soveltaen ajattelemme, että hyvinvointi on paljon muutakin kuin nykyisessä kulutus- ja kilpailukyky-yhteiskunnassa hallitsevan roolin saanutta omistamista ja (luonnonvarojen) kuluttamista (Having). Sen ohella hyvinvointiin kuuluvat myös yhteisyyssuhteet eli suhteet muihin ihmisiin, luontoon ja eliölajeihin (Loving), itsensä toteuttaminen (Being) ja merkityksellinen, olemassaoloa edistävä tekeminen (Doing). Ulottuvuudet ovat suhteessa toisiinsa. Yksikään niistä ei korvaa toista, vaan hyvinvointi edellyttää tarpeiden tyydytystä kaikilla ulottuvuuksilla (Bardy 2010, 42). Ihmisen hyvinvointi ei voi myöskään toteutua, jos ihminen ei ota eri ulottuvuuksilla huomioon muita ihmisiä, lajeja ja luontoa. Vallalla oleva yksilön etua korostava individualistinen ideologia on painanut tätä unohduksiin. Ehkä kuitenkin ympäristökysymysten entistä voimakkaampi ilmaantuminen poliittiselle agen-

dalle ja ihmisten tietoisuuteen on omiaan muuttamaan asiaa: globaalit uhkat saavat ihmiset ymmärtämään, että ympäristönsuojelussa yhteisen edun tavoittelu voi olla myös yksilön etu (ks. Valkonen ja Litmanen 2010, 160).

Hyvinvoinnin kokonaisuus on osiensa summa: jos jokin osa voi huonosti, ennemmin tai myöhemmin kokonaisuus kärsii. Uskomme myös, että ihmisen aito ja kestävä hyvinvointi vahvistaa ajan oloon muiden olentojen hyvinvointia sekä luonnon elpymistä ja synnyttää lopulta hyvän kehän (ks. myös Laatu ym. 2012). Sen pyörimistä toivomme tällä kirjalla vauhdittavamme. Allekirjoitamme näin Kenneth Gergenin (2009, 352) näkemyksen siitä, että tieteen velvollisuus on asettua sen itsensä mahdollistaneen relationaalisen maailman palvelukseen.

## Ratkaisuja etsimässä

Keväällä 2011 lähetimme joukolle kirjoittajia kutsun, joka sisälsi tässä johdannossa esittämiämme ajatuksia. Houkuttelimme yhteyksien idean mukaisesti mukaan muitakin kuin sosiaalipoliitikkoja; monimutkaisten, tieteiden ja asiantuntijuuksien raja-aidat ylittävien ongelmakimppujen ratkaiseminen ei onnistu vain yhdeltä suunnalta katsoen.

Valtaosa kutsutuista vastasi myöntävästi. Jo se herätti toivoa, sillä se lisäsi uskoamme siihen, että halumme löytää uudenlaisia ajattelun ja toiminnan malleja on jaettu asia. Kiinnostus ympäristön ja yhteiskunnan suhteiden tutkimukseen on Suomessa kasvanut muuallakin, mikä näkyy teemaan liittyvien uusien julkaisujen runsaudessa (Valkonen 2010b; Niemelä ym. 2011; Kallinen ym. 2012; Lummaa ym. 2012; Mononen ja Silvasti 2012; Oksanen 2012a). Myös sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehdessä *Januksessa* on ollut ympäristöä ja sosiaalipolitiikkaa koskeva teemanumero (3/2009).

Monien kansainvälisesti merkittävien yhteiskuntatieteilijöiden, kuten Anthony Giddensin (2009), tuotannossa ympäristökysymykset ovat tulleet keskeisiksi. Toiveikkaasti voidaan puhua jopa yhteiskuntatutkimuksen ekologisesta käänteestä (Valkonen 2010a, 198). Muualla maailmassa sosiaalityö on ottanut ison askeleen ympäristön suuntaan, mikä ilmenee *International Journal of Social Welfare* -lehden vuoden 2012 teemanumerosta (ks. esim. Coates ja Grey 2012). Myös taloustieteessä on herätty yhä enemmän luonnon huomioon ottavaan ajatteluun, mistä kertoo esimerkiksi virkeä ekologinen taloustiede (esim. Eriksson ja Andersson 2010) sekä taloustieteilijöiden käynnistämä *degrowth*-liike (esim. Latouche 2010). Organisaatioiden oppimista käsittelevässä kirjallisuudessa taas on havahduttu ekologisten riskien tuottamaan syvälliseen muutokseen ja kokonaisnäkemysten tarpeeseen (Senge ym. 2004).

Kestävemmän tulevaisuuden tavoittelu näkyy myös uusien yhteiskunnallisten liikkeiden laajassa kirjossa. Siihen kuuluu vaikkapa *La Via Campesina* eli kansainvälinen talonpoikien, pien- ja keskisuurten tilojen viljelijöiden, maattomien, maaseudun naisten, alkuperäiskansojen, maaseudun nuorten ja maataloustyöntekijöiden yhteenliittymä. Mainittakoon myös Maailman sosiaalifoorumi, bruttokansantuotteen sijaan onnellisuutta mittaava *Gross national happiness* -liike, öljyhuippuun ja ilmastonmuutokseen varautuva *Transition towns* -liike, ekokyläliikkeet sekä *Occupy*-liike.

Näiden muutosta etsivien lukuisien toimijoiden tavoin kirjamme lähtökohtana oli siis se, että pelkkä ongelmien osoittaminen, nimeäminen ja kuvaaminen ei ole riittävä tavoite. Ongelmia osoittavan ja erittelevän yhteiskuntakriittisen puheen rinnalle – tai jopa sitä korvaamaan – tarvitsemme toisenlaisia, ratkaisukeskeisiä kollektiivisia puhetapoja. Tarvitsemme yhteyksiä ihmisten ja asiantuntijuuksien välille, yhteistoiminnallista asiantuntijuutta, tieteenalojen raja-aitojen ylittämistä sekä ennen kaikkea uutta ”yhteyksien kieltä”. Toivoimme, että kirjoittajien lähtökohtana olisi ekologisten ja

sosiaalisten kysymysten yhteenkietoutuneisuus. Lisäksi koetimme aktivoida kirjoittajia etsimään ratkaisuja, hylkäämään tieteellisen kirjoittamisen jäykimmät konventiot ja vuodattamaan tekstiin hiukan sydänvertaankin.

Kutsussa esitimme myös vaatimattoman toiveen siitä, että kirjoituksilla voitaisiin edistää seuraavia asioita: ihmisen toiminnan sovittamista koko ekosysteemiin ja paikallisiin ekosysteemeihin; ekologisen näkökulman vahvistamista yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa; sukupolvien yli ulottuvaa hyvinvointia; sosiodiversiteetin (ihmiselämän monimuotoisuuden) ja biodiversiteetin turvaamista; yhteisvarallisuuden suojelua (mukaan lukien uudelleen ajateltu hyvinvointivaltio); eriarvoisuuden vähentämistä; sosiaalista oikeudenmukaisuutta; yhteisyyttä kilpailun sijaan. Vielä toivoimme, että kirjoittajat pohtisivat sitä, miten nykyistä laajemmin ymmärrettyä hyvinvointia ja heidän kuvaamaansa ideaa tai käytäntöä voitaisiin viedä eteenpäin yhteiskuntapoliittisesti ja millaisia uudistuksia se edellyttäisi sosiaaliturvajärjestelmältä. Tavoitteemme oli, että erityyppiset ja eri tieteen- ja elämänaloja edustavat artikkelit asettuisivat kirjassamme keskinäiseen dialogiin.

## Kahdeksanosainen muutoksen polku

Olemme jakaneet kirjan temaattisesti kahdeksaan osaan. Näin syntyi muutoksen kahdeksanosainen polku, joka kulkee diagnoosista resepteihin. Niin kuin metsäpolut tämäkään polku ei ole suora, ja sen varrella olevat etapit ovat erilaisia: välillä istutaan pohtimaan syntyjä syviä, välillä kyykistytään keräämään marjoja ja sieniä eli hankkimaan kestävämmän elämäntavan eväitä. Lopuksi päädytään tähyilemään taivasta etapille, jossa ratkaistaan planeetanlaajuisia ongelmia.

Polkumme ei suinkaan ole ainoa mahdollinen, vaan uuteen yhteiskuntaan on monia reittejä. Ehkäpä niillä edetään joskus vaivalloisesti rämpienkin (ks. Annukka

Bergin kirjoitusta) – mutta edetään kumminkin. Toivomme, että kaikista näistä poluista kutoutuu ajan mittaan yhä tiiviimpi verkko.

Teoksemme ensimmäinen osa, *Yhteydet avautuvat*, koostuu johdantoartikkelista ja kirjan kuvista vastaavan taiteilija *Veijo Hukan* kirjoituksesta. Kirjamme moninäkökulmaisuuksien idean mukaisesti halusimme mukaan myös taiteen vision ekososiaalisista yhteyksistä. Hukan tuotanto sopii tähän mielestämme erinomaisesti, sillä se kumpuaa maapallon tulevaisuutta koskevasta huolesta, vahvasta luontoyhteydestä ja eettisestä maailmankatsomuksesta. Tekstissään Hukka avaa kokemansa maailman ja teostensa välisiä yhteyksiä.

Toisessa osassa, *Yhteyksien tarve*, *Olavi Riihinen* analysoi maapallon resurssikriisiä selittävää inhimillisten tarpeiden ja halujen problematiikkaa sekä kestäväntöntä elämäntapaa uusintavaa halujen ekspansiota. Samalla hän piirtää terävän kuvan siitä, mistä meidän tulee päästä eroon pyrkiessämme ekososiaaliseen yhteiskuntaan. Ennen kaikkea meidän olisi päästävä irti ahneudesta ja kulutusaddiktioistamme.

Kirjan kolmannen osan otsikko on *Avautuva ajattelu*. Sen aluksi *Risto Willamo* muistuttaa meitä siitä, miten luonnon tai ympäristön hyvinvoinnista puhuminen on jo sinänsä luonnon yhteiskunnallistamista. Luonnolla ei ole mitään objektiivista hyvinvoinnin tilaa tai subjektiivista hyvinvoinnin kokemusta. Ihmisten osuuden hän esittää myös vaatimalla sellaista puhetapaa, joka tuo esiin ihmisen roolin muutosten aiheuttajana: luonto ei pilaannu, vaan ihminen pilaaa sitä. Sanoma on relationaalinen: olemme parisuhteessa luonnon kanssa.

*Leena Helenius* puolestaan kuvaa Rooman klubin kuuluisan *Kasvun rajat* -raportin pääkirjoittajan Donella Meadowsin johdattamana ajattelumme – niin tieteellisen kuin arkiajattelunkin – juuttumista tiukassa istuviin ajatusmalleihin eli paradigmoihin. Tieteen tai arkiajattelun rajojen ylittäminen edellyttää vallalla olevien paradigmojen tunnistamista ja hylkäämistä ja uusien ajatusten esiinmarssia. Vanhojen mallien tunnistaminen on siis

uuden polun ensimmäinen askel. Helenius tuo esiin myös relationaalisen sekä–että–ajattelun tärkeyden, kun maailmaa halutaan tarkastella kokonaisuutena.

On sanottu, että taloustieteellä ei ole luontoa (Hiedanpää 2012, 57). Monet kirjaamme kirjoittavista jakavatkin käsityksen siitä, että nykyinen, vähitellen kestävämmäksi käyvä ekologinen tilanne voidaan korjata vain siten, että puretaan ajatukset talouden kasvupakosta ja taloudesta pelkkänä rahataloutena. Erityisesti neljänteen osioomme *Viisaampaa taloudenpitoa* olemme koonneet tekstejä, joissa käydään talouden ja taloustieteen paradigmojen kimppuun, rohkeasti kuvittelemaan uudenlaisia talouksia.

Jakson aluksi *Jukka Hoffrén* kuvaa, millainen on ollut se polku, joka on johtanut nykyisenlaisen taloustieteen syntyyn, ja kertoo sitten, miksi se on ollut harhaan johtava. Kirjoitusta motivoi halu palauttaa talous takaisin omalle paikalleen – rengiksi – siitä isännän asemasta, jonka se on anastanut itselleen yhteiskunnassa ja koko maailmassa. *Hilkka Pietilä* taas muistuttaa, ettei rahatalous ole ainoa talouden muoto, vaan talouden kokonaisuuteen kuuluvat myös viljelytalous ja kotitalous. Toisin sanoen talouskin toimii suhteissa, Indran verkossa: ”Talous on kuin ilmakehä – suljettu järjestelmä, jossa jokainen on yhteydessä ja jossa yksilön jokaisella teolla on vaikutusta muihin” (Haapala ja Aavamäki 2008, 23).

Taloudellisen toimintamme vaikutukset ilmakehään ovat kuitenkin olleet tuhoisia. Ilmaston lämpenemisen teema virittääkin kirjamme kahta seuraavaa artikkelia. Jatkuva talouskasvu on perustunut uusiutumattomiin fossiilisiin polttoaineisiin ja niiden halpaan hintaan. Ympäristöhistorioitsija J. R. McNeilin mukaan ihmiskunta on vuoden 1900 jälkeen käyttänyt enemmän energiaa kuin aikaisempina vuosikymmeninä yhteensä. Hänen laskemansa näyttävät, että 1900-luvulla käytettiin kymmenen kertaa enemmän energiaa kuin sitä edeltävien tuhannen vuoden aikana. Fossiilisten polttoaineiden käyttö lisäsi samalla jyrkästi saastumista sekä rikkauden ja vallan epätasa-arvoista jakautumista. (McNeil 2001, 15–16.)

Koska fossiiliset polttoaineet käytetään ennen pitkää loppuun, on pakko kehittää sellainen talouden muoto, jossa energiankulutusta vähennetään. *Jarna Pasasen* ja *Marko Ulvilan* mukaan tämä tie voi viedä energiankulutuksen laskusta myös ”talouslaskuun” (*degrowth*). Kasvupakosta vapautuminen tulee heidän mukaansa olemaan vallankumous. Kyse ei toisin sanoin ole sen vähäisemmästä asiasta kuin ympäristövallankumouksesta, joka johtaa paitsi luontoa tuhoamattomampaan myös tasa-arvoisempaan elämäntapaan (Vadén 2010, 37). Tämä problematiikka nousee esiin myös seuraavassa tekstissä, jossa *Risto Isomäki* kiinnittää huomionsa sekä fossiilisten polttoaineiden hinnannousun ja ilmastonmuutoksen ennakoimattomien vaikutusten aiheuttamaan taloudelliseen epävarmuuteen että ”vapaakauppa-fundamentalismiin” vahingollisuuteen ihmiskunnalle. Kuuluisaksi tulleeseen tapaansa hän esittää myös monia ratkaisuja, joilla aikamme akuutit ongelmat voitaisiin selättää – yhdellä iskulla.

Talous ja työ liittyvät yhteiskuntamallissamme kiinteästi toisiinsa. Ekososiaaliseen yhteiskuntaan siirtäessä myös työ kuuluu uudelleen määriteltävien asioiden joukkoon. Onko kaikki työ yhtä hyvää ja tarpeellista, kysyvät *Timo Järvensivu*, *Paavo Järvensivu*, *Tiina Schmidt* ja *Petri Palmu*. Heidän mukaansa ei ole, ja artikkelissaan ryhmä kehittää mallia sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväen työn määrittämiseksi. Uusi käsitys rakentuu relationaalisesti: teemme työtä, kun osallistumme elämän kiertokulkuun. Tältä pohjalta on mahdollista lähteä korvaamaan raha- ja verotulokeskeistä työpolitiikkaa hyvinvointikeskeisellä työpolitiikalla.

Viidennessä osassa, *Osallisuuteen vapautuva ihminen*, *Olli Tammilehto* ja *Tapani Lausti* keskustelevat kumpikin omasta näkökulmastaan aidon demokratian luomisesta. Molempien artikkelien lähtökohtana on huomio talouden (yhtiöiden, pankkien, raharikkaiden) ylivallan kasvamisesta ja tavallisten ihmisten ja kansan vallattomuudesta. *Olli Tammilehto* pohtii taloudellisen toiminnan demokratisoimisen eri tapoja ja

päättyy kannattamaan järjestelmää, jossa tuotannosta päättävät työntekijät yhdessä niiden kanssa, jotka kärsivät tuotannon ja tuotteiden kielteisistä vaikutuksista. Hänen hahmottelemansa demokratia on hidasta, mutta nopea päätöksenteko voi perustua vain asianosaisten sivuuttamiseen. Toisaalta Tammilehdon demokratiassa työnteko ja kuluttaminen vaativat vähemmän aikaa, joka voidaan käyttää tärkeämpiin asioihin, kuten elämästä ja luonnosta nauttimiseen. Näin kirjoituksessa syntyy taas yksi yhteys, joka on elämän ja demokratian välinen.

*Tapani Lausti* puolestaan hahmottelee talouden demokratisoimista osallisuustalouden ja sitä edistävän *Parecon*-liikkeen keinoin. Samanhenkinen on myös maailmaa ainakin hetkeksi liikauttanut *Occupy*-liike. Juuri tällaiset uudet liikkeet ovat loistava esimerkki ylikansallisten yhteyksien lisääntymisestä. Ehkäpä ne kertovat myös Laustin tärkeinä pitämistä yhteiskunnallisesta mielikuvituksesta ja mieleemme valtavan kapasiteetin mahdollisuuksista, kunhan pääkoppamme vapautuu kasvuun pakottavan järjestelmän sille pukemasta avaruuskypärästä.

Osallisuus on avainsanoja myös *Arto O. Salosen* tekstissä. Hän etsii tietä ekososiaaliseen sivistykseen ”sosiaalisen saneerauksen” avulla. Millaisia ovat ekososiaalisen sivistyksen vaatimat arvot? Miten ne muuttuisivat todellisiksi teoiksi? Miten eettisen huolenpitomme piiri voisi laajentua koko planeetalle? Näitä kysymyksiä eritellessään Salonen pitää tärkeänä kiertokulkujen ja riippuvuuksien ymmärtämistä ja antaa siksi esimerkkejä konkreettisista sosiomateriaalisista ketjuista ja niiden ekologisista ja sosiaalisista vaikutuksista.

Kuudes osio, *Ihmisen mittaisia askeleita*, tuo lukijan arvioitavaksi seitsemän erilaista käytännöllistä keinoa ekososiaalisen kehityksen edistämiseksi. *Liisa Häikiö* kirjoittaa kestäväen kehityksen käsitteestä ja siitä, kuinka vaikeaa kestäväen kehityksen mukaisen toiminnan vaikiinnuttaminen päätöksentekoon ja arjen käytäntöihin on ollut. Käsite kuitenkin tarjoaa utopian, josta ammentamalla muutos on mahdollista, vaikka se ei olisi-

kaan helppoa. *Annukka Berg* liikkuu tekstissään samalla suunnalla. Hän kysyy, miksi paperilla hyviltä vaikuttavat suunnitelmat ja ideat usein todellakin jäävät vain paperille. Vaihtoehdoksi, tieksi elävän elämän käytäntöihin, hän ehdottaa meille rohkeampaa otetta suunnitteluun. Suunnitteluasiakirjojen laatimisen ohella on uskallettava kokeilla, testata, säheltää tai säätää ja epäonnistuaakin. Konkreettisesti tekemällä, näkemällä ja kuulemalla voi saada niskalenkin jostain paperilla kauniista, mutta käytännössä liian liukkaasta ongelmasta.

Kokeiluyhteiskuntaan sopii myös sellainen tutkiva ote, jota *Paavo Järvensivu* kuvaa kirjoituksessaan. Hän etsii – ja löytääkin – osallistuvan tutkimuksen keinoin yhteyksiä taloustieteilijöiden, metsäntutkijoiden, taiteilijoiden, matkailualan yrittäjien, metsäyhtiön ja kuntalaisten intressien välille. Kirjoitus toimii oivallisena esimerkkinä siitä, että eturistiriitoja voidaan sovittaa keskustelun keinoin, kuten myös siitä, että sosiaalisen, taloudellisen ja ekologisen kestävyuden tavoittelu on joskus tasapainoilua näiden painopisteiden välillä. Toisinaan esimerkiksi ekologinen ja sosiaalinen hyvä saattavat vaikuttaa vaikeasti yhteen sovittavilta. Keskustelua helpottaa ymmärrys siitä, että yhden yhtenäisen luontosuhteen sijasta kulttuurista löytyy erilaisia, myös keskenään ristiriitaisia suhteita eri ympäristöihin (ks. Lähde 2012).

*Maria Joutsenvirta* ja *Timo Järvensivu* puolestaan pohtivat uusia palvelun tuottamisen, työllistämisen ja työllistymisen mahdollisuuksia syrjäisellä maaseudulla, kun krooninen muuttotappio vaivaa, väestö ikääntyy eivätkä markkinat toimi. Myös tässä artikkelissa hyvinvointivaltion palvelutuotannon todetaan perustuvan ajatukseen jatkuvasta talouskasvusta. Kirjoittajat haastavat vallitsevan ajatusmallin ja tuovat esille uusia palvelukonsepteja kehittäviä paikallisia hankkeita, jotka ovat yhteisölähtöisiä ja käyttäjiä aktivoivia. Kysymys on paikallisdemokratian elvyttämisestä, ruohonjuuritason innovoinnista sekä inhimillisistä ja yhteisöllisistä arvonnäkökohdista. Tärkeäksi nousee tällöin sosiaalisen vaurau-

den käsite, jonka sisäistämällä voimme parantaa mahdollisuuksiamme kukoistaa vähemmän materiaalisesti.

Materiaalisen kulutuksen vähentäminen ja sen mahdollisuudet tulevat esiin myös *Mikko Jalaksen* ja *Jenny Rinkisen* artikkelissa. He ovat tutkineet kuluttamista Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keräämän päiväkirja-aineiston pohjalta. Heitä kiinnostaa arkinen ja arvossa pidetty nuukuus, joka on tunnistettavissa ainakin vanhempien ikäpolvien elämäntavassa. Tämä nuukuuden eetos on kulttuurinen resurssi, joka voi tuoda ulospääsyn vallitsevien talousrationaalisuustien pakosta ja toimia arjen ympäristöpolitiikan perustana – miksei koko ekososiaalisen yhteiskunnankin perustana. Nuukuus on nimittäin viisasta ennakkointia, luonnonvarojemme rajallisuuden sekä ihmisen ja luonnon keskinäisen riippuvuuden tunnistamista.

*Tiina Silvasti* pysyttelee arjessa ja kiinnittää huomion jokapäiväiseen leipäämme. Ruokavalinnat ovat välittömässä yhteydessä sekä henkilökohtaiseen hyvinvointiin ja terveyteen että ympäristöön (ks. Silvasti 2012), sillä riittävän ja laadukkaan ruoan tuottaminen kasvavalle väestölle on globaalisti megaluokan ympäristökysymys. Kirjailija Margaret Atwoodia (2008, 210) lainaten ”ensisijainen vauraus on ruoka, ei raha”. Ihmisten ja muiden eläinten tuleville sukupolville jää kuitenkin vain niukasti vaurautta, elämää ylläpitäviä resursseja, jos maataloustuotanto pyrkii edelleen pikemmin tekemään voittoa kuin ruokkimaan maailman (Nibert 2003, 15). Meidän ei myöskään tule väheksyä sitä, miten ruokaa valmistetaan yksittäisissä kotitalouksissa. Kiireen keskellä suolaisia ja rasvaisia jaloiteita? Ekologisesti tai sosiaalisesti epäoikeudenmukaisissa oloissa tuotettua kasvotonta tuontitavaraa? Bulkia, jonka alkuperää ei saa selville? Korttelikeittiö on toimintamalli, jossa pyritään ekososiaaliseen ruokahuoltoon ja parempaan ja samalla ekologiseen kansanterveyteen. Tarjolla on malli, josta hyötyvät yksilö, yhteisö ja ympäristö.

Ruokaan ja Silvastin esittelemään ekologiseen kansanterveyteen liittyvissä kysymyksissä pysyvät myös

*Tuula Helne ja Arto O. Salonen.* He osoittavat, kuinka kasvissyönti – tärkeä osa vuorovaikutuksestamme meitä ympäröivään maailmaan – tulisi asettaa yhdeksi ekososiaalisen yhteiskunnan käytännöksi. Se on valinta, josta päättämiseen jokaisen kuluttajan valta markkinoilla riittää ja jota jokainen voi hallita. Se on siis tehokas ja taloudellinen ihmisten terveyden, eläinten hyvinvoinnin ja ekologisen kestävyys edistämisen keino. Se on myös helposti kaikkien ulottuvilla, mutta sitä on tarpeen kiirehtiä esimerkiksi artikkelissa ehdotetuin yhteiskuntapoliittisin toimenpitein. Leena Heleniuksen ajatuksista jatkaen ruokatottumuksemme ja ruuan tuottamisen tavat yhteiskunnassamme ovat niitä paradigmoja, joita meidän tulee kyseenalaistaa.

Kirjan seitsemännessä osassa ihminen on *juurillaan ja luonnossa*. Sinne meitä vie ensiksi *Antti Karisto*, joka kirjoittaa sukupolvien yhteyksistä ja kestävä kehityksen edellyttämästä sukupolvien välisestä solidaarisuudesta. Hän tuo esille sukupolviälän tai -tajan käsitteen ja osoittaa, että toimivat sukupolvien väliset suhteet edellyttävät sekä vanhemmilta että nuoremmilta sukupolvilta kykyä asettua toisen asemaan. Sukupolviäly merkitsee ensin näkin toisten sukupolvien olemassaolon ja intressien ymmärtämistä ja toiseksi tämän ymmärryksen muuttumista teoiksi. Käsitteen voi ajatella liittyvän Daniel Golemanin (2010) ajatukseen ekologisesta älystä siinä mielessä, että ilman tietoisuutta ja vastuuta tulevien sukupolvien elämäntilanteesta ihmistä tuskin voidaan pitää ekologisesti älykkäänä (eikä myöskään viisaana tai ekososiaalisesti sivistyneenä). Lisäksi, kuten Karisto kirjoittaa, on hyvä ottaa kiinni historiasta; nähdä paitsi eteen- myös taaksepäin. Tässä teoksessa olemme toteuttaneet sukupolvien yhteyksien ajatusta kutsumalla mukaan kirjoittajia useista ikäpolvista, maisterintutkintoon valmisteltavasta tutkijanalusta emeritusprofessoriin ja pitkän linjan aktivisteihin.

*Kirsi Salonen* vie meidät kirjoituksessaan pohtimaan psyyken ja luonnon välistä suhdetta. Eko- ja ympäristöpsykologiassa on osoitettu, että elävä suhde luontoon ja

esimerkiksi luontomielipaikat toimivat hyvin psyykkisen kuormituksen, kiireen tunnun ja stressin purkamisessa. Artikkelia lukiessa tulee mieleen filosofi Johannes Ojansuun (2008, 58) ajatus ”ihmisyyden ekologiasta”, jossa suojelukohteena ovat paitsi luonto myös ne ihmisyytemme piirteet, jotka yhdistävät meidät siihen. Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma käytäntöineen, joita Kirsi Salonen esittelee, onkin syytä ottaa huomattavasti vakavammin. Se on toistaiseksi melko hyödyntämätön voimavara niin sosiaali- ja terveydenhuoltoalalla kuin asuinympäristöjen suunnittelussakin.

Osittain samoja jälkiä kulkee *Katriina Soinin* teksti hoivamaataloudesta. Hän etsii ja löytää niitä yhteyksiä, joita hoivamaatalous luo yhtäältä ihmisen ja luonnon ja toisaalta ihmisten välille vahvistaen samalla paikallista yhteisöllisyyttä. Samalla hän hakee uutta, hoivamaatalouteen perustuvaa taloudellista toimeliaisuutta, joka mahdollistaa elämisen ja asumisen myös maaseudulla. Lisäantina on, samaan tapaan kuin Maria Joutsenvirran ja Timo Järvensivun tekstissä, uusien vaihtoehtojen palvelutuotannon muotojen etsiminen ja kehittäminen.

Hoivan piirissä liikkuu myös *Markku Laatu*. Hän herättelee meitä huomaamaan lemmikeissä ja kotieläimissä piileviä potentiaaleja sosiaali- ja terveyspalvelujen kentällä. Eläimet voivat ehkäistä palvelujen tarvetta, ja monet eläimet voivat toimia myös avustavissa tehtävissä, esimerkiksi ottamalla osaa hoivaan, tarjoamalla läheisyyttä ja jopa auttamalla tunnistamaan vakavia sairauksia. Eläinten kouluttamisesta ihmisten avuksi saattaa jopa koitua kustannussäästöä. Sen luulisi innostavan päättäjiä! Eläinten mahdollisuuksien tunnustaminen ja valjastaminen ihmisten palvelukseen edellyttää kuitenkin vakavaa paneutumista eläinten hyvinvointiin. On määriteltävä kriteerit eläinten hyvinvoinnille ja pyrittävä siihen, että nämä kriteerit täyttyvät eläinten koulutuksessa ja työkäytössä. Laatu soveltaa tässä tehtävässä Erik Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksia, mikä on mainio osoitus tämän hyvinvointikäsityksen laaja-alaisuudesta.

Leena Vilkka ja Sonja Pyykkönen pysyvät maaseutuympäristössä, mutta tällä kertaa työstettävänä ja tutkittavana on metropolialueen ”uusimaaseutu”. Ideana on, että maaseudun ja Helsingin metropolialueen suhde tulisi määritellä uudelleen. Lähiruoka, asumis- ja vapaa-ajanpalvelut, esimerkiksi hevostalous ja vaikkapa hoivamaatalous, voivat luoda maaseudun ja kaupungin välisen stereotyyppisen kahtiajaon tilalle positiivisia yhteyksiä ja riippuvuuksia. Maaseudun etu on siis kaikkien etu.

Kirjan kahdeksas ja viimeinen osa on *Maapallon muuttaminen*. Tehtävään tarttuu pelottomasti Eero Paloheimo. Hänen artikkelinsa suorastaa kuhisee ehdotuksia siitä, miten planeetastamme tehtäisiin kestävä. Ote on kokonaisvaltainen ja sosiaalisesti vaativa. Meidän pitää muuttaa paitsi maailma myös itsemme, ja vieläpä hyvin nopeasti. Paloheimoa lainaten: ”Aikaa kymmenen vuotta. Hopi, hopi! Toimikaa!”

Mitäpä tuohon lisäämään. Astutaan siis muutoksen polulle.

## Lähteet

- Allardt Erik. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 1976.
- Atwood Margaret. Velka ja vaurauden kääntöpuoli. Suom. Petri Stenman. Helsinki: Like, 2008.
- Bardy Marjatta. Hiiliepookin jälkeinen sivilisaatio? Julkaisussa: Bardy Marjatta, Parrukoski Sanna, toim. Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa? Keskustelunavauksia tulevaisuusvaliokunnalle. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2010: 40–45.
- Bateson Gregory. Steps to an ecology of mind. New York, NY: Ballantine Books, 1985.
- Belk Russell. Possessions and the extended self. Journal of Consumer Research 1988; 15 (2): 139–168.
- Blühdorn Ingolfur. Sustaining the unsustainable. Symbolic politics and the politics of simulation. Environmental Politics 2007; 16 (2): 251–275.
- Caldeira Ken. The great climate experiment. How far can we push the planet? Scientific American, September 2012: 78–83.
- Csikszentmihalyi Mihaly. Kehittyvä minuus. Visioita kolmannelle vuosituhannelle. Suom. Sari Hellsten. Helsinki: Rasalas, 2006.
- Coates John, Grey Mel. The environment and social work. An overview and introduction. International Journal of Social Welfare 2012; 21 (3): 230–238.
- Dryzek John S, Norgaard Richard B, Schlossberg David, toim. Oxford handbook of climate change and society. New York, NY: Oxford University Press, 2011.
- Eriksson Ralf, Andersson Jan Otto. Elements of ecological economics. London: Routledge, 2010.
- Ferry Luc. Opi elämään. Filosofinen käsikirja. Suom. Tiina Arppe. Helsinki: Otava, 2008.
- Fromm Erich. Toivon vallankumous. Suom. Ilse Koli. Helsinki: Kirjayhtymä, 1969.
- Gergen Kenneth J. Relational being. Beyond self and community. New York, NY: Oxford University Press, 2009.
- Giddens Anthony. The politics of climate change. Cambridge: Polity Press, 2009.
- Goleman Daniel. Ecological intelligence. The hidden impacts of what we buy. New York, NY: Broadway Books, 2010.
- Haapala Jaana, Aavameri Leena. Omatuntotalous. Helsinki: Talentum, 2008.
- Helne Tuula, Hirvilammi Tuuli, Laatu Markku. Sosiaalipoliittika rajallisella maapallolla. Helsinki: Kela, 2012.
- Hiedanpää Juha. Taloustiede. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 57–60.
- Hirvilammi Tuuli, Massa Ilmo. Ympäristösosiaalipoliittikan lähtökohtia. Julkaisussa: Massa Ilmo, toim. Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa. Helsinki: Gaudeamus, 2009: 102–129.
- Hänninen Sakari. Pohjoismainen hyvinvoinnin eetos. Tiede & edistys 2001; 26 (1): 19–33.
- Jackson Tim. Hyvinvointia ilman kasvua. Rajallisen planeetan taloustiede. Helsinki: HS Kirjat, 2011.

Jokinen Pekka. Monitieteisyys ja integroivat käsitteet ympäristösosiologian näkökulmasta. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 211–220.

Jokinen Pekka, Järvelä Marja. Ekologinen modernisaatio ja yhteiskunnallinen työnjako. Janus 1998; 6 (3): 259–278.

Järvelä Marja. Ecosocial social policy – a Finnish perspective. Julkaisussa: Matthies Aila-Leena, Järvelä Marja, Ward Dave, toim. From social exclusion to participation. Explorations across three European cities. Action research in community work. University of Jyväskylä. Department of Social Sciences and Philosophy. Working Papers 106, 2000: 61–80.

Kallinen Timo, Nygren Anja, Tammisto Tuomas, toim. Ympäristö ja kulttuuri. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 11, 2012. Saatavissa: <<http://hdl.handle.net/10138/35717>>. Viitattu 4.10.2012.

Käyhkö Jukka. Kestävä kehitys ja monitieteinen tutkimus. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 233–248.

Laatu Markku, Hirvilammi Tuuli, Helne Tuula. Se pyörii sittenkin! Kohti ekologisesti ja sosiaalisesti kestävää hyvinvoinnin kehää. Julkaisussa: Alaja Antti, toim. Hyvä kehä [työnimi]. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätöön julkaisuja 5, 2012 [tulossa].

Latouche Serge. Jäähvyäiset kasville. Suom. Marja Ollila. Helsinki: Like, 2010.

Latour Bruno. Emme ole koskaan olleet moderneja. Suom. Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino, 2006.

Lombardo Tom. Wisdom facing forward. What it means to have heightened future consciousness. The Futurist, September–October 2012: 34–42.

Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012.

Lähde Ville. Luontokäsitysten tarkastelun ongelmia. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 97–109.

Macy Joanna. Maailma rakastajana ja minuutena. Keinoja maailmanlaajuisen ympäristökatastrofin torjumiseksi. Suom. Jussi Korhonen. Helsinki: Basam Books, 2009.

Matthies Aila-Leena, Närhi Kati, Ward David, toim. The eco-social approach in social work. Jyväskylä: SoPhi, 2001.

McNeill JR. Something new under the sun. An environmental history of the twentieth-century world. New York, NY: W. W. Norton, 2001.

Mononen Tuija, Silvasti Tiina, toim. Hyvä ja paha ruoka. Ruoan tuotannon ja kuluttamisen vaikutukset. Helsinki: Gaudeamus, 2012.

Naess Arne. Ecology, community and lifestyle. Outline of an ecosophy. Translated by David Rothenberg. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Naess Arne. Self-realization. An ecological approach to being in the world. Julkaisussa: Sessions George, toim. Deep ecology for the twenty-first century. Boston, MA: Shambhala, 1995: 225–245.

Nibert David. Humans and other animals. Sociology's moral and intellectual challenge. International Journal of Sociology and Social Policy 2003; 23 (3): 5–25.

Niemelä Jari, Furman Eeva, Halkka Antti ym. Ihminen ja ympäristö. Helsinki: Gaudeamus, 2011.

Ojansuu Johannes. Lankeemus. Helsinki: WSOY, 2008.

Oksanen Markku. Ympäristöetiikan perusteet. Luonne, historia ja käsitteet. Helsinki: Gaudeamus, 2012a.

Oksanen Markku. Ympäristöongelma filosofisena ongelmana. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012b: 147–153.

Opas Minna. Luonnon politiikka. Yinejen sosiokosmologiset suhteet ja Manun kansallispuistokysymys Perussa. Julkaisussa: Kallinen Timo, Nygren Anja, Tammisto Tuomas, toim. Ympäristö ja kulttuuri. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 11, 2012: 235–253. Saatavissa: <<http://hdl.handle.net/10138/35717>>. Viitattu 4.10.2012.

Pongratz Julia, Caldeira Ken. Attribution of atmospheric CO<sub>2</sub> and temperature increases to regions. Importance of preindustrial land use change. Environmental Research Letters 2012; 7 (3): 1–9.

Ricard Matthieu. Onnellisuus. Suom. Marja Haapio. Helsinki: Basam Books, 2004.



Senge Richard, Scharmer C Otto, Jaworski Joseph, Flowers Betty Sue. Presence. Human purpose and the field of the future. New York, NY: Crown Business, 2004.

Silvasti Tiina. Kestävä kehitys – ympäristön, talouden ja sosiaalisen tasapaino. Julkaisussa: Helne Tuula, Julkunen Raija, Kajanoja Jouko ym. Sosiaalinen politiikka. Helsinki: WSOY, 2003: 93–119.

Silvasti Tiina. Ruokapolitiikka. Terveiden, ekologisen ja sosiaalisen yhteyksiä etsimässä. Julkaisussa: Mononen Tuija, Silvasti Tiina, toim. Hyvä ja paha ruoka. Ruoan tuotannon ja kuluttamisen vaikutukset. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 26–46.

The Stockholm memorandum. Tipping the scales towards sustainability. 3rd Nobel Laureate Symposium on Global Sustainability. 16–19 May 2011, Stockholm. Saatavissa: <<http://global-symposium2011.org/wp-content/uploads/2011/05/The-Stockholm-Memorandum.pdf>>. Viitattu 15.2.2012.

Vadén Tere. Kaksijalkainen ympäristövallankumous. Pamletti synnyistä. Tampere: Rohkeaan reunaan, 2010.

Valkonen Jarno. Ympäristösosiologian haaste. Helsinki: WSOYpro, 2010a: 197–214.

Valkonen Jarno, toim. Ympäristösosiologia. Helsinki: WSOYpro, 2010b.

Valkonen Jarno, Litmanen Tapio. Ympäristö, talous ja kulutus. Julkaisussa: Valkonen Jarno, toim. Ympäristösosiologia. Helsinki: WSOYpro, 2010: 143–181.

Valkonen Jarno, Saaristo Kimmo. Luonto ja yhteiskunta – ympäristösosiologian lähtökohdat. Julkaisussa: Valkonen Jarno, toim. Ympäristösosiologia. Helsinki: WSOYpro, 2010: 7–27.

Varto Juha. Mitä Simone Weil on minulle opettanut. Helsinki: Kirjastudio, 2005.

Vilkkä Leena. Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Helsinki: Yliopistopaino, 1993.

Willamo Risto. Miten ympäristömuutos aiheutetaan ja koetaan ongelmaksi? Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 131–140.

## Veijo Hukka

### Maaailma, jossa elän

Älymme on luonut uuden maailman, joka hallitsee meitä ja luontoa. Se on asuttanut maan hirviömäisillä laitteilla, joita ohjaillaan tietokoneitten ja sähköisten taulujen avulla. Meistä on tullut koneitten orjia. Suurissa teollisuushalleissa istuu muutama henkilö pöytänsä ääressä ja valvoo laitteiden käyntiä monitoreista. Entisaikojen työvoimatarve on supistunut radikaalisti, ja työttömyysluvut länsimaissa kasvavat. Kova kilpailu ajaa suuryhtiöt Suomesta kehitysmaihiin ja tuleviin taloudellisiin suurvaltoihin, kuten Kiinaan ja Intiaan. Taloudellinen lama iskee kipeimmin nyt ja tulevaisuudessa Euroopan unioniin ja Yhdysvaltoihin. Kansalaiset ovat kahlittuna oravanpyörään, joka ei salli tilaa hiljentymiselle ja syvälliselle ajattelulle. Olemmeko henkisen kuoleman partaalla?

Elämä maapallolla on ja tulee aina olemaan meille pienille ihmisille suuri arvoitus. Tietotekniikan avulakanaan ei voida ennustaa, millainen maailman tilanne on viidenkymmenen tai sadan vuoden kuluttua. Emme jaksa ajatella laajoja kuvioita, vaan otamme päivän kerrallaan arjen ja juhlan jatkumossa. Jokaiselle on tärkeintä oma elämänpolku ja sen ylä- ja alamäet, jotka on kohdattava ja voitettava.

Kaiken kehityksensä ja viisautensa keskellä ihminen on suljettu henkisesti häkkiin, jonka pienojen välistä hän kurkistaa ympäröivään maailmaan. Hän voi nähdä vain yhteen suuntaan, vaikka maailma on avoimempi kuin koskaan aikaisemmin. Kaiken takana on *money-money*. Kun raha on jumala, näkökenttä on kapea. Elämmekö maapallollamme sammuvan päivän tunnelmissa?

Nuorilla on silti usein vahva itsetunto ja usko tulevaisuuteen. Hyvä näin. Nuoret elävät kevättä, johon optimismi ja ajatusten lento kuuluvat. Kun ikä karttuu ja painolastiksi tulevat arjen positiiviset ja negatiiviset kokemukset ja velvoitteet, aletaan vihdoinkin tiedostaa myös elämän rajallisuus tässä rajattomuuden huvipuistossa. Läheisten kuolemat tai vakavat sairaudet kypsyttävät tietoisuutta siitä, että olemme täällä vain käymässä.

Olipa maapallon ja ihmisten yksilöllinen tai kansallinen tilanne millainen tahansa, olemme kaikkialla sidottu kalenteriin, aikaan, kellotauluun, viisareitten raksuttavaan ääneen. Aika on sidottu maapallon pyöri-vään liikkeeseen. Aurinko valaisee meille päivän, kuu ja tähdet kirkastavat yön. Yksinkertaista, eikö vain. Mutta se ei meille riitä. Elämämme rytmi on kouluttanut meidät niin, että olemme sekuntien, minuuttien, tuntien ja vuorokausien orjia, kukin omalla aikavyöhykkeellään. Olemme kärsimättömiä. Nyt, ei huomenna -mentaliteetti saa hermot kireälle ja sydämen paineen alaisuuteen.

Olemme lakien, määräysten ja kilpailun puristuksessa. Tiedostamme ongelman, mutta emme voi tilanteelle mitään. Ahdistumme, sairastumme ja kutistumme henkisesti. Joudumme syömään roppakaupalla pillereitä jo keski-ikäisinä. Etsimme lohtua alkoholista ja sen suomasta unohduksesta. Pinnallinen viihde käy kaupaksi. Elämämme on yhtä istumista: Istumme aamupalalla. Istumme autossa tai junassa matkalla töihin. Istumme työpaikalla. Istumme väsyneinä kotona TV:n tai tietokoneen ääressä.



Tällainen arkinen, vuorokaudesta ja vuodesta toiseen toistuva elämänrytmi on henkisesti tylsistyttävää. Elämä väsyttää. Se aiheuttaa masennusta ja ristiriitoja perheissä. Ei jakseta kuntoilla, vaikka tarjolla on jokaiselle jotakin. Liikunta jää siihen, että liikutamme sormiamme tietokoneen näppäimistöllä. Mittaamme markettien lattioita hyllyjen välissä. Palkitsemme itseämme herkuilla. Näin kerroksia kasvaa vartalon ympärille. Liikataan kipeitten polvi- ja lonkkaniveltä kanssa – ja taas on lääkärille asiaa. Fyysinen laiskuus tulee tavaksi ja intohimoksi.

Valot ja liikenteen kohina luovat turvalliselta tuntuvan ilmapiirin suurkaupunkien ahtaasti rakennettuihin kerrostalorykelmiin. Tumma metsänreuna on pelottava. Pelkäämmekö pimeyttä sekä henkisessä että fyysisessä mielessä? Kuu ja tähdet mustalla taivaalla jäävät huomiota vaille. Sähkömittarit raksuttavat yhä kiivaammin. Emme ajattele, mistä ja miten tämä tärkeä sähkövoima tulee. Tärkeintä on, että sitä tulee häiriöttä niin, että kodinkoneemme, valaistus, lämmitys ja ennen kaikkea tietokone ja televisio toimivat. Jos syystä tai toisesta sähköt katkeavat, olemme avuttomia, kädet pystyssä koloissamme.

Tällaiset luonnon muistutukset kaikkivoipuutemme puutteesta ovat lisääntyneet. Luonto ei kuuntele vaatimuksiamme. Vielä hurjempia uutisia olemme kuulleet maailman turuilta: valtavat tuhot, järkyttävät katastrofit kaukana Tyynellämerellä ja Amerikan mantereilla, nälänhädät ja julmuudet Afrikan mantereella, suurkaupunkien jatkuvasti happiköyhä ilmanala. Autojen pakokaasut, lämpökeskusten palojäänteet sekä ihmisten tuottamat valtavat jätevuoret tuhoavat ilman raikkauden ja lisäävät hengityssairauksia. Maaperä on altis saastumiselle. Maapallolla käydään samanaikaisesti useita sotia. Useissa maissa vainotaan omia kansalaisia mielipiteitten vuoksi. Myös kotimaassamme pari viimeistä vuotta peräkkäin ovat antaneet merkkejä luonnon kostosta. Myrskyvahinkoja on tullut poikkeuksellisen paljon. Elämä planeetallamme on turvatonta ja äärimmäisen sekavaa.

Tiedontulva näistä ongelmista vyöryy ylitsemme. Olemmeko kuitenkin myöhässä, vai emmekö reagoi tarpeellisella vakavuudella oman mukavuutemme vuoksi? Ongelmista puhutaan päivittäin, mutta korjaavat toimenpiteet ovat maailmanlaajuisestikin vain näennäisiä. Miksi maailmamme ei ole sellainen paikka, jossa voisimme elää rauhan, tasapainon, mielikuvituksen ja unimaailman elämää? Miksi maailma repii ja raastaa kasvattaen samalla vihaa ihmisten ja kansojen välillä?

Toivottavasti tämä ahdingossa elävä ihmiskunta herää ja uudistuu, kun se on ensin riittävän syvästi kokenut nykyisen tilanteensa ”planetaarisella kuoleman portilla”. Tarvitaan sisäinen herätys.

Planeettamme luonto sekä sen mahtavat voimat muistuttavat meitä pienuudestamme. Ne ovat kaikesta huolimatta nyt ja tulevaisuudessakin ihmisten hengenvpelastajia. Luonto sanelee ehdot, ja me alistumme, mutta samalla tunnemme ihailua ja nöyryyttä ja saamme valtavasti elämäneliksiiriä arkeemme. Kotiemme seinillä on upeita luontokuvia sekä valokuvina että maalauksina, ja me rakastamme niitä.

Mahtava syysmyrsky suurella järvenselällä on mystistä näky ja väkevä luonnon protesti. Vaahtopää toisensa perään vyöryy kohti kivikkoista rantaa. Ihminen ei pysty taltuttamaan tätä näytelmää. Haltioituneena katson sitä, ja samalla kuuntelen tuulen synnyttämää musiikkia puitten oksistoissa. Onneksi suuri luonto tulee tulevaisuudessakin ilahduttamaan ja muistuttamaan ylivoimastaan.

Tuulella on sielu. Se on herkkä vaihteluille. Silloin tällöin se haluaa näyttää voimansa meille itsekkäille ja ahneille. Yleensä se kuitenkin on pitkämielinen ja pysyy kohtuudessa rakkaassa kotimaassamme. Voimme kesän leppoisina, aurinkoisina päivinä edelleen nauttia luonnon kauneudesta ja lempeydestä järviemme rannoilla sekä pelloillamme ja metsiemme katveessa. Onneksemme meillä on vielä luonnonvaraisia alueita. Niillä tuuli hellittelee. Aurinko antaa väriä ihollemme. Se näyttää ihanat kesän kasvot. Vaeltavat ajatuksemme pysähtyvät

ja lepäävät, ja pystymme nauttimaan sekä fyysisesti että henkisesti. Silloin olemme kaikki luontoihmisiä.

Maalausteni aiheet syntyvät usein juuri kuvaamistani maailmanlaajuisista elämän ongelmista. Lisäksi sukellan usein myös ihmisen tavalliseen arkeen. Se ruokkii sekä positiivisia että negatiivisia tunnepohjaisia aiheita. Yksityinen pieni elämä voi olla yllättävän rikas väreiltään. Kuviissani luonto on ihmistä lähellä, koska tässä pienessä, vähäväkisessä maassa elämme onneksi vielä kohtalaisessa symbioosissa luonnon kanssa.

Maailma on täynnä absurdeja tapahtumia. Ristiriitaisuus on yksi taiteeni lähtökohdista ja avaimista kuvieni tulkintaan. Se on tarjonnut mahdollisuuden kamppaillessani taiteen avulla kohti ykseyttä ja harmoniaa. Pitkän urani varrella olen siirtynyt naivismin kautta nykyiseen pelkistetympään kuvamaailmaan. Aiheeni tulevat globaalista maailmasta, ja ihminen tekoineen on keskeinen lähtökohta. Maalauksissa koetan riisua epäolennaisuudet pois ja näin sisällyttää laajankin aiheen muutamiiin kuvaelementteihin. Symbolinen kuvakieli rakentuu siis muutamista keskeisistä elementeistä, vaikka itse aihe olisi maailmanlaajuinen. Värit ovat minulle tärkeitä. Ne tukevat maalauksen symbolista ajatusta ja kokonaisuutta. Ennen varsinaista teknistä suoritusta käyn läpi joskus pitkänkin mietinnän vaiheen, jolloin kuvan värimaailma lopullisesti avautuu. Yleensä en tee luonnoksia. Kuvieni viesti on hyvin henkilökohtainen. Silti uskon niiden laajempaan merkitykseen, sillä ihminen on samanlaisten kokemusten summa kaikkialla maailmassa.

Kuva on tiivistettyä puhetta. Sitä tulkitaan sanoin, ja siitä kirjoitetaan tekstejä. Tekstejä puolestaan kuvitaan. Näin erilaiset viestintäjärjestelmät tukevat toisiaan. Ajatusten ja aiheitten maailmassa olen yksin. Katsojalle aiheeni voi olla vieras. Hän on usein ristiriitaisessa tilanteessa halutessaan löytää maalauksen punaisen langan. Kuvan maailma avautuu, kun on aikaa syventyä ja antaa sitten mielikuvitukselle tilaa. Ei suinkaan ole tärkeää, että katsoja löytäisi saman aiheen ja idean kuin taiteilija. On kuvan rikkautta, jos siitä hahmottuu katsojalle jokin

toinen ajatus. Mielikuvitus saa lentää vapaasti. Ymmärtäessään katsoja kasvaa henkisesti.

Joskus olen kiedottuna arjen ja välinpitämättömyyden käärinliinaan. Pelko luovuuteni kuoleman läheisyydestä piirittää minua. Jos työhuoneen hiljaisuudessa ajatusteni ja mielikuvieni maailma on jumissa, tarvitsen elpymiseen virkistävää puuhaa, luontoa ja liikuntaa. Virkistyneenä olen taas valmis matkalle tuntemattomaan. Nämä mielikuvamatkat ovat innostavia. Lennän tuulen siivillä kaukana siintäville tuntureille tai etelän kaukomaihin. Matkani tyydyttävät loistavasti näkemisen ja kuulemisen tarpeeni. Mielikuvieni ja tiedonvälityksen avulla saan uusia aiheita luovaan ajatteluuni. Piilotajunta synnyttää ideoita. Ne kasvavat kuin lootuskukka syvyyksistä. Hyvä taide liikkuu ylöspäin ja eteenpäin.





Yhteyksien tarve



Olavi Riihinen

## Ekologisen kriisin juuret

Vähään tyytymisestä halujen ekspansioon

### Mistä on kysymys?

Taloudellisesti kehittyneissä maissa kulutustaso on toisen maailmansodan jälkeen kohonnut tavalla, joka uhkaa maapallon resurssien riittävyyttä ja luonnon kestävyyttä. Näiden maiden sekä tekninen suorituskyky että arvorakenteet ovat muuttuneet suuresti. On alettu puhua jälkiteollisesta ajasta ja toisaalta postmodernismista, joskin 1900-luvun loppua ja 2000-luvun alkua on luonnehdittu muillakin käsitteillä. Olennaista näyttää olevan se, että ihmiset jäsentävät jokapäiväistä elämäänsä eri tavalla kuin aiemmat sukupolvet. Isovanhempiinsa verrattuna tavallisten perheiden ja yksilöiden elämään kuuluu huomattavasti enemmän tiedonvälityksen tuotamaa informaatiota ja he omistavat enemmän. Fyysinen liikkuvuus on autojen ja lentoliikenteen yleistymisen vuoksi moninkertaistunut parin sukupolven aikana. Vielä suurempi on tiedonvälityksen muutos, kun radion ja television tarjoamaa tietoa täydentävät internet ja matkapuhelin. Fyysinen liikkuvuus ja sähköinen tiedontarjonta ovat olennainen osa myös sitä paisuneiden kulutusmahdollisuuksien maailmaa, joka luonnehtii nykyajan ihmisen elämää ehkä enemmän kuin mikään muu tekijä postmodernissa kulttuurissamme.

Muutoksen taustalla on motivaatiotekijöitä, jotka ylläpitävät ja kiihdyttävät kulutusta. Yhteiskuntatieteissä on useita ihmisen intentioita kuvaavia käsitteitä, joilla on merkitystä yhteiskuntien tilan ja kehityksen erittelyssä. Tällaisia ovat esimerkiksi arvot, preferenssit, tahtotilat,

intressit ja uskomukset. Myös halut kuuluvat tähän käsiteperheeseen. Tässä artikkelissa kiinnostuksen kohteina ovat ennen muuta halut ja niiden yhteydet yhteiskunnan ja talouden kehitykseen. Syntyykö uusia haluja vai sovelletaanko kauan tunnettuja haluja, kuten niitä, joita luonnehditaan seitsemässä kuolemansynnissä, uudenlaiseen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin? Halujen ohjaileman kulutuksen vakavin ongelma liittyy ympäristön uhkiiin sekä alueellisella että koko maapallon tasolla. Tässä kirjoituksessa tarkastelen haluja vakavan kehityskulun ensisijaisina taustatekijöinä.

Maailman kauppajärjestön pääjohtajan toteamukset vuodelta 2011 auttavat ymmärtämään, mistä on kysymys sanan laajassa merkityksessä:

”Globalisaation voima on vallankumouksellinen. Maailmantalous on nykyisin kahdeksankertainen vuoteen 1950 verrattuna. Samassa ajassa maailman-kauppa on 33-kertaistunut. – Yli kolme miljardia kiinalaista, intialaista, indonesialaista ja muiden kehittyvien maiden asukasta saavuttaa yhdessä sukupolvesta sen, mihin länsimaissa tarvittiin vuosisata tai enemmän. – *Todellinen haaste on muuttaa omia ajattelutapojamme.*” (Lamy 2011. Kursivointi O. R.)



## Halun käsitteestä

Käsitteenä halu viittaa tahdonsuuntaan ja monesti myös toiminnalliseen valmiuteen. Halu voi ilmentää tahtoa säilyttää entisenlainen tilanne, mutta ennen muuta sitä voidaan pitää intentionaalisenä preferenssinä, johon sisältyy tiedostettu tai tiedostamaton vertailu olemassa olevan tilanteen ja jonkin sellaisen vaihtoehdon välillä, jota henkilö arvostaa enemmän. Ihminen sisäistää tai ehdollistaa preferenssejä, joita hän ei välttämättä tiedosta mutta jotka silti vaikuttavat hänen käyttäytymiseensä. Tiedostamattomat halut ovat tyyppillisiä erityisesti siksi, että yksilö syntyy jonkin kulttuurin tai yhteisön piiriin ja sosiaalistumisvaiheessaan omaksuu tuon kulttuurin ja yhteisön arvot. Yksilö ei läheskään aina tiedosta arvojen ja niihin kytkeytyvien halujen suhteellisuutta vaan pitää niitä itsestäänselvyyksinä. Ympäristö synnyttää uskomuksia, jotka ovat yhteydessä arvoihin ja haluihin. Aiemmin ajateltiin, että mitä suljetumpi ja eristyneempi yhteisö on, sitä vaikeampi yksilön on havaita arvojen ja halujen suhteellisuutta ja sitä voimakkaammin yhteisön kulttuuri määrää haluja ja niiden suuntautumista. Émile Durkheimin (1960, alun perin 1933) käsite ”mekaaninen solidaarisuus” ilmentää tällaista alkukantaisille, eristyneille yhteisöille ominaista ajattelutapaa. Moderni kulttuuri näyttää muuttaneen halujen omaksumisen luonnetta ja ennen muuta tarjonneen aiemmin kokemattoman laajan halujen valikoiman. Arvot suuntaavat paljolti haluja, mutta eivät läheskään kokonaan määrää niiden valikoimaa. Kun tarkastelee uudenaikaiseen kaupalliseen kulttuuriin sisältyvää mainonnan ja markkinoinnin määrää, joutuu kuitenkin epäilemään, onko modernin tai postmodernin maailman yksilö juurikaan itsenäisempi arvojensa ja halujensa valinnassa kuin entisaikain pienten, eristyneiden yhteisöjen jäsen. Vastaako valtavaan mainontaan sisältyvä indoktrinaatio avoimessa yhteisössä suljetun yhteisön yksipuolista, monoliittista informaatiota?

Halujen ja *tarpeiden* välinen erottelu on osoittautunut vaikeaksi paljolti sen vuoksi, että suuri osa haluista on sisäistetty jo varhaisissa sosiaalistumisen vaiheissa. Tarpeet on kuitenkin tarkoituksenmukaista nähdä luonteeltaan universaaleina, kaikille ihmisille, vieläpä ihmisille ja useimmille eläinlajeille yhteisinä valintataipumuksina tai oikeastaan valintapakkoina. Fysiologiset tarpeet, turvallisuuden tarpeet, yhteisyyden tarpeet, arvostuksen tarpeet kuuluvat ihmisten perusolemukseen ja ovat havaittavissa myös jokseenkin kaikissa eläinlajeissa. Eräänlainen *ylityydytys*, kuten mässäily fysiologisten tarpeiden yhteydessä, on kuitenkin omiaan vaikeuttamaan tarpeiden ja halujen erottelua. Tarpeet ovat välttämättömyyksiä, jotka on tyydytettävä hyvinvoinnin edellytyksinä. Niiden liian vähäisestä tyydytyksestä seuraa vahinkoa, sairastumista, menehtymistä. Sen sijaan halujen tyydyttämättömyys johtaa yleensä vain turhautumiseen. Ihmisillä ja monilla eläimilläkin on kuitenkin taipumus ikään kuin täydentää tyydytystä käyttämällä tarjolla olevia resursseja yli niiden rajojen, joita tarpeet ja niihin liittyvä hyvinvointi edellyttävät. Liikalihavuus on esimerkki ravinteiden liiallisesta määrällisestä tai väärin painottuvasta nauttimisesta ja osoitus hyvinvointia heikentävästä käyttäytymisestä. Se osoittaa, että tarpeen tyydytyksestä on siirrytty halujen alueelle. Fysiologian tutkimus tarkentaa jatkuvasti fysiologisten tarpeiden luonnetta, kun taas halujen luonnetta ja muutoksia ei yleensä tutkita järjestelmällisesti.

Viittaukset vahingollisiin haluihin eivät merkitse sitä, että ei olisi myös myönteisiä, jopa yleviä haluja, jotka toimivat sekä yksilöiden että yhteisöjen edistysaskelten edellytyksinä. Esimerkiksi elämän päämääriin sisältyy haluja, jotka auttavat yksilöä suuntaamaan energiaansa tarkoituksenmukaisesti ja pitkäjänteisesti. Tarpeiden ja halujen välinen problematiikka on yksi nykymaailman suurimmista ja vaikeimmista ongelmista: miten varmistetaan oikeanlainen tarpeiden tyydytys ja kyetään hallitsemaan halujen tyydytys sellaisella tavalla, joka ei vahingoita ihmisiä, ympäristöä eikä luontoa.

## Ikivanhat halut – vanhat ja uudet peruspaheet

Eettisessä ja uskonnollisessa ajattelussa vahingollisiin ja tuomittaviin haluihin on kiinnitetty huomiota hyvin kauan, ainakin ajanlaskumme alkupuolelta asti. Niin sanotut seitsemän kuolemansyntiä sisältävät osoituksen tällaisesta ajattelusta. Sen muodon, jossa nuo synnit nykyään esitetään, vakiinnutti jo paavi Gregorius Suuri (n. 540–604), mutta idea näistä synneistä oli itänyt jopa vuosisatoja ennen Gregoriusta (Fairlie 1995 12). Tuohon luetteloon sisältyvät (henkinen, hengellinen) laiskuus, himo (hekuma), viha, ylpeys, kateus, mässäily ja ahneus. Katolisen kirkon opeissa nämä todella luettiin synneiksi, vaikka nykyajan ihminen ehkä nimittäisi näitä pikemminkin peruspaheiksi. Niillä on erittäin selkeä yhteys nykyihmisenkin käyttäytymiseen, kuten rotu- ja muukalaisviha, kerskakulutus, liikalihavuus ja taloudelliseen toimintaan niin usein liitetty ahneus osoittavat. Lisäksi niillä on yhteytensä ihmiskunnan suuriin kohalonkysymyksiin, kuten ympäristön vaurioitumiseen yhä paisuvan kulutuksen vuoksi. Koko maapallon ja kaikkien ihmisten tulevaisuutta uhkaavat vaarat saivat etologi, nobelisti Konrad Lorenzin laatimaan luettelon kahdeksasta nykyajan kuolemansyynistä: liikakansoitus, elintilan tärveleminen, ihmisten kilpailu itsensä kanssa, tunteiden lämpökuolema, geneettinen rappeutuminen, perinteiden hylkääminen ja indoktrinoituvuus (Lorenz 1974). Lorenzin uudenlaiset peruspaheet liittyvät välittömämmin globaaleihin ympäristöongelmiin kuin seitsemän kuolemansyntiä. Peruspaheiden vastakohtana tulisi muistaa myös ne halut, jotka ilmentävät perushyveitä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi kohtuullisuus (jo antiikissa *modestia*), rehellisyys, uskollisuus ja empatia.

## Yhteiskunnan muutos – halujen ekspansio

Oman aikamme kulttuurin ja yhteiskunnan ymmärtämiseksi on tarpeen luoda silmäys siihen historialliseen kehitykseen, jonka seurausten keskellä nyt elämme. Nykyisellä elämäntavallamme arvoineen ja haluineen on tietyt historialliset juuret, joiden tunteminen avartaa näkemystä siitä, mitä me nykyhetkellä omistamme, arvostamme ja haluamme.

Keskiajalla ja pitkälle uudella ajallakin uskonnon ja kirkon vaikutus ihmisten käyttäytymiseen oli hyvin keskeinen. Arvo- ja normilähteinä uskonto ja kirkko pystyivät varsin pitkälle antamaan suunnan ihmisten haluille ja tavoitteille. Arvoissa ja normeissa korostui säädynmukainen elämäntapa, ja yhteiskuntaa ohjasivat ennen muuta traditiot. Taloustoiminnan tavoitetaso oli ennalta määrätty, ja yksilöt olivat omissa säädyissään sidottuja edellisten sukupolvien elämäntapaan ja hyvinvoinnin tasoon. Euroopassa katolinen kirkko vartioi paljolti myös taloutta. Siten tuolloinen uskonnon ja kirkon otteeseen sidottu ja varsin staattinen kulttuuri ei sallinut ihmisten kehittää runsaasti uusia haluja.

Uskonnot ovat vielä uudella ajallakin vaikuttaneet olennaisella tavalla kulttuureihin ja yhteiskunnallisiin oloihin, jopa talouteen, mutta toisella tavalla kuin keskiajalla. Eurooppalaisen kulttuurin muutoksessa tärkeäksi tekijäksi osoittautui *protestantismi*. Martti Luther ei tosin sosiaalietiikassaan hyväksynyt talouden erottamista uskonnosta eikä taloudellisen hyödyn tavoittelua sinänsä. Kelpuuttaessaan kristityn ohjenuoriksi vain Raamatun ja omantunnon hän teki kuitenkin mahdolliseksi uusien arvojen ja tavoitteiden muodostumisen. Taloudenpi-toa ohjeistanut kasuistiikka alkoi menettää otettaan, ja katolisen kirkon vartioima yksilö vapautui. Luther myös korosti työn merkitystä: kuuliaisena tehty työ oli Jumalan palvelemista ja siunauksellista. Protestantismin suuntauksista kalvinismi korosti jopa voittoa tuottavan taloudellisen toiminnan siunauksellisuutta. Menestys, taloudellinen hyöty oli osoitus Jumalan suosiosta, jopa

oire sielun autuudesta. Juuri kalvinilaiset ja puritanistista protestantismia edustavat maat nousivat teollistumisen alkuvaiheessa nopean pääomanmuodostuksensa ja kehittyvien tuotantomenetelmiensä ansiosta taloudellisen kehityksen kärkeen. (Weber 1920–1921.) Protestanttien vaatimus jokaisen oikeudesta päästä henkilökohtaisesti perehtymään Raamatun sanomaan johti myös kansanopetuksen aloittamiseen, mikä vaikutti pitkäjänteisesti teknologian ja talouden kehittymiseen.

Protestantismin vaikutusta täydensi aatesuunta, joka sopi hyvin yhteen omantunnon vapautta koskevan periaatteen, *liberalismi*, kanssa. Uusi aatesuunta korosti ammatinharjoittamisen, sopimuksen ja omistuksen vapautta. Suomen lainsäädännössä uudistunut ajattelu näkyi varhaisimmin ammattikuntalaitoksen lakkauttamisena (1868), elinkeinovapautena ja siihen liittyvänä muuttovapautena (1879). Uudistukset olivat keskeisiä teollistumisen edellytyksiä, mutta ne olivat myös pitkiä askelia kohti avointa yhteiskuntaa – ja tien avaus uudellisille haluilla ja elämän päämäärille (vrt. Jutikkala 1953; Riihinen 1964). *Teollistumisen* aineellinen vaikutus kehityskulkuun oli välttämätön lisäehto. Tarvittiin silti vielä yksi suuri muutos, jotta ihmiset voivat vapautua säädynmukaisen elämäntavan kahleista ja muokata halujaan omista lähtökohdistaan: *demokraattinen järjestelmä*. Uuden järjestelmän juuria voidaan etsiä kaukaa historiasta ja Amerikan Yhdysvaltojen itsenäisyyden julistuksesta (1776) sekä Ranskan suuren vallankumouksen ihmisen ja kansalaisen oikeuksien julistuksesta (1789). Erityisesti 1800-luvun lopulla Euroopassa ja Yhdysvalloissa alkanut kehitys johti valtioihin ja yhteiskuntiin, joissa poliittisesti tasa-arvoiset ihmiset voivat ratkaisevasti vapaammin kuin aiemmin kehittää omia halujaan ja suunnitella elämänsä päämääriä ilman säädynmukaisen elämäntavan rajoituksia. Kun etsitään 2000-luvun ympäristöuhkien ja ekologisten kriisien historiallisia juuria, on otettava huomioon edellä mainitut suuret muutokset.

Teknologinen muutos, demokratia, kansalaisten tiedon tason nousu ja talouden kasvu merkitsivät dynaa-

mista aikakautta, joka syntyi vuorovaikutuksessa uudenlaisten halujen ja näkemysten kanssa. Demokratia on osaltaan voimistanut paineita kulutuksen lisäämiseen: tasa-arvoisuus edellyttää koko kansan tai hyvin suuren osan väestöstä osallistuvan kulutustalkoisiin. Eino Kaila viittaa tämänkaltaiseen käyttäytymisen muutokseen klassisessa *Persoonallisuus*-teoksessaan:

”Sosiaalisessa elämässä vallitsee merkillinen sielullinen ilmiö, jota on nimitetty sosiaalisesti ’kapilariteetiksi’: niin kuin neste imeytyy hiusputkeen, niin yhteiskunnassa sivistys imeytyy yhä alempiin kansankerrokseen, ja kuta enemmän näissä kerroksissa sivistys nousee, sitä enemmän nousee myöskin vaatimustaso. Vähitellen sivistyvät kansankerrokset alkavat pitää itseänsä ylempien vertaisina. On merkillinen seikka, että kastijakoisessa yhteiskunnassa on vähemmän sosiaalista kaunaa ja kateutta, vähemmän ressentimentin ’sielullista dynamiittia’, kuin demokraattisessa yhteiskunnassa. Sillä ihminen kadehtii vertaisiaan; orja ei kadehti herraansa, johon hän ei itseään vertaa.” (Kaila 1946, 374.)

Tasa-arvoisuuden kohentumiseen sisältyvä vaatimustason nousu merkitsee samalla halujen leviämistä sosiaalisessa asteikossa alaspäin ja luultavasti uudenlaisten halujen syntyä.

Demokratian toteuttamiseen ja ylläpitoon sisältyy niin voimakkaita oikeudenmukaisuuden tarpeesta kumpuavia haluja, että kulutuksen vähentäminen demokraatiasta tinkimällä ei voi tulla kysymykseen. Päinvastoin demokraattisissa valtioissa huomattava osa, ehkä suurin osa väestöä pyrkii yhä suurempaan tasa-arvoisuuteen. Näin demokratian olemukseen sisältyy pienituloisten pyrkimys lisätä kulutustaan kohti suurempituloisten tasoa. Englannin kielessä käytetään ilmaisua *trickle down* kuvaamaan sitä, miten kulutustottumukset valuvat hiljalleen vauraista kansankerrostumista pienempituloisille. Suomessa keskikulutus seurasi 1960- ja 1970-luvuilla varsin hyvin ylimmän desiilin kulutusta, mutta kulu-

tusmallien valuminen alaspäin hidastui selvästi 1990- ja 2000-luvuilla. Tuo hidastuminen on mahdollisesti johtunut 1990-luvun alussa käynnistyneestä tuloerojen kasvusta, koska suurempituloisten mallin seuraaminen on muodostunut vaikeammaksi. (Nurmela 2009.)

## Kapitalismi talouden moottorina

Uudenaikaista taloutta tuskin voidaan ymmärtää ottamatta huomioon sen ehkä keskeisintä ideologista perustaa eli kapitalismia, jonka olennaisiin elementteihin kuuluu jatkuva voitontavoittelu. Kapitalismin ansioksi voidaan lukea se talouden kehitys, joka on nostanut osan maailman kansoista vaurauteen. Tosin vaurauden kasvu ei ole johtanut kansakuntien sisällä ja välillä tasaiseen hyvinvointiin. Niissä maissa, joissa 1900-luvun loppupuolella onnistuttiin lisäksi kehittämään hyvinvointivaltio, suurin osa väestöä on kuitenkin päässyt osalliseksi vähintään tyydyttävästä elintasosta.

Kapitalismin ideologia ja menettelytavat valaisevat halujen dynamiikkaa ja ekspansiota parin viime vuosisadan aikana. Tosin samat päämäärät ja halut ovat paljolti havaittavissa myös sosialististen yhteiskuntien, kuten nyky-Kiinan, taloudessa. Kun puhutaan kapitalismista, on huomattava tuon käsitteen eräänlainen epämääräisyys. Pohjoismaiset hyvinvointivaltiot soveltavat vapaan markkinatalouden järjestelmää, jossa on paljon kapitalistisia elementtejä ja joka sallii pitkälle menevän vapaan yritteliäisyyden. Samat valtiot kuitenkin säätelevät yritystoimintaa työväensuojelun, eläkejärjestelmien ja verotuksen keinoin. Varsinkin Yhdysvalloissa kapitalismin kehitys on 1900-luvun puolivälin jälkeen ollut huomattavasti epäsosiaalisempaa. Siellä esimerkiksi Milton Friedmanin uusliberalistiset näkemykset ovat saaneet jalansijaa ja samalla heikentäneet julkisen sektorin vastuuta sosiaalisissa kysymyksissä sekä yritysten vastuuta ympäristöstä. (Vrt. Madrick 2011, 26–51.)

Ympäristönsuojelun puutteet eivät kuitenkaan rajoitu kapitalistisiin valtioihin, sillä maailman ensimmäinen sosialistinen valtio, Neuvostoliitto, turmeli luontoa ehkä vielä pahemmin kuin kapitalistiset valtiot, samalla kun se antoi järjestelmällisesti virheellisen kuvan maansa luonnonoloista. Siten luonnon ja ympäristön turmeleminen liittyy teknologiseen kapasiteettiin ja haluun hyödyntää resursseja luonnon arvoista ja kestävydestä piittaamatta. Ilman teknologian muutosta ja vaurastumisen halua mitkään valtiolliset ideologiat eivät olisi kehittäneet koko planeettaa koskevia ympäristöuhkia. Uudenaikaiseen talouteen sisäänrakennettu kasvu- ja laajentumishalu on johtanut teknologian ongelmalliseen soveltamiseen.

Talouuskasvusta on vähitellen tullut kaikkialla maailmassa sekä keskeinen väline että päämäärä. Se halujen kokonaisuus, joka sisältyy tuohon päämäärään, on jäänyt viime aikoihin saakka erittelemättä. Talouuskasvua pidettiin pitkään pelkästään myönteisenä kehityksenä, itsestäänselvyytenä, kunnes Rooman Klubille vuonna 1972 jätetty raportti viritti keskustelun kasvun rajoista ja ongelmallisuudesta (vrt. Meadows ym. 1972). Näin siitä huolimatta, että taloudenpidon yhteydessä esiintyviä haluja, kuten ahneutta, oli käsitelty eri uskontojen eettisissä perusopeissa ja jo ajanlaskumme alussa esimerkiksi seitsemän kuolemansynnin pohdinnoissa. Rooman Klubin myötä virisi vakavia kysymyksiä siitä, mitä koko planeetalle tapahtuu uudenaikaisen kehitysuskon ja siihen liittyvien halujen läpäisemässä maailmassa.

## Talous – ahneuden tyyssija?

Talouden keskeinen tehtävä on tai pitäisi olla ihmisen perustarpeiden tyydyttäminen. Kehittyneissä maissa talous todella huolehtii huomattavasta osasta erityisesti fysiologisten tarpeiden tyydytyksestä. Samalla sen tehtävänä on luoda edellytyksiä muidenkin tarpeiden tyydytykselle tarjoamalla turvalliset kehykset normaalille

elämänmenolle. Tarpeista riippumattomat halut näyttävät kuitenkin antavan taloudelliselle toiminnalle sen luonteenomaiset piirteet. Taloudellisessa toiminnassa sallitaan voitontavoittelu myös muussa tarkoituksessa kuin toimijan tarpeiden tyydyttämiseksi, nimittäin voiton itsensä vuoksi. Ainoastaan eräiden niin kutsuttujen alkukantaisten kansojen elämäntavoissa on esiintynyt pelkästään tarpeentyydytykseen tähtäävää taloudellista toimintaa. Näiden kansojen parissa ravinnon saanti ja ystävyys ovat olleet määrääviä tekijöitä tavaroiden vaihdossa. (Birket-Smith 1972, 383–397.) Tarpeista irrallista voitontavoittelua leimaa usein halu, jota on pitkään kutsuttu ahneudeksi.

Tutkijoiden näkemykset talouden luonteesta, yhteiskunnallisesta tehtävästä ja suhteesta kulutukseen ovat vaihdelleet huomattavasti aikojen kuluessa. Jo 1800-luvun lopulla kiinnitettiin huomiota kasvavaan kulutukseen ja sen yhteiskunnallisiin heijastumiin. Thorstein Veblenin vaikuttava teos *Theory of the Leisure Class* (1899) kuvasi kriittisin äänenpainoin kulutuksen eriytymistä. Mutta samaan aikaan ihannoitiin yleisesti siirtymistä niukkuudesta ylenpalttisuuteen ja sitä pidettiin, ei vain myönteisenä, vaan jopa eettisesti toivottavana. Massatuotanto alkoi nousta kukoistukseen 1920-luvulla, ja eräät ekonomistit arvostelivat tarpeiden ja halujen dikotomiaa ja päinvastoin pitivät rajattomien halujen leimaamaa kuluttajaa loogisena ja jopa toivottavana mahdollisuutena. Mainostajat ja markkinointijat alkoivat tehdä parhaansa sitoakseen kuluttajan henkilökohtaisen identiteetin tuotteisiin. Päämääräksi muodostui yksilöiden johdattelu uusien tuotteiden ja uusien identiteettien jatkuvaan tavoitteluun. Idea ainaisesti tyytymättömästä kuluttajasta on liitetty General Motorsin johtajan Charles Ketteringin nimeen ja 1920-luvulle, kun hän sanoi kuluttajien haluavan aina vain uusia automalleja. (Schor 1998, 132–133.) Vahvan talouskasvun ideaa voitaneen hakea liberalismiin synnyttyä 1700-luvulta, mutta tuon idean modernisoituminen näyttää tapahtuneen 1920-luvulla

massatuotannon käynnistyessä, vaikka vielä ei laskettuakaan kansantuotteen määrää.

Toisen maailmansodan jälkeen jotkut tutkijat pyrkivät tarkastelemaan kulutusta kriittisesti esimerkiksi välttämättömyshyödykkeiden ja ylellisyshyödykkeiden näkökulmasta. Neoklassisen teorian ylivalta näyttää kuitenkin pysähdyttäneen tuon tutkimusintressin. Tutkijat eivät enää olleet juurikaan kiinnostuneita tavaroiden ja tarpeentyydytyksen välisistä suhteista. Kuluttajan ominaisuuksia alettiin luonnehtia sellaisin yksinkertaisin tunnusmerkein kuin kyltymättömyys ja kyky suvereeniin päätöksentekoon kulutusta koskevissa ratkaisuissa. Utiliteetin, henkilökohtaisen hyödyn maksimoinnista omien budjettirajoitusten puitteissa muodostui keskeinen kuluttajien käyttäytymistä kuvaava näkemys. Siten ekonomistit sulkiivat kiinnostuksensa ulkopuolelle kysymyksen riittävästä ja asianmukaisesta tarpeentyydytyksestä ja liukuivat kuluttajan haluista lähtevään ajatteluun. (Schor 1998, 133–134.)

Kapitalistinen markkinatalous on vaikuttanut taloustieteelliseen näkemykseen taloudesta rationaalisena käyttäytymisenä, jota ohjaa pyrkimys voiton maksimointiin. Rationaalisuuden yksipuolista korostamista on arvostelut ehkä varhaisimmin Tibor Scitovsky teoksessaan *The Joyless Economy* (1976). Hänen mukaansa tavanomaisessa taloustieteellisessä ajattelussa oletetaan, että henkilön tosiasiallinen käyttäytyminen ilmentää rationaalisella tavalla hänen preferenssejään. Psykologisiin tutkimuksiin viitaten Scitovsky osoittaa, kuinka pinnallinen ja riittämätön tällainen teoria on. Henkilön preferenssit voivat vastata tai olla vastaamatta sitä, mikä on hänelle parasta. Rationaalisuuden ja preferenssien välisellä kytkennällä on kuitenkin ollut suuri vaikutus poliittiseen ajatteluun ja ohjaukseen. Scitovskyn todistelut vahvistavat myös oletusta siitä, että kuluttajien identiteettiin kytetään vaikuttamaan mainonnan avulla. Filosofi, kansantaloustieteen nobelisti Amartya Sen pohti Scitovskyn kritiikkiä tavanomaiseen talousteoriaan sisältyvästä rationaalisen käyttäytymisen oletuksesta. Hän esitti kaksi kysymystä,

joihin hän etsi vastausta samalla testaten Scitovskyn väitteiden pitävyyttä: 1) Käyttäytyvätkö ihmiset sillä tavoin kuin tavanomainen talousteoria luonnehtii rationaalista käyttäytymistä? 2) Tarjoaako tavanomaisen teorian luonnehdinta ”rationaalisesta käyttäytymisestä” riittävän ymmärryksen rationaalisuudesta? Syvällisen pohdiskelun jälkeen Senin vastaus molempiin kysymyksiin oli kielteinen – eli Scitovsky oli hänenkin mielestään oikeassa kritisoidessaan taloustieteellistä ajattelua. Sen arvosti muutenkin suuresti Scitovskyn teoksen tieteellistä panosta. (Sen 1996, 481–492.)

Scitovskya pidetään yleensä taloustieteilijänä, mutta hänen otteensa on monitieteinen, ja se näkyy hänen käsitteistöstään. Vaikka hän käyttää tarpeiden ja halujen käsitteitä hieman eri tavoin kuin varsinaiset hyvinvoinnin tutkijat, tarkoitus on silti sama. Niinpä hän viittaa ekplisiittisesti biologisiin tarpeisiin ja puhuu ryhmäjäsenyyden (yhteisyyden) tarpeista mutta korvaa yleensä ”tarpeen” käsitteellä ”välttämättömyys” (esim. *biological necessities* ja *basic necessities*). Hänellä on suoranaisia viittauksia myös haluihin (esim. *desire for luxuries*), mutta yleensä hän viittaa haluihin hieman implisiittisemmin vaikkapa asettaessaan välttämättömyydet ja ylellisyydet (*luxuries*) vastakohdiksi tai viitatessaan preferensseihin. Scitovskyn ajattelua luonnehtii hyvin hänen viittauksensa lainalaisuuteen, josta käytetään nimitystä ”hedonistinen paradoksi” (Scitovskyn psykiatreilta lainaaman termin mukaan *the law of hedonic contrast*). Tuo jo antiikista tuttu ajatus tähdentää sitä, että todentuaakseen aidot nautinnot edellyttävät ponnisteluja ja epänautintojen kokemuksia. Sen sijaan jatkuvat nautinnot – nautinnot nautintojen päälle – johtavat turhautumiseen ja pettyykseen.

Konrad Lorenz pitää teoksessaan *Kahdeksan kuolemansyntiä* (1974) jatkuvaa mielihyvän ja nautinnon tavoittelun ilmenemistä yhtenä nykyajan kuolemansyntinä ja nimittää sitä tunteiden lämpökuolemaksi. ”Nautintoon voidaan vielä päästä ilman raskaan työn muodossa ilmenevän epänautinnon hintaa, mutta ilon

jumalallista kipinää ei saavuteta. Nykyisin tasaisesti vähenävä epänautinnon sietokyky muuttaa luonnon tarkoituksellisesti luomat huiput ja syvänteet inhimillisen elämän keinotekoisesti tasoitetuksi tasangoksi. Suurenmoisista aaltoliikkeen vuorista ja laaksoista se tekee tuskin havaittavaa värinää, valosta ja varjosta yksitoikkoista harmaata. Lyhyesti sanottuna se tuottaa tappavaa ikävää.” (Lorenz 1974, 50–51.) Lorenzin runollinen ilmaisu korostaa hedonistisen paradoksin merkityksellisyyttä. Hänen lausumansa sisältää totuuden, joka pätee lähinnä aineellisesti hyvinvoivaan väestönosaan, ei ehkä siihen väestönosaan, jonka on edelleen pakko sietää aineellisen puutteen epänautintoa.

## Yhä voimistuva tehokeino: mainonta

Ihmisen ja eläinten käyttäytymisen tutkijana Lorenz tarkastelee osuvasti myös nykyaikaisen ihmisen ehdollistumisen problematiikkaa. Hän nostaa esiin ongelmakentän, jolla on merkitystä keskusteltaessa ympäristön vaurioitumisen perimmäisistä syistä. Yksi nykyajan kahdeksasta kuolemansyynnistä on hänen mukaansa *indoktrinoituvuus*. Hän pohjustaa päätelmiään tarkastelemalla ihmismielen periytyvien ja ehdollistettujen ominaisuuksien suhdetta. Pohdittuaan näiden käyttäytymisemme vaikuttavien tekijöiden suhdetta nykyaikaan hän toteaa, että ”milloinkaan ei joukkosuggestio ole ollut yhtä tehokasta, milloinkaan ei manipulaattoreilla ole ollut käytössään yhtä hyvää tieteellisiin kokeisiin perustuvaa mainostamistekniikkaa, milloinkaan ei heillä ole ollut yhtä voimakkaasti vaikuttavia joukkotiedotusvälineitä”. Hän huomauttaa edelleen, että matkustettaessa DDR:ssä tai Neuvostoliitossa ei voida olla ”huomaamatta kaikkialle kiinnitettyjä punaisia iskulauseita, joiden tehtävänä on vaikuttaa suggeroivasti, meidän sitä tiedostamatta, jo pelkästään sen kautta että niitä on joka paikassa – aivan kuin Aldous Huxleyn ’babbling machines’ jotka muti-

sivat hiljaa, kiihkeästi ja taukoamatta ihmisten mieliin ajettavia uskonkappaleita”. Samoihin, jo kadonneisiin valtioihin viitaten hän jatkaa:

”Miellyttävinä koemme sen sijaan valomainosten ja kaikenlaisen tuhlailun puuttumisen. Pois ei heitetä mitään, mitä vielä voidaan käyttää hyväksi. Sanomalehtipaperia käytetään ostosten pakkauksina ja ikivanhoja autoja huolletaan yhä hellästi. Silloin selviää vähitellen, että tuottajien suurmainonta ei suinkaan ole epäpoliittista, vaan – asianmukaisin muutoksin – täyttää juuri sen saman tehtävän mikä idässä on iskulauseilla. – on todistettavasti ja ilman epäilystäkään sekä typerää että pahaksi – sanan eettisessä merkityksessä – heittää menemään tuskin käytettyjä tavaroita vain jotta voitaisiin hankkia uusia tilalle, ja antaa tuotannon ja kulutuksen kasvaa lumivyöryn tavoin. – meidän kaikkien on kerta kaikkiaan pakko mukautua elintavoissamme suurtuottajien toiveisiin. Meidän on pakko syödä niitä elintarvikkeita ja pukeutua niihin vaatekappaleihin, jotka he katsovat meille sopiviksi – ja mikä pahinta, osaksemme tulleen ehdostamisen tähden me emme edes huomaa että he toimivat näin.”

Lisäksi Lorenz huomauttaa, että ”vastustamattomin menetelmä, jolla pystytään manipuloimaan suuria ihmismassoja kytkemällä heidän pyrkimyksensä samansuuntaisiksi, on *muoti*”. Hän ihmettelee sitä, kuinka suurtuottajat ovat onnistuneet ”vakuuttamaan kuluttajien suurelle massalle, että pettämättömin statussymboli – on omistaa uudet vaatteet, autot, huonekalut, pyykki- ja astianpesukoneet, televisiot jne.” (Lorenz 1974, 105–108.) Näin Lorenz 1970-luvun alkupuolella, jolloin ei vielä ollut käytettävissä viimeisintä tehokasta mainosvälinettä, internetiä.

Lorenzin tehdessä osuvat havaintonsa oltiin mainontaan sisältyvässä indoktrinaatiossa vasta siirtymässä modernista ajasta postmoderniin. Sittemmin, postmodernina aikana, on syntynyt entistä nopeammin uusia arvoja,

ja monet vanhat arvot ovat katoamassa. Postmodernismia voidaan luonnehtia mitä moninaisimpien arvojen aikakaudeksi. Luultavasti tämän muutoksen on aikaansaanut tiedotuksen ja informaation intensiivistyminen ja kirjavaihtuminen. Arvojen ja halujen moninaistumisen myötä on ehkä syntynyt uudenlaista yksilöllistymistä. On kärjistäen väitetty, että postmodernismissa kaikki on muotia. Luultavasti on sittenkin olemassa tiettyjä yleisiä muoteja siitä huolimatta, että yksilöllisyyden korostamistakin on alettu pitää uudenlaisena ”muotina”. Eräs oman identiteetin muuttamisen toteutus on postmodernisminkin aikana suuresti yleistynyt. Kauneuskirurgias- ta on tullut uusi tapa vaikuttaa omaan ulkomuotoonsa tavalla, jossa matkitaan yleisiä kauneusihanteita. Rintojen muotoilu ja suurentaminen, huulten vahventaminen ja nenän sekä poskipäiden muovaaminen uuteen asuun ovat yhä yleisempiä ilmauksia halusta muuttaa omaa identiteettiä. Markkinoijan kannalta tilanne on silti tuskin muuttunut epäedullisemmaksi. Postmodernismin kehityksen kanssa samaan aikaan on liikemaaailma kehittänyt esimerkiksi bonuskorttien järjestelmän, jonka avulla se pystyy varsin yksityiskohtaisesti seuraamaan kuluttajien valintoja. Siten mainonta voidaan internetin välityksellä suunnata yksilöidysti ja suunnitellusti jokaiselle kuluttajalle erikseen. Kuluttajien identiteettiä ehkä kyetään muuttamaan entistä tehokkaammin. On syytä pohtia, loukataanko näin ihmisten yksilöllisyyttä.

Näyttää siltä, että tavaratuotannon harjoittajat ovat entistä enemmän onnistuneet istuttamaan ahneuden myös kuluttajiin – ja sen lisäksi aimo annoksen muita vanhoja kuolemansyntejä: ylpeyttä, kateutta ja mässäilyä. Eivätkä mainostajien hyödyntämät kuolemansynnit näihinkään rajoitu, vaan myös himo kuuluu mainostajien houkutuskeinoihin. Erving Goffman tutki ilmiötä ja julkaisi tutkimuksensa *Gender Advertisement* vuonna 1976. Hän pohtii muun muassa sitä, mikä erottaa mainoksissa kuvatut näkymät todellisen elämän näkymistä. Yhtenä mahdollisena vastauksena hän pitää *hyperrituaalisuutta*. Standardointi, liioittelu ja yksinkertaistus, jotka luon-

nehtivat rituaaleja yleensä, on kaupallisissa asetelmissa sijoiteltu uudenvuodenlaisiin avainasemiin lapsellisuutena, pilailuna ja muina elämän vakavista puolista poikkeavina muotoina. Mainoksissa ja elämässä olemme ulkoisesti kiinnostuneita värikkäistä asetelmista, vaikka elämään sisältyy melkoinen määrä tylsää näyttämöä. (Goffman 1976, 84.)

On väitetty, että perinteisistä yhteiskunnista poiketen kulutusyhteiskunnassa ei ole mitään pysyviä menestyksen standardeja. Tärkeitä onnistumisen kriteereitä näyttävät silti olevan tulot, omaisuus, kulutus ja vaikutusvalta. Varsinkin elintason kohotessa kysymys ei ole yksinomaan kulutuksen määrästä. Vertauskuvalliset mielikuvat, symbolit ja ikonit näyttävät kuluttajan käyttäytymisessä tärkeää osaa. Ne luovat uusia haluja ja tulkintoja siitä, kuinka haluja pitää tyydyttää. Mainonta rakentaa mielikuvaa hyvinvoinnista ja suoltaa loputtomasti käsityksiä onnellisuuden ja menestyksen ehdoista. Näin rakennetaan markkinaorientoituvaa uutta kuvaa todellisuudesta assosioimalla myös jokapäiväiset, markkinoista riippumattomat elämän elementit tuotteisiin. Laajassa merkityksessä mainonta rakentaa kulutukselle myönteistä yleistä ajattelutapaa luomalla symbolisia yhteyksiä tuotteiden ja mielentilojen välille. Kuluttajan tietoisuuteen pyritään saattamaan tuotteiden yhteydet sosiaaliseen statukseen, vertaisryhmien paineisiin, rooleihin, sosiaaliseen liikkuvuuteen ja elämäntyyliin. Ihmisten haluja muokatessaan mainonta hyödyntää jopa suuremmassa määrin muita näkökohtia kuin tuotteen varsinaisia ominaisuuksia. Tuote ”kääritään” pakettiin, joka sisältää monenlaisia kuluttajalle mieluisia preferenssejä. Mainonta suorittaa todellisuuden uudelleen kuvauksen, kun se myy onnellisuutta yhdistelemällä näkymiä jokapäiväisestä elämästä tavaroiden hankkimiseen. (Leiss ym. 1997.)

Uudenaikainen joukkotiedotus on keskeinen tekijä siinä informaation virrassa, joka muuttaa kuluttajien näkemyksiä siitä, millaista elämän pitäisi olla. Vaikuttavimman informaatioväylän on toistaiseksi muodostanut

televisio, joka tosin on saanut yhä vahvemmaksi kilpailijakseen internetin. Erityisesti niissä maissa, esimerkiksi Yhdysvalloissa, joissa kaupallinen televisio edustaa tämän alan mediaa lähes suvereenisti, liike-elämän intressit hallitsevat voimakkaasti television ohjelmia. Kaupallista televisiotoimintaa rahoittavat yritykset, joiden keskeinen intressi on omien tuotteiden markkinointi. Mutta rahoittajista riippumatta televisiokanavat tarjoavat kuluttajille informaatiota, johon sisältyy paljon tietoa ja kuvauksia erilaisista elämäntyyleistä ja kulutuksesta. Mediatutkijoiden mukaan televisio on hyvin keskeinen osa kulutusyhteiskuntaa, ja se ”kertoo meille, että elämisen arvoinen elämä mitataan sen mukaan, kuinka monta aineellista esinettä onnistumme omistamaan ja kuinka monta mielihyvää onnistumme kokemaan”. (Vrt. Kubey ja Csikszentmihalyi 1997, 260.)

Markkinointiviestinnän taloudellinen arvo oli vuonna 2010 Suomessa 3,22 miljardia euroa. Mainokset tuottivat kaupalliselle televisiolle 80 prosenttia, sanomalehdille 60 prosenttia ja aikakauslehdille 25 prosenttia niiden tuloista. (Mainonnan neuvottelukunta 2011.) Finnpanelin tutkimuksen mukaan television katsojien keskimääräiset prosenttiset viikkotavoittavuudet vuonna 2010 olivat seitsemän eniten seuratun kanavan osalta seuraavat: MTV3 (85), YLE TV2 (81), YLE TV1 (79), Nelonen (76), Sub (66), YLE Teema (51), JIM (51). Mainonnalla on huomattavan voimakas jalansija suomalaistenkin televisio-ohjelmien kuluttajien keskuudessa, samoin televisiolla kokonaisuutena suomalaisten ajankäytössä, sillä keskimääräinen television katseluun vuorokaudessa käytetty aika oli 2 tuntia 58 minuuttia.



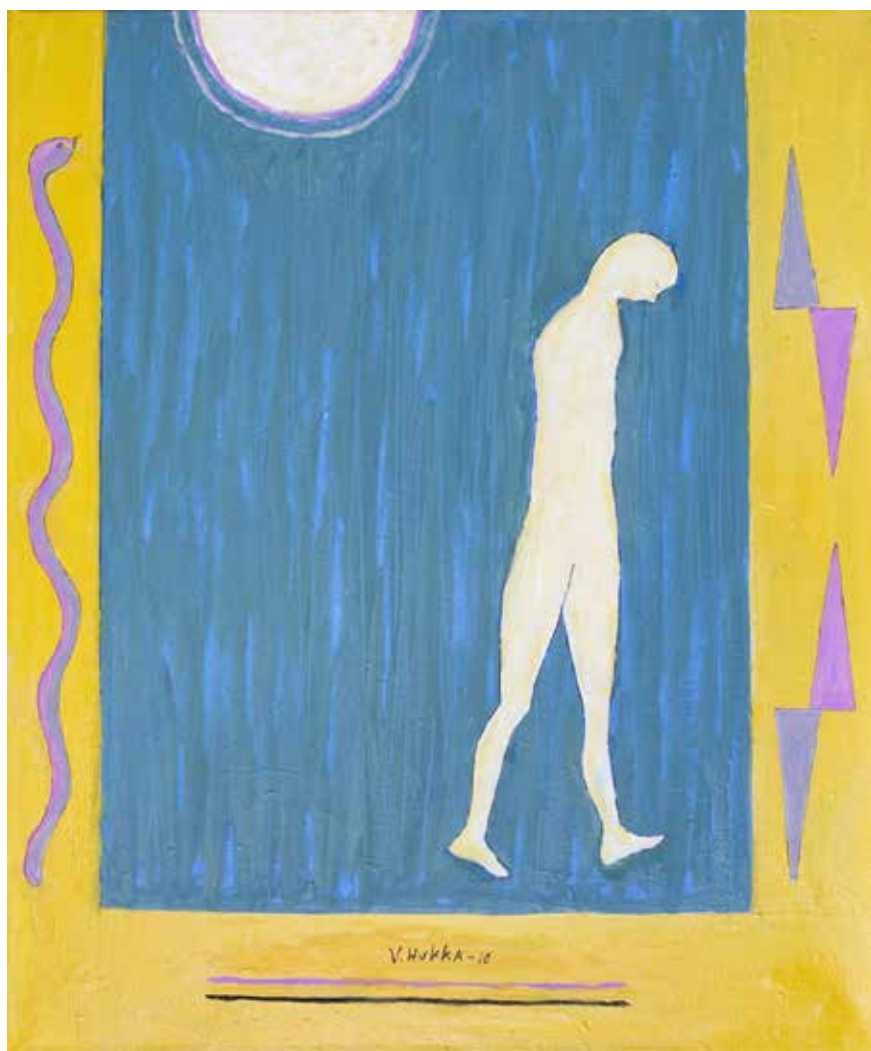
## Ahneuden aikakausi?

Ahneuden sijoittaminen seitsemän kuolemansynnin joukkoon osoittaa, että tähän haluan on kiinnitetty huomiota ajanlaskumme alusta asti ja jopa ennen sitä, kuten Aristoteleen sitä koskevat huomautukset osoittavat. Siten kysymyksessä on hyvin vanha ihmisen käyttäytymisen piirre. Ahneuteen yhdistettiin alun perin osana saituus, itaruus, jota pidettiin yhteisöllisesti samantapaisena syntinä kuin ylenmääräistä varallisuuden haalimista. (Lyman 1978, 232–236.) Luultavasti raha- ja tavaratalouden voimistuminen on heikentänyt saituuden merkitystä, ja huomion painopiste on yhä selvemmin siirtynyt rahan sekä aineellisen omaisuuden kartuttamiseen. Saituri yrittää varjella omaisuutensa säilymistä, kun taas ahnehtija hamuaa jatkuvasti lisää omaisuutta. Staattisessa, säädynmukaisuuteen sidotussa yhteiskunnassa saituus näytti ahneudelta, kun taas dynaamisissa yhteiskunnissa ne ovat paljolti eri asioita. Kapitalismin nousun alkuvaiheessa tutkijat kuitenkin suhtautuivat ahneuteen varsin suopeasti ja näkivät siinä hyödyllisiä taloutta edistäviä piirteitä. Kuolemansyntien mysteeriä selvittänyt tutkija huomauttaa: ”Mandevillen, Simmelin ja Weberin kirjoituksista löydämme kommenttien kokonaisuuden, joka osoittaa, kuinka ahneus ja sen yhteys rahan hankintaan ja manipulaatioon synnyttää edistystä ja kehitystä uudenaikaisessa yhteiskunnassa –” (Lyman 1978, 239–240). Lymanin mainitsemien tutkijaklassikoiden aikaan talous oli hitaampitempoista ja tekniikka ratkaisevasti tehotomampaa kuin 1900-luvun lopulta lähtien, joten tuotannon ympäristövaikutukset eivät nousseet näkyviin samalla tavalla kuin myöhemmin.

Ahneudesta haluna on tullut olennainen osa kulttuuriamme, mutta se on paljolti piiloutunut näkyvistämme. Kun olemme tietämättämme ja tahtomattamme omaksuneet ja sisäistäneet ahneuteen liittyviä uskomuksia, hyväksymme yleensä ilman vastalauseita myös estotoman voitontavoittelun. Tuollainen voitontavoittelu ei luonnehdi ainoastaan kapitalistista markkinataloutta,

vaan Kiinan esimerkistä päätellen myös kommunistista valtiota. Olemme indoktrinoituneet ja ehdollistuneet monille käytännöille, jotka sisältävät ahneutta. Meidän on vaikeaa määrittää, mikä tavoitteenasettelussamme on kohtuullista ja mikä kohtuutonta. Pätevien kriteerien pitäisi löytyä ympäristömme sietokyvystä, mutta senkin määrittäminen on vaikeaa eikä tuohon määritykseen ole edes löytynyt riittävästi yhteistä tahtoa. Demokratiaan olennaisena sisältyvä tasa-arvoisuuden vaatimus tosin nostaa ajoittain esiin jopa kärkevää arvostelua, joka koskee esimerkiksi erittäin suuria tuloja ja eläkkeitä, ja verotuksen oikeudenmukaisuudesta käydään jatkuvaa keskustelua.

Kansantuotteen kasvu on tarjonnut mahdollisuuden vähäväkisen väestön aineellisen hyvinvoinnin kohottamiseen, mutta siitä huolimatta tulonjako on viime vuosikymmeninä jokseenkin kaikkialla suuresti eriytynyt – jopa niin, että köyhien suhteellinen määrä on kasvanut. Tämä osoittanee, että kansantulon kohottamisen vaikutin piilee paljolti muualla kuin hyvinvoinnin kehittämisessä. Sekä kansantulon kasvu että tulojen yhä epätasaisempi jakautuminen viittaavat ahneuden voimistumiseen yhtä lailla markkinatalousmaissa kuin Kiinan kommunistisessa järjestelmässä. Samaan viittaa se, että vaikka on jo kehitelty mittareita, jotka ovat validimpia tarpeentyydytyksen ja hyvinvoinnin sekä ympäristön kestävyyyden ilmaisimia kuin bruttokansantuote, niiden omaksuminen ei ole toistaiseksi onnistunut. Tällaisia mittareita ovat ISEW (Index of Sustainable Economic Welfare) ja GPI (Genuine Progress Indicator). Esimerkiksi Suomen kehityksestä nuo mittarit antavat erilaisen kuvan kuin kansantuote. ISEW:n arvo oli korkeimmillaan jo 1980-luvun alkupuolella ja GPI:n saman vuosikymmenen loppupuolella eli aikana, jota pidetään suomalaisen hyvinvointivaltion kultakautena. Sen jälkeen niiden arvot ovat pääsuuntaisesti ja tuntuvasti laskeneet, kun taas perinteisesti mitattu kansantuote on jatkanut nousuaan. (Vrt. Hoffrén 2008.) Uskoessamme kansakuntina ja yksilöinä, että bruttokansantuotteen tulee kasvaa vuosi



toisensa jälkeen – ja mitä enemmän, sitä parempi – heijastuu siinä ahneus: haluamme yhä enemmän aineellista vaurautta. Jos kansantulon kasvun keskeinen tavoite olisi esimerkiksi köyhimpien kansalaisten aineellisen toimeentulon helpottaminen, sitä tuskin voitaisiin pitää ahneutena, vaikka sekin kuluttaisi resursseja.

Yhdysvaltain finanssilaitosten vaikeudet 1900-luvun loppupuolella ja 2000-luvun alussa ovat virittäneet uutta keskustelua ahneuden ilmenemisestä ja merkityksestä. Pankit ja muut finanssialan yritykset loivat ja myivät Yhdysvalloissa uusia rahoitusvälineitä välittämättä niihin liittyvistä riskeistä. Riskien aliarviointi saatetaan tietysti tulkita älylliseksi erehdykseksi, mutta todennäköisemmältä selitykseltä näyttää se, että taloudelliseen kilpailuun liittynyt ahneus sumensi pankkien johdon harkintakyvyn. Aluksi turmiollinen kehitys nousi esiin asuntoluototuksessa ja siihen kytkeytyneessä kilpailussa. 1980-luvun ja eräitä myöhempiä kriisejä tarkoittaen taloustieteen nobelisti Paul Krugman ja toinen ekonomisti Robin Wells kirjoittavat, että pankit ”kaatoivat hulvattomasti rahaa kyseenalaisiin lainoihin lyhytaikaisten voittojen toivossa unohtaen selkeät varoitukset siitä, että lainanottajat eivät ehkä pystyisi maksamaan lainojansa”. Ja samat asiantuntijat, jotka alkoivat käyttää käsitettä *greedism*, jatkavat: ”Kun asiat kääntyivät pahalle tolalle, ne [pankit] kääntyivät apua pyytääkseen hallituksen puoleen luottaen hätätilasta aiheutuvaan apuun ja liittovaltion takuihin – ja asettaen siten riskin suurelle määrälle veronmaksajien rahaa – jotta selviytyisivät. Ja sitten kun kriisi oli ohi, ne palasivat tuomitsemaan suuren hallituksen ja omaksuivat uudelleen aivan samat käytännöt kuin ne, joilla kriisi synnyttiin.” Mainitut tutkijat pitävät taloustieteilijä Milton Friedmanin vaikutusta huomattavana siinä ajattelutavassa, jonka mukaan rajaton voitontavoittelu on hyväksyttävää ja vapaat markkinat tarjoavat ratkaisun käytännöllisesti katsoen kaikkiin ongelmiin. Markkinoiden ratkaistavia ongelmia olivat esimerkiksi terveydenhuolto, tuoteturvallisuus, pankkien valvonta ja finanssispekulaatio. Valtion vel-

vollisuuksien heikentämisessä Friedman sai tuekseen presidentti Ronald Reaganin. (Krugman ja Wells 2011.) Näin Yhdysvaltoihin syntyi eräänlainen *greedismin* kulttuuri. Koska Yhdysvallat on ollut taloudellisesti ja informaatiokapasiteetiltaan maailman johtava valtio, siellä omaksutut näkemykset ja käytännöt ovat paljolti levinneet muuallekin. Finanssialan ja ympäristönsuojelun epäonnistumisten vuoksi 1900-luvun viimeisiä vuosikymmeniä ja 2000-luvun alkua on luonnehdittu myös vastuuttomuuden aikakaudeksi (Jackson 2009, 17–33).

## Tuotannon ja kulutuksen noidankehä

Uudenaikaisen kulttuurin ratkaiseva ero verrattuna historiassa tunnettuihin kulttuureihin näyttää olevan informaation välityksen erittäin nopea voimistuminen ja siihen liittyvänä ihmisten mahdollisuus verrata omia ja muiden elämäntapoja keskenään. Sikäli kuin ihmiset sääty-yhteiskunnassa vertailivat omia ja muiden elinoloja, he lähes poikkeuksetta hyväksyivät *status quon*. Sen sijaan kulutusyhteiskunnassa harvat asiat ovat ennalta määrättyjä. Tämä tekee kulutusyhteiskunnasta dynaamisen, olkoon kysymys kulutuksen rakenteesta tai määrästä tai yksilöiden ja perheiden sosiaalisesta asemasta.

Vertailumahdollisuuksia lisäävät suuresti mainonta ja markkinointi, jotka pyrkivät avaamaan näkymiä johonkin parempaan ja saavutettavissa olevaan. Näiden informaatiovirtojen tarkoituksena on koordinoita tuotannon ja kulutuksen välisiä suhteita yleisenä tavoitteenaan molempien osien maksimointi. Osa informaatiovirroista, tosin historiallisesti katsoen vähenevä osa, palvelee ihmisille yhteisiä tarpeita, kuten ravitsemusta ja vaatetusta. Informaation pääasiallinen tarkoitus on kuitenkin muualla kuin ihmisten perustarpeiden tyydyttämisessä.

On tuskin sattuma, että samana aikana, jona televisio on noussut erittäin voimakkaaksi informaation välittä-

jäksi, maailmankauppa on, kuten edellä todettiin, määrältään 33-kertaistunut. Kulutuksen kasvua on selitetty monin tavoin viime vuosikymmeninä, kun on päästy eroon uusklassisen taloustieteen pinnallisesta näkemyksestä, jonka mukaan kuluttaja maksimoi rationaalisesti hyötynsä hankkiessaan mitä tahansa haluamaansa tavaraa tai palvelua. Jotkut tutkijat ovat jopa kehittäneet ajatusta, jonka mukaan kuluttajia ajaa eräänlainen kulutusaddiktio, ja jotkut toiset ovat puhuneet kulutuksen patologisuudesta viitaten impulsiiviseen ostamiseen ja pakonomaiseen kulutukseen. (Ackerman 1997, 196–199.)

Näyttää aiheelliselta nimittää uudenaikaista elämäntyyliä kulutuskulttuuriksi, koska siinä yhdistyy piirteitä, jotka ovat kulttuurille ominaisia: yleiset uskomukset ja arvot, jaetut merkitykset, rutiininomaiset käytännöt ja artefaktit. Niin kauan kuin väestö oli jakautunut selvästi erottuviin luokkiin ja korkeakulttuurin ja massakulttuurin rajat olivat hyvin selvät, erilaiset uskomukset ja arvot saivat aikaan suurestikin erilaisia käyttäytymismalleja. Demokratia ja uudenaikainen joukkotiedotus ovat muuttaneet tilannetta, ja käyttäytymismallit leviävät vauraista ja kulttuurisesti johtavista kerrostumista ratkaisevasti nopeammin kuin entisaikoina. Lisäksi tuloerojen kaventuminen on mahdollistanut uudenlaisten kulutustottumusten leviämisen yhä laajemmalle väestön keskuuteen. Nykyaikana pienituloisimmat eivät edes tarvitse kulutuskäyttäytymiseensä impulsseja vauraamista kerrostumista, sillä niidenkin kulutuspotentiaali on kyllin voimakas, jotta tuottajat ovat motivoituneita kehittämään jatkuvasti niille suunnattuja uusia tuotteita. Nämä muutokset ovat synnyttäneet yhä globaallimmaksi muuttuvan massakulttuurin ja -kulutuksen, joita kaikkialle ulottuva joukkotiedotus alati ruokkii. Joukkotiedotus sisältää suoranaisten mainosten lisäksi paljon aineksia, joilla on epäsuorasti sama vaikutus kuin mainoksilla. Ilman näitä muutoksia maailmantalous ei olisi kahdeksankertaistunut eikä maailmankauppa 33-kertaistunut kuudessakymmenessä vuodessa. Koska kyseiset muutokset tuskin hidastuvat ainakaan lähitule-

vaisuudessa, resurssiongelma vaikeutuu entistä nopeammin. Lisäksi miljardit ihmiset saavuttavat muutamassa kymmenessä vuodessa lähestulkoon sen kulutustason, joka on tyypillistä läntisen pallonpuoliskon ihmisille. Lienee epärealistista olettaa, että massakulttuuri muuttuisi luonteeltaan henkisemmäksi, jolloin aineellisten resurssien kulutus vähenisi.

Jos maapallon ekologisia vaaroja halutaan torjua, se edellyttää useiden tähän asti vapaiksi tulkittujen käytäntöjen rajoituksia. Niin arvokkaita kuin suurella vaivalla hankitut vapaudet ovatkin, niillekin on ajan mittaan kehittynyt varjopuolia. Yrittämisen ja elinkeinon vapaus avaa mahdollisuudet myös hyödyttömien tuotteiden – turhakkeiden ja haitakkeiden – rajattomaan tuotantoon ja sananvapaus mahdollistaa lähes millaisen tahansa mainonnan, jonka levittämisestä vapaa media hankkii suuren osan tuloistaan. Kulutuskulttuuriin sisältyvä indoktrinaatio ja ehdollistaminen ovat olennainen osa siinä rattaassa, joka pyörittää tuotannon, mainonnan, uusien halujen ja kulutuksen neliyhteyttä. Samalla voidaan kysyä, kuinka vapaa kehittyneiden yhteiskuntien ihminen todellisuudessa on. Indoktrinaation vuoksi keskimääräinen ihminen on pitkälti kulutusnormien ja halujensa vanki. Hän katselee vuorokaudessa keskimäärin kolmisen tuntia televisiota ja saa sieltä ynnä muista tiedotusvälineistä hyödyllisen tiedon lisäksi runsaasti kulutusta koskevaa indoktrinaatiota. Vapaus koskee pikemminkin informaation ja tavarantoimittajien toimintaa kuin tavallisen ihmisen valintoja.

Kysymys vapaudesta on sikäli keskeinen, että ekologisten elinehtojen muutoksen aikaansaaminen on epärealistinen tavoite ilman kansainvälisiä sopimuksia. Näillä sopimuksilla on asetettava rajoituksia mainonnalle ja ehtyvien resurssien kulutukselle. Kaikissa maissa voidaan ja pitääkin valistaa kansalaisia vaarallisesta kulutuksesta, mutta olisi naiivia uskoa, että pelkällä valistuksella saadaan riittäviä tuloksia. Ilmastomuutos on jo herättänyt useimmat kansakunnat vaatimaan saastuttamisen ehkäisemistä, ja asiasta osittaisia kan-

sainvälisiä sopimuksia. Ilmastonmuutoksen taustalla vaikuttavaan kulutukseen ei silti ole kyetty juurikaan puuttumaan. Päätöksentekijät on saatava kaikkialla maailmassa tiedostamaan ne vakavat vaarat, joita nykyinen kulutuskulttuuri aiheuttaa tuleville sukupolville.

## Lähteet

Ackerman Frank. Overview essay. Julkaisussa: Goodwin Neva R, Ackerman Frank, Kiron David, toim. *The consumer society*. Washington, DC: Island Press, 1997: 189–200.

Birket-Smith Kaj. Kulttuurin tiet I. Suom. E. A. Virtanen. Helsinki: WSOY, 1972.

Durkheim Émile. *The division of labor in society*. Käänt. George Simpson. Glencoe, IL: Free Press, 1960.

Fairlie Henry. *The seven deadly sins today*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1995.

Goffman Erving. *Gender advertisements*. Washington, DC: Society for the Anthropology of Visual Communication, 1976.

Hoffrén Jukka. Suomen talous ahmii luonnonvaroja. *Tieto ja trendit* 2008; (3): 36–38.

Jackson Tim. *Prosperity without growth. Economics for a finite planet*. London: Earthscan, 2009.

Jutikkala Eino. *Uudenajan taloushistoria*. Helsinki: WSOY, 1953.

Kaila Eino. *Persoonallisuus*. Helsinki: Otava, 1946.

Krugman Paul, Wells Robin. The busts keep getting bigger. Why? *The New York Review of Books* 2011; 58 (12): 28–29.

Kubey Robert, Csikszentmihalyi Mihaly. Television and the structuring of experience. Julkaisussa: Goodwin Neva R, Ackerman Frank, Kiron David, toim. *The consumer society*. Washington, DC: Island Press, 1997: 260–262.

Lamy Pascal. Globalisaatio ei ole kenenkään hallinnassa. *Helsingin Sanomat*, Vieraskynä, 18.7.2011.

Leiss William, Kline Stephen, Jhalley Sut. Goods as Satisfiers. Julkaisussa: Goodwin Neva R, Ackerman Frank, Kiron David,

toim. *The consumer society*. Washington, DC: Island Press, 1997: 248–251.

Lorenz Konrad. Kahdeksan kuolemansyntiä. Suom. Virve Kajaste. Helsinki: Tammi, 1974.

Lyman Stanford M. *The seven deadly sins. Society and evil*. New York, NY: St. Martin's Press, 1978.

Madrick Jeff. *Age of greed. The triumph of finance and the decline of America. 1970 to present*. New York, NY: Alfred A Knopf, 2011.

Mainonnan neuvottelukunta. Markkinointiviestinnän määrä kasvoi vuonna 2010. Helsinki: Mainonnan neuvottelukunta, Lehdistötiedote 18.5.2011.

Meadows Donella, Meadows Dennis L, Randers Jorgen, Behrens III William W. *The limits of growth. A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. London: Earth Island, 1972.

Nurmela Juha. Kulutussiirtymä koskevaa hypoteesia on mahdollista testata kulutustutkimusten avulla. Hyvinvointikatsaus 2009 (4). Saatavissa: <<http://www.sht.fi/artikkelit/2009/art.2009-12-14-008.html>>.

Riihinen Olavi. Teollistuminen. Julkaisussa: Waris Heikki ym., toim. *Yhteiskuntatieteiden käsikirja. Toinen osa*. Helsinki: Otava, 1964: 764–774.

Schor Juliet B. *A new economic critique of consumer society*. Julkaisussa: Crocker David A, Linden Toby, toim. *Ethics of consumption. The good life, justice, and global stewardship*. Lanham, ML: Rowman and Littlefield, 1998: 131–138.

Scitovsky Tibor. *The joyless economy. An inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction*. New York, NY: Oxford University Press, 1976.

Sen Amartya. Rationality, joy and freedom. *Critical Review: An Interdisciplinary Journal of Politics and Society* 1996; 10 (4): 481–494.

Veblen Thorstein. *The theory of the leisure class*. New York, NY: Macmillan, 1899.

Weber Max. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie I–III*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1920–1921.





Avautuva ajattelu



Risto Willamo

## Milloin luonto voi hyvin – ja ihminen?

Ympäristöasioiden parissa työskentelevillä on usein tarve tehdä kaksi kysymystä, siinä missä monet muut selviävät yhdellä. Ei riitä, että kysymme, mitä on hyvä elämä ihmiselle. Lisäksi on kysyttävä, mitä hyvä elämä on muun luonnon näkökulmasta. Vastaukset voivat olla harmillisen erilaisia.

### Luonnon ”hyvinvoinnin” ongelma

Muu luonto on nihkeä keskustelukumppani, koska se ei vastaa kysymyksiimme, ainakaan yksiselitteisesti ja heti. Ongelma taitaa olla keskustelukumppanin määrittelemisessä, sillä luonto ei ole yksi. Luonto koostuu miljoonista prosesseista, rakenteista ja elämänmuodoista. Sen vuoksi ei voida yksiselitteisesti puhua luonnon hyvinvoinnista. Ei ”Suomen kansastakaan” tai ”ihmislajistakaan” voida sanoa selvästi, voiko se hyvin. Joku yksilöistä voi, toinen taas ei.

Silti sanomme mielellämme, että luonto ei voi hyvin, se kärsii, sitä on muutettu liikaa. Kaikki nuo ajatukset herättävät kysymyksen: *mistä näkökulmasta?* Mikä on luonnon suojelemisessa vertailukohta – hyvinvoiva luonto, joka ei kärsi? Mistä tiedämme, milloin luontoa on muutettu liikaa?

Olisi mainiota, jos vertailukohta löytyisi luonnon tilasta. Jos olisi olemassa ”alkuperäistä”, ”tasapainoista” tai ”luonnontilaista” luontoa, johon ihmisen aiheuttaman muutoksen voisi suhteuttaa – mutta kun ei ole. ”Alkuperäinen” luonto on mahdottomuus, koska luonto muut-

tuu ”itseksensä” päivästä toiseen (ks. esim. Abramovitz 2001). Myös ”tasapaino” luo helposti harhakuvaan vakaan muuttumattomasta luonnosta, minkä vuoksi ekologit karsastavat koko sanaa (ks. esim. Niemelä 2000, 221–223). ”Luonnontilaisessa” on taas hankaluutena se, että ihminen muuttaa nykyisin esimerkiksi ilmansaasteilla ainakin kaikkia maanpäällisiä ekosysteemejä, joten täysin luonnontilaista kolkkaa ei enää pallomme pinnalta löydy. Enemmän ja vähemmän luonnontilaisia toki löytyy.

On houkuttelevaa sanoa, että ihmisen voimakkaasti muuttama luonto voi huonosti ja vähemmän muutettu voi hyvin. Emme kuitenkaan ajattele näin suoraviivaisesti. Esimerkiksi menneiden sukupolvien toteuttama laajamittainen peltojen raivaus on eräs kaikkein eniten luontoamme muuttaneista manöövereistä, ja se kohdistui lähes kymmenesosaan maa-alastamme. Silti tänä päivänä ollaan sitä mieltä, että pellot ovat arvokas osa maamme luontoa, ja perinteisten peltoekosysteemien ja kulttuurimaisemien suojelua pidetään tärkeänä. Lähinnä Aasiasta peräisin olevia viljakasveja kasvavat vainiot ovat siis mielestämme selvästi enemmän ”hyvinvoivaa” kuin ”sairasta” luontoa. Tämä johtunee osaksi siitä, että peltojen raivaamisesta on niin kauan, että kukaan ei enää muista, minkälainen luonto oli sitä ennen (Willamo 2005, 167–168). Meidän kokemuksissamme ne ovat ”alkuperäisiä” – etenkin, jos ne ovat perinteiseen tapaan pienipiirteisiä, ”vanhanaikaisia”.



Kun ihminen rehevöittää riittävän kauan Itämerta ravinnepestöillä, syntyy sinilevien<sup>1</sup> massaesiintymiä. Voiko Itämeri silloin huonosti? Ovatko sinilevät jotenkin huono tai epäluonnollinen eliöryhmä, joka ei kuulu Itämereen? Eivät tietenkään. Me emme vain pidä niiden massaesiintymistä. Toki sinilevämassat kielivät siitä, että monilla muillakin elämänmuodoilla kuin ihmisillä on tukalat oltavat. Yhtä hyvin ne kuitenkin kertovat eräiden eliöiden ja prosessien kukoistuksesta, vaikkemme sano niin, koska se ei tukisi kuvaa ”pahoinvoivasta merestä”. Tuntuisi oudolta, jos lehdet otsikoisivat: ”Itämeren sinileväkannat voivat vuosi vuodelta paremmin” tai ”Fotosynteesin riemujuhlaa Saaristomerellä”.

Miten sitten esimerkiksi kasvattaja, poliitikko – tai tähän kirjaan kirjoittava – voisi puhua luonnosta ja sen voinnista ei-toivottuihin tulkintoihin kannustamatta, niin ettei hän myöhemmin kohtaisi pikkupoikaa pissimässä laiturin päästä mereen ja julistamassa: suojelen sinileviä!

### Kolme vaihtoehtoista puhetapaa

Edellä kävi ilmi, että luonnon *tilan* tarkastelu tietyllä hetkellä tarjoaa meille aika huonon vertailukohdan ”luonnon hyvinvoinnin” määrittelylle. Luonnon tila muuttuu koko ajan eikä vertailukohtaa oikein voi määrittellä. Muun muassa Yrjö Haila (1991) on ehdottanut, että tarkastelisimmekin tilan sijasta luonnon *prosesseja* ja niiden muuttumista. Emme huolestuisi luonnon tilasta tässä ja nyt vaan miettisimme, miten ihminen muuttaa luonnon tapaa muuttua.

Meidän olisi myös hyvä tiedostaa paremmin, että sanoessamme ”luonto voi hyvin” tarkoitamme usein luonnon näyttäytymistä itsellemme mieluisena. Runsai-

den sinilevämäärinen kokeminen luonnon pahoinvointina liittyy paljolti siihen, että levälautat sotkevat uimarantoja ja kalanpyydyksiä ja tekevät merestä epämiellyttävän näköisen.

Päättämme siis omien *arvojemme* perusteella, milloin sanomme muun luonnon voivan hyvin ja milloin huonosti. Emmehän me voi nähdä maailmaa muuten kuin omilla silmillämme. Muu luonto ei tietääksemme pohdi ainakaan meidän tavallamme oikeaa ja väärää eikä puhu meille meidän kielellämme. Aina kun ihminen muuttaa luontoa, muutos on jollekin prosessille tai eliölle epäedullinen, mutta yhtä varmasti jollekin toiselle edullinen. Siksi päätös luonnon ja sen ”voinnin” arvottamisesta jää aina viime kädessä meille itsellemme.

Edellä esitin kolme vaihtoehtoa luonnon hyvinvoinnin mittariksi: luonnon hetkellinen tila, luonnon prosessit sekä omat arvomme. Kaikissa on hyvät ja huonot puolensa. Luonnon tilasta puhuminen – ”ihminen vaurioittaa luonnon alkuperäistä tilaa ja tasapainoa, luonto kärsii” – ei vastaa modernin tieteen mielikuvaa luonnon olemuksesta, mutta se on puhetta, jota ihmiset ovat tottuneet kuulemaan ja ymmärtämään.

Luonnon prosesseista ja muutoksesta puhuminen – ”ihminen muuttaa luonnon tapaa muuttua ja muutosta sääteleviä erityisehtoja, luonto ei palaudu entiseen tilaan” – vastaa paremmin luonnontieteen nykykäsitystä, mutta moista outoa puhetta olisi vaikea tajuta, ainakin ennen kuin siihen tottuisi. Puheen sitominen ihmisen arvoihin – ”ihminen aiheuttaa luonnossa muutoksia, joita hän itse pitää haitallisina, luonto sinänsä vain neutraalisti muuttuu” – olisi monen mielestä rehellistä ja loisi parhaan kuvan siitä, mistä ihmisen ja muun luonnon suhteessa oikeasti on kyse. Se olisi kuitenkin myös melko riskialtis puhetapa, koska siihen vedoten olisi mahdollista todeta, ettei luonnon suojelemisen perustana olekaan mikään absoluuttinen ”luonnon pahoinvointi” vaan ihmisen arvot. Tämä taas voisi jonkun mielestä viedä pohjan koko suojelemisen vaatimukselta. Toisaalta ajatus luontoa koskevien argumenttien arvosidonnaisuudesta osoittaa,

<sup>1</sup> Mediassa yleisesti ”sinileviksi” kutsuttujen eliöiden oikea nimi on syanobakteerit, mutta käytän tässä kirjoituksessa yleisemmin käytettyä, siis väärää, sinilevä-nimeä.

että ero ekologisten ja sosiaalisten argumenttien välillä on horjuva. Tämän esiin tuominen voisi myös poistaa luonnonsuojeluun kohdistettua torjuntaa. Kyse onkin – ihmisten arvojen kautta – myös ihmisen hyvinvoinnista.

Ehkäpä voimme siis vastaisuudessaakin puhua turvallisesti ”luonnon pahoinvoinnista” ja pyrkimyksistä ”alkuperäisyyden”, ”luonnontilan” ja ”tasapainon” säilyttämiseen. Ehkä aika ei ole vielä kypsä sille, että voisimme alkaa puhua prosesseista ja ihmisen arvoista. Jokaisen ympäristöasioista kiinnostuneen olisi kuitenkin hyvä käydä omassa mielessään läpi, mitä hän tarkoittaa ”luonnon hyvinvoinnilla”.

## Taudin syy ja potilas on ihminen

Näyttää siis siltä, että olemme valinneet väärän potilaan. Oireet voivat näkyä luonnossa, mutta itse tauti on ihmisessä. Luonnon ”pahoinvointi” on heijastuma ihmisen pahoinvoinnista, jos tuota sanaa halutaan käyttää. Ei meri ”sairasta”, se vain ”on” kulloistenkin olosuhteiden mukainen. Meren hyvin- tai pahoinvointi on ihmisen kokemus.

Mikä vielä tärkeämpää, myös ”taudin” syy on ihmisessä. Olemme siis väärän potilaan valitsemisen lisäksi myös tehneet väärän diagnoosin. Luonnon pahoinvoinnista puhutaan ikään kuin asiat tapahtuisivat itsestään tai luonnon omasta aloitteesta: luonto ”saastuu” tai ”pilaantuu”, lajit ”kuolevat” sukupuuttoon, ilmasto ”lämpenee”, otsonikerros ”ohenee”. Toki se tekee jatkuvasti hiljalleen sitäkin, mutta tämän päivän ympäristöongelmissa on kyse ihan muusta: ympäristön saastuttamisesta, sadveden happamoittamisesta, otsonikerroksen ohentamisesta – ihmisen toiminnasta. Itämeri ei tosiaankaan rehevöidy omasta aloitteestaan, vaan ihminen rehevöittää sitä. (Ks. Willamo 2005, 175.)

Uskoakseni jo se, että tv-uutisissa alettaisiin systemaattisesti puhua peittelevän ympäristön ”pilaantumi-

sen” sijaan rehellisesti sen ”pilaamisesta”, voisi merkitävästi lisätä ymmärrystämme luonnon hyvin- ja pahoinvoinnin aidosta luonteesta. Sitä kautta pääsisimme kiinni moniin oman luontosuhteemme ongelmiin. Usein se, että ongelmat tunnistetaan ja niistä aletaan puhua oikeilla nimillä, on ensimmäinen askel – ja ehdoton edellytys – pahoinvoinnista parantumiselle.

Jos kahdella ihmisellä on parisuhteessaan ongelmia, suositellaan parisuhdeterapiaa. Jos tämäkään ei auta, pariskunta usein lopulta eroaa. Ihmissuhteiden lisäksi ihmisellä on luontosuhde, väistämätön parisuhde muun luonnon kanssa. Nykypäivän ympäristönsuojelu, ympäristöpolitiikka, ympäristökasvatus ja muut ympäristötoiminnan muodot ovat ihmisen ja muun luonnon parisuhdeterapiaa. Luontosuhdeongelmia erottaa ihmishuhteluongelmista kuitenkin se, että luonnosta ei voi ottaa eroa. Terapian on pakko onnistua.

## Lähteet

Abramovitz Janet N. ”Luonnottomien onnettomuuksien” torjunta. Suom. Taina Horne. Julkaisussa: Worldwatch-instituutti, Brown Lester R, Flavin Christopher ym. Maailman tila 2001. Helsinki: Gaudeamus, 2001: 142–163.

Haila Yrjö. Luonto, tiede ja riskiyhteiskunta. Julkaisussa: Leinen Riitta, Ylä-Mononen Leena, toim. Ympäristö, luonnonvarat ja päätöksenteko. Ympäristöalan ammattijärjestö YAJ ry:n koulutuspäivät Hämeenlinnassa 13.–14.3.1991. Helsinki: Ympäristöalan ammattijärjestö YAJ, 1991: 7–11.

Niemelä Jari. Luonnon ekologiset arvot. Julkaisussa: Haapala Arto, Oksanen Markku, toim. Arvot ja luonnon arvottaminen. Helsinki: Gaudeamus, 2000: 217–230.

Willamo Risto. Kokonaisvaltaisuus ympäristönsuojelutieteellisenä lähestymistapana. Sisällön moniulotteisuus ympäristönsuojelijan haasteena. Helsinki: Helsingin yliopisto, Environmentalica Fennica 23, 2005. Saatavissa: <<https://oa.doria.fi/handle/10024/584>>.



Leena Helenius

## Paradigman muutos kestävän elämäntavan ja kulttuurin pohjana

### Prologi

*Kuvittele itsesi olohuoneeseen. Näet siellä ehkä mukavan sohvan, kirjahyllyn, television, lampun, maton... mitä tekisit olohuoneessa? Olohuoneen tavarat kertovat ainakin sen, että siellä istutaan sohvalla, luetaan kirjaa ja – katsotaan televisiota. Kuvittele seuraavaksi itsesi olohuoneeseen, jossa ei ole sohvaakaan eikä televisiota. Mitä sieltä löytyy? Käykö sinulle samalla tavoin kuin minulle: ensin lyö tyhjää?*

*Hetkinen, ehkä keksinkin: olohuoneessa voisi olla suuri pöytä, jonka ympärille kokoonnuttaisiin iltaisin, siellä voisi olla nojatuoli, jossa jokainen kertoisi vuorollaan tarinoita, ehkä jokin soitin tai useampia, tai keskipisteenä voisi olla yksinkertaisesti takka tai tulisija.*

*Olohuoneen käyttötarkoitus on esimerkki yleisesti hyväksymästämme ja oikeana pitämästämme ajatteluvasta, mentaalimallista: meille olohuone tarkoittaa tilaa, jossa vietetään vapaa-aikaa sohvalla istuen ja televisiota katsoen. Mentaalimallin voimallisuudesta kertoo, miten vaikeaa on aluksi keksiä vaihtoehtoisia tarkoituksia olohuoneelle. Ajatuksemme sohvasta ja televisiosta hallitsevat käsityksiämme niin, että rakennamme ison osan kotona viettämästämme elämästä sen ympärille. Lisäksi viihdeteollisuus tekee koko ajan kovasti töitä, jotta voisimme toimia mentaalimallin mukaisesti. Myös talot ja asunnot suunnitellaan tuon mallin mukaan, huonekaluliikkeiden ja -tehtaiden valikoimat samaten.*

*Yksi pieni mentaalimalli sohvasta ja televisiosta olohuoneen keskipisteenä riittää: sen vaikutukset läpäisevät koko kulttuurin ja yhteiskunnan sekä meidän mielemmme ja*

*toimintamme. Silloin, kun vastaavanlainen malli hallitsee ja ohjaa tieteellistä ajattelua, puhumme paradigmasta.*

### Johdanto – missä olemme juuri nyt?

*Kasvun rajat* – yksi ympäristönsuojelun klassikkoteoksista – ilmestyi neljäkymmentä vuotta sitten, vuonna 1972. Tässä Rooman Klubin<sup>1</sup> tilaamassa raportissa todettiin, että kehityksen suuntaa on muutettava, jos ihmiskunta aikoo jatkaa menestyksellistä elämäänsä rajallisella maapallolla. Myöhemmin historiallinen ja tilastollinen tutkimusaineisto on osoittanut, että *Kasvun rajat* osui ennusteissaan oikeaan (Turner 2007).

*Kasvun rajat* -raportti päivityksineen (Meadows ym. 1993 ja 2005) on vain yksi esimerkki, joka kuvaa sekä esiin noussutta huolta planeetan ja ihmiskunnan tilasta että sitä konkreettista tilaa, jossa niin ekosysteemit kuin yhteiskuntammekin tällä hetkellä elävät. Ympäristökriisin olemassaolosta on puhuttu jo pitkään, mutta samalla kun elinympäristön tila heikkenee, myös inhimillisen ympäristömme eli yhteiskuntamme nähdään kohtaavan yhä suurempia ongelmia.

Esimerkiksi terveystilastot näyttävät, että mielen-terveysongelmat samoin kuin addiktiot ja liikalihavuus

---

<sup>1</sup> Rooman Klubista ks. <http://www.clubofrome.org>.



ovat yleistyneet (Hanlon ym. 2010). Lisäksi viimeisen 30–50 vuoden aikana ihmisten kokemaa onnellisuutta ei ole kasvanut, vaikka materiaalinen vauraus erityisesti länsimaissa on lisääntynyt (esim. Frey ja Stutzer 2002; Blanchflower ja Oswald 2004; Layard 2005, 30). Toisaalta moni on taipunut ajattelemaan, että teknologinen kehitys ei yksin pysty ratkaisemaan ekologisia ongelmia (esim. Huesemann 2003). Elämme murroksen keskellä, se on ilmeistä. Epäselvää sen sijaan on, mikä on kehityksen suunta tästä eteenpäin.

Aina siitä lähtien, kun YK:n asettama Ympäristön ja kehityksen maailmankomissio eli niin sanottu Brundtlandin komissio julkaisi urauurtavan raporttinsa *Our common future* (suom. *Yhteinen tulevaisuutemme*) vuonna 1987, ratkaisuksi ympäristökriisiin ja esimerkiksi kehitysmaiden ongelmiin on tarjottu kestävästä kehityksestä. (Siitä kirjoittaa enemmän Liisa Häikiö.) Viime vuosina on noussut esiin yhä vahvemmin ajatus myös kestävästä kulttuurista tai kestävästä elämäntavasta, jonka voi tulkita konkretisoivan kestävästä kehityksen idean. Kestävästä kulttuurin ajatuksen toi selvästi ilmi Worldwatch-insti-

tuutin vuoden 2010 *Maailman tila* -raportti, jonka teema oli ”Kulutuskulttuurista kestäväan elämäntapaan”. Raportin esipuheessa todetaan, että ympäristöongelmien juuret juontuvat syvältä, ja muutokseen tarvitaan koko kulttuurin muutos: kestävästä elämäntavasta pitää tulla yhtä normaali toimintatapa kuin nykyisestä kulutuskulttuurista (Flavin 2010).

Kestävä elämäntapa ja kulttuuri tarkoittaa yksinkertaisimmillaan sellaista tapaa elää, jossa ihmisen toiminta pysyy ympäristön kantokyvyn rajoissa (Assadourian 2010, esim. 30; kantokyvystä ks. Luonnonvarojen kulutus ylittää ... 2011). Kestävyyteen sisältyy ajatus *jatkuvuudesta*. Se ei syö tulevaisuuden elinmahdollisuuksia eikä huononna niitä myöskään kyseessä olevalla hetkellä. Kestävän elämäntavan ja kulttuurin käsitteellä vältetään myös kestävä kehityksen ristiriitainen luonne sekä staattisuutta (kestävä) että dynaamisuutta (kehitys) edustavana käsitteenä.

Tässä kirjoituksessa kestävä elämä ja kulttuurin perusosasia ovat käsitykset kokonaisvaltaisesta onnellisuudesta sekä luonnon ja ihmisen monimuotoisuuden säilyttämisestä. Toisin sanoen onnellisuus ei ole pelkistettävissä esimerkiksi materiaaliseen hyvinvointiin, vaan se koostuu elämänkokonaisuuden eri osista<sup>2</sup>. Monimuotoisuus sekä ihmisen että koko luonnon ominaisuutena on säilytettävä niin geeni- ja yksilötasoilla kuin ekosysteemin ja yhteiskunnan tasoilla sekä kaikkialla näiden välissä. Kestävä elämä on yhtä aikaa hyvinvointia ja onnellisuutta, ilman että ympäristön kantokyky ylitetään: meidän ja muiden hyvinvointia (kestävyyden ja onnellisuuden yhteensopivuudesta ks. Zidansek 2007).

Miten sitten saavuttaa ja juurruttaa tuo kestävä elämäntapa ja kulttuuri? Sen pohjaksi tarvitaan uutta ajattelua. Kuten Erik Assadourian (2010, 44) toteaa, meidän

täytyy muuttaa tai luoda uudelleen perustavat uskomukset itsestämme ja ympäristöstämme, jotta voimme muuntaa nykyisen kulutuskulttuurin kestävämpään tapaan elää.

Tässä kirjoituksessa lähdän etsimään vastauksia kysymyksiin, miten muutos kohti kestävä yhteiskuntaa, kulttuuria sekä elämäntapaa olisi mahdollinen ja miten tällainen syvälinen muutos voitaisiin saada aikaiseksi. Haen vastauksia perustavista uskomuksista ja oletuksista, mentaalimalleista, toisin sanoen paradigmoista ja niiden muutoksesta. Oppainani toimivat erityisesti *Kasvun rajat* -raportin pääkirjoittaja Donella Meadows ja paradigma-käsitteen luoja, Thomas S. Kuhn. Heidän avullaan pyrin kirjoituksessani avaamaan paradigman käsitettä sekä sitä, millainen merkitys paradigmoilla on elämämme ja toimintamme rakentajina, miten muutos paradigmoissa voisi olla mahdollinen ja miksi se on syvällisimpiä keinoja inhimillisten systeemien muuttamiseen<sup>3</sup>. Viimeisessä luvussa tiivistän kirjoituksessani käsitellyt asiat kuuteen kohtaan paradigmoista.

## Paradigman käsitteestä

Paradigman käsitteen on tehnyt tunnetuksi yhdysvaltalainen filosofi Thomas Kuhn vuonna 1962 julkaisussaan *The structure of scientific revolutions* (suom. *Tieteellisten vallankumousten rakenne*). Paradigmalla tarkoitetaan

2 Esimerkiksi taloustieteilijä Richard Layardin mukaan (2005, 62–63) onnellisuuteen vaikuttaa ratkaisevasti seitsemän tekijää: perhesuhteet, taloudellinen tilanne, työ, yhteisö ja ystävät, terveys sekä henkilökohtainen vapaus ja henkilökohtaiset arvot.

3 Systeemi on johdonmukaisesti järjestetty tai järjestynyt kokoelma asioita, esimerkiksi ihmisiä, soluja tai molekyyliä, jotka ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Systeemiin liittyy kolme käsitettä: osat, yhteydet sekä toiminta tai tarkoitus (alk. *elements, interconnections, function/purpose*). Yhteydet tuottavat systeemin toiminnan tai tarkoituksen. Systeemi kehittää oman käyttäytymismallinsa, ja vaikka ulkopuoliset tekijät voivat laukaista systeemin toimimaan, toiminta itsessään syntyy systeemin oman logiikan mukaan. Toisin sanoen se, mikä saa yhden systeemin toimimaan jollain tavalla, tuottaakin toisessa systeemissä aivan erilaisen lopputuloksen. (Meadows 2008, 2–3, 11–12 ja 188.)

yleisesti jonkin tieteenalan vallitsevaa peruskäsitystä, mallia tai viitekehystä, jota ei tieteenalan piirissä kyseenalaisteta (Massa 2009, 13)<sup>4</sup>. Kuhnin teoksen ilmestymisen jälkeen paradigman käsite on siirtynyt tarkoittamaan myös tiedeyhteisön ulkopuolella vaikuttavia ajattelutapoja ja -malleja. Risto Willamo (2005, 15) katsoo paradigman yleisimmän tulkinnan tarkoittavan joukkoa ”yhteisössä omaksuttuja, toimintaa ohjaavia periaatteita, uskomuksia ja arvostuksia.”

Kuhnin (1994) mukaan paradigma syntyy, kun tiedeyhteisössä syntyy jokin selitysmalli, joka onnistuu selittämään ilmiöt tietyn tutkimusaiheen tai -alan ympärillä. Tästä mallista tulee tuon tieteenalan pohja tai paradigma, ja juuri paradigma viime kädessä määrittää, mitkä ovat tieteellisiä ongelmia. Paradigma siis suuntaa tutkimusta ja antaa mallin, jonka mukaan maailmaa tulkitaan. Samalla se määrittää alan sopivat tutkimusmenetelmät. (Kuhn 1994, 23, 27, 28 ja 54.)

Kuhn vertaa paradigmaa karttaan, jonka mukaan tieteellistä toimintaa suunnitellaan ja toteutetaan. Samanlaisia karttoja luovat myös maallikot arkisissa tomissaan. Kuhn toteaaakin, että sen paremmin tiedemiehet kuin maallikotkaan eivät näe maailmaa ”paloittain tai esine esineeltä”, vaan molemmat ryhmät tahoillaan ”lajittelevat kokonaisia alueita kokemuksen virrasta”. (Kuhn 1994, 120, 138–139.)

Donella Meadows näkee paradigmat yhteiskunnan ytimessä olevina, ääneen lausumattomina ajatuksina tai ideoina siitä, miten maailma toimii. Kaikki oletukset ja uskomukset, joihin inhimillisten systeemien tai yleisemmin yhteiskunnan toiminta perustuu, muodostavat yhteiskunnan rakenteen ja toiminnan alla piilevän paradigman (Meadows 1999).

Kieli, ajattelu, havainnot ja systeemin rakenteet muotoutuvat sen mukaan, miten käsitämme todellisuuden ja

maailman ympärillämme eli mihin maailmankuvamme perustuu (Meadows 1989). Ne myös kertovat, millaisena pidämme luontoa, ihmistä ja näiden vuorovaikutusta: niiden pohjalta päätämme, mikä on tärkeää, millaisia päämääriä voi tavoitella ja millaisia kysymyksiä voimme esittää (Meadows 1998, 8). Lopulta niiden pohjalte rakentuu yhteinen kulttuurimme ja yhteiskuntamme. Ne ovat myös ensisijainen este muutokselle systeemeissä. (Meadows 1989.)

Esimerkiksi taloustieteessä nykyisenä paradigma on käsitys rajattomasta taloudesta ja rajattomasta kasvusta. Tämän paradigman kyseenalaistaa Kenneth Bouldingin ympäristötaloustieteellinen paradigma ”varuuskäsitteestä”, jossa talous nähdään rajallisena, samoin kuin käytettävissä olevat resurssitkin. (Ks. Massa 2009, 14–15.)

Maailma on siis ihmisen mielessä aina jäsennehtynä joidenkin tuttuja ennakkokäsitysten mukaisesti, ja kieltäydymme systemaattisesti näkemästä ongelmia, joita meille rakas paradigma aiheuttaa (ks. Kuhn 1994, 74–75; myös Meadows 1998, 8–9). Esimerkiksi lapset ovat herkkiä yksityiskohdille, koska heillä on käytettävissään ennakkokäsityksiä ja valmiita luokkia vähemmän kuin aikuisilla. Näin ollen ne eivät myöskään rajoita heidän havaintojaan. Paradigmat ovat kuin silmälasit, joiden läpi näemme maailman (vrt. Meadows 2008, 86–87).

Kuten Meadows (1998, 6, suom. Harri Lipiäinen) asian esittää:

”Emme kannu mielessämme todellisuutta sellaiseenaan, vaan mentaalimalleja, oletuksia maailmasta. Nämä oletukset juontuvat niin persoonastamme, kulttuuristamme, kielestämme, koulutuksestamme kuin kokemuksestammekin.”

4 Kielitoimiston sanakirja 2.0 määrittelee paradigman seuraavasti: paradigma on ”jnk tieteenalan kulloinkin yleisesti hyväksytty oppirakennelma, ajattelutapa, suuntaus.” (MOT 2012.)

## Paradigma yksilön sitoumuksena

Paradigmoihin sitoudutaan emotionaalisesti, koska ne määrittelevät yksilön maailmankuvaa ja yksilöä itseään. Ne ovat yksilön kannalta pikemmin sitoumuksia kuin löyhiä uskomuksia, jotka voidaan vaihtaa uusiin, kun tieto asiasta tarkentuu. (Meadows 1989.) Ihminen saattaa jopa sekoittaa oman identiteettinsä paradigmoihinsa (Meadows 2001). Tällöin ihminen siis määrittelee itsensäkin paradigmojen kautta: ”Ajattelen tällä tavoin, olen siis tällainen ihminen.”

Ihminen havahtuu paradigman olemassaoloon usein kohdatessaan toisen paradigman. Erilaiset perustavalaatuiset oletukset tekevät keskustelusta lähes mahdottoman paradigmojen kohdatessa ja keskustelun osapuolet puhuvat helposti toistensa ohi. (Meadows 1989.) Ihmiset, joilla on erilaiset maailmankuvat tai paradigmat, elävät kirjaimellisesti eri maailmoissa (ks. Kuhn 1994, 159–160). Esimerkiksi abortin vastustaja ja kannattaja voivat kumpikin puolustaa kantaansa lukemattomilla argumenteilla mutteivät kumpikaan voi osoittaa olevansa oikeassa: heidän lähtöoletuksensa eli paradigmansa eivät kohtaa. Tällaisissa tilanteissa kumpikaan osapuoli ei voi todistaa kantansa paremmuutta, toivomme vain, että toinen taipuisi meidän kannallemme. (Meadows 1989.)

Paradigma siis rinnastuu matemaattisen mallin takana oleviin lähtöoletuksiin, joiden avulla jokin yhtälö saadaan toimimaan. Samalla tavoin paradigmojen avulla yritämme saada elämämme yhtälön näyttäytymään meille järkevänä. Thomas Kuhn totesi, että ”normaalitiedettä ei voi olla ilman sitoutumista paradigmaan.” (1994, 112.) Tätä mukaillen: normaalielämää ei voi olla ilman sitoutumista paradigmaan.

## Paradigmojen rajallisuus

Koska ihminen elää maailmassa, joka ylittää ihmisen käsityskyvyn, eivät ihmisen siitä luomat mallit tai paradigmat voi koskaan vastata täysin todellisuutta (ks. Meadows esim. 1999, 1989 ja 2001). Donella Meadowsin (1994) mielestä mallimme ovat usein liian lineaarisia ja kapeakatseisia ja jättävät huomioimatta vaihtelevuuden, monimuotoisuuden ja monet muut systeemien ominaisuudet.

”Meidän on tunnustettava, että universumi on järjestymätön. Se on epälineaarinen, sekasortoinen ja kaoottinen. Se on dynaaminen. Se on aina matkalla johonkin toiseen suuntaan eikä pysy matemaattisen siistissä tasapainossa. Se itseorganisoituu ja kehittyy. Se luo moninaisuutta, ei yhdenmukaisuutta. Tämä kaikki tekee maailmasta sekä kiinnostavan että kauniin, ja juuri sen ansiosta maailma myös toimii.” (Meadows 2001, suom. Harri Lipiäinen.)

Jo ensimmäisessä *Kasvun rajat* -raportissa vuonna 1972 todettiin, että

”Jokainen ihminen lähestyy ongelmiaan mallien avulla... Malli on itse asiassa monimutkaista systeemiä koskevien oletusten järjestetty kokonaisuus. Se on yritys ymmärtää joitakin puolia loppumattomiin vaihtelevasta maailmasta. Valitsemalla havainnoista ja menneisyyden kokemuksista yleisiä huomioita saadaan käyttökelpoinen kokonaisuus käsillä olevan ongelman selvittelyyn.” (Meadows ym. 1974, 22; ks. myös Meadows 2001 ja 2008, 86–87.)

Meidän pitäisi haastaa omia paradigmojamme useammin ja keskustella niistä enemmän. Ne tulisi laittaa muiden mallien kanssa samaan pöytään, vertailla niitä ja asettaa omat mallimme jopa uhatuiksi. Näin huomaaisimme paradigmojemme ongelmia ja voisimme omaksua uusia, jotka vastaisivat enemmän maailmaa, jossa elämme. (Meadows esim. 1994 ja 2001.)



Risto Willamo antaa edellä olevassa kirjoituksessaan tästä hyvän esimerkin: ekologiassa luonto käsitetään nykyään prosessiluonteisena, ei staattisena. Kuitenkin puhetapamme viittaa edelleen johonkin alkuperäiseen staattiseen tilaan. Tämä taas kielii hyvin pinttynes-  
tä paradigmasta, jonka mukaan luonto on staattinen taustakulissi ja ihminen siitä irrallinen toimija. Jotta voisimme muuttaa tämän paradigman, olisi ajan oltava jo kypsä luonnon prosessiluonteesta puhumiselle.

## Paradigma muutoksen vipuvoimana

Maailmaa voidaan muuttaa perusoletuksia tai -asetuksia muuttamalla: esimerkiksi ympäristöalalla on havaittu, että tuotteet aiheuttavat ympäristövaikutuksia koko tuotantoketjuna eivätkä esimerkiksi vain käyttönsä aikana. Tämän seurauksena on kehitetty omia erityismenetelmiä, kuten elinkaarianalyysi, MIPS<sup>5</sup> ja ekologinen selkäreppu (ks. Ekologinen selkäreppu ja MIPS 2009; Elinkaariajattelu ja -arviointi 2012), jotka pyrkivät kuvaamaan koko ketjun aikana syntyviä ympäristövaikutuksia. Paradigma on siis muuttunut: ympäristövaikutuksia ei kannata mitata vain yhdessä ketjun kohdassa, vaan tarkastelu ulotetaan koko systeemiin.

Donella Meadows (1999) kuvaa paradigman muutosta yhdeksi vipuvoimaksi<sup>6</sup> systeemien muuttamisessa. Hänen mukaansa ne – esimerkiksi Albert Einstein tai Adam Smith – jotka ovat onnistuneet käyttämään sitä, ovat todella muuttaneet yhteiskuntaamme tai kuvaamme maailmasta.

Esimerkkejä paradigmojen muutoksesta voidaan löytää modernin länsimaisen ympäristönsuojelun ja ympäristöajattelun historiasta. Ensimmäinen on

1960–1970-luvuilla tapahtunut murros, jonka seurauksena ympäristönäkökulma tuli yhteiskunnalliseen keskusteluun jäädäkseen. Rachel Carsonin kirjan *Silent Spring* julkaisemiseen vuonna 1962 (suom. *Äänetön kevät*, ks. Carson 1963) voidaan nähdä tiivistyvän tämän muutoksen lähtölaukaus (esim. Massa 1991, 66–67). Vuonna 1972 puolestaan *Kasvun rajat* -raportti (Meadows ym. 1972) osoitti, että kehityksen suunta on ympäristölle ja sitä kautta ihmisille haitallinen. Ympäristö alettiin nähdä omana erityiskysymyksenään ja ihmisen toimintaa rajoittavana tekijänä. Nykyinen ympäristönsuojeluaste syntyi.

Toinen merkittävä paradigman muutos ympäristöajattelussa tapahtui 1980–1990-luvuilla, kun siihen asti hyvin luonnontieteellisenä pysynyt ympäristötutkimus ja -ajattelu alkoi saada humanistis-yhteiskuntatieteellisiä sävyjä. Enää ympäristökysymykset eivät olleet vain luonnontieteellisen tutkimuksen kohteena, vaan sosiologia, politiikantutkimus, historiantutkimus ja monet muut alat alkoivat kiinnostua niistä (ks. Massa ja Sairinen 1991) ja niiden näkökulmille alettiin pikkuhiljaa antaa enemmän painoarvoa.

Moderni ympäristöajattelu on alusta asti sisältänyt myös voimakkaan kokonaisvaltaisen näkökulman, mitä esimerkiksi Willamo (2005) pitää merkittävänä paradigmatason muutoksena verrattuna länsimaisessa kulttuurissa uudella ajalla koko ajan vahvistuneeseen ”osavaltaiseen” ajatteluun. Kokonaisvaltaisen paradigman kaipuu tiivistyy hyvin nykyisin suosituissa *kestävän kehityksen* käsitteessä, joka murtautui lopullisesti paradigmoihimme Brundtlandin komission raportin julkaisemisen myötä.

Kokonaisvaltaisen paradigman nousuun liittyy Willamon (2005, 139) mukaan myös merkittävä luonnontieteellisen ajattelun sisäinen paradigman muutos, joka seurasi siitä, kun ymmärrys happamoitumisesta ja metsäkuolemien mekanismeista lisääntyi 1970- ja 1980-luvuilla. Kun 1970-luvulla Keski-Euroopassa havaittiin melko laajoiksi levinneitä metsäkuolemia, yritet-

5 *Material input per unit of service*, materiaalipanos tuotettua palvelua kohden.

6 Alk. *leverage point* (Meadows 1999).

tiin ilmiötä pitkään selittää yksittäisillä tekijöillä, kuten hiusjuurien alumiinimyrkytyksellä, rikkidioksidin vaikutuksella, kuivuudella ja jopa kovalla tuulella puiden latvaosissa (Europas luft – Europas miljö 1986, 44). Paradigman muutos tapahtui lopulta, kun ymmärrettiin, että metsäkuolemien syynä on monta eri tekijää, jotka vaikuttavat yhdessä ja samaan aikaan. Kuten Wahlström ym. (1992, 120) kirjoittivat: ”Eri teorit yhdistetään nykyisin yhdeksi teoriaksi, monistressiteoriaksi.”

## Miten paradigmoja muutetaan?

Syvimmät olettamukset maailman luonteesta, muista ihmisistä ja omasta itsestä eivät taivu helposti muutokseen. Donella Meadows (1990, 70–71) kertoo, että *Kasvun rajat* -teoksen ilmestymisen jälkeen hän oppi huomaamaan, kuinka julkaisussa esitettyjä skenaarioita ja sen sanomaa ei suostuttu ottamaan vastaan, koska ne kyseenalaistivat siihen asti vallalla olleet käsitykset kehityksestä, ihmiskunnan tilasta ja sen suhteesta ympäristöön. Olemassa olevaa systeemiä pidettiin oikeutettuna ja oikeana.

Thomas Kuhn (1994) antoi *Tieteellisten vallankumousten rakenne* -julkaisussaan reseptin paradigman muutokseen. Hänen mukaansa sen käynnistävät anomaliat<sup>7</sup>, sellaiset systeemin piirteet, jotka aiheuttavat kriisin systeemin sisällä (Kuhn 1994, esim. 64–65). Yhteiskunnan tasolla voitaisiin puhua esiin tulevista ongelmista, jotka johtavat kriisiin. Esimerkiksi viimeaikainen talouden epävakaus on kriisiyttämässä nykyistä talousjärjestelmää ja sen paradigmoja. Kuhn (1994, 88) kirjoittaa kriisien merkityksen olevan siinä, että ne osoittavat uusien työkalujen käyttöönoton ajan tulleen. Kriisit syntyvät vain olemassa olevan paradigman kohdatessa ongelmia ja

ovat edellytyksenä sille, että jotakin uutta voi muotoutua (Kuhn 1994, 89 ja 76).

Kuhnin mukaan uudet paradigmat syntyvät nimenomaan maailman edeltäjänsä verrattuna eri tavoin näkevän yksilön toiminnan tuloksena. Tällainen yksilö ei ole sitoutunut voimakkaasti olemassa olevaan paradigmaan, koska hän on joko nuori tai uusi alalla sekä suhtautuu hyvin intensiivisesti kriisiin ja havaittuihin anomalioihin. (Kuhn 1994, 154.)

Uuden paradigman ilmaantumisen jälkeen vanhaa ja uutta testataan toisiaan vasten, ja usein tehokkainta on, jos uuden paradigman kannattajat pystyvät ratkaisemaan ongelman, joka johti vanhan paradigman kriisiin (ks. Kuhn 1994, 154–158 ja 163).

Meadows (1989) toteaa, että paradigman muuttaminen vaatii kärsivällisyyttä ja sinnikkyyttä. Vanhaa paradigmaa pitää kyseenalaistaa jatkuvasti, sille pitää esittää hyviä perusteluja sekä paradigman muuttamiseksi tulee osata vedota ihmisiin myös julkisessa keskustelussa. Koska yhteiskunta on sitoutunut paradigmoihinsa ja rakentanut koko systeeminsä sen varaan, se ei helposti ota vastaan uusia, sen kivijalkaa kyseenalaistavia ajatuksia.

”Paradigman kyseenalaistaminen ei ole osa-aikatyötä. Ei riitä, että tekee asiansa kerran selväksi ja syyttää sitten maailmaa siitä, ettei se oivalla asiaa. Maailma pitää kiinni omista eduistaan, eikä siksi tahdo oivaltaa. Asiaansa on toivotettava kärsivällisesti ja toistuvasti päivästä toiseen.” (Meadows 1989, suom. Harri Lipiäinen.)

Uuden paradigman paremmaksi todistaminen ei kuitenkaan yksin riitä: ”Kannatuksen siirtyminen paradigmasta toiseen on kääntymyskokemus, johon ei voi pakottaa” (Kuhn 1994, 161). Meadows (1999) ja Kuhn (1994, 133) kuvaavat asian samalla tavoin: muutos on kuin lappujen putoaminen silmiltä.

Ajan kuluessa ja sukupolven vaihdoksen kautta ihmiset siirtyvät uuden paradigman kannattajiin, ja prosessin voima kasvaa vahvistaen itseään (Kuhn 1994, 168). Jokai-

<sup>7</sup> Anomalia: poikkeavuus, poikkeus, epäsäännöllisyys, säännöttömyys, epänormaali(su)us; epämuodostuma (Mot 2012).

nen voi itse vaikuttaa siihen, mitä paradigmoja vahvistaa puheillaan, sillä paradigmoja vahvistetaan erityisesti kielessä, kielikuvissa ja mediassa (Meadows 1990, 76, 77). Esimerkiksi yleinen puhetapa usein etäännyttää meitä siitä, että olemme itse syyäitä moneen ongelmaan: järvet eivät *rehevöidy*, ihminen *rehevöittää* ne, ilmastokaan ei *lämpene*, ihminen aiheuttaa lämpenemisen, sitä *lämmitetään*. Ympäristö ei kaipaa *suojelua*, se pitää kyllä huolen itsestään, mutta meidän *elinympäristömme* tarvitsee suojelua *meidän toimiltamme*. (Willamo 2005, 174–176 ja edellinen artikkeli.)

Paradigmat kirkastuvat muutosprosessin kuluessa, joten ei kannata hätäillä, vaikka uusi paradigma ei olisi-kaan heti täydellinen. Vanha ja väistytvä paradigma tulee selväksi vasta kriisin kohdatessaan ja on usein selkeämpi kuin uusi, joka puolestaan kristallisoituu prosessin aikana. (Haaften 2007.) Muutosprosessi koostuu pienistä askelista, paradigman siirtymästä tai ”sarjasta minival-lankumouksia” (Marx ja Bornmann 2010).

## Irtipäästämisen vaikeus

Lopulta muutosprosessissa on kyse siitä, että paradigman muutos vaatii luopumista tutuista ajattelutavoista, ja juuri tämä usein hidastaa muutosprosessia. *Ylittyvät kasvun rajat* -teoksen (Meadows ym. 1993) esipuhe valottaa sitä, miksi esimerkiksi rajattoman kasvun paradigmat on niin vaikeaa päästää irti: ikuiselle aineelliselle kasvulle on asetettu suuria odotuksia, ja sen on uskottu johtavan yhä parempaan ja parempaan maailmaan. Se voi olla monelle jopa elämän päämäärä (Meadows ym. 1993). Ei siis ole ihme, ettei kasvun paradigmaa haluta kyseenalaistaa. Luopuminen siitä tarkoittaisi, että meille uskoteltu ajatus jatkuvasta taloudellisesta kasvusta jatkuvana edistysenä ei enää pitäisikään paikkaansa. Se pudottaisi pohjan siltä, mihin yhteiskunta on sijoittanut niin fyysiset varansa ja ponnistelunsa kuin uskonsa ja toivonsakin.

Meadowsin (1993) esipuhe kuvaa luopumista ”surun, yksinäisyyden ja vastahakoisen vastuullisuuden” jaksoiksi. Meille on ikään kuin luvattu, että jos toimimme nykyisellä tavalla, edistys jatkuu: historian perusteella olemme uskotelleet itsellemme, että kunhan emme vain pysähdy, elämänlaatumme yhä vain paranee ja tulemme yhä hyvinvoivemmiksi. Jos kyseenalaistamme tämän uskomuksen, emme voi enää vain uida historian virrassa ja uskoa kaiken menevän yhä parempaan suuntaan. Yksinäisyys tarkoittaa sitä, että jäämme yksin valitsemaan ja toimimaan. Toinen vaihtoehto on ajatella, että olemme vapaita valitsemaan itse, millaisen maailman haluamme, emmekä ole kehityksen kulun tai historian vankeja.

Viimeisin kohta muutoksessa on päästää irti paradigmoista. Meadowsin (1999) opastus tähän on se, että ihmisen tulee havaita ja ymmärtää ajatuksen paradigmoista olevan paradigma sekkin. Hän kehottaa pysymään joustavana paradigmojen suhteen, sillä mikään paradigma ei ole ”totta”, vaan jokainen niistä on hyvin rajattu näkemys valtavasta ja ihmeellisestä universumista. Todellisuus pakenee mustavalkoisia käsityksiämme, ja se myös juoksee karkuun aina, kun luulemme olevamme oikeassa.

On pelottavaa ajatella, että mikään paradigma, maailmankatsomus tai -kuva ei ole lopullisen varma ja että kaikki, mitä maailmasta ajattelemme, voi olla hölynpölyä. Se kuitenkin mahdollistaa voimaantumisen: yhtäkkiä olemmekin itse ohjaksissa. (Meadows 1999.) Tätä asiaa ei voi juuri paremmin sanoa:

”Loppujen lopuksi näyttää siltä, että voimalla on vähemmän tekemistä vipuvarsin käyttämisen kanssa, vaan kyse on syvällisestä, suunnitelmallisesta ja järjestömästä irtipäästämisestä.” (Meadows 1999, suom. LH.)

Paradigmojen muuttaminen tarjoaa mahdollisuuden rakentaa elämälle sellainen perusta, joka edistäisi sekä ihmisten hyvinvointia että kestävää elämäntapaa ja kulttuuria. Näiden kahden ei tarvitse olla mitenkään ristiriidassa keskenään (Zidansek 2007).

## Lopputulemia ja näkymiä eteenpäin

Tämän kirjoituksen lopputulemina paradigmoista ja niiden muutoksesta aukeaa kuusi kohtaa, jotka tiivistävät Meadowsin ja Kuhnin opastamina tarkastellut asiat:

- 1) Paradigmoja on kaikkialla ja jokaisella: maailma on täynnä ihmisen konstruktioita kokemastaan maailmasta ja sisäisestä maailmastaan.
- 2) Paradigmat ovat välttämättömiä, koska ajattelu on välttämätöntä. Ne ovat keskeinen tapamme hahmottaa maailmaa, me jäsennäimme paradigmojen avulla kuvaamme ja käsitystämme maailmasta.
- 3) Paradigmojen muutosta on tapahtunut aina: ajatustavat muuttuvat jatkuvasti, vaikka jotkin niistä ovatkin pysyvämpiä kuin toiset.
- 4) Paradigmojen muutos on hyvin syvälinen tapa muuttaa inhimillisiä systeemejä. Ne, jotka ovat onnistuneet vaikuttamaan muihin paradigman tasolla, ovat todella muuttaneet maailmaa.
- 5) Paradigmojen suhteen on pysyttävä joustavana ja ymmärrettävä, että paradigmat ovat luomuksiamme. Mikään paradigma ei ole ”tosi”, vaan niistä jokainen on rajoittunut, eikä koskaan voi kuvata tai selittää täysin todellisuuden olemusta.
- 6) Olemme vapaita valitsemaan sopivimman paradigman, sellaisen joka palvelee päämääriämme parhaiten. Tämänhetkistä maailman tilaa katsoessamme voimme todeta, että meillä ei ole enää varaa huonoihin paradigmoihin eli sellaisiin, jotka eivät edistä hyvinvointiamme tai vievät meidät yli ympäristön kantokyvyn.

En luonnollisesti kykene tässä kirjoituksessa rakentamaan mallia kestävän kulttuurin pohjaksi. Tarkoituksenani on kuitenkin avata mahdollisuus katsoa kulttuurimme ja elämämme perusteita, ääneen lausumattomia uskomuksia – paradigmoja. Tarkoitus on myös osoittaa, että niiden muuttaminen on paitsi mahdollista myös vähemmän pelottavaa kuin miltä se aluksi vaikuttaa.

Jokainen meistä on enemmän tai vähemmän pinteessä paradigmojensa kanssa ja niiden tuulettaminen – jos sen uskaltaa tehdä – vapauttaa.

On uskaliaasta esittää tällaisia ajatuksia yhdessä lyhyessä kirjoituksessa. Paradigmoja tarkasteltuani olen kuitenkin sitä mieltä, että ne ovat todellinen muutosvoima. Niiden muuttamisen vaikeus piilee niiden tavassa olla tietoisuudeltamme enemmän tai vähemmän piilossa. Toinen vaikeus on omat sitoukseksemme niihin: haluamme kovasti uskoa omaksumiimme paradigmoihin, koska ne kertovat meille oikean ja väärän sekä totuuden ympäröivästä todellisuudestamme.

Lopuksi haluan avata joitain ajatuksia suunnasta, jota kohti kulttuurimme ja yhteiskuntamme paradigmoja voisi lähteä muokkaamaan. Kestävän elämäntavan ja kulttuurin pohjalle tarvitaan paradigmoja, jotka edistävät kestävyyspäämäärää. Niiden tulee ensinnäkin antaa meille mahdollisimman todenmukainen kuva siitä, millainen maailma on ja miten se toimii. Lisäksi niiden pitää päästää meidät vapaaksi olemassa olevista paradigmoista, toki niin että voimme valita näistä parhaat palat, joiden viisaudet ja opit toimivat edelleen.

Erilaisten ja toisiaan täydentävien maailmanselitysmallien avulla voimme rakentaa jonkinlaista yhteistä pohjaa tai viitekehystä uudelle kestäväälle elämäntavalle ja kulttuurille. Pidän mahdollisena, että voisimme kokea, että meissä ihmisissä on kulttuurista tai yksilöstä riippumatta muutakin yhteistä kuin ruoan, veden ja suojan tarve.

Maailma tulisi ymmärtää kokonaisuutena. Jotta voisimme muuttaa maailmaa, meidän pitää nähdä sen monimuotoisuus ja lukuisat vuorovaikutukset. Todellisuus ei pelkisty vain yhteen totuuteen, joten eri näkökulmat paljastavat maailmasta sen eri puolet: ihmisen voi ajatella olevan syntyjään sekä hyvä että paha, mutta kumpikaan näistä ei ole enemmän totta. Ihminen on kumpakin – ei *joko tai*, vaan *sekä että*<sup>8</sup>. Yksilö itse on paras esimerkki

8 Tällaista näkemystä kutsutaan filosofiassa dialektiikaksi ks. esim.

maailman asettumisesta vastinpareiksi: yksilö voi uskotella itselleen olevansa hyvin kaoottinen ja intuitiivinen mutta toisessa tilanteessa huomaakin olevansa erittäin järjestelmällinen ja kykenevä toimimaan kaaoksessa.

Kestävä yhteiskunta tarvitsee monia vanhoja ajatuksia, kuten ihmisten tasavertaisuuden, demokratian ja yhdessä toimimisen ideat. Tarvitsemme tieteen ja tekniikkamme ratkaisemaan monia ongelmia, mutta kuitenkin ”Kestävä yhteiskunta vaatii enemmän kuin tuottavuutta ja tekniikkaa. Se tarvitsee myös kypsyyttä, myötätuntoa ja viisautta.” (Meadows ym. 1993, 13.) Pelkkä tieto tai pelkkä taito ei riitä, vaan ihmisen on haastettava itsensä muutokseen ja uskottava siihen. Meissä kaikissa on myös vastustusta, takertumista tapoihin, jotka ovat kestävän kehityksen ajatuksen vastaisia, joten meidän on oltava lisäksi myötätuntoisia itseämme ja muita kohtaan (Meadows ym. 1993, 184).

Muutos voi tapahtua vain systeemin sisältä päin. Donella Meadows (2008, 4) kirjoittaa, että me mielellämme etsimme ongelmia itsemme ja systeemiemme ulkopuolelta ja yritämme löytää jonkin vivun tai nappulan, jonka avulla havaitsemamme ongelma saadaan katoamaan. Kuitenkin systeemi pitää nähdä itse ongelmiansa lähteenä (Meadows 2008). Tätä ajatusta noudattaen meidän olisi tarkasteltava luomaamme yhteiskuntaa ja sen järjestelmiä, systeemeitä<sup>9</sup>, ja etsittävä ongelmat ja ratkaisut niistä.

Lang ja Heasman (2009) lopettavat laajan ruokapolitiikkaa käsittelevän teoksensa *Food wars* toteamukseen, että ihmisen ja biodiversiteetin kannalta hyvät ruokavaliot kulkevat käsi kädessä<sup>10</sup>: se, mikä tuottaa ihmiselle terveellisen ruokavalion, on myös biodiversiteetin kannalta hyvä toimintatapa. (Ks. myös Helne ja

Salonen tässä teoksessa.) Langin ja Heasmanin mukaan ihmiskunnan tulisi olla yhtä muun luonnon kanssa, ja tämän tulisi olla ruoka- ja terveyspolitiikan viimeisin päämäärä. Jos tällainen ajatus voidaan nähdä niinkin konkreettisen asian kuin ruoantuotannon yhteydessä realistisena vaihtoehtona, en näe syytä siihen, miksi tämä paradigma ei toimisi – myös käytännön tasolla – uuden kestävän kulttuurin pohjana.

### Epilogi

*Palatkaamme olohuoneeseen. Ehkä huomaisit, että olohuonemallisi on erilainen kuin esittämäni. Ehkä jopa pidit väitteitäni outoina, koska itse näet olohuoneessa olevan jotakin ihan muuta. Mikä ihmeen tulisi, nykyaikana? Missä ovat työpöytä ja tietokone? Haluat ehkä olla tehokas ja jatkaa kiireisiä töitäsi myös kotoa käsin. Tai sitten teet ekologisista syistä etätöitä ja haluat välttää puun polttamisesta aiheutuvia hiukkaspäästöjä. Ehkä et ollenkaan katsele televisiota, vaan leikit ja luet iltaisin lastesi kanssa. Olohuonemalleja on mahdollista keksiä lukemattomia, ja niillä kaikilla on kovin erilaisia seuraamuksia toiminnallemme ja käyttäytymisellemme ja sitä kautta elämäntavallamme.*

*Olohuone on tuore keksintö, ja sohva ja televisio sen keskipisteenä vielä tuoreempia. Olohuoneen keskipisteestä olisi voinut tulla jotain muuta. Tästä päästään kiinnostavimpaan seikkaan: mikään paradigma ei ole ikuinen. Muutos on meidän käsissämme.*

Willamo 2005, 104–107.

9 Esimerkiksi talousjärjestelmä, tiede, eettiset ja filosofiset näkemykset tai teknologia.

10 Teoksessaan Lang ja Heasman käsittelevät ruokapolitiikan erilaisia paradigmoja ja käyttävät ihmisen ekologisen yhteyden huomioon ottavasta paradigmasta nimitystä *ecologically integrated paradigm*.

## Lähteet

Assadourian Erik. Kulutuksen aikakausi. Julkaisussa: Worldwatch-instituutti. Maailman tila 2010. Kulutuskulttuurista kestäväan elämäntapaan. Raportti kehityksestä kohti kestäväan elämäntapaa. Helsinki: Gaudeamus, 2010: 29–49.

Blanchflower David G, Oswald Andrew J. Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics* 2004; 88 (7–8): 1359–1386.

Carson Rachel. Äänetön kevät. Suom. Pertti Jotuni. Helsinki: Tammi, 1963.

Ekologinen selkäreppu ja MIPS. Helsinki: Suomen Luonnon-suojeluliitto. Tarkistettu 8/2009. Saatavissa: <<http://www.sll.fi/luontojajymparisto/kestava/mips>>. Viitattu 1.3.2012.

Elinkaariajattelu ja -arviointi. Helsinki: Suomen ympäristökeskus, Ympäristöministeriö. Päivitetty 23.2.2012. Saatavissa: <<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1883&lan=FI>>. Viitattu 1.3.2012.

Europas luft – Europas miljö. Nordiska Ministerrådets rapport till Nordiska Rådets internationella konferens om luftföroreningar. Stockholm: Nordiska Ministerrådet, 1986.

Flavin Chistopher. Esipuhe. Julkaisussa: Worldwatch-instituutti. Maailman tila 2010. Kulutuskulttuurista kestäväan elämäntapaan. Raportti kehityksestä kohti kestäväan elämäntapaa. Helsinki: Gaudeamus, 2010: 17–19.

Frey Bruno S, Stutzer Alois. What can economists learn from happiness research. *Journal of Economic Literature* 2002; 40: 402–435.

Haaften Wouter van. Conceptual change and paradigm change. What's the difference? *Theory & Psychology* 2007; 17 (1): 59–85.

Hanlon Phil, Carlisle Sandra, Reilly David, Lyon Andrew, Hannah Margaret. Enabling well-being in a time of radical change. Integrative public health for the 21st century. *Public Health*; 2010; 124 (6): 305–312.

Huesemann, Michael. The limits of technological solutions to sustainable development. *Clean Technologies and Environmental Policy* 2003; 5 (1): 21–24.

Kuhn Thomas S. Tieteellisten vallankumousten rakenne. Suom. Kimmo Pietiläinen. [Suomennos sisältää Thomas Kuhnin toiseen painokseen kirjoittamat jälkisanat.] Helsinki: WSOY, 1994.

Lang Tim, Heasman Michael. Food wars. The global battle for minds, mouths, and markets. London: Earthscan, 2009.

Layard Richard. Happiness. Lessons from a new science. London: Penguin Press, 2005.

Luonnonvarojen kulutus ylittää tänäkin vuonna luonnon kantokyvyn. Helsinki: Ympäristöministeriö, Tiedote, 27.9.2011. Saatavissa: <<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=394208&lan=fi>>. Viitattu 21.1.2012.

Marx Werner, Bornmann Lutz. How accurately does Thomas Kuhn's model of paradigm change describe the transition from the static view of the universe to the big bang theory in cosmology? A historical reconstruction and citation analysis. *Scientometrics* 2010; 84: 441–464.

Massa Ilmo. Suunnistus ympäristösosiologiaan. Julkaisussa: Massa Ilmo, Sairinen Rauno, toim. Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Helsinki: Gaudeamus, 1991: 66–92.

Massa Ilmo. Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen paradigmat ja keskeisimmät suuntaukset. Julkaisussa: Massa Ilmo, toim. Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa. Helsinki: Gaudeamus, 2009: 9–44.

Massa Ilmo, Sairinen Rauno, toim. Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Helsinki: Gaudeamus, 1991.

Meadows Donella. System dynamics meets the press. *System Dynamics Review* 1989; 5 (1): 69–80.

Meadows Donella. Envisioning a sustainable world. Written for the Third Biennial Meeting of the International Society for Ecological Economics, October 24–28, 1994, San Jose, Costa Rica. Sustainability Institute, 1994. Saatavissa: <<http://www.donella.meadows.org/archives/envisioning-a-sustainable-world>>. Viitattu 7.2.2012.

Meadows Donella. Indicators and information systems for sustainable development. A report to the Balaton Group. Sustainability Institute, 1998. Saatavissa: <<http://www.donellameadows.org/archives/indicators-and-information-systems-for-sustainable-development>>.

Meadows Donella. Leverage points. Places to intervene in a system. Sustainability Institute, 1999. Saatavissa: <<http://www.donella.meadows.org/archives/leverage-points-places-to-intervene-in-a-system>>. Viitattu 7.2.2012.

Meadows Donella. Dancing with systems. Sustainability Institute, 2002. Saatavissa: <<http://www.donellameadows.org/archives/dancing-with-systems>> Viitattu 7.2.12.

Meadows Donella. Thinking in systems. A primer. White River Junction, VT: Chelsea Green, 2008.

Meadows Donella, Meadows Dennis, Randers Jørgen, Behrens III William. Kasvun rajat. Ihmiskunnan kohtalontilannetta koskevaan Rooman klubin tutkimussuunnitelmaan liittyvä raportti. Suom. Kyösti Pulliainen, Pertti Seiskari ja Hannu Taanila. Helsinki: Tammi, 1972.

Meadows Donella, Meadows Dennis, Randers Jørgen. Ylittävät kasvun rajat. Maailman yhteisön romahdus vai kestävä tulevaisuus? Suom. Timo Paukku. Helsinki: Painatuskeskus, 1993.

Meadows Donella, Meadows Dennis, Randers Jørgen. Kasvun rajat. 30 vuotta myöhemmin. Suom. Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus, 2005.

MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone. [Sähköinen versio.] Viitattu 14.2.2012.

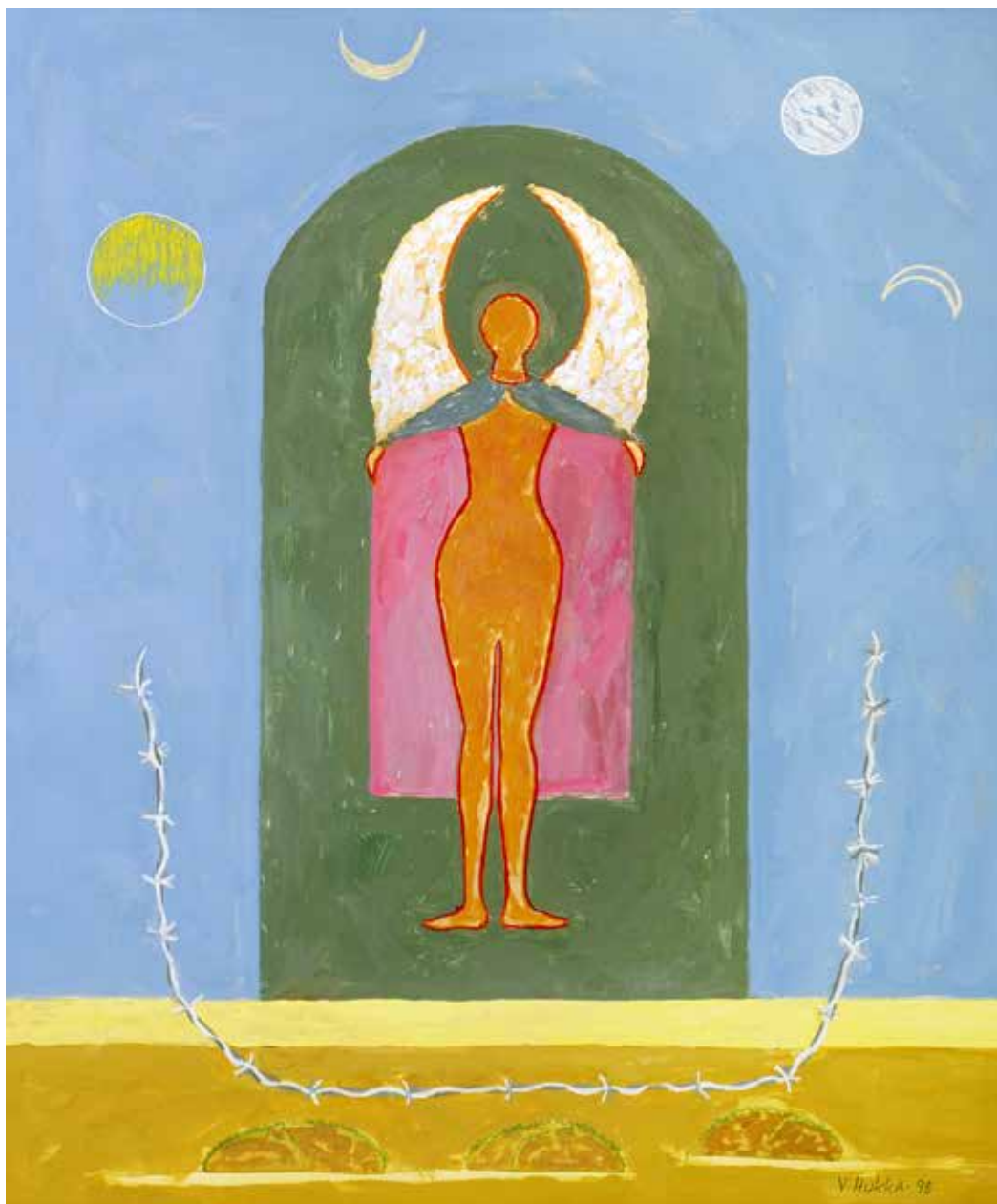
Our common future. World Commission on Environment and Development. Oxford: Oxford University Press, 1988.

Turner Graham. A comparison of the limits to growth with thirty years of reality. *Global Environmental Change* 2007; 18 (3): 397–411.

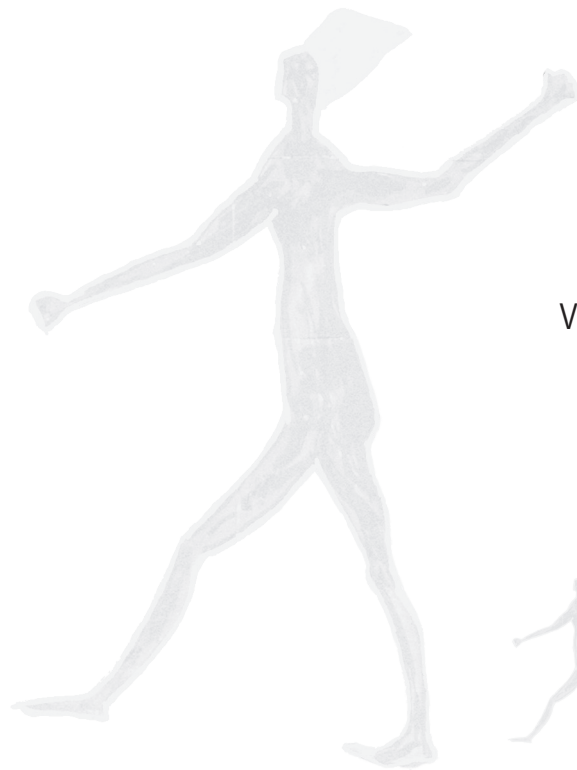
Wahlström Erik, Reinikainen Tapio, Hallanaro Eeva-Liisa. Ympäristön tila Suomessa. Helsinki: Vesi- ja ympäristöhallitus, Ympäristötietokeskus, Gaudeamus, 1992.

Willamo Risto. Kokonaisvaltainen lähestymistapa ympäristönsuojelutieteessä. Sisällön moniulotteisuus ympäristönsuojelijan haasteena. Helsinki: Helsingin yliopisto, *Environmentalica Fennica* 23, 2005. Saatavissa: <<http://ethesis.helsinki.fi>>.

Zidansek Aleksander. Sustainable development and happiness in nations. *Energy* 2007; 32: 891–897.







Viisaampaa taloudenpitoa



Jukka Hoffrén

## **Talouden rengistä sen isännäksi**

Kohti todellisen hyvinvoinnin tavoittelua

Yhteiskuntaamme ja meitä kansalaisia eniten määrittävä ja yhdistävä päämäärä on talouskasvun edistäminen. Tuotannon ja kulutuksen alituisesta kasvattamisesta näyttää tulleen elämämme keskeisin päämäärä. Ajatella ja odotamme ongelmiamme ratkeavan lähes itsestään, kunhan vain talous kasvaa riittävästi. Tosiasiassa monet talouskasvun nimissä tekemistämme asioista huonontavat elämämme laatua. Kuin huomaamatta olemme hyvää tarkoittavilla toimillamme täyttäneet ilmakehän ja ympäristön saasteilla ja jätteillä. Ne uhkaavat tehdä saavutuksemme tyhjiksi ja palauttaa meidät takaisin alkukantaisiin oloihin.

Vastoin monien taloustieteilijöiden hellimää ajatusta taloustiede ei ole kuin luonnontiede, joka perustuu ehdottomiin totuuksiin tai luonnonlakeihin, vaan kuin yhteiskuntatiede, joka pohjaa oletuksensa ihmisen toimintaan. Mikäli pitäydymme jatkamaan taloustieteen esittämien uskomusten mukaisten päämäärien tavoittelua, harhaudumme entistäkin pahemmin. Tulevaisuudessa yhteiskuntapolitiikan keskiössä tulee olla elävän elämän edistäminen, ei taloustieteen edustamien, näennäisesti arvokaiden, mutta todellisuudessa kuolleiden arvojen.

Perustelen lyhyellä kuvauksella tämän hetken maailmasta, miksi näin on. Maailmantilan esittelyn jälkeen kuvaan kehityspolun, joka on johtanut nykyisenlaisen taloustieteen syntyyn. Kolmanneksi kuvaan tarkemmin, mitkä ovat nykyisen taloustieteen ongelmat ja kirjoituksen lopuksi hahmottelen uudenlaista, parempaan

tulevaisuuteen vievää mallia, jossa talous on ihmisen palveluksessa eikä päinvastoin.

### **Yltäkylläisyydestä taisteluun luonnonvaroista**

Yhdistyneitten kansakuntien laskelmien mukaan maapallon väkiluku ylitti 7 miljardin rajan 31.10.2011. Ennusteen mukaan 8 miljardia ylitetään vuonna 2025, 9 miljardia vuonna 2043 ja 10 miljardia jo niinkin pian kuin vuonna 2083. Väestönkasvu ja juuttuminen nykyiseen, luonnonresursseja tuhlaavaan talousmalliin johtaa väistämättä katkeraan taisteluun jäljellä olevista luonnonvaroista.

Esimerkiksi Kansainvälinen energiajärjestö IEA arvioi, että maailman öljyntuotannon huippu ohitettiin vuonna 2006. Aiemmin huipun ennustettiin sijoittuvan 2010-luvun puoliväliin. ”Tavanomaisten” öljylähteiden tuotannon ennustetaan vähenevän nykyisestä 70 miljoonasta tynnyristä 16 miljoonaan tynnyriin päivässä seuraavan 25 vuoden aikana. (Aiheesta lisää ks. Jarna Pasasen ja Marko Ulvilan sekä Risto Isomäen kirjoitukset.) EU:n liikennekomissaari Marjeta Jagerin mukaan EU:lla on nyt viimeinen hetki varautua öljyntuotannon merkittävään vähenemiseen, sillä sen huomiotta jättäminen olisi ”kohtalokas virhe” (Liikenne 2050: komissiolta ... 2011). Mitä Suomessa tehtiin, kun tämä varoitus

kuultiin? Ei mitään, koska päätöksentekijät luottavat sokeasti ekonomistien ennustemalleihin, joissa asiaa ei oteta huomioon. Varautuminen tulevaan mullistukseen on ekonomistien neuvosta jätetty täysin yritysten ja tavallisten kansalaisten huoleksi.

Hyödyllisten tuotteiden ja palveluiden ohella masakulutukseen perustuva talousjärjestelmä tuottaa runsaasti hyödyttömiä ja luonnolle vahingollisia saasteita ja jätteitä. Se on pidemmällä aikavälillä tarkasteltuna niin taloudellisilta, yhteiskunnallisilta kuin ekologisiltakin perusteiltaan kestämaton. Nykyisen talousjärjestelmän



ylläpitämällä tuotanto- ja kulutustavoilla emme pysty tuottamaan tulevaisuudessa hyvinvointia kasvavalle väestölle ilman vakavia ympäristötuhoja. Uhkana on paitsi ekologinen katastrofi myös koko talous- ja yhteiskuntajärjestelmän romahtaminen. Tulevaisuudessa meillä ei enää ole keinoja parantaa tai edes ylläpitää hyvinvointia vanhan mallin mukaisesti pelkästään kasvatamalla taloutta määrällisesti ja korjaamalla jälkikäteen syntyneitä ympäristöhaittoja ja sosiaalista pahoinvointia.

Talous- ja yhteiskuntaideologian perimmäisenä ponttimena on ollut bruttokansantuotteen jatkuvan kasvun tavoittelu eli talouskasvun aikaansaaminen väestön ja liiketoimien määrää kasvattamalla, syntyvistä sosiaalisista ongelmista piittaamatta ja kestävä kehityksen periaatteita laiminlyöden. Kun syntyvät haitat ylittävät saatavat hyödyt, ei näin aikaansaatu ”talouskasvu” enää kasvata yhteiskunnan eikä ihmisten todellista hyvinvointia. Syyt siihen, miten nykyiseen kestäättömään maailmantilanteeseen on tultu, löytyvät pitkälti taloustieteen kehityksestä ja ihmiskuvasta sekä ekonomistien painotuksista ja tulkinnoista. Kuten seuraavassa lyhyessä historiikissa kuvaan, käsitykset vaurastumisesta ja kasvusta eivät ole aina olleet talouden – ja ihmisen – keskeisiä päämääriä (ks. Hoffrén ym. 2010).

## Miten taloustiede muuttui rengistä isännäksi

### Taloustieteen varhainen kehitys

Antiikin filosofien Sokrateen, Platonin ja Aristoteleen mukaan valtion tehtävä oli luoda kansalaisille hyvän elämän puitteet ja peräti ohjata heitä hyvän elämän tielle. Aristoteleen (384–322 eKr.) mukaan elämän päämäärä oli onnellisuus. Niin kauan kuin yksilö pyrkii sitkeästi hyvyyteen, hyvät teot seuraavat automaattisesti tätä kamppailua tehden yksilöstä hyveellisen ja siten onnellisen. Aristoteleen mielestä rikkauksien kokoaminen ei ol-

lut hyvää elämää. Hän katsoi, että rahavaroja suojelevien ja niitä kartuttamaan pyrkivien ihmisten pyrkimyksenä oli pelkkä elämä, ei hyvä elämä. Aristoteleen keinot köyhyyden vähentämiseksi olivat kohtuuden ja tasa-arvon vaaliminen. Toisen antiikin filosofin, Platonin, mukaan kukaan yhteiskunnan jäsenistä ei saanut olla enempää kuin neljä kertaa rikkaampi kuin yhteiskunnan köyhin jäsen. Tätä suuremmat tulo- ja varallisuuserot vaarantaisivat yhteiskunnan vakauden.

Alun perin Rooman, yhden Italian niemimaan monista kaupunkivaltioista, talouden perusta oli maatalous. Maatalouden tuottavuus oli kuitenkin vähäinen, joten Rooman valtakunnan laajentuessa voittoisien sotien seurauksena sotasaalis muodostui merkittäväksi tulonlähteeksi. Koska talousasioita pidettiin ylemmille yhteiskuntaluokille sopimattomana puuhasteluna, ei niihin kiinnitetty liiemmälti huomiota ja taloudellisia kriisejä koettiin toistuvasti. Valtakunnan loppuvaiheissa rahaa lyötiin paljon, ja sen seurauksena oli korkea inflaatio. Inflaation myötä Rooman rahaan perustuva talous lopulta romahti ja ihmiset alkoivat muuttaa takaisin maaseudulle. Verot ryhdyttiin taas keräämään luontaistuotteina ja rahatalouden tilalle palasi jälleen vuosisadoiksi luontaistalous.

Keskiaikaa leimasikin jälleen suurmaatiloihin perustunut luontaistalous, josta kehittyi Länsi-Eurooppaa 1600- ja 1700-luvuilla hallinnut talouspoliittinen oppi, *merkantilismi*. Tässä suuntauksessa kansantaloutta pidettiin suurena kotitaloutena, jota piti kehittää hallitsijan varallisuutta kasvattamalla. Käytännössä vientiä piti edistää ja tuontia rajoittaa. Merkantilistisen ajattelun mukaan maan varallisuuden perusta oli arvokkaiden metallien, kuten kullan ja hopean, määrässä ja sen lisäämisessä.

Teollistumisen myötä Länsi-Euroopassa keskeiseksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi nousivat varallisuuden lisääntymisen syyt. Kansantaloustieteen isänä pidetty skotlantilainen Adam Smith (1723–1790) hylkäsi merkantilistiset opit. Smithin käsityksen mukaan markkinoilla vaihdettavien tavaroiden arvo kuvasi kansallista vaurautta paremmin kuin arvometallien määrä. Talou-

den toiminnan perusajatus tiivistyi ihmisten oman edun tavoitteluksi. Hänen ”näkymättömän käden” teoriansa mukaan järkevät, näennäisesti vain omaa etuaan ajavat ihmiset hyödyttävät markkinataloudessa lopulta koko yhteiskuntaa. Adam Smithin vuonna 1776 julkaistu teos *The wealth of nations* edisti kehitystä kohden markkinoiden vapaata toimintaa, taloudellista liberalismia, syvenevää työjakoa ja toimivaa hintajärjestelmää. Modernin kansantaloustieteen katsotaan alkaneen Smithinkin edustaman *klassisen taloustieteen* myötä. Suuntauksen edustajat kehittivät oman, systemaattisen lähestymistapansa taloustieteeseen säilyttäen kuitenkin edelleen yhteydet poliittisiin ja eettisiin pohdintoihin. Taloustiede oli nimenomaan poliittista taloustiedettä: moraalista tiedettä, jonka lähtökohtina olivat käytännön politiikkakäsitteet. (Taloustieteen isistä moraalifilosofoina kirjoittaa myös Hilkka Pietilä tässä julkaisussa.)

Uusklassisessa vallankumouksessa 1870-luvulla klassisen taloustieteen moraalipohdinnat, tuotannon ja pääomatavaroiden fyysinen tarkastelu sekä näkemys teollisuustuotannosta materiaaleja prosessoivana toimintona hävisivät. Oman edun tavoittelu alettiin nyt tulkita luonnonvoimaksi, johon historialla, kulttuurilla, oppimisella tai millään muulla tekijällä ei ollut vaikutusta. *Uusklassista talousteoriaa* alettiinkin pitää liki luonnonlakina, joka määrittä yksilöiden toiminnan taloudellisissa vaihdannassa kaikissa olosuhteissa.

Teoria tuki kehitystä kohti yhteiskuntaa, joka painotti teollistumista ja laajamittaista taloudellista kasvua ja jossa hyvinvointi ymmärrettiin nimenomaan materiaallisen kuluksen kasvattamiseksi. Uusklassisen talousteorian mukaan markkinat jalostavat yksilöiden ahneuden yhteiseksi hyvinvoinniksi. Näin ahneus muuttui nopeasti kristillisen opin eräänä pahimpana pitämistä kuolemansynneistä hyväksytyksi taloudellisen kehityksen pontimeksi.

## Tarjonnan lisääminen tienä vaurauteen

Uusklassinen talousteorია ei kuitenkaan pystynyt selittämään makrotaloudellisia ilmiöitä, kuten tilannetta, jossa palkat alenivat samaan aikaan kun työttömyys kasvoi. *John Maynard Keynesin* (1883–1946) *makrotalousteorია* määritteli makrotaloudellisten muuttujien väliset suhteet ja riippuvuudet. Keynesin perusväittäämä oli, että taloudessa vallitseva kokonaiskysynnän taso määrää tuotannon tason ja siten myös työllisyyden. Keynes kumosi taloustieteilijöitä siihen asti yhdistäneen ajatuksen siitä, että ”tarjonta luo aina oman kysyntänsä”, osoittamalla, että tämä pätee vain vaihdantaloudessa, jossa ei käytetä rahaa. Sen sijaan rahataloudessa kuluttajat voivat kuluttamisen ohella myös säästää. Keynesin opein valtiovalta pystyi tasoittamaan talouden suhdannevaihteluita rahaja finanssipolitiikan keinoin, jolloin kokonaiskysyntää voitiin pitää jatkuvasti suurena ja kasvavalla uralla.

Usko toisen maailmansodan jälkeen menestyksellisesti harjoitettuihin keynesiläiseen makrotalousteoriaan ja talouspolitiikkaan horjui pahasti 1970-luvulla, ja vuosikymmenen lopulla uudet taloustieteen suuntaukset korvasivat ne. Näistä suuntauksista muun muassa *monetaristien* ajatuksia pidetään nykyään yleisesti pätevänä, ja ne ovat makrotaloustieteen ja rahapolitiikan perustaa. Monetarismin keskeinen ajatus on se, että rahan määrä on kokonaiskysynnän tärkein määrääjä. Talous on vakaa, kun rahan tarjonta on vakaata.

Monetaristit katsoivat, että Yhdysvaltojen ja muiden länsimaiden talouden surkea tila toisen maailmansodan jälkeisen jälleenrakennuksen päätyttyä 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa oli seurausta keynesiläisen talouspolitiikan epäonnistumisesta. Aktiivisella talouspolitiikalla oli yritetty lisätä talouskasvua yli kansantalouden sen hetkisten kasvumahdollisuuksien. Mone-  
taristien mukaan rahapolitiikan on huolehdittava siitä, että kansantalouden kokonaisrahamäärä kasvaa tasaisesti ja riittävän hitaasti, jolloin inflaatiokin pysyy kurissa. Rahapolitiikan päämääräksi nähtiin nimenomaan in-

flaation torjuminen. Työttömyyden uskottiin ratkeavan lähes itsestään, jos työvoiman kysyntä ja tarjonta saisivat ratkaista palkkatason kullakin alalla. Monetarismiin sisältyneen tarjonnan taloustieteen mukaan talouskasvun perustana on keynesiläisen kysynnän kiihdyttämisen sijasta tarjonnan lisääminen.

1980-luvulla monetaristiseen suuntaukseen yhdistyi uusliberalistista ja niin kutsutun uuden klassisen koulukunnan ajattelua. *Uusliberalistit* kannattivat vapaata markkinataloutta, jossa valtion tehtäväksi nähtiin vain tarvittavien pelisääntöjen luominen taloudelle. Näitä pelisääntöjä olivat taloutta ohjaavat lait ja niiden valvonta sekä mahdollisuuden takaaminen elatuksen hankkimiseen. Valtion tehtäviin ei kuitenkaan kuulunut taata kenenkään hyvinvointia. *Uusi klassinen koulukunta* taas tukeutui ajatukseen, jonka mukaan talouden toimijat toimivat aina järkipäisesti omaa etuaan maksimoiden (ns. rationaalisen valinnan teoria). Talouspolitiikassa on tärkeintä huolehtia hintojen pitkän aikavälin vakaudesta, tuottavuuden kasvusta ja muista kilpailukykytekijöistä.

## Tarjonnan lisääminen johti velkaantumiseen

Yhdysvalloissa ja Britanniassa uusliberalismi nousi valitsevaksi talousopiksi 1970-luvun alussa. Britanniassa pääministeri Margaret Thatcherin vuosien 1979–1990 talouspolitiikka nojautui uusliberalismin ihanteisiin. Tuolloin esimerkiksi valtionyhtiöitä yksityistettiin sekä yritysten ja yksilöiden vastuuta, innovatiivisuutta ja aloitteellisuutta korostettiin. Yhdysvalloissa presidentti Ronald Reaganin talouspolitiikan kulmakivenä oli tarjonnan taloustiede, jossa pyrittiin tuotannon elvyttämiseen veroja alentamalla. Verotuksen tason laskeminen ei kuitenkaan lisännyt odotuksia vastaavasti verotuloja, ja valtion menoja alettiin rahoittaa entistä enemmän velaksi.

Uusliberalististen ajatusten mukaisia uudistuksia maailmantalouteen ovat ajaneet myös keskeiset kansainväliset järjestöt, kuten OECD, IMF ja Euroopan unioni. Suomekin on uudistanut talouttaan uusliberalismin ajatusten hengessä 1980-luvun lopulta alkaen. Harri Holkerin hallitus (1987–1991) alkoi liikelaitostaa valtion hallintoa, ja talouden kilpailukyvyistä huolehtimista alettiin pitää kansallisen elonjäämisen ehtona.

Käytännössä maailman talouspolitiikassa on viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana vapautettu pääomien ja työvoiman liikkumista sekä poistettu kansainvälisiä kaupan esteitä. Verotuksen alentaminen ja pankkien ja finanssilaitosten toiminnan säätelyn vähentäminen ovat yhdessä lisänneet jyrkästi finanssivarallisuuden määrää sekä kotitalouksien ja valtioiden velkaantumista. Samalla rikkaimmat ovat vaurastuneet entisestään tavallisten kotitalouksien kustannuksella. Tätä kehitystä perinteiset taloustieteilijät ovat edistäneet lisäämällä kannustavuutta, joka on perustunut ihmisen perusahneudesta kumpuavien viettien vahvistamiseen.

Erittäin merkittävä muutostekijä on ollut talouden globalisaatiokehitys, jossa kaupan esteitä on voimakkaasti poistettu sekä pääomien ja työvoiman vapaata liikkuvuutta lisätty talouskasvun edistämiseksi. Näin aikaansaatu tuotannon tehostuminen ja erikoistuminen ovat puolestaan lisänneet maailmankauppaa. Globalisaation myötä valmistuksen osuus teollisuustuotannon arvonmuodostuksessa on pudonnut rajusti ja entisistä tukitoiminnoista, kuten liikkeenjohdosta, tutkimuksesta, kehittämisestä ja suunnittelusta sekä logistiikasta, on tullut päätoimintoja. Tämä on vuorostaan johtanut globaalitalouden voimakkaaseen keskittymiseen. (Pajarinen ym. 2010.) Vuonna 2007 tehdyn tutkimuksen mukaan globaalitalous on suurelta osin vain muutaman yritysryppään hallussa. 60 prosenttia maailman reaalitalouden liikevaihdosta oli 1 300 kansainvälisen yrityksen ydinryhmittymän hallussa ja 40 prosenttia oli 147:n niin kutsutun superyrityksen hallussa. Superyritykset myös omistivat suurelta osin toinen toisensa. (Vitali ym. 2011.)

## Miksi talousajattelusta tuli haitallista

Talouden etu on ihmisten hyvinvointia tärkeämpää

Talous ja pyrkimys sen kasvattamiseen eivät ole itseisarvoja, vaan talouden, tavaroiden ja palveluiden ainoa tehtävä on tuottaa hyvinvointia ihmisille. Talous merkitsee näin ollen keinoja, joilla hyvinvointi saavutetaan. Valitettavasti nämä keinot näyttävät sumentaneen käsityksen yhteiskunnan varsinaisesta päämäärästä. Käytännössä talouden etu on asetettu ihmisen hyvinvoinnin edelle lähes kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Koska usko luonnonlain kaltaisen usklassisen talousopin näkymättömän käden teoriaan on niin rautainen, uskotaan taloustieteilijöiden tietävän kuluttajia paremmin, mitä nämä todellisuudessa haluavat. Siten myös päättäjät voivat talouteen vedoten olla piittaamatta ihmisten ilaismista toiveista ja pyrkimyksistä. (Tästä teemasta kirjoittaa Tapani Lausti artikkelissaan.) Niin talousteorian kuin talouspolitiikankin tavoitteet ovat ristiriidassa ihmisten hyvinvoinnin tavoittelun kanssa. Siinä missä ihmiset katsovat oman arkensa asioiden, kuten terveyden, työn, toimeentulon, perheen, vapaa-ajan ja palveluiden, olevan yleensä melko hyvällä tolalla, näyttävät ne päätöksentekijöistä usein tehottomilta ja turhilta kustannuksilta, ja niitä pyritään alati tehostamaan.

Hyvä esimerkki tästä on Suomessa julkista keskustelua hallitseva talouden kestävyysvajeen käsite, jolla perustellaan työurien pidentämistä eläkeikärajaa nostamalla ja toimenpiteitä, joilla pyritään varmistamaan, ettei opintojen, työelämän ja vanhuuseläkkeen siirtymiin jäisi aukkoja (ks. myös Timo Järvensivun ym. kirjoitus työstä). Kestävyysvajeeseen vedoten luodaan yhteiskunnallisia rakenteita, joissa työuran pituus ja ansiotaso määräävät entistä enemmän yhteiskunnan tuki- ja ansiotasoa. Näin päämäärä, ihmisten hyvinvointi, on alistettu keinolle, talouskasvulle. Hyvä kysymys on, voiko tai saako ihminen tällaisessa yhteiskunnassa enää valita olevansa edes joskus työelämän ulkopuolella? Ainakin

vallitseva talouden logiikka pyrkii pudottamaan jokaisen työelämään osallistumattoman ja kuluttamista vähentämään pyrkivän kaikkien yhteiskunnan palvelujen ja instituutioiden ulkopuolelle. Näin suomalainen yhteiskunta sulloo kansalaistensa valinnanvapauden talousteorian ihmiskuvan mukaiseen lokerikkoon. Lopulta ihminen nähdään vain taloudellisenä resurssina, jonka käyttöä julkinen valta pyrkii ylhäältäpäin parhaansa mukaan optimoimaan talouskasvun hyväksi.

Myös aluehallinnon uudistusten keskiössä on nykyisin talouden ensisijaisuus ja taloudellinen tehokkuus palvelutuotannossa. Tälle markkinanäkökulmalle alisteisia näkökulmia ovat ihmisten todellinen hyvinvointi, demokratia ja vaikuttamismahdollisuudet sekä paikallinen hyvinvointi. Kuntakoon kasvattamista perustellaan talousteorian mukaisesti suoraviivaisesti: hyvinvointipalveluissakin saavutetaan suurtuotannon edut. Samalla tavallisen ihmisen hyvinvointi rajautuu peruspalvelujen kuluttamiseksi. Itsenäisiä päätöksiä tekevistä kansalaisista tulee taloudellisen prosessin osa, jonka tulee täyttää velvollisuutensa tekemällä teorian mukaisia kulutuspäätöksiä. Paradoksaalisesti yhteiskunnan hyvinvointia pyritään kasvattamaan sellaisilla keinoilla, jotka tosiasiaa heikentävät ihmisten päätösvaltaa omaan elämäänsä sekä heidän kokemaansa hyvinvointia. (Yhteisölähtöisistä hyvinvointipalveluista kirjoittavat Maria Joutsenvirta ja Timo Järvensivu.)

## Liikevaihto hyvinvoinnin kuvaajana

Perinteisen talouspolitiikan ratkaisuehdotuksena sekä ympäristöongelmiin että sosiaalisiin ongelmiin on mahdollisimman nopea talouskasvu. Uskotaan, että vain riittävä talouskasvu vähentää köyhyyttä ja työttömyyttä ja mahdollistaa ympäristönsuojelun. Talouskeskeisessä ajattelussa oletetaan myös, että jotta voitaisiin luoda jotain uutta, tarvitaan tuntuvaa talouskasvua. Saman

logiikan mukaan talouskasvun pysähtyminen johtaa siihen, että uusia innovaatioita ei synny.

Talouden tuottamien ulkoisvaikutusten määrä kuitenkin kasvaa jälkiteolliseen yhteiskuntaan siirryttäessä nopeammin kuin tuotettujen hyödykkeiden arvo. Tämä johtaa yhteiskunnan kokonaishyvinvoinnin heikkemiseen, eikä bruttokansantuotteella mitattu talouskasvu enää lisää hyvinvointia. Tilanne johtaa taloustieteen termin talouden tehottomaan toimintaan ja hyvinvointitappioihin eli käytännössä emme saa tuotannon tuloksena niin paljon hyvinvointia kuin olisi mahdollista, vaan tuhlaamme resursseja (ks. Hoffrén ja Rättö 2011).

Hyvinvointivaltion keskeinen päämäärä on kaikkien kansalaistensa hyvinvoinnin parantaminen. Jälkiteollisessa yhteiskunnassa talouden toiminnan haitalliset vaikutukset ovat kärjistyneet elintason nousun ja maapallon väestönkasvun seurauksena. Ylipäättään positiivinen yhteys massatuotantoon perustuvan talouskasvun ja ihmisten hyvinvoinnin välillä näyttää tilastotarkasteluissa katkenneen länsimaissa jo 1970- ja 1980-lukujen aikana. Näyttää siltä, että olemme saavuttaneet lakipisteen, jonka jälkeen elintason, toisin sanoin tulojen ja kulutuksen, kasvu ei enää lisää ihmisten onnellisuutta tai hyvinvointia. Lukuisten tutkimusten mukaan bruttokansantuotteen todentama ”talouskasvu” ei enää lisääkään ihmisten kokemaa hyvinvointia tai heidän vapaa-aikaansa, vaan etupäässä talouden aiheuttamia yhteiskunnallisia epäkohtia ja ongelmia sekä ympäristöhaittoja. (Hoffrén 2011.)

Nykyisessä yhteiskunnassa ihmisiä ei enää niinkään tarvita tekemään työtä eli tuottamaan hyvinvointia lisääviä hyödykkeitä vaan lisäämään itsetarkoituksellisesti talouden liikevaihtoa eli bruttokansantuotetta. Elämme kuitenkin juuri nyt yhteiskunnallista murroskautta, ja nämä talous- ja yhteiskuntapoliittiset uskomukset ovat uudelleenarvioinnin kohteena. Ylikulutuksen aikakausi päättyi monessa suhteessa länsimaissa vuonna 2008 alkaneeseen finanssi- ja taluskriisiin. Vastaisuudessa yhteiskuntien pahoinvoinnin ja ongelmien sekä ympä-

ristön laadun heikentymisen lievittäminen talouskasvua kiihdyttämällä ei enää paranna yhteiskunnan oloja. Tarvitaan siis uutta ajattelua ja uusia ratkaisuja. (Uuden ajattelun tarpeesta kirjoittaa myös Leena Helenius artikkelissaan.)

## Suunnaksi hyvinvointia tuottava talous

### Teollisuusyhteiskunnan aika on ohi

2000-luvun alussa kokemamme talouskriisin seurauksena teollisuustuotannon merkitys Suomen taloudessa supistuu pysyvästi. Paluuta kriisiä edeltäneeseen aikaan ei ole. Teollisuuden supistuessa luonnonvarojen kulutuskin saattaa ensimmäistä kertaa kääntyä pysyvään laskuun, mikä avaa mahdollisuuksia kestäväälle kehitykselle. Kestävä kehitys puolestaan vaatii toteutuakseen järjestelmien, toimintatapojen ja teknologioiden täydellistä remonttia. Tulevaisuudessa luonnonvarojen hyödyntämisen on sopeuduttava tieto- ja osaamisintensiiviseen talouteen kestävä kehityksen vaatimusten rajoissa.

Tehokkaasta mutta hierarkkisesta ja jäykästä teollisen ajan toimintatavasta on tullut este jälkiteollisen ajan tarpeiden täyttämiseksi. Jatkossa hyvinvointia eivät synnytä niinkään olemassa olevien prosessien tehostaminen vaan täysin uudet innovaatiot ja niihin perustuvia tuotteita ja palveluja kuluttajille tarjoavat kasvuyritykset. Käytännössä teollisuustuotannon tilalle kehittyy monia uusia pieniä elinkeinoaloja. Nämä perustuvat osaamiseen, innovointiin, asiantuntija- ja hyvinvointipalveluihin, uusiutuvaan energiaan, ekotehokkaaseen ja vihreään teknologiaan, tutkimukseen ja kehittämiseen, pilotointiin ja pieneen erikoistuotantoon sekä matkailuun ja elämyksiin. Jäljelle jäänyt teollisuuskin joutuu panostamaan tuotantomäärien kasvattamisen sijasta entistä vahvemmin laadulliseen kasvuun: jalostusasteen nostamiseen sekä uuteen teknologiaan ja uusiin tuotteisiin.

Ylipäättään tuotanto-orientoituneen massatuotantoajattelutavan sijasta korostuu yksittäisen ihmisen pyrkimys hankkia hänelle itselleen tarpeellisia, räätälöityjä palveluja ja kokonaisratkaisuja. Murroksessa perinteinen talouskasvu pysähtyy, joten tuotannon määrällisen kasvun sijasta elintason ja hyvinvoinnin kasvun on tultava hyödykkeiden laadullisista parannuksista.

### Taloustieteen ja -politiikan uudistaminen

Mitä sitten nykyisen talous- ja yhteiskuntajärjestelmän tilalle? Albert Einsteinin mukaan ”kuka tahansa älykäs typerys pystyy tekemään asioista suurempia, monimutkaisempia ja väkivaltaisempia. Tarvitaan todellista neron kosketusta – ja paljon rohkeutta – liikkua vastakkaiseen suuntaan”. Tämä pätee hyvin myös taloustieteelliseen ajatteluun ja talouspolitiikkaan. Ekonomistien johdolla taloudesta on kehittynyt entistä suurempi, monimutkaisempi ja ihmisten kannalta väkivaltaisempi järjestelmä tai koneisto, niin kuin Olli Tammilehto tässä teoksessa kirjoittaa. Toimivien vaihtoehtojen esittäminen vaatii siis uudenlaista ajattelua ja suuria ponnistuksia.

Ajattelun muutos lähtee liikkeelle sen oivaltamisesta, että tosiasiaissa hyvinvointia kasvattavaa kulutusta – ja samalla talouskasvua – ovat vain ihmisten elämänlaatua aidosti parantavat toimet. Nykyisen talousajattelun edistämän oman edun tavoittelun sijasta kuluttaminen ei saa tapahtua toisten ihmisten tai luonnon kustannuksella vaan näiden eduksi. Ihmisten on oivallettava, että kulutus päätösten vaikutusten tulee olla muille ihmisille ja yhteiskunnalle sekä luonnolle positiivisia (*kolmois-hyödyn* eli *triple bottom line* -periaate). Hyvinvointia pitää vastaisuudessa luoda siten, että samalla synnytetään mahdollisimman vähän pahoinvointia. Tätä tavoitetta kuvaavat ja rajaavat *kestävän kehityksen ja teollisen ekologian* periaatteet. Kestävä kehitys tarkoittaa kehitystä, jossa taloudelliset, sosiaaliset ja ekologiset pyrkimykset ovat tasapainossa (ks. Liisa Häikiön artikkeli). Teol-



linen ekologia taas painottaa kaiken ihmisen toiminnan mitoittamista luonnon uusiutumis- ja kantokyvyn mukaiseksi. Nämä periaatteet välittyvät kuluttajille ostopäätöstilanteisiin esimerkiksi ympäristömerkkien, sertifikaattien ja hiilijalanjalkien välityksellä.

## Vaihtoehto talouskasvuideologialle

Käytännössä talouden toiminta ei voi olla tehokasta, jos luonnonvarojen ja ympäristön tarjoamilla palveluilla ei ole hintaa eli niitä käytetään tuhlailevasti niiden ilmaisuuden takia. Myös sosiaalisesti talous haaskaa nykyisellään resursseja suuntaamalla niistä liian suuren osan työelämään ja siellä ylläpidettävään näennäiseen kiireeseen – toisin sanoin tyhjäkäyntiin. Pelkkä kuluttamisen lisääminen on myös epätoivoinen tapa tavoitella onnea, sillä tavaroiden omistaminen ja varallisuus eivät lisää loputtomasti ihmisten onnellisuutta ja hyvinvointia. Aitoa onnea ja hyvinvointia syntyy ihmissuhteista, terveydestä, luontosuhteesta, tarkoitukselliseksi koetusta elämästä ja yhteiskunnallisesta osallistumisesta.

*Kohtuutalousajattelu* esittää vaihtoehdoksi tasapainoisempaa suhtautumista hyvinvointiamme kasvattaviin asioihin. Työnteon sekä vapaa-ajan, harrastusten, vapaaehtoistoiminnan ja levon tulisi olla tasapainoisessa suhteessa keskenään. Ympäristö- ja luonnonvarojen hyödyntämisessä pitää ottaa huomioon kestävän kehityksen vaatimukset, jotta hyvinvointia voitaisiin pitää yllä myös tulevaisuudessa. Näin hyvinvointia tuotettaisiin jo alun perin mahdollisimman pienellä sosiaalisella pahoinvoinnilla ja ympäristörasituksella. Kohtuutalousajattelu pyrkii havahduttamaan ihmiset huomaamaan, ettei elämä lopultakaan ole pelkkää taloutta. Päinvastoin, talouden paikalleen pysähtymisellä voi olla elvyttävä vaikutus muulle elämälle ja kokemallemme hyvinvoinnille.

Kohtuutalous tarjoaa vaihtoehdoksi mahdollisuutta henkisesti rikkaampaan, kiireettömämpään, terveempään, yhteisöllisempään ja luontoa kunnioittavaan elämään

(ks. myös Mikko Jalaksen ja Jenny Rinkisen kirjoitus nuukuudesta). Tämän mahdollistaa jo saavutettu, perustarpeet hyvin tyydyttävä elintaso, joka on osaltaan mahdollistanut ahneuden ja itsekkyyden merkityksen vähentymisen nuorempien sukupolvien kohdalla ja siten alkanut kyseenalaistaa sen merkitystä taloutta ylläpitävänä voimana. Tämä muutosprosessi on hidas ja se jää helposti näkymättömiin. Kaikki tämä viittaa luonnolliseen kehitykseen kohti sellaista yhteiskuntaa, jossa taloudellisen päätöksenteon perustana on aiemmin mainitsemani kolmoishyödyn periaate. Tällöin kulutus päätöksestä hyötyvät päätöksentekijä itse, muut ihmiset ja luonto.

## Hyviä uusia taloudellisen toiminnan käytäntöjä

Millaisia teesejä näistä talousteorian ja -politiikan epäkohdista sitten voi johtaa?

- 1) Taloustieteen käsitykset ja oletukset kuluttajan ahneudesta, itsekkyydestä ja oman edun tavoittelusta eivät yhteiskunnassamme kaikilta osin vastaa jälkiteollisen talouden ja yhteiskunnan todellisuutta. Ekonomistien ensisijaisena pitämän pakkotahtisen kuluttamisen vapaus ei enää ole ihmisten tavoittelemaa todellista, hyvinvointia lisäävää vapautta (ks. Tapani Laustin artikkeli vapaudesta). Lisäksi kulutus pakko johtaa pitkälle vietyä sosiaalisen ja ekologisen pahoinvoinnin kasvuun.
- 2) Meidän tulee päästä eroon ajattelutavasta, jonka mukaan suuri liikevaihto merkitsee aina suurta hyvinvointia. Tulojen ja menojen lisääntyminen ei suinkaan ole ainoa ja riittävä edellytys hyvinvoinnille. Liikevaihdon kasvulla ei ole kovinkaan paljon tekemistä *todellisen* hyvinvoinnin kanssa. Liikevaihto ei kerro mitään meille tärkeistä asioista. Meidän on alettava niin yksilö- kuin yhteisötasollakin pitää kirjaa liikevaihdon kasvattamisen sijasta hyvinvointimme kasvusta erottamalla entistä tarkemmin hyvät,

hyvinvointia lisäävät asiat haitallisista, hyvinvointia vähentävistä asioista.

- 3) Tehdessämme taloudellisia päätöksiä meidän pitäisi aina ottaa huomioon toimintamme vaikutukset muihin ihmisiin ja ympäristöön ja pyrkiä päätöksiin, jotka edistävät kolmoisihyödyn periaatetta, sillä se lisää myös omaa hyvinvointiamme.
- 4) Jälkiteollisessa taloudessa talouskasvua on ihmisten kyky nähdä maailmassa ongelmia ja halu korjata ne. Tällöin ahneuteen perustuva nopea rikastuminen ei ole päällimmäisenä tavoitteena, vaan vauraus ja raha ovat pikemminkin välineitä tavoitteen saavuttamiseksi. Huippuluokan keksinnöt nousevat kuitenkin yleensä järjestelmän karttamista ristiriidoista ja epärealistisiksi luokittelemista ajatuksista. Uudet innovaatiot tulevat etupäässä hullunrohkeilta yrittäjiltä, joita järjestelmä pyrkii karttamaan ja hylkimään, eivät niinkään vakiintuneilta, järjestelmän ehdoilla toimivilta suuryrityksiltä. Siksi talous- ja yhteiskuntajärjestelmää pitää kehittää nykyistä sallivammaksi, suvaitsevammaksi ja avoimemmaksi sekä ihmisiä uusiin ajatuksiin, innovaatioihin ja avauksiin rohkaisevaksi. (Näin toivoo myös Annukka Berg kirjoituksessaan.)

Loppujen lopuksi taloustiede ja talouspolitiikka ovat vain välineitä, jotka on tarkoitettu laajentamaan ymmärrystämme ja tuottamaan tarvitsemamme hyvinvointi mahdollisimman pienin voimavaroin kaikkien saataville. Taloustiede tarkastelee ihmisen käyttäytymistä hänen tehdessään taloudellisia päätöksiä. Kun ihmisen toiminta muuttuu, täytyy myös taloustieteellisen ajattelun muuttua.

Taloudesta, aiemmasta hyvästä ja ahkerasta rengistä, on kuitenkin tullut viime vuosikymmenien kuluessa vaativampi ja kättäisempi isäntä, joka haluaa entistä enemmän määrätä, kuinka meidän tulee viettää elämämme. Tämä isäntä vihjaa, että jos toimimme sen vaatimalla tavalla, saamme suuren palkinnon, ja jos toimimme sitä vastaan, meitä kohtaa suuri onnettomuus.

Jos uskomme tähän, muodostuu uskostamme parhaassa tapauksessa itseään toteuttava periaate tai huonommassa tapauksessa kollektiivinen itsepetos. Jos taas emme anna talouden pakkojen orjuuttaa itseämme, voimme muovata ja uudistaa talouden toimintaa siten, että se tuottaa entistä enemmän hyvinvointia kaikille. Muutos on mahdollinen, mutta se vaatii meiltä juuri nyt suurta rohkeutta näyttää taloudelle sen oikea paikka.

## Lähteet

Hoffrén Jukka. Todellisen hyvinvoinnin seurantavälineen kehittäminen. Julkaisussa: Ylikahri Ville, toim. Onnellisuustalous. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto, 2011: 15–57.

Hoffrén Jukka, Rättö Hanna. Hyvinvoinnin mittarit. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 219–239.

Hoffrén Jukka, Lemmetyinen Inka, Pitkä Leeni. Esiselvitys hyvinvointi-indikaattoreista. Mittareiden vertailu ja kehittämiskohteet. Helsinki: Sitra, Sitran selvityksiä 32, 2010. Saatavissa: <<http://www.sitra.fi/julkaisut/Selvityksi%C3%A4-sarja/Selvityksi%C3%A4%2032.pdf?>>. Viitattu 11.6.2012.

Jackson Tim. Hyvinvointia ilman kasvua. Rajallisen planeetan taloustiede. Suom. Jyri Raivio. Helsinki: HS kirjat, 2011.

Liikenne 2050: komissiolta kunnianhimoinen suunnitelma liikkuuuden lisäämiseksi ja päästöjen vähentämiseksi. Bryssel: Euroopan Unioni, Lehistötiedote IP/11/372, 28.3.2011. Saatavissa: <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/372&format=HTML&aged=0&language=FI&guiLanguage=en>>. Viitattu 11.6.2012.

Pajarinen Mika, Rouvinen Petri, Ylä-Anttila Pekka. Missä arvo syntyy? Suomi Globaalissa kilpailussa. Helsinki: ETLA, Sarja B 247, 2010. Saatavissa: <[http://www.etla.fi/files/2524\\_B247\\_ALKU.pdf](http://www.etla.fi/files/2524_B247_ALKU.pdf)>. Viitattu 11.6.2012.

Vitali Stefania, Glattfelder James B, Battiston Stefano. The network of global corporate control. Ithaca, NY: Cornell University Library, 2011. Saatavissa: <<http://arxiv.org/pdf/1107.5728v2.pdf>>. Viitattu 11.6.2012.

## Hilkka Pietilä

### Ihmisen talous

#### Rahaan ja kasvuun keskittynyt nykytalous

”Elämme siis keskellä paradoksia: rikkaat maat ovat alistuneet talousjärjestelmälle, jossa ei ole enää mieltä mutta jota ne hellittämättä tavoittelevat. – Toinen olennainen, alati tunnustetumpi seikka on se, että ylitäkylläisyys syntyy rajoittamalla tarpeita – ei tavoittelemalla koko ajan enemmän. – Jotta poliittiset päättäjät voivat saada talousjärjestelmän jälleen hallintaansa, kaksi asiaa ovat välttämättömiä: meidän on rajoitettava tarpeitamme ja pohdittava, millainen toiminta luo parhaita kansalaisia.” (Roustang 1995, 13, suom. Leena Rautjärvi.)

Näin kirjoitti ranskalainen sosiologi Guy Roustang jo vuonna 1995. Tätä paradoksia elämme yhä, koska vallitseva taloustiede ei ole kyennyt omaksumaan uusia näkemyksiä. Jo useita vuosikymmeniä esimerkiksi tutkijat ja kansalaisjärjestöt ovat esittäneet tutkimustuloksia ja varoituksia maailman luonnonvarojen ehtymisestä, kasvavan tavaratuotannon haitoista ja ympäristön saastumisesta, mutta niitä ei oteta huomioon kansainvälisessä taloudessa, joka haluaa jatkuvaa, omaa valtaansa lisäävää taloudellista kasvua.

Elämme liiketaloudellisen globalisaation diktatuurissa. Globalisoitunut liiketalous on riistäytynyt kansallisen päätöksenteon ulottumattomiin eikä sitä voida säädellä hallitusten päätöksillä ja sopimuksilla. Hallitukset tyytyvät yritykseen sopeuttaa kansallisia talouksia niin, että globaaleista talouden liikkeistä aiheutuisi mahdollisimman vähän vaikeuksia omalle maalle.

Vallitsevan taloustieteen perusarvo on raha. Taloustiede tutkii vain sellaisia ilmiöitä, joiden arvoa voidaan mitata rahalla, ja ottaa huomioon vain taloudellisena pitämänsä kehityksen. Siksi voidaankin puhua rahataloustieteestä. Tämän tilalle tarvitaan uudenlaista taloustiedettä: on omaksuttava holistinen eli kokonaisvaltainen näkökulma, jonka perustana on luonnontalouden eli ekologian huomioon ottaminen (ks. Pulliainen 1979). Tässä artikkelissa teen ehdotuksen siitä, miten taloudellisessa ja muussa kehityksessä ihmisen talous voitaisiin nähdä holistisemmin kuin klassinen taloustiede sen näkee. Tällöin myös kotitalouksilla tulee olemaan nykyistä merkittävämpi rooli taloudessa ja sen tervehdyttämisessä.

#### Suuri erehdys: moraalin ja talouden ero

Eräs taloustieteen isistä, brittiläinen John Stuart Mill, pohti jo 1800-luvulla taloudellisen kasvun pysähdyttämistä seuraavasti:

”On tuskin tarpeellista huomauttaa, että varallisuuden kasvun pysähtyminen ei merkitsisi ihmiskunnan kehityksen pysähtymistä. Se jättäisi aivan yhtä paljon mahdollisuuksia kaikenlaiselle henkiselle kulttuurille sekä moraalille ja yhteiskunnalliselle edistykselle. Se myös jättäisi aivan yhtä paljon mahdollisuuksia

elinkeinojen kehittämiseksi ja tekisi niiden kehittämisen paljon todennäköisemmäksi, kun ihmisten mieliä ei enää hallitsisi kysymys siitä, kuinka selviytyä. Jopa teollisen tuotannon kehittäminen saattaisi olla yhtä vilpittöntä ja menestyksestä kuin nyt, tosin sillä erolla, että teollisen tuotannon edistysaskeleet eivät enää palvelisi varallisuuden kasvattamista vaan niiden ainoaa oikeutettua päämäärää, ihmisten työtaakan vähentämistä.” (Mill 1848, ks. Saastamoinen 1998, 156–157.)

Mill avaa myös omaa ihmiskäsitystään kirjoittaessaan, että teollisen tuotannon edistysaskeleiden ei tulisi palvella varallisuuden kasvattamista. Hän korostaa, että ”ihmiskunnan tulevaisuuden suurin vaara on kaupallisen hengen rajoittamaton vaikutus” (Mill 1836, ks. Saastamoinen 1998, 149.)

On mielenkiintoista, että Mill ja häntä varhaisemmat taloustieteen isät, 1700-luvulla eläneet Adam Ferguson ja Adam Smith, olivat sekä talousfilosofoja että moraalifilosofoja. He eivät siis olleet pelkästään ekonomisteja vaan olivat perehtyneitä myös moraalifilosofisiin kysymyksiin – ja näistä lähtökohdista heidän ajattelunsa kumpuaa. Mill ja muut taloustieteen isät näyttävät todella ajatelleen, että ihminen on luonnostaan moraalinen olento, joka toimii eettisesti. (Taloustieteen vaiheista kirjoittaa myös Jukka Hoffrén edellä.)

Mielestäni eettinen toiminta tarkoittaa sitä, että taloudellinen vauraus pitäisi jakaa mahdollisimman tasaisesti ihmisten kesken eikä rikastumista pitäisi käyttää toisten köyhdyttämiseksi. Monilla nykyisistä ekonomisteista ei ole moraalifilosofin koulutusta. Tämä antaa aiheen kysyä, onko vallitseva taloustiede käsittänyt Millin ja muut taloustieteen isät väärin?

Rikkaissa maissa me olemme jo niin varakkaita, että meidän pitäisi vapautua taloudellisen kasvun tavoittelusta, niin kuin Mill ehdottaa. Käytämme ansioistamme suuren osan tarpeettomiin asioihin, emmekä tee riittävästi työtä edistääksemme henkisen kulttuurin kaikkia

muotoja ja moraalista ja yhteiskunnallista kehitystä. Ekonomistit ovat tehneet taloudesta epäeettistä. Ihmisiä kohdellaan liike-elämän markkinoilla kuin he olisivat vain kuluttajia sekä työvoimaa ja tuotannon välineitä. Tämä loukkaa raskaasti ihmisarvoa. ”Kaupallisen hengen rajoittamaton vahingollinen vaikutus” on toteutunut – varoituksesta huolimatta!

Voisimme nyt korjata tämän väärinkäsityksen ja hoitaa talouttamme niin kuin luonnostaan eettiset ihmiset sen tekisivät. Voisimme rikkaissa maissa pysäyttää taloudellisen kasvun emmekä päinvastoin kaikin voimin yrittää sen nopeuttamista. Me voisimme myös ohjata taloudellisen toiminnan sellaisiin uomiin, joissa se hyödyttäisi kaikkia ihmisiä eikä käyttäisi meitä kasvun välineinä.

Ihminen on luomakunnan ainoa rationaalinen ja vastuullinen olento, jolta voidaan edellyttää suunnitelmallisuutta sekä vastuuta omasta toiminnastaan ja sen seurauksista tulevaisuudessa. En siis pidä ihmistä vain täysin eläimiin rinnastettavana elävän luonnon osana enkä myöskään *homo economicusena*, jota motivoi ja ohjaa vain oman edun tavoittelu.

## Elämäntavastamme ei ole esimerkiksi

Lapsuuteni maalaistaloudesta muistan, miten meillä ei ollut yhtään polttomoottorilla käyvää konetta, mutta hevosia kyllä oli. Lehmiä oli joka talossa, ja ne lypsettiin käsin. Nyt tuollaista Suomessa vielä muutamia vuosikymmeniä sitten vallinnutta elämäntapaa pidetään takapajuksena ja kehittymättömänä. Tuotanto ja elämäntapa olivat silti paljon nykyistä ekologisempia ja kestävämpiä. Ne olivat myös keskenään paremmassa tasapainossa, vaikka kestävydestä ja ekologisuudesta nykyisessä mielessä ei vielä tiedetty mitään. Kehitys on ollut siis takaperoista. Maataloutta olisi pitänyt kehittää olemassa olleelta ekologiselta pohjalta eikä pitäen silmäl-

lä vain rahatuloja ja voittoja. Ekologinen kestävyys on unohdettu täysin.

Rahataloudessa ei oteta huomioon uusiutumattomien luonnonvarojen rajallista määrää maapallolla eikä viljelytuotannon riippuvaisuutta luonnontaloudesta. Rahatalouden kannattajat näyttävät elävän siinä uskossa, että teollis-kaupallisella kehityksellä ei ole mitään rajaa. Pitkällä aikavälillä tämä talouden muoto on kuitenkin kestämaton, koska se kuluttaa loppuun uusiutumattomat raaka-aineet, mineraalit ja öljyvarat. On epävarmaa, voidaanko niitä korvata enää millään keinoilla. Lisäksi rahatalous tuhoaa luonnonympäristöä, joka voisi tuottaa uusiutuvia luonnonvaroja teollisuuden raaka-aineiksi. Sillä tavoin nykyinen talouskasvuun tähtäävä talouspolitiikka sahaa omaa oksaansa, syö omia tuotantoedellytyksiään. Kaiken huipuksi koko muu maailma ottaa esimerkkiä elämäntavastamme, vaikka sitä ei missään tapauksessa pitäisi jäljitellä.

### Taloutemme perusta: elävä luonto ja ihmisten työ

Koska vallitsevassa taloustieteessä otetaan huomioon vain rahalla mitattava talous, kotitalous jää kokonaan huomiotta bruttokansantuotteessa. Myös ekologian ratkaiseva rooli sivuutetaan.

Ekologia ja kotitalous liittyvät käsitteellisesti toisiinsa. Ekologia-käsite tulee kreikan kielen sanoista *oikos* ('koti') ja *logos* ('oppi'). Sananmukaisesti on kysymys kotien opista eli kotitaloudesta, vaikka ekologia nykykielessä tarkoittaaakin luonnontaloutta. Luonnontalous on ihmisen elämän ja toiminnan edellytys.

Luonnontalouden ohella ihmisen talouden toinen perustekijä on ihmisten työ kotitaloudessa ja maan viljelemisessä. Työtä ovat myös metsästys ja kalastus, joita vuosisatoja harjoitettiin elämän ehtona ruoan sekä vuotien ja turkisten hankkimiseksi, ei niinkään ”hauskana” harrastuksena kuten nykyisin. Perinteisesti työtä arvotet-

tiin sen mukaan, mitä tietoja ja taitoja se vaati ja miten paljon antaumusta ja ahkeruutta se tekijältään edellytti. Nykyisin työn arvo lasketaan kuitenkin pääasiassa vain sen mukaan, mitä siitä maksetaan. Arvoon ei lasketa sitä, miten työ hyödyttää tekijäänsä, eikä sitä, millaista iloa, ylpeyttä ja tyydytystä se tekijälleen tuottaa. (Sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämmästä työstä kirjoittavat Timo Järvensivu ym. artikkelissaan.)



## Osataloudet: kotitalous, viljelytalous ja rahatalous

Ihmisen tarpeiden ja kestävän elämäntavan kannalta perustalouksia ovat kotitalous ja viljelytalous. *Kotitalous* tarkoittaa perhettä tai muuta yhteisöä, jossa arkisen elämän talous ja osa tuotannosta hoidetaan yhdessä. Kotitaloutta ei ole koskaan ajateltu pelkästään rahan kautta eikä sen arvoa vieläkään voida kokonaan ilmaista rahassa. Kun puhutaan kotityöstä, siihen lasketaan ruoanvalmistuksen, lastenhoidon ja kotien puhtaana- pidon lisäksi ainakin vaatteiden hoito ja pyykinpesu. Maaseudulla kotityöhön kuuluvat usein myös tarvittavien kasvien viljely, kotipuutarhan ja ympäristön hoito sekä pihan kunnossapito ja puhdistus.

Kaikki arviot osoittavat, että kodeissa tehdään huomattavan paljon palkatonta työtä. YK:n uusittu kansainvälinen tilinpitojärjestelmä tuli voimaan 1993. Silloin otettiin käyttöön myös niin sanotut satelliittitilit sellaisista tuotantomuodoista, jotka oli rajattu varsinaisen tilinpitojärjestelmän ulkopuolelle. Kotitalous kuuluu näihin, koska se ei näy rahassa määritettyjen tuotantomuotojen tilastoissa. Siksi sen arvokin on mitattava muulla tavoin. (System of national accounts 1993; Ruuskanen 1995.)

Kun Suomen kotitalouksien kokonaistuotannosta tehtiin satelliittitili vuonna 2006, sen arvoksi saatiin noin 75 miljardia euroa. Siitä sisältyi kansantalouden kirjanpitoon 9,4 miljardia euroa (6 % bruttokansantuotteesta), mutta yli 65 miljardin euron verran kotitalouksien kokonaistuotannosta jäi kansantaloudellisen tilinpidon ulkopuolelle. Kotitalouksien tuotanto on kansantalouden muihin eriin verrattuna kooltaan suurin. Jos kotitalous laskettaisiin mukaan bruttokansantuotteeseen, kansantulo lisääntyisi lähes 40 prosenttia. (Varjonen ja Aalto 2010.) Näin ollen kotitalouksien panos kansojen tilinpidossa ei ole mikään ”vähäpätöisyys”, vaikka Suomen ensimmäinen kansantaloustieteen professori Ernst Nevanlinna 1920-luvulla niin arvelikin (ks. Harmaja 1929).

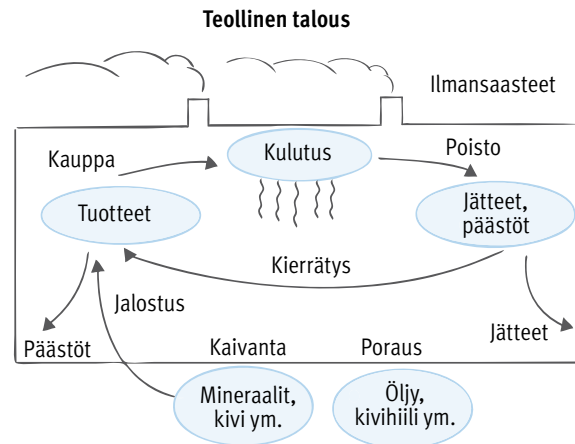
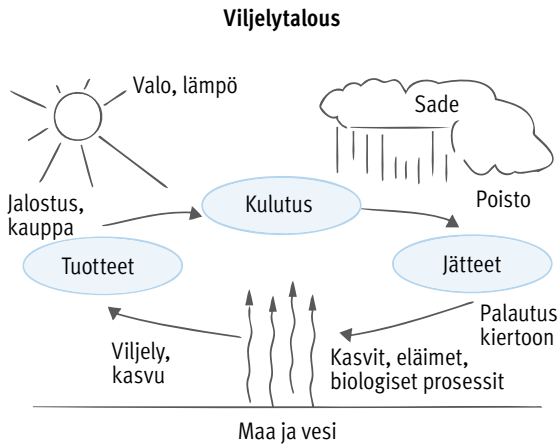
*Viljelytalous* eli maatalous tarkoittaa sitä ihmisille elintärkeätä tuotantoa, joka perustuu elävän luonnon kasvuvoiman hyödyntämiseen. Se on ainoa keino tuottaa ihmisille ravintoa. Useilla alueilla maatalouden yksiköt ovat kasvaneet niin suuriksi, että maanviljely ja karjatalous ovat eriytyneet, ja näin tuotannossa on pitkälti menetetty aineen kiertoon perustuva synergia, joka saatiin niiden harjoittamisesta yhdessä.

Viljelytalouden eli maatalouden edellytyksenä on onnistunut yhteispeli ihmisen talouden ja luonnontalouden välillä. Tarvitaan arvaamaton määrä ihmisten työtä pelloilla ja kasvimailla, jotta luonnon tarjoamia edellytyksiä voidaan lopulta hyödyntää ihmisten tarpeisiin.

Kaupungeissa asuvien ihmisten määrä kasvaa koko ajan kaikkialla maailmassa suhteessa niiden ihmisten määrään, jotka viljelevät maata, hoitavat karjaa ja tuottavat kaikkien tarvitsemia elintarvikkeita. Monilla kaupunkilaisilla ei ole mitään käsitystä siitä, kuinka paljon työtä ruoan tuottaminen vaatii, vaikka koneistaminen toki on muuttanut työn luonnetta ja käsityön määrää.

Lapsuuteni ja nuoruuteni jälkeen olen asunut suurimman osan elämästäni kaupungissa, ja joka päivä jaksan ihmetellä sitä, että me kaikki – ainakin rikkaan maailman kaupungeissa – saamme päivittäin ruokamme. Se on maatalouden ja kaupan ihmeteko, vaikka kaikki eivät sitä huomaa.

Viljelytalouden vastakohtana pidän *teollista taloutta*. Olen nimittänyt sitä myös kivitaloudeksi ja kuolleeksi taloudeksi. Päinvastoin kuin viljelytalous se on näennäisesti riippumaton uusiutuvista luonnonvaroista ja orgaanisen aineen kierrosta ja perustaa olemassaolonsa uusiutumattomien luonnonvarojen tuhlailevaan teolliseen hyödyntämiseen. Erittelen näitä kahta talouden muotoa ideaalityyppien tasolla kuviossa 1.

**Kuvio 1.** Viljelytalouden ja teollisen talouden oleelliset erot.

1. Täysin riippuvainen luonnosta
2. Uusiutuva
3. Säätelymahdollisuus rajallinen
4. Tärkeät panokset: valo, lämpö, ilma ja vesi rahatalouden ulkopuolella
5. Kestävä oikein hoidettuna
6. Luonto määrää tuotannon rytmin
7. Koneellistaminen rajallista
8. Pitkä aikajänne
9. Huono kilpailukyky
10. Tehokkuuden ja tuottavuuden lisäämisellä rajansa

1. Näennäisen riippumaton luonnosta
2. Uusiutumaton
3. Näennäisesti hallittavissa ja ennakoitavissa
4. Täysin monetarisoitu
5. Pitkän päälle kestävä
6. Koneellinen rytmi tuotannossa
7. Täysin koneellistettu
8. Lyhyt aikajänne
9. Hyvä kilpailukyky – toistaiseksi
10. Tehokkuus ja tuottavuus yhä parannettavissa

## Ihmisen talouden kokonaisuus

Tarkoitan ihmisen taloudella kaikkea sitä työtä, tuotantoa, vaihtoa, rahaliikennettä ja muuta toimintaa, josta ihmisten ja perheiden toimeentulo ja hyvinvointi koostuu riippumatta siitä, näkyykö tuo toiminta tilastoissa tai annetaanko sille rahallinen arvo vai ei. Ihmisen taloudelle voidaan asettaa vaatimus kestäväydestä, siitä miten se vaikuttaa luonnon ympäristöön, turmeleeko sitä vai ottaako luonnon elinvoiman huomioon tai jopa edistää

luonnon arvoja. Opit luonnosta sekä elävistä olennoista ja prosesseista, biologia ja ekologia, ovat kuitenkin valitsemalle taloustieteelle vieraita alueita – luonnon arvoa kun on vaikea ilmaista rahassa.

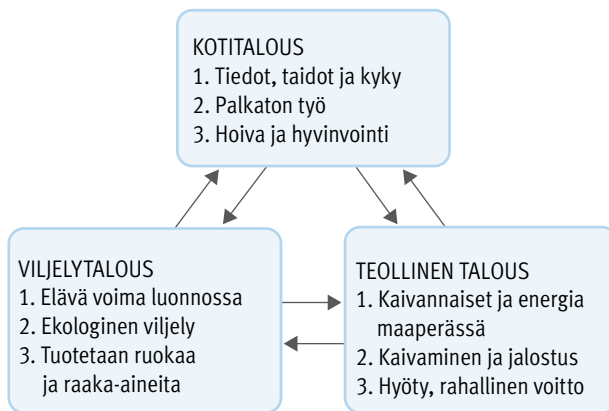
Ihmisen talouteen kuuluvat kaikki edellä kuvaamani talouden lajit: kotitalous, viljelytalous ja teollinen talous. Esittelen niiden suhteita kuviossa 2 seuraavalla sivulla.

Kuviossa 2 kukin talouden lohko perustuu erilaisiin lähtökohtiin ja toimii erilaisilla ehdoilla, jotka pitää tuntea ja ottaa huomioon. Käytännössä lohkot ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa niin makro- kuin mikrotasollakin.

Lohkojen välillä on monimuotoista elollisista ja mekaanista, näkyvää ja näkymätöntä, yksityistä ja julkista vaihtoa. Lohkojen joustava yhteistoiminta on edellytyksenä ihmisen kestäväälle taloudelle ja hyvinvoinnille. Ihmisen talous on siis holistinen kokonaisuus. Sen kutakin osataloutta voidaan tuki tutkia ja kehittää erikseenkin, mutta todellisuudessa osatekijät ovat täysin riippuvaisia toisistaan. (Ks. Pietilä 1997.)

On oleellista huomata, että nykyisin uusliberaalinen markkinatalous soveltaa rahatalouden ehtoja myös viljelytalouteen ja kotitalouksiin, mikä on tuhoisaa näille lemmeille ihmisen talouden elintärkeille osatalouksille.

**Kuvio 2.** Ihmisen talouden kokonaisuus.



Kuvion lohkoissa 1 = perusedellytykset, 2 = työprosessi, 3 = tarkoitus.

## Kotitaloudet ja globaali demokratia

Nykyisin, kun rahatalous on karannut kansallisilta päättäjiltä, ovat kotitaloudet ainoa talouden alue, jossa ihmisillä vielä on todellista valtaa. Kotitalouksia on kaikissa maissa, eikä niiden vallankäyttö riipu kansallisista rajoista eikä eri valuutoista.

Markkinatalous käyttää meitä ihmisiä vain työvoimana ja kuluttajina, mutta kotitalouksissa toimivat kokonaiset ihmiset, ja he voivat aloittaa ihmisen talouden kääntämisen oikeaan suuntaan. Tämä merkitsee ensinnäkin sitä, että me alamme itse päättää omasta elämästämme ja taloudestamme. Kotitalouksien kautta ja omaa henkilökohtaista elämäämme muuttamalla me voimme alkaa kansainvälisen talouden tervehdyttämisen. Ovathan kotitaloudet myös globalisoituneet, sillä esimerkiksi ruoka-aineita tuodaan kaikkialta maailmasta ja ostamamme vaatteet on yhä useammin tehty toisella puolella maapalloa.

Voimme käyttää kotitalouksissa piilevää valtaa päinvastaisesti: harkitsemme itse, mitä meidän tarpeemme ovat emmekä anna mainosten uskotella meille, että tarvitsemme enemmän (ks. Olavi Riihisen artikkeli). Meiltä odotetaan kulutuksen lisäämistä, jotta kansalliset taloudet saataisiin toimimaan globaalin markkinatalouden haluamalla tavalla. Jos tiedostamme tämän juonen, vapaudumme ”isänmaallisen kulutusvelvollisuuden” otteesta. Voimme yksinkertaisesti kieltäytyä kuluttamasta enemmän kuin tarvitsemme, tehdä itse enemmän ja ostaa vähemmän.

Kun miljoonat ihmiset kotitalouksissa lakkaavat ostamasta turhia tavaroita, ei niitä enää kannata valmistaa, eivätkä tavaratalot enää pysty myymään niitä. Tuotteita ei enää kannata rahdata maailman äärestä toiseen, köyhiltä tuottajilta rikkaille kuluttajille. Silloin myös kaupallinen tuotanto, kuljetukset, öljyn ja muiden raaka-aineiden kulutus sekä ilman ja vesien saastuminen vähenevät, ja ilmastonmuutos hidastuu. Lopulta luonto alkaa puhdistua.



Muutoksen aikaansaamiseksi meidän pitää sanoutua irti niistä arvoista ja säännöistä, joilla markkinatalous ja rahatalous meitä sitovat. Meidän on sanouduttava irti talouskasvusta niissä maissa, jotka jo ovat – vielä kerran Millin sanoja lainatakseni – ”rikkaampia kuin kenenkään tarvitsee olla” (Mill 1848, ks. Saastamoinen 1998, 156). Meidän on myös sanouduttava irti kulutuksen lisäämisestä, voittojen maksimoinnista ja kaikkien kilpailusta kaikkia vastaan.

Tästä alkaa meidän vapautumisemme oravanpyörästä itsenäisiksi ihmisiksi, jotka tietävät, mitä he tarvitsevat ja mitä he eivät tarvitse. Ostaako vai eikö ostaa, on kysymys, johon annettu vastaus on ratkaiseva. Siitä alkaa globalisaatioajan demokratia, jolla ihmiset voivat hallita maailmantaloutta ja pelastaa elämän kauniilla planeetallamme.

Varjonen Johanna, Aalto Kristiina. Kotitalouksien palkaton tuotanto ja ostopalvelujen käyttö. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 2, 2010.

## Lähteet

Harmaja Laura. Onko kotitaloustuotanto ”vähäpätöisyys”? Kansantaloudellinen aikakauskirja 1929; 25: 417–429.

Pietilä Hilkka. The triangle of the human economy. Household – cultivation – industrial production. Ecological Economics 1997; 20 (2): 113–127.

Pulliainen Kyösti. Ympäristötaloustieteen perusteet. Kokonaistaloudellinen näkökulma. Kuopio: Kustannuskiila, 1979.

Roustang Guy. Work. Yesterday, today and tomorrow. World of Work: The Magazine of the ILO 1995 (14): 12–13.

Ruuskanen Olli-Pekka. Options for building a satellite account for the measurement of household production. Helsinki: Statistics Finland, Working Papers 7, 1995.

Saastamoinen Kari. Eurooppalainen liberalismi. Etiikka, talous, politiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 1998.

System of National Accounts. Brussels: Commission of the European Communities – Eurostat, IMF, OECD, UN and World Bank, 1993.

## Jarna Pasanen ja Marko Ulvila **Energiankulutuksen laskusta talouslaskuun**

### **Energialähteiden hiipuminen kannustaa vapautumaan kasvupakosta**

Kolmen vuosisadan kokemus kansantulon jatkuvasta kasvusta on lukinnut yhteiskunnallisen mielikuvituksen tilaan, jossa on vaikea kuvitella kasvutonta taloutta (ks. Leena Heleniuksen artikkeli paradigmoista tässä kirjassa). Ajatukset siitä, että tavoiteltaisiin toisenlaista, muuhun kuin kasvuun nojaavaa järjestelmää kestävän ja oikeudenmukaisen hyvinvoinnin turvaamiseksi, tyrmätään utopistisina tai harhaoppisina. Kasvumantraa hoetaan sitä painokkaammin, mitä vaikeammaksi jatkuva vaurastuminen käy: kasvu horjuu, mutta usko siihen on entistä sokeampaa. Entä jos kasvun mahdollisuudet onkin käytetty loppuun? Entä jos emme enää saa taloutta pysymään kasvu-uralla, vaikka kuinka yrittäisimme? Tai entä jos joudumme toteamaan, että ympäristön suojelemiseksi jatkuvan vaurastumisen tavoittelusta pitää luopua? Jatkammeko silti kriisiytyvän nykymallin tiellä aina umpikujaan asti, vai valitsemmeko ajoissa kasvupakosta vapautetun yhteiskunnan?

Väitämme, että kasvun aika on ohi, halusimme tai emme. Syy kasvun mahdottomuuteen löytyy energian, talouden ja ympäristön kolmiyhteydestä (ks. myös seuraavaa Risto Isomäen kirjoitusta).<sup>1</sup> Satoja vuosia jatkunut

vaurastuminen on suurimmaksi osaksi seurausta fossiilisen energian valjastamisesta tuotannon voimanlähteeksi. Nyt nämä poikkeuksellisen anteliaat lähteet on pääosin käytetty, ja etenkin öljyn hupeneminen on jo alkanut hyydyttää taloutta. Lisäksi fossiilisen energian käytöstä syntyvät päästöt ajavat ilmaston ihmiskunnalle niin vahingolliseen epätasapainon tilaan, että fossiilisten energialähteiden käyttöä on syytä rajoittaa. Koska yhtä tehokasta, puhdasta energialähdettä ei ole näköpiirissä, kasvupakosta vapaan yhteiskunnan rakentaminen on aloitettava tänään.

Kasvupakon purkamista voidaan perustella monin tavoin: hyvinvoinnin lisääntymisellä tai ympäristön suojelemisella (näistä näkökulmista ks. Jukka Hoffrénin artikkeli edellä). Oma näkökulmamme lähtee liikkeelle energiakysymyksestä. Perustelumme kasvun mahdottomuudelle ovat helpon energian aikakauden päättymisen, talouden kriisiytyminen öljyntuotantohuipun myötä ja energiankäytön ympäristövaikutukset. Esittelemme ensin kutakin näistä omassa luvussaan. Päädymme siihen, että välttääksemme helpon energian aikakauden päättymiseen, talouden kriisiytymiseen ja ympäristön

---

<sup>1</sup> Vanhoissa teollisuusmaissa energian ja ympäristön lisäksi kansantulon kasvua hyydyttää myös väestörakenteen muutos, jossa entistä suurempi osa väestöstä on palkkatyön ulkopuolella mm. eläkkeensaajina. Väestörakenteeseen liittyy myös kansantulon vahva kasvu

---

niissä maissa, joissa nuoria varttuu palkkatyöhön paljon, kuten BRICS-maissa (vahvan talouskasvun maat Brasilia, Venäjä, Intia, Kiina ja Etelä-Afrikka). Emme kuitenkaan käsittele tätä aihepiiriä tässä artikkelissa.

tuhoon väistämättä kytkeytyviä ongelmia meidän on vähennettävä energiankulutustamme. Sen seurauksena talouskasvu kääntyy talouslaskuksi. Artikkelin lopuksi esitämme hallitun kasvutalousjärjestelmän purkamisen (*degrowth*) keinoiksi muun muassa ekologisen talousajattelun ja uudenlaisen hyvinvointikäsitteen omaksumista sekä siirtymistä rikkaiden vallasta kansanvaltaan.

## Helpon energian aikakausi on päättynyt

Teesimme on, että ihmiskunnan kokemassa kolmen vuosisadan ”edistyksessä” teknologian kehitystä olenaisempaa on ollut tehokkaiden ja helposti käytettävien energialähteiden löytyminen ja saatavuus. Höyrykone ilman kivihiiltä, polttomoottori ilman öljyä tai lennätin ilman sähköä eivät olisi johtaneet kummoisenkaan työn tuottavuuden parantumiseen sen paremmin kuin talouskasvuunkaan. Jos öljyn, kivihiilen ja maakaasun korvaamaa työtä verrattaisiin ihmisvoimaan, maapallon keskivertoasukkaalla voitaisiin sanoa olevan nykyisin kymmeniä palvelijoita apulaisinaan tekemässä työtä.



Taloustieteen valtavirta ei tunnista energian olennaista roolia teollistumisessa ja taloudessa vaan sekoittaa usein teollisen energian tekemän työn teknologiseen kehitykseen. Jos energia ymmärrettäisiin aina työnä, nähtäisiin myös sen aivan erilainen luonne muihin tuotantotekijöihin verrattuna. Toisin kuin esimerkiksi paperiteollisuuden kuituja tai kaivosteollisuuden metalleja, energiaa ei voi kierrättää, vaan käytön jälkeen se on muuttunut hyödyttömäksi hukkalämmöksi. Ekonomisteilta on jäänyt huomaamatta tämä termodynamiikan toinen sääntö, jonka mukaan hyödyllisen työn sivutuotteena energiaa kuluu aina hukkaan. Talouden pyörittäminen ja kasvattaminen vaativat jatkuvasti uusia energialähteitä, ja uusiutumattomiin lähteisiin perustuva yhteiskunta joutuu painiskelemaan niiden saatavuuden ja niistä syntyvien ympäristöongelmien kanssa. Paljolti tällaisten puutteiden vuoksi taloustieteen valtavirta onkin ollut kyvytön ymmärtämään teollisuusmaiden 1970-luvun ensimmäisestä öljykriisistä alkanutta velkaantumista ja kasvun hiipumista.<sup>2</sup>

Helposti saatavien ja halpojen fossiilisten energialähteiden varaan rakennettu vauraus on tullut tiensä päähän, sillä uusiutumattomina luonnonvaroina niiden saatavuus on rajallista. Ihmiskunta on ollut neuvokas ja ottanut ensin käyttöönsä parhaat hiilikaivokset ja öljykentät. Kun hiiltä on hyödynnetty kolme vuosikymmentä ja öljyäkin yli sata vuotta, runsaimmat ja helpoiten saavutettavat esiintymät on kaluttu loppuun. Tällä on huomattava vaikutus, sillä ihmiskunnan teollisesta energiankäytöstä yli neljä viidesosaa perustuu fossiilisiin polttoaineisiin. Nykyisin jokainen hiilitonni ja öljytynnyri täytyy hankkia yhä hankalammasta paikasta ja niiden hankkimiseen täytyy käyttää aiempaa enemmän energiaa.

Siihen nähden, miten olennaisesta asiasta on kysymys, energiantuotannon fysikaalista hyötysuhdetta on

tutkittu hämmästyttävän vähän tieteellisiä menetelmiä käyttäen. Saatavilla on lähinnä laskelmia, joissa kunkin energiamuodon kannattajat esittelevät oman suosikkinsa mahdollisimman suotuisassa valossa ja mustamaalavat muita energiamuotoja. Esimerkiksi ydinvoiman kannattajat esittävät huikeita teholukuja ydinvoimalaitoksille. Samaan aikaan atomienergiakriitikot epäilevät, tuottavatko ne lopulta nettoenergiaa lainkaan, kun muun muassa polttoaineen tuotannon energiasatsaukset ydinaseteollisuuden saralla lasketaan mukaan.<sup>3</sup>

Energiantuotannon hyötysuhdetta voidaan tarkastella eri tavoilla. Puhutaan energian takaisinmaksuajasta, tuotannon nettoenergiasta, energiataseesta tai EROEI-arvosta (*Energy Return on Energy Invested* eli energian saanti käytettyyn energiaan nähden). Koska tuotannon hyötysuhde riippuu huomattavasti laitoksista ja energian hankintaolosuhteista, yleiset vertailut esimerkiksi polttoaineittain ovat helposti kiistanalaisia. Muutama asia on kuitenkin ilmeinen. Ensinnäkin parhaiden öljylähteiden tuotannon hyötysuhdetta ei päihitä juuri mikään. Helpoimmat öljykentät ovat antaneet pienellä vaivalla jopa 10 000 prosentin tuoton energiassa laskettuna. Ei siis ole ihme, että tällaisen vaurauden hyödyntäminen 1800-luvun lopulta alkaen on kasvattanut taloutta ripeästi. Vain poikkeuksellisen suotuisat vesivoimalaitokset pääsevät samankaltaisiin lukuihin. Kaikki muu energiantuotanto alittaa öljyn hyötysuhteen.

Toiseksi fossiilisten polttoaineiden nettoenergiasuuntaus heikkenee vääjäämättä, koska helpoimmin saavutettavat kentät ja kaivokset on löydetty ja hyödynnetty loppuun. Jo 1970-luvulta alkaen jokaisen öljytynnyrin, hiilitonnin ja kaasukuution tuottamiseen on täytynyt käyttää entistä enemmän energiaa, koska uudet lähteet ovat olleet aiempaa haasteellisemmissa paikoissa merten

2 1950-luvulla maailman bruttokansantuote henkeä kohden kasvoi vuosittain nelisen prosenttia, 2000-luvulla alle kaksi prosenttia.

3 Koska suuri osa ydinvoimalaitoksiin liittyvästä tutkimus- ja kehitystyöstä ja huomattava osa polttoainetuotannostakin tapahtuu ydinaseteollisuuden piirissä, nämä energiasatsaukset jäävät helposti laskelmista pois.

pohjissa tai syvemmillä maankuoren alla. Tämä lisää sekä energian tuotannon ympäristöhaittoja että nostaa energian hintaa. Näistä haasteista kertovat esimerkiksi öljyä hiekan seasta tuottavan Kanadan voimakkaasti kasvaneet saastepäästöt ja maan irtautuminen Kiiton sopimuksesta. Myös energian maailmanmarkkinahintojen voimakas nousu vuoden 2005 jälkeen kertoo tilanteesta.

Kolmas yleinen piirre energiantuotannon hyötysuhdetta tarkasteltaessa on se, että tunnettujen uusiutuvien energialähteiden EROEI-arvot eivät näytä pärjäävän fossiilisille energialähteille. Esimerkiksi autojen polttoaineena yleisimmin Yhdysvalloissa käytetty uusiutuva vaihtoehto, kasviperäinen etanoli, ei välttämättä pääse kunnolla edes omilleen. Sen tuotanto haukkaa pahimmissa tapauksissa litraa kohti yhtä paljon tai enemmän energiaa kuin litra bensa-aseman pumpulla sisältää. Tämä tarkoittaa sitä, että fossiilisten polttoaineiden korvaaminen uusiutuvilla energialähteillä lisäisi energian kokonaiskulutusta, minkä vuoksi tärkeät ympäristötavoitteet ovat vaikeasti saavutettavissa tai peräti saavuttamattomissa. Luonnollisesti alhainen EROEI-arvo näkyy myös tuotantokustannuksissa ja tuotetun energian korkeassa hinnassa.

On mahdollista, että uusiutuvien energianlähteiden käytettävyydessä tapahtuu nopeakin kehitystä ja kaupallisten sovellusten EROEI-arvo nousee fossiilisten energialähteiden tasolle. Tällaista muutosta ei kuitenkaan auta jäädä odottelemaan, vaan johtopäätös energian käytön vähentämisen välttämättömyydestä on selvä.

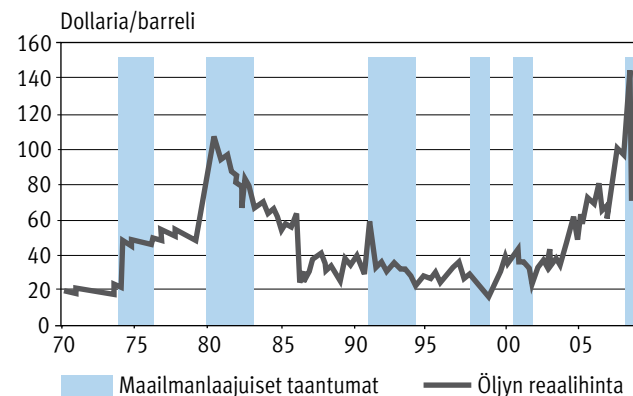
## Öljyhuippu on jo iskenyt talouteen

Fossiilisten polttoaineiden alenevaa nettoenergiatrendiä nopeammin ja dramaattisemmin maailmantalouteen vaikuttaa öljyn tuotantohuipun saavuttaminen. Öljyhuipulla tarkoitetaan hetkeä, jolloin öljyn tuotanto ei geologisista syistä enää kasva vaan alkaa vähetä. Joi-

denkin arvioiden mukaan raakaöljyn osalta tämä tuotantohuippu ohitettiin jo 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Enemmistö asiantuntijoista ennustaa huipun koittavan kuluvan vuosikymmenen aikana, ja pieni vähemmistö näkee hetken vasta kaukana tulevaisuudessa. Koska öljy on maailman teollisen energian lähteistä merkittävin ja ominaisuuksiltaan poikkeuksellisen monipuolinen, öljyhuipun saavuttamisella on suuria vaikutuksia kaikkeen taloudelliseen toimintaan.

Öljyn tuotannon hiipuminen kysynnän edelleen kasvaessa johtaa väistämättä suuriin hintapiikkeihin ja niihin liittyviin lamakausiin. Vuoden 2008 finanssikriisi on tästä hyvä esimerkki. Ensin raakaöljyn hinta nousi 147 dollariin tynnyriltä, ja sen seurauksena finanssijärjestelmän heikoimmat lenkit alkoivat katkeilla. Tapahutumien kulku ei ollut mitenkään poikkeuksellinen, sillä useimmiten maailmanlaajuisia talouslamaa on edeltänyt öljyn hinnan nopea nousu (ks. kuvio). Tätä kirjoitettaessa

**Kuvio.** Öljyn reaalihintaa ja maailmanlaajuiset taantumat vuodesta 1970 (vuoden 2008 rahassa).



Lähde: Rubin ja Buchanan 2008.

keväällä 2012 öljyn hinta on ollut pian vuoden sadan dollarin tuntumassa, maailman maat painiskelevat finanssikriisin kimpussa ja kansainvälisen valuuttarahaston johtajakin jo sanoo öljyn korkean hinnan uhkaavan kasvua.

Öljyn hinnan nousu koettelee tuojamaiden talouksia, sillä se kääntää rahavirtoja viejämaihin. Yhdysvalloissa ja EU-maissa tämä tarkoittaa taantumaa ja inflaatiota, OPEC-maissa mahdollisuuksia kulutusjuhlaan. Aikaisemmin monien viejämaiden saamat öljytulot palautuivat länsimaisten pankkien kautta takaisin tuojamaiden talouksiin, mutta viime vuosikymmeninä öljytuloilla on kasvatettu aiempaa enemmän kotimaista kulutusta tuottajamaissa. Koska rahaa ja öljyä palaa tuottajamaissa koko ajan enemmän, öljyä riittää vuosi vuodelta vähemmän vientiin, vaikka tuotanto pysyisi vakiona. Hiipuvan tuotannon oloissa maailmanmarkkinoille tulevan öljyn määrä vähenee vielä voimakkaammin.

Öljyhuippu kohtelee huonoiten maailman köyhien taloutta, sillä öljyperäisten lannoitteiden, torjunta-aineiden ja kastelun kallistuminen nostaa elintarvikkeiden hintoja ja heikentää köyhien ruokaturvaa. Teollisuusmaissa öljyn hinnan nousu ruokkii korkeaa inflaatiota ja vaikuttaa sitä kautta talouskehitykseen. Kuvaava esimerkki öljyn ja talouden yhtymäkohdasta on se, että eurooppalainen velkakriisi etenee euromaiden öljyriippuvuuden mukaisessa järjestyksessä. Kreikan energiantuotannosta lähes 60 prosenttia perustuu öljyyn, seuraavina järjestyksessä ovat Irlanti, Portugali, Espanja ja Italia. Kun kansantalous on öljyn kallistumisen vuoksi menettänyt kasvun eväät, ei velanotolla voi kovin pitkään voidella hyytynyttä kasvukonetta. Tuloksena on talouden vakava kriisiytyminen.

## Energiantuotanto tuhoaa ympäristöä

Nykymuotoiseen teolliseen energiaan perustuva talous ja sen kasvu on mahdollon myös ympäristösyistä. Kaikki aikamme vakavat ympäristöongelmat ovat suurelta osin seurausta teollisen energian käytöstä. Fossiilisten polttoaineiden koko elinkaari on ympäristön hyvinvoinnin näkökulmasta yhtä murhenäytelmää. Hiili tarkoittaa luonnonmetsien tilalle kaivettuja kuumaimia, pilattua kaupunki-ilmaa, happamia laskeumia ja ilmakehän kohonnutta hiilipitoisuutta. Öljy merkitsee vuotavia porauslauttoja, haaksirikkoutuneita öljytankkereita, haljenneita putkia, hengitysilmaa pilaavia autoja ja ilmakehän kohonnutta hiilipitoisuutta. Ydinenergian elinkaari uraanikaivoksilta ratkaisemattomaan loppusijoitukseen on täynnä kohonnutta säteilyä. Edes uusiutuvat energialähteet eivät ole ympäristön kannalta suotuisia: kahlehdittuja jokia, patoaltaisiin hukutettuja elinympäristöjä, bioenergian tuotantoa varten perustettuja yksilajisia plantaaseja tai tuuli- ja aurinkovoiman vaatimia harvinaisia mineraalikaivoksia.

Paitsi että energian tuotanto aiheuttaa vahingollisia ilmastopäästöjä, hävittää elinympäristöjä ja lisää vaarallista säteilyä, teollisen energian avulla ihmiset pystyvät myös moninkertaistamaan luonnonympäristön muokkaustehonsa. Kirveen ja sahan kanssa metsuri kaataa muutaman tukin päivässä, monitoimikoneen avulla useita satoja. Energian avulla muokkaamme maapalloa. Kärjistetysti sanoen on samantekevää, onko energia tuotettu tuuli- vai ydinvoimalla, sillä suurin ongelma on energian käytön volyymi. Liian usein energiakeskustelu loppuu siihen, miten energia tuotetaan, eikä etene siihen, miten paljon sitä käytetään ja millaisia vaikutuksia energian käytöllä on.

Jos haluamme välttää ihmisille ja muille eläimille tuhoisan ilmastokaaoksen, öljyn, kivihiilen, maakaasun ja muiden fossiilisten polttoaineiden käyttö pitäisi parin vuosikymmenen aikana lopettaa ja yksinkertaisesti jättää loput esiintymät maankuoren alle. Samoin, jos haluam-

me lopettaa lajien kiihtyvän hävittämisen, luontaisten elinympäristöjen tuhoaminen energiahankkeiden tieltä pitää lopettaa. Koska mitään puhdasta ja ympäristöä vahingoittamatonta energian valjastamisen menetelmää ei ole olemassa, tulevien sukupolvien elinolosuhteiden turvaamiseksi energian kulutuksen vähentäminen on välttämätön ja myös mahdollinen ratkaisu. Tähän helpoon ja halpaan tapaan säästää luontoa ei kuitenkaan ole ryhdytty energian ja talouden voimakkaan kytköksen vuoksi. Jos teollisen energian käyttöä leikataan, sitä käyttävät koneet tuottavat vähemmän ja talouskasvu loppuu tai kääntyy talouslaskuksi.

Monet esittävät, että energian, talouden ja ympäristön kolmiyhteys on purettavissa käyttämällä parempaa teknologiaa ja puhtaampia energianlähteitä. Keskustelu tästä ekotehokkuuden tuottamasta irtikytkennästä käy vilkkaana, ja osa ympäristönsuojelijoista on ladannut siihen suuria odotuksia. Kuitenkaan mitkään näkyvissä olevat ekotehokkuuden parannukset eivät ole kokoluokaltaan sellaisia, että niiden avulla voitaisiin vastata kärsivillä oleviin ongelmiin. (Ks. esim. Jackson 2011.) Lisäksi kasvupakkoisessa yhteiskunnassa ekotehokkuuden parannukset muuttuvat kasvuksi eivätkä luonnonvarojen väheneväksi käytöksi. Tämän niin kutsutun Jevonsin paradoksin mukaan jonkin resurssin käytön tehostuminen johtaa lopulta sen käytön lisääntymiseen eikä vähentymiseen.

Kasvutalouden ylläpitämisen ensisijaisuus on näkynyt karmealla tavalla vuonna 1992 solmitun Rion ilmastopöytäkirjan kohtalossa. Vielä vuonna 1992 uskottiin optimistisesti Brundtlandin lanseeraamaan kestävään kehitykseen, jossa talouden kasvu ja ympäristön vaaliminen olisivat sovittavissa yhteen (ks. Liisa Häikiön artikkeli tässä teoksessa). Valtiot allekirjoittivat sopimuksen haitallisen ilmastomuutoksen välttämiseksi. Viisitoista vuotta myöhemmin Kööpenhaminan ilmastokokouksessa maailman eliitti totesi, että päästöjen vähentäminen ei onnistukaan ilman talouden tavoitteenasettelun ja rakenteiden muutosta, ja päätti käytännössä

luopua ilmastopäästöjen vähennyspyrkimyksistä. Näin tulevat sukupolvet tuomittiin elämään meidän aikaamme selvästi vaikeammassa luonnonoloissa. Jos päästöjen vähentäminen onnistuisi kasvutalouden oloissa, olisi toimiin toki tartuttu jo 1990-luvulla ja tulokset olisivat jo näkyvissä.

## Vapaaksi kasvupakosta

Talousskasvupakosta vapautuminen on kestävästä tulevaisuudesta ydin. Ilman tällaista muutosta ympäristöstä huolehtiminen ja luonnonvarojen oikeudenmukainen säästäminen tulevien sukupolvien käyttöön ei onnistu. Kasvupakosta vapautuminen tarkoittaa vallankumousta, sillä muutos yhteiskunnan tavoitteissa ja ihanteissa tulee olemaan suuri. Nykyinen kasvupakkoinen yhteiskunta on rakennettu palvelemaan pääomaa. Suuri osa aikamme instituutioista, kuten lainsäädäntö, työ ja koulutus, on valjastettu tuottamaan voittoja niille, joille on syystä tai toisesta kertynyt rahaa tai muuta omaisuutta. Kun pääomalle on päätynyt hyvin paljon yhteiskunnallista vaikutusvaltaa, on kasvupakko saatu näyttämään ainoalta mahdolliselta tavalta järjestää talous ja yhteiskunta.

Kuten alussa totesimme, olemme dilemman edessä: nykyinen yhteiskuntamme ei tule toimeen ilman kasvua, mutta kasvua ei enää kyetä tuottamaan. Harva kuitenkaan ottaa dilemmaa vakavasti. Vanhojen teollisuusmaiden poliittinen johto tuntuu kyllä tiedostavan, että kasvu-uralta on vinksahdettu syrjään. Samaan aikaan meille kuitenkin vakuutellaan, että entiselle uralle palaaminen on mahdollista, kunhan teemme kovasti työtä, kulutamme kuuliaisesti ja suostumme siihen, että julkisia palveluita jatkuvasti leikataan. Kasvulla on siis hintansa. Hinta on se, että hyvinvointiyhteiskunta ajetaan alas kasvun tavoittelun nimissä. Koska kasvua on yhä vaikeampi saavuttaa, meiltä vaaditaan yhä suurempia

uhrauksia sen eteen. Silti on epävarmaa, päästäänkö kasvu-uralle enää takaisin, ja ketä se lopulta hyödyttäisi.

Mitä on siis tehtävä? Yhteiskunnan on päästävä eroon kasvupakostaan. Mitä nopeammin tartumme haasteeseen, sitä hellävaraisemmin ja hallitummin voimme toteuttaa muutoksen. Siirtyminen kasvuvapaaseen yhteiskuntaan, joka toimii paremmin kuin nykyinen kasvuyhteiskunta, vie joka tapauksessa helposti useita vuosikymmeniä.

*Post-growth*-yhteiskunta ei tarkoita sitä, ettei talous voisi joissakin tapauksissa kasvaa paikallisesti. Maailman miljardin köyhimmän ihmisen tulojen täytyy kasvaa – mielellään kymmenen prosenttia vuodessa siihen asti, että heidän perustarpeensa tulevat tyydytetyiksi ja mahdollisuudet säälliseen elämään ovat olemassa. Jotta tämä olisi luonnonvarojen riittävyyden ja ympäristön elinvoimaisuuden kannalta mahdollista, rikkaimman miljardin kulutuksen pitää vähentyä reippaasti. Sopiva kulutuksen vähennysvauhti on noin kymmenen prosenttia vuodessa siihen saakka, että kulutustaso saavuttaa kestävä tason. *Degrowth*-ajattelun ydin onkin juuri tämä: heikoimpien hyvinvoinnin parantaminen ekologisesti kestävällä tavalla. Usein esitetty väittämä, että yleinen talouskasvu hyödyttää myös köyhiä, on paitsi toteutumaton lupaus myös ekologinen mahdottomuus. Köyhimpien toimeentulon parantamiseksi yleinen talouskasvu on hidas, tehoton ja ympäristön kannalta tuhoisa keino. Jos köyhyyttä halutaan vähentää, on keskityttävä siihen tavoitteeseen eikä tavoiteltava samaan aikaan myös vauraiden lisäämistä. Länsimaisen kasvupakkoisen järjestelmän rakentaminen köyhiin maihin on lyhytnäköistä. Köyhien elintaso on nostettava pitkäjänteisellä tavalla, ei lukitautumalla kestävämmään kasvumalliin.<sup>4</sup>

<sup>4</sup> Köyhydestä, kasvusta ja kehityksestä ks. esim. Latouche 2010; Eske-linen 2011.

## Ekologinen talousajattelu

Yksi ensimmäisistä askeleista tiellä kasvupakosta vapaa-seen yhteiskuntaan on uudenlaisen, kokonaisvaltaisen talouskäsitteen omaksuminen. Yleensä sekä arkikäytössä että virallisessa kielessä taloudella viitataan vain rahatalouteen. Tämä on vakava puute, sillä ihmisen perustarpeet ja kanssakäyminen muun luonnon kanssa liittyvät talouteen mutta ovat ennen kaikkea biologisia ja fyysisiä asioita. Rahaa ei voi syödä, eikä raha lämmitä tai hoivaa. Tämän unohtaminen ja keskittyminen rahatalouden kasvattamiseen syrjäyttää ja usein myös tuhoaa sellaisia asioita, jotka oikeasti tekevät elämästä laadukkaamman. Huomattava osa hyvinvoinnista, kuten ihmissuhteet, puhdas luonto ja ihmiskunnan yhteinen kulttuuriperintö, syntyy muun kuin rahatalouden piirissä.

Rahatalouteen keskittynyt talouskäsitteitys johtaa siihen, että rahan kerryttäminen on lähes kaiken toiminnan tavoite. Rahan korostaminen palvelee hyvin pääoman kasvu- ja kasaantumispyrkimyksiä, mutta on muulle elämälle haitaksi. Olennaista on ymmärtää, että luonnonympäristö on kaiken elämän, myös ihmiskunnan, olemassaolon perusta, ja rahaan kytketty talous on vain pieni osa inhimillistä toimintaa ja hyvinvointia. Ekologisessa talousajattelussa perusta on luonto. Yhteiskunta toimii sen alajärjestelmänä, ja talous on vain yksi yhteiskunnan osa-alueista.

Käsitteellä kokonainen talous kuvaamme sitä laajaa talouden piiriä, jonka virallinen ja epävirallinen talous yhdessä muodostavat (ks. myös Hilikka Pietilä edellä). Virallinen, bruttokansantuotteella mitattava talous sisältää yksityisen rahatalouden piirissä olevan kulutuksen, yksityiset sijoitukset ja julkiset menot. Epävirallinen talous, joka ei sisälly bruttokansantuotteeseen, kattaa kaiken muun elämäämme, kanssakäymiseemme, toimeentuloomme ja ympäristöömme liittyvät asiat: ne, joita me kaikki teemme, koemme ja jaamme, mutta joita kukaan ei omista, myy tai osta. Tällä elämän osa-alueella tuotetaan ja vaihdetaan palveluja ja tavaroita ilman ra-



haa. Epävirallisen talouden tunnistaminen ja arvostaminen on tärkeä osa kasvupakosta vapautumista. Kodeissa tehtävät ruuanlaitto, siivous, lasten kasvattaminen, sairaiden ja vanhojen hoivaaminen sekä käsityöt ja pienet korjaustyöt ovat jopa Suomen tapaisessa teollistuneessa yhteiskunnassa laajamittaista taloudellista toimintaa.

Laajempaan epävirallisen talouden piiriin kuuluvat sellaiset asiat kuin vapaasti saatava tieto, kulttuuri, jokamiehenoikeudet, auringonpaiste, tuuli, hengitysilma, ihmiselle sopivat lämpötilat, elämää ylläpitävät kemialliset yhdisteet ja prosessit luonnossa. Myös julkisesti tuotetut ja vapaasti saatavilla olevat palvelut, kuten puistot, kadut, kirjastot ja muut julkiset tilat, voidaan lukea tällaisen epävirallisen yhteisvarallisuuden piiriin (yhteisvauraudesta ks. myös Olli Tammilehdon artikkeli tuonnempana).

Bruttokansantuotteena mitattavan virallisen talouden ylikorostus vääristää kohtalokkaalla tavalla ymmärrystä taloudesta, sillä vauraus on käännetty siinä täysin pälaelleen (Ks. Jukka Hoffrénin artikkeli edellä). Koska bruttokansantuote mittaa vain virallisen talouden toiminnan määrää, siinä ei yritetäkään hahmottaa varantojen muutoksia tai monia muitakaan oleellisia talouden osatekijöitä. Esimerkiksi öljyn ja muiden fossiilisten polttoaineiden osalta tämä tarkoittaa sitä, että kun öljy

maakuoren alla pitää ilmakehää tasapainossa ja odottaa varsinaisena aarteena mahdollisesti nykyistä hyödyllisempää käyttöä, bruttokansantuotelaskennassa maankuoren alla olevan öljyn arvo on nolla. Sen sijaan öljyn pumppaaminen, jalostaminen, polttaminen ja muuttaminen saasteeksi liikauttaa bruttokansantuotekäyrää ylöspäin. Näin köyhtyminen saadaan näyttämään bruttokansantuotetilastoissa vaurastumiselta. Erilaisten talouskäsitteiden ero on esitetty havainnollisesti taulukossa.

Merkittävää talouden kokonaisvaltaista hahmotusta on tehnyt muun muassa vaihtoehtoisen talousajattelun uranuurtaja Hilikka Pietilä. Hän tarkastelee taloutta kolmen osa-alueen avulla: kotitalous, viljelytalous sekä teollisuus ja kauppa. Näistä tärkeää on tunnistaa kotitalouden ja viljelytalouden ensisijaisuus ja asettaa teollinen tuotanto ja kauppa niitä palvelemaan asemaan. Pietilän mukaan tällainen ”kotitalous-ideologia” lähtee ihmisen itseisarvosta, omatoimisuudesta, osaamisesta ja itsenäisyydestä. Tuotannon ja työn tarkoitus on palvella ihmisten oleellisia henkisiä ja aineellisia tarpeita ja huolehtia ihmisen ja perheen hyvinvoinnista. Hänen mukaansa ”muuta tarkoitusta ei tuotantoelämällä ja kaupalla voi olla, eikä muuta oikeutusta”. (Pietilä 2009 ja kirjoitus tässä teoksessa.)

**Taulukko.** Öljy esimerkkitapauksena kokonaisen talouden ja bkt-talouden vertailussa.

| Öljy                          | Kokonainen talous   | Bkt-talous  |
|-------------------------------|---|---|
| <i>Maankuoren alla</i>        | + Arvokas varanto hyvin harkittuun käyttöön kymmenille sukupolville<br>+ Vakauttanut ilmakehän nisäkkäille suopeaksi                    | Nolla – ei arvoa bkt-laskennassa  |
| <i>Polttettuna energiaksi</i> | – Varanto pienenee<br>– Ilmakehän tasapaino järkkyy<br>– Tulevien sukupolvien hyvinvointi uhattuna saastumisen ja ilmastokaoksen vuoksi | + Bkt kasvaa kaivostoiminnasta, jalostuksesta ja kaupasta<br>+ Bkt kasvaa jopa ilmakehän saastuttamisesta päästökaupan vuoksi |

Talouskäsitteen laajentaminen kokonaiseksi tekee esimerkiksi kotitalouksien palkattoman, uusintavan työn näkyväksi, jolloin se voidaan myös nostaa ansaitsemaan arvoon. Kotitalouksissa hyvin tavallinen lahjatalous kukoistaa monissa yhteiskunnissa myös perhettä laajemmissa yhteisöissä ja yhteisöjen välillä. Se on ollut yleistä etenkin alkuperäiskansojen keskuudessa. Lahjataloudessa tavaroita ja palveluja annetaan muille ilman mitään näkyvää sopimusta välittömästä tai tulevasta palkkiosta. Mahdollinen hyöty tulee välillisesti yhteisön jäsenten keskinäisen huolenpidon tuomasta turvasta tai anteliaan toiminnan tuomasta arvostuksesta.

## Rikkaiden vallasta kansanvaltaan

Kasvupakosta vapaan yhteiskunnan saavuttaminen on kuitenkin ennen kaikkea poliittinen kamppailu, sillä kapitalismi ja kasvupakko liittyvät saumattomasti yhteen. Kapitalismi ei ole ensisijaisesti talousjärjestelmä vaan valtasuhde, jossa pääoman jatkuva tuotto ja kasaaminen on ensisijaista. Kapitalistisessa järjestelmässä kaikki muu on alisteista tälle. Kansantuotteen kasvaessa kapitalismi on helposti sovitettavissa yhteen vaikkapa hyvinvointiyhteiskunnan kanssa, koska vuosittain voidaan sekä jakaa voittoja omistajille että kasvattaa työntekijöiden ostovoimaa ja kehittää julkisia palveluja. Sen sijaan kasvun hyytyessä yhteiskunnalliset kamppailut nousevat pintaan. Tällöin joudutaan valitsemaan harvoja hyödyttävien osinkojen ja korkojen maksun sekä useita palvelevan hyvinvointijärjestelmän välillä. Vuoden 2011 aikana yltynyt protestointi Euroopassa, Yhdysvalloissa ja esimerkiksi Israelissa kertoo juuri tästä talouskasvun taantumisesta: kun kasvun tuottamat hedelmät ovat yhä harvempien poimittavissa, epätasa-arvo ja siihen liittyvät kamppailut lisääntyvät (liikehdinnästä enemmän ks. Tapani Laustin kirjoitus).

Kasvupakosta vapautetun yhteiskunnan rakentaminen tarkoittaakin siirtymää nykyisestä rikkaiden vallasta eli plutokratiasta kansanvaltaan. Nykyinen edustuksellinen demokratia ei enää täytä kansanvallan tuntomerkkejä, sillä pääomaa edustavilla instituutioilla on aivan liian suuri sananvalta yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Talouden kansanvaltainen ohjaus on hyvin vähäistä. Tästä hyvä esimerkki ovat pankkien ja muiden ylikansallisten yhtiöiden niin suuri koko, että konkurssin uhatessa markkinatalouden lait eivät päde, vaan yhteiskunta pakotetaan ohjaamaan yhtiöihin valtavia tukivaroja. Kansanvallan mahdollisuuksia heikentää myös talouspiirien sekaantuminen politiikkaan korruptoivan vaalirahoituksen kautta. Siirtymiseksi plutokratiasta kansanvaltaan tarvitaan suoran demokratian käytäntöjä, julkisen vallan ulottamista talouteen ja omistussuhteiden tasa-arvoistamista (ks. Olli Tammilehto tässä kirjassa).

Tarvitaan myös uudenlaista tulonjakoa, jolla rikkaiden tuloja ja varallisuutta leikataan reippaasti. Tähän on monta hyvää syytä. Ensinnäkin rikkaimpien väestöryhmien aiheuttama ympäristökuormitus on moninkertainen kestävään tasoon nähden. Tämän ylikulutuksen leikkaaminen muun muassa progressiivisten verojen ja maksujen avulla ei aiheuta hyvinvointimenetystä, sillä rikkaiden kulutus kohdistuu perustarpeiden kannalta joutavaan luksuselämään, kuten väljään asumiseen, runsaaseen matkantekoon ja ison ekologisen selkärepu sisältävään ruokavalioon. (Tarpeista ja haluista ks. Olavi Riihisen artikkeli kirjan alussa, ruokavaliosta ks. Helne ja Salonen tuonnempana.)

Toiseksi, koska ihmisillä on taipumus tavoitella ja jäljitellä rikkaiden elämäntapaa, rikkaiden tulojen leikkaamisella saadaan tuotetuksi kohtuullisempi ideaali. Kaiken lisäksi suhteellisten tuloerojen pienentäminen lisää tutkimusten mukaan kaikkien hyvinvointia. Maa ilman väestöstä miljardi rikkainta voidaan lukea pahiten ylikuluttavaan luokkaan (Ulvila ja Pasanen 2010). Suomalaisista yhdeksän kymmenestä lukeutuu siihen. Tämän ryhmän energiankulutus tulee saada laskemaan

vuosittain kymmenen prosenttia aina siihen saakka, että kulutustaso on ekologisesti kestävä ja oikeudenmukainen.

Talouslaskun myönteinen puoli on se, että tulojen kuituminen saattaa merkitä ympäristönsuojelun helpotumista. Koska tulotason ja ympäristövahingon kytkös on hyvin vahva, tulojen supistuminen sinänsä vähentää ympäristökuormistusta. Ihmisten elämänlaatukin voi nousta ilman kilpailun ja kulutuksen oravanpyörää. Tärkeintä talouden kääntyessä laskuun onkin pitää huolta niistä ihmisistä, joilla jo nyt on liian vähän. Jos kasvuyhteiskunnan mantra on ollut kilpailu, tulee tasa-arvon olla kasvun jälkeisen maailman tärkein periaate.

Toivomamme muutoksen avain on tietoisuus siitä, että pystymme ihmisyhteisönä paljon parempiin saavutuksiin kuin vallitsevan kasvupakkoisen ja ylikuluttavan yhteiskunnan pönkittämiseen sekä jatkuvaan energiankulutuksen lisäämiseen elämäntavoillamme. Kasvutalous liittyy menneisyyden tavoitteisiin ja unelmiin, joista olisi jo aika päästää irti ja siirtyä eteenpäin. Nyt on aika tehdä pitkän aikavälin suunnitelmia ja ryhtyä yhdessä rakentamaan sellaista yhteiskuntaa, joka toimii ilman jatkuvaa vaurastumispyrkimystä. Pakkomielteisen kasvun tavoittelun hinta on liian suuri. Mitä aiemmin ryhdymme purkamaan nykyistä järjestelmäämme, sitä vähemmän elintason perässä juokseminen ehtii uuvuttaa meitä ja tuhota arvokkaita asioita ympäriltämme. Vaurastumisen ihanteesta ei ole yksinkertaista luopua. Se on juurrutettu syvälle meihin modernin yhteiskunnan jäseniin. Haave siitä, että jatkuva kasvu olisi sittenkin oikeudenmukaista, kestävä ja mahdollista, on inhimillinen. Degrowth-ajattelun lähtökohta onkin sen pettymyksen myöntäminen, ettei kasvujärjestelmä toimi. Tästä syntyy pyrkimys vapautua kasvupakosta niin yksilön kuin yhteiskunnankin tasolla.

## Lähteet

Eskelinen Teppo. Kehityksen loppu. Helsinki: Into, 2011.

Jackson Tim. Hyvinvointia ilman kasvua. Rajallisen planeetan taloustiede. Suom. Jyri Raivio. Helsinki: HS Kirjat, 2011.

Latouche Serge. Jäähyväiset kasvulle. Suom. Marja Ollila. Helsinki: Into, 2010.

Rubin Jeff, Buchanan Peter. What's the real cause of the global recession? StrategEcon October 31, 2008: 4–6. Saatavissa: <[http://research.cibcwm.com/economic\\_public/download/soct08.pdf](http://research.cibcwm.com/economic_public/download/soct08.pdf)>. Viitattu 2.4.2012.

Pietilä Hilkka. A sketch for sustainable human economy. Julkaisussa: Ulvila Marko, Pasanen Jarna, toim. Sustainable futures. Replacing growth imperative and hierarchies with sustainable ways. Helsinki: Ministry for Foreign Affairs of Finland, 2009: 224–228.

Ulvila Marko, Pasanen Jarna. Vihreä uusjako. Fossiilikapitalismista vapauteen. Helsinki: Like, 2010.

## Muuta kirjallisuutta

Futura 2011 (1). Näkemyksiä kohtuutaloudesta [numeron teema].

Nordlund Lasse, Dorff Maria. Elämämme perusteista. Pohdintoja työstä, rahasta ja energiasta omavaraisen elämäkokemuksen valossa. Siuro: Palladium, 2009.

Vadén Tere. Kaksijalkainen ympäristövallankumous. Pamfletti synnyistä. Tampere: Rohkeaan reunaan, 2010.

Victor Peter. Managing without growth. Slower by design, not disaster. Cheltenham: Edward Elgar, 2008.

Wilkinson Richard, Pickett Kate. Tasa-arvo ja hyvinvointi. Miksi pienet tuloterot koituvat kaikkien hyväksi. Suom. Markus Myllyoja. Helsinki: HS Kirjat, 2011.

Risto Isomäki

## **Monta karpästä yhdellä iskulla**

eli miksi suurimpia ongelmiamme ei enää ole mahdollista ratkaista erillisinä kysymyksinä

Uuden vuosituhannen alussa ihmiskunnan tulevaisuutta varjostaa joukko isoja haasteita. Kasvihuonekaasujen aiheuttama ilmaston epävakautuminen etenee paljon tiedeyhteisön ennusteita nopeammin. Helposti hyödynnettävien öljy- ja maakaasuvarojen ehtyminen voi jo suhteellisen pian vähentää hiilipäästöjämme, mutta hallitukset ovat erittäin huonosti varautuneet hiilivetyjen tuotantohuipun synnyttämään myllerrykseen. Samaan aikaan veroparatiisien kasvun ja muun talouden globalisaation synnyttämä taloudellinen kriisi on johtanut valtioiden nopeasti etenevään velkaantumiseen, kasvavaan työttömyyteen, tulo- ja varallisuuserojen ennätysmäisen nopeaan kärjistymiseen sekä julkisten palveluiden murenemiseen eri puolilla maailmaa.

Elinympäristömme myrkyttyminen muuttaa tärkeimpien kansanterveydellisten ongelmiamme kenttää yhä voimakkaammin. Pohjavesivarojen liikakäyttö, vuoristojäätiköiden sulaminen ja ilmaston lämpeneminen uhkaavat ajaa suuren osan maailmaa vakavaan vesipulaan. Hiilidioksidista johtuva merien pintakerroksen happamoituminen ja ydinaseiden leviäminen yhä useampiin maihin eräänlaisena ydinvoiman tuotannon kylkiäisenä ovat myös vakavia uhkakuvia. Ainakin kolme näistä ongelmista – hiilivetyjen tuotantohuippu, ilmaston lämpeneminen ja talouskriisi – tulee näillä näkymin kärjistymään suurin piirtein samanaikaisesti. Kukin näistä ongelmista kykenisi jo yksinkin synnyttämään laajaa yhteiskunnallista epävakautta eri puolilla

maapalloa, mutta yhdessä ne uhkaavat saada aikaan vielä paljon kaoottisemman myllerryksen.

Kyse on hiukan samantyyppisestä ilmiöstä kuin aaltojen fysiikassa. Kun yksittäisten aaltojen aallonpituudet osuvat sopivasti yhteen, voi syntyä paljon normaalia suurempia ja tuhoisampia jättiläisaaltoja. Tästä syystä keskityn analyysissani erityisesti näihin kolmeen uhkakuvaan sekä mahdollisiin keinoihin uhkien hillitsemiseksi. Sitä paitsi, jos selviämme näistä kolmesta ongelmasta ajautumatta vakavaan sekasortoon, olemme käytännössä jo eräänlaisena sivutuotteena ratkaisseet myös suuren osan muista edellä luettelemistani ongelmista.

Sekä hallitukset että kansalaisten muodostamat liikkeet ja järjestöt ovat tähän asti pyrkineet kohtaamaan kaikki mainitsemani ongelmat erikseen, yhden kerrallaan. Monien isojen uhkien käsitteleminen yhtä aikaa tuntuu mahdottomalta. Kokonaisuus on liian suuri ja musertava. Lisäksi poliittisilla ja hallinnollisilla järjestelmillä on vahva taipumus käsitellä asioita sektoreittain, ikään kuin toisistaan erillisinä, vesitiiviinä lokeroina. Epäilen, että tämä on vakava virhe. Voimavaramme loppuvat armotta kesken, jos yritämme ratkaista kaikki isot ongelmat erillään toisistaan. Meidän on päinvastoin etsittävä ratkaisumalleja, jotka lyövät monta karpästä yhdellä iskulla.

## Marion King Hubbertin aaltopeltikattoinen ylätasanko

Yksi isoista haasteistamme liittyy fossiilisiin polttoaineisiin. Keskeinen kysymys ei ole, milloin öljy tai maakaasu loppuvat. Jos ne joskus todella loppuvat, on todennäköistä, ettei juuri kukaan kiinnitä asiaan huomiota, koska öljyn merkitys marginalisoituu jo paljon aiemmin. Oikean kysymyksen esitti ensimmäisenä yhdysvaltalainen öljygeologi Marion King Hubbert. Hän havaitsi, että öljyn tuotanto oli maassa toisensa jälkeen saavuttanut äärimmäisen huippunsa suurin piirtein silloin, kun puolet öljyvaroista oli kulutettu. Öljyntuotanto alkaa siis laskea jo silloin, kun puolet öljystä on vielä jäljellä. Geologit löytävät suurimmat öljylähteet ensin, ja öljylähteet väsyvät vanhetessaan, niin että jäljellä olevan öljyn saaminen ylös muuttuu pikku hiljaa yhä vaikeammaksi. (Strahan 2007.)

Hubbertin mukaan öljyntuotannon globaali huippu on ratkaiseva piste, koska sen jälkeen tuotanto ei enää kasva vaan laskee eikä tarjonta enää pysty tyydyttämään kysyntää. Toisin sanoen öljyn hinnan pitäisi Hubbertin huipun jälkeen kohota aivan uudelle tasolle. (Strahan 2007.) Me olemme itse asiassa jo saattaneet ohittaa raakaöljyn maailmanlaajuisen tuotantohuipun, sillä öljyntuotanto ei ole enää viime vuosina kasvanut. Asia on kuitenkin toistaiseksi peittyynyt maakaasun kasvaneen tuotannon vuoksi, sillä yhä suurempia määriä maakaasua on alettu muuttaa erilaisiksi öljyä korvaaviksi tuotteiksi.

Ratkaiseva piste onkin todennäköisesti hetki, jona maakaasun ja öljyn yhteenlaskettu tuotanto maapallolla saavuttaa korkeimman lakensa. Kukaan ei vielä pysty ennustamaan, milloin tämä tapahtuu. Joidenkin mielestä hiilivetyjen maailmanlaajuinen tuotantohuippu tulee vastaan jo ennen vuotta 2025, kun taas toiset arviot ovat optimistisempia. Parhaassakin tapauksessa kyse on vuosikymmenistä, ei missään tapauksessa vuosisadoista (Strahan 2007; Rubin 2009).

Hiilivetyjen maailmanlaajuiseen tuotantohuippuun liittyy useita vakavia haasteita. Yhteiskuntamme on rakennettu niin, että ne toimivat suhteellisen hyvin silloin, kun talous kasvaa, mutta paljon huonommin, kun talouskasvu hyytyy. Taantumien ja lamojen aikana iso osa ihmisistä jää työttömäksi, työttömät köyhtyvät ja osa heistä syrjäytyy pysyvästi. Suurin osa 1900-luvun talouskasvusta on monien taloustieteilijöiden mukaan perustunut ensisijaisesti juuri halpoihin fossiilisiin polttoaineisiin. Jos tämä pitää paikkansa, nopean talouskasvun aika päättyy Hubbertin huipulle tultaessa, ja mietinnät siitä, miten yhteiskunnat voitaisiin organisoida nollakasvun tai negatiivisen kasvun pohjalle, ovat vielä pahasti kesken.

Vielä välittömämmän vaaran muodostaa se, että 80 prosenttia maataloustuotannostamme perustuu keinolannoitteisiin ja 40 prosenttia tulee keinokastelluilta pelloilta (Strahan 2007). Typpilannoitteiden vety tulee maakaasusta, ja lannoitteiden hinnoilla on tästä syystä ikävä taipumus nousta ja laskea maakaasun ja öljyn hintojen mukana. Myös kymmenet miljoonat keinokasteluvettä pelloille käyttävät pumpput käyttävät dieselöljyä. Meidän olisi toki mahdollista tuottaa ruokaa kaikille maapallon ihmisille myös sellaisin menetelmin, jotka eivät hyödynnä keinolannoitteita. Maatalouden tuotantojärjestelmien muuttaminen vie kuitenkin aikaa, ja me olemme tällä hetkellä huonosti valmistautuneita muutokseen.

Hubbert itse sanoi, ettei hiilivetyjen tuotantohuippu koostu yhdestä piikistä vaan on ennemminkin kuin aaltopeltikattoinen ylätasanko. Kun tulemme tälle ylätasangolle, öljyn ja maakaasun hinnat alkavat jo pyöriä niin korkeissa lukemissa, että ne pystyvät heittelemään koko maailmantaloutta. (Strahan 2007.) Myös Jarna Pasanen ja Marko Ulvila kirjoittavat edellä, että kun öljyn hinta nousee liikaa, tulee taantuma tai lama. Laman seurauksena kysyntä laskee ja öljyn hinta putoaa. Öljyn hinnan lasku johtaa talouden väliaikaiseen elpymiseen, mutta talouden elpyessä öljyn kysyntä kasvaa jälleen. Tuloksena on uusi hintapiikki ja sen seurauksena uusi

lama. Toisin sanoen talous voi vastaisuudessa sahata jyrkästi ylös ja alas, ties miten monta kertaa. Tällaisen vuoristoradan vaikutukset varallisuuden ja tulojen jakoon voivat olla erittäin suuret ja epämiellyttävät, sillä varakkailla ihmisillä on yleensä ylimääräistä rahaa myös lamakausien aikana. He voivat siis jokaisen laman aikana hankkia omistukseensa osan köyhien ja hädänalaisten ihmisten omaisuudesta, usein murto-osalla sen todellisesta arvosta.

## Päälle kaatuva ilmastokriisi

Luonnontieteellisestä näkökulmasta ilmaston lämpeneminen ja valtameren pintavesien happamoituminen ovat varmaankin oman aikamme suurimmat ongelmat. Jos napa-alueiden sulamista ei pysäytetä suhteellisen nopeasti, seuraukset voivat olla mittasuhteiltaan niin musertavia ja massiivisia, että ne jättävät kaiken muun alleen. Tästä huolimatta ilmaston lämpeneminen on viime aikoina pudonnut pois poliittiselta agendalta. Virallisesti mikään ei ole muuttunut, mutta todellisuudessa yhä harvemmat poliitikot jaksavat enää pitää asiaa esillä. Se on lähes kadonnut tiedotusvälineistä. ”Meidän on tehtävä jotain kasvihuonekaasujen päästöille, koska se on vastuullista ja välttämätöntä” -tyyppistä puhetta on mediassa yhä vähemmän ja ”mehän vain hyötyisimme ilmastomuutoksesta” -tyyppistä puhetta entistä enemmän.

Erityisen nopeasti on yleistynyt ”Saamme tulevaisuudessa öljymme ja maakaasumme arktisilta alueilta” -puhe. Esimerkiksi Venäjän poliittisella ja taloudellisella eliitillä on todellisuudessa tällä hetkellä vain yksi iso projekti: Venäjästä on tehtävä jälleen supervalta arktisen öljyn ja maakaasun avulla (Emmerson 2010). Venäjä siis *haluaa*, että pohjoiset napa-alueet sulavat. Vaikuttaa pelottavasti siltä, että Yhdysvallat, Kanada ja mahdollisesti jopa Euroopan unioni ovat alkaneet ajautua samoille

linjoille. Tarkoittaako tämä sitä, että ilmaston lämpeneminen ja sen negatiiviset seuraukset eivät olekaan totta? Ovatko asiaan liittyvät tieteelliset analyysit muuttuneet epävarmemmiksi? Eivät. Kyse on vain siitä, että maailma on äkkiä tullut täyteen Britannian pääministerinä toisen maailmansodan alla toimineen Neville Chamberlainin tavoin käyttäytyviä poliitikkoja. Chamberlain vakuutti ihmisille vielä vuonna 1939, ettei maailmaan voisi syttyä suurta sotaa heidän elinaikanaan. Poliitikkojen on aina helpointa sanoa asioita, joita ihmiset haluavat kuulla, olipa kyseessä sota tai ilmastomuutos.

Ilmastomuutoksen pysäyttäminen sen sijaan vaatisi sekä suuria ponnistuksia että vakavaa perehtymistä asiaan. Sitä paitsi ongelma on viimeisten kahdeksan tai yhdeksän vuoden aikana kärjistynyt niin paljon odotettua nopeammin, että tilanne alkaa jo helposti vaikuttaa epätoivoiselta. Marraskuussa 2011 pidetyssä Durbanin ilmastokokouksessa päätettiin, että globaali päästöjen vähentäminen aloitetaan aikaisintaan vuonna 2020. Tämä on vain tavoite, eikä ole minkäänlaisia takeita siitä, että tavoite saavutetaan. Maailman valtiot sitoutuivat jo vuonna 1991 vähentämään ilmastoa lämmittäviä päästöjään, mutta sen jälkeen fossiilisten polttoaineiden käytön tuottamat hiilidioksidipäästöt ovat kasvaneet noin 40 prosentilla ja hiilipäästöjen vuotuinen kasvuvauhti on kivunnut yhdestä neljään prosenttiin.

Tällä hetkellä vuosittain tuottamistamme kymmenestä miljardista hiilitonnista noin kolme miljardia tonnia liukenee meriin hiilihappona ja neljä miljardia tonnia jää hiilidioksidina ilmakehään. Vain kolme miljardia tonnia varastoituu suhteellisen turvallisella tavalla metsien puustoon. Vaikka päästöjen vähentäminen alkaisi vuonna 2020, ilmakehän ja meriveden hiilidioksidi- ja hiilihappopitoisuudet alkavat vakautua vasta sitten, kun päästöjä on vähennetty suunnilleen 70 prosentilla niiden nykyisestä tasosta. Toisin sanoen ilmakehän hiilidioksidipitoisuus kasvaa siihen asti kun globaaleja päästöjä on todella leikattu 70 prosenttia tai enemmän.



Ilmakehässä jo olevat ylimääräiset kasvihuonekaasut ovat lämmittäneet maapalloa vajaan asteen ja pohjoisia napa-alueita noin kolme astetta. Jos kasvihuonekaasujen pitoisuuksia ei vähennetä, ilmakehässä jo olevat kaasut lämmittävät maapalloa vielä noin yhden asteen ja napa-alueita kolme astetta lisää – olettaen, että vanhat mallit pitävät paikkansa. Nasan uusimman arvion mukaan jo ilmakehän nykyiset kasvihuonekaasupitoisuudet pystyvät ajan mittaan lämmittämään planeettaamme noin kuusi astetta (Hansen 2011). Jo nykyiset lämpötilat näyttävät käynnistäneen napa-alueilla vakavia sulamiskierteitä (Isomäki 2011a). Kaikki kolme mannerjäätikköä – Grönlanti, Länsi-Antarktis ja Itä-Antarktis – ovat jo alkaneet menettää jäätä. Alaskan ja Länsi-Siperian ikirouta sulaa. Vuoristojäätiköt sulavat. Grönlannin mannerjäätikön heijastavuus on laajoilla alueilla vähentynyt keskimäärin 20 prosentilla. Huippuvuoria ympäröivillä ja Siperian pohjoispuolisilla merialueilla sijaitsevat metaaniklatraattiesiintymät<sup>1</sup> ovat alkaneet sulaa. Jäämeren kelluvat jäämassat ovat menettäneet puolet keskimääräisestä pinta-alastaan ja ainakin 80 prosenttia keskimääräisestä tilavuudestaan. Jäämeren kelluvien jäiden kattama ala romahti vuonna 2007 sulamiskauden lopulla ensimmäisen kerran alle neljään miljoonaan neliökilometriin ja vuonna 2012 jo alle kolmeen miljoonaan neliökilometriin.

Tämän kaiken edessä politiikan on tietysti helpointa työntää päänsä pensaaseen. Ei sotaa meidän elinai-kanamme. Sitä paitsi voihan olla, että skeptikot ovat oikeassa, eikä ilmastonmuutosta oikeasti ole olemassa.

## Vapaakauppafundamentalismin aalto

Samaan aikaan, kun meidän pitäisi tehdä jotakin kotiplaneettamme ylikuumenemiselle ja varautua hiilivetyjen globaaliin tuotantohuippuun, poliittinen järjestelmämme on jäänyt tuuliajolle. Se ajelehtii virrassa alajuoksulle päin kuin kuollut lahna. Ensimmäisiä toista maailmansotaa seuranneita vuosikymmeniä leimasi hyvinvointivaltion nousu. Pohjoisten teollisuusmaiden työllisyystilanne oli hyvä, monissa maissa oltiin hyvin lähellä täystyöllisyyttä. Julkisten terveydenhuoltopalvelujen taso parani ja muut julkiset palvelut muuttuivat pikku hiljaa yhä kattavammiksi. Tulo- ja varallisuuserot pienenivät ja valtioilla oli vain vähän velkaa.

Sitten kaikki muuttui. Täystyöllisyys on äkkiä etäinen, lähes saavuttamattoman tuntuinen unelma. Monissa EU-maissa nuorisotyöttömyys on noussut kymmeniin prosentteihin. Kaikkien OECD-maiden valtiot ovat keränneet itselleen ratkaisevasti aiempaa suurempia velka-akkoja, eikä niiden velkaantumiskierre ole lähelläkään pysähtymistä vaan jatkuu edelleen. Myös ne vauraat teollisuusmaat, jotka ovat menestyneet kansainvälisessä kilpailussa parhaiten, ovat velkaantuneet häkellyttävällä nopeudella. Monien teollisuusmaiden ala- ja keskiluokien tulotason kasvu on lähes pysähtynyt, samalla kun varallisuus- ja tuloerot kasvavat ennätysmäisen nopeasti. Myös valtioiden ylläpitämien terveydenhuoltojärjestelmien ja muiden julkisten palvelujen taso on jo alkanut heikentyä. Tulevaisuudennäkymät ovat vielä heikompia, ellei valtioiden velkaantumista saada pysähtymään. Tällöin toisen maailmansodan jälkeen rakennetut hyvinvointivaltiot uhkaavat murentua palasiksi.

Kierre vie yhä suuremman osan hallitusten ja kansanedustuslaitosten huomiosta niin, etteivät ne enää ehdi muistaa ilmastonmuutoksen tai hiilivetyjen tuotantohuipun kaltaisten ongelmien olemassaoloa. Sen sijaan hyvinvointivaltioiden ongelmiin investoidaan valtava määrä energiaa ja huomiota, mutta mitään merkittävää ei tapahdu eikä mitään todellista saada aikaan. Vaikka

<sup>1</sup> Metaaniklatraatti on valkoista huokoista jäätä, jossa vesijään kiderakenne sulkee metaanikaasun sisäänsä. Joidenkin arvioiden mukaan metaaniklatraatteihin on sitoutunut kaksi kertaa niin paljon hiiltä kuin kaikkiin tunnettuihin muihin fossiilisten polttoaineiden raaka-aineiden esiintymiin.



ihmisten suuri enemmistö kannattaa korkeatasoisten julkisten palveluiden säilyttämistä, niiden taantuminen valtioiden velkaantumisen ja kasvavan työttömyyden seurauksena näyttää etenevän vääjäämättä, luonnonvoiman omaisella tavalla. Mistä hallitusten ja kansanedustuslaitosten outo, häkellyttävä voimattomuus johtuu?

Ongelma on ainakin osin seurausta Neuvostoliiton romahduksen jälkeen vallalle päässeestä vapaakaupafundamentalistisesta aallosta (Isomäki 2000). Voitonriemussaan piehtaroiwa oikeisto ajoi 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa läpi suuren joukon erilaisia vapaakauppa- ja investointisopimuksia, jotka muuttivat suurimman osan maailmasta eräänlaiseksi globaaliksi vapaakaupan vyöhykkeeksi. Yhtiöt ja varakkaat yksilöt pystyivät globaaleilla markkinoilla liikuttelemaan pääomiaan ja tuotteitaan paljon aiempaa joustavammin.

Parinkymmenen vuoden aikana talous- ja investointipolitiikan säännöt sementtoitiin ja siirrettiin kansallisten hallitusten ja edustuslaitosten ulottumattomiin. Niistä tuli yhä täyteen ahdetumpi kansainvälisten sopimusten labyrintti, jota yksittäisten maiden demokraattisesti valittujen hallitusten ja kansanedustuslaitosten on hyvin vaikea muuttaa. (Demokratian tarpeesta kirjoittavat tässä kirjassa myös Olli Tammilehto ja Tapani Lausti.)

Kun pääomat ja hyödykkeet liikkuvat vapaasti rajojen yli, tuotanto keskittyy ennätysmäisellä vauhdilla yhä suurempiin yksiköihin, ja mitä isommiksi tehtaot ja maatilat kasvavat, sitä vähemmän työvoimaa entiseen tuotantomäärään yltämiseen tarvitaan. Maailmassa on tällä hetkellä noin miljardi työtöntä tai alityöllistettyä ihmistä, ja automatisoinnin ja tuotannon keskittymisen seurauksena määrä saattaa jatkossa kaksinkertaistua. Samaan aikaan kolmannen maailman työmarkkinoille on tulossa hyvin suuri määrä nuoria työnhakijoita. Työvoiman yhä massiivisempi ylitarjonta heikentää ammatityhdistysliikettä ja laskee palkkoja.

Vapaakauppa ja teknologinen muutos eli käytännössä automatisointi kuuluvat epäilemättä kriisin tärkeimpiin syihin. On kuitenkin olemassa vielä yksi tekijä, joka on

vauhdittanut tulo- ja varallisuuserojen kasvua, valtioiden velkaantumista ja julkisten palvelujen murenemista vielä näitäkin voimakkaammin. 1970-luvulla alkaneen kansainvälisten varainsiirtojen vapauttamisen ja massiiviset mittasuhteet saavuttaneen veroparatiisitalouden ansiosta yhä suurempi osa maailman varakkaista ihmisistä ja suurista yhtiöistä on käytännössä lopettanut verojen maksamisen.

Britannian 54 rikkainta miljardööriä omisti vuonna 2006 ainakin 126 miljardin punnan edestä omaisuutta. Jos tämän omaisuusmassan tuotot olisivat olleet keskimäärin 7 prosenttia ja tuotoista olisi maksettu veroa edes 40 prosenttia, valtion kassaan olisi kyseisenä vuonna kertynyt 3,5 miljardia punttaa verotuloja. Sen sijaan veroja saatiin kannetuksi 14,7 miljoonaa punttaa, eli 250 kertaa vähemmän. (Shaxson 2012.) Tästäkin summasta kaksi kolmasosaa tuli Britannian ainoalta rehelliseltä miljardööriltä, pölynimurin keksijä James Dysonilta. Samana vuonna neljäsosa Britanniassa toimivista suurista monikansallisista yrityksistä ei maksanut lainkaan veroja. Miten tämä on mahdollista?

Vastaus on yksinkertainen: yhä suurempi osa suurista yhtiöistä ja varakkaista yksilöistä on alkanut hyödyntää alun perin järjestäytyneen rikollisuuden rahanpesutarpeita varten kehitettyjä veroparatiisijärjestelmiä. Niiden kautta omaisuus ja tulot on mahdollista peittää veroparatiisista toiseen kulkevien järjestelyjen alle niin tehokkaasti, etteivät minkään maan veroviranomaiset voi mitenkään päästä tietoihin käsiksi.

*Tax Justice Network* -verkostoa edustavan taloustoimittaja ja kirjailija Nicholas Shaxsonin (2012) mukaan maailman tärkein veroparatiisi on Lontoon City lukuisine satelliitteineen, joista merkittävimmät ovat Jersey ja Guernseyn saaret. Toiseksi tärkein veroparatiisi eli salaisuusvaltio on Yhdysvaltain Delawaren osavaltio. Delawaren pääkaupungissa Wilmingtonissa, osoitteessa 1209 North Orange Street, pitää päämajaansa kaikkiaan 217 000 yritystä. Niiden joukossa ovat muun muassa Ford, General Motors, Coca-Cola, Kentucky Fried Chick-

en, Intel, Google, Hewlett-Packard ja Texas Instruments. Myös vanhoilla, perinteisillä keskieuropalaisilla veroparatiisivaltioilla (Alankomaat, Sveitsi, Itävalta, Luxemburg ja Monaco) on edelleen oma merkityksensä, mutta ne ovat Margaret Thatcherin käynnistämän veroparatiisien luomisprosessin seurauksena jääneet anglosaksisten veroparatiisien varjoon. (Shaxson 2012.)

Nykyisin yritykset siirtävät konsernin sisällä tappiot korkean veroasteen ja voitot matalan veroasteen maihin. Kukaan ei tiedä, minkä verran varoja maailman valtiot menettävät tällaisen siirtohinnoittelun, erityyppisten veroparatiisien mahdollistaman laittoman verojenkieron ja veroparatiisien välityksellä tapahtuvien suorien varkauksien takia. On kuitenkin selvää, että summa on nykyään jo tuhansia miljardeja euroja vuodessa. Sitä paitsi veroparatiisien olemassaolo on saanut useimmat maailman valtiot laskemaan omia verojaan siinä yleensä turhassa toivossa, että rikkaat ihmiset eivät siirtäisi rahojaan veroparatiiseihin, jos heitä verotetaan vain suhteellisen kohtuullisesti. Kuten Shaxson toteaa, veroparatiisien saaristo on pakottanut lähes kaikki maailman valtiot ottamaan monta isoa askelta veroparatiisien suuntaan. Myös salaisuusvaltioiden ruokkima hyperaktiivinen keinottelu ja sen synnyttämät isot talouskriisit ovat tulleet rehellisille veronmaksajille kovin kalliiksi. (Shaxson 2012.)

Nykyaikainen veroparatiisien saaristo on tehnyt erityisen paljon vahinkoa kolmannen maailman maille, joilla on ollut kaikkein heikoimmat mahdollisuudet puolustautua veroparatiiseja vastaan. Veroparatiisien takia verokertymä on monissa kolmannen maailman maissa alle 10 prosenttia kansantuotteesta, eikä 30–60 prosenttia niin kuin OECD-maissa. Veroparatiisitalous kasvaa edelleen, hyvin nopeasti. Toisin sanoen joka vuosi yhä useammat ihmiset ja yritykset keksivät, että siirtämällä varansa veroparatiisiin he välttyvät verojen maksamiselta. Samalla julkisten palveluiden ja yhteiskunnan infrastruktuurien kustannukset jäävät yhä pienenevän rehellisten veronmaksajien joukon – yksityisten ihmisten

ja yhtiöiden – maksettavaksi. Valtioiden velkaantuvat yhä pahemmin, vaikka jäljelle jäävät veronmaksajat ovat monissa tapauksissa maksaneet aiempaa enemmän veroja.

On selvää, että veroparatiisitalouden kasvu johtaa pian mahdottomaan lopputulokseen, ellei siihen puututa kovalla kädellä. Asian käsittelyä kuitenkin vaikeuttaa se, että yhä suurempi osa pohjoisen ja etelän johtavista poliitikoista on jo itsekkin sotkeutunut vähintään veroparatiisien mahdollistamaan laittomaan verojenkiertoon. Varojaan salaisuusvaltioihin tallettaneet poliitikot yrittävät tietysti – joko avoimesti tai julkisuudelta piilossa – estää sellaiset lainmuutokset, jotka toisivat myös heidän omat rikoksensa päivänvaloon.

## Jäämeren sulaminen: kiireelliset erityisratkaisut

Edellä kuvattujen ongelmien yhdessä muodostama kokonaisuus on hyvin haastava. Jopa niin haastava, että on pakko kysyä, onko peli jo menetetty? Akuutein ongelma voi olla arktisten alueiden nopea sulaminen. Venäjän tiedeakatemian tutkijat raportoivat vuonna 2008 muutaman kymmenen metrin laajuisista alueista, joilla Jäämeren pohjan metaaniklatraatit olivat alkaneet sulaa. Kesällä 2011 he löysivät yli kilometrin levyisiä eli suunnilleen tuhat kertaa laajempia sulavia klatraattikenttiä. Vaikka kyse oli eri alueista, trendi vaikuttaa silti huolettavalta ja erittäin nopeasti etenevältä.

Mittausten mukaan Laptevinmeren pohjavedet ovat laajoilla alueilla lämmenneet jo kolme astetta (Höleman ym. 2011). Tämän oikeastaan pitäisi johtaa klatraattien suhteellisen nopeaan epävakautumiseen, sillä ne alkavat sulaa, kun ympäröivän veden lämpötila ylittää kaksi astetta. Jäämeren pohjavesien normaali lämpötila on noin miinus puoli astetta. Venäjän tiedeakatemian tutkijat olivat sanoneet jo aiemmin, että Itä-Siperian merenalaisella mannerjalustalla on kaikkiaan noin 1 400 miljardia tonnia klatraatteihin varastoitunutta metaania,

josta ”ehkä 50 miljardia tonnia” voisi jo suhteellisen pian vapautua ilmakehään eräänlaisena kertarysäyksenä, 1–5 vuoden kuluessa (Shakhova ym. 2010). Yksi metaanimolekyyli lämmittää ilmastoa sadan vuoden aikavälillä saman verran kuin 33 molekyyliä hiilidioksidia, kun sekä suorat että epäsuorat vaikutukset lasketaan yhteen (Hansen 2011).

Nykyisessä tilanteessa huomio pitäisi kuitenkin kiinnittää metaanin lyhyen aikavälin lämmittävään vaikutukseen, joka on noin sata kertaa suurempi kuin hiilidioksidilla. 50 miljardin tonnien suuruinen metaanipommi vastaisi siis nykytasolla ihmiskunnan vajaan vuosisadan kasvihuonekaasupäästöjä. Jos Jäämeren pohjasta ryöpsähtää ilmaan tällainen määrä ylimääräistä metaania, tilanne voi muuttua hyvin vaikeasti hallittavaksi. Mikään ei tällä hetkellä viittaa siihen, että tämän akuutin uhkakuvan ehkäiseminen olisi mahdollista YK:n ilmastositomukseen eli UNFCCC:hen liittyvien globaalien neuvottelujen avulla. Vaikka toimenpide olisi oikea, sillä ei välttämättä ole minkäänlaista merkitystä, jos sen ajoitus on väärä. Tallin oven pistäminen säppiin voi estää hevosten karkaamisen, mutta siitä ei ole hyötyä, jos se tehdään silloin, kun hevoset ovat jo ulkona.

Tämä tarkoittaa sitä, että meidän pitäisi nyt tarkastella Jäämeren sulamista erillisenä ja suhteellisen nopeita vastatoimia vaativana ongelmana. Ilmasto-ongelma pitäisi siis jakaa kahtia ja puhua yhtäältä Jäämeren sulamisen aiheuttamasta akuutista vaarasta ja toisaalta paljon hitaammin etenevästä yleisestä ilmaston lämpenemisestä ja valtameren pintakerroksen happamoitumisesta. Jos teemme jotakin, mikä pysäyttää metaaniklatraattien sulamisen muutaman vuosikymmenen ajaksi, meillä on muutamia vuosikymmeniä enemmän aikaa hoitaa ilmasto-ongelma kuntoon kansainvälisten neuvottelujen kautta tai uuden tekniikan avulla.

Laptevinmerta ja muita strategisia merialueita olisi mahdollista viilentää monellakin eri tavalla, mutta mainitsen tässä vain ne kaksi keinoa, joita itse pidän realistisimpana.

Yleisimmin siteeratun arvion mukaan laivaliikenteen meriin vuosittain kylvämät 10–15 miljoonaa rikkidioksiditonnia viilentävät jokaista kotiplaneettamme neliömetriä keskimäärin 0,58 watin teholla (Lauer ym. 2009; Isomäki ja Pettay 2011). Toisin sanoen laivaliikenteen viilentävä vaikutus on tällä hetkellä todennäköisesti jo hiukan suurempi kuin kotiplaneettamme lämpöepätasapaino eli niin sanottu ilmaston lämpeneminen. Nasan uusimman arvion mukaan ilmaston lämpeneminen eli se määrä auringon säteilyä, joka saapuu maapallolle mutta ei poistu täältä avaruuteen, on näet nykyään noin 0,5 wattia neliömetriä kohti (Hansen 2011).

Laivaliikenteen viilentävä vaikutus keskittyy Pohjois-Atlantille ja Pohjois-Tyynellemerelle, koska suurin osa rahtilaivoista liikkuu Euroopan ja Pohjois-Amerikan tai Pohjois-Amerikan ja Aasian välillä. Näillä merialueilla laivaliikenteen tuottamien rikkipäästöjen viilentävä vaikutus lieenee vähintään viisi tai kymmenen kertaa globaalia keskiarvoa suurempi. Tämä on huomionarvoinen näkökohta, koska merivirrat kuljettavat Pohjois-Atlantilta ja Pohjois-Tyyneltämereltä suuria määriä lämpöä suoraan Jäämerta kohti. Myös tuulet puhaltavat yleensä samaan suuntaan. Toisin sanoen Pohjois-Atlantin ja Pohjois-Tyynenmeren lämpötiloilla on hyvin suora ja merkittävä vaikutus siihen, mitä Jäämerellä tapahtuu. Maailman hallitukset ovat kansainvälisen merenkulkujärjestön (IMO) niin sanotussa Marpol-sopimuksessa sitoutuneet pienentämään valtamerillä liikkuvien laivojen rikkipäästöjä vähintään 85 prosentilla polttoainetonnina kohti vuoteen 2020 mennessä. Laivojen valtamerten ylle levittämä rikkisateenvarjo on tähän asti hidastanut arktisten alueiden sulamista merkittävästi. Jos se vedetään pois Pohjois-Atlantilta ja Pohjois-Tyyneltämereltä, klatraattien sulaminen voi lopullisesti riistäytyä käsistä.

Pohjois-Atlantilla ja Pohjois-Tyynellämerellä liikkuvia laivoja pitäisi ehkä päinvastoin rohkaista käyttämään entistä enemmän rikkiä sisältävää polttoainetta, erityisesti kesäisin, jolloin rikillä on massiivinen viilentävä vaikutus. Talvella tilanne on monimutkaisempi, koska

rikin synnyttämien pilvien vaikutus muuttuu talvisin lämmittäväksi, jos ne kulkeutuvat riittävän kauas pohjoiseen. Paras vaikutus saavutettaisiin todennäköisesti polttamalla kesäisin runsasrikkistä ja talvisin vähärikkistä polttoainetta. Laivaliikenne kasvaa 3–4 prosentin vuosivauhdilla, joten on juuri ja juuri mahdollista, että pelkästään nämä toimet pystyisivät vielä stabiloimaan tilanteen ainakin muutaman vuosikymmenen ajaksi.

Entä rikin aiheuttamat ekologiset ja kansanterveydelliset haitat? Laivojen tuottama rikkilaskeuma happamoittaa merien pintakerrosta, mutta asialla ei ole todellista merkitystä: meriin liukenevan hiilidioksidin tuottama hiilihappo tuottaa tällä hetkellä meriin lähes tuhat kertaa suuremman määrän aktiivisia vetyioneja kuin laivojen savupiipuista ilmaan nouseva ja merien ylle satava rikki. Rikki kuulostaa psykologisesti rajummalta kuin hiilidioksidi, mutta merien happamoitumisongelman näkökulmasta vetyioni on vetyioni. Sen sijaan silloin, kun laivojen rikkipäästöt kulkeutuvat mannerten päälle, ne voivat pahentaa maaperän ja matalien järvien happamoitumisongelmia jopa suhteellisen merkittävällä tavalla. Rikkipäästöjen pienentäminen Itämerellä voi olla tästä syystä perusteltua, mutta argumentilla ei ole todellista relevanssia Pohjois-Atlantin ja muiden valtamerien keskiosista puhuttaessa. Kaupunkien keskellä tai niiden liepeillä sijaitseviin satamiin vapautuvilla rikki- ja nokipäästöillä on myös ilmanlaatua heikentävä ja ilmansaasteiden terveydellisiä haittoja lisäävä vaikutuksensa. Kauempana merillä liikkuvat laivat eivät ole yhtä vaarallisia ihmisten terveydelle, sillä ratkaiseva tekijä on ihmisten keuhkoihin päätyvien hiukkasten määrä. Tiheän asutuksen keskellä tai asuntojen sisällä sijaitsevat hiukkaspäästöjen lähteet ovat terveyden kannalta tärkein asia: hiukkasella on tuhansia kertoja suurempi tai pienempi todennäköisyys päätyä pysyvään parkkiin ihmisen keuhkorakkuloihin tai verisuonten seinämiin riippuen siitä, missä se vapautuu ilmaan.

Voisi kuitenkin olla turvallisinta viilentää Jäämerta vielä hiukan lisää esimerkiksi levittämällä Pohjois-At-

lantin, Alaskanlahden ja Jäämeren kesäaikaisille raudanpuutosalueille pieniä määriä hienojakoista rautapölyä tai rauta(II)sulfaattia. Kyseisten merialueiden pintavesissä on kevään planktonkukintojen jälkeen paljon nitraatteja, fosfaatteja ja silikaatteja, mutta ei juuri lainkaan rautaa. Suhteellisen pienet määrät rautaa lisääisivät tähänastisten kokeiden perusteella planktonin määrää merkittävästi, ja suuri osa pohjoisilla merialueilla syntyvästä planktonista on niin sanottua coccolithophoridi-planktonia, joka tuottaa dimetyylisulfidiksi (DMS) kutsuttua rikkijyhdistettä. Planktonin tuottama DMS viilentäisi ilmastoa huomattavasti edistämällä kesäaikaista pilvien muodostusta ja kasvattamalla pilvien heijastavuutta. Plankton ja koralliriutat tuottavat nykyään vähän yli puolet ilmakehään vuosittain päätyvistä rikkijyhdisteistä, tulivuoret ja ihmiskunta vajaan neljäsosan kumpikin.

## Aurinkosähkö

Jos onnistumme pysäyttämään Jäämeren sulamisen esimerkiksi edellä mainituilla keinoilla, liikkumavaramme kasvaa merkittävästi ja meillä on enemmän aikaa etsiä kestäviä ratkaisuja ongelmiimme. Yksi iso taistelu on oikeastaan jo voitettu. Aurinkosähkön tuotannon valankumous saavutti vuonna 2011 lakipisteen, jonka jälkeen aurinkosähkön nopea leviäminen ei enää pysähdy, vaikka kaikki valtiolliset tukijärjestelmät purettaisiin. Aurinkopaneelien hinta puolittui vuosina 2008–2010. Vuonna 2011 se puolittui uudelleen, yhden kalenterivuoden aikana. Hinnan hurja lasku oli pääosin Saksan valtion aurinkosähkön tuotannolle maksamien suurien tukien (8 miljardia euroa vuodessa) ansiota. Tämä kasvatti investointeja niin paljon, että valmistussarjat pitenivät ja hinnat romahtivat. Vuosi 2011 oli ratkaiseva, koska aurinkopaneeleilla tuotetun sähkön hinta laski sen aikana dieselgeneraattoreilla tuotetun sähkön hintaa pienemmäksi.

Vielä vuonna 2010 dieselöljy oli halvin tapa tuottaa sähköä niillä kolmannen maailman sähköverkkojen ulkopuolella olevilla alueilla, joilla ei ole vesivoimaa eikä kovia, ympäri vuoden puhaltavia tuulia. Vuoden 2012 alussa dieselgeneraattoreilla tuotettu sähkö kuitenkin maksoi Intiassa 17 rupiaa<sup>2</sup> ja aurinkopaneelilla tuotettu sähkö vain 8,8 rupiaa kilowattituntia kohti (Marshall 2012). Koska dieselgeneraattorit pitävät myös kovaa melua ja tuottavat ikäviä ilmansaasteita, aurinkopaneelista tulee varmasti suhteellisen lyhyessä ajassa sähköverkkojen ulkopuolella sijaitsevien alueiden hallitseva sähkön tuotantotapa. Näillä alueilla asuu yli kaksi miljardia ihmistä. Tämä kasvattaa aurinkopaneelien tuotantosarjoja jälleen niin paljon, että aurinkosähköstä pitäisi tulla suuressa osassa maailmaa hiilisähköä halvempaa viimeistään vuonna 2015, mahdollisesti jo vuonna 2013. Tämän jälkeen aurinkosähkön, aurinkolämmön ja yhdistetyn aurinkosähkön ja -lämmön osuus maailman energiantuotannosta kasvaa hyvin nopeasti.

Pessimistisempien arvioiden mukaan aurinkoenergia tuottaisi vuonna 2100 enintään muutaman prosentin kaikesta maailmassa kulutetusta energiasta, mutta pitää muistaa, että eri energiamuotoja koskevat ennusteet ovat usein hyvin tarkoitushakuisesti laadittuja. Vesivoima on kaikkien muiden energiamuotojen paras kaveri, ja fossiilisia polttoaineita ja biomassaa energiaa on mahdollista käyttää joustavasti rinnakkain sekä tuuli- ja aurinkosähkön että ydinvoiman kanssa. Ydinvoima sekä aurinko- ja tuulisähkö ovat sen sijaan katkeria verivihollisia ja pitkälti toisensa pois sulkevia vaihtoehtoja.

Ydinvoimalat toimivat parhaiten silloin, kun ne voivat tuottaa sähköä koko ajan täydellä tai lähes täydellä teholla. Ydinvoima on joustamattomin tunnettu energiantuotannon muoto, koska ydinvoimaloiden tehon kasvattaminen tai laskeminen on hyvin hidasta. Sen sijaan tuulivoiman tuotanto vaihtelee jyrkästi sen mukaan, minkä verran ja miten laajoilla alueilla tuulee.

Monissa maissa tuulivoimaa on jo nyt ajoittain syntynyt oman sähköverkon kulutusta suurempia määriä niin, että ylimääräinen sähkö on pitänyt viedä halvalla hinnalla naapurimaihin. Tällaiset tilanteet yleistyvät tulevaisuudessa tuulivoiman tuotannon kasvaessa, ja myös aurinkosähköä syntyy pian suuren osan vuodesta yli tarpeen. Saksan aurinkopaneelit tuottivat kesällä 2012 kirkkaina lauantai- ja sunnuntaipäivinä ensimmäisen kerran koko maan sähkönkulutuksen ylittävän määrän sähköä.

Tuuli- ja aurinkosähkön tuotanto ei käytännössä jätä tilaa muille kuin sellaisille voimaloille, joiden tuotantoa on mahdollista ajaa ylös ja alas suhteellisen nopeasti. Ydinvoima alkaa jo muutenkin olla maailman kallein energiantuotannon muoto. Ydinvoimaloiden talous ei kestä sitä, että ydinsähkö joutuu kilpailemaan päivisin puoli-ilmaisen aurinkosähkön ja tuulisina öinä myös puoli-ilmaisen tuulisähkön kanssa. Aina kun tuuli- tai aurinkosähköä syntyy yli tarpeen, ydinvoimalat joutuvat myymään oman sähkönsä hinnalla, joka ei todennäköisesti kata enää kuin osan tuotantokustannuksista.

Tästä syystä ydinvoimateollisuus ja sitä lähellä olevat tahot ovat tehneet kaikkensa estääkseen tuuli- ja aurinkoenergian leviämisen. Ne eivät kuitenkaan ole onnistuneet, ja sen takia on luultavaa, että aurinkosähkön ja -lämmön osuus maailman energiantuotannosta on ennemminkin muutamia kymmeniä prosentteja vuonna 2050 kuin joitakin prosentteja vuonna 2100. Aurinkosähkön tuleminen markkinoille on merkittävä osavastaus ilmaston lämpenemisen, merien happamoitumisen ja hiilivetyjen maailmanlaajuisen tuotantohuipun aiheuttamiin ongelmiin. Se on myös merkittävä osavastaus työttömyysongelmaan, kahdesta eri syystä. Niistä ensimmäinen ja vähiten tärkeä on se, että aurinkosähkö työllistää kutakin tuotettua terawattituntia kohti kaksi tai kolme kertaa enemmän ihmisiä kuin ydinvoima ja jonkin verran enemmän kuin hiilisähkö.

Paljon tärkeämpi on toinen syy eli se, että aurinkosähkö parantaa pienen ja keskisuuren tuotannon kilpailukykyä. Nykyinen, höyryturbiineihin perustu-

<sup>2</sup> 1 euro = 67,50 Intian rupiaa.

va energiajärjestelmämme on hyvin keskitetty. Sähkön tuottaminen höyryturbiineilla on sitä kannattavampaa, mitä suuremmissa yksiköissä se tehdään. Tästä syystä valtaosa sähköstämme tuotetaan nykyään valtavan suurilla maakaasua, hiiltä tai ydinvoimaa käyttävillä höyryturbiineilla. Silloin kun sähkön tuotanto on keskittynyt, suuret ostajat ovat etulyöntiasemassa. Esimerkiksi Suomessa suurimmat sähkön kuluttajat ovat käytännössä saaneet sähkönsä suunnilleen puolella siitä hinnasta, minkä esimerkiksi yksittäiset kotitaloudet tai pienet ja keskisuuret yritykset ovat joutuneet maksamaan. Pienet firmat ja yksittäiset kotitaloudet ovat ikään kuin joutuneet subventoimaan suuryrityksiä keskitetyn sähköntuotannon logiikan kautta.

Aurinkosähkön tuotannossa ratkaisevaa on aurinkopaneeleja tai muuta aurinkosähkön tuotantotekniikkaa valmistavan tuotantolinjan pituus. Tästä eteenpäin energiantuotanto on modulaarista. Koska iso voimala koostuu hyvin suuresta määrästä pieniä yksiköitä, tuotanto on taloudellisesti kannattavaa kaikissa kuviteltavissa olevissa mittakaavoissa, yksittäisistä kotitalouksista ja pienyrityksistä jättimäisiin, teollisiin laitoksiin. Aurinkoenergia siis hyödyttää pieniä ja keskisuuria yrityksiä suuryritysten kustannuksella.

Jos uusiutuva energia korvaa yhä suuremmassa määrin isot höyryturbiinit, suuryhtiöt menettävät yksittäisten kuluttajien ja pienyritysten niille sähköä ostamalla maksamat tukiaiset. Lisäksi myös pienet ja keskisuuret yhtiöt voivat vastaisuudessa tuottaa itse oman sähkönsä, tai ainakin ison osan siitä. Tällöin niiden ei myöskään tarvitse maksaa sähkön siirtohintaa kauempaa tulevasta verkkovirrasta. Siirtomaksut muodostavat usein noin puolet sähkön kokonaishinnasta. Isoja tehtaita kannattaa pyörittää vuorokauden ympäri kolmivuorotyöllä, mutta pienyrityksien työntekijät tekevät töitä vain päivällä. Jos aurinkosähköstä tulee halvin sähkön muoto, myös tämä tekijä suosii pieniä yrityksiä isojen firmojen kustannuksella. Näillä tekijöillä olisi positiivisia vaikutuksia työllisyyteen, sillä mitä pienempi on tuotantoyksikkö,

sitä enemmän ihmisiä se yleensä työllistää suhteessa tuotettuun tavarahan tai hyödykkeiden määrään nähden.

Yhteiskunnallisen tasa-arvon näkökulmasta aurinkoenergian isoin epäkohta on se, että ammattiyhdistysliikkeen on helpompi järjestäytyä suurilla työpaikoilla kuin lukemattomilla pienillä työpaikoilla. Väittäisin kuitenkin, että työvoiman tarjonnan ja kysynnän välisen suhteen tasapainottaminen on tulevaisuudessa entistä tärkeämpää. Sitä paitsi aurinkosähkön sekä aurinkosähkön ja -lämmön yhteistuotannon pitäisi laskea ihmisten kuluja merkittävästi. Ihmisten on tulevaisuudessa yhä useammin edullisinta tuottaa sähkönsä itse, jolloin heidän ei tarvitse maksaa kuluttamastaan sähköstä kallista siirtohintaa. Jos myös paneelien keräämä hukkalämpö otetaan talteen, sillä voidaan lämmittää tai jäähdyttää talot ilman kalliita fossiilisia polttoaineita tai kallista ostosähköä. Aurinkopaneeleilla voidaan vastaisuudessa ladata myös sähköautojen akut. Talojen lämmitys ja sähkö sekä autojen polttoaine muodostavat nykyään hyvin merkittävän osan ihmisten menoista. Jos nämä kulut romahtavat, ihmisten riippuvuus palkkatuloista voi vähentyä ja he voivat kiinnostua enemmän erilaisista työajan lyhentämiseen ja hallittuun talouden supistamiseen liittyvistä ideoista ja mahdollisuuksista. Elleivät näppärät mainosmiehet taas onnistu Olavi Riihisen tässä teoksessa ounastelemaan tapaan kehittämään meille uusia ja ehdottoman välttämättömiä tarpeita...

## Biopolttoaineet: uhka ja mahdollisuus

Biopolttoaineet on alettu viime aikoina ainakin ympäristöjärjestöjen piirissä tulkita yhä voimakkaammin uhkaksi eikä enää mahdollisuudeksi (Isomäki 2011b). Suurisuuntaisen biopolttoaineiden viljelyn on pelätty johtavan sademetsien ja trooppisten turvemaiden tuhoamiseen. Uhkakuvat eivät ole tuulesta temmattuja vaan kiistattoman todellisia. Biopolttoaineita on kuitenkin

mahdollista tuottaa myös ekologisesti kestävällä tavalla, sademetsien ja turvemaiden ulkopuolella. Näitä mahdollisuuksia ei pitäisi heittää pois pesuveden mukana, sillä trooppisesta biopolttoaineiden tuotannosta saat- taisi jopa kasvaa eräänlainen ilmastomuutosta torjuva, työllisyystilannetta ratkaisevalla tavalla parantava sekä tulo- ja varallisuuseroja maailmanlaajuisesti tasoittava gigaprojekti.

Entä jos pohjoiset teollisuusmaat, Japani, Kiina ja Intia ilmoittaisivat, että ne haluaisivat ostaa hyvin suuren määrän biopolttoaineita köyhemmiltä kolmannen maailman mailta, mutta vain sillä ehdolla, että viljely tapahtuu sadoilla miljoonilla pientiloilla, arvokkaiden sademetsä- ja turvema-alueiden ulkopuolella? Entä jos kaupan ehdoiksi asetettaisiin, että esimerkiksi 600 miljoonaa hehtaaria kostean tropiikin pahasti eroosion kuluttamia ja melkein koko hiilivarastonsa menettä- neitä laidunmaita ja peltoviljelmiä jaetaan maattomille perheille, joko perhekohtaisesti tai osuuskunta- tai kylä- yhteisöperusteisella tavalla?

Tällöin biopolttoaineiden tuotanto voisi viidenkym- menen vuoden kuluttua tuoda esimerkiksi parille mil- jardille pienviljelijäperheiden jäsenelle yhteensä noin 10 000 miljardin euron suuruiset vuositulot eli 5 000 euroa henkeä kohti. Tämä olisi paljon, sillä maailman miljardi köyhintä ihmistä ansaitsee tällä hetkellä – ilman niin sanottua ostopariteettikorjausta – keskimäärin 0,36 dollaria päivässä. (Banerjee ja Duflo 2011.) Sitä paitsi biopolttoaineiden sivutuotteena syntyisi myös paljon ruokaa sekä tukki- ja polttopuuta. Jos viljely tapahtuisi monikerroksisilla kotipuutarhaviljelmillä, öljypalmujen ja muiden energiaa tuottavien puiden välissä voitaisiin kasvattaa myös erilaisia hedelmä-, pähkinä- ja palko- puita, syötäviä hedelmiä tai juurimukuloita tuottavia köynnöskasveja, erilaisia pienempiä ruokakasveja sekä syötäviä itiömiä tuottavia mykorritsa- ja lahottajasi- eniä. Jos ihmiset saisivat ruokansa ja valtaosan talojensa rakennusaineista omilta tiloiltaan, muutaman tuhannen euron suuruiset vuositulot kantaisivat jo aika pitkälle.

Tällainen hanke voisi periaatteessa kasvaa maailman- historian ylivoimaisesti suurimmaksi maareformiohjel- maksi ja kaikkien aikojen suurimmaksi tulonsiirroksi toisaalta Pohjoisen ja Etelän ja toisaalta Etelän köyhien ja varakkaampien ihmisten välillä. Uskon itse, että bio- polttoaineiden tuotanto Pohjois-Amerikkaa, Eurooppaa, Japania, Kiinaa ja Intiaa varten on suurin tilaisuus, jonka kolmannen maailman pienviljelijät tulevat koskaan saa- maan. Tällaiset ohjelmat hyödyttäisivät myös kaupun- kien järjestäytyntä työväestöä, koska ne muuttaisivat yhä massiivisemmaksi paisuvan työvoiman ylitarjonnan pikku hiljaa pahenevaksi työvoimapulaksi.

Yhdistetyt maareformi-biopolttoaineohjelmat voisi- vat stabiloida samanaikaisesti sekä eri puolilla maailmaa sijaitsevia yhteiskuntia että ilmakehän kasvihuonekaa- supitoisuuksia. Erityisesti trooppisten palmumetsien maaperään muodostuu paksuja mustan mullan tai tur- peen kerroksia, joihin varastoituu hehtaaria kohti huo- mattavan suuria määriä hiiltä. Brasilian palmumetsistä on mitattu jopa kuuden metrin paksuisia turvekerroksia. Lisäksi palmujen välissä voitaisiin kullakin hehtaarilla kasvattaa muutamia kymmeniä paljon niitä suuremmik- si kasvavia varjo- tai ylispuita. Koska palmut ovat niin sanottuja C3-kasveja, niiden pitäisi hyötyä osittaisen varjon lämpötiloja laskevasta vaikutuksesta. (Lähteenoja ym. 2009.)

Biopolttoaineiden tuottaminen tulee siis todennäköi- sesti olemaan halvinta tropiikissa. Onkin mahdollista, etteivät pohjoiset biopolttoaineet pysty ajan mittaan kilpailemaan trooppisen tuotannon kanssa. Suomen ja muiden pohjoisten alueiden metsissä kannattaisikin ehkä vastedes keskittyä tuottamaan arvokasta, hitaas- ti kasvanutta tukkipuuta sekä energiapuuta aurinko-, tuuli- ja vesivoimaa täydentäviä, paikallisia sähkön ja lämmön yhteistuotantolaitoksia varten. Hyvin suunni- teltu energiapuun ja tukkipuun yhteistuotanto työllistäisi enemmän ihmisiä kuin nykyiset metsätalouden muodot.

Lisäksi Suomi voisi tulevaisuudessa ansaita merkittä- viä tuloja myös muuttamalla osan metsistään ylipitkällä,

200 tai 300 vuoden kierrolla kasvatettaviksi hiilivarastometsiksi. Niissä kannattaisi viljellä hyvin suuriksi kasvavia ja pitkäikäisiä puita, kuten siperianlehtikuusta ja douglaskuusta, 150–400 rungon hehtaarikohtaisella tiheydellä. Lopullinen hiilivarasto saattaisi tällöin hyvillä mailla kasvaa 500–1 000 tonniin hehtaarilta, tai hiilidioksidina laskien 1 700–3 700 tonniin. Tärkein tulonlähde olisivat hiilidioksidin poistokorvaukset, joiden arvon on ennakoitu jo suhteellisen pian nousevan jonnekin 20 ja 40 euron välille. Lisäksi hiilivarastometsät palvelisivat kotimaista ja kansainvälistä turismia, luonnonsuojelua ja metsien virkistyskäyttöä. Taimien juuriin voitaisiin ennen istutusta ympätä arvokkaita ruokasieniä tuottavien mykorritsasienien, kuten herkkutatin tai kantarellin, rihmastoa. Silloin kun jokaisen puun jokainen isompi juuri tuottaa arvokkaita kauppasieniä, keskimääräiset hehtaarikohtaiset sienisadot voivat nousta yllättävän suuriksi. Ainakin osa puista voitaisiin myydä arvokkaaksi sahatavaraksi esimerkiksi 200 vuoden päästä, sitten kun ilmastokriisi on ohitettu.

## Veroparatiisien nujertaminen

Hyvinvointivaltion säilyttäminen edellyttää väistämättä veroparatiisien saariston purkamista. Jos veronkiertojärjestelmä jatkaa kasvuaan, yhä suurempi osa kansalaisista ja yhtiöistä jättää vastaisuudessa valtaosan tai kaikki veronsa maksamatta, ja hyvinvointivaltio romahtaa, kun jäljellä olevat veronmaksajat menettävät luottamuksensa ja uskonsa järjestelmän toimivuuteen ja oikeudenmukaisuuteen. Veroparatiisien saaminen kuriin ei varmaankaan nykyisessä tilanteessa ole mahdollista ilman laajaa joukkoliikehdintää. Jos kuitenkin vaatimusten taakse saadaan riittävästi voimaa, veroparatiisien merkitys on helppo marginalisoida suhteellisen yksinkertaisin toimenpitein. Tärkeimpiä yksittäisiä asioita olisi pakottaa ylikansalliset yritykset yksilöimään vuosiraportteissaan

ja tilinpäätöksissään tulonsa ja voittonsa myös maakohteisesti (Shaxson 2012).

Menettelytapa on kuitenkin mahdollinen vain, jos ylikansalliset yhtiöt saavat nykyisen mallin mukaan ilmoittaa tulonsa ja voittonsa könttösummina kertomatta, miten ne jakautuvat eri maiden kesken. Konsernitason yhteisverotus vaikuttaisi samaan suuntaan. Olisi myös tärkeää tukea kolmannen maailman maiden taistelua veroparatiiseja vastaan kehitysyhteistyövaroin. Kehitysyhteistyövaroja pitäisi käyttää paljon nykyistä enemmän projekteihin, jotka auttavat kolmannen maailman maita suunnittelemaan ja rakentamaan kestäväällä pohjalla olevia verotusjärjestelmiä. Tämä olisi hyvin perusteltu tapa käyttää eurooppalaisten veronmaksajien varoja, sillä kolmannen maailman maat menettävät nykyään veroparatiisien takia vähintään kymmenen euroa (ja todennäköisesti vielä paljon enemmän) kutakin teollisuusmailta tulevaa kehitysapueuroa kohti.

Lontoon Cityn ympärille muodostuneeseen veroparatiisien saaristoon pitäisi kiinnittää erityistä huomiota, sillä se on monella tapaa koko järjestelmän ydin. Sen sijaan, että maailman ihmiset ihailevat ja diggailevat Lontoota ja Britanniaa, niitä pitäisi kohdella kuten apartheidin aikaista Etelä-Afrikkaa. Maailman ihmisille pitäisi kertoa, että Britannian ja Lontoon Cityn toiminta on jälleen aiheuttanut suurta vahinkoa ei vain sadoille, vaan tuhansille miljoonille ihmisille. Näin tapahtuu jo toisen kerran maailmanhistorian aikana: brittiläisen imperiumin toiminnan seurauksena Kiina ja Intia olivat vuonna 1900 suunnilleen yhtä varakkaita kuin 1600-luvun puolivälissä.

Nicholas Shaxson on ehdottanut yhdeksi ratkaisuksi myös kansainvälistä, maaomaisuuden verottamista vaativaa kampanjaa. Maan ja muiden kiinteistöjen verottaminen siirtäisi kertaheitolla suuren osan veroparatiisien kautta kulkevista bisneksistä laittomalta lailliselle puolelle. Maan verottaminen saattaisi myös helpottaa maareformien etenemistä monissa maissa. Esimerkiksi Brasilian suurmaanomistajien ei enää kannattaisi käyttää



hyviä viljelymaita muutaman lihakilon vuodessa hehtaaria kohti tuottavaan karjankasvatukseen, jos he joutuisivat maksamaan kustakin hehtaarista joka vuosi edes vähän veroa. Kenenkään ei enää kannattaisi äänestää veroparatiisien kontrolloimista vastustavia poliitikkoja. Heistä monilla on todennäköisesti henkilökohtainen syy vastustaa kaikkia veroparatiisien valvontaa tiukentavia lainmuutoksia. (Shaxson 2012.)

Yhteiskunnallisen vakauden säilyttämiseksi pitäisi edellä kuvaamani toimien lisäksi tehdä vielä kaksi asiaa. Ammattiyhdistysliikkeen pitäisi uusia järjestäytymismuotojaan, niin että se saa riveihinsä myös pätkätyöläiset ja muut hyvin epävarmojen työsuhteiden varassa elävät ihmiset. Erityyppisistä pätkätoista on nopeasti tulossa työelämän valtavirta. Jos ammattiyhdistys ei reagoi asiaan ajoissa ja tarpeeksi nopeasti, se saattaa ainakin väliaikaisesti marginalisoitua yhteiskunnallisena voimana. Köyhimpien väestönsien toimeentulon ja arvokkuuden varmistamiseksi olisi myös tärkeä päästä lopultakin eteenpäin jo pitkään esillä olleen kansalaispalkkajärjestelmän tai negatiivisen tuloverotusjärjestelmän laatimisessa.

## Lähteet

Banerjee Abhijit, Duflo Esther. Poor economics. London: Penguin, 2011.

Blumenkrantz Carla, Gessen Keith, Greif Mark. Occupy! Helsinki: Into, 2012.

Emmerson Charles. The future history of the Arctic. How climate, resources and geopolitics are reshaping the North, and why it matters to the world. London: Vintage, 2010.

Hansen James. Storms of my grandchildren. The truth about the coming climate catastrophe and our last chance to save humanity. London: Bloomsbury, 2011.

Höleman Jens A, Kirillov Sergey, Klagge Torben, Novikhin Andrey, Kassens Heidemarie, Timokhov Leonid. Near-bottom

water warming in the Laptev Sea in response to atmospheric and sea-ice conditions in 2007. Polar Research 2011; 30 (6425). DOI: 10.3402/polar.v30i0.6425.

Isomäki Risto. Kohti vuotta 1929? Vapaakauppa, työttömyys ja ääri liikkeen nousu. Helsinki: Like, 2000.

Isomäki Risto. 66 ways to absorb carbon and improve the Earth's reflectivity, from mad scientist solutions to reasonable options. Helsinki: Into, 2011a.

Isomäki Risto. Öljypalmukysymys. Helsinki: Into, 2011b.

Isomäki Risto, Pettay Esko. Ships, sulphur and climate. Is it a good time to reduce sulphur emissions from shipping? Helsinki: Into, 2011.

Lauer Axel, Eyring Veronika, Corbett James J, Wang Chengfeng, Winebrake James J. Assessment of near-future policy instruments for oceangoing shipping. Impact on atmospheric aerosol burdens and the Earth's radiation budget. Environmental Science and Technology 2009; 43 (15): 5592–5598.

Lähteenoja Outi, Ruokolainen Kalle, Schulman Leif, Oinonen Markku. Amazonian peatlands. An ignored C sink and potential source. Global Change Biology 2009; 15 (9): 2311–2320.

Marshall Michael. Panel price crash could spark solar revolution. New Scientist, 4 February 2012.

McGuire Bill. Waking the giant. How a changing climate triggers earthquakes, tsunamis and volcanoes. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Rubin Jeff. Why your world is about to get a whole lot smaller. Oil and the end of globalisation. London: Virgin Books, 2010.

Shakhova Natalia, Semiletov Igor, Salyuk Anatoly ym. Extensive methane venting to the atmosphere from sediments of the East Siberian Arctic Shelf. Science 2010; 327: 1246–1250.

Shaxson Nicholas. Aarresaaret. Miehet jotka ryöstivät maailman. Helsinki: Into, 2012.

Strahan David. The last oil shock. A survival guide to the imminent extinction of petroleum man. London: John Murray, 2007.

## Timo Järvensivu, Paavo Järvensivu, Tiina Schmidt ja Petri Palmu **Työ ekologisesti ja sosiaalisesti kestävässä tulevaisuudessa**

### **Työ tuottaa hyvinvointia – ja pahoinvointia**

Ihmiskunnan kestävä tulevaisuus edellyttää ekologisuu-  
suutta ja sosiaalista hyvinvointia. Ekologisuus tarkoittaa  
monimuotoisen luonnon turvaamista sekä elämistä  
yhden maapallon rajallisilla resursseilla. Sosiaalinen  
hyvinvointi rakentuu muun muassa perustarpeiden  
täytymisestä, yksilöiden toimintavapauksista, yhteis-  
öllisyydestä, monikulttuurisuudesta, tasa-arvosta ja  
oikeudenmukaisuudesta. Ihminen rakentaa – aineellisen  
elintason ohella – ekologista ja sosiaalista hyvinvointia  
kaikella toiminnallaan.

Tässä kirjoituksessa tarkastelumme keskiössä on työ  
ja sen yhteys hyvinvoinnin rakentamiseen ja rakentu-  
miseen. Työ on moniulotteinen käsite ja sen käytännöt  
sitäkin monimuotoisemmat. Laajasti ottaen työ voidaan  
määritellä ihmisen toiminnaksi, joka tuottaa arvoa. Työ  
on lähtökohtaisesti positiivinen käsite. Työllä rakenne-  
taan hyvinvointia. Yksilötasolla työntekeä on yksi keskei-  
simmistä elintason ja hyvän elämän rakennuspalikois-  
ta. Työllä tuotetaan kaikki hyödykkeet ja palvelut, joita  
me tarvitsemme ja kulutamme. Kaiken kaikkiaan työ  
mahdollistaa nykyisenkaltaisen hyvinvointivaltion ole-  
massaolon ja antaa toivoa paremmasta tulevaisuudesta.

Työllä on kuitenkin myös haitallisia ulkoisvaikutuk-  
sia, eli työ voi tuottaa myös pahoinvointia. Esimerkiksi  
viimeisten kahdensadan vuoden aikana fossiilisen ener-  
gian kasvava hyödyntäminen on mahdollistanut maata-  
loustyön tuottavuuden lisäämisen ja maailman kasvavan  
väestön ruokkimisen, mutta samalla on ruokittu myös

ilmastonmuutosta ja vaarannettu tulevien sukupolvien  
hyvinvointi (energiakysymyksistä ks. Jarna Pasanen ja  
Marko Ulvila sekä Risto Isomäki edellä). Onkin ilmeistä,  
että työtä ei tule tarkastella yksisilmäisesti ajatellen, että  
enempi on aina parempi – on tarkasteltava paitsi työn  
määrää myös sen laatua.

### **Palkkatyö ja kilpailuvaltio murroksessa**

Palkkatyö on Suomessa ja muissa teollistuneissa valtiois-  
sa yleisin työnteon muoto. Väestön valtaosan elintaso,  
sosiaalinen asema ja yhteiskunnan arvot rakentuvat  
ammattimaisen ansiotyön ympärille. Palkkatyön ny-  
kyinen asema liittyy pääosin 1900-luvulla tapahtuneisiin  
elinkeinorakenteen muutoksiin, teollistumiseen, massa-  
tuotannon kasvuun, väestön kaupunkilaistumiseen ja  
amatillistumiseen. Palkkatyöyhteiskunta on erotta-  
mattomasti myös kulutusyhteiskunta. Riittävä rahapalk-  
ka luo ostovoimaa ja kysyntää palkkatyöllä tuotetuille  
yksityisille ja julkisille hyödykkeille. Kulutuskysyntä  
puolestaan ylläpitää tuotantoa ja luo edellytykset työlle,  
talouskasvulle ja hyvinvoinnille.

1950- ja 1960-luvuilla alkanut hyvinvointivaltion  
rakentaminen liittyy kiinteästi fordistiseen oppiin mas-  
satuotannon ja kulutuksen hyvinvointia kasvattavasta  
yhteydestä. Pauli Kettunen (2008), Pertti Haapala (1994)

ja Philip Cerny (1997) ovat kuvanneet yhteiskunnan instituutioiden ja rakenteiden muuttumista sekä hyvinvointivaltion rakentamista prosessina. Tämä prosessi on vahvistanut suhtautumista palkkatyöhön yhteiskunnallisesti normaalina ilmiönä. Siihen on liittynyt vahvasti kollektiivinen järjestäytyminen ja sopiminen. Palkanmääritys teollisuuslaitoksissa oli kollektiivista ja loi pohjan vahvojen työmarkkinajärjestöjen ja työehtosopimusjärjestelmän muodostumiselle.

Hyvinvointivaltiolle ominaisten sosiaalisten tulonsiirtojärjestelmien luominen tuki palkkatyön normalisoitumista, työllistymistä, kansantalouden kasvua ja

kulutusta. Samalla hyvinvointivaltioon sisältyy omanlaisensa ajanhallinta eli ajatus ihmisen elinikäisen työrupeaman tuotosta ja kustannuksista. Hyvinvointivaltio rakentuikin ajatuksille täystyöllisyydestä ja suunniteltavissa olevasta elinikäisestä työajasta. Säännöllisestä kokopäiväisestä ja jatkuvasta työsuhteesta muodostui normaalitila, josta poikkeavia työsuhteita ja työttömyysjaksoja pidetään häiriöinä. Palkkatyöyhteiskunnassa työ ja palkkatyö samaistuivat. Fordistisen mallin mukaisen teollisen massatuotannon, -kulutuksen sekä palkkatyön voidaan oikeutetusti katsoa lisänsä vaurautta ja luoneen edellytykset hyvinvointivaltion muodostumiselle.



Yhä useampien saataville ulottuvat kulutustavarat ja elintason vähittäinen nousu lisäsivät yhteiskunnallista tasa-arvoa teollistuneissa maissa 1900-luvun jälkipuoliskolla. Kasvava kulutushyödykkeiden ja vapaa-ajan määrä loivat lisäedellytyksiä kulutuksen kasvulle, eriytymiselle ja yksilöitymiselle. Samanaikaisesti hyvinvointivaltio loi puitteet elinikäisen työuran toteutukselle suojelemalla työvoimaa pääoman liikkeiltä ja kehittämällä työvoimatarpeita vastaavaa koulutusta. Tuotannon kasvu, elintason nousu sekä väestön ja hyvinvoinnin kasvu johtivat myös luonnonvarojen käytön moninkertaistumiseen ja ympäristön muutoksiin.

Siirtyminen teollisesta ja kansallisesta ajasta jälkiteolliseen ja globaaliin aikaan on monin tavoin horjuttanut aikaisemman yhteiskuntamallin instituutioita ja rakenteita. Poliittisen doktriinin muutos, globalisaatio ja informaatioteknologian kehittyminen ovat mahdollistaneet pääoman ja yritysten liikkumisen valtiosta toiseen. Pääoman ja työn globalisoituminen mahdollistaa maiden välisten kehityserojen hyväksikäytön ja murentaa työntekoa koskevaa säätelyä. Hyvinvointivaltiot ovat muodostumassa kilpailuvaltioiksi, joiden toiminnan keskiössä on hyvinvointipalveluiden tuottamisen ja kansalaista suojaavien interventoiden sijaan kansallisen kilpailukykyyn vahvistaminen yritysten toimintaedellytyksiä tukemalla.

Elinkeinorakenteiden ja työmarkkinoiden uudelleenjärjestäytyminen on jälkiteollisissa maissa johtanut siihen, että aikaisempi ”normaali” täystyöllisyyteen ja elinikäisyyteen perustuva työajan järjestäminen on kyseenalaistettu. Huomattava työttömyys, työelämän joustot ja työurien katkonaisuus ovat muuttumassa uudeksi normaalitilaksi, vaikka julkisessa keskustelussa nämä rakenteelliset ongelmat usein kytketään yksilöiden tai sukupolvien ominaisuuksiin. Samanaikaisesti elintasoerot Suomessa ja monissa muissa hyvinvointivaltioiksi mielletyissä valtioissa ovat kasvaneet.

Kilpailuvaltiossa palkkatyötä jäsentävät instituutiot ja lainsäädäntö ovat murroksessa, mutta kulutus on

säilyttänyt asemansa taloudellista kasvua ylläpitävänä voimana. Kulutukseen ja ”joustavaan” palkkatyöhön perustuva yhteiskunnan sosiaalinen ja ekologinen kestävyys ovat kuitenkin monin tavoin kyseenalaistettavissa. Useimmiten ratkaisuna tähän kestävyysvajeeseen nähdään kuluttajapoliittinen toiminta, yksittäisten kuluttajakansalaisten kyky tehdä vastuullisia valintoja ja näin ohjata markkinoiden toimintaa. Sosiaalisesti ja ekologisesti kestävää tulevaisuutta on kuitenkin mahdotonta ajatella ilman ratkaisua siihen, miten yksilöt tai yhteisöt voivat löytää kestäviä tapoja ansaita elantonsa ja pitää yllä hyvinvointia.

Palkkatyön, kulutuksen, talouskasvun ja hyvinvointivaltion yhteen kietoutunut historia ohjaa tämän päivän yhteiskunnallista keskustelua. Esimerkiksi yksittäisten ihmisten pyrkimykset kohtuullistaa omaa elämäntapaansa ja työelämänsä mielletään hyvinvointivaltion ylläpidon kannalta kestävämmiksi. Kestävä yhteiskuntaa tavoiteltaessa tulee keskustelua laajentaa koskemaan kestävä kulutuksen lisäksi myös kestävä työtä. Yhtenä ratkaisuna kestävyysongelmaan voikin olla työn käsitteen ymmärtäminen palkkatyötä ja kulutusta laajemmassa merkityksessä.

## Kasvutalouden yksiulotteinen näkökulma työhön

Usein työn arvoa tarkastellaan taloudellisten vaikutustensa kautta. Taloudellinen näkökulma tarkastelee työtä rahakeskeisesti: yksilöt rakentavat omaa hyvinvointiaan tekemällä palkkatyötä ja yhteiskunta kerää tästä työstä – suoraan palkkaveroina ja välillisesti arvonlisäveroina – verotuottoja hyvinvointipalvelujen rahoittamiseen (rahakeskeisyydestä ks. myös Hilikka Pietilä). Työ on sitä arvokkaampaa, mitä enemmän siitä maksetaan palkkaa ja mitä enemmän se vahvistaa hyvinvointivaltion veropohjaa. Työ ja hyvinvointi ovat lisäksi kietoutuneet tiiviisti talouskasvuun. Useat ekonomistit ovat arvioineet,

että talouden on kasvettava arviolta kahdesta kolmeen prosenttia vuodessa, jotta työllisyystilanne pysyy hyvänä ja hyvinvointipalvelut pystytään rahoittamaan (Knotek 2007; Zanin ja Marra 2012), joskin nopean talouskasvun järjestyksessä julkisen talouden tasapainottamisen kannalta on myös kiistetty (ks. esim. Andersen ym. 2007). Talouskasvusta on joistakin kriittisistä arvioista huolimatta muodostunut maailmanlaajuisesti, myös Suomessa, talouspolitiikan keskeinen tavoite.

Samanaikaisesti talouskasvun ekologiset ja osin myös sosiaalisen hyvinvoinnin rajat ovat tulleet yhä ilmeisemmiksi (Victor 2008; Latouche 2010; Jackson 2011). Talouskasvua ei ole kyetty kytkemään irti luonnonresurssien ylikäytöstä. Hyvinvointivaltion keskeinen dilemma onkin siinä, että se perustuu jatkuvaan talouskasvuun, vaikka talouskasvu samanaikaisesti vaarantaa maapallon ekosysteemien kestävyys. Yhteiskunnan rakenteita tulisikin nopeasti kehittää sellaisiksi, että hyvinvointia voidaan tuottaa ilman talouskasvua (Jackson 2011; Latouche 2010; Victor 2008; ks. myös Jukka Hoffrén tässä teoksessa). Jotta tämä olisi mahdollista, työn arvo tulisi määritellä vähemmän taloudellisten vaikutustensa ja enemmän suorien hyvinvointivaikutustensa perusteella.

Talouskasvua korostava näkökulma työhön edustaa heikkoa kestävyysmääritelmää, jossa työn vaikuttavuus- ja kestävyysnäkökulmat ovat alisteisia taloudelliselle näkökulmalle. Vahvempi kestävyysnäkökulma asettaa työn hyvinvointivaikutukset ja ekologisen kestävyys etusijalle (Räikkönen 2011). Vahvasta kestävyysnäkökulmasta tarkasteltuna työ voi olla arvokasta ja kestävää siitä huolimatta, että se on taloudellisesti kannattamatonta.

Ekologisesti ja sosiaalisesti hyvinvoivassa yhteiskunnassa työn palkka- ja verotusarvo ei voi olla työn ainoa tai edes suurin oikeutus (Gorz 1999). Palkkaa ja verohyötyjä tuottava työ voi toki koostua mielekkästä tekemisestä, mutta usein työn sisältö voi olla monin tavoin mielettömäkin. Samanaikaisesti mielekkästä tekemistä ja arvokasta elämää on myös palkkatyön ulkopuolella (Gorz 1999; Demos Helsinki 2009; EVAn arvo- ja asennetutkimus

2010; Latouche 2010; Jackson 2011). Yleisesti ottaen kasvutalouden rinnalla toimii myös muita toimintakulttuureja, kuten nuukuuden eetos, jonka merkityksestä suomalaisessa kulttuurissa Mikko Jalas ja Jenny Rinkinen keskustelevat tässä kirjassa.

## Viitekehys työn arvon määrittämiseen

Voimme syventää työn arvoanalyysiä viitekehyksellä, jossa tarkastellaan samanaikaisesti palkallista ja palkatonta työtä sekä työn merkityksellisyttä ja merkityksettömyyttä. Tämä analyysi on järkevää tehdä erikseen yksilön eli työntekijän näkökulmasta (ks. taulukko 1, s. 108) sekä yhteiskunnan ja ympäristön hyvinvoinnin näkökulmasta (ks. taulukko 2, s. 108). Tässä on hyvä huomioida, että termin ”hyvinvointi” käyttäminen termien ”ympäristö” tai ”luonto” yhteydessä ei ole yksinkertainen sanavalinta, kuten Risto Willamo tämän kirjan alussa osoittaa.

Länsimaat, Suomi muiden mukana, ovat markkinatalouksia. Markkinatalous perustuu rahalla tehtävään vaihdantaan, minkä vuoksi länsimaissa työtä arvotetaan ymmärrettävästi usein työstä maksettavalla rahapalkalla. Arvokasta työtä on sellainen työ, josta saa paljon palkkaa, ja vähemmän arvokasta on työ, josta saa vain vähän palkkaa. Kuitenkin myös sellainen tekeminen, josta ei makseta rahapalkkaa, voi olla työntekijälle itselleen arvokasta. Mielekäs tekeminen ei aina saa motivaatiotaan palkasta, ja joskus rahapalkka voi myös vähentää motivaatiota mielekkääseen tekemiseen (Deci ja Ryan 2007).

Työn merkityksen määrittäminen yksilötasolla lähtee työntekijästä itsestään, eli työn yksilötason merkitystä ei voida määritellä yleisesti. Esimerkiksi moni siivousta palkkatyönä tekevä pitää työstään (taulukon 1 solu 1), mutta monille sama työ on merkityksetön päivittäinen rutiini, jolla ei ole muita arvoja kuin ansaittu rahapalkka ja sitä kautta saavutettu elintaso (solu 2). Oman kodin

palkaton siivoaminen on yhdelle antoisaa arjen tekemistä (solu 3) ja toiselle harmillinen pakko muuten mukavassa arjessa (solu 4).

Samaan tapaan voidaan tarkastella työn arvoa myös yhteiskunnallisella tasolla asettamalla samaan viitekehukseen yhtäältä verotuloja tuottava ja tuottamaton työ sekä toisaalta yhteiskunnan ja ympäristön hyvinvointia lisäävä ja tuhoava työ (ks. taulukko 2).

Hyvinvointivaltion palveluiden ylläpitäminen vaatii verotuloja, joita työ tuottaa paitsi suoraan palkkaveroina myös epäsuoraan arvonlisäveroina. Tästä näkökulmasta kaikki työ, joka tuottaa valtiolle ja kunnille verotuloja – tai on muutoin perusteltavissa investointina tulevaisuuden verotulojen kasvattamiseksi tai veromenojen pienentämiseksi – on hyväksyttävää ja tarpeellista (taulukon 2 solut 1 ja 2). Kaikki sellainen toiminta tai toimimattomuus, kuten työttömyys tai monenlainen

vapaaehtoistyö, joka ei tuota verotuloja eikä ole perusteltavissa investointina tulevan veropohjan vahvistamiseen (solut 3 ja 4), on arvottomampaa kuin sellainen työ, jonka taloudelliset hyödyt on helpommin osoitettavissa.

Yhteiskunnallisella tasolla työn arvottaminen verohyötyjä laskemalla on suhteellisen yksinkertainen toimenpide. Tämänkaltaisen työn arvottaminen on kuitenkin ongelmallista, jos samalla unohdetaan työn muut vaikutukset. Työn verohyödyt voivat valua hukkaan, mikäli työ on yhteiskunnan tai ympäristön näkökulmasta haitallista ja verotuotot hukkuvat työn tuottamien haittojen hoitamiseen. Esimerkiksi uudet kauppakeskukset yhtäällä tuovat työtä ja vastaavat asiakkaiden tarpeisiin, mutta toisaalla autioittavat yhteisöjä, estävät asiakkaiden tarpeisiin vastaamisen ja tuottavat ympäristöhaittoja lisäämällä tarpeetonta autoilua.

**Taulukko 1.** Työn arvo työntekijän näkökulmasta.

| <i>Työntekijän näkökulma työn arvoon</i> | <b>Työ on merkityksellistä työntekijälle itselleen</b> | <b>Työ ei ole merkityksellistä työntekijälle itselleen</b> |
|--|--|--|
| <b>Työstä saa rahapalkkaa</b>            | 1  | 2  |
| <b>Työstä ei saa rahapalkkaa</b>         | 3  | 4  |

**Taulukko 2.** Työn arvo yhteiskunnan ja ympäristön näkökulmasta.

| <i>Yhteiskunnan ja ympäristön näkökulma työn arvoon</i> | <b>Työ lisää yhteiskunnan ja ympäristön hyvinvointia</b> | <b>Työ ei tuota tai jopa tuhoaa yhteiskunnan ja ympäristön hyvinvointia</b> |
|---|--|---|
| <b>Työ tuottaa verotuloja yhteiskunnalle</b>            | 1  | 2   |
| <b>Työ ei tuota verotuloja yhteiskunnalle</b>           | 3  | 4   |

Ensisijaista on ymmärtää työn suorat ja epäsuorat hyvinvointivaikutukset. Ekologisesti ja sosiaalisesti arvokkaaksi määriteltävä työ voi tuottaa tai olla tuottamatta verotuloja (taulukon 2 solut 1 ja 3). Arvottomaksi määritellään työ, joka vähentää yhteiskunnan tai ympäristön hyvinvointia (solut 2 ja 4). Työn laajempia vaikutuksia on ainakin osin mahdollista tarkastella ottamalla verolaskelmissa huomioon työn tuottamat haitat ja verottamalla näitä haittoja tai muutoin laskemalla haitat mukaan työn hintaan. Viimeaikaiset bruttokansantuotetta ja muita hyvinvointimittareita vertailevat tutkimukset kuitenkin osoittavat, että näitä laskelmia ei ole tehty tai kyetty tekemään riittävässä määrin (Stiglitz ym. 2009; Hoffrén ja Rättö 2011). Työn arvon laajempi tarkastelu näyttäisi olevan yksinkertaista taloudellista tarkastelua monimutkaisempi toimenpide.

Työn nykyistä parempi arvottaminen edellyttää kokonaisvaltaista työn sisältöön ja kontekstiin tutustumista. On kuunneltava kaikkia niitä, jotka osallistuvat työn tekemiseen ja joihin työn vaikutukset kohdistuvat – tulevia sukupolvia unohtamatta. Samalla on muistettava, että työn vaikutukset eivät kohdistu vain ihmisiin vaan myös luonnolliseen ja rakennettuun ympäristöön. Työn uudelleen arvottaminen edellyttää laajaa yhteiskunnallista keskustelua ja demokraattista päätöksentekoa.

## Kohti hyvinvointikeskeistä työpolitiikkaa

Edellä todettiin, että työn arvo ei ole objektiivinen suure. Työn käsite ja sisältö rakentuvat viime kädessä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Työn arvosta on periaatteessa olemassa yhtä monta käsitystä kuin on ihmisiäkin, mutta julkisen keskustelun myötä työn arvosta rakentuu myös jaettuja näkemyksiä. Poliitiikan tehtävä on tehdä tällaisesta julkisesta keskustelusta läpinäkyvää ja yhteistä niin, että tarvittava päätöksenteko on demokraattisesti tasapuolista ja oikeudenmukaista.

Poliittinen keskustelu työstä lähtee usein liikkeelle työn rahataloudellisista näkökulmista. Kuinka paljon palkkoja maksetaan tai tulisi maksaa? Miten tuemme (palkka)työllisyyttä parhaiten? Miten turvataan parhaiten hyvinvointivaltion rahoitus pohjan kestävyys? Tärkeiksi tavoitteiksi ovat nousseet erityisesti talouskasvu, työllisyys sekä ”työurien pidentäminen alusta, keskeltä ja lopusta”, kuten vuoden 2011 eduskuntavaalikeskustelu osoitti.

Keskittyminen tämänkaltaisiin määrällisiin kysymyksiin jättää työn laadullisen tarkastelun vähemmälle huomiolle. Näin työn ”tarpeellisuus” on jätetty markkinavoimien eli käytännössä kuluttajien sekä työntekijöiden ja työnantajien preferenssien ohjailun varaan. Voidaan sanoa, että rahataloudelliseen näkökulmaan keskittyvä työpolitiikka on rahapalkka- ja verotulokeskeistä (ks. taulukko 3 s. 110, solut A ja B).

Vaihtoehtoinen – yhteiskunnan ja ympäristön hyvinvoinnin kannalta kestävämpi – tarkastelutapa lähtee liikkeelle ensisijaisesti työn suorista ja epäsuorista hyvinvointivaikutuksista. Tätä näkökulmaa voidaan kutsua hyvinvointikeskeiseksi politiikaksi (ks. taulukko 3, solut C ja D). Hyvinvointikeskeinen politiikka on ensisijaisesti työn ekologisten ja yhteiskunnallisten vaikutusten määrittelyä ja vasta tämän jälkeen työn rahataloudellista arvottamista.

Rahapalkka- ja verotulokeskeinen työpolitiikka ja hyvinvointikeskeinen työpolitiikka voivat parhaimmillaan molemmat ohjata toimintaa ainakin osin samaan suuntaan. Esimerkiksi taulukon 3 soluun 1 voidaan päätyä molemmista lähtökohdista. Ongelmallisempaa on se, että rahapalkka- ja verotulokeskeinen politiikka voi pahimmillaan lisätä panostuksia ekologista ja sosiaalista pahoinvointia lisäävään työhön (solu 2) ja vähentää ymmärrystä rahatalouden ulkopuolisen, mutta hyvinvointia lisäävän työn arvosta (solu 3). Taulukon 3 solu 4 määrittää molemmista näkökulmista arvottomaksi työksi.

**Taulukko 3.** Rahapalkka- ja verotulokeskeinen vs. hyvinvointikeskeinen työpolitiikka.

|   |   | Hyvinvointikeskeinen politiikka                      |   |
|---|---|--|---|
|   |   | C. Työ lisää yhteiskunnan ja ympäristön hyvinvointia | D. Työ ei tuota tai jopa tuhoaa yhteiskunnan ja ympäristön hyvinvointia |
| Rahapalkka- ja verotulokeskeinen politiikka | A. Työ tuottaa yksilölle palkkaa ja verohyötyjä yhteiskunnalle    | 1  | 2   |
|   | B. Työ ei tuota yksilölle palkkaa eikä verohyötyjä yhteiskunnalle | 3  | 4   |

Hyvinvointikeskeinen politiikka nostaa työn ekologisen ja yhteiskunnallisen arvon rahapalkka- ja verotulokeskeisen näkökulman edelle. Tämänkaltaisen työn arvon uudelleenmäärittely edellyttää suoraa demokratiaa eli kansalaisia laajasti aktivoivaa yhteiskunnallista keskustelua. Tästä teemasta kirjoittaa Olli Tammilehto tässä kirjassa. Suora demokratia on vaativaa, mutta se tarjoaa mahdollisuuden uudistaa totunnaisia yhteiskunnallisia käsityksiä kansalaisten omista näkemyksistä lähtien ja niitä rikastaen (Ryfe 2005). Kansalaislähtöinen keskustelu lisäisi politiikan ymmärrettävyyttä ja läpinäkyvyyttä: keskustelua käytäisiin työn konkreettisista sisällöistä ja vaikutuksista, ei abstrakteista palkkatasoista tai verotutoista. Työntekijöiden arjen ja poliitikkojen käymän keskustelun väliltä löytyisi selkeä yhteys, mikä lisäisi politiikanteon hyväksymistä äänestäjien keskuudessa.

Yhteiskunnallisesti merkityksellisen työnteon tukeminen olisi myös keino purkaa talouden kasvupakkoa. Kestävämpi vihreä talous saisi mahdollisuuden. Nykyisessä talouskasvun oravanpyörässä kaikki palkkatyö on arvokasta. Todellisuudessa moni nyt arvokkaana pidetty työ tuottaa ekologista ja yhteiskunnallistakin pahoinvointia. Hyvinvointikeskeinen politiikka vähentäisi hyvinvointia tuhoavien töiden tekemistä ja lisäisi hyvinvointia edistävien tehtävien arvostusta. Tätä kautta

veropohjan kestävyys korjaantuu osin ilman talouskasvuakin.

Kun käsityksemme työn arvosta muuttuu, voimme joutua purkamaan käsityksiämme myös hyvinvointivaltion perusteista. On mahdollista, että ekologisesti kestävämmän työn karsiminen heikentää hyvinvointivaltion rahoitus pohjaa pakottamalla karsimaan saavutettuja etuja – jotka luulimme ansainneemme, mutta jotka nyt paljastuvatkin kestävämmiksi lainoiksi tulevilta sukupolvilta. Esimerkiksi tulevien eläkkeiden maksaminen voi vaikeutua merkittävästi, mikäli talouden koko on sopeutettava ekologisiin rajoihin rajummin kuin tähän asti on yleisesti oletettu. Hyvinvointivaltion rahoitus pohja ei kuitenkaan väistämättä rapaudu kestävämmän työn karsimisen tuloksena. Työn tarve ei lopu, vaan voi käydä jopa päinvastoin. Kestävämmästä työstä vapautuvat resurssit siirtyvät suurelta osin kestävämpiin kohteisiin lisäten hyvinvointia, tuottaen verotuloja ja säästäten ympäristön tuhoamisesta aiheutuissa kuluissa.

Hyvinvointikeskeinen työpolitiikka on askel, joka meidän on otettava, mikäli haluamme turvata kestäväns tulevaisuuden. Se voi merkitä osittaista luopumista nykyisenkaltaisesta hyvinvointivaltiosta, mutta samalla se on askel kohti laadukkaampaa tulevaisuutta. Hyvinvointikeskeinen työpolitiikka ylistäisi laadukasta työtä. Työn



tehokkuutta ei arvioitaisi ensisijaisesti taloudellisuuden tai kustannustehokkuuden perusteella, vaan esimerkiksi työn laadun, kestävyys- tai elinvoimaisuuden näkökulmasta. Työn tuottavuuden sijaan voisimme keskustella aiempaa enemmän työn hyvydestä, estetiikasta ja kauneudestakin.

Uusi tarkastelutapa auttaisi nostamaan esille myös niitä työn muotoja, jotka ovat nyt jääneet vähäisemmälle huomiolle tai piiloon. Esimerkiksi palkattomien kotitöiden merkitys on jo tiedossamme. Tulevaisuudessa palkaton kansalaisvaikuttaminen ja aktivismi voitaisiin yhä enemmän nähdä yhteiskunnan tärkeänä uudistusvoimana. Samalla monien nuorten nyt kokema vieraantuminen palkkatyöelämästä voisi kääntyä työn uudeksi renessanssiksi. On kuitenkin syytä painottaa, että monia hyvinvointivaltion palkkatyönä järjestettäviä palveluita ei voi tai kannata rakentaa vapaaehtoisuuden varaan. Tällaisesta kehityksestä on parin viime vuoden aikana kantautunut huolestuttavia signaaleja muun muassa Isosta-Britanniasta.

On ilmeistä, että edellä olevan perusteella poliittisia johtopäätöksiä on järkevää tehdä ensisijaisesti yhteiskunnan tasolla, ei yksilötasolla. Yksilötasolla työn merkityksellisyys riippuu työntekijän omista tarpeista ja näkökulmista, eikä yksilötason toimintaa tule tarpeettomasti kahlita, ellei se ole merkittävästi ristiriidassa yhteisötason hyvinvoinnin kanssa.

## Elinvoimaa työstä

Vakiintuneet tavat arvottaa työtä lähinnä rahapalkan ja verotuoton näkökulmasta eivät ole niin arvokkaita kuin olemme tottuneet ajattelemaan. Työ määritellään liikaa rahatalouden kautta. Voidaan jopa perustella, että nykyinen, yleisesti jaettu käsitys työn arvosta on itsessään arvoa tuhoavaa. Työstä on ainakin osittain rakentunut työn irvikuva.

Ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä ja hyvinvoiva tulevaisuus ei voida rakentaa samoilla käsitteillä ja viitekehyksillä, joilla nykyiset ympäristön ja yhteiskunnan ongelmat ovat syntyneetkin. Työn arvottaminen ensisijaisesti sen tuottaman rahapalkan tai verotuoton kautta vain uusintaa ja vankistaa niitä kehityspolkuja, jotka nykyään vievät ihmiskuntaa kohti epäsuotavaa määränpäättä.

Rahatalouden ulkopuolella tapahtuva ihmisen toiminta – yhden näkökulmasta työttömyys, toisen näkökulmasta hyvä elämä – voi olla monin verroin ekologisesti ja sosiaalisesti arvokkaampaa kuin niin sanottu palkkatyö. Ehkäpä työ määrittyy tulevaisuudessa yhä enemmän ekologisena ja sosiaalisena elämänä itsessään. Teemme työtä, kun osallistumme elämän kiertokulkuun, ja arvokasta työtä on sellainen osallistuminen, joka lisää eikä heikennä luonnon ja ihmisten elinvoimaa.

## Lähteet

Andersen Torben M, Holmström Bengt, Honkapohja Seppo, Korkman Sixten, Söderström Hans Tson, Vartiainen Juhana. The Nordic model. Embracing globalization and sharing risks. Helsinki: ETLA, 2007.

Cerny Philip G. Paradoxes of the competition state. The dynamics of political globalization. Government and Opposition, 1997; 32 (2): 251–274.

Deci Edward L, Ryan Richard M. Facilitating optimal motivation and psychological well-being across life's domains. Canadian Psychology 2007; 49 (1): 14–23.

Demos Helsinki. Hyvän työn manifesti 2009. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 2009. Saatavissa: <[http://www.tem.fi/files/22595/hyvan\\_tyon\\_manifesti\\_2009.pdf](http://www.tem.fi/files/22595/hyvan_tyon_manifesti_2009.pdf)>. Viitattu 2.5.2012.

EVA:n arvo- ja asennetutkimus 2010. Työelämän kulttuurivallankumous. Helsinki: EVA, EVA raportti, 2010. Saatavissa: <[http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2010/06/tyoelaman\\_kulttuuri\\_vallankumous.pdf](http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2010/06/tyoelaman_kulttuuri_vallankumous.pdf)>. Viitattu 2.5.2012.

Gorz André. Reclaiming work. Beyond the wage-based society. Cambridge: Polity Press, 1999.

Haapala Pertti. Työajan lyhyt historia. Julkaisussa: Parikka Raimo, toim. Työ ja työttömyys. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1994: 6–29.

Hoffrén Jukka, Rättö Hanna. Hyvinvoinnin mittarit. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 219–239.

Jackson Tim. Hyvinvointia ilman kasvua. Rajallisen planeetan taloustiede. Suom. Jyri Raivio. Helsinki: HS Kirjat, 2011.

Kettunen Pauli. Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki. Tampere: Vastapaino, 2008.

Knotek Edward S. How useful is Okun's law. Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City 2007; Fourth Quarter: 73–103.

Latouche Serge. Jäähvyäiset kasvulle. Suom. Marja Ollila. Helsinki: Into, Into-pamfletti, 2010.

Ryfe David M. Does deliberative democracy work? Annual Review of Political Science 2005; 8: 49–71.

Räikkönen Timo. The greening of work. How green is green enough? Nordic Journal of Working Life Studies 2011; 1 (1): 117–133.

Stiglitz Joseph E, Sen Amartya, Fitoussi Jean-Paul. Report of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 2009. Saatavissa: <<http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>>. Viitattu 2.5.2012.

Victor Peter. Managing without growth. Slower by design, not by disaster. Cheltenham: Edward Elgar, 2008.

Zanin Luca, Marra Giampiero. Rolling regression versus time-varying coefficient modelling. An empirical investigation of the Okun's law in some Euro area countries. Bulletin of Economic Research 2012; 64 (1): 91–108.





Osallisuuteen vapautuva ihminen



## Olli Tammilehto

### Talouden kasvusta demokratian kasvuun

#### Tuhotaloutta epädemokratian katveessa

Kapitalistinen, kasvuun suuntautunut taloutemme tuottaa suunnatonta tuhoa ja kurjuutta. Viimeistään meneillään oleva ilmastonmuutos ja globaalin ilmastokatastrofin uhka on tehnyt tämän selväksi. Jokaiselle, joka on vaivautunut perehtymään pintaa syvemältä johonkin moderniin tuotannolliseen projektiin, kapitalistinen tuho ja kurjuus on ollut jo kauan tuttua. Esimerkiksi vaatteiden tuotanto – yhtä lailla nyt kuin teollisuuskapitalismin syntyaikoina – on ihmisten ja luonnon räähkäystä. Myös aineettomalta ja puhtaalta vaikuttava informaatiotalous vaatii aineelliseksi pohjakseen ympäri maailmaa satoja hirvittäviä kaivoksia ja tehtaita, joissa tehdään ”vanhanaikaista”, ruumiillista voimaa tai äärimmäistä tarkkuutta ja käden taitoja vaativaa työtä, joka myrkkyjen ja yllärasituksen takia vammauttaa ja jopa tappaa työntekijöitä.

Tämän kaiken pahan tuottaminen ei suinkaan ole mikään satunnainen, korjattavissa oleva järjestelmän ominaisuus. Tuhotuotanto on välttämätöntä, koska muuten kustannukset karkaavat käsistä ja samalla loppuu pääoman kasautuminen, joka tietenkin on kapitalismin olemassaolon ehto. Niinpä talouspuheessa hävitystä kutsutaan kaunistelevasti ”kustannusten ulkoistamiseksi”. Toinen syy tuhon tuottamiseen on markkinoiden luominen: vanhat käyttöesineet ja tuotantokoneistot on aika ajoin mitätöitävä joko vanhentamalla ne ”innovaatioilla”, tuotesuunnittelulla ja mainonnalla tai sitten antamalla niiden tuhoutua tai jopa tuhoamalla ne aktiivisesti

onnettomuuksissa ja sodissa. Tätä jo Karl Marx kutsui aikoinaan ”luovaksi tuhoksi”, mutta 1940-luvulta lähtien samaa termiä alkoivat käyttää Joseph Schumpeterin vanavedessä myös kapitalismin puolustajat.

Miksi ihmiset eivät estä tuhotoimintaa, joka uhkaa jatkuvasti heidän henkeään? Siksi, että on olemassa valtava koneisto, joka suojelee tuhoajia: propagandajärjestelmä, lainsäädäntö, oikeuslaitos, poliisi, armeija ynnä muut. Miksei tätä järjestelmää ole muutettu jo aikaa sitten? Ensinnäkin siksi, että institutionaalinen demokratia, mikäli sitä on, on hyvin vähäistä. Taloutemme perustuu tyranniaan, ja siksi valtiollisella tasolla ihmisten vaikutusmahdollisuuksien on oltava hyvin rajallisia. Toiseksi siksi, että instituutioiden ulkopuolelta tulevat muutosyritykset on onnistuttu torjumaan. Koko sen tuhansia vuosia kestäneen jakson ajan, jolloin on ollut kapitalismia tai sitä muistuttavaa rahataloutta, ihmiset ovat aika ajoin ryhtyneet kapinaan ja halunneet kaataa järjestelmän. Kapinat ovat johtaneet moniin ajoittaisiin lievennyksiin, kuten yksityisten ihmisten velkojen säännölliseen anteeksiantamiseen muinaisessa Kaksoisvirranmaassa, koronkiskontakieltoon keskiajan Lähi-idässä ja Euroopassa sekä valtion suorittamaan tulojen tasaukseen 1900-luvun jälkipuoliskolla. Ne eivät kuitenkaan ole kyenneet saamaan aikaan riittävän syvälle käyvää muutosta.

Viimeisten parinsadan vuoden aikana yksi suurimpia syitä muutosliikkeiden heikkouteen on ollut taloustie-

teen ja yleisen talouspuheen luoma ideologinen sumuverho, joka haittaa huomattavasti taloutemme luonteen ja mahdollisten vaihtoehtojen näkemistä (ks. myös Leena Heleniuksen kirjoitus paradigmoista). Verhon takaa katsottuna talous näyttää epäpoliittiselta, valtiolle vastakkaiselta ilmiöltä, vaikka esimerkiksi nykytaloudelle keskeinen laaja yksityisomaisuusinstituutio syntyy vain valtiollisilla säädöksillä ja pakotuskoneistoilla. Rahan nähdään syntyneen täysin epäpoliittisesti vaihtokaupan aiheuttamien hankaluuksien voittamiseksi, vaikka todellisuudessa tavaroiden päikseen tapahtuvaa välitöntä vaihtoa ei ole esiintynyt missään ennen rahatalouden syntymistä<sup>1</sup>. Rahatalous puolestaan on ollut kaikkialla valtiollinen luomus. Lukuisiin, vain omaa etuaan ajaviin ostajiin ja myyjiin perustuvan markkinatalouden on ajateltu vastaavan sitä, mitä Adam Smith ja kumppanit näkivät ympärillään 1700-luvun Britanniassa, vaikka todellisuudessa vielä silloin yhteisölliset siteet olivat useimpien kohdalla niin voimakkaat, että edes kauppiat eivät ajatelleet vain omaa etuaan. He saattoivat esimerkiksi antaa köyhille ruokaa ”velaksi”, vaikka tiesivät vallan hyvin, ettei velkaa koskaan maksettaisi. Kun sumuverho on suodattanut politiikan ja vallankäytön taloudesta, kaikenlainen tuho näyttää helposti vain välttämättömältä hinnalta, jonka joudumme maksamaan selviytyäksemme ankarassa maailmassa.

Toisaalta kun talouspuheen sumuverho haihtuu, talouden ja politiikan raja häviää. Silloin ei ole mitään syytä olla soveltamatta politiikassa yleisesti hyväksyttyjä periaatteita talouteen. Niistä keskeinen on demokratia.

Kun tästä perspektiivistä hahmottelee nykytilanteelle vaihtoehtoja, ei ole enää kysymys siitä, miten nykyisen talouden tehtävät suoritetaan toisella tavalla, vaan myös siitä, mikä talouden tehtävä oikeastaan on.

Demokratia talouden piirissä on yhteiskunnallisessa keskustelussa ymmärretty ainakin viidellä eri tavalla:

- 1) markkinoiden luonteenomaisena piirteenä
- 2) demokraattisen valtion kautta tapahtuvana valvontana
- 3) työntekijöiden suorittamana valvontana
- 4) työntekijä- tai paikallisyhteisöjen itsehallintona
- 5) talouden toimintalogiikan muuttamisena demokraattiseksi.

Ensimmäisen tavan olenkin jo edellä kyseenalaistanut. Käsittelen seuraavassa muita neljää talousdemokratiakäsitystä. Taustalla on ajatus siitä, että demokratia todellakin on kansanvaltaa. Voin määritellä demokratian esimerkiksi seuraavasti: *Demokratia on kaikkien ihmisten mahdollisimman tasapuolinen oikeus osallistua sekä itseään koskevista asioista päättämiseen että kamppailuun oikeasta tavasta järjestää yhteiset asiat. Demokratiaan kuuluu myös kaikkien mahdollisuus osallistua siihen keskusteluun, jossa päätettävät asiat määritellään.* Kirjituksessani pyrin osoittamaan, miten johdonmukainen demokratian vaatimus johtaisi vallitsevasta näkemyksestä täysin poikkeavaan talouteen, yhteiskuntaan ja elämäntapaan, joka olisi myös ekologisempi kuin useimpien epäpoliittisten luonnonsuojelijoiden utopiat.

## Valvova valtio

Tällä hetkellä yleisin käsitys talousdemokratiasta on leniniläinen ajatus demokraattiseksi mielletystä valtiosta talouden valvojana ja tuotannon tulosten uudelleen jakajana. Vaikka niin tiukkaa otetta taloudesta, kuin aikoinaan oli Vladimir Iljitšillä, ei enää halua juuri

<sup>1</sup> Vaihtokaupan sijasta on ollut tavallista, että henkilö A antaa ensin henkilö B:lle tavarat T tavallaan lahjana, mutta samalla on tulkittu syntyneen epämuodollinen velkasuhde. Myöhemmin B antaa A:lle tavarat U, joka tulkitaan velan osittaiseksi tai ylenmääräiseksi maksuksi. Jälkimmäisessä tapauksessa A onkin velkaa B:lle. Useissa kulttuureissa on pidetty tärkeänä sitä, että kaikki ovat epämuodollisissa velkasuhteissa kaikkien kanssa, jotta yhteisöllinen kanssakäyminen jatkuu. Tästä tarkemmin David Graeberin merkittävässä talousantropologisessa teoksessa *Debt: The first 5,000 years*, joka julkaistiin vuonna 2011.

kukaan, ajatus on edelleen rakenteeltaan sama. Myös globalisaatiokeskustelussa esitetty demokratisointivaihtimukset palautuvat useimmiten tähän: demokraattinen maailmanvaltio tai demokraattisten valtioiden muodostamat globaalit instituutiot panevat yhtiöt kuriin ja laativat kaikkia hyödyttävät kauppasäännöt.

Vaikka nykyisten valtioiden vähäisen demokraattisuuden aiheuttama pulma sivuutettaisiin, jäljelle jää ainakin kaksi suurta ongelmaa. Ensinnäkin ihmiset eivät elä vain taloudesta vaan myös taloudessa. Se, miten elämä työpaikoilla järjestetään, miten työ organisoidaan ja millaisia riskejä ollaan valmiita kantamaan, on mitä suurimmassa määrin kaikkien työntekijöiden oma asia, josta juuri heidän on saatava päättää ja johon päätökseen tarvittavaa paikallista tietoa nimenomaan heillä on. Ajatus siitä, että työntekijät käyttävät valtiodemokratiaa työpaikkansa asioihin vaikuttamiseen, on yhtä mielekäs kuin autolautan käyttäminen kotilammen ylittämiseen.

Toinen suuri ongelma liittyy yleiseen käsitykseen taloudesta hyvinvointia ja muita resursseja tuottavana koneena. Tästä seuraa pyrkimys kasvattaa jatkuvasti tuon koneen tuottoa, koska yhteiskunnassa on aina monia puutteita. Näin talous aina vain paisuu, jolloin sen hallinta käy koko ajan vaikeammaksi. Tämä johtopäätös seuraisi ilmeisesti siinäkin tapauksessa, jos talous todella olisi kone: isoja koneita on vaikea hallita. Johtopäätös on kuitenkin vielä selkeämpi, kun ymmärretään, ettei moderni talous todellisuudessa ole kone. Se on yhteiskunnallinen järjestelmä, jossa valta-asemien luominen ja valankäyttö ovat olennainen osa rikkauksien kasaamisen prosessia. Siksi talouden kasvattaminen lisää taloudellisen eliitin valtaa. Eliitti voi näin ollen entistä paremmin vaikuttaa valtioon omaksi edukseen. Talouden demokraattisen ohjauksen sijasta tapahtuukin niin, että talous tekee valtiollisesta demokratiasta pelkän kulisin. Siksi saamme tavan takaa todistaa näytelmää, jossa ennen vaaleja puolueet antavat kansalaisten pyrkimyksiä vastaavia vaalilupauksia, mutta kohta vaalien jälkeen talousmiehet kertovat ”taloudelliset realiteetit”, joilla nämä lupaukset

pyörretään. Näin tehdään, vaikka lupauksen antajilla olisi selvä enemmistö sekä hallituksessa että eduskunnassa.

## Työntekijät valvovat

Ensimmäinen edellä mainituista valtiolliseen talousdemokratiaan liittyvistä ongelmista on johtanut ajatukseen siitä, että jokaisella työpaikalla työntekijöiden tulisi valvoa kyseessä olevan yrityksen toimintaa. ”Työläiskontrolli” esiintyi vahvana jo Leninin retoriikassa. Uudempi versio tästä ajatuksesta syntyi 1960- ja 1970-lukujen yritysdemokratiakeskustelussa, jonka seurauksena esimerkiksi Suomeen säädettiin vuonna 1978 asiaa koskeva laki, Laki yhteistoiminnasta yrityksissä.

Sekä teoriassa että vielä enemmän käytännössä työläisvalvonta ei muuta olennaisesti yhtiöiden ja muiden talousorganisaatioiden sisäisiä valtasuhteita. Niinpä esimerkiksi Suomen yhteistoimintalain mukaan työntekijöiden eriyvä kanta ei koskaan voi estää yhtiön johdon tahdon toteutumista: kahdeksannen pykälän mukaan ”erimielisiksi jääneiden asioiden toteuttamisen työnantaja voi aloittaa tiedotettuaan asiassa päätetyistä toimenpiteistä yhteistoimintamenettelyyn osallistuneille”.

Se, että työläisvalvonnan puolesta puhujat Leninistä Tarja Haloseen eivät haluakaan olennaisia muutoksia talousorganisaatioon, johtuu samasta syystä kuin se, mikä pidättää valtion harjoittamaa talouskontrollia: talous ymmärretään hyvinvointia tuottavaksi koneeksi, jota ei pidä mennä sorkkimaan. Niinpä taloutta ja samalla talousvaltaa aina vain vahvistetaan, jolloin työläisvalvonta on yhä vaikeampaa. Esimerkiksi yhtiöiden kansainvälisyydessä yksittäisen maan työntekijöiden vaikutus on lähinnä teoreettista, ja vaikutusyrityksiä on yhä helpompi pitää haitallisina.



## Itsehallinto

Koska demokratiassa on kysymys ihmisten oikeudesta osallistua itseään koskevista asioista päättämiseen, on luonnollista, että aika ajoin suuret joukot ihmisiä ovat ajatelleet talousdemokratian merkitsevän työntekijöiden tai paikallisyhteisön hallitsemia yrityksiä (ks. seuraavaa Tapani Laustin kirjoitusta). Tällaiset demokratia-ajatukset ja -pyrkimykset olivat yleisiä esimerkiksi Venäjällä vuosina 1917–1921, Espanjassa vuosien 1936–1939 sisällissodan aikaan ja Argentiinassa vuoden 2001 joulukuun ”kattilakapinan” jälkeen.

Kysymys on siitä, että yritykset ja muut talousorganisaatiot muutettaisiin johtajien ja omistajien hallitsemista diktatuureista kaikkien työntekijöiden tai kaikkien paikallisten asukkaiden suoralla tai edustuksellisella demokratialla hallitsemiksi ”tasavalloiksi”. Tämä olisi tietenkin tavattoman suuri muutos, ja monet pitänevät sitä täytenä järjettömyytenä, joka johtaisi vain päätöksenteon jumiutumiseen ja tehottomuuteen sekä lopulta tuotannon ja hyvinvoinnin romahtamiseen.

On kuitenkin olennaista muistaa, että yrityksen jokaisella päätöksellä voi olla merkittäviä vaikutuksia työntekijöiden ja paikallisten asukkaiden elämään: ne voivat johtaa esimerkiksi terveyden tai jopa hengen menetykseen. Päätöksen positiiviset ja negatiiviset vaikutukset kohdistuvat eri tavoin eri ihmisiin. Vaikutusten merkittävyyden mittaamiseen ei ole olemassa parempaa keinoa kuin kunkin ihmisen avoimessa, sanktioita vailla olevassa keskustelussa esittämien kantojen kuunteleminen. Vastaavasti kaikkien kannalta parhaan päätöksen laskemiseen ei ole olemassa mitään matemaattista kaavaa, mutta kaikkien hyväksymä demokraattinen päätöksentekomenettely johtaa ratkaisuun, joka on enemmistön tai jopa lähes kaikkien hyväksyttävissä.

Toisaalta, vaikka johtajien tyranniassa saavutetaan nopeasti tuotantotuloksia, ei ole mitään takeita siitä, että niillä on vähääkään tekemistä yleisen hyvinvoinnin lisäämisen kanssa. Vaikka joidenkin harvojen hyvinvointi

lisääntyisi, työntekijöihin ja ympäristöön kohdistuvat kielteiset ulkoisvaikutukset voivat olla niin suuria, että tuotanto lisää kokonaisuudessaan vain yleistä pahoinvointia. Työntekijöiden demokraattisesti hallitsemassa yrityksessä tuotanto voi näyttää tehottomalta, kun päätöksentekoon menee kovasti aikaa. Koska se, mitä lopulta tuotetaan, todella lisää ihmisten hyvää, tällainen yritys on todellisuudessa nykyisiä ratkaisevasti tehokkaampi.

Sitä paitsi ei demokratian harjoittamiseen käytetty aika sinänsä ole inhimillisen hyvän tuottamisen kannalta hukkaan heitettyä. Siinä toteutuva vapaus ja itsemääräämisoikeus ovat antiikin ajoista lähtien olleet monen ajattelijan mielestä ihmisen korkeimpia arvoja. Näiden arvojen toteuttaminen luo elämään sellaista tyydytystä ja mielekkyyttä, jota tavarapaljous ei voi antaa (ks. myös Tapani Lausti).

Siirryttäessä talouden demokraattiseen hallintaan ongelmaksi voivat helposti muodostua koneisiin, laitteisiin, taitoihin sekä perinteiseen taloudelliseen osaamiseen ja ajatteluun tehdyt suuret investoinnit. Ne ja niiden takana kummittelevat menneisyyden vallankäyttäjien haamut voivat pitää nykyisyyttä pihdeissään: työntekijät voivat päätyä joissain tapauksissa aivan samoihin ratkaisuihin, joihin johtajatyranni päättyisi, joskin erilaisen prosessin tuloksena.

Esimerkiksi jonkin tehtaan työntekijät voivat tulla neuvonpidossaan siihen tulokseen, että tuotantoprosessia on ratkaisevasti muutettava, jotta tehdaselämästä saataisiin mielekästä ja jottei heidän ja heidän läheistensä terveyttä vaarannettaisi. Kuitenkin muutosta tarkemmin suunniteltaessa havaitaan, että sen toteuttaminen merkitsisi niin suuria kustannuksia, ettei tuotannon jatkaminen olisi enää mielekästä. Tuotannon lopettaminen ja johonkin muuhun ryhtyminen tuntuu työntekijäkollektiivista aivan liian epävarmalta. Miten he saisivat toimeentulonsa? Joutuisivatko he muuttamaan muualle taatakseen jokapäiväisen leipänsä? Niinpä lopulta tehdaskokous päättää jatkaa tuotantoa vanhalla tavalla, vaikka työntekijät tietävät kärsivänsä siitä raskaasti.

## Toinen toimintalogiikka

Kuten tämän kirjoituksen alussa toin esiin, nykyisen talouden epädemokraattisuus ei piile pelkästään siinä, miten sitä hallitaan ja miten ihmisten työ organisoidaan, vaan myös siinä, mitä se tuottaa. Järjestelmässämme tavaroiden ja palvelujen tuotannon sekä edellytys että seuraus on riippuvuuden tuottaminen. Taloutemme luo alistettuja asemia ihmisten valtaenemmistölle ja vastavasti suurta valtaa ja herruutta harvoille. Kun valta on eliitillä eikä kansalla, kyse ei ole kansanvallasta, vaikka järjestelmää kuinka kutsuttaisiin liberaali-, kansan- tai neuvostodemokratiaksi.

Millaista sitten olisi taloudellinen toiminta ilman riippuvuuksien luomista ja vallan keskittämistä? Eikö edellä esitetty analyysi merkitse sitä, että sellainen kuuluu vain romantisoituun menneisyyteen tai löyhiin tulevaisuuden utopioihin? Todellisuudessa tällaista taloutta on runsaasti silmiemme edessä pitkälle teollistuneissa yhteiskunnissakin ja vielä enemmän köyhissä maissa. Asiantilan havaitsemista vain vaikeuttaa virallisten talouspuhujien toistollaan aikaansaama silmänkään-  
tötömpö. Vaikka talous yleisesti määritellään toiminnaksi, ”joka liittyy ihmisten aineellisten tarpeiden tyydyttämiseksi tarvittavien hyödykkeiden tuotantoon, kauppaan ja käyttämiseen” (Suomen kielen perussanakirja), talouspuhe suuntaa katseemme niin, että tätä toiminnan kenttää näyttää vastaavan riippuvuuksia luova kapitalistinen järjestelmä. Kuitenkin kapitalismissa riippuvuuden ja tätä kautta voittojen luomisen keskeinen keino on vanhojen mutta käyttökelpoisten hyödykkeiden hävittäminen – joko aineellisessa tai kulttuurisessa mielessä. Toisaalta nykykapitalismin toiminnasta vain pieni osa liittyy aineellisten tarpeiden tyydyttämiseen. Suurin osa kytkeytyy sosiaalsiin ja henkisiin tarpeisiin, joiden tyydyttämisen lupauksia liitetään aineellisiin ja aineettomiin hyödykkeisiin. (Aiheesta enemmän ks. Olavi Riihisen artikkeli.)

Kun vapautuu tästä kielipelistä, huomaa helposti ympärillämme olevan valtavan, ei-kapitalistisen, riippuvuuksia luomattoman talouden. Sitä on yhtäältä yhteisvaurauden ylläpito ja luominen ja toisaalta oman itsensä, perheen tai muun primaariyhteisön elämän välitön turvaaminen tai edistäminen.

Yhteisvaurautta ovat esimerkiksi ilma, jota hengitämme, auringon lämpö, tuulet, useimpien naisten kyky synnyttää, villit eläimet ja kasvit, useimmat joet ja järvet, meret, suuri osa metsistä, kaupungit, kylät, julkiset kirjastot, koulut ja sairaalat sekä halpa joukkoliikenne, suurin osa geneettisestä informaatiosta ja tieteellisestä tiedosta, paikallinen tieto, kansanviisaus sekä tavallinen terve järki. Nämä vaurauden muodot liittyvät ilmiselvästi ja mitä suurimmassa määrin ”ihmisten aineellisten tarpeiden tyydyttämiseksi tarvittavien hyödykkeiden tuotantoon ja käyttämiseen”, ja niinpä niiden ylläpito ja luominen on taloutta. Tähän taloudelliseen toimintaan ei kuitenkaan liity riippuvuuden luomista ja kapitalismille ominaista vallankäyttöä, koska jokainen voi nauttia tästä vauraudesta vapaasti tai relevantin yhteisön luomien normien puitteissa joutumatta maksamaan tai tekemään työtä vaurauden luoja, ylläpitäjä tai näiden oikeuksia hallitsevalle taholle.

Taloutta yhteisvaurauden ylläpidon mielessä ovat esimerkiksi luonnonsuojelu, eri kansojen ja paikallisyhteisöjen perinteisen ja paikallisen tiedon suojelu, julkisten ja yhteisöllisten palvelujen ylläpito sekä perinteen ja tiedon siirto sukupolvelta toiselle. Taloutta yhteisvaurauden luomisen mielessä ovat esimerkiksi julkisten ja yhteisöllisten palvelujen rakentaminen, suurin osa tieteellisestä työstä sekä vaikkapa Linux-käyttöjärjestelmän ja muiden julkisohjelmien tekeminen tietokoneille.

Primaariyhteisöissä tehdään edelleen rahatalouden ja palkkatyön ulkopuolella valtavasti sellaisia asioita, jotka liittyvät ”aineellisten tarpeiden” tyydyttämiseen ja jotka siksi ovat taloutta. Koska tämän toiminnan hedelmät koituvat hyödyksi tekijälle itselleen tai ne annetaan vastikkeetta yhteisön muille jäsenille, talous ei yleensä

suoraan kytkeydy vallankäyttöön. Tosin primaariyhteisöissäkin esiintyy toisten jäsenten alistamista, mutta sen taustalla on useimmiten väkivalta, perinteiset normit tai yhteisön ulkopuolella tehtävä työ.



Köyhissä maissa kylien kotitaloudet ja sukuyhteisöt huolehtivat yhteisvaurauden varassa usein suurimmasta osasta aineellista tuotantoa. Tähän liittyy myös eri talouksien tuotannon laadun ja kyvyn vaihtelusta johtuvaa vaihtoa, esimerkiksi lahjojen antamista ja epämuodollista keskinäistä velkaantumista tai monien normien säätelemiä markkinoita.

Primaariyhteisöt eivät ole menettäneet taloudellista merkitystään myöskään rikkaissa maissa. Huolimatta kotitalouksien pienenemisestä niissä edelleen tuotetaan ja varsinkin käytetään merkittävä osa ”aineellisten tarpeiden tyydyttämiseksi tarvittavia hyödykkeitä”. Kaikkein pienimpien lasten elämän turvaamiseen liittyvä valtava työ tehdään edelleen lähes kokonaan kotitalouksissa. Lisäksi suvun, ystäväpiirin tai asuinalueyhteisön sisäinen tavaroiden kierrätys, vapaaehtoistyö ja muu ”lahjatalous” ovat varsinkin monien lapsiperheiden selviytymiselle olennaisia. (Kotitalouksien merkityksestä kirjoittaa tässä teoksessa myös Hilkka Pietilä.)

Primaariyhteisöissä tapahtuva taloudellinen toiminta ei liity kuitenkaan vain perheisiin, sukuihin ja muihin perinteisiin yhteisöihin. Ympäri maailmaa opiskelijat ja muut perinteistä piittaamattomat väestöryhmät ovat muodostaneet asuinyhteisöjä, ekokylä ja kokeilevia maaseutukommuuneja, joissa ei-kapitalistista taloutta harjoitetaan mitä erilaisimmissa muodoissa.

Toimintalogiikaltaan demokraattista, ylivaltaan ja riippuvuuksien luomiseen kytkeytymätöntä taloutta ei siis tarvitse alkaa rakentaa tyhjästä. Muutostyön pohjana voi olla jo olemassa oleva laaja ei-kapitalistinen talous, jota yhteiskunnallisissa kamppailuissa laajennetaan. Samalla kapitalistinen järjestelmä supistuu kansanliikkeiden toiminnan ja järjestelmän omien itsetuhoisten tendenssien vaikutuksesta.

## Jos demokratia olisi totta...

Nyt moni varmaan alkaa kysellä, onko tarkoitus siirtyä sellaiseen järjestelmään, jossa kotitaloudet itse tuottavat kaikki tavarat ja palvelut – joko kukin erikseen tai erikoistumalla ja vaihtamalla toisten kanssa. Eihän kaikkia edes siedettävän elämän edellyttämiä tavaroita voi saada tällä tavoin!

Primaariyhteisöjen tuotanto on kuitenkin uudessa tilanteessa aikaisempaa helpompaa, koska yhteisvaurautta on ratkaisevasti enemmän: yhtäältä kapitalismin purkautuminen vapauttaa sitä ja toisaalta kapitalistisen kasvun vaatimien valtavien ponnistusten loputtua yhä useammat ihmiset ja ryhmät voivat osallistua yhteisvaurauden ylläpitoon ja luomiseen. Vähitellen uuteen kukoistukseen heräävä luonto sekä laajat, paikallisyhteisöjen demokraattisesti hallitsevat yhteismetsät, -pellot ja -laitumet tarjoavat oivan pohjan omaehtoiseen tuotantoon. Kun kapitalistinen tuotanto ei vangitse ja kahlitse tiedon tuotantoa ja levitystä, kaikkialla saatavilla oleva, käytännönläheinen ja paikallisesti orientoitunut tieto lisääntyy, mikä helpottaa viljelyä, rakentamista ja pientuotantoa. Samaan suuntaan vaikuttavat erikoistaitojen joustavaa opettamista ja oppimista tukevat instituutiot ja kulttuuriset käytänteet.

Kaikesta huolimatta pientuotanto tuskin yksin riittää ainakaan jälkikapitalistisen ajan alussa. Kapitalististen tehtaiden, suurtilojen ja palveluyhtiöiden raunioille syntyy sisäisesti demokraattisia tuotantokollektiiveja. Edellä käsittelin aikaisempien investointien aiheuttamaa demokratian umpikujaa, johon tällaiset yritykset voivat päätyä. Se on vältettävissä, kun kollektiivit ovat osa muutosliikettä, joka tuotantolaitoksen sisäisen tyrannian lisäksi on herkkä myös tuotantoprosessin ja tuotteiden avulla tapahtuvalle ihmisten alistamiselle. Aletaan ymmärtää, että yhtä vähän kuin yksi johtaja voi ymmärtää niitä lukemattomia asioita, jotka vaikuttavat työntekijöiden kannalta tuotannon mielekkyyteen, voivat kannattavuuslaskelmat kertoa koko totuuden niistä lukemattomista,

laadultaan erilaisista asioista, jotka vaikuttavat tuotannon yhteiskunnalliseen hyväksyttävyyteen. Kollektiiveista voi muodostua ”kolmen demokratian yrityksiä” (3DY): niissä vallitsee sisäinen, ulkoinen ja tuotedemokratia. Ulkoinen demokratia tarkoittaa sitä, että yrityksille sopivat demokraattiset tuotteet etsitään erilaisten ja eritasoisten yhteisöjen demokraattisissa prosesseissa, joihin 3DY:n työntekijät osallistuvat vierailijoina.

Esimerkiksi kalliita henkilöautoja valmistaneen yhtiön raunioille syntynyt 3DY voisi käydä pitkiä neuvonpitoja sekä autoista kärsineiden että autoja vielä tarvitsevien ryhmien kanssa. Niiden pohjalta se alkaisi tuottaa olemassa olevia autoja varten lisäosia ja palvelupaketteja, jotka lisäisivät autojen demokraattista hyväksyttävyyttä ja niiden käyttäjien riippumattomuutta. Tällaisia voisivat olla häikäpöntöt ja muut paikallisen uusiutuvan energian käytön mahdollistavat varusteet, suurella nopeudella ajamisen estävät laitteet, auton liikkumisesta varoittavat valo-, haju- ja äänimerkinantolaitteet, autoa ympäröivät paksut pehmusteet, jotka vähentäisivät törmäysvahinkoja, sellaiset muutokset ja yksinkertaistukset auton elektroniikassa ja muussa varustuksessa, jotka helpottavat nyrkkipajoissa tapahtuvia korjauksia, sekä liftaus- ja muut järjestelymallit, joissa auton haitoista vielä kärsivät saisivat oikeuden tarvittaessa käyttää autoa omiin matkoihinsa ja kuljetuksiinsa.

Mutta tästähän tulee aivan toivottoman hidas ja tehoton järjestelmä! Aikaahan tuhlautuisi valtavasti kokouksissa istumiseen! Näin moni varmasti ajattelee. Aikaa kuluu kuitenkin väistämättä paljon, kun kaikkien näkemykset otetaan huomioon ja keskustelun kautta yritetään löytää yhteisiä näkemyksiä – se juuri on demokratiaa. Toisaalta mitään parempaa keinoa yhteisen hyvän löytämiseksi ei ole. Vauhtia saadaan päätöksentekoon ainoastaan korvaamalla yhteinen hyvä harvojen eduilla.

Jälkikapitalistisessa maailmassa demokratian hitauteen on kuitenkin varaa, sillä tuottamisen ja työnteon pakko on nykyistä vähäisempi, ja ihmisillä on siksi enemmän aikaa. Rungas yhteisvauraus merkitsee sitä, että monet

välttämättömät tai nautittavat asiat ovat jokaisen käytössä riippumatta hänen henkilökohtaisesta työpanoksestaan. Lisäksi suuri osa tästä on ihmisille tarjolla riippumatta ylipäänsä kenenkään työpanoksesta, koska luontoa ei ole enää pakko muuttaa ihmisten alistamiseksi. Talouden toimintalogiikan muutos tekee kulttuurisesti yhä useammille ihmisille mahdolliseksi nauttia luonnon kauneudesta ja rikkaudesta sellaisenaan (luontoyhteyden merkityksestä ks. Kirsi Salosen artikkeli).

Koska enää ei ole pakko luoda riippuvuutta siirtämällä myönteisiä merkityksiä vanhoista tavaroista uusiin, yhä useampi voi käyttää vanhoja tavaroita ja nauttia niistä, kunnes ne todella muuttuvat käyttökelvottomiksi. Monien esineiden kohdalla tämä merkitsee useiden sukupolvien ja satojen vuosien mittaista käyttöikää. Näin ollen tavaroita tarvitsee tuottaa ja niiden tuotannon eteen ponnistella ratkaisevasti nykyistä vähemmän.

Työ ja tuotanto vähenevät myös siksi, että modernin kapitalismin alistussuhteista vapautetut ihmiset löytävät uudelleen kykynsä nauttia elämästä kuluttamatta ja tuottamatta mitään. Se merkitsee kiireettömiä aamuja, lasten kanssa telmimistä, rauhallista ja päämäärätöntä kuljeskelua, luonnon helmassa makailua ja monia muita joutenolon muotoja. Kuluttamattomuus merkitsee myös ihmisten vapaan kanssakäymisen siivittämää jutustelua, tarinointia ja väittelyä. Parhaimmillaan tämä on samalla demokraattista kannanmuodostusta, josta ihmiset nauttivat ja joka herättää heidän intohimonsa. Osallistuminen muodollisen demokratian elinten toimintaan eri tasojen erilaisissa yhteisöissä ei siksi tunnu ajan haaskaukselta vaan itsestään selvältä, luontevalta ja monista jopa nautinnolliselta. Elämä ja demokratia kasvavat yhteen.

## Lisälukemista

Tammilehto Olli. Kylmä suihku, Ilmastokatastrofin torjunta ja nopea yhteiskunnallinen muutos. Helsinki: Into, 2012.

<http://www.tammilehto.info>

Tapani Lausti

## Vapauden vaisto, ihmisyyden ylistys ja osallisuustalous

### Ylösalainen maailma

Kehittyneiden kapitalististen maiden poliittinen mieli-pideilmasto on muuttumassa, kenties dramaattisesti. Ihmiset tietävät tilastoja tutkimattakin, ettei maailma ole koskaan ollut niin vauras kuin nyt. Uskomattomia rahamääriä liikutellaan finanssikeinotteluissa, pankkien tukemisessa ja mielettömissä sodissa. Samalla sosiaalisesti tähdellisiä menoja karsitaan väittäen, että olemme eläneet yli varojemme. Kansalaisten suuttumusta lisää se, että monissa maissa uskomattoman rikas ylin luokka ei suostu maksamaan oikeudenmukaisia veroja. Kun investoinnit johtavat tappioihin, nämä katetaan julkisilla varoilla. Voitot jäävät demokraattisen valvonnan ulkopuolelle.

Tässä ylösalaisessa maailmassa vauraista kansalaisista pidetään hyvää huolta, kun taas tavallisia kansalaisia ajetaan entistäkin pahempaan taloudelliseen ahdistukseen. Maailmassa on valtava määrä pääomaa, mutta varoja investoidaan vain lyhytnäköisiä yksityisiä voittoja tuottaviin kohteisiin. Huimia rahasummia makaa pankeissa. Voittoja on viime vuosikymmeninä haettu sumeilemattomalla yksityistämisellä ja järjettömällä investoinneilla esimerkiksi ekologisesti kestävämmään rakennuskuplaan. Talouden energian nälkää tyydytetään yhä katastrofaalisemmilla infrastruktuurihankkeilla. Näin maapalloa ajetaan yhä lähemmäksi ilmastokatastrofia. Ekologisesti kiireellisiin ratkaisuihin ei osoiteta varoja. Investoijien voitot ovat paljastuneet korkeimmaksi ”arvoksi”; ihmiselämällä ja ympäristöllä on arvoa vain

siinä määrin kuin ne palvelevat tätä ylintä tavoitetta. Kehityksen radikaaleimmat arvostelijat toteavat, että emme ole kehittäneet kulttuurisia ja moraalisia resursseja tai sosiaalisen organisaation demokraattisia muotoja, jotka mahdollistavat materiaalisen vaurautemme ja voimamme humanin ja rationaalisen käytön.

Demokraattisen julkisivun romahtaessa on tullut näkyviin suuren rahan ja suuryritysten yliote yhteiskunnallisen elämän sääntelyssä monissa läntisen kapitalismin mallimaissa. Groteski markkina- ja finanssivalta on suistanut myös Euroopan unionin raiteiltaan. Tätä menoa ihmeteltäessä itsestään selvinä pidetty, järjestelmää tukeneet ajatusrakennelmat ovat alkaneet horjua. Näin tilaa on avautumassa vaihtoehtoisille ajatussuuntauksille, joita siivittää eriarvoisuuden huiman kasvun aiheuttama suuttumus. Kaiken taustalla alkaa hämmöttää kielletyistä ajatuksista kaikkein kielletyin: yhteiskuntajärjestelmän muuttaminen. Nykyisen järjestelmän piti olla mitä luonnollisin. Nyt se on osoittautumassa läpeensä keinotekoiseksi rahan tyranniaksi. Mutta minkä ihminen on luonut, sen ihminen voi myös muuttaa. (Näin kirjoittaa myös Leena Helenius artikkelissaan paradigmoista).

Julkisesta keskustelusta on liki tyystin kadonnut ajattelun perinne, joka tähdentää, että ihmisluonteen sisin ominaispiirre on ihmisen vapaus ja hänen tietoisuutensa tästä vapaudesta. Tämä vapaus on jotakin muuta kuin markkinatalouden sallima näennäinen vapaus. Kapitalistiset yhteiskunnat sotivat työn organisoinnillaan

raikeällä tavalla näin ymmärrettyä ihmisyyttä vastaan. Työelämän hierarkiat tukahduttavat ihmisten syvältä kumpuavaa halua vaikuttaa omaan olemiseensa ja yhteistyössä tapahtuvaan, luovaan työntekoon.

Kehitys herättelee keskustelua ihmisestä lajilientona. Tässä artikkelissa pohdin, missä määrin vallitsevat yhteiskunnalliset rakenteet sotivat ihmisyyttä vastaan ja millaisia välineitä eri puolilla maailmaa virinnyt kansalaisliikehdintä tarjoaa vallitsevien yhteiskuntarakenteiden muuttamiseksi inhimillisempään ja ekologisempaan suuntaan. Vaikka uudenlainainen kansalaisliikehdintä on avannut eteemme innostavia mahdollisuuksia, yhteiskunnallista keskustelua käydään yhä enimmäkseen kielellä, joka väheksyy ihmisen kykyä luoda aidosti demokraattista elämää ja halveksii yrityksiä kyseenalaistaa itsestään selvinä pidettyjä taloudellisia ”lainalaisuuksia”. Keskustelu kaipaava ”utopistista” panosta. Vastenmielisyyden nykyisiä oloja kohtaan on tehotonta, ellei meillä ole haaveita paremmasta yhteiskunnasta.

## Vapaudenhenkinen ajattelu elpyy

Monissa maissa pohditaan nyt vaihtoehtoisia yhteiskuntamalleja, jotka sallisivat ihmisille mahdollisimman aitoa demokraattista vaikutusvaltaa. Demokratiaa tulisi levittää talouden toimintaan ja politiikkaakin tulisi kehittää mahdollisimman laajaa osallistumista vahvistavaan suuntaan. (Olli Tammilehto analysoi edellä talouden ja demokratian välistä suhdetta.)

Tätä henkeä ilmentävä liike on leviämässä monissa osissa maailmaa. Mielenosoituksia, valtaamisia ja melakoita on esiintynyt useissa Länsi-Euroopan maissa sekä niin Pohjois- kuin Etelä-Amerikassa. Niin kutsuttu *Occupy*-liike toteuttaa kaikkialla demokraattista, osallistuvaa päätöksentekoa. Mielenilmaukset henkivät samaa ajattelua kuin Yhdysvalloista muualle – nyt Suomeenkin – levinnyt osallisuustalousajattelu (*Parecon*

– *participatory economy*). Tämä ajattelu rikkoo vasemiston kauan hellimää ajatusta siitä, että tulevaisuuden yhteiskuntamallia ei voida hahmotella etukäteen, vaan se on toteutettava erilaisia käytäntöjä kokeillen. Osallisuustalousmalli kyllä vaikuttaa kokonaisuudelta, joka voidaan alistaa kriittiseen tarkasteluun, mutta mallin alullepanijat Michael Albert ja Robin Hahnel sanovat, että sen tarkoitus on ennen kaikkea innostava keskustelu



ja siitä syntyvä yhteisymmärrys siitä, minkälaisia ominaisuuksia uudella yhteiskunnalla voisi olla. Mallin avulla voidaan kuvitella perusrakenteita, joiden varaan uudenlaisia instituutioita suunnitellaan kollektiivisin aloittein. Se tarjoaa taloustieteellisesti vertailukelpoisen lähtökohdan nykyiselle markkinataloudelle, avaten näin keskustelua monitahoisesti ja uskottavasti demokraattiset ihanteemme täyttävästä uudesta taloudesta. Vain ymmärrettävä kuvitelma tulevaisuudesta voi innoittaa ihmisiä toimimaan, Albert ja Hahnel uskovat. Ajatus on mielekäs jo senkin vuoksi, että yhteiskunnallisen vaihtoehtottomuuden ajatus on taottu ihmisten mieliin hellittämättömällä propagandalla.

Uusi sukupolvi on heittänyt ilmaan haasteen: ”Toisenlainen maailma on mahdollinen!” Espanjalaiset nuoret olivat ensimmäisiä suunnan näyttäjiä. Luultavasti vain harva keväällä 2011 kapinallisen liikehdinnän aloitaneesta espanjalaisesta oli kuullut Parecon-liikkeestä. Kierrellessäni noina toukokuun päivinä Madridin ja Barcelonan keskusaukioiden kapinaleireissä ja lukiessani kaikkialle ripustettuja iskulauseita sain vaikutelman, että ne olisivat hyvinkin voineet olla Parecon-ajattelun innostamia: mielenosoitusten henkeä leimasi ”osallistuvan demokratian” ajatus. Espanjalaiset nuoret kokivat ehkä muita eurooppalaisnuoria kipeämmin puoluepolitiikan etäännyneen kauas arkielämän todellisista ongelmista. ”Te ette edusta meitä” oli viesti kaikkien puolueiden poliitikoille. Vuoden 2011 marraskuun vaalien alla nuoret levittivät viestiä ”Haaveemme ovat liian suuria vaaliurniinne”.

Samanaikaisesti Kreikassa taas kuultiin ikään kuin kaikuja muinaisen Ateenan agorasta, kun tämän päivän Syntagma-aukiolla jaettiin arvalla puheenvuoroja, joissa hahmoteltiin epäoikeudenmukaisten sosiaalileikkausten nostattamaan vastarintaan liittyvää järjestäytymistä ja uuden liikehdinnän edellyttämää kansainvälistä solidaarisuutta. Väittelyihin osallistui nuorten aktivistien lisäksi taloustieteilijöitä, asianajajia ja filosofiä. Poliittiseen ja taloudelliseen menoon lopen kyllästyneet ihmiset

vaativat syvälle meneviä yhteiskunnallisia muutoksia, jotka ohittavat nykyisten poliittisten puolueiden ajatusmaailman ja perinteiset yhteiskunnallisen elämän säätelymenetelmät. He haluavat ruohonjuuritason demokratiaa, joka kumpuaa todellisista ihmisyyhteisöistä. Näin on heitetty ilmaan kysymys, miten nyky-yhteiskunnat voitaisiin korvata todellisella, laajaan osallistumiseen perustuvalla demokratialla. Sama kysymys nousi pian esiin myös Yhdysvalloissa, missä *Occupy Wall Street* -kokoosi yhteen paikallisia ja siihen asti erillisinä toimineita vastarintaliikkeitä, joita työttömyys, asuntojen menetys, sosiaalipalvelujen ja muiden palvelujen leikkaukset ja opiskelukustannusten nousu olivat synnyttäneet.

Eräänä iltapäivänä lokakuussa 2011 New Yorkin Zuccotti-puistossa muuan nuori nainen ilmestyi väkijoukon keskeltä julistamaan olevansa Emma Goldman. Hän selitti matkustaneensa ajassa ilmaistakseen tukensa Wall Streetin valtaajille. Tämä pienoisyhteiskunta symbolisoi uuden amerikkalaisen liikehdinnän historiallisia siteitä. Liettuassa syntynyt Goldman teki viime vuosisadan alussa syvän vaikutuksen kapinoiviin amerikkalaisiin tuomitessaan anarkismin hengessä sen ajan kapitalismin tylyn asenteen ihmisten vapaudenkaipuuseen. Poliitikot eivät silloinkaan halunneet rajoittaa suuren rahan valtaa, mikä aiheutti syvää tyytymättömyyttä. Tuon ajan anarkistien propaganda ennakoiki oman aikamme radikaalien ajatuksia osallistuvasta demokratiasta, kestävästä kehityksestä ja planeetan terveyden säilyttämisestä. (Gornick 2011, 27–29; Butterworth 2011, 6; Lausti 2011.)

Muutkin menneen aikakauden radikaalit ovat vaikuttaneet oman aikamme vaihtoehtoliikkeiden henkeen. Michael Albert on sanonut hakeneensa innoitusta muun muassa englantilaisen kirjailijan ja taiteilijan William Morrisin tuotannosta. Morrisin ajattelun perintö julistaa meidänkin aikamme ihmisille sitä tosiasiaa, että modernit yhteiskunnat syntyivät viriämässä olleita demokraattisia virtauksia polkemalla, pienten eliittien rahanahneutta tyydyttämällä, ihmisten synnynnäistä



moraalintajua vääristämällä ja kauneudentajuista mielikuvitusta latistamalla.

Parecon-ajattelu henkii Morrisille ominaista halua murtaa kuvitelma vallitsevien olosuhteiden väistämättömyydestä. Morrisin elämäkerran kirjoittaja Fiona MacCarthy (1994, 587) sanoo: ”Morris antaa mielikuvitukselle siivet väittämällä, että toisenlainen yhteiskuntamuoto on *mahdollinen*.” Tämä vapaudenhenkinen ajattelun perinne pitää ilmeisenä, että ihmisen vapaudenkaipuu ja luovuuden vaisto yhdistyvät sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja ekologisen elämänmuodon sisäistämiseen. Perinteen nimekkäisiin edustajiin omana aikanamme kuuluu kielitieteilijä ja yhteiskuntakriitikko Noam Chomsky, joka on luonnehtinut Parecon-mallia varteenotettavaksi projektiksi. Chomskyn mukaan valistusajasta juontava vapaudenhenkinen perinne tähdentää, että

”ihmisluonteen olennaiset ominaisuudet sisältävät eräänlaisen luomisen pakon, tarpeen hallita omaa tuotantoa, luovaa työtä, vapaana autoritaarisesta määräämisestä, eräänlaisen vapauden ja luovuuden vaiston, ihmisen todellisen tarpeen kyetä työskentelemään tuottavalla tavalla olosuhteissa, jotka on itse valinnut ja määritellyt vapaaehtoisessa yhteistyössä muiden kanssa.” (Chomsky 1988, 594, suom. Tapani Lausti (TL).)

Chomsky muistuttaa, että tällaiset ajatukset olivat olennainen osa valistusajan käsityksiä poliittisesta ja älyllisestä vapaudesta. Valistusaikana virinnyt klassinen liberalismi kavahti vieraannuttavaa työtä, joka pakottaa työntekijän palvelemaan muita tavoitteita kuin ihmisen sisäisiä tarpeita. Aatehistoria kirjoitettiin kuitenkin uudelleen, jotta alkuperäisen liberalismiin vallankumoukselliset ajatukset unohtettaisiin. Ne ovat silti Chomskyn mielestä edelleen tienviittoja tulevaisuuteen. Hän muistuttaa, miten erilainen Yhdysvaltain moraalinen ilmapiiri oli vielä 1800-luvulla. Palkkatyötä verrattiin orjuuteen – puhuttiin ”palkkaorjuudesta” – eivätkä näin

ajatelleet piirit olleet mitenkään radikaaleja. Ajatukseen yhtyivät Abraham Lincoln, Republikaaninen puolue ja *The New York Times* – puhumattakaan työläisistä. Oman työn myymistä pidettiin oman vapauden menettämisenä ja asettumisenä rahaeliitin mielivallan alle. (Chomsky 2003, 15, 29 ja 2005, 156.) (Ks. Timo Järvensivun ym. artikkelia, jossa kirjoitetaan mm. työn mielekkyydestä.)

Chomsky muistuttaa, että nämä mielialat olivat olennassa jo ennen marxismin syntyä. Hän lainaa Harvardin yliopiston historioitsijaa Stephen Marglinia, joka kuvaa, miten teollisen järjestelmän alkuaikoina oli väkisin tuhkadutettava pyrkimykset luonnolliseen yhteishenkeen perustuvaan teolliseen organisointiin. Marglinin mukaan on empiiristä todistusaineistoa siitä, että työläisten omiin aloitteisiin ja tavoitteisiin perustuva organisaatio lisäsi dramaattisesti tuottavuutta. Chomsky toteaa, että monet aikamme perustavanlaatuisista ongelmista johtuvat sosiaalisten instituutioiden ja modernin teollisen yhteiskunnan välisestä ristiriidasta. (Chomsky 2003, 15, 29, 102, 126.) Kaikki tämä on aikamme keskustelulle vierasta, koska teollisten yhteiskuntien todellinen syntyhistoria on kätkeyty näkyvistä, jotta nyky-yhteiskunnat vaikuttaisivat luonnollisen kehityksen tuloksilta.

## Osallisuustalous haastaa näennäisdemokratian

Minkälaiseen yhteiskuntaan Parecon-liike siis pyrkii? Osallisuustaloudessa ei olisi omistavaa luokkaa, jonka varallisuus on perustunut ennen kaikkea muiden tekemään työhön. Luokka on hallinnut työvoiman, resursien ja tuotantolaitteiden käyttöä. Uudessa yhteiskunnassa työntekijät ja kuluttajat hallitsivat taloudellista elämäänsä itsehallinnollisten elinten avulla. (Olli Tam-milehto erittelee artikkelissaan talousdemokratianäkemysä.) Yhteiskunta toimisi myös ilman niin kutsuttua koordinaattoriluokkaa. Tämä luokka on kyennyt hankkimaan kohtuutonta varallisuutta ja vaikutusvaltaa. Sen

valta on perustunut korkeaan tiedontasoon, jota se on käyttänyt enemmän oman asemansa pönkittämiseen kuin yleisen edun ajamiseen.

Osallisuustaloudessa työn organisoiminen ja tuotannon tulosten jakaminen perustuisi demokraattiseen päätöksentekoon. Työntekijöiden ja kuluttajien päätösvalta olisi suorassa suhteessa siihen, missä määrin päätökset vaikuttavat heidän omaan asemaansa. Kaikissa taloudellisissa valinnoissa otettaisiin huomioon niiden todelliset sosiaaliset ja ekologiset kustannukset ja edut. Taloudellista toimintaa valvoisivat työntekijöiden ja kuluttajien itsehallinnolliset yhdistykset. Uusi työnjako perustuisi tasapainoitettuihin työkokonaisuuksiin, joissa työ koostuisi sekä innostavista että vähemmän innostavista työtehtävistä, sekä työntekijän omanarvontunnetta lisäävistä että rutiininomaisista tehtävistä. Tulotaso perustuisi yksilölliseen ponnisteluun, käytettyyn työaikaan ja työolosuhteiden vaikeuteen. Osallistuvassa suunnittelussa työntekijät ja kuluttajat neuvottelisivat omien itsehallinnollisten elintensä avulla taloudellisista panoksista ja tuotannon tuloksista. (Albert 2000, 2003 ja 2006; Hahnel 2012; ks. myös Lausti 2008, 73–76, 97–98.)

Palkitsemisjärjestely on jo virittänyt keskustelua. Albert (2012c) on nähnyt paljon vaivaa perustellessaan tätä Pareconin osa-aluetta. Hän korostaa itsehallinnollisten työyhteisöjen työntekijöiden kykyä hioa järjestelyn yksityiskohtia.

Parecon-liike näkee tällaisen tavoittelun arvoisen yhteiskunnan toimintansa ohjeviittana. Suomen Parecon-liike muotoilee toimintaansa näin:

”Osallisuustalouden on mahdollista toimia horisonttina, jota kohti työ taloudellisen oikeudenmukaisuuden puolesta voi edetä. Se on osa visiota yhteiskunnasta, joka toteuttaa kestävästi ihanteemme toisten auttamisesta kilpailemisen sijaan, aidoista mahdollisuuksien tasa-arvosta sekä päätöksenteosta, jossa vaikutusvalta jakautuu päätösten seurausten mukaisesti. Osallisuustalous on ehdotus, jolla voisimme korvata

ahneutta ruokkivan ja kilpailemiseen rohkaisevan talouden kohtuuteen ja tasavertaiseen yhteistyöhön pohjautuvalla taloudella. Osallisuustaloudessa luodut instituutiot auttaisivat säilyttämään jo saavutettuja edistysaskeleita sen sijaan, että ne toimisivat edistyksestä työtä vastaan tai tukahduttaisivat solidaarisuutta.” (Parecon Finland 2012.)

Vallitseva yhteiskunnallis-taloudellinen ajattelu pitää tällaista ajattelua haihatteluna. Robin Hahnel on muotoillut vallitsevan markkinapropagandan sanoman näin:

”Käytännössä markkinat toteavat meille seuraavaa: te ihmiset ette kykene koordinoimaan yhteisiä taloudellisia suhteitanne tehokkaasti, joten turha edes yrittää. Ette kykene itsenäisesti muodostamaan keskenänne oikeudenmukaisia sopimuksia, joten turha edes yrittää. Paras siis kiittää onnetarta siitä, että kykenette sosiaalisesti toivottoman rampana eliölajina kaikesta huolimatta hyötymään hierarkisesta työnjaosta markkinajärjestelmän ihmeiden ansiosta.” (Hahnel 2011a, 14.)

## Yhteiskunnallinen mielikuvitus

Viime aikoina työelämässä on havahduttu ymmärtämään tietyn autonomian merkitys työntekijän motiivoinnissa, mutta tämä on vain pintapuolinen aavistus autonomian koko laajuudesta. Ihminen on monimutkainen organismi, jonka olemusta on alettu pikkuhiljaa ymmärtää. Kielitieteilijät ovat teoretisoineet mahdollisuutta kartoittaa ihmisen mielen organisaation sisimpiä ominaisuuksia.

Chomsky näkee asian näin Hannu Reimen haastattelussa:

”Uskon, että ihmisen kognitiivisten rakenteiden tutkiminen paljastaa pitkälle kehittyneen, geneet-

tisesti määräytyvän synnynnäisen rakenteen, joka on ihmisen älyllisten saavutusten luovan aspektin taustalla. Tämä on helposti havaittavissa normaalin älyllisen kehityksen kaikissa aspekteissa, mutta selvimmin ja helpoimmin kielen järjestelmän oppimisessa ja vapaassa käyttämisessä, mikä tekee mahdolliseksi rajattoman vapaan ilmaisun ja ajattelun.

Samalla tavalla uskon – ja tässä voimme vain spekuloida, koska tiedämme niin vähän – että samantapaisia ihmisluonteen аспектеjä piilee ihmisen jatkuvassa pyrkimyksessä vapaaksi autoritaarisesta hallinnosta, ulkopuolisesta pakosta, sortavista rakenteista. Tätä voisi kutsua vapauden vaistoksi.” (Chomsky 1981, 47, suom. TL; Lausti 2008, 27.)

Kielitieteen löydökset ihmismielen valtavasta rikkaudesta ovat synnyttäneet mielenkiintoisia arveluja sen yhteiskunnallisesta merkityksestä. Tätä rikkautta ilmentää se, että jo kasvavalla lapsella on synnynnäisiä valmiuksia, jotka tekevät kielen oppimisen hämmästyttävän nopeaksi. Tarjolla olevan kielellisen ja muun informaation rajallisuudesta huolimatta lapsi onnistuu pian sisäistämään kielensä kieliopin ja kehittämään varsin monimutkaista tietoa, joka ei voi perustua ainoastaan kokemukseen perustuvaan päättelyyn. Lapsella on näin aivorakenteessa jo varhain käsitteellinen aines, joka auttaa ymmärtämään sosiaalisesti relevantteja kysymyksiä. (Chomsky 1979, 63 ja 2000, 60–61.)

Voisimme näin ollen hahmottaa eettisiä järjestelmiä ja sosiaalisia rakenteita, jotka vastaisivat ihmisen myötäsyttyisiä kykyjä ja tarpeita. Yhteiskunnan organisoiminen ottaisi huomioon ihmiselle ominaisen tarpeen luovaan työhön, keskinäiseen luottamukseen ja sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. On syytä epäillä, että nykyään muodikas tapa kaventaa ihmisten tarpeet taloudellisiksi pyrinnoiksi on ristiriidassa ihmisen luontaisten yhteenkuuluvuudentarpeiden kanssa. Ja vaikka lähtökohdaksi hyväksyttäisiinkin ideologinen ja tarkoitushakuinen väittämä ”luontaisesti itsekkästä” ihmisestä, niin eikö

silloin olisi nimenomaan aihetta etsiä ihmisten keskinäistä solidaarisuutta tukevia yhteiskunnallisia rakenteita ja kaihtaa ratkaisuja, jotka mahdollistavan toisten ihmisten alistamisen ja hyväksikäytön.

Nykyinen yhteiskunnallinen elämä vahingoittaa ihmismieltä pakottamalla kansalaiset passiiviseen sivustakatsojan rooliin. Yksinkertaisesti sanottuna olemme ihmisinä potentiaalisesti liian älykkäitä, jotta tyytyisimme pitkän päälle yhteiskuntaan, jossa suuren rahan tarpeet määräävät julkisen elämän tahdin. Michael Albert (2006, 4) kuvaileekin, miten kapitalismi typistää ihmisten potentiaalisesti valtavan moni-ilmeiset elämänvalinnat sovinnoillisiin muotteihin, joissa ihmisten odotetaan sopeutuvan kaupallisen kulttuurin rajaamiin rooleihin.

Ihmiset kykenevät kuitenkin haaveilemaan toisenlaisesta elämästä. Brittiläinen aatehistorian professori Stephen Coleman korostaa, että ihmisellä on ainutlaatuinen kyky kuvitella tulevaisuutta. Hän uskoo, että radikaalilla mielikuvituksella voidaan heittää epäilyksen varjo nykyisten olosuhteiden ylle. On tavallista ajatella, että nykyisiä hierarkioiden ja sorron muotoja on mahdollonta muuttaa. Mutta

”Historia voi räjähtää. Ja kun näin käy, räjähdyslangan sytyttivät ne, jotka ovat uskaltaneet haaveilla, joilla on ollut rohkeutta käydä näennäisesti vastaan sanomattomia esteitä vastaan ja joilla on ollut rohkeutta vaatia mahdottomuuksia.” (Coleman 1990, 9, 11, suom. TL.)

## Edustuksellisen demokratian rajat

Mutta miksi kapinoida parlamentaarista demokratiaa vastaan, kun se on taannut osalle ihmisistä mahdollisuuden vaikuttaa yhteiskunnan kehityskulkuun? Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan perspektiivistä on ehkä vaikea havaita meillä mallina pidetyissä kehittyneissä

länsimaissa selvemmin meneillään olevaa kehitystä. Poliittiset järjestelmät sallivat demokratian siinä määrin kuin hallitusvaltaa ja muuta yhteiskunnallista valtaa saaneet piirit voivat käyttää sitä sosiaalisen kontrollin muotona – siis vallan legitimoijana – sen sijaan, että kansalaiset voisivat tehokkaasti valvoa vallankäyttöä. Amerikkalaiset radikaalit kuvaavat yhteiskuntaansa, jossa suuri raha kykenee ostamaan poliittisen vallan seuraavasti:

”Kun demokratialta on evätty aito osallistuminen ja toisinajattelu, siitä tulee varsin hyödyllinen järjestelmä yhteiskunnan eliiteille. Se antaa heille mahdollisuuden käydä läpi erimielisyytensä omien etujensa ajamisen parhaista menetelmistä ja samalla pitää silmällä kansan reaktioita esitettuihin vaihtoehtoihin. Demokratian kumouksellinen luonne heikkenee, kun alistetuilta ryhmiltä viedään mahdollisuus todelliseen osallistumiseen. Heiltä evätään mahdollisuus tietoa hankkimalla ja keinoja pohtimalla hahmottaa yhdessä vaihtoehtoisia ajatuksia ja ohjelmia –” (Albert ym. 1986, 66–67, suom. TL.)

Aina kun Yhdysvalloissa laajemmat kansanjoukot pyrkivät vaikuttamaan politiikan suuntaan, eliittien ajatushautomot alkavat julistaa ”demokratian kriisiä”. Amerikkalainen historioitsija Samuel Huntington sanoo suoraan, että ”tehokas demokraattinen poliittinen järjestelmä edellyttää tavallisesti joidenkin yksilöiden ja ryhmien jonkinasteista apatiaa ja sivussa pysymistä” (ks. Chomsky 1981, 161). Tällainen yhteiskunnallinen elämä vahingoittaa ihmisten mielen tasapainoa. Brittiläinen yhteiskuntakriitikko Dan Hind (2011, 305) toteaa, että ihmisten kyvyttömyys hallita omaa elämäänsä jättää heidän elämäkokemukseensa tyhjiön, joka voimistaa ahdistuneisuuden tunteita.

1960-luvun lopun radikaali yhteiskunnallinen liikehdintä nostatti pian vastareaktion. 1970-luvun alussa markkinauskoiset lobbausinstituutiot aloittivat Yhdysvalloissa tietoisien mielipiteenmuokkauksen, jolla on-

nistuttiin tekemään äärikapitalistisista arvoista ilma, jota kaikkien piti hengittää. Yhdysvaltain politiikan ja talouden säännöt kirjoitettiin uusiksi, niin että niistä hyötyivät harvat väestön enemmistön kustannuksella. Suuri raha osti demokratian omaan valvontaansa. Barack Obama on tuorein esimerkki Wall Streetin talutusnuorassa olevasta presidentistä. Talouden painopisteen siirtyminen finanssikeinotteluun ja amerikkalaisten työpaikkojen suurpako halvan työvoiman maihin ovat entisestäänkin heikentäneet palkansaaajien asemaa. Finanssikriisien syventyessä tavalliset kansalaiset ovat voineet selvästi nähdä demokraattisten instituutioiden heikentyneen. (Moyers 2011.)

Euroopassa kehitys on ollut lievempää, mutta täälläkin sodanjälkeinen enemmän tai vähemmän sosiaalidemokraattinen politiikka alkoi väistyä, kun maailmantalouden laajeneminen päättyi ja maailmantalous ajautui pitkään taantumaan. Samaan aikaan kun Yhdysvalloissa alkoi tasavertaisuuden vastainen kampanja, Euroopassa alettiin luopua hyvinvointivaltioajattelusta ja valtiojohtoisesta taloudesta. Tilalle tulivat vapaita markkinoita korostavat uusliberaalit opit. Yhdysvaltojen malliin vedottiin puhumalla Washingtonin konsensuksesta. ”Globalisaatiolle” ei nähty vaihtoehtoa. Uusliberaalit ohjelmat näyttivät johtavan pörssimarkkinoiden jatkuvaan nousuun, mutta samanaikaisesti ne johtivat kasvavaan velkaantumiseen, työttömyyteen ja tulotason laskuun miltei kaikkialla maailmassa. Vasemmistokeskustalaiset puolueet siirtyivät jatkuvasti oikealle ja alistuivat hyvinvointivaltioiden alasajoon. Yhdessä eurobyrokraattien kanssa poliitikot alkoivat pelotella kansalaisia arvaamattomilla seurauksilla, jos rahamaailman käskyihin ei alistuta. Kreikkalaiset ovat alkaneet rinnastaa tätä ”finanssiterrortismia” vuonna 1967 alkaneeseen eversien valtaan. Puutteellinenkin demokratia on lakannut toimimasta. Vallitseva yhteiskuntasopimus on rauennut.

Edustuksellisen demokratian puutteet ovat täten nousseet esiin monissa maissa, jotka kamppailevat rahaeliittien omaneduntavoittelun aiheuttamien kriisien

otteessa. Suomalaisessakin yhteiskunnassa on aineksia liikehdinnälle, joka kykenee hahmottamaan uusia visioita ja kokeilemaan median ja muun julkisuuden kaihtamia yhteiskunnallisia ajatuksia. Meneillään olevien kriisien syventyessä vaihtoehtoisten ajatusten hajanaiset verkostot voivat saada uutta hahmoa ja voimaa. Pareconliikkeen lisäksi on muita talouden demokratisoimiseen pyrkiviä liikkeitä, kuten Attac-liike, ympäristöliikkeitä ja muita rahan valtaa arvostelevia liikkeitä sekä monenlaisia keskustelusivuja internetissä (esim. Terho-sivusto<sup>1</sup>). Ennen pitkää nämä liikkeet voivat hyvinkin muuttaa julkisen keskustelun kulkua, kuten esimerkiksi Yhdysvalloissa on jo havaittavissa. Poliittisten ja mediaeliittien vaikutusvalta on tuskin meilläkään niin vahvalla perustalla, ettei sitä voisi horjuttaa. Kun eliittien kyky rajoittaa vaihtoehtoista keskustelua heikentyy, ihmiset saattavat hyvinkin havahtua ymmärtämään vapaalle ajattelulle asetettuja keinotekoisia esteitä. Havaitaan, että median määrittelemän ”todellisuuden” ulkopuolella onkin elämää.

## Tasa-arvo voimistaa kestäväää taloutta

Ihmisellä ei ole luontaista pakkoa tuhota ympäristöään ja lopulta koko planeettaa. Kapitalistisen kasvun pakko sen sijaan jättää tuotannon aiheuttamat ympäristövaHINGOT kustannuslaskelmien ulkopuolelle. Tässä mielessä kapitalismia on hyvästä syystä luonnehdittu ”maksamattomien kustannusten” järjestelmäksi. Michael Albert muistuttaa, että kapitalismissa on sisäänrakennettuja yllykkeitä ympäristövaikutusten huomiotta jättämiseen. Markkinat luottavat siihen, että tuotteen ostaja ei välitä sosiaalisista kustannuksista vaan yksinomaan hinnasta, jonka hän yksilönä maksaa.

1 Terho. Foorumi oikeudenmukaisemman maailman puolesta. Ks.  
<http://www.terhoforum.fi>.

Yhdysvalloissa vaikuttava brittiläissyntyinen antropologian professori David Harvey kuvaa, miten markkinataloudelle rakenteellisesti ominainen aggressiivisuus on muokannut koko kulttuuriamme ja ympäristöämme:

”Tämä on maailma, jossa uusliberaali eettinen ajattelu rohkaisee yksilöllistä omistamista ja epärehellistä finanssikeinottelua. Siitä on tullut ihmisen persoonan sosialisointi malli. Tämä on maailma, jota leimaa yhä enemmän kiihkokulutuksen hedonistinen kulttuuri.” (Harvey 2011, 175–176, suom. TL.)

Osallisuustalousajattelussa keskitytään asettamaan talouden kannustimet niin, että ihmisiä palkitaan toisten ihmisten ja ympäristön huomioon ottamisesta. Ekologiset pohdinnat ovat siis osa liikkeen kokonaisvaltaista ajattelua. Pareconin kaltaisessa talousjärjestelmässä kapitalismille ominaista kasvun pakkoa ei esiinny. Tuotannon määrä, tuottamiseen käytetty työmäärä ja työajan suhde vapaa-aikaan ovat rationaalisesti organisoitavissa. Taloutta suunniteltaessa voidaan myös löytää kestävä suhde uusiutumattomien luonnonvarojen käytön ja ihmisten todellisten tarpeiden välille. (Tarpeista voi lukea enemmän Olavi Riihisen artikkelista.) Tuotannollisen ja muun yhteiskunnallisen elämän kaikilla tasoilla toimivat itsehallinnolliset, demokraattiset päätöksentekoinstituutiot kykenevät pitämään silmällä haittavaikutuksia. Ne kykenevät järkevällä tavalla etsimään tasapainoa etujen ja haittojen välille. (Albert 2006, 69–73.)

Osallisuustaloudessa tasaisempi vaurauden ja tulojen jakautuminen eliminoisi sellaista köyhyyttä ja epätoivoa, joka estää ihmisiä asettamasta luonnonsuojelun materiaalsen kulutuksen edelle. Osallisuustaloudessa ehdotetut rakenteelliset kannustimet tukevat erityisesti ihmisten yksilöllisen toiminnanvapauden sekä yhteisön ja ympäristön vaatimusten onnistunutta yhteen sovittamista. Näin materiaallinen kulutus ei asetu oletusarvoisesti luonnonsuojelun edelle, ja talouden vaikutukset ympäristöön tulevat huomattavasti kokonaisvaltaisemmin kaupankäynnin osaksi. Kun yhteiskuntajärjestelmä

minimoi materiaalistien yllykkeiden käytön ja palkitsee sosiaalista käyttäytymistä, kerskakulutuksen aiheuttama ympäristötuho vähenee. Kun resursseja jaetaan niin, että työntekijöiden työn tulosten sosiaaliset edut ovat suurempia kuin sosiaaliset kustannukset, eliminoidaan ympäristövaikutuksista piittaamatonta kilpailua ja taloudellista kasvua. Tällöin on myös mahdollista nähdä raja, jonka jälkeen kulutuksen kasvu ei ole menetetyä vapaa-ajan arvoista. (Hahnel 2011b, 237–239 ja 2012, 239.)

Nykyinen tuhlauksen ja ympäristövahinkojen järjestelmä ei mitenkään vastaa vapaiden ihmisten luontaista järjestäytymiskykyä. Vastarinta onkin nyt nousemassa. Uusia visioita pohditaan kaikkialla maailmassa. Stephen Coleman kirjoittaa:

”Aivan kuten tieteenharjoittajat etenevät spekulatiivisesta hypoteesista käytännön kokeisiin, yhteiskunnallisessa muutoksessa villit haaveet, mielessä piilevät aavistukset ja kauniit visiot muuntuvat liikkeiksi, jotka tekevät haaveista totta.” (Coleman 1990, 10, suom. TL.)

Tällaisen liikkeen syntyä seurasin Madridin ja Barcelonan keskusaikioilla toukokuussa 2011. Aktivistit monissa muissakin maissa osoittavat, miten yhteiskunnallisesti valveutunutta ajattelua voi syntyä, kun ihmiset kokoontuvat kuuntelemaan toisiaan avoimella mielellä. Ihmiset saavat voimaa toisistaan ja kasvattavat hyvänolon tunteitaan ja itseluottamustaan, kun he kokevat osallistuvansa toimintaan, jossa kaikkien panos otetaan vakavasti, eikä erimielisyyksiä muuteta lyömäaseeksi ja kilpailuksi vallasta. Ihmiset alkavat aavistaa, millaista olisi elää todella vapaassa yhteiskunnassa.

Dan Hind (2012, 546–560) kirjoittaa yhteiskunnissamme piilevästä muutoksen voimasta, kun olemassa olevat kansalaisjärjestöt heräävät näkemään *Occupy*-liikkeiden horisontaalisesti organisoidun päätöksenteon avaamat mahdollisuudet. Nämä järjestöt ovat tähän asti katsoneet ylöspäin tahoihin, jotka ovat monopolisoineet päätöksenteon itselleen. Nyt ne voivat katsella ympäril-

leen ja havaita, että kaikkialla on ihmisiä, joiden kanssa heillä on paljon enemmän yhteistä.

Parecon-liike on ottamassa vielä huimemman askeleen eteenpäin. Michael Albert (2012a ja b) liittolaisineen on perustamassa kansainvälistä järjestöä, jonka lyhenne on IOPS. Ainakin toistaiseksi järjestö kantaa nimeä Organization for a Participatory Society (Osallisuusyhteiskunnan kansainvälinen järjestö)<sup>2</sup>. Organisaation toivotaan kehittyvän uuden liikehdinnän yhdeksi kansainväliseksi foorumiksi. Keskustelua tulevaisuuden vaihtoehtoista on käytävä laajalla rintamalla. Uutta toiveikkuutta kuvastaa IOPS:n yhden jäsenen toteamus: ”Paras tapa ennustaa tulevaisuutta on luoda se.”

## Lähteet

Albert Michael, Cagan Leslie, Chomsky Noam ym. *Liberating theory*. Boston, MA: South End Press, 1986.

Albert Michael. *Moving forward*. Program for a participatory economy. Edinburgh: AK Press, 2000.

Albert Michael. *Parecon*. Life after capitalism. London: Verso, 2003.

Albert Michael. *Realizing hope*. Life beyond capitalism. London: Zed Books, 2006.

Albert Michael. *Announcing/Reporting IOPS*. ZBlogs, 26.3.2012 (2012a). Saatavissa: <<http://www.zcommunications.org/announcing-reporting-iops-by-michael-albert>>. Viitattu 27.3.2012.

Albert Michael. *Imagine an organization and build it*. ZNet, 27.3.2012 (2012b). Saatavissa: <<http://www.zcommunications.org/imagine-an-organization-and-build-it-by-michael-albert>>. Viitattu 27.3.2012.

Albert Michael. *Libcom author rejects Parecon remuneration...* ZNet, 15.4.2012 (2012c). Saatavissa: <<http://www.zcommunications.org/libcom-author-rejects-parecon-remuneration-by-michael-albert>>. Viitattu 16.4.2012.

---

2 Ks. <http://www.iopsociety.org>.

- Butterworth Alex. The world that never was. A true story of dreamers, schemers, anarchists and secret agents. London: Vintage Books, 2011.
- Chomsky Noam. Language and responsibility. Sussex: Harvester Press, 1979.
- Chomsky Noam. Radical priorities. Edited by C. P. Otero. Montréal, QC: Black Rose Books, 1981.
- Chomsky Noam. Language and politics. Montréal, QC: Black Rose Books, 1988.
- Chomsky Noam. New horizons in the study of language and mind. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Chomsky Noam. Chomsky on democracy and education. Edited by C. P. Otero. New York, NY: RoutledgeFalmer, 2003.
- Chomsky Noam. Chomsky on anarchism. Selected and edited by Barry Pateman. Edinburgh: AK Press, 2005.
- Coleman Stephen. The use of utopia. History and imagination. Julkaisussa: Coleman Stephen, O'Sullivan Paddy, toim. William Morris and News from nowhere. A vision for our time. Bideford: Green Books, 1990, 9–13.
- Gornick Vivian. Emma Goldman. Revolution as a way of life. [Kindle edition.] New Haven, CT: Yale University Press, 2011.
- Hahnel Robin. Perusteet markkinoita vastaan. Helsinki: Parecon Finlandin julkaisuja 1, 2011a.
- Hahnel Robin. Green economics. Confronting the ecological crisis. Armonk, NY: M.E. Sharpe, 2011b.
- Hahnel Robin. Kilpailusta yhteistyöhön. Kohti oikeudenmukaista talousjärjestelmää. Suom. Arvi Tamminen. Helsinki: Like, 2012.
- Harvey David. The enigma of capital and the crises of capitalism. London: Profile Books, 2011.
- Hind Dan. Common sense. Occupation, assembly and the future of liberty. [Kindle edition.] London: Myriad, 2012.
- Lausti Tapani. Tienviittoja tulevaisuuteen. Helsinki: Like, 2008.
- Lausti Tapani. Insurrections past and present. ZBlogs 1.11.2011. Saatavissa: <<http://www.zcommunications.org/insurrections-past-and-present-by-tapani-lausti>>. Viitattu 1.3.2012.
- MacCarthy Fiona. William Morris. A life for our time. London: Faber and Faber, 1994.
- Moyers Bill. How Wall Street occupied America. Nation 2.11.2011. Saatavissa: <<http://www.thenation.com/article/164349/how-wall-street-occupied-america>>.
- Parecon Finland. Johdanto. Saatavissa: <<http://parecon.fi/johdanto>>. Viitattu 1.3.2012.

Arto O. Salonen

## Sosiaalinen saneeraus – tie ekososiaaliseen sivistykseen

### Kulutuskeskeisyydestä yhteyksien vaalimiseen

Läpimaterialisoitunut sosiaalisen olemassaolon ihanne muodostaa materia- ja energaintensiteettinsä vuoksi kestäväen kehityksen merkittävimmän uhan. Se ei myöskään tuota sitä henkistä hyvinvointia, tyytyväisyyttä tai onnellisuutta, jota jokainen meistä tavoittelee, sillä osallisuudesta kumpuavan itsekunnioituksen, rakkauden ja ilon tyydyttäminen materiaalilla on mahdotonta. Siksi tarvitsemme sosiaalista saneerausta. Tarkoitan sillä hyvinvointikäsitteen laajentamista siten, että sosiaalisen olemassaolon ihanteeksi muodostuu yksilökeskeisen omistamisen ja kuluttamisen maksimoinnin sijasta aineettoman pääoman varaan rakentuva kukoistaminen. Pyrkimyksenäni on tunnistaa tie kohti ekososiaalista sivistystä, joka auttaa ottamaan huomioon ekologiset ja sosiaaliset kysymykset jokapäiväisessä toiminnassa niin, että tulevat sukupolvet voivat olla meistä ylpeitä. En anna ohjeita vaan haluan auttaa tunnistamaan hyvinvoinnin tekijöitä ja oman elämän saneerausmahdollisuuksia suomalaisessa yhteiskunnassa globaalin ajan kansalaisena. Kirjoitustani on siivittänyt suuri kysymys siitä, kuinka taata riittävästi, kaikille ja aina?

Luon kirjoitukseni taustan kuvailemalla aluksi vallitsevaa planetaarista todellisuutta. Sen jälkeen määrittelen arvoperustan, jolle ihmisiä laajasti yhdistävä ekososiaalinen sivistys voisi rakentua. Arvoperustan määrittelyn jälkeen käsittelen kolmea sosiaalisen saneerauksen ulottuvuutta eli a) globalisoituneen todellisuuden hahmottamista b) eettisen huolenpidon piirin laajuutta ja

c) osallisuuden merkitystä. Kirjoitukseni loppuksi tarkastelen ihanteiden muuttamista teoiksi.

### Vallitseva olemassaolon ihanne vaatii tarkistamista

Materiaalinen hyvinvointimme on rakentunut huomattavalta osalta uusiutumattomien luonnonvarojen jalostamisen varaan kahdensadan vuoden teollisen ajanjakson aikana. Tästä on seurannut peruuttamattomia muutoksia planeetalla: kaikkien keskeisten metallien ja energianlähteiden loppuminen on nyt näköpiirissä (Bleischwitz 2009). Myös uusiutuvat luonnonvarat ehtyvät, jos niitä kulutetaan niiden uusiutumiskykyä enemmän. Kaikki kaupallisesti hyödynnettävät kalakannat romahtavat nykyisen kehityksen jatkuessa 40 vuodessa (UNEP 2010) ja kolmannes eläin- ja kasvilajeista on kuolemassa sukupuuttoon 90 vuodessa (Rockström ym. 2009; Maclean ja Wilson 2011). Jo viisitoista maapallon 24 tärkeimmästä elämää ylläpitävästä ekosysteemistä on vahingoittunut tai kestäättömän käytön kohteena (Millenium Ecosystem Assessment 2005). Näistä koraliriutat on ensimmäinen kokonainen ekosysteemi, joka poistunee planeetaltamme lopullisesti vielä ennen vuotta 2100 merivesien lämmetessä fossiilisten energianlähteiden polton seurauksena (Sale 2011).



Ekologisen kestämyksen vaikutukset uhkaavat luonnollisesti myös sosiaalista ja taloudellista kestävyyttä, sillä ihminen ja ihmisen hyvinvointi ovat pohjimmiltaan täysin riippuvaisia luonnosta. Esimerkiksi uhanalaisilta koralliriutoilta hankkii ravintonsa noin viisikymmentä kertaa Suomen väkiluvun verran ihmisiä. Sosiaalista kestävyyttä syö myös ihmisten välinen epätasa-arvo, joka on nyt lähes kaikkialla maailmassa suurempi kuin kaksikymmentä vuotta sitten (Jackson 2009, 5). Suuret tuloerot ovat negatiivisessa yhteydessä lukuisiin hyvinvoinnin kannalta keskeisiin yhteiskunnallisiin tekijöihin, kuten kansalaisten keskinäiseen luottamukseen, väkivallan määrään, eliniänodotteen, lapsikuolleisuuden, kansalaisten mielenterveyteen, teiniraskauksien määrään, liikalihavuuteen ja vankien määrään (Wilkinson ja Pickett 2010). Ihmisen toiminta uhkaa vastaansanomattomasti tulevien sukupolvien toimintamahdollisuuksia, sillä etäännyimme kestävästä kehityksestä nopeammin kuin koskaan aikaisemmin ihmiskunnan historian aikana (Ehrlich ym. 2012).

Kestämättömän maailmanmenon pääjuuria on kaksi. Toinen niistä on väestönkasvu, joka on kuitenkin vakiintumassa 9–10 miljardin tuntumaan vuoteen 2050 mennessä. Sen jälkeen ei ole näköpiirissä suuria muutoksia ainakaan ennen 2100-lukua. Syntyvyys tulee väheneään lähivuosikymmeninä nopeasti juuri niissä maissa, joissa se tällä hetkellä on runsainta (Engelman 2011; UN 2011). Pidän realistisena, että planeettamme kantokyky kestää 9–10 miljardia ihmistä (vrt. Jukka Hoffrén tässä teoksessa). Tämän vuoksi keskityn tässä kirjoituksessa toiseen kestämyksen juureen, nimittäin olemassaolon ihanteenamme olevaan yksilökeskeisen omistamisen ja kuluttamisen maksimointiin (de Zoysa 2011).

Mahdollisimman ahkeraa kuluttamista pidetään osoituksena hyvinvoinnista, ja siihen kannustetaan aktiivisesti meillä ja muualla talouskasvun ylläpitämiseksi. Puhelinten, tietokoneiden ja kulkuvälineiden uusimistehyettä ei motivoi enää todellinen tarve vaan uutuuden viehäytys, trendi tai sosiaalinen paine (ks. Olavi Riihisen

artikkeli haluista ja tarpeista). Markkinaehtoistuneen kulttuurin vuoksi materiaaliset itsethostuksen välineet auttavat meitä saamaan hyväksyntää niissä yhteisöissä, joihin arjessamme liitymme.

Hyvinvointiin liittyvät käsitykset ovat yksipuolistuneet entisestään Suomessa vuodesta 2009 vuoteen 2011 tultaessa. Suomalaiset pitävät talouskasvua aikaisempaa tärkeämpänä ja antavat aikaisempaa vähemmän painoarvoa ekologisille kysymyksille (Haavisto ja Kiljunen 2011, 131–133). Suomalaisen kuluttamisen volyymista kertoo se, että kuluttamiseen liittyvät hiilidioksidipäästöt ovat Suomessa asukasta kohden laskettuna Pohjoismaiden suurimmat ja maailman yhdeksänneksi suurimmat (Caldeira ja Davies 2010). Uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä mittaava ekologinen jalanjälki on suomalaisilla maailman 11. suurin (WWF 2012). Materiaalisen menestyksen hintana ovat esimerkiksi ne yli 2 000 suomalaista kasvi- ja eläinlajia, jotka ovat nyt uhanalaisia. Määrä on kansainvälisestäikin vertailtuna suuri (Rassi ym. 2010).

Yksilökeskeisyyden lisääntyminen on huomattavin viime vuosikymmeninä tapahtunut kulttuurin muutos planeetallamme (Hofstede ym. 2010, 414, 473). Keski-vertosuomalaisessa kodissa ovat 10 000 hyödykettä osoittavat, kuinka pyrimme olemaan riippumattomia toisistamme. Arjen normiksi on muodostunut henkilökohtainen omistaminen. Keskitymme ihmisten väliseen kilpailuun ja omaisuuden kartuttamiseen sen sijaan, että rakentaisimme ihmisten välisiä yhteyksiä ja yhdessä toimimista. Tavaroiden lainaaminen niiden omistamisen sijasta voidaan tulkita markkinaehtoistuneessa yhteiskunnassa heikkouden osoitukseksi.

Nykyinen talouskasvu perustuu matematiikkaan, jossa hyödykkeiden valmistuksesta ja käytöstä aiheutuvia haittoja ei ole hinnoiteltu. Jos kasvusta aiheutuvat ekologiset ja sosiaaliset haitat huomioitaisiin, kyseenalaistuisi vallalla oleva ajattelu ja toiminta monella tavalla. Esimerkiksi ilmakehään päästetyn hiilidioksiditonin aiheuttamien sosiaalisten haittojen kustannukset olivat vuonna 2010 yli 40 kertaa suurempia kuin hiilidioksiditonin virallinen

hinta. Haitat ovat jo nyt niin merkittäviä, että hiilidioksidipäästöjen vähentämiseksi kannattaa tehdä lähes mitä tahansa. (Ackerman ja Stanton 2012.) Jokainen puhtaaseen energiaan ennen vuotta 2020 investoimatta jätetty euro aiheuttaa 4,3-kertaisen lisäkulun vuoden 2020 jälkeen lisääntyneiden päästöjen haittoja korjattaessa (IEA 2011a).

Kilpailutus ainoastaan välittömien tuotantokustannusten perusteella – ilman ekologisten ja sosiaalisten haittojen sisällyttämistä hintoihin – johtaa maalaisjärjen vastaiseen toimintaan. Perunapellon vieressä sijaitsevan päiväkodin perunat tuodaan Puolasta tai Hollannista tai kotivesistöistä pyydystetty kala käy perkuumatalla toisella puolella maapalloa. Tuotejalostusketjujen hallinnasta on tullut keskeinen väline tavoiteltaessa lyhyen aikavälin voittoja globaaleilla markkinoilla. Itse ketjuista on muodostunut niin monimutkaisia ja vaikeasti hallittavia, ettei esimerkiksi yksikään kännykän valmistaja ole avannut meille omaa ketjuaan. Läpinäkymättömyys halvaannuttaa markkinoiden ohjattavuuden, joka perustuu sille ajatukselle, että kuluttajalla on käytettävissään kattavasti tietoa kulutusvalintoja tehdessään.

Menestyminen tai epäonnistuminen markkinoilla on lyhyellä aikavälillä vallitsevan poliittisen päätöksenteon pääasiallinen kriteeri. Halpa energia on siinä keskeinen tekijä. Vaikka tiedossa on fossiilisten energianlähteiden käytöstä aiheutuvan laskun lankeaminen lapsillemme, tuimme planeetallamme fossiilisen energian kehittämistä vielä vuonna 2010 viisi kertaa suuremmalla summalla kuin uusiutuvien energianlähteiden käyttöönottoa (IEA 2011b). (Jarna Pasanen ja Marko Ulvila kirjoittavat artikkelissaan, että ”helpon” ja halvan energian aikakausi on lopussa.)

Taloukasvun priorisoiminen ylitse muun oli perusteltua sotien jälkeisessä Suomessa kansalaisten perustarpeiden tyydyttämiseksi – mutta onko näin enää? Jatkuvan kasvun pakonomaisessa tavoittelussa luonnonvarat, ekosysteemipalvelut ja ihminen ovat vain markkinoiden kasvun välineitä. Eettisyys ja inhimillisyys jäävät takalalle ja velkataakkamme tulevia sukupolvia kohtaan

kasvaa. Ihmisen arvokkuus jää toiselle sijalle esimerkiksi vanhuspalvelussa vaippasäkin korvatessa vessaan saatavan työntekijän.

Ajattelumme ja olemisen tapamme on läpimateria-lisoitunut. Materiaalisiin elämän päämääriin täydellä voimalla tähdätessämme olemme niin kiireisiä, ettei meillä ole aikaa pysähtyä kyseenalaistamaan vallitsevaa sosiaalisen olemassaolon ihannetta. Kiireen ja kiireeseen tyypillisesti liittyvien materiaalistien elämän tavoitteiden lausuminen ääneen liittää minut Helsingissä ”tärkeiden ihmisten joukkoon” ja antaa myönteisen signaalin itse-tunnolleni. Sosiaalisen hyväksynnän saamiseksi kiireestä kannattaa puhua, vaikka kiirettä ei olisi.

Herää kysymys, onko toimintaperiaattemme sama kuin syöpäsolulla: talouden täytyy kasvaa pakonomaisesti, ilman että pohditaan pitkän aikavälin seurauksia eli sitä, mitkä asiat ovat itse kullekin välttämättömiä elämän edellytyksiä. Haluamme lisää ja uutta emmekä pysähdy määrittelemään, minkä verran on tarpeeksi. Tyytyväinen ihminen, joka tietää mikä on riittävästi, on uhka kulutuksen varaan rakentuvalle talouskasvulle.

Sivistys on ihmisen henkistä kehittyneisyyttä ja kyp-syneisyyttä, joka ilmenee esimerkiksi avarakatseisuutena, vastuuna ja kykynä muodostaa kokonaiskäsitys käytettävissä olevan tiedon perusteella. Sivistymättö-myyttämme osoittaa se, että jäljistä päätellen teolli-suusmaiden materiaalistien hyvinvoinnin kustannukset on suurelta osin ulkoistettu maaperään, ilmakehään, tulevien sukupolvien ongelmaksi ja kehittyvien maiden kansalaisten maksettavaksi.

## Ekososiaalisen sivistyksen arvoperusta

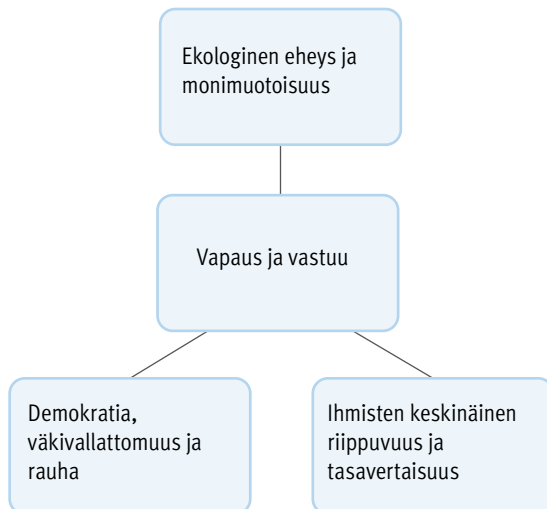
Olemassaolon ihanne on yhteydessä siihen kulttuuriin, jossa elämme. Arvokkaina pidetyt asiat, ilmiöt tai elämän päämäärät määrittävät ihmisen oman maailmankuvan ja todellisuuden tulkinnan perusteella erilaisuuden ja

samanlaisuuden tiivistyminä. Nämä tiivistymät ovat kulttuurisidonnaisia käsityksiä siitä, mikä missäkin yhteisössä mielletään normaaliksi ja epänormaaliksi, asiaan kuuluvaksi ja asiaan kuulumattomaksi.

Ihmisten, alueiden ja kansakuntien kulttuurisesta erilaisuudesta huolimatta löytyy laajalti hyväksyttävissä olevia yhteisiä arvoja, joiden mukaan toimittaessa on mahdollista turvata monimuotoisen elämän kukoistaminen planeetallamme. Yhteiset arvot voivat toimia eri tavalla ajattelevia ihmisiä yhteen saattavana perustana, jonka varaan yhteistä tulevaisuutta on mahdollista rakentaa.

Ekososiaalisen sivistyksen arvoperusta on jäsennettävissä neljään arvoaspektiin (kuvio 1). Avaan arvoperustan tässä yhteydessä lyhyesti (tarkemmin ks. Salonen 2010, 54–60). Yhteyksien rakentamiseksi keskityn siihen, mikä keskimäärin meitä kaikkia ihmisiä yhdistää. Tiedostan, että maalaan kiiltokuvamaista kuvaa, mutta samalla uskon, että tarvitsemme laajasti erilaisia ihmisiä yhdistäviä arvoja enemmän kuin koskaan aikaisemmin ihmiskunnan historiassa.

**Kuvio 1.** Ekososiaalisen sivistyksen perustana olevat arvot.



Kuviossa 1 esittämäni ekososiaalisen sivistyksen arvoperusta on laajasti hyväksyttävissä, ja se ylläpitää nykyisiä ihmisten toimintamahdollisuuksia ja tukee niiden laajentumista siten, että tulevilla sukupolvilla olisi samat toimintamahdollisuudet ja vapaudet kuin meillä – tai jopa vielä paremmat.

*Vapauden ja vastuun tasapaino* on meta-arvo, jonka alle muut arvot asettuvat. Vapauden ja vastuun tasapaino on käytännössä esimerkiksi sitä, että olemme vapaita hyödyntämään luonnonvaroja mutta velvollisia huolehtimaan planeetastamme siten, että tuleville sukupolville jää samanveroiset tai paremmat elinmahdollisuudet kuin meille. Ihmisellä on vapaus hengittää puhdasta ilmaa, mutta samalla vastuu ilman puhtaudesta. Hänellä on oikeus tietoon, mutta toisaalta velvollisuus mahdollisuuksiensa mukaan jakaa oppimaansa muille yhteiseksi hyödyksi.

*Ekologinen eheys ja monimuotoisuus* liittyy ihmisen fyysisiin perustarpeisiin ja monimuotoisen elämän säilyttämiseen. Ihminen on osa ekosysteemejä ja täysin riippuvainen luonnosta esimerkiksi hapen, veden ja ravinnon suhteen. Riippuvuussuhteen sisäistäminen voi aktivoida käyttäytymistä, joka luo mahdollisuuksia monimuotoisen elämän säilymiselle. Vastuu luonnon ja ihmisen välisen harmonian vaalimisesta kuuluu jokaiselle ihmiselle sen ylivoimaisen vallan vuoksi, joka meillä on ei-inhimilliseen todellisuuteen. Onneksemme ne inhimilliset toimintatavat, jotka palvelevat ihmisen etua pitkällä aikavälillä, palvelevat myös luonnon etua.

*Ihmisten keskinäinen riippuvuus ja tasavertaisuus* luovat perustan ihmisten väliselle yhteiselämälle. Arkeamme kannattelevat vuorovaikutus, ystävyys ja kiintymys, jotka luovat pohjan ihmissuhteille. Luottamus ja osallisuuden kokeminen perustuvat ymmärtämiseen, kannustamiseen ja myötätunnon osoittamiseen. Velvollisuutemme on edistää toinen toistemme sisäistä ehtymättömyyttä, tukahtumattomuutta ja lannistumattomuutta. Tasavertaiset mahdollisuudet arvokkuuteen, terveyteen ja henkiseen hyvinvointiin tasaavat ihmisten

välisiä eroja. Myötätunto ja toisen asemaan asettumisen taito ovat moraalin kehittymisen edellytyksiä. Ilman myötätuntoa kehityksen mukanaan tuomien haittojen ja hyötyjen tasainen jakaminen yhteisöjen ja yksilöiden kesken tuskin on mahdollista. Inhimillisuus vaatii meitä toimimaan vajaakuntoisen, vähäosaisen tai syrjityn ihmisen tasavertaisuuden toteutumiseksi.

Taustoiltaan erilaisten ihmisten yhteyden, kohtaamisen ja yhteistoimintaan osallistumisen edistäminen on onnellisuuden ja tyytyväisyyden kokemisen kannalta merkityksellistä. *Demokratia, väkivallattomuus ja rauha* turvaavat tätä hyvinvoinnin perustaa. Velvollisuutemme on osallistua yhteisten asioiden hoitoon ja päättäjien valintaan varmistamalla, että mielestämme sopivimmat henkilöt tulevat valituiksi päätöksentekijöiksi. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen lisää osallisuuden kokemusta, joka auttaa kiinnittymään tähän päivään ja tähän hetkeen. Suvaitsevaisuus ylläpitää rauhaa.

Sosiaalisen saneerauksen tavoitteena on ekososiaalinen sivistys. Se on tulos näiden arvojen suuntaisesta inhimillisestä kasvusta. Se on kiteytettävissä kolmeen aspektiin, jotka ovat a) ymmärrys ihmisestä, b) ymmärrys luonnosta ja c) ymmärrys oikeasta ja väärästä (ks. Ehrenfeld 2008). Ekososiaalinen sivistys edellyttää, että jokainen kolmesta aspektista huomioidaan ihmisen ajattelussa ja toiminnassa. Tarkastelen seuraavissa luvuissa sosiaalisen saneerauksen piirteitä ja suuntaa käytännössä. Kuljetan mukana edellä esittämääni ajattelua. Lähden liikkeelle yksittäisen ihmisen toimimisesta globaalien ajan systeemisessä todellisuudessa.

## Globalisoituneen todellisuuden hahmottaminen

Teemme joka päivä kymmeniä kotitalouteen, liikkumistapoihin ja ravintoomme liittyviä, vaikutuksiltaan moneen suuntaan säteileviä valintoja: hammastahna, sampoo, hiustenhoitoaine, vessapaperi, meikit, hajus-

teet, vaatteet, kengät, ravinto, juomat, liikkumistapa... Avaan seuraavilla esimerkeillä globaalille ajalle tyypillisiä, ihmisiä ja instituutioita yhdistäviä sosiomateriaalisia ketjuja, jotta ymmärryksemme systeemisestä globaalista todellisuudesta lisääntyisi.

Jos ostamme Lontoossa tölkillisen kolajuomaa, tuskin tulemme miettineeksi, millaiseen ihmisten ja instituutioiden ketjuun valinta meidät liittää. Kolajuomatölkin valmistuksessa tarvittava bauksiitti louhitaan Australiasa. Siellä malmi siirretään kuorma-autoilla kemialliseen jalostukseen ennen sen laivaamista Ruotsiin. Ruotsalaisessa sulattamossa raaka-aineesta erotettu alumiini kuljetetaan Saksaan. Saksassa alumiinitangot lämmitetään, ja niistä puristetaan ohutta levyä. Sen jälkeen 10 000 kilon painoiset alumiinilevyrullat kuljetetaan Englantiin, jossa ne prässätään tölkeiksi. Tölkit pestään, kuivataan ja maalataan, minkä jälkeen ne lähtevät pullottamoon. Pullottamo saa kolajuoman sokerin ranskalaiselta sokeriruokotilalta, jossa sokeri on jalostettu virvoitusjuomakäyttöön soveltuvaksi. Juoman fosfori tulee yhdysvaltalaisesta kaivoksesta. Kaivoksen käyttämä energia vastaa 100 000 ihmisen energian kulutusta, sillä elintarvikekäyttöön soveltuva fosfori vaatii huolellista jalostamista. Juoman sisältämä kofeiini valmistetaan pullotustehtaan lähellä sijaitsevassa kemiantehtaassa. Tölkit ja niiden sisältämä sokeri-, kofeiini-, fosfori- ja hiilidioksidipitoinen neste pakataan kartonkiin, joka on valmistettu selluloosasta kartonkitehtaassa. Kartonkitehtaan selluloosamassaan käytetyt puut on hakattu eri puolilta maailmaa – osittain ikimetsistä. Kolajuoman ja juomapakkauksen tuotantoprosessi perustuu pääasiassa uusiutumattomien fossiilisten energianlähteiden hyödyntämiseen. Valmiit sixpackeihin pakatut juomat siirretään kuorma-autoilla markettiin, josta ne myydään kolmen päivän sisällä kuluttajille. Kuluttaja kumoo tölkin sisällön muutamassa kymmenessä sekunnissa, siirtää tyhjän tölkin pois huolenpidon piiristään ja siirtyy seuraavaan aktiviteettiin. (Womack ja Jones 2003, 38–43.)



Jokainen valokatkaisijan painallus ylläpitää ja vahvistaa sitä energiantuotanto- ja jakelusysteemiä, jonka osaksi sähköverkkoon kytkeytyminen meidät liittää. Sähkö- ja lämpöenergian tuotanto perustuu globaalilla tasolla yli 80-prosenttisesti fossiilisten energianlähteiden polttamiseen. Eurooppalaisessa energiantuotannossa yhden terawattitunnin verran kivihiilen avulla tuotettua energiaa on yhteydessä 0,12 kaivostyöläisen kuolemaan kaivosonnettomuuksissa, 25 ihmisen menehtymiseen ilmansaasteisiin ja 225 ihmisen vakavaan sairastumiseen (Markandya ja Wilkinson 2007). Energiantuotantoketjuun kuuluvat kaivostyöntekijät louhivat usein kivihiiltä sellaisissa kaivoksissa, joissa työperäiset sairaudet, ympäristörikkomukset ja ihmisoikeusrikkomukset ovat tavalisia – vastoin oikeudenmukaisuuskäsitystämme (Mäkelä ja Pöyhönen 2010). Vastuullisesti louhittu kivihiili tulisi luonnollisesti kustannuksiltaan kalliimmaksi energiayhtiöille. Haluanko liittyä tähän systeemiin ja tukea siten systeemin pysyvyyttä? Vai otanko kantaa energiantuotantotapoihin vaihtamalla energiayhtiötä? Tai koenko, että energiaratkaisut eivät kuulu vallankäyttöni piiriin vaan vastuu niistä kuuluu muille?

Valintamme ovat yhteydessä siihen, millainen maailmankäsityksemme on. *Ihmiskeskeisen* maailmankäsityksen omaavalle inhimillinen elämä on muuta elämää arvokkaampaa. Huomattava ihmiskeskeisyys ja siitä seuraava vieraantuminen luonnosta voi luoda harhakuvitelman ihmisen yliveraisuudesta. Vastaansanomaton kuitenkin on se, että kaikki ihmisen tarvitsema otetaan luonnosta ja palautetaan luontoon.

*Elämäkeskeisesti* ympäröivää todellisuutta hahmottava ihminen puolestaan pyrkii arvioimaan oman käyttäytymisensä oikeutusta suhteessa inhimillisestä elämästä poikkeaviin elämän muotoihin, kuten eläimiin, hyönteisiin ja kasveihin. Kaiken elämän pitäminen samanarvoisena on käytännössä kuitenkin vaikeaa ja harvinaista. Huomattava osa niistä ihmisistä, jotka mieltävät maailmankäsityksensä elämäkeskeiseksi, ovat valmiita

tuhoamaan joitakin elämänmuotoja, kuten esimerkiksi bakteereja ja hyönteisiä.

*Ekosysteemikeskeisesti* orientoituva ihminen kokee, että myös eloton osa luontoa on itsessään arvokasta. Ekosysteemisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen on osa elollista ja elotonta ekosysteemiä. Ihmisen ja kiven samanarvoisuuteen se ei kuitenkaan tähtää, sillä niin ihmiskeskeinen, elämäkeskeinen kuin ekosysteemikeskeinenkin ihmiskäsitys ovat puhtaimmassa muodossaan ainoastaan teoriassa mahdollisia.

Väitän, että varmistaaksemme tuleville sukupolville samat mahdollisuudet kuin meillä on, vastuumme tulee kattaa globalisoituneessa maailmassa kaikki ne ihmiset, joiden elämään oma elämämme liittyy suoraan tai välillisesti esimerkiksi kulutushyödykkeiden ja päivittäisen ravinnon kautta. Suklaasta nauttivalle se tarkoittaa siis vastuuta myös niistä ihmisistä, jotka kaakaota viljelevät. Kahvia juovan vastuun piiriin tulisi ulottua kahvin viljelijöiden arkeen. Tämäkään ei riitä, sillä ihmisen tulee huolehtia – jos ei muuten niin oman etunsa vuoksi – myös ei-inhimillisestä todellisuudesta. 200-vuotisen teollisen aikakauden tuoma vauraus on perustunut uusiutumattomien luonnonvarojen laajamittaiseen hyödyntämiseen. Uusiutumattomuus itsessään asettaa eettisen haasteen suhteessa tuleviin sukupolviin. Lisäksi tuottajan ja kuluttajan välinen etäisyys sumentaa läpinäkyvyyttä globaaleilla markkinoilla. Etäisyys saattaa väljähdyttää vastuutamme. Tarkastelen seuraavaksi globaalin ajan vaatimusten mukaisen vastuun määrittymistä.

## Eettisen huolenpidon piirin laajuus

Moraalia tarvitaan ihmisyyteen, ihmisarvoon ja keskinäiseen vastuuseen sitoutumiseksi. Oman eettisen huolenpidon piiriin uudelleen muotoileminen on haastavaa, sillä yleensä se johtaa oman mukavuusalueen häiriintymiseen. Sisäinen epävarmuus ja keskeneräisyyden tunne

ovat kuitenkin välttämättömiä, jotta moraali voisi kehittyä. Emme voi olla vastuussa kaikesta, mutta keskeinen kysymys on, mistä olemme vastuussa globalisoituneessa maailmassa ja mistä emme. Vastuun merkitys korostuu maapallon kaltaisessa suljetussa systeemissä, jonka on tultava toimeen omillaan. Havainnollistan planetaariseen vastuuseen kasvamiseen liittyviä rajoja ja liittymäkohtia kuviossa 2.

Globaaliin aikaan liittyy paikallisesti ja kansainvälisesti toteutuvan oikeudenmukaisuuden – tai epäoikeudenmukaisuuden – samanaikaisuus, sillä globaalille ajalle on tyypillistä, että kuluttamiseen liittyvät todelliset kustannukset loitontuvat rasittamaan meistä fyysisesti kaukana olevia ihmisyyhteisöjä ja ekosysteemejä. Emme voi tarkastella omaa moraaliamme pelkästään omaan lähiyhteisöömme rajautuneena, sillä planeettamme ei ole erillisten osatekijöiden kokoelma vaan systemi,

jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Esimerkiksi Suomessa myytävän, Amazonin alueella kasvatetun pihvilihan tuotanto on suurin yksittäinen syy Amazonin sademetsän tuhoutumiseen, josta seuraa ongelmia paikallisille asukkaille ja ekosysteemeille sekä haittaa koko planeetan hiilidioksidinielun toiminnalle (Kaimowitz ym. 2004; ks. myös Helne ja Salonen tässä teoksessa). Niin ikään jo kolmasosa suomalaisen kuluttamiseen liittyvistä hiilidioksidipäästöistä syntyy maamme rajojen ulkopuolella, sillä maailman taloudellisen globalisaation seurauksena Aasiasta on muodostunut meitä palveleva teollisuusalue (Caldeira ja Davies 2010).

Eettinen haaste syntyy siitä, että tavanomaiseen päivittäiseen suomalaisen kuluttamiseen – kuten ravintoon, vaatteisiin, elektroniikkaan ja energiaan – liittyy asioita, jotka eivät kaikilta osin ole arvokasta ihmisyyttä puolustavia ja elämän edellytyksiä ylläpitävien ekosys-

**Kuvio 2.** Planetaariseen vastuuseen kasvamisen liittymäkohtia eettisen huolenpidon piirin laajentuessa.

| Pieni vastuu             |       |                       |                     |                        |                | Suuri vastuu                                |                            |                       |          |
|--------------------------|-------|-----------------------|---------------------|------------------------|----------------|---|----------------------------|-----------------------|----------|
| Elävä todellisuus        |       |                       |                     |                        |                | Elävä ja eloton todellisuus                 |                            |                       |          |
| Inhimillinen todellisuus |       |                       |                     |                        |                | Inhimillinen ja ei-inhimillinen todellisuus |                            |                       |          |
| Ihmiskeskeisyys          |       |                       |                     |                        |                | Elämäkeskeisyys                             |                            | Ekosysteemikeskeisyys |          |
| Minä                     | Perhe | Ystävät ja sukulaiset | Suomalaiset ihmiset | Länsimaalaiset ihmiset | Kaikki ihmiset | Ihmiset ja eläimet                          | Ihmiset, eläimet ja kasvit | Ekosysteemit          | Maapallo |

Lähde: Salonen ja Åhlberg 2012.

teemeiden elinvoimaisuutta vaalivia. Pakkotyö, lapsityö, epäinhimilliset työolosuhteet ja työ ilman toimeentuloa turvaavaa palkkaa ovat tuottajan ja kuluttajan välisen etäisyyden ja läpinäkymättömyyden mahdollistamia ihmisoikeusrikkomuksia, joihin puuttumisen lähtökohtana on niistä tietoiseksi tuleminen (ks. Kit Ho ym. 2009; TVPRA 2009; Mäkelä ja Pöyhönen 2010; Bertrand 2011; Ferus-Comelo ja Pöyhönen 2011; Iqbal ym. 2012). Tiedostaminen lisääntyy esimerkiksi edellä mainittujen lähteiden tietoa arvioimalla ja sitä omaan arkeen suhteuttamalla. Se mikä on laillista, ei välttämättä aina ole oikein. Laajalti hyväksyttyjä, ikivanhoja yhteiselämän sujuvuutta varmistavia moraalisia periaatteita ovat reiluus ja kaikenlaisesta toisen vahingoittamisesta pidättäytyminen (Shafer-Landau 2010, 13–26). On selvää, että kaiken liiketoiminnan tulisi olla reilua ja luontoa tuhoamatonta ollakseen luottamusta herättävää (ks. tarkemmin Salonen [tulossa]).

Kuluttamisemme haitoista kärsivät eniten kaikkein haavoittuvaisimmat, köyhistä köyhimmät ihmiset ja puolustuskyvyttömimmät yhteisöt. Esimerkiksi fossiilisten energianlähteiden käyttöön liittyvän ilmastomuutoksen vuoksi kuolee vuodessa 350 000 ihmistä, joista 99 prosenttia on lapsia (DARA 2010). Syitä ovat siihen liittyvät ääri-ilmiöt, jotka heikentävät viljelysatoja ja aiheuttavat siten aliravitsemusta. Niistä mm. seuraavat tulvat likaavat vesilähteitä, mistä on seurauksena lapsille vaarallisia ripulitauteja. Ilmaston lämpenemisen vuoksi malaria leviää myös ylängöille, missä sitä ei ole aikaisemmin havaittu. Onko fossiilisten energianlähteiden hyödyntäminen tätä taustaa vasten tunnistettavissa ihmisoikeusrikkomukseksi?

Globaalissa ajassa oikeudenmukaisuusyhteisöä on välttämätöntä laajentaa kattamaan omaa lähiyhteisöä suurempia kokonaisuuksia. Kokonaisvaltainen planetaarinen vastuu kattaa myös elottoman osan ympäröivästä todellisuudesta. Se on perusteltua, sillä elämän kukoistaminen edellyttää elotonta luontoa, kuten vettä puhdistavia soraharjuja. Sosiaalisen olemassaolon ihanteeseemme

tyypillisesti kuuluvan kännykänkin valmistus riippuu kolmenkymmenen erilaisen elottoman metallin louhimisesta kaivoksissa, joissa kaivostyöläisten olosuhteet eivät ole yhtä hyvät kuin suomalaisissa kaivoksissa (ks. Bleischwitz ym. 2012; Reardon 2012).

## Osallisuuden kokeminen saa ihmisen kukoistamaan

Yksilön tavoittelema voitto on omiaan vähentämään yhdessä toimimista suorituskeskeisessä kilpailuyhteiskunnassa (Marglin 2008). Yksilökeskeisen ihmisen huolenpidon piiri rajoittuu omaan arkeen ja omaan terveyteen tai laajimmillaan omaan lähipiiriin. Yhteisöllisyyttä syrjäyttävä ihmisten yksilökeskeisyys ja keskinäinen kilpailu johtavat ihmissuhteiden välineellistymiseen, jolloin elämän ydin uhkaa murentua. Osallisuuden puute on yhteydessä elämän merkityksellisyyden vähentymiseen ja syrjäytymisen riskiin. Jo Émile Durkheim (1952) osoitti, että itsemurhien määrä korreloi yhteiskuntaan integroitumisen kanssa. Niissä maissa, joissa kansalaiset kokivat osallistuvansa yhteiskuntaan ja pystyivät vaikuttamaan itseään koskevaan päätöksentekoon, kansalaisten itsemurhien määrä oli pienempi kuin niissä maissa, joissa omat vaikutusmahdollisuudet miellettiin vähäisiksi.

Kukoistamisemme perustuu osallisuuden kokemiseen. Perustarpeiden tyydyttämisen jälkeen elämän merkitykselliseksi kokeminen ei enää riipu uusista tavaroista vaan ihmisten toisiltaan saamasta voimasta. (Osallisuuden kokemuksen tärkeydestä kirjoittaa tässä teoksessa myös Tiina Silvasti.) Voimaannuttava yhteen kuuluminen edellyttää, että aika pysähtyy, kun kaksi ihmistä kohtaa toisensa. Kohtaamisen pituuden kriteerinä ei ole kellon viisariden asento, vaan matka jatkuu vasta sitten, kun voidaan lähteä vahvempina kuin oltiin tilanteeseen tultaessa. Näin toimittaessa olemme sisäis-



tämässä afrikkalaisittain ilmaista yhdessä toimimisen periaatetta, jonka mukaan ”kädet pesevät toisensa”.

Kun tansanialaisista pyytää piirtämään omakuvan, hän piirtää siihen mukaan ystäviään, sillä yksilön identiteettiä ei ole olemassa ilman yhteisöä. Tämä identiteetin vahvistumiseen, yhdessä toimimiseen ja yhteisen vastuun kantamiseen viittaava ajattelu oli läsnä myös Suomen miesten jääkiekkjoukkueen vuonna 2011 saavuttaman maailmanmestaruuden tekijöitä analysoitaessa. Ikivanhan afrikkalaisen viisauden mukaan ”halutessasi edetä nopeasti, kulje yksin – jos haluat päästä kauas, kulje yhdessä muiden kanssa”. Yksin kulkiessa suunnan varmistaminen on vaikeaa, sillä näkemyksen horjuttajia ei ole lähettävillä. Nopeudenkin tuoma etu karisee, jos suunta osoittautuu vääräksi.

Globaali ja yhteisöllinen elämänasenne auttaa suuntautumaan itsestä ulospäin. Suuntautuminen itsekkästä oman edun tavoittelusta pois päin saa aikaan hyvää kahteen suuntaan, sillä solidaarisuuden osoittaminen lisää myös toimijan itsensä kokemaa hyvää oloa. Huomionarvoista on myös se, että köyhän ihmisen kuluttama euro saa enemmän hyödyllistä aikaa kuin rikkaan ihmisen euro. Rikkaan ihmisen pieneksi rahamääräksi mieltämä summa rahaa voi olla köyhän mielestä koko omaisuuden arvoinen. Kärjistetysti voitaneen todeta, että köyhän euro kohdentuu perustarpeiden tyydyttämiseen ja rikkaan euro turhanpäiväisyyksiin. Juuri tämä ero perustelee itsestä ulospäin suuntautumista yhtenä ratkaisuna globaaleihin haasteisiimme.

Sosiaalinen yhteenkuuluvuus vähentää materiaalistien asioiden merkitystä elämässä ja tekee tilaa elämän henkisille päämäärille. Jos saamme varauksettoman hyväksynnän yhteisössä helposti, meidän ei tarvitse varmistaa hyväksytyksi tulemistä materiaalisella itsethostuksella, kuten uusimmalla älypuhelinmallilla. Henkisen pääoman kasvamisella ei ole lainkaan planetaarisia rajoja vaan se voi lisääntyä rajattomasti.

Sosiaalinen saneeraus johtaa kulutuskeskeisyydestä ja omistamisen merkitystä korostavasta arjesta kohti

osallisuuden tuomaa voimaa. Osallisuuden käyttövoimana on oman äänen kuuluviin saaminen niissä vuorovaikutteisissa yhteisöissä, joihin ihminen arjessaan liittyy. Kukoistavassa yhteisössä ei ole läsnä elämänvoimaa tukahduttavia vaatimuksia vaan ehdoitta saatavan hyväksynnän tuomaa voimaa, joka vapauttaa luovuuden. Terve ihmisten välinen riippuvuus rakentuu sellaisissa kohtaamisissa, joissa ihmiset saavat kokemuksen hyväksynnästä ja rakastettuna olemisesta, arvostuksesta ja kunnioituksesta sekä kokevat kuuluvansa yhteisöön, jossa heidän näkemyksillensä on merkitystä. Jokainen meistä tavoittelee tätä syvää peruskokemusta, joka kannattelee arkeamme.

## Ihanteiden muuttaminen teoiksi

Elämän kukoistaminen nyt ja tulevaisuudessa on pohjimmiltaan eksistentiaalinen olemassaolon ihanteeseen liittyvä kysymys. Henkilökohtainen kokemus omasta elinvoimaisuudesta ja tyytyväisyydestä on vastaansanomaton viesti merkityksellisestä elämästä, jossa perustarpeiden lisäksi henkiset tarpeet on mahdollista tyydyttää. Mielenkiintoista on se, että *Forbes*-lehden listaamat Amerikan 400 rikkainta ihmistä ja Itä-Afrikan maasait<sup>1</sup> ovat kutakuinkin yhtä tyytyväisiä elämäänsä (Diener ja Seligman 2004, 10).

Kestävyyssajattelun mukainen sosiaalisen olemassaolon ihanne on pitkä ja merkitykselliseksi koettu elämä. Pitkä elämä osoittaa, että yhteiskunnassa on onnistuttu turvaamaan kansalaisten perustarpeiden tyydyttäminen hyvin. Mutta riittääkö elämän päämääräksi pitkä ja mer-

1 Maasait ovat paimentolaisista koostuva alkuperäiskansa. He asuvat lehmänlannasta, mullasta ja ohuista puunrungoista tehdyissä asunnoissa. Heillä ei ole sähköä, hanavettä tai muita mukavuuksia käytössään, mutta paimentolaisuus on turvannut näihin päiviin saakka heidän toimeentulonsa. Ilmastonmuutoksen mukanaan tuomat pitkät yhtäjaksoiset kuivat kaudet ovat heidän nykyinen haasteensa.

kitykselliseksi koettu elämä? Jos riittää, ekososiaalisen sivistyksen siemen on siinä havainnossa, että pitkä ja merkitykselliseksi koettu elämä ei välttämättä vaadi sitä materiaali- ja energiantensiteettiä, jota meidän suomalaisten nykyinen elämäntapa keskimäärin edellyttää. Costa Ricassa ihmiset elävät yhtä pitkään kuin britit (kaksi vuotta pidempään kuin amerikkalaiset), he ovat tyytyväisempiä elämäänsä kuin britit ja heidän ekologinen jalanjälkensä on noin puolet keskivertobritin ekologisesta jalanjäljestä (Abdallah ym. 2009; WWF 2012).

Ekososiaalista sivistystä ilmentävä ihmisen ajattelu ja yhteistoiminta oli esimerkillisellä tavalla läsnä jo 1400-luvun islantilaisten lampaiden kasvattajien arjessa. He huomasivat – ehkä saarivaltion rajallisuuden ansiosista – että ylilaiduntaminen johtaa nopeasti maaperän köyhtymiseen ja eroosioon. Tiedostettuaan toimivan maaperän arvon oman elinkeinonsa harjoittamisen välttämättömänä edellytyksenä he päättivät lyöttäytyä yhteen ja arvioivat, kuinka monta lammasta laidunmaa kestää. Lopulta laidunmaan uusiutumisenopeus määritteli toiminnan rajat, ja lampaankasvattajat vaalivat yhteisönä heille elinkeinon tarjoavan ekosysteemin elinvoimaisuutta sopeuttaen taloudellisen toimintansa suuruuden luonnon kantokyvyn määrittämiin rajoihin. (Diamond 2005, 201–202.)

Meidän aikamme haasteita ratkottaessa periaate on sama kuin keskiaikaisilla islantilaisilla lampaiden kasvattajilla. Kestävät yhteiskunnat ovat ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti elinvoimaisia ja vakaita. Niiden asukkaat näkevät lähelle, mutta etenkin kauas: he pohtivat tulevaisuutta yli seuraavien vaalien ja budjettikauden pystyäkseen varmistamaan tulevien sukupolvien mahdollisuuksia jokapäiväisillä valinnoillaan. He toimivat jatkuvan parantamisen periaatteen mukaisesti joustavasti ja ovat uusiutumiskykyisiä.

Toivo ihmisen mahdollisuuksista kiteytyy siihen, että voimme aktiivisesti yhdessä luoda yhteistä tulevaisuutta kohtalonomaisten ajalehtimisen sijasta. Keskeistä on ihmisen kyky kyseenalaistaa omaa tekemisen

ja olemisen tapaansa yksilönä ja yhteisöjen jäsenenä. Uusille urille vievä ajattelu edellyttää epävarmuuden sietämistä, sillä vasta oman osaamisalueen reunoilla viipyminen pakottaa tarkastelemaan todellisuutta toisin silmin. Monimutkaisen todellisuuden tulkinta perustuu nöyryyteen ja monisuuntaiseen vuorovaikutukseen: erilaisten äänten yhteensovittamiseen. Sen sijaan väittely voittajan ja häviäjän tunnistamiseksi, oikeassa olemisen pakko ja yksisuuntainen vuorovaikutus tukahduttavat inhimillistä kasvua.

Ihmisten, talouden sekä luonnon ekosysteemien välisten riippuvuuksien tunnistaminen johtaa siihen, että luonnonsuojelijoiden ja taloustieteilijöiden kannattaa asettua samalle puolelle taistelemaan yhteistä vihollista vastaan, sillä jos luonnon elinvoima murtuu, ei elinkeinoelämälläkään ole toimintaedellytyksiä (vrt. Mikko Jalaksen ja Jenny Rinkisen artikkeli). Yhteinen vihollinen voi olla elämän kukoistamista uhkaava ilmastonmuutos, luonnon monimuotoisuuden supistuminen, ekosysteemipalvelujen elinvoimaisuuden heikkeneminen, luonnonvarojen hupeneminen tai rauhaa ja yhteiskuntien vakautta uhkaava ihmisten välisen eriarvoisuuden hälyttävä lisääntyminen. Tässä asemoitumisessa auttaa tieto siitä, että mahdollisimman realistiseen todellisuuden tulkintaan pyrittäessä on siedettävä keskeneräisyyttä ja vaillinaisuutta, kuten Annukka Bergin artikkelissaan kuvaamassa kokeiluyhteiskunnassa.

Ekososiaalisesti sivistyneen päätöksenteon lähtökohta on havainto siitä, kuinka kapea-alainen ratkaisu yhdellä politiikan lohkollla johtaa helposti ongelmiin toisaalla. Tarvitaan laaja-alaista lähestymistä. Esimerkiksi taloudellisen kilpailukyvyn ylläpitäminen saastuttavien teknisten ratkaisujen avulla ei ole viisasta. Vuonna 2009 Euroopan 10 000 suurimman eurooppalaisen tehtaan ja energiantuotantolaitoksen tuottamien ilmansaasteiden kustannukset ihmisten terveydelle olivat EU:n alueella 200–330 euroa kansalaista kohden, mikä on enemmän kuin suomalaisen terveydenhuollon kustannukset (EEA 2011). Autoliikenteen, lentoliikenteen ja energiatuotan-

non aiheuttamien saasteiden vuoksi Isossa-Britanniassa kuolee ennen aikaisesti 19 000 ihmistä vuodessa. 6 000 heistä kuolee Keski-Euroopasta kulkeutuneisiin saasteisiin (Yim ja Barrett 2012).

Ekososiaalinen sivistys edellyttää, että taloutta ei mielletä itsetarkoitukseksi vaan hyvinvoinnin tavoittelun välineeksi. Talouden ensisijainen tehtävä on kansalaisten perustarpeiden tyydyttäminen rajallisten resurssien planeetallamme. Jos talouskasvu lisää kansalaisten perustarpeiden tyydyttämisen mahdollisuuksia, kannattaa sitä tavoitella, jotta köyhyyttä saadaan vähennettyä (Kenny 2011).

Perustarpeiden tyydyttämisen jälkeen materiaaliin elämän päämääriin edelleen keskittyminen kääntyy henkistä hyvinvointia ja pitkän aikavälin kestävyyttä vastaan. Vaurauden myötä lisääntyneet mahdollisuudet kuluttaa enemmän aiheuttavat samalla kyvyttömyyttä nauttia arkisista myönteisistä tunteista ja kokemuksista (Quoidbach ym. 2010). Esimerkiksi miesten itsemurhat ovat globaalilla tasolla miltei kaksinkertaistuneet maailmansotien jälkeisen vahvan talouskasvun aikana (WHO 2002). Myöskään valintojen määrän lisääntyminen ei välttämättä lisää vapauttamme vaan tukahduttaa elinvoimaamme, sillä esimerkiksi sampoon tai jugurtin valitseminen kymmenien eri vaihtoehtojen joukosta voi ahdistaa ja turhauttaa.

Olen toiveikas sosiaalisen saneerauksen onnistumisen suhteen, sillä sosiaalinen oikeudenmukaisuus, kohtuullisuus, toistemme sisäisestä ehtymättömyydestä huolehtiminen ja elämän edellytysten aktiivinen turvaaminen (puhdas ilma, hedelmällinen maaperä, juomakelpoinen vesi, kasvien pölytykset ja vakaa ilmasto) ovat jo useiden meidän ajatuksissamme ja puheissamme läsnä. Yhä useampi meistä tiedostaa jo, minkälaisiin sosiomateriaaliin ketjuihin osallistumme päivittäisiä valintojamme tehdessämme. Läpinäkyvyys lisääntyy sosiaalisen median ansiosta, ja vastuuttomasti toimivien kaupallisten toimijoiden kilpailuetu vähenee. Postmaterialis-

mi saa sijaa materian varaan rakentuvan hyvinvoinnin tavoittelun vähentyessä (Salonen ja Åhlberg [tulossa]).

Myönnän, että sosiaalinen saneeraus on vasta alussa, sillä suuntaamme edelleen usein parhaimmat voimavaramme siten, että voisimme hankkia älykkäämmän puhelimen, tehokkaamman tietokoneen, suuremman asunnon ja viihdyttävämmän tauluteeven. Historiastamme tiedämme kuitenkin, että tietoisuuden lisääntyminen on johtanut myönteiseen käyttäytymisen muutokseen aikaisemminkin: siirtomaakulttuuria ja maaorjuutta ei enää ole, äänioikeus on taattu naisille lähes kaikkialla, on perustettu Yhdistyneet kansakunnat ja Kansainvälinen rikostuomioistuin, otsonikadon eteneminen on pysäytetty ja maamiinoista ollaan luopumassa. Myös käyttäytymistavat muuttuvat jatkuvasti. 1900-luvun alkupuolella Suomessa oli tapana syljeskellä sisätiloissa lattialle, mutta ei enää. Roskien heittäminen auton ikkunasta ulos oli normaalia 1970-luvulla, mutta sittemmin tapa on jäänyt. Turvavöitä ei käytetty autoissa muutama vuosikymmen sitten, mutta nykyään osaamme perustella vakuuttavasti turvavyön käytön.

Ekososiaalisen sivistyksen keskiössä on ihmisten välinen terve riippuvuus, jossa otetaan vastuuta yhteisestä tulevaisuudesta. Se takaa osallisuutta yhteisöihin ja politiikkaan. Se myös sallii ihmisten moninaisuuden, keskeneräisyyden ja epätäydellisyyden: toisiamme täydentäessämme muodostamme vahvan voiman aivan kuten tämän kirjan sivuillakin tehdään. Tiedostava ja vaikutusmahdollisuksiensa aktiivisesti hyödyntävä ekososiaalisesti sivistynyt kansalainen on muutoksen tekijä jo käynnissä olevassa yhteiskunnallisessa muutoksessa, joka jättää avaraa tilaa postmateriaaliselle autenttisen tuntuman löytämiselle, itsensä kehittämiselle sekä tarkoituksen ja merkityksen tavoittelulle. Se luo tulevaisuutta, josta lastenlapsemme kiittävät meitä.

## Lähteet

Abdallah Saamah, Thompson Sam, Michaelson Juliet, Marks Nic, Steuer Nicola. Why good lives don't have to cost the Earth. London: New Economics Foundation, 2009.

Ackerman Frank, Stanton Elizabeth. Climate risks and carbon prices. Revising the social cost of carbon. *Economics* 2012; 6: 1–25. Saatavissa: <<http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2012-10>>.

Bertrand William. Oversight of public and private initiatives to eliminate the worst forms of child labor in the cocoa sector in Cote d'Ivoire and Ghana. New Orleans, LA: Payson Center at Tulane University, 2011. Saatavissa: <<http://www.childlabor-payson.org/Tulane%20Final%20Report.pdf>>

Bleischwitz Raimund, Giljum Stefan, Kuhndt Michael ym. Eco-innovation – putting the EU on the path to a resource and energy efficient economy. Wuppertal: Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, Wuppertal Spezial 38, 2009. Saatavissa: <[www.wupperinst.org/uploads/tx\\_wibeitrag/ws38.pdf](http://www.wupperinst.org/uploads/tx_wibeitrag/ws38.pdf)>.

Bleischwitz Raimund, Dittrich Monika, Pierdicca Chiara. Coltan from Central Africa, international trade and implications for any certification. Bruges: College of Europe, Bruges European Economic Policy Briefings 23, 2012. Saatavissa: <<http://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/beep23.pdf>>.

Caldeira Ken, Davies Steven. Consumption-based accounting of CO2 emissions. *PNAS* 2010; 107 (12): 5687–5692.

DARA. Climate vulnerability monitor 2010. The state of the climate crisis. Madrid: Dara, 2010.

Diamond Jared. Collapse. How societies choose to fail or succeed. New York, NY: Penguin, 2005.

Diener Ed, Seligman Martin. Beyond money. Toward an economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, 2004; 5 (1): 1–31.

Durkheim Émile. Suicide. London: Routledge, 1952.

EEA. Revealing the costs of air pollution from industrial facilities in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011.

Ehrenfeld John. Sustainability by design. A subversive strategy for transforming our consumer culture. London: Yale University Press, 2008.

Ehrlich Paul, Kareiva Peter, Daily Gretchen. Securing natural capital and expanding equity to rescale civilization. *Nature* 2012; 486: 68–73.

Engelman Robert. An end to population growth. *Solutions Journal* 2011; 2 (3). Saatavissa: <[www.thesolutionsjournal.com/node/919](http://www.thesolutionsjournal.com/node/919)>.

Ferus-Comelo Anibel, Pöyhönen Päivi. Phony equality. Labour standards of mobile phone manufacturers in India. Helsinki: Finnwatch, 2011.

Goleman Daniel. Ecological intelligence. How knowing the hidden impacts of what we buy can change everything. New York, NY: Broadway Books, 2009.

Haavisto Ilkka, Kiljunen Pentti. Maailman paras maa. EVA kansallinen arvo- ja asennetutkimus 2011. Helsinki: EVA, 2011.

Hofstede Geert, Hofstede Gert Jan, Minkov Michael. Cultures and organizations. Software of the mind. Intercultural cooperation and its importance for survival. London: McGraw-Hill, 2010.

IEA. World energy outlook 2011. Paris: International Energy Agency, 2011a.

IEA. Clean energy progress report. IEA input to the Clean Energy Ministerial. Paris: International Energy Agency, 2011b.

Iqbal Sarah, Guggenberger Matthias, Alam Khorshed. Deadly denim. Sandblasting in the Bangladesh garment industry. Amsterdam: Clean Clothes Campaign, 2012.

Jackson Tim. Prosperity without growth. Economics for a finite planet. London: Earthscan, 2009.

Kaimowitz David, Mertens Benoit, Wunder Sven, Pacheco Pablo. Hamburger connection fuels Amazon destruction. Cattle ranching and deforestation in Brazil's Amazon. Bogor: Center for International Forestry Research, 2004. Saatavissa: <[www.cifor.org/publications/pdf\\_files/media/Amazon.pdf](http://www.cifor.org/publications/pdf_files/media/Amazon.pdf)>.

Kenny Charles. Getting better. Why global development is succeeding – And how we can improve the world even more. New York, NY: Basic Books, 2011.

Kit Ho Chun, Pöyhönen Päivi, Simola Eeva. Playing with labour rights. Music player and game console manufacturing in China. Helsinki: FinnWatch, 2009.

- Maclean Ilya, Wilson Robert. Recent ecological responses to climate change support predictions of high extinction risk. *PNAS* 2011; 108 (30): 12337–12342.
- Marglin Stephen. *The dismal science. How thinking like an economist undermines community.* London: Harvard University Press, 2008.
- Markandya Anil, Wilkinson Paul. Electricity generation and health. *Lancet* 2007; 370 (9591): 979–990.
- Millennium Ecosystem Assessment. *Ecosystems and human well-being. Synthesis.* Washington, DC: Island Press, 2005.
- Mäkelä Anni, Pöyhönen Päivi. *Kivihiiltä idästä ja etelästä. Vastuullisuus energiayhtiöiden ostoissa.* Helsinki: FinnWatch 3, 2010.
- Quoidbach Jordi, Dunn Elizabeth, Petrides KV, Mikolajczak Moïra. Money giveth, money taketh away. The dual effect of wealth on happiness. *Psychological Science* 2010; 21 (6): 759–763.
- Rassi Pertti, Hyvärinen Esko, Juslén Aino, Mannerkoski Ilpo, toim. *Suomen lajien uhanalaisuus.* Punainen kirja 2010. Helsinki: Ympäristöministeriö, 2010.
- Reardon Sara. Will we ever be able to buy a fair-trade smartphone? *New Scientist* 2012 (2860): 18.
- Rockström Johan, Steffem Will, Noone Kevin ym. A safe operating space for humanity. *Nature* 2009; 461: 472–475.
- Sale Peter. *Our dying planet. An ecologist's view of the crisis we face.* Berkeley, CA: University of California Press, 2011.
- Salonen Arto. *Kestävä kehitys globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnan haasteena.* Helsinki: Helsingin yliopisto, Opettajan-koulutuslaitos, Tutkimuksia 318, 2010. Saatavissa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6535-4>>.
- Salonen Arto. Responsible consumption. *Julkaisussa: Idowu Samuel, Capaldi Nicholas, Zu Liangrong, Das Gupta Ananda, toim. Encyclopedia of corporate social responsibility.* Berlin: Springer-Verlag [tulossa].
- Salonen Arto, Åhlberg Mauri. The path towards planetary responsibility. Expanding the domain of human responsibility is a fundamental goal for life-long learning in a high-consumption society. *Journal of Sustainable Development* 2012; 5 (8): 13–26.
- Salonen Arto, Åhlberg Mauri. Towards sustainable society. From materialism to post-materialism. *International Journal of Sustainable Society* [tulossa].
- Shafer-Landay Russ. *The fundamentals of ethics.* New York, NY: Oxford University Press, 2010.
- Stern Nicholas. *The economics of climate change. The Stern review.* Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- TVPRA. The Department of Labor's list of goods produced by child or forced labor. Washington, DC: U.S. Department of Labor, 2009. Saatavissa: <[www.dol.gov/ilab/programs/ocft/PDF/2009TVPRA.pdf](http://www.dol.gov/ilab/programs/ocft/PDF/2009TVPRA.pdf)>.
- UK National Ecosystem Assessment. *Synthesis of the key findings.* Cambridge: UNEP-WCMC, 2011.
- UN. World population to reach 10 billion by 2100 if fertility in all countries converges to replacement level. New York, NY: United Nations, Press release 3rd May 2011. Saatavissa: <[http://esa.un.org/unpd/wpp/Other-Information/Press\\_Release\\_WPP2010.pdf](http://esa.un.org/unpd/wpp/Other-Information/Press_Release_WPP2010.pdf)>.
- UNEP. Turning the tide on falling fish stocks. The green economy preview report. New York, NY: United Nations, Press release 17th May 2010.
- Yim Steve, Barrett Steven. Public health impacts of combustion emissions in the United Kingdom. *Environmental Science and Technology* 2012; 46 (8): 4291–4296.
- WHO. Evolution of global suicide rates 1950–2000. Geneva: World Health Organization, 2002. Saatavissa: <[www.who.int/mental\\_health/prevention/suicide/evolution/en/index.html](http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/evolution/en/index.html)>.
- Wilkinson Richard, Pickett Kate. *The spirit level. Why equality is better for everyone.* London: Penguin, 2010.
- Womack James, Jones Daniel. *Lean thinking. Banish waste and create wealth in your corporation.* New York, NY: Free Press, 2003.
- WWF. *Living planet report 2012. Biodiversity, biocapacity and better choices.* Gland: World Wildlife Fund International, 2012.
- Zoysa Uchita de. Millennium consumption goals. A fair proposal from the poor to the rich. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 2011; 7 (1): 1–5.



Ihmisen mittaisia askeleita



Liisa Häikiö

## **Kestävä kehitys**

### Utopia kehittyvästä ja kestävästä kansalaisten yhteiskunnasta

Kestävä kehitys on utopia, joka osoittaa kaikille yhteiskunnan jäsenille maailmanmuuttajan vastuun ja velvollisuuden muuttaa yhteiskuntien ja ihmisten arvoja ja käyttäytymistä niin, että ihminen ei tarpeineen ja haluineen häiritse liiaksi luonnon tasapainoa ja tuhoaisi elämän monimuotoisuutta. Kestävän kehityksen utopia on globaali idea nykyistä paremmasta maailmasta ja muutoksen suunnasta. Se konkretisoitui kansainväliseksi poliittiseksi tavoitteeksi YK:n hallinnoimassa Rion prosessissa. Riossa 1992 solmittu, lähes kaikkien maailman valtioiden välinen sopimus pyrki asettamaan kestävä kehityksen yhteiskunnallisen päätöksenteon ja toiminnan lähtökohdaksi ja tavoitteeksi (UNCED, 1992). Pähkinäkuoressa kestävä kehitys on sopimuksessa määritelty kehitykseksi, joka mahdollistaa nykyisten sukupolvien tarpeiden tyydytyksen ilman, että vaarannetaan tulevien sukupolvien mahdollisuudet tyydyttää omat tarpeensa. Määritelmä perustui Brundtlandin komission vuonna 1987 esittämään kestävä kehityksen määritelmään. Yleisenä kestävä kehityksen tavoitteena on sosiaalisten kysymysten, talouden ja ympäristön yhtäaikaisten huomioiminen yhteiskunnallisissa käytännöissä ja arkielämässä (Häikiö 2005).

Tarkastelen, miten tämä utopia on viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana konkretisoitunut yhtäältä päätöksenteossa ja toisaalta ihmisten arkipäivässä. Esitän, että vaikka kestävästä kehityksestä on tullut globaalisti hyväksytty käsite ”hyvän yhteiskunnan” symbolina,

sen nimissä saavutetut asiat näyttävät vähäisiltä. Tästä huolimatta ajattelen, että kestävä kehitys on tärkeä käsite. Se tarjoaa mahdollisuuden tarkastella kriittisesti yhteiskunnan muutosta ja radikaalin perustan tulevaisuuden yhteiskuntautopioille. Kriittisenä käsitteenä ja yhteiskuntautopiana kestävä kehitys tarjoaa mahdollisuuden yhteiskunnan kehittämiseksi kestäväällä tavalla niin globaalisti kuin paikallisestikin.

### **Kestävä kehitys edellyttää laajaa osallistumista**

Rion prosessin keskeinen periaate on laaja osallistuminen (Lafferty ja Eckerberg 1998). Rion sopimuksen lähtökohta on se, että kaikki yhteiskunnalliset toimijat ottavat osaa kestävä kehityksen tavoittelemiseen. Erityisesti sopimus korostaa kansalaisten ja yhteiskunnallisesti heikossa asemassa olevien, kuten naisten ja alkuperäisväestöjen, mahdollisuutta osallistua paikallisesti sen määrittelyyn, mitä kestävä kehitys merkitsee, sekä näin määritellyn kestävä kehityksen toimeenpanoon. Sopimuksessa vastuu eri tahojen osallistumismahdollisuuksien järjestämisestä ja turvaamisesta määritellään kansallisen hallinnon ohella paikallishallinnolle.

Rion sopimus korostaa kansalaisten ja kansalaisjärjestöjen asemaa. Näin kansalaisosallistuminen ymmärretään kestävä kehityksen saavuttamisen peruslähtö-



kohdaksi ja edellytykseksi. Globaalista näkökulmasta kestävä kehitys on mahdollista vain, jos kansalaiset ymmärtävät kestävä kehityksen tavoittelun välttämättömyyden omassa elämässään ja sitoutuvat elämäntapaansa muuttamiseen. Kansalaisten osallistuminen on välttämätöntä myös paikallisesti sopivien ratkaisujen löytämiseksi globaalisti ilmeneviin ongelmiin. Sopimus luottaa siihen, että kansalaiset edellyttävät hallinnolta uudistumista ja kestävä kehityksen mukaisia yhteiskuntapolitiittisia ratkaisuja sekä muuttavat yhteiskunnassa valitsevia arvoja.

Globaalissa kestävä kehityksen prosessissa hyvin erilaisista taustoista tulevat tavalliset ihmiset ymmärtää keskeiseksi yhteiskuntaa muuttavaksi voimaksi. He ovat maailmanmuuttajia, jotka ”ajattelevat globaalisti ja toimivat paikallisesti”. Yksilöiden lisäksi myös erilaisten järjestöjen, yhdistysten ja yritysten tulisi sitoutua kestävään kehitykseen. Sitä eivät toteuta yksinomaan hallitukset tai yksittäiset kansalaiset, vaan se edellyttää koko yhteiskunnan toiminnan uudistamista ja kaikkien osapuolten sitoutumista kestävä kehityksen tavoitteluun.

Pyrkimys laajaan osallistumiseen on leimannut globaalin kestävä kehityksen prosessia myös sopimuksen solmimisen jälkeen. Vuoden 2002 Rio +10 -seurantakokouksessa Johannesburgissa kansalaisyhteiskunnan edustajat olivat näkyvästi esillä keskeisinä kestävä kehityksen toteuttajina. Valtioiden virallisten edustajien ohella kokoukseen osallistui laaja joukko kansalaisyhteiskunnan edustajia eri puolilta maailmaa. Lisäksi kokouksessa ja sen toimeenpanosuunnitelmissa korostui hallitusten, liike-elämän ja kansalaisyhteiskunnan välisen kumppanuuksien merkitys köyhyyden poistamiseksi sekä energiatehokkuuden, puhtaan veden ja kestävä kulutuksen ja tuotannon turvaamiseksi. Rio + 20 -seurantakokous Riiossa vuonna 2012 jatkoi samalla linjalla, joskin kokous korosti kansalaisyhteiskuntaa enemmän liike-elämän merkitystä kestävä kehityksen saavuttamisessa. Seurantakokouksen pääteema oli vihreä talous ja kestävä kehityksen hallinnan uudistaminen.

## Uudistuva yhteiskuntapolitiikka?

Kansalaisten osallistuminen globaaliin prosessiin on pääosin konkretisoitunut paikallisissa kestävä kehityksen prosesseissa. He ovat esimerkiksi suunnitelleet paikallisia kestävä kehityksen politiikkaohjelmia Paikallisagenda 21 -prosesseissa (*Local Agenda 21*), osallistuneet ympäristökasvatukseen, ympäristötietoisuuteen ja yleisötilaisuuksiin, vastanneet haasteisiin ja kyselyihin, visioineet kestävä kaupunkiympäristöä, luoneet kestävä kehityksen verkostoja sekä toteuttaneet erilaisia ympäristöhankkeita (Häikiö 2012).

Tutkimusten perusteella kestävä kehityksen paikalliset prosessit ovat innostaneet ihmisiä, mutta ne eivät ole juurikaan uudistaneet paikallisia käytäntöjä tai rakenteita (esim. Astleithner ja Hamedinger 2003; Læssøe 2007). Kestävä kehitys on jäänyt monilta osin vaille konkreettista sisältöä. Sen paikalliset tulkinnat ovat enemmän sopeutuneet vallitsevaan käsitykseen hyvästä yhteiskunnasta kuin kysyneet haastamaan modernia käsitystä siitä, mikä on tavoiteltavaa ja hyvää kehitystä. Sen enempää Suomessa kuin muuallakaan kestävä kehitys ei ole synnyttänyt poliittisesti hyväksyttyä ja nykytietämyksen valossa uskottavaa näkemystä sellaisesta kehityksestä, joka turvaa samanaikaisesti nykyisten sukupolvien tarpeiden tyydytyksen ja tulevien sukupolvien elämän edellytykset. Paikalliset kestävä kehityksen prosessit eivät ole juurikaan tuottaneet ratkaisuja, joissa esimerkiksi yhdyskuntarakenne olisi eheytyntä, energian tai muiden hyödykkeiden tuotantotavat vaihtuneet, yksityisautoilu korvautunut julkisella liikenteellä, hiilidioksidipäästöt pienentyneet tai kulutus tuotannon ohella muuttunut aiempaa vähemmän luonnonvarojen kuluttavaksi. Ne eivät ole myöskään synnyttäneet käytäntöjä, joissa yhdyskuntia olisi kehitetty uudenlaisesta lähtökohdasta ja näkökulmasta, esimerkiksi siten kuin Eero Paloheimo tässä teoksessa olevassa puheenvuorossaan visioi.

Kestävä kehityksen prosessit eivät ole haastaneet tai ainakaan kysyneet muuttamaan yhteiskuntapolitiikkaa

ohjaavia normeja. Modernin yhteiskunnan rakennusaineet – talous ja sosiaaliset kysymykset – korostuvat ympäristönäkökulman jäädessä syrjään päätöksenteossa ja tulevaisuuden suunnittelussa. Kestävän kehityksen tavoite ja ajatukset eivät ole kyenneet muuttamaan sitä, mitä pidetään ”vastuullisen päätöksenteon” perustana. Vaikka jotkut paikallisagendaprosessit ovat pyrkineet nostamaan tai vakiinnuttamaan ympäristönäkökulman päätöksenteon perustaksi joko yksittäisissä kaupunkisuunnitteluhankkeissa tai koko kaupungin suunnittelussa, ”vastuullinen päätöksentekijä” ei voi jättää huomiotta päätösten taloudellisia edellytyksiä ja seurauksia. Hän ei voi myöskään, ainakaan ääneen lausuen, sivuuttaa yhteiskuntapolitiikan sosiaalisia seurauksia esimerkiksi työllisyydelle tai resurssien oikeudenmukaiselle jaolle. Usein yhteiskunnallisten ratkaisujen tavoitteena on näiden molempien edistäminen. Näin talous ja sosiaalinen kietoutuvat usein ristiriidattomasti yhteen.

Sen sijaan ”vastuullinen päätöksentekijä” voi näkemystään muodostaessaan edelleen sivuuttaa havainnot ihmisen ja yhdyskunnan liiallisesta ympäristökuormituksesta tai kyseenalaistaa näkemykset luontoarvojen itseisarvoisesta merkityksestä. On myös mahdollista kyseenalaistaa ympäristönäkökohdat taloudellisilla ja sosiaalisilla seikoilla. Talvivaaran kaivoksen ennakoitua haitallisempien ympäristövaikutusten myötä käynnistynyt julkinen keskustelu on esimerkki tästä. Monet keskusteluun osallistuneet päättäjät ovat pitäneet paikallista ympäristötuhoa sosiaalisten ja erityisesti taloudellisten hyötyjen ei-toivottuna, mutta välttämättömänä kustannuksena. Kun taloudellisten ja sosiaalisten tavoitteiden saavuttaminen edellyttää ympäristöä suojelevien tai ylläpitävien tavoitteiden sivuuttamista tai jopa niiden vastaista toimintaa, ”vastuullinen päätöksentekijä” voi lainsäädännön rajoissa toimia tästä lähtökohdasta ja lausua asian ääneenkin.

## Kestävät elämäntapavalinnat?

Kestävän kehityksen paikallisissa prosesseissa, erityisesti erilaisissa koulutus- ja kasvatushankkeissa, on pyritty vahvistamaan ihmisten mahdollisuuksia valita ja suosia kestävän elämäntavan mukaisia ratkaisuja. Esimerkiksi Tampereen seutukunnassa toimiva *Ilmankos*-hanke on tällainen. Hankkeen keskeinen tehtävä on tarjota ihmisille tietoa arkielämän ympäristövaikutuksista ja ratkaisuista, joilla haitallisia ympäristövaikutuksia voi vähentää. Yhteistä näille hankkeille on se, että niissä pyritään kasvattamaan ihmisiä arkiseen ympäristövastuuseen (Læssøe 2007). Asiantuntijat opastavat ihmisiä esimerkiksi kierrättämään jätteitä ja kiinnittämään huomiota energiankulutukseen. Kansalaisryhmiä kannustetaan ympäristötalkoihin, kuten huolehtimaan omasta elinympäristöstään erilaisin siivous- ja raivaushankkein. Käytännöissä on vältetty ihmisten syyllistämistä ja korostettu jokaisen henkilökohtaista valinnanvapautta (Feichtinger ja Pregernig 2005).

Vastuullisten päättäjien tavoin yksittäiset, omaa arkeaan elävät ihmiset eivät näytä kuitenkaan omaksuneen kestävän kehityksen mukaista elämäntapaa kovin laajasti. Kestävän kehityksen vakiintuminen lähes jokaisen tunnistamaksi sanapariksi ei ole merkinnyt autoilun vähentämistä, kertakäyttökulttuurista luopumista, lähimatkailun suosimista tai kasvispainotteisen lähiruuan läpimurtoa. Kestävän kehityksen ajatukset, ympäristökasvatus tai paikallisagendaprosessit eivät ole kyenneet luomaan paikallisia käytäntöjä tai normeja, jotka vaikuttaisivat merkittävästi ihmisten elämäntapavalintoihin.

Ihmisten tavalliset elämäntapavalinnat ovat kuitenkin pitkälti yhteydessä heidän elinympäristöönsä ja sen mahdollistamiin valinnanmahdollisuuksiin. Elinympäristön yhdyskuntarakenne ja infrastruktuuri luovat konkreettisen perustan yksilöiden elämäntapavalinnoille. Kulttuuriset käytännöt luovat puolestaan normaaleilta tuntuvia ajattelutapoja, jotka ohjaavat valintoja. Leena Helenius puhuu artikkelissaan valintojen mentaalisesta perustasta ja rajoista.

Konkreettinen elinympäristö ja kulttuuriset käytännöt eivät täysin määrää yksilöiden valintoja, vaan yksilöt voivat itse päättää, miten he järjestävät arkielämänsä valitsemalla mahdollisten vaihtoehtojen välillä. He voivat jättää käyttämättä tiettyjä mahdollisuuksia tai päätyä tukemaan tiettyjä vaihtoehtoja esimerkiksi liikkumisessa. Kuten poliittiset päätökset, myös useimmat elämäntapavalinnat perustuvat luonnollisilta ja velvoittavilta tuntuviin sosiaalisiin ja taloudellisiin näkökohtiin. Niin ansiotyö, asuminen, perhe-elämä kuin vapaa-aikakin jäsenyvät sosiaalisten ja taloudellisten ehtojen mukaisesti. Ympäristönäkökohdat ohjaavat harvoin näitä arjen keskeisiä valintoja. Esimerkiksi valinta henkilöauton ja julkisen liikenteen välillä tehdään tyypillisesti kahden valintakriteerin mukaan: ensimmäinen on hinta ja toinen on matkaan kuluva aika. Näin konkreettisen elinympäristön tarjoamat mahdollisuudet kietoutuvat kulttuurisiin käytäntöihin. Yhdessä ne ylläpitävät totunnaista elämäntapaa.

Yhteiskunnassamme on kuitenkin yksittäisiä ihmisiä tai ihmisryhmiä, jotka tekevät elämäntapavalintansa erityisesti huomioiden ympäristönäkökohdat. Voimme toisinaan lukea heidän elämäntavastaan sanoma- tai aikakauslehdistä, mutta myös erilaisista blogeista. Heille elämäntapavalinnat jäsenyvät ensisijaisesti ympäristökysymyksiksi sekä vastuuksi luonnosta. Nämä ihmiset eivät ole mikään yhtenäinen joukko tai he eivät edusta yhtenäistä ajattelutapaa. Heidän ympäristöä korostavat elämäntapavalintansa asettavat heidät kuitenkin yhtäläiseen, yhteiskunnan valtavirrasta poikkeavaan asemaan. Tämä asema on tässä yhteydessä kiinnostava, sillä se kertoo yhteiskunnassa vallitsevista elämäntapavalinnoista ja niiden kulttuurisesta perustasta. Ulkopuolisten näkökulmasta tällaiset ympäristöä korostavat elämäntapavalinnat saavat usein merkityksen henkilökohtaisista uhrauksista tai normaalista hyvinvoinnista luopumisesta.

Yleisesti käytössä olevat idealistinen tai viherpiipertäjän tapaiset nimitykset heijastavat ympäristönäkökohtia huomioivien yhteiskunnallisesti marginaalista asemaa.

Vaikka viherpiiperrys voi olla joillekin myönteinen tapamäärittellä omaa luontosuhdettaan, muiden käyttämänä viherpiipertäjä-nimitys korostaa kielteisiä ympäristöajattelun ominaisuuksia (Moisander ja Pesonen 2002). Esimerkiksi *Urbaani sanakirja* kuvaa tällaista henkilöä seuraavasti:

”Viherpiipertäjä on henkilö, joka toimii ja elää (tai ainakin uskoo tekevänsä niin) mahdollisimman luonnonmukaisesti. Usein kuitenkin tietämätön siitä, mikä todellisesti on ympäristölle hyväksi ja mikä turhaa hössötystä. Viherpiipertäjä ei ole välttämättä vihreiden kannattaja, eivätkä kaikki heistä vastusta ydinvoimaa, koska se ei aiheuta kasvihuonekaasuja.

Toi akka on melkonen viherpiipertäjä, se käyttää teepussitki uudestaan.” (*Urbaani sanakirja* 2010.)

Viherpiiperrys kuvastaa vaatimatonta, yhteiskunnallisesti voimatonta ja usein tietämättömyyteen perustuvaa toimintaa. Koska viherpiipertäjä ei tiedä eikä ymmärrä yhteiskunnan toimintaa tai ei osaa erottaa merkittävää toimintaa merkityksettömästä, hän on hyväntahtoinen mutta saattaa aiheuttaa ympäristölähtöisellä toiminnallaan enemmän haittaa kuin hyötyä. Viherpiipertäjän elämäntapavalinnat eivät siten oikeasti edistä ympäristön huomioimista. Hän vain uskoo niin.

Kulttuurisesti uskottavampana ja luonnollisempana pidämme sitä, että ihmiset ottavat huomioon ympäristön edun silloin, kun se yhdistyy taloudellisten ja sosiaalisten tavoitteiden kanssa. Silloin siitä ei ole erityistä vaivaa, eikä se edellytä uhrauksia tai luopumista mistään tärkeäksi koetusta. Silloin ei myöskään ole pelkoa siitä, että tinkisi aineellisesta elintasosta ”turhaan”. Turhuuden tunne syntyy siitä, että taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset näkyvät välittömästi omassa elämässä ja elinympäristössä, ympäristövaikutukset ovat harvoin konkreettisesti yhteydessä yksittäisiin elämäntapavalintoihin.

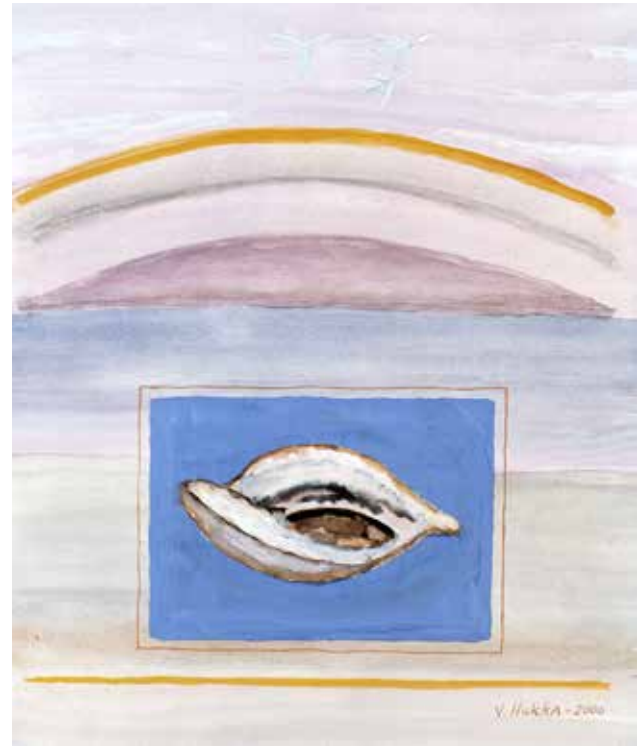
Kestävän kehityksen sijaan kansalaiset pyrkivät saavuttamaan ja ylläpitämään yhteiskunnassa tavanomaisena pidettyä, normaalia kulutustasoa. Suomessa normaali

kulutustaso merkitsee sitä, että yksilöt kuluttavat huomattavasti enemmän luonnonvaroja kuin maapallo niitä tuottaa. Jopa perusturvalla elävien kulutustaso on Suomessa ekologisesti kestämaton (Laakso 2011). Yksittäisen ihmisen näkökulmasta normaalikulutus ei kuitenkaan merkitse kohtuutonta kulutusta, puhumattakaan siitä, että perusturvan mahdollistama kulutus näyttäisi kohtuuttomalta. Normaalikulutus saa kulttuurisesti myönteisiä merkityksiä, sillä se mahdollistaa tavanomaisen yhteiskuntaan kuulumisen ja osallistumisen. Se merkitsee useimmille hyvinvointia eikä luonnonvarojen ylikäyttöä. Toisenlainen kulutus merkitsee erottautumista yhteisestä kulttuurista ja yhteisistä normeista.

## Yhteiskunnan kipupiste

Vaikka kestävä kehitys ja sen nimissä tehty suunnittelu- ja kasvatustyö näyttävät 2010-luvun näkökulmasta viime vuosisadan haaveelta ja saavutukset vähäisiltä, sen merkitystä ei voi eikä kannata sivuuttaa. Sen sijaan sitä kannattaa pysähtyä pohtimaan. Miten on ymmärrettävissä, että yhtäältä kestävästä kehityksestä on tullut globaalisti hyväksytty keskeinen käsite yhteiskuntapolitiikan ja yhteiskunnallisen toiminnan nimeäjänä ja että toisaalta tästä lähtökohdasta tavoiteltavan muutoksen luonne näyttäisi jäävän useimmilta huomaamatta tai konkretisoituessaan herättävän vastustusta? Miten kestävä kehitys voi olla samanaikaisesti keskiössä ja marginaalissa?

Kestävän kehityksen ristiriitainen asema kertoo siitä, että se tavoittaa jonkin aikamme olennaisen pisteen. Ehkä kipupisteen. Sen avulla voidaan ulottua asioihin, joista ei voida puhua poliittisesti (ks. Yanow 1996). Kestävän kehityksen käsite toimii monella tavalla keskustelun tyhjänä kohtana tai yhteiskunnallisen vaikenemisen ja hiljaisuuden merkinä. Kestävän kehityksen käsitteen avulla voimme jättää sanomatta yhteiskunnallisesti vaikeita



asioita, kuten sen, että näkemyksemme hyvästä yhteiskunnasta perustuu varsin itsekkääseen käsitykseen hyvästä, kun sitä tarkastelee globaalista tai tulevaisuuden näkökulmasta. Voimme kestävä kehityksen avulla yhdistää toisiinsa ristiriitaiselta näyttävät seikat, kuten sen, että ylikulutamme luonnonvaroja kestäättömästi, ja sen, että tarvitsemme talouskasvua nykyisenkaltaisen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Globaalisti jaetun kestävä kehityksen keskeinen ja ratkaisematon ristiriita rakentuu poliittisen ohjauksen ja markkinaehtoisten keinojen välille. Kestävän kehityksen nimissä köyhät valtiot tavoittelevat resursseja uudelleen jakavia poliittisia ratkaisuja ja rikkaat teollisuusmaat kilpailun avulla resursseja jakavia markkinaperustaisia toimia (Hedrén ja Linnér 2009).

Sisäinen ristiriitaisuus ei tee kestävän kehityksen käsitteestä hyödytöntä. Päinvastoin, sen kriittinen potentiaali rakentuu juuri tästä ristiriitojen yhdistelystä. Käsite on jo lähtökohtaisesti ristiriitainen. Se sisältää samanaikaisesti ajatuksen muutoksesta (kehitys) ja pysyvyydestä (kestävyys). Yhteiskuntapoliittisesti keskeisenä mutta sisällöllisesti tyhjänä käsitteenä kestävä kehitys paradoksaalisesti oikeuttaa muuttumattoman muutoksen. Muuttumattomassa muutoksessa kestävän kehityksen mukaiset poliittiset päätökset pyrkivät ensisijaisesti nykyisyyden jatkuvuuteen. Kehitys merkitsee silloin tiettyjen nykyisten käytäntöjen ylläpitämistä, toistamista ja jatkuvuutta.

Kestävän kehityksen kriittinen potentiaali rakentuu juuri tästä. Sen avulla on mahdollista tunnistaa kipupisteitä tai yhteiskunnallista hiljaisuutta. Mitä asioita nimetään kestävän kehityksen mukaan? Se antaa nimen sosiaalisia, ympäristöllisiä ja taloudellisia elementtejä yhdistäville ”hyvän yhteiskunnan” ajatuksille ja käytännöille, jotka usein sisältävät ristiriitaisia tavoitteita ja pyrkimyksiä. Näihin hiljaisuuksiin tarttumalla on mahdollista tietää poliittista päätöksentekoa ja arkielämää ohjaavista käsityksistä. Samalla on mahdollista tunnistaa yhteiskunnallisesti merkityksettömiksi tai marginaaliin jäävät käsitykset tavoiteltavasta yhteiskunnasta. Kestävä kehitys rakentuu keskiössä ja marginaalissa olevan välisellä vuorovaikutuksella. Tarkastelemalla kestävän kehityksen ajatuksia ja käytäntöjä kestävyiden (pysyvyyden) ja kehityksen (muutoksen) näkökulmista, on mahdollista tarkastella kriittisesti, minkä asian tai seikan pysyvyyttä tai muutosta eli millaista kestävyyttä tai kehitystä tavoitellaan (Häikiö 2005).

Esimerkiksi kestävän kehityksen energiaratkaisuina argumentoidut ratkaisut tähtäävät yleensä halvan energian turvaamiseen tulevaisuudessa. Edellisen hallituksen ydinvoimapäätöksissä painoi näkemys ydinvoimasta puhtaana, hiilidioksidittomana ja kestävän tulevaisuuden turvaavana energiana. Halpa energia näytti julkisessa keskustelussa kehityksen ehdolta (vrt. Jarna Pasasen ja

Marko Ulvilan artikkeli ”helpon energian” aikakauden lopusta). Halpa energia merkitsee kuitenkin niin tuotannon kuin kulutuksenkin pysyvyyttä. Arkielämässä halvan energian lupaama muuttumaton muutos merkitsee sitä, että voimme jatkaa nykyistä elämäntapaamme, kunhan kulutamme ympäristöystävällisiä tuotteita mahdollisuuksiemme mukaan. Valtioiden tasolla tämä merkitsee sitä, että rikkaat teollisuusmaat pyrkivät ylläpitämään pysyvyyttä globaalisti. Ne pyrkivät säilyttämään oman kilpailukykynsä maailman markkinoilla. Kehitys merkitsee sitä, että markkinalogiikalla toimivat ratkaisut ohjaavat yrityksiä ja yksittäisiä kuluttajia energia- ja kustannustehokkuuteen.

## Kohti utopiaa

Kestävän kehityksen kriittisen potentiaalin hyödyntämisestä ei välttämättä seuraa yhteiskunnallisen päätöksenteon tai normaalielämän muuttuminen niin, että eläisimme vaarantamatta tulevien sukupolvien elämisen edellytyksiä. Yhteiskunnallisena utopiana kestävällä kehityksellä on kuitenkin myös tätä radikaalimpi ulottuvuus: se voi tarjota merkityksen ja suunnan yhteiskunnan muutokselle ja yhteiskunnalliselle toiminnalle. Utopiat haastavat aina määrittelemään uudella tavalla yhteiskunnallisia kysymyksiä kuten sitä, mikä on oikeudenmukaista ja kuka saa osallistua milläkin tavalla. Ne suuntavat katseen tulevaisuuteen ja siihen, miten esimerkiksi sosiaaliset suhteet tai moraaliset kysymykset kehittyvät osaksi tavoiteltavaa tulevaisuutta.

Utopiat innostavat ihmisiä luomalla yhteisesti jaettuja mielikuvia nykyistä paremmasta maailmasta. Yhteiskunnallisena ideana ne kyseenalaistavat nyky-yhteiskunnan toiminnan lähtökohdat. Tulevaisuuden yhteiskunnan arvot ja toiminnot eivät rakennu näiden lähtökohtien oletuksista, vaan tulevaisuus rakentuu uusien toimintatapojen ja arvojen varaan (Jabareen 2008).

Utopiat ja uudet yhteiskunnalliset kysymykset eivät sovi siihen, mitä on ollut ja mikä on tarkkaan rajattua. Ne pakottavat haaveilun, kuvittelun ja epävarmuuden tielle ja vievät pois tutusta ja turvallisesta. Ne herättävät intohimoja puolesta ja vastaan sekä toivoa toisenlaisesta tulevaisuudesta. Utopiat ovat väistämättä idealistisia ja puutteellisia jäsennyksiä ja oletuksia todellisuudesta (Häikiö ja Saikkonen 2009).

Brundtlandin komission näkemyksen mukaan kestävä kehitys ei ole pysyvä harmoninen olotila, vaan oikeudenmukaiseen tulevaisuuteen suuntautuva poliittinen muutosprosessi. Kestävän kehityksen utopiat pyrkivät nykyisyyden muutokseen. Utopianäkökulmasta kehitys merkitsee toisenlaisen tulevaisuuden ja yhteiskunnan kuvittelua ja luomista. Tästä lähtökohdasta kestävyys merkitsee käytettävien resurssien ajallista ja paikallista uusiutumista.

Asiantuntijoiden näkemykset tai globaaleilla päätösfoorumeilla tehdyt sopimukset paremmasta maailmasta eivät kuitenkaan riitä, jos ne eivät muutu merkitykselliseksi tavallisessa arjessa ja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Kuten olemme Paula Saikkosen kanssa huomauttaneet, hyvinvointivaltiuutopian konkretisointumisen nyky-yhteiskunnan käytännöiksi osoittaa, että toteutuakseen kestävä kehitys utopia edellyttää laajaa hyväksyntää sekä yhteistyötä hallinnon, kansalaisyhteiskunnan ja eri tieteenalojen kesken. Näin kestävä kehitys utopia ei voi rakentua totalitarismin tai teknokratian lähtökohdista, arkielämän ulkopuolelta. Ihmisiä liikuttaakseen ja intohimoja luodakseen kestävä kehitys utopian pitää tarjota näkemys epäoikeudenmukaisiksi koettujen asioiden muuttamisesta. On vaikea kuvitella oikeudenmukaiseen tulevaisuuteen suuntautuvaa poliittista prosessia, jossa kansalaiset olisivat syrjästäkatsojia. Hallinto ja tutkimus voivat tukea prosessia luomalla ideoita mahdollisista kestävä kehityksen tulevaisuuksista.

Onkin huomionarvoista, että kestävä kehityksen edistämisessä ihmiset pitävät yhteisöllisyyttä merkityk-

sellisenä muutosvoimana (Salonen 2010). Yhteisöt voimaannuttavat yksilöitä tarjoamalla neuvoja, rohkaisua, osaamista ja toimintamahdollisuuksia sekä tarjoamalla mahdollisuuden jakaa ajatuksia ja tekoja toisten kanssa (Heiskanen ym. 2009). Yksityiskohtaisten käytännön ratkaisujen ohella ne tarjoavat tilaisuuden luoda merkityksellisiä keskustelutiloja.

Yhteisölliset keskustelutilat mahdollistavat utopioiden rakentumisen ja niihin sitoutumisen. Yksittäiset kestävä kehityksen käytännöt tai yksityiskohtaiset käytäytymislistat siitä, miten toimitaan kestävä kehityksen mukaisesti tai syödään ilmastoystävällisesti, ovat hyödyllisiä niille, jotka ovat sitoutuneet kestävä kehityksen ajatukseen mutta joilta puuttuu tietoa. Ne eivät kuitenkaan sitouta niitä, joille kestävä kehitys on merkityksetöntä. Luettelot yksittäisistä käytännöistä, joiden myötä maailma pelastuu, mahdollistavat arkipäiväisen muuttumattoman muutoksen. Yhteisesti jaettavissa oleva ja kestävä kehitykseen sitouttava yhteiskunnallinen utopia on näitä laajempi. Laaja hahmotelma tulevaisuudesta mahdollistaa ihmisten sitoutumisen yhteiskunnalliseen toimintaan (Hedréna ja Linnér 2009). Tulevaisuuden utopia muodostuu yhteisöllisesti jaetuista, tunteita ja intohimoja sisältävistä kysymyksistä. Se suuntautuu nykyisyyden muuttamiseen joksikin uudeksi ja toisenlaiseksi.

Rion prosessin myötä toteutetut paikalliset kestävä kehityksen prosessit näyttävät, että on vaikea synnyttää ja ylläpitää tulevaisuuteen suuntautuvaa muutosta, kun tavoitteena on yhteiskunnan laaja-alainen uudistaminen. Prosessit ovat liiaksi korostaneet yksimielisyyttä ja vältäneet ristiriitojen käsittelyä. Yksimielisyyden sijaan keskusteluissa olisikin hedelmällistä tunnistaa, millaisia ristiriitaisia kestävä kehityksen tavoitteita yhteiskuntien ja ihmisten arvoihin ja toimintaan liittyy. Utopioiden avulla on mahdollista miettiä sitä, miten nämä ristiriidat ratkaistaan tulevaisuuden yhteiskunnassa.

Mahdollisimman laajasti erilaisia näkökulmia integroivat keskustelutilat mahdollistavat kansalaisten erilaisten yhteiskunnallisten asemien tunnistamisen.

Ristiriitojen ohella yhteiskunnallisten erojen tunnistaminen on maailman muuttamisen edellytys. Kestävän kehityksen utopian tulee liittää yhteen huoli ympäristöstä sekä solidaarisuuden ja resurssien oikeudenmukaisen jaon kysymykset (Jabareen 2008). Se, kuten muutkin yhteiskuntautopiat, edellyttää abstraktin yhteisen hyvän tavoittelun ohella näkemystä yhteiskunnan resurssien jakamisesta ja siitä, kuka hyötyy ja kuka ei. Kestävän kehityksen omaksuminen tulevaisuuden ajattelun lähtökohdaksi on mahdollista vain, jos ihmiset tulkitsevat sen turvaavan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisen. Lisähaaste kansalaisten osallistumiselle ja keskustelutilojen luomiselle on se, että kestävän kehityksen utopian tulee kasvaa yhteisöjen ja kansallistalvioiden rajojen ulkopuolelle. Oikeudenmukaisuus ja resurssien uudelleenjako ulottuvat näitä laajemmalle haastaen käsityksen yhteisöstä ja siitä, keiden kesken resursseja jaetaan.

Mielestäni Riossa kaksikymmentä vuotta sitten solmittu sopimus on edelleen ajankohtainen ja tarjoaa hyvän lähtökohdan yhteiskunnan uudistamiseksi, vaikka sen tavoitteet ovat jääneet monin osin toteutumatta. Kestävä kehitys voi edelleen tarjota näkökulman tulevaisuuteen suuntautuvalla poliittiselle muutosprosessille; utopialle kestävästä ja kehittyvästä kansalaisten yhteiskunnasta.

## Lähteet

- Astleithner Florentina, Hamedinger Alexander. Urban sustainability as a new form of governance. Obstacles and potentials in the case of Vienna. *Innovation* 2003; 16 (1): 51–75.
- Feichtinger Judith, Pregernig Michael. Imagined citizens and participation. *Local Agenda 21 in two communities in Sweden and Austria. Local Environment* 2005; 10 (3): 229–242.
- Hedréna Johan, Linnér Björn-Ola. Utopian thought and the politics of sustainable development. *Future* 2009; 41 (4): 210–219.
- Heiskanen Eva, Johnson Mikael, Saastamoinen Mika, Robinson Simon, Vadovics Edina. Yhteistoiminta kestävässä kulutuksessa. Esimerkkinä hiilipäästöjen vähentäminen. *Janus* 2009; 17 (3): 200–218.
- Häikiö Liisa. Osallistumisen rajat. Valta-analyysi kestävästä kehityksen suunnittelusta Tampereella. Tampere: Tampere University Press, 2005.
- Häikiö Liisa. From innovation to convention. Legitimate citizen participation in local governance. *Local Government Studies* 2012; 38 (4): 415–435.
- Häikiö Liisa, Saikkonen Paula. Hyvinvoinnin politiikka. *Janus* 2009; 17 (3): 197–199.
- Jabareen Yosef. A new conceptual framework for sustainable development. *Environment, Development, Sustainability* 2008; 10 (2): 179–192.
- Laakso Senja. Onko elämä perusturvan varassa kestävä? Ympäristövara ekologisesti ja sosiaalisesti kestävästä kulutuksesta tarkastelussa. Helsinki: Helsingin yliopisto, Ympäristötieteiden laitos, 2011.
- Lafferty William M, Eckerberg Katarina, toim. From the Earth Summit to Local Agenda 21. Working towards sustainable development. London: Earthscan, 1998.
- Læssøe Jeppe. Participation and sustainable development. The post-ecologist transformation of citizen involvement in Denmark. *Environmental Politics* 2007; 16 (2): 231–250.
- Moisander Johanna, Pesonen Sinikka. Narratives of sustainable ways of living. Constructing the self and the other as a green consumer. *Management Decision* 2002; 40 (4): 329–342.
- Salonen Arto. Kestävä kehitys globaalien ajan hyvinvointiyhteiskunnan haasteena. Helsinki: Helsingin yliopisto, Opettajankoulutuslaitos, Tutkimuksia 318, 2010.
- UNCED. Agenda 21. Saatavissa: <<http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/>>. Viitattu 27.8.2012.
- Urbaani sanakirja. Turku: Nixarn. Saatavissa: <<http://urbaani.sanakirja.com>>. Viitattu 20.12.2011.
- Yanow Dvora. How does a policy mean? Interpreting policy and organizational actions. Washington, DC: Georgetown University Press, 1996.

## Annukka Berg **Paperitiikereistä kokeiluyhteiskuntaan**

Aikaamme vaivaavat monimutkaiset ekososiaaliset haasteet, kuten ilmastonmuutos ja luonnonvarojen ehtyminen. Niihin vastaaminen vaatisi sektorirajat ylittävää strategista otetta, mutta perinteinen poliittinen ohjelmatyö näyttää ajautuneen kriisiin. Yhteiskunnan ylätasolla laadittavat ohjelmat eivät saa tarvitsemaansa poliittista tukea, ja ne jäävät vieraiksi suurelle osalle käytännön toimijoista: sanat eivät muutu teoiksi ohjelmien maalailmassa mittakaavassa, mihin myös Liisa Häikiö viittaa edellä kestävästä kehitystä koskevassa kirjoituksessaan. Tässä artikkelissa hahmottelen toisentyypistä strategista lähestymistapaa, jossa edetään tekemällä pieniä tekoja. Tällainen kokeiluyhteiskuntastrategia loisi tehokkaammin tietoa ja ymmärrystä tarvittavasta muutoksesta ja löytäisi mahdollisuuksia sen demokraattiselle toteuttamiselle. Kyse on muutosprosessista, joka itse asiassa on koko ajan käynnissä ympärillämme. Tätä ruohonjuuritasolta nousevaa muutosta tulisi vain hyödyntää aiempaa tehokkaammin ja paremmin.

### **Yhteiskunnallisen suunnittelun perinne Suomessa**

Keskusjohtoinen yhteiskunnallinen suunnittelu oli tyypillistä ennen kaikkea 1960- ja 1970-luvuille, mutta perinne on jatkunut joillakin aloilla aina 2000-luvulle saakka (Mintzberg ym. 1998; Steurer ja Martinuzzi 2005). Suomalaiselle suunnittelukulttuurille ominaista on ollut korporatismi, joka korostaa etenkin eri poliittisten puo-

lueiden, ammattiliittojen ja teollisuudenalojen välistä konsensusta ja keskustelua. Esimerkiksi laajapohjaisella komiteatyöllä on pitkät perinteet. (Tuori 1983; Hukkinen 1995; Rouhinen 2006.)

Korporatistisesta kulttuurista huolimatta sektorirajat ylittävä kokonaisvaltainen politiikka ei ole kuulunut Suomen vahvuuksiin. Tilannetta yritettiin korjata heti vuosituhatlukuun alussa tehdyllä valtion keskushallinnon uudistuksella. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2009 ja 2010.) Uudistuksen myötä laajojen politiikkaohjelmien kruununjalokiviksi nostettiin muutamat suoraan hallitusneuvotteluissa sovitut ohjelmat. Valtiontalouden tarkastusviraston (2010) arviossa hallituksen politiikkaohjelmien vaikuttavuutta kuitenkin arvostellaan kovin sanoin, eikä niille suositella jatkoa nykymuodossaan. Ohjelmien lisäarvoksi luetaan lähinnä tiedon kulkua parantava verkostoituminen sekä hallitukselle tärkeiden teemojen esille nostaminen. Vuonna 2011 aloittanut pääministeri Jyrki Kataisen hallitus ei enää sisällyttänyt politiikkaohjelmia hallitusohjelmaansa.

Viime vuosina tehtyjä laajoja ekososiaalista näkökulmaa korostavia poliittisia ohjelmia ovat muun muassa ilmasto- ja energiapoliittinen tulevaisuusselonteko (Valtioneuvoston kanslia 2009), kansallinen kestävä kehityksen strategia (Valtioneuvoston kanslia 2006) sekä kestävä kulutuksen ja tuotannon ohjelma KULTU (Kestävä kulutuksen ja tuotannon toimikunta 2005). Kestävä kehityksen ohjelman ja KULTU-ohjelman seurantaraportit ja arvioinnit ovat monin paikoin tyyliä luettavaa. Arvioissa päädytään muun muassa toteamaan,



että muutamia yksittäisiä toimenpiteitä lukuun ottamatta on *vaikea paikantaa ohjelmien vaikutuksia*: tietyissä tapauksissa ohjelmat ovat saattaneet edistää kestävä kehityksen aloitteita, mutta kaikkiaan niiden tulokset jäävät kauas komeista tavoitejulistuksista (Ramboll 2009; Koskinen 2010; Berg ja Hukkinen 2011).

## Pako perinteestä: visiointi, räppiminen, oppiminen

Vaikka perinteinen ohjelma- ja komiteatyö on tuottanut pettymyksiä, tarve yhteiskunnan laaja-alaiselle muutostyölle ei ole kadonnut. Monien ekososiaalisten haasteiden kohdalla tarve on itse asiassa polttavampi kuin koskaan, ja polkuja eteenpäin joudutaan etsimään huomattavan epävarmasta maastosta. Tarvitsemme tietoa ja visioita tulevaisuuden mahdollisista suunnista, näkemyksiä keinoista sekä tahtoa ja voimavaroja muutoksen edistämiseen.

Havaintoni mukaan varsinkin tietoa ja visioita kerätään nykyisin joustavammilla menetelmillä kuin perinteisen komiteatyöskentelyn aikakaudella. Esimerkiksi kansallista luonnonvarastrategiaa, Maabrändivaltuuskunnan ympäristötyötä ja KULTU-ohjelman jatkoa varten on järjestetty laajoja mutta kevyitä ideariihä ja nettikyselyitä. Hyvien ideoiden kerääminen on kuitenkin vasta ensimmäinen varovainen askel ohjelmatyön pitkällä ja kivistä polulla. Oikeastaan hyvien ideoiden puute ei ole tähänkään mennessä ollut muutosprosessien suuri hidastaja. Esimerkiksi monien laaja-alaisen politiikkaohjelmien kohdalla kritiikin kärki on kohdistunut konkreettiseen toteutukseen – ei niinkään visiottomuuteen (Ramboll 2009; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2010; Berg 2011).

Pitäisikö ajatusta yhteiskunnan strategisen muuttamisen keinoista mullistaa vielä perusteellisemmin? Strategiakirjallisuudessa suunnittelukoulukunnan vastakohtaksi määritellään *oppimiskoulukunta* (Mintzberg ym.

1998; Steurer ja Martinuzzi 2005). Oppimiskoulukunta korostaa epämuodollista strategiatyötä ja eri tahojen toimien keskinäistä sopeuttamista. Kyse on vähittäisestä muutoksesta. Joku voisi käyttää jopa Charles Lindblomin (1959) käsitettä ja väittää, että kyse on yhteiskunnallisesta *räppimisestä*<sup>1</sup>, vaivalloisesta etenemisestä haastavassa maastossa askel kerrallaan.

Ylisukupolvisten haasteiden näkökulmasta räppiminen kalskahtaa kuitenkin myös ongelmalliselta. Jos strategiana on vastata reaktiivisesti kulloinkin käsillä olevaan ongelmaan, mitä tapahtuu niille valtaville haasteille, joiden aiheuttamat ongelmat ilmenevät vasta myöhemmin? Suljetaanko korvat, kun tutkimus varoittaa ilmastomuutoksesta, luonnonvarojen ehtymisestä ja yhä kasvavan väestön lisääntyvistä tarpeista? Jätetäänkö kohtuulliset uhraukset tekemättä tänään ja tehdäänkö isoja uhrauksia huomenna? Räppimistä on vaikea sovittaa yhteen kestävä kehityksen kanssa. Eikö voitaisi ajatella, että räppimme eteenpäin päättäväisesti mutta herkkinä eteen tuleville haasteille? Olisimme siis valmiita reagoimaan ja tarttumaan toimeen ilman odotusta ”lopullisesta tiedosta”. Tällainen kaukaa viisas mutta ketterä ja oppiva toimintatapa voisi toimia tässä artikkelissa hahmotellun kokeiluyhteiskunnan yhtenä peruspilarina. (Tutkivaa otetta suosittelee seuraavaksi myös Paavo Järvensivu.)

## Paluu perusasioihin: miten ekososiaaliset järjestelmät muuttuvat?

Kun yritetään ottaa etäisyyttä vallitsevaan tapaan tehdä asioita, on usein viisasta palata perusasioihin. Tässä tapauksessa juurille palaaminen tarkoittaa järjestelmäteorian puoleen kääntymistä. Kasvun rajojen hahmotelijana profiloitunut Donella Meadows (1999) (jonka ajattelua Leena Helenius esittelee enemmän omassa ar-

---

1 muddling through

tikkelissaan) on listannut suuren vaikutuksen aikaansäämisen mahdollistavia kohtia järjestelmissä. Meadowsin mukaan kaikkein vaikuttavinta on valta muuttaa järjestelmässä vallitsevia peruslähtökohtia. Myös systeemin tavoitteita, rakenteita, sääntöjä ja tietovirtoja muokkamalla saadaan aikaan isoja muutoksia.

Ekososiaaliset järjestelmät ovat tyypillisesti monimutkaisia. Esimerkiksi kansallinen hallinto ei voi helposti kontrolloida näitä järjestelmiä eikä suunnitella niiden toimintaa. Rakennemuutokseen pitää valmistautua ilman varmuutta siitä, että muutos todella tapahtuu. Muutoksen johtaminen tarkoittaa eri hallinnon tasojen välissä toimimista, verkostojen hallintaa, tiedon integraatiota ja välittämistä, visiointia sekä eri ongelma-alueiden yhteensovittamista. Yksittäisten hankkeiden härkäpäisen juntaamisen sijaan valmistelussa tulee pitää vireillä useita erilaisia projekteja, joita toteutetaan tilaisuuksien tullen. Järjestelmäinnovaatiot pyrkivät löytämään uusia, selvästi erilaisia tapoja tyydyttää yhteiskunnassa vallitsevia tarpeita. (Folke ym. 2005; Olsson ym. 2006; Young ym. 2006; Geels ym. 2008.) Laatikossa 1 listataan ominaisuuksia, jotka luovat mahdollisuuksia järjestelmien ja siten myös yhteiskuntien ekososiaaliselle muutokselle.

Jos pohditaan Suomen mahdollisuuksia vastata ekososiaaliin haasteisiin edellä mainitun perusteella, voidaan ajatella, että Suomi on melko oppimiskykyinen: ihmiset luottavat toisiinsa ja hallintoon, ja maassamme on viime aikoina yritetty myös luoda eri sektoreiden ja tietolajien välisiä visioita ja yhteyksiä. Monimuotoisuudessa riittäisi kuitenkin parantamista. Ja vaikka suomalainen hallinto on kansainvälisesti ottaen hyvää, kannustimia ekososiaalisesti kestäviin ratkaisuihin voisi parantaa. OECD-maissa ympäristöverot tuottavat viitisen prosenttia kaikista verotuloista, ja Suomessa niiden osuus on vain hieman keskiarvoa parempi. Ylipäänsä muutokseen kaivattaisiin lisää poliittista tahtoa ja yhteiskunnan ylätasoon kohdistuvaa painetta. Laaja-alaista yhteistyötä kannattaa kuitenkin myös vaalia, sillä yhteistyöhön perustuvat yhteiskunnat näyttäisivät olevan sel-

västi sopeutumiskykyisempiä kuin tiukoille poliittisille vastakkainasetteluille rakentuvat kulttuurit. Ja vaikka innovaatiota tuetaan Suomessa, radikaaleja ruohonjuuritason keksintöjä voitaisiin tukea tiiviimmin. (Folke ym. 2005; Olsson ym. 2006; Weible ym. 2010.) Innovaatioista keskustellaan lisää seuraavaksi.

#### Laatikko 1. Millaiset yhteiskunnat ovat sopeutumiskykyisiä?

**Monimuotoiset.** Esimerkiksi yhteiskunnalliseen toimintaan osallistuvilla kansalaisilla on erilainen tausta ja he näkevät ongelmat eri tavoin.

**Oppimiskykyiset.** Tällaisissa yhteiskunnissa on vahva luottamus pääoma ja kyky keskustella epävarmuuksista ja ongelmista.

**Itsenäisen muutoksen mahdollistavat.** Jotta erilaiset toimijat kykenevät itsenäiseen muutokseen, tarvitaan tukea, tehokas pääsy tietoon ja muutosta tukevat suunnitelmat.

**Kannustavasti johdetut.** Kannustava johtajuus perustuu visiointiin, toimenpiteiden tukemiseen, omaan esimerkkiin ja/tai yhteistyöhön kannustamiseen.

**Hyvin resursoidut.** Tärkeitä pääomia ovat esimerkiksi legitiimi valta ja raha sekä inhimilliset resurssit, kuten työ ja asiantuntijuus.

**Reilusti hallitut.** Tarvitaan julkinen tuki tietyille instituutioille, oikeudenmukaiset säännöt sekä vastaanottavaisuutta, reaktiivherkkyyttä ja vastuullisuutta hallinnon taholta.

Lähde: Gupta ym. 2010.

### Innovaatioita ruohonjuuritasolla

Gill Seyfangin ja Adrian Smithin (2007) mukaan ruohonjuuritason mahdollisuudet uutuuksien kehittelyyn pitäisi ottaa aiempaa vakavammin. Seyfang ja Smith

tekevät eron *markkinapohjaisten* innovaatioiden ja *ruohonjuuritason* innovaatioiden välillä. Siinä missä markkinapohjaiset innovaatiot perustuvat voitontavoitteluun, ruohonjuuritason keksintöjen perustana on sosiaalinen tarve, mahdollisesti myös tietty ideologinen motiivi. Ruohonjuuritason innovaatioita voidaankin kehittää mitä erilaisimmissa yhteyksissä, esimerkiksi järjestöissä ja löyhästi järjestäytyneissä paikallisyhteisöissä. Syntyvät ratkaisut voivat olla hyödyllisiä, koska ne vastaavat johonkin paikalliseen tarpeeseen tai koska niitä voidaan monistaa ja käyttää jonkin laajemman yhteiskunnallisen haasteen kesyttämiseksi. Jälkimmäisen tyyppisiä ratkaisuja kehittävät yhteisöt ovat rooliltaan strategisia, sillä niiden toiminta mahdollistaa laajemman muutoksen. (Smith 2003; Seyfang ja Smith 2007.)

Ruohonjuuritason ekososiaalisia innovaatioita voivat olla esimerkiksi paikalliset vaihtojärjestelmät. Niiden tuottama sosiaalinen hyvä liittyy ihmisten arjen ongelmien ratkaisuun. Ekologista on puolestaan yritys löytää ratkaisuja läheltä, ilman turhaa kuljettamista ja matkustamista. Viime aikoina syntyneistä suomalaisista vaihtojärjestelmistä voidaan mainita vaikkapa Stadin Aikapankki. Sen perusideasta kerrotaan vaihtojärjestelmän sivuilla seuraavasti: ”Stadin Aikapankki on tarkoitettu kaikille Helsingissä ja sen lähistöllä asuville ihmisille, jotka haluavat tarjota omaa aikaansa ja apuansa yhteisön käyttöön ja samalla saada apua omaan arkeen. Aikapankissa jaetaan taitoja niin, että esimerkiksi ompelusta pitävä henkilö tarjoaa korjausompelua muille jäsenille ja saa itselleen apua esimerkiksi lastenhoidossa tai juhlien järjestämisessä.” Aikapankissa palveluksista maksetaan toveilla, jotka vastaavat kaikissa tapauksissa yhtä työtuntia. Markkinataloudesta poikkeava idea on se, että kaikkien aika, työ ja avun tarve ovat yhtä arvokkaita.<sup>2</sup>

Ruohonjuuritason innovaatiotoimintaa voidaan tukea eri tavoin, muun muassa edistämällä oppimisprosesseja, verkostoitumista ja visiointia (Geels ym. 2008). Ruohon-

juuritasolla tehtävä kehitystyö näyttäisi olevan tehokasta erilaisten kestävien vaihtoehtojen luomisessa. Ongelma on kuitenkin se, että vaihtoehdot jäävät helposti vallalla olevasta järjestelmästä irrallisiksi. Tämän takia ruohonjuuritason innovaatioiden edistämisen tulisi tapahtua kahta kautta: 1) tukemalla ruohonjuuritason kehitystyötä niiden logiikalle ominaisella tavalla sekä 2) integroimalla prosesseihin toimintatutkimuksen tapaisia keinoja, jotta työn hedelmät voitaisiin sovittaa myös valtavirran järjestelmiin. (Seyfang ja Smith 2007.)

## Kohti kokeiluyhteiskuntaa

Frank Geels ym. (2008) huomauttavat, että tavallisilla innovaatiohankkeilla on taipumus päätyä melko teknologiakeskeisiksi, vaikka ne alun perin pyrkisivät holistisempaan otteeseen. Tämän takia esimerkiksi kestäviä kulutus- ja tuotantotapoja edistävien ohjelmien kannattaisi muotoilla haaste kulutuslähtöisesti. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa vaikkapa katon määrittelyä luonnonvarojen kulutukselle tai tavoitetason asettamista henkilökohtaisille päästöille. Kun uusia ehdotuksia kehitetään, on tärkeää huomata, että erilaisilla poliittisilla avauksilla on omat ”kypsyysasteensa”. Kun jotkin ehdotukset haapulevat vasta marginaalissa, jotkut avaukset ovat jo yhdistymässä valtavirtaan. (Smith 2003.)

Roger Jowell (2003) on kartoittanut hallinnon kokeiluhankkeiden mahdollisuuksia politiikkaprosessien osana sekä keinoja niiden kehittämiseen. Hän korostaa, että kokeiluhankkeiden koeluonteesta tulisi ottaa kaikki irti ja että niitä tulisi käyttää innovointiin nimenomaan sellaisissa tapauksissa, jotka olisivat muuten liian riskialttiita tai kalliita. Jos kokeiluja tehdään useampia, niiden tulisi olla erilaisia, ja kokeiluille tulisi luoda hyvät olosuhteet ennakkovalmisteluin. Toisaalta kokeilujen epäonnistuminen tulisi myös hyväksyä ja niiden eri tahoille luomiin riskeihin ja mahdollisuuksiin pitäisi suhtautua avoimesti.

<sup>2</sup> Ks. <http://stadinaikapankki.wordpress.com>.

Vaikka tietynlaisia poliittisia kokeiluhankkeita on tehty ja kaupallisia innovaatioita tuettu jo pidemmän aikaa, väitän, että kokeilevasta asenteesta voisi hyötyä vielä paljon enemmän. Uskon, että olisi viisasta kehittää jopa kokonaisvaltainen ekososiaalinen kokeiluyhteiskuntastrategia, sillä kokeilujen merkitystä nimenomaan radiikaaleille mutta demokraattisille muutosprosesseille ei ole täysin ymmärretty. Seuraavaksi esitän kaksi kokeiluyhteiskuntaan liittyvää teesiä, joiden todenperäisyyttä pitäisi vielä koetella systemaattisella tutkimustyöllä. Näistä toinen liittyy ekososiaalisten haasteiden luonteeseen ja tietoon, toinen taas demokratian ja yhteiskunnallisen keskustelun edistämiseen suurissa murroksissa.

### *1. Kokeiluyhteiskunta mahdollistaa laajan oppimisen, kokemisen ja erehtymisen siedettävässä mittakaavassa*

Ekososiaalisten haasteiden monimutkaisuudesta sekä laaja-alaisen tutkimuksen, innovoinnin ja oppimisen tarpeesta puhutaan melko paljon. Usein ei kuitenkaan sanota suoraan, että kyse on yrityksen ohella myös erehtymisestä: kun liikutaan epävarmalla maaperällä ja käytetään välineitä, joiden käytöstä on vain vähän tietoa, yhteiskunnan pitäisi sietää pientä toilailua. Miten luodaan kulttuuria, jossa voi mokata kokeilujen tarjoamassa hallitussa mittakaavassa menettämättä kasvojaan? Jo edellä, Joyeeta Guptan ym. (2010) instituutioiden sopeutumiskykyä käsittelevässä listassa (ks. laatikko 1, s. 160), esitettiin joitakin vinkkejä. Ne liittyivät kuitenkin ongelmien käsittelyyn eivätkä siihen, miten uskaltautua tietoisesti kokeiluihin, jotka eivät välttämättä toimi. Kokeiluyhteiskunnassa taas voisi todeta jo etukäteen, että näissä hankkeissa tullaan sitten hiukan epäonnistumaankin.

Toinen kokeiluihin liittyvä erityispiirre on se, että niissä tuotetaan jotakin konkreettista. Tämä mahdollistaa sen, että erilaiset ihmisryhmät voivat havainnoida ja tutkailla kokeiltavana olevaa asiaa – *kaikkia aisteja käyttäen*. Esimerkiksi tuulivoimalan katseleminen,

kuunteleminen ja tarkkaileminen on inhimillisesti luonteva tapa muodostaa käsitys siitä, mitä ongelmia ja mahdollisuuksia tuulivoimaan voi liittyä. Yhden kokeiluvoimalan rakentaminen eroaa olennaisesti sellaisesta menettelytavasta, jossa eri tahoja pyydetäisiin antamaan lausuntonsa jostakin asiasta pelkkien papereiden tai mielikuvien perusteella. Kokeilujen avulla voidaan myös hälventää pelkoja uusia ratkaisuja kohtaan – tai vastaavasti saada tärkeää tietoa mahdollisista riskeistä, joita ei ole havaittu asiantuntija-arvioissa. Kokeiluyhteiskunnassa aistimusten voimaa käytettäisiin paljon nykyistä enemmän ja strategisemmin.

### *2. Kokeiluyhteiskunta kiihdyttää julkista keskustelua ja luo demokraattisia käytäntöjä suuriin murroksiin*

Kokeiluyhteiskuntaan liittyisi myös toinen tietoon, mutta ennemminkin sen välittämiseen kuin tuotantoon, linkittyvä etu. Median on huomattavasti luontevampaa tarttua konkreettisiin kokeiluihin kuin paperinmakuihin strategia-asiakirjoihin. Kokeiluista saa helpommin ääntä ja kuvaa, ja konkreettinen muutos on myös uutiskriteeri. Hienoimmankin strategia-asiakirjan yllä taas leijuu usein epäilyn varjo: tehdäänkö tämän pohjalta todella jotakin? Siksi mittaluokaltaan vaatimatonkin kokeilu voi saada enemmän palstatilaa kuin suurta murrosta maalaileva ohjelmapaperi.

Mikäli tiedonvälitys tehostuu ja yhteiskunnallinen keskustelu vilkastuu, se *rasvaa yhteiskunnan muutuskoneistoja kahteen suuntaan*. Kun päätöksentekijät saadaan kuuntelemaan arjen ja paikallistason ääntä, ylätasoinen toimenpiteitä voidaan muuttaa paikallisia olosuhteita paremmin ymmärtäviksi. Toisaalta on tärkeää, että tieto poliittisesta tahtotilasta ja yhteiskunnallisen muutoksen suunnasta kantautuu paikallistasolle riittävän aikaisin. Näin erilaiset toimijat voivat sopeuttaa omia valintojaan. Ruohonjuuritason ja hallinnon ylätasoinen vuorovaikutus on näkynyt vahvasti esimerkiksi ilmastoedelläkävijöinä toimineiden HINKU-kuntien toiminnassa (ks. laatikko 2).

Toinen demokratianäkökulmasta olennainen seikka on se, että kokeiluihin voidaan liittää suoraa demokratiaa, kuten kansanäänestyksiä. Näin tehtiin Tukholman ruuhkamaksukokeilun (Stockholmsförsöket 2006) yhteydessä, josta kerron enemmän laatikossa 3. Myös Suomessa juuri käyttöön otetut kansallisen tason kansalaisaloitteet ja jo pidemmän aikaa käytössä olleet kuntalaisaloitteet olisivat hedelmällisiä kokeilu-

**Laatikko 2.** Näin kokeiluyhteiskunta voisi toimia: HINKU-kunnat ilmastokaruuden koelaboratorioina.

Myös Suomesta löytyy kiinnostavia, laaja-alaisia kokeiluhankkeita, kuten Kohti hiilineutraalia kuntaa -hanke (HINKU), jossa alun perin viisi kuntaa lupautui toimimaan ilmastotekojen edelläkävijöinä. Vuonna 2008 Kuhmoinen, Mynämäki, Padasjoki, Parikkala ja Uusikaupunki sitoutuivat virallisia ilmastotavoitteita kunnianhimoisempiin toimiin ja ryhtyivät hiilidioksidipäästöjen vähentämisen pienoislaboratorioiksi.

Ideana HINKU-kunnissa on ollut löytää hiilidioksidipäästöjä hillitseviä ratkaisuja, jotka edistävät myös taloudellista ja sosiaalista hyvää. Hankkeen tavaramerkiksi on muodostunut ilmastoajattelun levittäminen samanaikaisesti sekä ylhäältä alaspäin että alhaalta ylöspäin. Kunnat ovat päätyneet eteneeseen sängen vaihtelevaan tahtiin, ja ne ovat myös toteuttaneet varsin erilaisia toimia.

Silti on arvioitu, että HINKU-kuntien on mahdollista saavuttaa kunnianhimoinen 80 prosentin päästövähennystavoite vuoteen 2030 mennessä jo nykyisellä teknologialla ja energian hinnalla. Muu yhteiskunta pyrkii samaan 80 prosentin päästövähennemään vasta vuoteen 2050 mennessä. Konkreettisten päästövähennemien ohella hanke tavoittelee ilmastoystävällistä toimintakulttuuria, jota viedään myös nykyisten hankekuntien lähialueille.

Lähde: Suomen ympäristökeskus 2010.

**Laatikko 3.** Näin kokeiluyhteiskunta voisi toimia: esimerkkinä Tukholman ruuhkamaksukokeilu.

Hyvä esimerkki kokeiluyhteiskunta-lähestymistapaa ilmentävistä hankkeista on Tukholman ruuhkamaksukokeilu. Vuosina 2005 ja 2006 toteutetussa hankkeessa tarkasteltiin, johtaisiko yhdistetty joukkoliikenteen parantaminen ja ruuhkamaksujen käyttöönotto ympäristöhyötyihin ja tehokkaampaan liikennejärjestelmään. Kokeilu alkoi joukkoliikenteen parantamisella. Yhteyksiä lisättiin muun muassa lähes kahdella sadalla uudella bussilla ja 16 uudella bussilinjalla. Hieman myöhemmin otettiin käyttöön ruuhkamaksut, joita kerättiin Tukholman kantakaupungin reuna-alueilla. Enintään parin euron suuruiset ruuhkamaksut olivat käytössä hieman yli puolen vuoden ajan.

Kokeilun tuloksena arkiliikenteen hiilidioksidipäästöt kanta-kaupungissa laskivat 14 prosenttia aiempaa pienemmiksi. Myös pienhiukkaspäästöt laskivat lähes kymmenyksellä, ja melutasokin aleni hieman. Ruuhkamaksukokeilusta tehtiin vielä sen ollessa käynnissä kattava selvitys, joka keskittyi paitsi ympäristöön myös talouteen, liikenteeseen ja kaupunkilaisten näkemyksiin. Kunnallisvaalien yhteydessä pidetyssä kansanäänestyksessä tukholmalaiset äänestivät maksujärjestelmän jatkon puolesta. Järjestelmä päätettiin ottaa käyttöön pysyvästi.

Tukholman ruuhkamaksukokeilun esimerkki on hyvä, sillä se konkretisoi niitä toimintatapoja, joita ekososiaalinen kokeiluyhteiskunta voisi ilmentää: Hankkeen teema oli haastava, koska ruuhkamaksut tekivät maksulliseksi aiemmin ilmaisen tienkäyttöoikeuden. Ruuhkamaksu-kepin ohella tarjottiin kuitenkin parannetun joukkoliikenteen porkkana. Lisäksi vaikutukset selvitettiin monipuolisesti, ja ihmiset pääsivät myös suoraan kertomaan mielipiteensä omien kokemusten pohjalta. Vaikeassa asiassa päästiin lopulta legitiimiin päätökseen.

Lähde: Stockholmsförsöket 2006.

ja liikkeelle panevia voimia. Lisäksi tulisi löytää uusia keinoja tukea ruohonjuuritasolla eri tahojen itsenäisiä aloitteita. Esimerkiksi helposti saatavat pienet rahoituspaketit, työnimellä toimintatunnit, voisivat olla käyttökelpoinen tapa tukea epämuodollisten verkostojen synnyttämiä keksintöjä kokeiluyhteiskunnassa.

### **Lopuksi: vastakkainasettelusta synergiaan**

Olen asettanut tässä artikkelissa vastakkain paperityönä tehtävät hallinnon ylätason ohjelmat ja ruohonjuuritasolta ponnistavat kokeilut. Olen korostanut pienimuotoisten innovaatioiden merkitystä ja mahdollisuuksia, sillä



intuitiivisesti ajateltuna ne helposti tulkitaan yhteismittomiksi aikamme laajojen ekososiaalisten haasteiden kanssa. Lopuksi haluan korostaa, että myös ylätasoinvisointi, poliittinen tuki ja paine ovat tarpeen muutoksen edistämiseksi. Pelkkä ruohonjuuritason kehitystyö ei riitä.

Olen kutsunut uuden ajan ekososiaalisiin rakennemuutoksiin tähtäävää yhteiskuntamuotoa kokeiluyhteiskunnaksi, sillä laaja-alaiseen, eri tasoilla operoivaan, yhteiskunnan läpäisevään kokeilukulttuuriin tiivistyy paljon sellaista, mitä yhteiskunnallisesta kehitystyöstä edelleen puuttuu. Kyse ei ole Suomelle vieraasta lähestymistavasta – päinvastoin. Innovaatioita ja tietoyhteiskuntaa on hypetetty jo hyvä tovi, ja monilta osin kokeiluyhteiskunta-ajattelu heijastelee samoja periaatteita. Valtavirran innovaatiopuheeseen verrattuna kokeileva asenne täytyy viedä kuitenkin täysin toiselle tasolle, uuteen laajuuteen ja uusien toimijoiden keskuuteen. Sitä täytyy toteuttaa niin, että se on ekososiaalisesti kestävä kokonaisvaltaisella tavalla. Kaikkiaan *kokeiluyhteiskunnan toimintaperiaatteet* voidaan tiivistää seuraavasti:

- 1) uusia asioita kokeillaan pienessä mittakaavassa ja/tai rajattuna ajanjaksona
- 2) kokeilujen vaikutuksia selvitetään laaja-alaisesti
- 3) kokeiluista ja niiden seurauksista keskustellaan demokraattisesti
- 4) toimintakulttuuria leimaa kokonaisvaltainen pitkän aikavälin ajattelu, mutta myös ketteryys ja oppiminen
- 5) muutostyötä tehdään usein verkostoissa ja epätyypillisissäkin kokoonpanoissa
- 6) johtaminen on kannustavaa ja ohjaa itsenäiseen muutokseen
- 7) erilaiset toimijat kehittävät ruohonjuuritason innovaatioita, joita voidaan monistaa eri tasoille
- 8) yhteiskunta on avoin uudelle ja sietää epäonnistumisia.

Uskon kokeilujen voivan auttaa ennen kaikkea niissä perisuomalaisissa tilanteissa, joissa tarpeelliset mutta

ristiriitoja herättävät muutokset jämähtävät ikuiseen selvityskierteeseen. Muutosten konkreettinen kokeileminen ei olisi henkisesti tai poliittisesti kovin suuri askel, mutta sillä voisi olla käytännössä radikaaleja seurauksia. Kuten Liisa Häikiökin kirjoittaa artikkelissaan, kestävästä kehityksestä on puhuttu jo 25 vuotta. Ihmiskunnan ekologinen jalanjälki jatkaa silti paisumistaan yli ympäristön kantokyvyn rajojen. Nykytilanteessa tarvitaan rutkasti toivoa ja tahtoa. Niiden kehittämässä kokeiluyhteiskunnasta voisi olla apua.

## Lähteet

Berg Annukka. Not roadmaps but toolboxes. Analysing pioneering national programmes for sustainable consumption and production. *Journal of Consumer Policy* 2011; 34 (1): 9–23.

Berg Annukka, Hukkinen Janne I. Beyond effectiveness. The uses of Finland's national programme to promote sustainable consumption and production. *Journal of Cleaner Production* 2011; 19: 1788–1797. Saatavissa: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.12.020>>. Viitattu 7.8.2011.

Folke Carl, Hahn Thomas, Olsson Per, Norberg Jon. Adaptive governance of social-ecological systems. *Annual Review of Environment and Resources* 2005; 30: 441–473.

Geels Frank, Monaghan Adrian, Eames Malcolm, Steward Fred. The feasibility of systems thinking in sustainable consumption and production policy. A report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs. London: Defra, 2008.

Gupta Joyeeta, Termeer Katrien, Klostermann Judith ym. The adaptive capacity wheel. A method to assess the inherent characteristics of institutions to enable the adaptive capacity of society. *Environmental Science and Policy* 2010; 13 (6): 459–471.

Hukkinen Janne. Long-term environmental policy under corporatist institutions. *European Environment* 1995; 5 (4): 98–105.

Jowell Roger. Trying it out. The role of 'pilots' in policy-making. Report of a review of government pilots. London: Government Chief Social Researcher's Office, 2003.

Kestävän kulutuksen ja tuotannon toimikunta (KULTU). Vähemmästä enemmän ja paremmin. Kestävän kulutuksen ja tuotannon toimikunnan (KULTU) ehdotus kansalliseksi ohjelmaksi. Helsinki: Ympäristöministeriö ja kauppa- ja teollisuusministeriö, 2005. Saatavissa: <<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=36844&lan=fi>>. Viitattu: 7.8.2011.

Koskinen Anna. Raportti Kestävän kulutuksen ja tuotannon (KULTU) -ohjelman toteutumisesta. Helsinki: Ympäristöministeriö, 2010. Saatavissa: <<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=122832&lan=fi>>. Viitattu 7.8.2011.

Lindblom Charles E. The science of “muddling through”. Public Administration Review 1959; 19 (2): 79–88.

Meadows Donella. Leverage points. Places to intervene in a system. Hartland, VT: Sustainability Institute, 1999.

Mintzberg Henry, Ahlstrand Bruce, Lampel Joseph. Strategy safari. A guided tour through the wilds of strategic management. New York, NY: Free Press, 1998.

Olsson Per, Gunderson Lance H, Carpenter Steve R ym. Shooting the rapids. Navigating transitions to adaptive governance of social-ecological systems. Ecology and Society 2006; 11 (1): 18.

Ramboll. Kansallinen kestävä kehityksen kokonaisarviointi 2009. Helsinki: Ympäristöministeriö, 2009. Saatavissa: <<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=113216&lan=sv>>. Viitattu 7.8.2011.

Rouhinen Sauli. Kestävän kehityksen politiikka. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Suomen malli. Murroksesta menestykseen? Helsinki: Yliopistopaino, 2006: 295–325.

Seyfang Gill, Smith Adrian. Grassroots innovations for sustainable development. Towards a new research and policy agenda. Environmental Politics 2007; 16 (4): 584–603.

Smith Adrian. Transforming technological regimes for sustainable development. A role for alternative technology niches. Science and Public Policy 2003; 30 (2): 127–135.

Steurer Reinhard, Martinuzzi Andre. Towards a new pattern of strategy formation in the public sector. First experiences with national strategies for sustainable development in Europe. Environment and Planning C: Government and Policy 2005; 23: 445–472.

Stockholmsförbundet. Miljöavgifter/trängselskatt och utbyggd kollektivtrafik för mindre köer och bättre miljö. Stockholm: Stock-

holms stad, Vägverket och SL, 2006. Saatavissa: <<http://www.stockholmsforsoket.se>>. Viitattu 7.8.2011.

Suomen ympäristökeskus. Kohti hiilineutraalia kuntaa. HINKU-hankkeen 1. vaiheen esittely ja tulokset. Helsinki: Suomen ympäristökeskus, 2010. Saatavissa: <<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=121388&lan=fi>>. Viitattu 31.3.2012.

Tuori Kaarlo. Valtionhallinnon sivuelinorganisaatiosta. 1. julkisoikeudellinen tutkimus komiteatyypisten elinten asemasta Suomen valtio-organisaatiossa. 1. nide. Teoreettinen ja historiallinen tausta. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A 159, 1983.

Valtioneuvoston kanslia. Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. Kansallinen kestävä kehityksen strategia. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5, 2006. Saatavissa: <<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=53983&lan=fi>>. Viitattu 7.8.2011.

Valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta. Kohti vähäpäästöistä Suomea. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 28, 2009. Saatavissa: <[http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/j28-ilmasto-selonteko-j29-klimat-framtidsredogorelse-j30-climate/\\_pdf/fi.pdf](http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/j28-ilmasto-selonteko-j29-klimat-framtidsredogorelse-j30-climate/_pdf/fi.pdf)>. Viitattu 7.8.2011.

Valtionalouden tarkastusvirasto. Poliitiikkaohjelmat. Helsinki: Valtionalouden tarkastusvirasto, Valtionalouden tarkastusviraston selvitys 11/54/09, 2009. Saatavissa: <[http://www.vtv.fi/files/1796/Netti\\_politiikkaohj.pdf](http://www.vtv.fi/files/1796/Netti_politiikkaohj.pdf)>. Viitattu 7.8.2011.

Valtionalouden tarkastusvirasto. Poliitiikkaohjelmat ohjauskeinona. Esimerkkinä Terveiden edistämisen ohjelma. Helsinki: Valtionalouden tarkastusvirasto, Valtionalouden tarkastusviraston tuloksellisuustarkastuskertomus 212, 2010. Saatavissa: <[http://www.vtv.fi/files/2360/Netti\\_212\\_2010.pdf](http://www.vtv.fi/files/2360/Netti_212_2010.pdf)>. Viitattu 7.8.2011.

Weible Christopher M, Pattison Andrew, Sabatier Paul A. Harnessing expert-based information for learning and the sustainable management of complex socio-ecological systems. Environmental Science & Policy 2010; 13 (6): 522–534.

Young Oran R, Berkhout Frank, Gallopini Gilberto C, Janssen Marco A, Ostrom Elinor, van der Leeuw Sander. The globalisation of socio-ecological systems. An agenda for scientific research. Global Environmental Change 2006; 16: 304–316.



Paavo Järvensivu

## **Markkinakäytännöt ja luonnonvarat**

Tutkivalla otteella kestäviin ratkaisuihin

### **Todellisuuskäsitykset elävät markkinoilla**

Markkinat ovat muokanneet planeettaamme rajusti viimeisten vuosikymmenten aikana. Hupenevat ja köyhtyvät luonnonvarat ovat todiste vallitsevien markkinakäytäntöjen kestättömyydestä. Markkinoiden toiminta ei ole edistänyt tulevien sukupolvien mahdollisuuksia hyvään elämään, pikemminkin päinvastoin. Moni on myös pysähtynyt kysymään, kuinka hyvin viime aikojen kehitys on palvellut nykyisiä sukupolvia.

On tärkeää löytää ja jakaa kokemuksia vaihtoehtoisista markkinakäytännöistä, koska markkinoiden painoarvo tuskin radikaalisti vähenee ainakaan lähitulevaisuudessa. Rakennan tässä kirjoituksessa yhteyksiä taloudelliseen vaihdantaan liittyvien tapojen ja tottumusten sekä ihmisellekin tärkeiden luonnonvarojen välille. Esittelen löydöksiä tutkimuksestani, jossa analysoin erilaisia markkinoiden rakentumiseen ja muotoutumiseen vaikuttavia sosiaalisia käytäntöjä ja erityisesti niissä ilmeneviä suhtautumistapoja luonnonvaroihin. Tunnistin kolme käytäntöä: tavanomaiset markkinoinnin ja julkishallinnon käytännöt sekä vaihtoehtoisen tutkivan käytännön, joka mahdollisti kestävä suhtautumisen luonnonvarojen käyttöön. Vaikka löydökset perustuvat erityislaatuiseen tilanteeseen, niiden avulla voidaan ymmärtää markkinoilla laajalti vaikuttavia logiikoita ja tukea sellaisia käytäntöjä, jotka luovat mahdollisuuksia kestävämmän tulevaisuuden rakentamiseen.

Hyödynsin tutkimuksessani kriittisen etnografian (Thomas 1993; Moisander ja Valtonen 2006) tutkimusotetta ja menetelmiä. Se nojaa ajatukseen, jonka mukaan tutkija voi ja saa tutkimuksessaan pyrkiä muutokseen. Ydintavoite on haastaa ne arkijärkiset oletukset ja uskomukset, joiden varaan yhdessäolomme rakentuu. Tällainen tutkimus korostaa, että vaikka todellisuus esittäytyy itsestään selvänä, ajatuksiamme ja tekojamme ohjaavat kielelliset ja kulttuuriset rakenteet. Ne muuttuvat jatkuvasti ja niitä voidaan haastaa aktiivisesti. Markkinoiden osalta tämä tarkoittaa sitä, että hyväntahtois-takin toimintaa sitovat olemassa olevat jaetut käsitykset. Vaikka markkinatoimija pyrki vastamaan ekologisten kriisien asettamiin uusiin haasteisiin, markkinoilla vallitsevat ajattelutavat eivät välttämättä anna myöten tarpeellisten ratkaisujen löytämiseksi. Näitä taustakäsityksiä on tuotava esiin ja kyseenalaistettava, jotta todelliset vaihtoehdot ylipäättään voisivat näyttäytyä. Muutos markkinoilla on sidoksissa muutokseen kollektiivisessa ymmärryksessä.

### **Metsämarkkinoiden muodostuminen**

Keräsin havaintoihin, haastatteluihin ja erilaisiin teksteihin perustuvan tutkimusaineiston marraskuun 2010

ja syyskuun 2011 välillä. Hyrynsalmella ja Puolangalla, Paljakan luonnonpuiston ympärillä, oli tutkimuksen tekohetkellä lähes koskemattomia vanhoja kuusimetsiä, joita ei ollut suojeltu ja jollaisia ei enää muualla Suomessa ole. Luonnon monimuotoisuuden, virkistyskäytön ja maisemien kannalta nämä metsät olivat ja ovat edelleen ainutlaatuisen arvokkaita Lapin eteläpuolisessa Suomessa. Niiden tulevaisuudesta käytiin jatkuvaa keskustelua. Alueita koskevien metsämarkkinoiden muotoutumiseen pyrkivät vaikuttamaan monet toimijat, kuten suuri metsäyhtiö, aluetta hallitseva lomakeskusyrittäjä, pienemmät luontomatkailuyrittäjät, lähiseudun kunnat, Metsäntutkimuslaitos (Metla) ja paikalliset asukkaat. Eräs keskeinen toimija oli lisäksi kaksi vuotta aiemmin perustettu, alueella kulttuuri- ja luontokeskusta pyörittävä Mustarinda-seura. Sen taiteilijalähtöinen, avoimeen kysymyksenasetteluun perustuva toiminta valotti alueella vakiintuneita toiminta- ja ajattelutapoja ja niissä esiintyviä ristiriitaisuuksia sekä nosti esiin vaihtoehtoja. Yhdistyksen poikkeava toimintatapa vaati esimerkiksi keskustelutilanteissa muilta toimijoilta aiempaa enemmän pohdintaa ja perusteluja, koska keskusteluja ei voinut perustaa vuosien saatossa rakentuneelle yhteiselle ymmärrykselle. Noin kuukausi sen jälkeen, kun olin käynnistänyt tutkimushankkeen, liityin tähän yleishyödylliseen yhdistykseen osallistuvana tutkijana.

Käsittelin tutkimuksessani markkinoita laajasti taloudellisen vaihdon kontekstina, joka on historiallisesti rakentunut, jossa eri toimijoilla on useita rooleja ja johon sisältyy sekä materiaalisia että mentaalisia elementtejä. En siis sitoutunut idealisoituun käsitykseen markkinoista paikkana, johon useat ostajat ja myyjät kerääntyvät ostamaan ja myymään keskenään hyvin vertailtavia tuotteita päätöksenteon ollessa riippuvaista lähinnä hintamekanismista. Tarkastelin täten metsämarkkinoiden muotoutumista sosiaalisena toimintana, jossa keskeinen tavoite oli luoda edellytyksiä metsän hyödyntämiseen taloudellisessa vaihdannassa. Toisaalta toimintaan liittyi myös pyrkimyksiä rajata metsä markkinoiden ulkopuolelle.

Tutkimusperiodin alussa Mustarinda kutsui koolle seminaarin, joka käynnisti metsäalueille kohdistuvan luontomatkailun tulevaisuutta käsittelevän työpajasarjan. Edellä luetellut alueella vaikuttavat toimijat, metsäyhtiötä lukuun ottamatta, osallistuivat seminaariin. Yhdistys ehdotti erityisesti niin kutsuttuun ekomatkailuun perustuvaa matkailustrategiaa. Ekomatkailu tarkoittaa luontokohteisiin suuntautuvaa vastuullista matkailua, joka kunnioittaa alkuperäistä luontoa ja kulttuuria sekä edistää paikallisten asukkaiden hyvinvointia. Keskeistä siinä on ottaa huomioon luonnon tilan säilyttämisen asettamat rajoitteet matkailun laajuudelle ja laadulle. Luontomatkailuyrittäjät ja Metlan tutkijat suhtautuivat esitykseen pääosin myönteisesti – muiden toimijoiden osalta reaktioita käsitellään jäljempänä tässä tekstissä. Seminaarin keskusteluista seuranneita, tutkimusperiodin aikana tehtyjä konkreettisia päätöksiä olivat näkötornin rakentaminen läheiselle vaaran laelle Paljakkaan ja luonnonpuistossa kulkevan, kävijöille avoimen polun jatkaminen Puolangalta sen naapurikuntaan Hyrynsalmelle. Seminaarissa alkanut työskentely jatkui seuraavana vuonna Metlan tutkijoiden vetämänä.

Metsäyhtiö, joka omisti luonnonpuistoa ympäröivät metsät Hyrynsalmella, poisti maaliskuussa 2011 puoli-toista vuotta aiemmin asettamansa vapaaehtoisen rajoituksen olla hakkaamatta metsiä. Aiemmin kaikki yhtä korkealla merenpinnasta sijaitsevat metsät (yli 300 metriä) olivat Suomessa hakkuilta suojeltuja, mutta 1990-luvulla tämä poliittinen päätös kumottiin. Pääasiallinen syy hakkuukieltoon oli muita alueita huomattavasti hitaampi puun kasvunopeus. Hyrynsalmen kunta reagoi yhtiön päätökseen tarjoutumalla ostamaan metsäalueen suojeltavaksi ja myydäkseen sen edelleen valtiolle. Yhtiö ei reagoinut tarjoukseen. Syyskuussa Mustarinda avusti luonnonsuojelujärjestöjä laatimaan alueesta yhtiölle suojeluesityksen.

Hyrynsalmella vaikuttava matkailuyhdistys, jossa merkittävintä valtaa käyttivät paikallinen lomakeskusyrittäjä ja kunta, julkaisi toukokuussa Ukkohallan matkailukylää

koskevan aluekehityssuunnitelman (nk. *master plan*). Sen keskeinen tavoite oli yli kaksinkertaistaa vuotuinen yöpymisten määrä vuoteen 2018 mennessä noin 200 000:een. Asiakkaita houkuteltaisiin suunnitelman mukaan korotetulla laskettelumäki 170 metristä 190–200 metriin sekä rakentamalla keilahalli, erilaisia kaupallisia palveluita ja lisää majoitustiloja kuudensadan vuodepaikan verran. Viereiset metsät saivat suunnitelmassa hyvin vähän huomiota, vaikka ne ovat arvokkaita jopa eurooppalaisittain. Luontomatkailua koskevassa seminaarissa yhtiön edustaja korosti, että ekomatkailu on yhtiön näkökulmasta kiinnostava mutta kapea *niche*-markkina, jolla ei ole sen sisäisten rajoitusten vuoksi juurikaan kasvupotentiaalia – toistaiseksi lähes luonnontilainen metsähän tuhoutuisi, jos siellä kävisi paljon ihmisiä.

Hyrynsalmi ja Puolanka, kuten muutkin kunnat Kainuussa, olivat tutkimuksen tekohetkellä haastavassa tilanteessa. Kainuun asukasluku oli pienentynyt 1980-luvun noin sadastatuhannesta melkein viidenneksellä ja työttömyysaste oli korkea. Käynnissä olevat maakunnalliset strategiaohjelmat jakautuivat ilmastonmuutokseen, kansalaisvaikuttamiseen, kilpailukykyyn, kasvuun, osaamiseen ja tietoyhteiskuntaan. Ohjelmat pyrkivät lisäämään taloudellista, ekologista ja sosiaalista kestävyttä ja tasapainottamaan niitä keskenään. Kuntien suhtautuminen ekomatkailun kehittämiseen oli hyvin myönteistä, mutta toisaalta esimerkiksi Hyrynsalmi oli samalla sitoutunut merkittäviin investointeihin lomakeskuksessa. Koska hyvistä, eteenpäin katsovista hankkeista oli pulaa, erilaisiin ideoihin suhtauduttiin kunnissa lähtökohtaisesti suopeasti. Keskeinen haaste oli sovittaa erilaisia hankkeita yhteen.

## Markkinoiden muodostumista ohjaavat käytännöt

Edellä kuvattuja kehityskulkuja ohjasivat analyysini mukaan kolme keskeistä käytäntöä, joita eri toimijat

kantoivat mukanaan. Vaikka metsämarkkinoiden muodostuminen Kainuussa oli ainutkertainen tapahtuma, sitä ohjasivat vakiintuneet ajattelu- ja toimintatavat, jotka hieman eri muodoissa vaikuttavat yleisesti markkinoiden taustalla niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Käytäntöteorian (Reckwitz 2002; Schatzki 2002) mukaan tällaisiin sosiaalisiin käytäntöihin sisältyy tietty tapa hahmottaa maailmaa. Ne avaavat joitakin näkökulmia ja sulkevat toisia. Toimijat eivät yleensä tiedosta näitä käytäntöjä, jotka rutiininomaisesti mutta tilannesidonnaisesti ohjaavat heidän suhdettaan ympäröiviin ihmisiin, esineisiin ja asioihin. Käytännöt sekä mahdollistavat sosiaalisen toiminnan että rajoittavat sitä. Ne ovat kulttuurisia resursseja eli työkaluja, jotka määrittävät ihmisen osaamista ja oppimista.

Yritysten edustajat olivat omaksuneet vahvasti markkinoinnin käytännön. Markkinointi näkee luonnonvarat resursseina, joista voidaan muokata tuotteita ja palveluita. Näitä tarjoomia arvotetaan sen mukaan, kuinka paljon asiakkaat ovat valmiita maksamaan niistä. Ydintavoite on kasvattaa myyntiä ja voittoa palvelemalla asiakkaita. Markkinointikäytännön keskeisiä tekniikoita on tuotteen imagon ja asiakkaiden halujen tuominen lähemmäksi toisiaan tuotekehityksen, brändäyksen ja mainonnan avulla. Tuotetta parannetaan muokkaamalla siihen liitettäviä symbolisia merkityksiä. Käytäntöä kuvaavat hyvin seuraavat esimerkit tutkimusaineistosta:

”Täällä metsiä on hoidettu hyvin, ja asiakkaat voivat ajatella, että teollinen metsä on luonnollisessa tilassa.”

”Suurin haaste tulee olemaan miten saadaan meteli, hiljaisuus ja muut elementit elämään rintarinnan, koska kuluttajaryhmät ovat hyvin pirstaloituneita, jolloin on vaikea nähdä vain yksittäisillä segmenteillä pärjättävän.”

Kunnalliset toimijat kantoivat julkishallinnon käytäntöä. Sen keskeinen tavoite on ohjata resursseja mahdollisimman tehokkaasti, mutta kuitenkin siten, että

asianomaisten toimijoiden vaatimukset ja erilaiset poliittiset säädökset ja strategiat huomioidaan tasapuolisesti. Näitä strategioita ja tavoitteita toteutetaan erilaisten hallinnollisten ja johtamistekniikoiden avulla, joita on omaksuttu yhä enemmän yksityisen sektorin liikkeenjohdon opeista. Käytäntöä havainnollistaa luontomatkailuseminaarissa kuultu puheenvuoro:

”Poliittinen linjaus Kainuussa on, että ei vannota yhden asian nimeen vaan kaikki kolme kärkeä [matkailu, ICT ja luonnonvarat] on mukana. Luonnonvaroja käytetään monipuolisesti hyväksi ja luodaan teollista toimintaa niiden pohjalta. Pyritään monipuolisuuteen ja löytämään omat lokerot eri toiminnolle.”

Mustarindan ja jossain määrin myös Metlan edustajat lähestyivät metsän tulevaisuutta tutkivan käytännön kautta. Siinä pyritään kehitykseen, joka lähtee ihmisten yhteistoiminnan ja materiaalisen todellisuuden ymmärtämisestä. Tämä tietämys kumpuaa taiteen ja tieteen lisäksi henkilökohtaisesta ja jaetusta kokemuksesta. Tilanteisiin tullaan avoimesti kysyen – päinvastoin kuin markkinoinnin ja julkishallinnon käytännöissä, jotka perustuvat hyvin rajattuun, vakiintuneeseen viitekehukseen. Kulloinkin käytettyjä tekniikoita ei ole määritelty etukäteen, vaan ne kehittyvät käytännöllisen työskentelyn myötä. Matkailun kehittämistä luonnehdittiin seuraavasti:

”Ei ollut helppoa löytää mielenkiintoista paikkaa toimia kulttuurin ja luonnon suhteen.”

”Luonto todella on ainutlaatuinen, joten huonoja valintoja voidaan tehdä, jos turvaudutaan markkinointitermeihin eikä anneta luonnon puhua puolestaan.”

”Kulttuurin kehittämisen – ei tulisi tähdätä luomaan elämyksiä ilman todellista substanssia.”

Vastuullisen toiminnan kannalta nämä kolme käytäntöä poikkeavat toisistaan selvästi. Markkinoinnin käytäntö jättää vastuun päätöksistä asiakkaille, jotka

ostokäyttäytymisellään päättävät, mitä tuotteita tai palveluita kannattaa tarjota. Julkishallinnon käytäntö taas jakaa markkinoinnin kanssa samankaltaisia menetelmiä, joilla esimerkiksi luonnonvarojen käyttöön liittyviä keskenään kilpailevia vaihtoehtoja arvioidaan, mutta toisin kuin markkinoinnissa, tavoitteena ei ole vain myynnin ja voiton kasvattaminen. Tämän vuoksi ristiriitaisia ehdotuksia ja säädöksiä on julkishallinnon käytännössä hyvin vaikea priorisoida keskenään. Tuloksena on helposti sovitteleva kannanotto, joka tukee samanaikaisesti käytännössä yhteensopimattomia hankkeita, kuten isoa lomakeskusta ja moottoritonta luontomatkailua. Tutkivan käytännön ytimessä sen sijaan on avoin lähestymistapa, joka ei ole etukäteen sidottu tiettyjen tavoitteiden ajamiseen tietyin menetelmin. Tällöin muun muassa ympäristötieteiden tuottama tieto luonnonvarojen arvosta ja niukkuudesta voidaan hyväksyä ja ottaa tosissaan – tietoa ei tarvitse yrittää nähdä ”parhain päin” lähtökohtina toimivien tavoitteiden näkökulmasta. Kainuussa luontoa ja paikallista kulttuuria kunnioittava ekomatkailu nähtiin parhaana mahdollisuutena saada turvattua luonnontilaisten metsien säilyminen. Ekomatkailun edistämisen taustalla eivät olleet aiemmin lukkoon lyödyt tavoitteet, kuten taloudellinen kasvu, vaan havainto siitä, että luonnon monimuotoisuuden turvaaminen on ensiarvoista.

## Tutkiva ote kriisien aikana

Metsämarkkinoiden rakentamiseen Hyrynsalmella ja Puolangalla osallistuneiden toimijoiden ääneen lausumat tavoitteet olivat hyvin samankaltaisia. Niiden keskeisenä sisältönä oli taloudellinen, ekologinen ja sosiaalinen kestävyys, vaikkakin eri painotuksin. Taustalla vaikuttaneiden käytäntöjen analyysissä kävi kuitenkin ilmi, että tutkiva käytäntö mahdollisti markkinoinnin ja julkishallinnon käytäntöjä paremmat edellytykset vastuulliseen toimintaan markkinoilla. Tutkiva ote edisti ratkaisuja,



jotka pyrkivät erityisesti turvaamaan arvokkaiden metsäalueiden tulevaisuuden, paikallisen väestön kulttuurin elinvoimaisuutta ja taloudellisia mahdollisuuksia unohtamatta.

Taloudelliset käytännöt, kuten markkinointi ja julkishallinto, ovat levinneet lähestulkoon kaikkialle. Niitä yhdistäviä ihanteita ja merkitysrakennelmia ovat muun muassa rationaalisuus, hyöty, tehokkuus, taloudellinen tuloksellisuus. Ihmisyyteen kuuluu kuitenkin huomattavasti laajempi ajattelun, olemisen ja tekemisen muotojen spektri. Muut kuin taloudelliset muodot ovat nykymaailmassa ahtaalla, mikä vaikeuttaa ihmiskunnan tulevaisuutta määrittävien, harkintaa ja laaja-alaista näkemystä vaativien päätösten tekemistä. Yksi tutkimuksen lähtökohdista olikin löytää tällaisia ”epätaloudellisia” toimintamuotoja, jotka kuitenkin tähtäisivät yhteisten ja jaettujen asioiden edistämiseen eivätkä perustuisi vain yksityiseen tai muusta yhteiskunnasta eristäytyneeseen toimintaan. Näin määritelty epätaloudellisuus oli poikkeuksellisen vahvasti läsnä Mustarindassa harjoitetussa taiteilijalähtöisessä toiminnassa. Onhan taide eräs yhteiskuntamme harvoista toimintamuodoista, joissa päämääriä ja menetelmiä ei ole määritelty etukäteen. Valitettavasti kriittinen, totunnaisuuksia kyseenalaistava nykytaide on ajautunut yhteiskunnallisessa keskustelussa ja vaikuttamisessa marginaaliin. Samanlainen on kriittisten tieteiden tilanne. Pääsyy kritiikin vaienamiseen lienee yksinkertaisesti se, että taloudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna tällainen toiminta näyttää käsittämättömältä: se ei alistu puhtaaseen hyödyntäytelyyn vaan vaatii jatkuvaa uudelleenarviointia. Talous kaipaa uusia innovaatioita, kun taas kriittiset taiteet ja tieteet kysyvät näiden innovaatioiden mielekkyyttä. Mustarindan toimijoiden lisäksi myös Metlan tutkijat olivat omaksuneet tutkivan käytännön, mutta hieman rajoitetummin: he eivät toimineet vain taloudellisten päämäärien vuoksi mutta pitäytyivät kuitenkin tarkasti rajatuissa kysymyksenasetteluissa, jotka olivat pääosin lähtöisin luonnontieteistä.

Tutkiva käytäntö on olemukseltaan pikemmin pohdiskeleva ja vaihtoehtoja etsivä kuin tietynlaista toimintamallia tehokkaasti toisintava. On siis selvää, että se ei sovellu kaiken toiminnan lähtökohdaksi. Olemme kuitenkin ekologisten ja kulttuuristen kriisien määrittämässä murrosvaiheessa, jossa hyvät neuvot olisivat tarpeen. Vaikka kriisitalanne avaakin mahdollisuuden uusille poluille, tiukassa paikassa huomio ja resurssit kohdennetaan usein suoraan toimintaan, joka on vaivatta ymmärrettävissä ja perusteltavissa vallitsevista näkökulmista. Taloudelliset käytännöt ovat lukinneet kehityskulun tietyn suuntaiseksi: talouskasvun tietä kulkevalle kulutusyhteiskunnalle ei nähdä vaihtoehtoja. Tutkiva ote on tarpeen uusien näköalojen löytämiseksi. (Samaan suuntaan kirjoittaa myös Annukka Berg kokeiluyhteiskunta-artikkelissaan.) Tutkivan otteen arvo täytyy kuitenkin ensin tunnustaa ja sitä täytyy tukea. Tällä hetkellä laajemmat kysymykset ja kriittinen ajattelu eivät saa tilaa koulutuksessa ja tutkimuksessa, saati lehtien palstoilla ja poliittisessa keskustelussa. Innovaatiogurujen hokema ”hyvät jutut syntyvät niukuudesta” on jo viety liian pitkälle.

## Lähteet

- Moisander Johanna, Valtonen Anu. Qualitative marketing research. A cultural approach. London: Sage, 2006.
- Reckwitz Andreas. Toward a theory of social practices. A development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory* 2002; 5 (5): 243–263.
- Schatzki Theodore R. The site of the social. A philosophical account of the constitution of social life and change. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2002.
- Thomas Jim. Doing critical ethnography. Thousand Oaks, CA: Sage, 1993.

## Maria Joutsenvirta ja Timo Järvensivu Sosiaalista vaurautta ja elinvoimaista hyvinvointia kansalaisten ja yhteisöjen ehdoilla

### Hyvinvointiajattelu murroksessa

Julkisilla palveluilla on tärkeä hyvinvointitehtävä. Lisäksi julkinen palvelukulttuuri määrittää kansalaisten asemaa ja roolia yhteiskunnassa. Vallitseva markkinakeskeinen hyvinvointiajattelu rakentaa kansalaisten asemaa ylikorostuneesti kuluttajuudeksi sekä palveluiden passiiviseksi vastaanottajaksi. Muut ihmisenä olemisen muodot ja suhteet jäävät samalla paitsioon. Kansalaiset esitetään yhteiskunnalle arvokkaimpina, kun he kuluttavat tavaroita ja palveluita ja ovat maksukykyisiä asiakkaita. Tämä pyörittää talouden rattaita ja ylläpitää talouskasvua.

Iäkkäitä kansalaisia määritellään tätäkin välineellisemmin. Hyvinvointivaltion suurimpia haasteita on se, kuinka valtio ja kunnat voivat varmistaa vanhuksesta huolehtimisen myös tulevaisuudessa. Iäkkäät ovat julkisessa keskustelussa yhteisön ”kustannustaakka” ja ”eläkepommi”, jonka räjähtäminen tulee estää vahvan kasvun ja siitä kertyvien verotulojen avulla. Talouskasvua pidetään yleisesti merkinä henkisesti ja aineellisesti kehittyvästä yhteiskunnasta sekä edellytyksenä julkisten palveluiden ylläpidolle. Hyvinvointivaltion palveluiden, kuten terveydenhuollon, vanhusten ja lasten hoidon sekä koulutuksen, ylläpito on sidottu jatkuvaan kasvuun ja taloudellisen tehokkuuden ideaaliin.

Julkista talouspuhetta kriittisesti tarkastelevat ovat todenneet kansalaisille annetun aseman olevan vinoutunut ja haitallinen (Reich 2007). Kuluttajien kykyä ostaa jatkuvasti lisää tuotteita ja palveluita – eli kulutuksen

”elinvoimaisuutta” – pidetään *talouden hyvinvoinnille* välttämättömänä, koska juuri se pitää talouden toimintakykyisenä ja julkisen taloudenpidon terveenä. Talouden ja kansalaisen suhteen tulisi kuitenkin olla päinvastainen: sekä julkisen että yksityisen talouden tulisi palvella *kansalaisten hyvinvointia* ja lisätä yhteisöjen ja luonnon elinvoimaisuutta. (Esim. Speth 2008; Jackson 2009 sekä Jukka Hoffrén tässä kirjassa.)

Vinoutuneesta talouden ja kansalaisen välisestä suhteesta on seurannut monia suoria ja epäsuoria haittoja ihmisten ja luonnon hyvinvoinnille, olkoonkin että hyvinvoinnin määrittelyssä on omat hankaluutensa (ks. Risto Willamon kirjoitus). Yksi räikeimmistä epäkohdista tulee esille silloin, kun sekä julkisen talouden heikko kunto että markkinoiden toimimattomuus alkavat *estää* kansalaisia saamasta kipeästi tarvitsemiaan hyvinvointipalveluja. Ongelma on yleinen ja tiedostettu, ja sen ratkaisu kaipaava uusia näkökulmia.

Aloitamme kuvaamalla hyvinvointipalvelujen saatavuusongelmaa ja paikallisia ponnistuksia tarvittavien ratkaisujen kehittämiseksi yhteisölähtöisesti ja käyttäjiä osallistaen. Käytämme esimerkkinä Sodankylää ja siellä kehitteillä olevia uusia hyvinvointipalvelujen tuotantotapoja. Sen jälkeen pohdimme, mistä tällaisissa kokeiluissa on laajemmin ottaen kyse. Kuvaamme ruohonjuuritason innovoinnin etuja (kuten myös Annukka Berg artikkelissaan) ja otamme avuksi sosiaalisen vaurauden käsitteen

arvioimaan paremmin uudenlaisten hyvinvointiratkaisujen hyötyjä. Tässä kirjoituksessa korostuvat inhimilliset ja yhteisölliset arvonlisäykset, mutta sosiaalinen vauraus soveltuu myös ekologisten hyötyjen arviointiin. Lopuksi esitämme viitekehysten, jonka avulla voimme hahmottaa neljä erilaista toimintatapaa palvelujen saatavuusongelman ratkaisemiseksi.

### **Miten turvata hyvinvointipalvelujen saatavuus ja lähidemokratia?**

Kuntien tapa tarjota asukkailleen hyvinvointipalveluja on murroksessa hankintalainsäädännön, ostopalvelujen yleistymisen ja palvelun tuotantotapojen monipuolistumisen vuoksi. Hyvinvointipalveluiden tuottamisen muutospaineet näkyvät erityisen silmiinpistävästi vanhuspalveluissa, joissa asiakasmäärät ja asiakkaiden palvelutarpeet kasvavat, mutta rahoituspohja ei vahvistu. Kuntien palvelukentässä paineet aiheuttavat monenlaisia rakenteellisia muutoksia, jotka uhkaavat siinä toimivien yksikköjen ja muiden tahojen välistä luottamusta ja sitoutumista ja heikentävät niiden toimintakykyä. Jatkuva kilpailutus ja palveluntarjoajien äkilliset vaihdokset ovat haitanneet myös palvelujen paikallista kehittämistä.

Palvelurakenteen muutoksesta käydyssä keskustelussa on jo pitkään korostettu, että sosiaali- ja terveysalalla tarvitaan uusia kokeiluja ja innovaatioita, joiden avulla on mahdollista selvittää esimerkiksi heikenevän huoltosuhteen haasteesta. Tämän haasteen on nähty konkretisoituvan ensimmäisenä Itä- ja Pohjois-Suomessa. (Sitra 2005; Saari 2008; Hämäläinen 2008; Rantanen ja Granberg 2010.) Syrjäseutujen uhkana on huonon kehityksen kierre: nuoret muuttavat pois, palvelut kaikkoon, maatalous keskittyy suurempiin yksiköihin heikentäen näin omia työllistäviä ja yhteisöllisiä vaikutuksiaan, uusia työpaikkoja syntyy vähemmän kuin niitä menetetään, väestön ikääntyminen on erittäin voimakasta ja

kuntien taloudellinen kantokyky on kovilla (Ponnikas ym. 2011, 9). Vähävaraisilla ja sellaisilla alueilla, joissa etäisyydet palveluihin ovat pitkät, heikenevän huoltosuhteen ongelmat ovat kaikkein suurimmat: miten turvata palvelujen ja muiden resurssien säilyminen alueella?

### **Esimerkkinä Sodankylän haasteet ja kehittämistarpeet**

Noin 9 000 asukkaan Sodankylän kunnassa väestön ikääntyminen ja veronmaksajien määrän väheneminen ovat monien muiden kuntien tapaan koetelleet talouden kestävyyttä ja pakottaneet säästöihin. Tulevaisuudessa tilanne on entistä haasteellisempi. Kunnan väestö- ja ikärakennekehitys noudattaa yleistä kehitystä Lapis-sa: Sodankylän kehittämisjohtajan Jukka Lokan (JL) mukaan vanhusväestön osuus asukkaista tulee moninkertaistumaan syntyvyyden vähenemisen, suurten ikäluokkien vanhenemisen ja keski-ikäen kasvun myötä. Yli 65-vuotiaita on tällä hetkellä 20 prosenttia väestöstä, mutta vuonna 2020 osuus on arvioiden mukaan jo 30 prosenttia. Vuonna 2030 yli 75-vuotiaiden osuus on jo 20 prosenttia. Huoltosuhte eli vanhusten ja lasten osuus sataa työikäistä kohden on Sodankylässä tällä hetkellä 52, mutta vuonna 2030 sen arvioidaan olevan 104. (Sodankylän huoltokertomus 2009–2010.)

Kunnan mahdollisuudet tarjota palveluita tarpeeksi lähelle asukkaita ovat heikkenemässä ilman uusia ratkaisuja:

”Pienen kysynnän ja jäykkien palvelutuotantomallien vuoksi haja-asutusalueille on hankalaa tuottaa ikäihmisten kotona asumista tukevia ratkaisuja, mikä johtaa käytännössä palveluiden tuottamiseen keskitetysti keskustaajamassa. Tämä kehitys on pitkällä tähtäimellä epäedullinen sekä vanhusten hyvinvoinnille että kunnan taloudelle. Yksityiset palveluyrityk-



set eivät pysty toimimaan pelastajina. Sodankylässä on monien syrjäseutujen tapaan palvelusektoreita ja väestöryhmiä, joiden kohdalla markkinat eivät toimi. Yritykset eivät vastaa ihmisten palvelutarpeisiin alueilla, joilla ei ole niille riittävästi maksukykyisiä asiakkaita.” (JL haastattelu 2.4.2012.)

Sodankylässä onkin alettu kehittää syrjäseuduille sopivia käyttäjälähtöisiä tapoja tuottaa palveluita. Jukka Lokan mukaan kehittämisen tavoitteena on täydentää kunnallisia ja yksityisiä palveluja sekä tukea alueen palvelujen säilymistä ja työllisyyttä. Työskentelyn keskiössä ovat erityisesti vanhuspalvelut, joiden painopistettä on alettu siirtää ikääntyneiden kotona asumisen tukemiseen ja siihen liittyviin palveluihin. Lokan mielestä olennaista on, että uusia toimintatapoja ei tuoteta ylhäältä käsin vaan osallistamalla paikalliset asukkaat, järjestöt ja yritykset:

”Jos tarkastelemme asioita ainoastaan hallinnosta käsin, emme kykene näkemään sellaisia paikallisia osajia ja resursseja, jotka voivat olla avaintekijöitä taloutemme kestävyydelle ja alueen elinvoimaisuudelle. On tärkeää osallistaa asukkaat ja yhteisöt palvelutuotannon kehittämiseen. Kyse ei ole siitä, että vastuuta hyvinvointipalvelujen tuottamisesta pyritäisiin säilyttämään kolmannelle sektorille. Yhteiskehittämisen tavoitteena on, että pystyisimme jatkossa käyttämään olemassaolevia resursseja nykyistä järkevämmiin ja myös että vastuu toinen toisistamme ja yhteen kuulumisen tunne alueella vahvistuisivat. Ihmisiä tulisi vapauttaa ottamaan vastuuta itsestään ja lähiyhteisöstään, ja meidän tulisi yhdessä löytää parhaat ratkaisut. Asukkailla, yhteisöillä ja yrittäjillä tulisi antaa enemmän tilaa toimia omilla ehdoillaan. Olennaista on, että syntyvät ratkaisut eivät ole julkisen sektorin tai asiantuntijoiden ylhäältä sanelemia vaan tavoitteena on luoda uusi ruohonjuuritason toimintakulttuuri, jossa pyritään osallistamaan kaikki osapuolet ja hyödyntämään kunkin toimijan vah-

vuudet ja voimavarat yhteisen tavoitteen hyväksi.” (JL haastattelu 2.4.2012.)

Nämä ajatukset käyvät yksiin monien tutkijoiden ja kolmannen sektorin toimijoiden ajatusten kanssa. Sekä Suomessa että laajemmin Euroopassa kehitetään parhaillaan monenlaisia uusia, kansalaislähtöisiä toimintatapoja, joissa palvelujen käyttäjät parantavat omalla toiminnallaan hyvinvointipalvelujen saatavuutta ja laatua. Kansalaisten aktiiviseen osallistumiseen perustuvassa kehittämisessä palvelujen käyttäjät nostetaan tasavertaisiksi kumppaneiksi asiantuntijoiden ja päättäjien rinnalle, ja kansalaisten monipuoliset voimavarat pyritään hyödyntämään hyvinvointipalveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Kyse on paitsi palvelujen saatavuuden varmistamisesta myös siitä, että uudet toimintamallit nostaisivat palvelujen laatua ja ihmisten hyvinvointia laajemmin. Kun kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia omaa arkeaan koskeviin palveluihin lisätään, tämä edistää heidän vastuuntuntoaan yhteisten asioiden hoitamisesta sekä parantaa yhteenkuuluvuutta ja keskinäistä huolenpitoa. Kyse on myös demokratian uudistamisesta alhaaltapäin ja lähidemokratian kasvattamisesta (ks. Rosanvallon 2008). Ymmärretään, että sosiaali- ja terveyspalvelujen keskittyminen hallinnollisesti yhä suurempiin yksiköihin tarvitsee rinnalleen aktiivista paikallisen hyvinvointityön uudistamista. Uudistustyön tehtävä on sekä haastaa palvelujen yksipuolista kilpailuttamista, keskittämistä ja asiantuntijavaltaisuutta että vahvistaa yhteisöllisyyttä ja paikallisten yhteisöjen elinvoimaisuutta. (Matthies ym. 2011.)

Eri puolilla Suomea on 2000-luvulla tehty pienimuotoisia paikallis- ja asiakaslähtöisiä palvelukokeiluja niin kutsutun maaseudun palvelusopimus -toimintatavan avulla, joka operoi yksityisen ja julkisen sektorin palvelutuotannon rajapinnassa (Koski ja Lindqvist 2006). Jukka Lokan mukaan sopimuksellisuuteen perustuvat kokeilut ovat hyvin kiinnostavia, sillä niissä on otettu huomioon tekijöitä, jotka ovat keskeisiä myös Sodankylässä:

”Maaseudulla on paljon tekemättömiä töitä, jotka ovat tyypillisesti hyvin hajallaan ja pienimuotoisia. Töille olisi tarjolla tekijöitä, kuten työttömiä tai vajaatyöllistettyjä henkilöitä, mutta ongelmana on ollut töiden tekijän ja teettäjän kohtaaminen ja usein myös maksajan löytäminen. On tärkeää saattaa yhteen maaseudun pirstaleisia palvelutarpeita sekä ihmisiä, jotka haluavat työllistyä. Sopimuksellisuuskokeilujen ideana on, että tekemätöntä työtä organisoidaan paikallisesti sopimalla. Pyrkimyksenä on turvata maaseudun palvelutarjonta yhteisölähtöisesti lisäämällä samalla seudun asukkaiden ansiomahdollisuuksia. Usein julkinen sektori on tavalla tai toisella mukana sopimuksissa joko sopimusosapuolena tai rahoittajan roolissa. Sopimuksellisuus-toimintatapaa on toteutettu toistaiseksi varsin pienimuotoisesti ja kertaluontoisesti. Sen ongelmana on ollut löydettyjen ratkaisujen lyhytaikaisuus ja riippuvuus erillishankkeista. Paikallisilta sopimisilta on siis puuttunut jatkuvuus, johon tulisi jatkossa löytyä ratkaisu. Yksi varteenotettava vaihtoehto on osuuskunnan perustaminen harvaan asuttujen alueiden palvelujen ympärille. Osuuskuntakonseptin kehittämistä maaseutukuntien vanhuspalveluihin tutkitaan esimerkiksi Kuntaliiton toimesta.” (JL haastattelu 2.4.2012.)

Leader-ohjelma on tuonut paikallista aloitteellisuutta ja kansalaisten osallistumista maaseudun kehittämisen ytimeen ja samalla siirtänyt kehitysvastuuta viralliselta paikallishallinnolta eli kunnilta alueen asukkaille ja yhteisöille. Tämä on ollut osa laajempaa yhteiskunnallista kehitystä, jossa on pyritty lisäämään suoraa demokratiaa ja paikallista päätäntävaltaa (Matthies ym. 2011, 15). Pohjoisimman Lapin Leader ry:n toiminnanjohtaja Hanna-Leena Talvensaaren (H-LT) mukaan hyvinvointipalveluiden paikallinen kehittäminen Sodankylässä ei ole sattumaa vaan tietoisien toiminnan tulosta:

”Sodankylässä on hallinnollisella, organisationalisella ja poliittisella tasolla löydetty yhteinen tahto

lähteä ratkaisemaan pahenevaa palveluongelmaa uusilla, perinteiset toimintamuodot ylittävillä tavoilla. Yleisenä tavoitteena on paitsi ratkaista harvaan asutun kunnan palvelutuotanto-ongelmaa myös kehittää Sodankylän maaseudun palveluyrittäjyyttä ja lisätä alueen elinvoimaisuutta. Tiedetään, että kunnan haja-asutusalueella on yhtä aikaa sekä pulaa työpaikoista että hyödyntämättömiä työmahdollisuuksia ja -resursseja. Tässä tilanteessa on hyödyllistä ottaa käyttöön monitoimijuuden idea, jonka mukaan maaseudulla leipä voi koostua monesta eri lähteestä. Esimerkiksi kylän taksikuski voi tehdä talonmiehen töitä ja maatilan emäntä siivota naapurilleen.” (H-LT kirjeenvaihto 24.–25.4.2012.)

Tavoitteena Sodankylässä on edistää sekä palveluja tarvitsevien että heille palveluita tuottavien paikallisten toimijoiden hyvinvointia kokonaisvaltaisesti siten, että toiminnan jatkuvuus olisi taattu. Leaderin esiselvityshankkeessa pyritään rakentamaan sopivaa organisaatiota välittämään palveluja ja palvelujen tekijöitä. Alueella on käynnissä myös rinnakkaishankkeita, joissa kehitetään kylien ikäihmisten hyvinvointia ja vapaaehtoistyötä sosiaali- ja terveysalan palveluissa. Esimerkiksi Sodankylässä toimiva Vanhustenkotiyhdistys ry aloitti vuonna 2011 kolmivuotisen hankkeen nimeltä *Kyläsä hyvä – kotona paras*. Sen tavoitteena on kehittää ja juurruttaa yhtenäistä ja yhteisöllistä ikäihmisten kotona asumista tukevaa palveluntuotantoa, jossa hyödynnetään uutta teknologiaa. Kehitystyössä on mukana yhteensä seitsemän pilottikylää, joista viisi sijaitsee Sodankylän kunnassa, yksi Savukoskella ja yksi Pelkosenniemellä. Hankkeen työntekijöiden Mervi Pääkön (MP) ja Merja Laurikaisen (ML) mukaan pienillä taloudellisilla panoksilla ja paikallisia voimavaroja yhdistämällä on mahdollista saada aikaan paljon sellaista aktiviteettia, jonka hyvinvointihyöty on sekä ikäihmisille että muille asukkaille välitön:

”Pyrimme aktivoimaan alueen ikäihmisiä ja parantamaan heidän toimintakykyään. Lisäksi tavoitteena on edistää palveluiden paikallista saatavuutta sekä alueen toimijoiden verkostoitumista ja yhteistyötä. Lähdimme liikkeelle kylien asukkaiden, erityisesti ikäihmisten, arkisten palvelutarpeiden sekä tätä palvelutyötä tekemään haluavien ihmisten kartoittamisesta. On ollut kiinnostavaa havaita, miten monenlaista avuntarvetta ja toisaalta palveluhallua kylissä on ja pohtia miten näihin tarpeisiin on löydettävissä paikallisen tason ratkaisuja yhteistyössä kylien asukkaiden, alueen järjestöjen ja yritysten sekä kuntien kanssa. Kylien palvelujen saatavuudessa ja ikäihmisten aktivoinnissa on järkevää hyödyntää uutta teknologiaa. Toteutamme puolen vuoden kuvapuhelinkokeilun, joka on ainutlaatuinen Suomessa. Asensimme joillekin ikäihmisille kotiin kamerallisen, kosketusnäytöllä toimivan asiakaspäätteen, jonka välityksellä he saavat helposti yhteyden sekä omaisiin ja tuttaviiin että palveluiden tuottajiin alueella. Mukana ’yhteyskavereina’ ovat esimerkiksi paikallinen kyläkauppa, Revontuli-opisto, apteekki, paikallislehti, seurakunta, kirjasto ja kotihoitotiimi. Kuvapuhelimella ikäihmiset saavat kotiinsa monenlaista ohjelmaa ja voivat sieltä käsin osallistua tapahtumiin. Pyrimme aktivoimaan myös kylästelykulttuuria, kun kokeiluun osallistuvat ikäihmiset avaavat ovet muillekin kyläläisille. Kokeilulla tuetaan ikäihmisten itsenäistä kotona asumista, lisätään sosiaalista kanssakäymistä sekä vähennetään turvattomuuden tunnetta. Meille on tärkeää, että käynnistämämme palveluntuotanto ei kuihdu hankkeen päätyttyä. Osallistava verkostomainen työskentely pyrkii varmistamaan toiminnan jatkuvuuden.” (MP:n ja ML:n haastattelu 4.4.2012.)

Seuraavaksi siirrymme pohtimaan, mistä yllä kuvatuissa yhteisölähtöisissä kehittämisideoissa ja -hankkeissa on laajemmin ottaen kyse. Ne pyrkivät vastaamaan aikamme tärkeisiin hyvinvointihaasteisiin ruohonjuu-

ritasolla siten, että etusijalla ovat sosiaaliset tarpeet ja arvostukset. Kokeiluissa päähuomio on kansalaisten konkreettisissa arjen ongelmissa, joihin pyritään löytämään paikallisesti toimivia ja asukkaiden hyvinvointia välittömästi edistäviä ratkaisuja. Kehittämisen ydin on kaikki osapuolet osallistava ja aktivoiva toimintakulttuuri.

## **Ruohonjuuritason innovoinnilla talouskasvusta riippumattomia kestäviä ratkaisuja**

Suomessa ja läntisessä maailmassa laajemmin on hitaasti herätty huomaamaan se tosiasia, että bruttokansantuotteen mitatulla kasvulla perusteltavat hyvinvointiratkaisut eivät enää takaa hyvinvointimme jatkumista. Tarvitaan vaihtoehtoja kasvuideologialle sekä uudenlaisia hyvinvoinnin arviointitapoja. (Ks. Jukka Hoffrén tässä teoksessa; ks. myös Hoffrén ja Rättö 2011; European Parliament 2011.) Pitkälle kehittyneissä yhteiskunnissa vaurautta ja hyvinvoinnin ylläpitoa ei ole enää järkevää sitoa kasvutalouden ajattelu- ja toimintatapoihin. Yhtäältä ilmastomuutos ja luonnonvarojen ehtyminen pakottavat irrottautumaan näistä malleista ja pohtimaan, mihin niukkenevat resurssit on hyödyllisintä suunnata hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämiseksi. Toisaalta uusia yksilöiden ja yhteisöjen tekemiä ratkaisuja tarvitaan myös parantamaan sosiaalisia suhteita ja ihmisten kokemaa onnellisuutta.

Tässä ajassa hyvinvointihaasteita tulisi ratkoa siten, että voidaan samalla ylittää vallitsevia, inhimillisesti ja ekologisesti epäsuotuisia talouden rakenteita, merkitysjärjestelmiä ja toimintamalleja. Talous tulisi alistaa ekologisesti ja sosiaalisesti optimaalisille ratkaisuille eikä päinvastoin. On tärkeää selvittää, mitkä asiat viime kädessä tuottavat hyvinvointia ja vaurautta yhteiskuntaan sekä miten hyvinvointia koskevat ratkaisut voidaan organisoida uudelleen ekologisesti ja sosiaalisesti kestä-

välle pohjalle. Tämä koskee sekä perinteisiä markkina- ja yritysälähtöisiä toimintoja että kokonaan uusia toimeliaisuuden muotoja, joilla pyritään raivaamaan tilaa ympäristöä kunnioittavalle ja inhimillisesti arvokkaalle hyvinvointityölle. (Joutsenvirta ym. 2011.)

Yllä esitellyt yhteisöälähtöiset ajattelu- ja toimintamallit edustavat sellaisia hyvinvointipalvelujen tuottamistapoja, jotka eivät ”jää kiinni” vallitseviin institutionalisoituneisiin käytäntöihin ja ajattelutapoihin (ks. Leena Helenius tässä teoksessa). Ne sallivat irtautumisen sellaisista inhimillisesti ja ekologisesti epäsuotuisista nykykäytännöistä, joissa talouskasvu ja kilpailuttaminen määräävät tahdin ja suuret toimijat hyvinvointityön ehdot.

Yhteisöälähtöinen palveluinnovointi poikkeaa perinteisestä liiketoimintakeskeisestä ajattelusta, jossa innovatiivisuuden kulmakivenä pidetään yritysten jatkuvaa kykyä luoda asiakkaille merkityksellistä arvoa ja sitä kautta niille itselleen kilpailukykyä ja taloudellista lisäarvoa. Tässä ajallemme tyypillisessä innovaatioajattelussa ratkaisujen kehittämistä rajoittaa toimintaan osallistuvien tahojen motivaatioiden epäsymmetrisyys: merkityksellisyys, joka toki voi sisältää myös ekososiaalisia motivaatioita ja arvoja, linkitetään siinä pelkästään kysyntäpuolelle eli asiakkaiden elämään. Tarjontapuolen motivaatiot redusoidaan puolestaan ensisijaisesti taloudelliseksi ja talouden kasvua tukeviksi, kuten mahdollisuudeksi harjoittaa voittoa maksimoivaa liiketoimintaa ja kasvattaa markkinaosuuksia.

Markkinapohjaisten tai liiketoimintakeskeisten innovaatioiden vastakohtana monet tutkijat ja kehittäjät ovat alkaneet puhua ruohonjuuritason innovaatioista. Niissä innovointi ei ole riippuvainen minkään osapuolen voitontavoittelusta, vaan innovoinnin perustana on jokin sosiaalinen tarve tai arjen ongelma, johon pyritään kehittämään toimiva ratkaisu olemassa olevin resurssein. Koska niissä toimintaa eivät rajoita liiketoiminnalliset motiivit ja ”markkinapakot”, ratkaisut sallivat kekseliäitä ja kulttuurisesti joustavia vaihtojärjestelmiä, joissa

ihmisten välillä tapahtuvia vaihtoja ei arvioida ensisijaisesti tai lainkaan kovilla arvoilla eli rahassa. Rahallisen arvonmäärittelyn roolin pienentäminen sallii yksilöiden hyvinvoinnin ja yhteisön elinvoimaisuuden tukemisen perinteistä markkinavaihtoa suuremmin. Lisäksi vaihdon piiriin voivat periaatteessa tulla mitkä tahansa asiat, joille yhteisössä annetaan arvoa ja joiden liikkumista halutaan edistää. Hyvänä tunnettuna esimerkkinä toimii Annukka Bergin artikkelissaan kuvaama Stadin Aika-pankki. Myös hyvinvointipalvelujen yhteisöälähtöiset tuotantotavat voidaan luokitella tällaisia vaihtojärjestelmiä suosiviksi innovaatioiksi. Osapuolten mukanaolo ei perustu ulkoa tuleviin markkinatekijöihin, jotka voivat olla



raadollisia ja yhteisöllisyyttä nakertavia, vaan toiminnan motiivi syntyy yhteisestä tarpeiden huomaamisesta ja resurssien ohjaamisesta.

Yhteisölähtöisessä palveluinnoinnissa etusijalla ovat pienet toimijat ja asukkaiden tarpeet, jotka liittyvät yhtäältä hoidon tai avun saantiin ja toisaalta ihmisten työllistymiseen. Niissä tartutaan hyvinvointiongelmien suoraan, ilman että ensin tarkistettaisiin, millaisiin toimintoihin julkistalouden kunto tai yritysten palvelukyky antavat myöten. Talouden ”realiteettien” ei toisin sanoen anneta etukäteen määrittää rajoja hyvinvointityölle ja sen organisoimiselle. Tämä ei tarkoita sitä, että palveluja alettaisiin tuottaa taloudellisesti kestävämmällä tavalla. Kyse on ennen kaikkea prioriteettien vaihtamisesta ja asenteiden muuttamisesta. Huomio suunnataan ensin hyvinvoinnin ja työn tarpeisiin sosiaalisin ja ekologisin kriteerein, ja vasta sen jälkeen katsotaan, mitkä palveluiden tuottamistavat ovat myös taloudellisesti toteuttamiskelpoisia. On myös muistettava, että taloudellinen toteuttamiskelpoisuus ei aina tarkoita sitä, että toiminnalla kyetään tuottamaan voittoa. Toiminta voi aiheuttaa myös jonkin verran taloudellista tappiota, jos katsotaan, että sosiaaliset ja ekologiset hyvinvointihyödyt ylittävät tämän tappion. Prioriteettien vaihtamiseen kuuluu se, että taloudellinen ”uhraus” voi olla kannattavaa ekologisen tai sosiaalisen arvonlisäyksen vuoksi.

## Sosiaalinen vauraus uuden hyvinvointityön keskiössä

Kyky arvioida paikallisia ja todellisiin tarpeisiin perustuvia ratkaisuja hyvinvointipalveluiden tuottamiseen paranee, kun arvioinnissa ei takerruta totunnaisiin, vanhentuneisiin käsityksiin esimerkiksi työstä (ks. Timo Järvensivu ym. tässä teoksessa) tai vauraudesta, johon paneudumme seuraavaksi.

Ihmisten välisistä suhteista ja niihin vaikuttavista tekijöistä, kuten luottamuksesta tai turvallisuudesta, ei usein haluta puhua taloudesta lainatuin termein. Tämä voi olla hyvä asia, kun joitain alueita halutaan varjella esimerkiksi taloudelliselta optimoinnilta. Taloudesta lainatuissa käsitteissä on kuitenkin omat hyötynsä. Ne auttavat tarrautumaan ajallemme tyypillisen talouskeskeisen hyvinvointiajattelun epäkohtiin ja muuttamaan niitä. Jos esimerkiksi pystymme korjaamaan perinteistä materiaalikeskeistä vaurauskäsitystä vastaamaan paremmin ihmisten nykytarpeita ja ekologisia realiteetteja, tämä auttaa suuntaamaan toimintaa uusien vaatimusten mukaisesti. Siksi ihmisten välisistä suhteistakin voi olla hyödyllistä käyttää sellaisia termejä kuin vauraus.

Uudenlaisen vaurauskäsitteen kautta yhteiskunnallisessa päätöksenteossa on mahdollisuus antaa enemmän painoarvoa asioille, jotka jäävät materiaalikeskeisessä vaurausajattelussa paitsioon. Kansalaiset harjoittavat monentyyppistä arvokasta keskinäistä vaihtoa, jota valitseva vaurausajattelu syrjii ja jonka se jättää näkymättömiin. Paljon on keskusteltu esimerkiksi kotona tehdyn työn ja vapaaehtoistyön arvostuksen puutteesta sekä opetus- ja hoivatyön vähäisestä arvostuksesta suhteessa ”koviin” talouden ja tekniikan aloihin. Tilannetta on pahentanut se, että monet kasvu- ja markkinakeskeiseen ajatteluun perustuvat ratkaisut ovat voineet johtaa paitsi luontoympäristöä myös sosiaalisia suhteita köyhdyttävään kehitykseen, jossa ihmisillä on toisilleen vähän aikaa ja suhteet jäävät heikoiksi. On alettu yleisesti puhua esimerkiksi yhteisöllisyyden katoamisesta ja välinpitämättömyyden lisääntymisestä.

Kriisiytyvien ympäristöongelmien ja kasvavien sosiaalisten epäkohtien oloissa tulisi arvioida uudelleen, miten hyvinvointi ja vauraus käsitetään sellaisessa yhteiskunnassa, jossa luonto asettaa entistä tiukemmat rajat ihmisen toiminnalle ja jossa materiaallisen vaurauden jatkuva lisääminen ei enää ole keskeinen hyvinvointia määrittävä tekijä. Tulisi kehittää uusia ajattelu- ja toimintamalleja, joiden avulla on mahdollista tuntea

rikkaudeksi sellaisia asioita, jotka ovat hyvinvoinnin kannalta kaikkein olennaisimpia. Sosiaalisen vaurauden käsite voi tulla tässä avuksi.

Vallitseva hyvinvointiajattelu ja hyvinvoinnin mittaaminen ovat korostaneet materiaalista vaurautta hyvinvoinnin lähteenä. Monet talouden kasvukriitikot ovat kuitenkin alkaneet korostaa sosiaalisia tekijöitä ja luonnon elinvoimaisuutta todellisen vaurauden lähteinä (esim. Jackson 2009; Latouche 2009; Schor 2010). Tim Jackson (2009) on korostanut erityisen voimakkaasti ensiksi mainittua. Hänen mukaansa yhteiskunnan sosiaalinen vauraus ei ole vain materiaalista nautintoa. Se tulee esiin elämisen laadussa, terveydessä ja onnellisuudessa, ihmissuhteiden vahvuudessa, yhteisön luottamuksessa ja työtyytyväisyydessä. Vaurauden sosiaaliset ja psykologiset ulottuvuudet ovat asioita, jotka tulee hänen mielestään ottaa paremmin huomioon uusissa hyvinvointiratkaisuissa: hyvinvointi on kykyä antaa ja ottaa vastaan huolenpitoa ja rakkautta, nauttia muiden kunnioituksesta, osallistua hyödylliseksi koettuun työhön, tuntea kuuluvansa ja luottavansa yhteisöön. Se on kykyä kukoistaa vähemmän materiaalisilla tavoilla ja osallistua mielekkäällä tavalla yhteisön tai yhteiskunnan toimintaan. (Jackson 2009.)

Laajemmin ymmärrettynä sosiaalinen vauraus on yhteisvarallisuutta, joka bruttokansantuotteella mitatussa kasvutaloudessa jätetään virallisen talouden ulkopuolelle ja on siksi aliarvostettua (ks. Jarna Pasasen ja Marko Ulvilan artikkeli). Se sisältää sellaisia vaurauden lajeja, jotka eivät kuulu yksityisen tai julkisen sektorin omistukseen ja johdettavaksi. Sosiaalinen vauraus ei kuulu kenellekään ja samaan aikaan se kuuluu meille kaikille. (Olli Tammilehto puhuu kirjoituksessaan samasta asiasta käsitteellä ”yhteisvauraus”.) Esimerkkejä sosiaalisesta vauraudesta ovat: 1) *luonnonresurssit*, kuten puhdas ilma ja luonnon monimuotoisuus, 2) *inhimillinen vauraus*, jota synnytetään ja ylläpidetään perheissä ja yhteisöissä esimerkiksi huolehtimalla lapsista, vanhuksista ja vammaisista usein ilman korvausta, sekä 3) kaikille yhteinen

*tieto*, jota tuotetaan, kasataan ja välitetään ihmisiltä toisille. Tällaiset vaurauden lajit ovat ensiarvoisen tärkeitä nykyisten ja tulevien sukupolvien hyvinvoinnille. Kuitenkaan niiden hyötyjä ei tällä hetkellä tunnisteta eikä arvosteta tarpeeksi. (Boyce 2012.)

Huomion kiinnittäminen sosiaalisen vaurauden lajeihin antaa meille parempia välineitä talouden toiminnan muuttamiseksi siten, että vastedes estettäisiin ekologisten ja sosiaalisten arvojen syrjiminen voitontavoittelun ja kasvun vuoksi. Sosiaalisen vaurauden korostaminen auttaa meitä kiinnittämään huomion siihen, että ekologisen niukkuuden oloissa todellinen vauraus syntyy sellaisista toimintatavoista, joiden avulla vähemmillä luonnonresursseilla saadaan enemmän ja useammille ja jotka siirtävät arvostustamme jatkuvan materiaalsen hyvinvoinnin kasvattamisesta ihmisille kaikkein oleellisimpiin aineellisiin tarpeisiin sekä sosiaalisiin ja henkisiin rikkauksiin (ks. Hilikka Pietilän ja Olavi Riihisen artikkelit). Sosiaalisen vaurauden tavoittelu on yksi tapa suunnata yhteiskunnan taloudellista aktiviteettia kohti kestävyys- ja riittävyyden periaatteita.

Sosiaalisen vaurauden ajattelua on mahdollista soveltaa yleisellä tasolla esimerkiksi ikäihmisten hoivaan. Sen sijaan, että ikääntyneiden määrän suhteellista kasvua pidetään ensisijaisesti kustannusongelmana ja yhteiskunnan vaurauden nakertajana, sosiaalinen vauraus auttaa meitä arvostamaan heidän rooliaan hyvinvointimme kasvattamisessa. Se auttaa näkemään ikääntyvät ihmiset kustannusrasitteen sijasta ennen kaikkea yhteisöön aktiivisesti osallistuvina yksilöinä, jotka kartuttavat hyvinvointiamme. Ikääntyvillä on vanhetessaankin kykyä ja tahtoa osallistua tavalla tai toisella aktiivisesti yhteiskunnalliseen toimintaan. Tämä osallisuus on tärkeä vaurauden lisääjä, sillä heidän kauttaan välittyy esimerkiksi sellaista ylisukupolvista tietoa, kokemusta ja viisautta, jota ei olisi saatavissa muualta (ks. myös Antti Kariston artikkeli sukupolvien yhteyksistä).

## Kohti yhteisölähtöistä sosiaalisen vaurauden kehittämistä

Kuvasimme kirjoituksen alussa julkisten palvelujen kestävyysongelmaa ja sen haasteellisuutta erityisesti autoituvilla seuduilla, joissa sekä julkiset että markkinaehtoiset palvelut näivettyvät. Ongelma ei ole ratkaistavissa yksinkertaisesti, sillä syrjäseuduille ei helposti löydy perinteisin taloudellisin kriteerein perusteltuja palvelujen tuotantomalleja. Markkinaehtoisesti tuotetut palvelut ovat liian kalliita suurelle osalle harvaan asuttujen seutujen väestöä. Ne eivät ole taloudellisesti perusteltuja, ellei niitä tueta siirtämällä varallisuutta kasvukeskuksista syrjäseutujen tueksi – tämä ei kuitenkaan näytä todennäköiseltä tieltä tilanteessa, jossa valtion talous on heikoissa kantimissa. Yhteiskunnalta ei helposti löydy tahtoa katvealueiden palveluiden rahoittamiseen julkisin varoin. Julkisten palveluratkaisujen taloudellisen tehostamisen kriteerit näyttävät vievän väistämättä kohti niukempaa rahoitusta, mikä on johtamassa palveluiden keskittämiseen ja etääntymiseen kansalaisista. Tämä kiihdyttää entisestään syrjäseutujen näivettymistä ja pahentaa palvelujen saatavuusongelmaa.

Syrjäseutujen näivettymisen estäminen, paikallisten palvelujen elävöittäminen sekä väestökadosta kärsivien alueiden elinvoimaisuuden palauttaminen ja turvaaminen vaativat tuekseen sellaisia ratkaisuja, joihin nykyiset julkiset ja markkinaehtoiset palveluratkaisut eivät ole taipuneet. Tarvitaan laajempi näkökulma, jossa otetaan paremmin huomioon ruohonjuuritason innovoinnin sekä sosiaalisen vaurauden mahdollisuudet ja hyödyt. Edellä olevan keskustelun perusteella esitämme karkean viitekehyksen, jonka avulla on mahdollista muodostaa kuva tarvittavien ratkaisujen luonteesta.

Ehdotamme, että ratkaisujen on täytettävä kaksi ehtoa. Ensinnäkin tarvitaan ratkaisuja, jotka tukeutuvat yhteisön jäsenten omavaraiseen ja omaehtoiseen toimintaan. Tällainen toiminta johtaa hajautettuun palvelurakenteeseen, jossa vapaus ja vastuu alueen elinvoimaisuuden toteuttamisesta on alueella itsellään. Toiseksi tarvitaan ratkaisuja, jotka lisäävät alueen sosiaalista ja ekologista hyvinvointia huolimatta siitä, että ratkaisut eivät ole (tai eivät ainakaan ulkopuolisen julkisen tai yksityisen toimijan näkökulmasta *näytä* olevan) taloudellisesti järkeviä. Toisin sanoen hyvinvointipalvelujen tuottamisessa tarvitaan ratkaisuja, joiden hyödyllisyyttä tai hyödyttömyyttä ei tarkastella ensisijaisesti taloudellisen viitekehyksen läpi. Ratkaisujen on kuitenkin oltava sosiaalisesti ja ekologisesti arvokkaita. Parempien hyvinvoinnin mittareiden (Hoffrén ja Rättö 2011), työn uudelleenmäärittelyn (ks. Timo Järvensivu ym. tässä teoksessa) ja edellä käsitellyn sosiaalisen vaurauskäsitteen avulla on mahdollista löytää päteviä, taloudellisen kehyksen ylittäviä perusteluja. Edellä mainitut kaksi ehtoa muodostavat kaksi ulottuvuutta, joiden perusteella voidaan tyypitellä neljä erilaista toimintamallien kokonaisuutta (ks. taulukko seuraavalla sivulla).

On selvää, että kaikkiin taulukossa tyypiteltyihin neljään toimintakokonaisuuteen liittyy sekä mahdollisuuksia että haasteita. Tyypit 1 ja 2 kuuluvat vallitsevan hyvinvointikeskustelun ”normaaliin” repertuaariin. Alueiden elinvoimaisuus arvioidaan kapeasti niiden taloudellisen elinvoimaisuuden perusteella syrjien muita vaurauden lajeja. Mikäli alueelta löytyy riittävästi sisäistä ostovoimaa, ratkaisut ovat taloudellisesti järkeviä kansallisen tai globaalin tason markkinatoimijoiden näkökulmasta (tyyppi 1) tai joskus jopa alueellisestikin (tyyppi 2). Esimerkiksi kansainvälinen hoivapalveluketju voi kiinnostua hoivakodin perustamisesta syrjäseudulle, jos alueelta löytyy riittävän maksukykyisiä asiakkaita (tyyppi 1). Vaihtoehtoisesti alueen omat toimijat voivat tuntea alueen taloudelliset resurssit paremmin ja aktivoitua perustamaan hoivapalveluyksiköitä (tyyppi 2), vaikka alueen markkinat jäisivätkin kansallisten tai globaalien markkinoiden katveeseen taloudellisesti epäkiinnostavana.

Syrjäseuduilla alkaa kuitenkin olla harvinaisempaa, että alueen sisäinen ostovoima riittää puhtaasti mark-

kinaehtoiseen toimintaan, kun väestö ikääntyy ja huoltosuhde heikkenee. Tällöin tarvitaan yhteiskunnallisia tulonsiirtoja rikkaammilta alueilta syrjäseuduille, jotta alueen ostovoima korjaantuisi ja kansalliset ja/tai globaalit markkinat kiinnostuisivat ratkaisujen kehittämisestä alueelle (tyyppi 1). Tällaiset tulonsiirrot tekevät kuitenkin alueen palvelutuotannon riippuvaiseksi ulkopuolisesta avusta, mikä voi ajan kuluessa nakertaa alueen kykyä omavaraiseen palveluntuotantoon (tyyppi 2). Ajallemme tyypillisen arvonmuodostuksen puitteissa syrjäseudut ovat tuomittuja yhteiskunnallisten tukien kerjuuseen.

Taulukosta voidaan kuitenkin hahmottaa myös sellaisia toimintamalleja, joissa ohitetaan taloudellinen mallinnus ja ratkaisuja etsitään vallitsevaa arvonmuodostusta laajemmin. Lähtökohdaksi otetaan sosiaalinen ja ekologinen arvonluonti. Tämä edellyttää ymmärrystä talouden ylittävistä arvoista ja kykyä löytää toiminnan perustelut taloudellisen mallintamisen ulkopuolelta. Esitämme, että tällaisella toiminnalla voidaan rakentaa sellaista sosiaalista vaurautta, joka ei ole palautettavissa yksityiseksi voitontavoitteluksi tai yhteiskunnallisesti verotettavaksi arvoksi. Tässäkin on kaksi vaihtoehtoa.

**Taulukko.** Neljä näkökulmaa hyvinvointiratkaisujen tuottamiseen.

|  | <b>Keskitettyjä ratkaisuja suosiva</b><br>Alueen elinvoimaisuus perustuu alueen ulkopuolelta tuleviin ratkaisuihin ja resursseihin   | <b>Paikallisia ratkaisuja suosiva</b><br>Alueen elinvoimaisuus perustuu alueen toimijoiden oma-varaisiin ja omaehtoiisiin ratkaisuihin ja resursseihin   |
|--|--|--|
| <b>Taloudelliset arvot ensisijaisia</b><br>Elinvoimaisuutta lisäävien ratkaisujen arvo perustellaan taloudellisen viitekehyksen läpi                   | <i>Tyyppi 1:</i><br>Ratkaisuja syntyy, mikäli<br>1) alueelta löytyy tarpeeksi ostovoimaa hankkia riittävät ratkaisut markkinoilta (mutta näin ei syrjäseuduilla usein ole) tai<br>2) alueen ostovoimaa tuetaan yhteiskunnan tulonsiirroilla niin, että ratkaisut voidaan hankkia markkinoilta (mutta yhteiskunnalla ei tunnu olevan tahtotilaa tehdä näitä tulonsiirtoja riittävästi). | <i>Tyyppi 2:</i><br>Ratkaisuja syntyy (paikalliset toimijat käyvät vaihtoa keskenään, perustavat yrityksiä, osuuskuntia jne.), mikäli ratkaisut ovat paikallistalouden kannalta perusteltuja, vaikka eivät välttämättä olisikaan kansallisten tai globaalien markkinatoimijoiden kannalta kiinnostavia.  |
| <b>Sosiaaliset ja ekologiset arvot ensisijaisia</b><br>Elinvoimaisuutta lisäävien ratkaisujen arvo perustellaan sosiaalisen ja ekologisen arvon kautta | <i>Tyyppi 3:</i><br>Ratkaisuja syntyy, mikäli ulkopuoliset toimijat näkevät tarpeen kohentaa alueen sosiaalista ja ekologista hyvinvointia. Edellyttää yhteiskunnan ja/tai markkinatoimijoiden halua tukea ja kehittää alueen sosiaalista ja ekologista hyvinvointia (mutta tähän ei yhteiskunnalla tunnu olevan tahtotilaa).  | <i>Tyyppi 4:</i><br>Ratkaisuja syntyy, mikäli paikalliset toimijat kykenevät löytämään yhteisiä sosiaalista ja ekologista hyvinvointia tukevia toimintamalleja. Edellyttää ymmärrystä sosiaalisen ja ekologisen hyvinvoinnin taloudellisen arvon ylittävistä luonteesta. Tässä auttavat uudet hyvinvointimittarit, sosiaalinen vaurauskäsitys ja uudet työn määritelmät. |



Tyyppin 3 mukaisessa toiminnassa yhteiskunnasta löytyy julkista ja/tai yksityistä hyväntahtoisuutta, jonka tukemana alueen sosiaalista ja ekologista hyvinvointia aletaan rakentaa ulkopuolisten resurssien ja ratkaisujen avulla. Ulkopuoliset toimijat voivat osallistua alueen sosiaalisen ja ekologisen osaamisen kehittämiseen tuomalla alueelle esimerkiksi uutta taitotietoa tai palvelutoiminnan parhaita käytäntöjä muualta. Tämä on mahdollista, mutta nykyinen alueiden syrjäytymiskehitys osoittaa, että alueet eivät voi tukeutua tai ainakaan tuudittautua tämänkaltaiseen hyväntahtoisuuteen.

Ainoaksi pitkäjänteisesti kestäväksi, tai sitkeäksi, toimintatavaksi jää tyyppi 4 eli alueen toimijoiden omavaraiset sosiaalisen ja ekologisen vaurauden toimintamuodot. Taloudellisesti elinvoimaisilla alueilla tämänkaltaista toimintaa ei yleensä nähdä tai se ohitetaan nopeasti mielenkiinnottomana – päättäjien huomio kiinnittyy taloudellisesti optimaalisiin ja materiaalista vaurautta kerryttäviin ratkaisuihin. Köyhillä syrjäseuduilla tämänkaltaista toimintaa kuitenkin arvostetaan. Esimerkkejä voidaan hakea vaikkapa Afrikan tai Intian alueilta, joissa paikallisyhteisöt voivat olla taloudellisesti köyhiä, mutta sosiaalisesti innovatiivisia. Tyyppin 4 toimintatavan kehittäminen on kuitenkin nyky-Suomen kontekstissa haastavaa. Taloudellisen ajattelun läpitunkemassa yhteiskunnassa on vaikea palauttaa mieleen vanhoja tai keksiä uusia toimintamalleja, joissa asioiden hyvyttä tai huonoutta ei tarkastellakaan rahallisen arvon tai kaupallisen vaihdanta-arvon kautta. Tämän toimintatyyppin kehittäminen vaatii uudenlaista tutkivaa asennetta, jossa talouden putkinäkö vaihdetaan ennako-oletuksista vapaampiin, ihmettelyä ja kokeilua edistäviin silmäläseihin (ks. myös Paavo Järvensivun artikkeli tutkivasta otteesta sekä Annukka Bergin artikkeli).

Kansalais- ja yhteisölähtöisiä palvelumalleja (tyypit 2 ja 4) kokeillaan ahkerasti, sillä niiden tarve on monilla alueilla suuri. On tärkeitä, että yhteiskunta tukee uusien toimintamallien kehittämistä ja toimeenpanoa. On esitetty, että kansalaislähtöiset palvelumallit tulisi ottaa

osaksi verovaroin rahoitettavaa palvelujärjestelmää tai onnistuneista kokeiluista tulisi luoda pysyvämpiä ratkaisuja harvaan asuttujen seutujen hyvinvointipalveluihin. Keskittyvää ja etääntyvää julkishallintoa sekä taloudellisia arvoja korostavan politiikan tulisi yleisemminkin ottaa huomioon elävän lähidemokratian kehittäminen, minkä puitteissa voisi hyödyntää yhteisötalouden ja yhteiskunnallisen yrittäjyyden oppeja. Kun paikalliset asukkaat saadaan mukaan palvelujen tuottamiseen, he vahvistavat myös uudenlaista kansalaisen identiteettiä ja asemaa. Kansalaiset muuttuvat kohteista aktiivisiksi toimijoiksi sekä oman arkensa ja lähiympäristönsä asiantuntijoiksi. (Kattilakoski ym. 2011.)

Maamme eri osien elinvoimaisuus ja asukkaiden vaikutusmahdollisuudet on tunnustettu tärkeiksi tavoitteiksi varsinkin juhlapuheissa ja tulevaisuuden kehittämissuunnitelmissa. Milloin kauniille lupauksille saadaan myös konkreettista katetta?

## Lähteet

Boyce James K. What is social wealth? Saatavissa: <<http://triplecrisis.com/what-is-social-wealth>>. Viitattu 26.4.2012.

European Parliament. Draft report on GDP and beyond. Measuring progress in a changing world. Committee on the Environment, Public Health and Food Safety, 2010/2088(INI). 23.2.2011.

Hoffrén Jukka, Rättö Hanna. Hyvinvoinnin mittarit. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 219–239.

Hämäläinen Hannu. Sosiaaliset innovaatiot sosiaali- ja terveydenhuollossa. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Sosiaaliset innovaatiot ja hyvinvointivaltion muutos. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 2008: 100–120.

Jackson Tim. Prosperity without growth. Economics for a finite planet. London: Earthscan, 2009.

Joutsenvirta Maria, Järvensivu Timo, Järvensivu Paavo. Epilogi: Hyvinvointia lisäävä liiketoiminta kasvuttomassa yhteiskunnas-

sa. Julkaisussa: Joutsenvirta Maria, Halme Minna, Jalas Mikko, Mäkinen Jukka, toim. Vastuullinen liiketoiminta kansainvälisessä maailmassa. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 343–360.

Kattilakoski Mari, Matthies Aila-Leena, Rantamäki Niina. Kansalaisosallistuminen maaseudun hyvinvointipalveluissa. Maaseudun uusi aika 2011; 19 (2): 5–19.

Koski Eija, Lindqvist Petra. Palvelut paikallisesti organisoituna. Maaseudun palvelusopimusprosessit Kyrönmaan kokeilussa. Vaasa: Vaasan yliopisto, Levón-instituutin julkaisuja 121, 2006.

Latouche Serge. Farewell to growth. Cambridge: Polity Press, 2009. [Alkuteos *Petit traité de la décroissance sereine*, Mille et une nuits, département de la Librairie Arthème Fayard, 2007. Kääntänyt David Macey.]

Matthies Aila-Leena, Kattilakoski Mari, Rantamäki, Niina. Maaseudun hyvinvointipalvelujen kehittäminen kansalaisosallistumisen ja yhteisöllisyyden pohjalta. KAMPA-hankkeen tutkimus- ja kehittämisraportti I. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 9, 2011.

Ponnikas Jouni, Korhonen Sirpa, Kuhmonen Hanna-Mari ym. Maaseutukatsaus 2011. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 3, 2011.

Rantanen Manu, Granberg Leo. Hoiva-alan yhteisyritys maaseudun sosiaalisena innovaationa. Maaseudun uusi aika 2010 (3): 34–48.

Reich Robert B. Supercapitalism. The transformation of business, democracy, and everyday life. New York, NY: Knopf, 2007.

Rosanvallon Pierre. Vastademokratia. Poliittikka epäluulon aikakaudella. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino, 2008.

Saari Juho, toim. Sosiaaliset innovaatiot ja hyvinvointivaltion muutos. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 2008.

Schor Juliet B. Plenitude. The new economics of true wealth. New York, NY: Penguin Press, 2010.

Sitra. Suomi innovaatiotoiminnan kärkeksi. Kilpailukykyinen innovaatioympäristö -kehittämisohjelman loppuraportti. Helsinki: Sitra, 2005.

Sodankylän huoltokertomus 2009–2010. Sodankylä: Sodankylän kunnan julkaisuja.

Speth James Gustave. The bridge at the edge of the world. New Haven, CT: Yale University Press, 2008.

Mikko Jalas ja Jenny Rinkinen

## Nuukuus

### – eilispäivän ruokaa ympäristöpolitiikan pitopöytään?<sup>1</sup>

Elämme riskien yhteiskunnassa. Keskustelu tulevaisuuden yhteiskunnista on keskustelua uhista ja niistä selviämisen mahdollisuuksista. Tulevaisuuskeskustelussa katsotaan kuitenkin aina myös taaksepäin. Erilaiset uhkakuvat nostavat väistämättä esille kysymyksen siitä, miten tähän päädyimme. Mitkä ovat olleet ne ajattelumme, toiveidemme ja haluamisemme kulttuuriset ohjenuorat, jotka ovat johdattaneet meidät nykytilanteeseen? Otamme tässä kirjoituksessa esille modernin taloustieteen yhtenä keskeisenä ajattelun apuvälineenä ja arvojemme perustana. Haemme ulospäisyä taloustieteen rajoitetusta ja ongelmallisesta talousrationaalisuuden pakkopaidasta kirjoittamalla nuukuuden eetoksesta. Nuukuus on olemassa oleva kulttuurinen resurssi, joka jossain määrin haastaa taloustieteen, mutta samalla kuitenkin myös myötäilee sitä.

### Ekotehokkuus ja kestävä kulutus ajattelun ja haluamisen ohjenuorana

Kestävä kulutus on paradoksaalinen, ympäristöpolitiikan termistöön vakiintunut käsite. Miten kulutus voisi olla kestävää? Jos kestävä kulutus tarkoittaa vain ekotehok-

kaampaa tuotantoa, enemmän vähemmästä -ajattelua, se ei millään tavoin puutu kulutuksen kokonaismäärään eikä siksi ratkaise ympäristöpolitiikan lähtökohtaisia ongelmia. Kohtuullinen kulutus on toinen ehdotettu termi, jolla viitataan suoraan kulutuksen määrään ja sen hallinnan tarpeeseen. Haemme tässä kirjoituksessa kuitenkin kohtuullisuudestakin poikkeavaa määritelmää, jonka keskiössä olisi uudenlainen ymmärrys kestävästä kulutuksesta nuukuutena.

Tavoitteemme kannalta on tärkeää tehdä ero niukkuuden ja nuukuuden välillä. Niukkuus on taloustieteen perusparadigma. Talousjärjestelmää ja markkinoita tarvitaan, jotta rajoitetuista niukoista resursseista saadaan tuotettua mahdollisimman paljon hyvinvointia. Niukkuus johtuu olennaisesti siitä, että ihmisten tarpeiden oletetaan periaatteessa olevan rajoittamattomia. Ympäristö, joka rajoittaa niukkuuden kautta tarpeiden tyydyttämistä, on ihmiselle vihamielinen. Teknologian puolestaan voi ymmärtää ihmisten yrityksenä voittaa niukka, rajoituksia asettava luonto. Niukkuus on siis uhkatila, jossa luonto yritetään voittaa esimerkiksi ekotehokkuuden parantamisen avulla siinä kuitenkaan koskaan onnistumatta. Niin uskomattomalta kuin väite kuulostaakin suomalaisen hyvinvoinnin väestönsosan jäsenen korvissa, taloustiede lähtee siitä oletuksesta, että olemme köyhiä ja puutteellaisia. Stephen Marglin (2008) on osuvasti käyttänyt taloustieteestä nimitystä ”*the dismal science*”. Näiden oletusten ja johtopäätösten innoittama-

<sup>1</sup> Kirjoitus on osa tutkimusprojektia, jota rahoittaa Suomen Akatemia (päättösnro. 140938).

na kapitalismikritiikissä onkin haettu mahdollisuuksia saavuttaa rauha tai ainakin rauhanomaisempia suhteita ympäristön kanssa. (Dobson 1993; Haila 2005.)

Mitä sitten on nuukuus, sanaparimme toinen puoli? Nuukuus on tuhlaamisen vastakohta ja periaate, jonka mukaan ihmiset järjestävät arkisen elämänsä. Nuukuus on eilispäivän ruokaa, arkista tehokkuutta, jossa tavaroita ja ihmisiä liikutellaan säästeliäästi. Nuukuus on siis eetos, moraali ja malli arkiselle toiminnalle, joka ei edellytä niukkuuden kaltaista uhkatilaa. Niukkuus on pakotettua ja alistavaa köyhyyttä, mutta nuukuus on toimintaperiaate, jota emme harjoita, ainakaan pelkästään, ulkoisen pakon vuoksi.

Tarkastelemme tässä kirjoituksessa nuukuutta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) keräämän Suomalaisen päivä -päiväkirja-aineiston pohjalta. Tässä aineistossa nuukuus on usein toistuva arjen rakenne ja tapa tulkita ja antaa merkitystä omalle arkiselle toiminnalleen. Puutteenalaisuutta tai ahdistavaa ja aggressiivista köyhyyttä ei aineistosta juurikaan löydy, vaikka vastaajat kertovatkin tarpeistaan ja tavoistaan selvittää arjen rajoituksista.

Nuukuuskeskustelulle on mielestämme selkeä tarve ympäristöpolitiikassa. Perinteisesti ympäristöpolitiikka on ollut ympäristöongelmien ratkaisun politiikkaa, jossa asiantuntijat sekä määrittelevät ongelmia että kehittävät niitä varten uusia ratkaisumalleja. Se on politiikkaa, jossa kansalaisten rooliksi jää yhä uusien huolenaiheiden ja niihin kehitettyjen ratkaisujen omaksuminen. Nuukuus sen sijaan on kotikutoinen arjen selviytymiskeino, jota harjoittamalla yksityiset ihmiset välttävät kohtaamasta niukkuuden asettamaa uhkaa. Nuukuus kuulostaa menneeltä ja pölyiseltä ympäristöpolitiikan keinovalikoimassa, johon samaan aikaan kuuluu uusi, monimutkainen teknologia. Nuukuus on kuitenkin perusperiaate, jonka kohtaamme arjessa. Nuukuuden periaate on siis voimavara ja lähtökohta, jolle arjen ympäristöpolitiikka voidaan rakentaa.

## Moderni ympäristönsuojelu on sotaa luontoa vastaan

Usko teknologian mahdollisuuksiin näyttää jakavan ympäristöajattelun hyvin erilaisiin leireihin sen mukaan, miten radikaaleja muutoksia yhteiskunnassa tarvitaan tulevaisuuden elinehtojen ja hyvinvoinnin turvaamiseksi. Valtavirtaan sopii parhaiten se keskustelu, jossa kestävä kehitys toteutuu teknologian avulla. Uusiutuvaan energiaan perustuvat energiajärjestelmät, hiilidioksidin talteenotto ja varastointi, ravintokasvien geenimuuntelu ja kasviraaka-aineisiin perustuva kemianteollisuus ovat esimerkkejä teknologian avaamista kestävästä kehityksen näköaloista. Näyttää siltä, että luonnonvarojen kestävämpi käyttö haastaa meidät älyllisesti ja tarjoaa työtä ja yrittämisen mahdollisuuksia. Tästä huolimatta nämä teknologian aikaansaamat visiot eivät haasta yhteiskunnan keskeisiä instituutioita. Päinvastoin, on mahdollista väittää, että tarvitsemme yhä enemmän teknologiaa ja tiedettä, yhä paremmin toimivia markkinoita ja yhä tehokkaampia kannustinrakenteita, jotta visiot vihreästä tulevaisuudesta toteutuisivat. Kestävä kehityksen tavoittelu teknologian avulla näyttää siis vakauttavan yhteiskunnan instituutioita ja jatkavan modernisaatio-perinnettä. Siitä nimitys ekomodernisaatio.

Ympäristöajattelun radikaalimpi muoto haastaa ekomodernisaation. Sen mukaan muutoksen täytyy kohdistua instituutiorakenteeseen. Ekomodernisaatio näyttää vain kiihdyttävän sitä kehitystä, joka on johtanut synkkiin tulevaisuuskuviin luonnon monimuotoisuuden köyhtymisestä ja ihmiselämän edellytysten nopeasta rapautumisesta. Radikaalimpi ympäristöajattelu edellyttää uudenlaista tiedettä, uudenlaista tapaa jakaa resursseja, uudenlaista orientaatiota omaan elämään ja uudenlaista tapaa ajatella ja arvostaa luontoa. (Ks. myös Leena Heleniuksen artikkeli paradigmoista ja niiden muuttumisesta.)

Instituutioihin kohdistuva kritiikki voidaan pukea väitteeksi, että ekotehokkuus ja moderni ympäristö-

suojelu ovat sotaa luontoa vastaan (Dobson 1993; Haila 2005). Kärjistävä väite sisältää ajatuksen siitä, että luonto rajoittaa ihmisen toimintaa ja siksi tieteen ja teknologian tavoite on auttaa meitä ylittämään noita rajoitteita. Luonnon asettamat rajat pystytään yhä uudelleen siirtämään, jos niin halutaan, näyttää tekniikan historia meille kertovan. Jokainen uusi tieteellisen löydös vähintäänkin nostaa esille kysymyksen, mitä käyttöä tälle uudelle tiedolle on tai mitä hyötyä tästä tiedosta seuraa. Nykyinen tiedepolitiikka on erityisen tarkasti viritetty tuottamaan hyödyllistä ja luonnon rajoja siirtämään kykenevää tietoa.

Luontoa koskevalla tieteellä on kuitenkin hintansa. Kriittisen teorian edustajat väittävät, että välineellinen suhtautuminen luontoon tarkoittaa väistämättä myös välineellistä suhtautumista ihmiseen (Dobson 1992). Onkin helppo väittää, että taloustieteen ihmiskuva on hyvin instrumentaalinen. Tämä ei tarkoita sitä, että taloustiede kysyisi pelkästään, miten yksittäinen toimija voi parhaiten käyttää luontoa hyväkseen tai maksimoida omaa hyvinvointiaan yhteiskunnassa suhteessa muihin ihmisiin. Alistava suhde kohdistuu myös omaan itseemme. Taloustieteellinen rationaalisuus näyttää edellyttävän oman toiminnan optimointia. Nykyhetki on kuin rahaa, joka pitää viisaasti käyttää tulevan hyödyn tai onnellisuuden optimointiin. Onnellisuus ja tyytyväisyys ovat tulevia tavoitteita, jotka aina siirtyvät eteenpäin ilman, että niitä koskaan saavutetaan.

Nuukuus tarkoittaa sanakirjamääritelmän mukaan säästäväistä, tarkkaa, jopa pihia ja kitsasta. Se voidaan nähdä myös viisaana tulevaisuuden ennakointina, mutta se on nöyrympää kuin luonnon selättämiseen tähtäävä taloustieteellinen tulevaisuuden mahdollisuuksien optimointi. Nuukuusajatteluun voi liittää kaksi tärkeää piirrettä: se on ensinnäkin luonnon asettamien absoluuttisten rajojen sekä ihmisen ja luonnon välisen keskinäisriippuvuuden tunnistamista, ja toiseksi kehollisen, aistillisen, biologisen, vanhenevan ihmisen rauhallisuutta opportunismin sijaan. Rauhanomaiset suhteet luonnon

kanssa voivat siis tarkoittaa yhtä lailla rauhanomaista suhtautumista omaan elämään.

Seuraavaksi esittelemme SKS:n keräämää Suomalaisen päivä -aineistoa näyttääksemme, miten suomalaiset sovittavat omaa toimintaansa elinympäristöönsä. Näiden päiväkirjojen lukemisen myötä on ollut helppo havahtua siihen, miten vieras taloustieteen niukkuudessa elävän ahneen ihmisen kuva itse asiassa on. Toisin sanoen nuukuuden takana oleva yhteiselon ja keskinäisriippuvuuden ympäristöfilosofia on sangen ymmärrettävää arkipäivässä ja radikaalia vain silloin, kun siitä puhutaan tai kirjoitetaan tieteen kentällä. Merkittävä osa suomalaisista näyttää olevan tyytyväisiä omaan elämäänsä ja arvostavan tapojaan selvittää sujuvasti arjesta.

## Suomalaista nuukuutta

”Sumuinen pakkasaamu, ei paljon näkyvyyttä. Piti laittaa keittiön hellan pesään pieni prasu (tuli), että tulisi lisälämpöä. En ole pitänyt olohuoneessa ilmalämpöpumpun öisin päällä, joten laitan sen myös käymään. Sähköä kuluu, kun vesijohtoputkistossa on sähköä myös, ettei vesi jäätyis, lunta vähän. ... Kotiin tultuani söin vähän. Illalla valkopyykin koneeseen valmiiksi, laitan koneen käymään yösaunalla. Kiitos Jeesus tästä päivästä.” (SKS KRA Päiväkirja 2009, nainen, pääkaupunkiseutu<sup>2</sup>.)

SKS:n keräämä aineisto avaa mielenkiintoisen ikkunan suomalaiseen arkeen. Aineisto koostuu lukuisista päiväkirjasivuista, joiden sisältö polveilee aikataulumaisesta tapahtumakuvauksesta syvällisempiin pohdiskeluihin. Aineisto on kerätty vuosina 1999 ja 2009 pyytämällä suomalaisia pitämään päiväkirjaa yhden päivän ajan ja

2 Jätämme päiväkirjakeräyksen kirjoittajien nimet mainitsematta anonymiteettisuojaan vuoksi. Lainauksista on häivytetty myös paikannimet.

lähettämään teksti SKS:n arkistoitavaksi. Molempina vuosina päiväkirjaa pidettiin helmikuun toisena päivänä (tiistai vuonna 1999 ja maanantai vuonna 2009). Ke-ruut innostivat suomalaiset päiväkirjan kirjoittamiseen: vuonna 1999 päiväkirjoja lähetettiin noin 23 000 ja vuonna 2009 noin 11 600. Olemme lukeneet päiväkirjoista vain noin kymmenesosan, mutta jo tästä otoksesta on nähtävissä nuukuuden temaattinen toistuvuus.

Päiväkirjoissa nuukuus näkyy monin eri tavoin. Se on ruoantähteiden lämmittämistä, tavaroiden korjaamista, villasukkia ja pienistä iloista nauttimista. Nuukuus



arjessa ei ole niukkuutta, kitsastelua tai kukkaron nyörien kiristämistä, vaan se on kekseliäisyyttä, ajan organisointia ja rutiineista nautiskelua. Anni Vilkon (1997, 52) mukaan omaelämäkerralliset tekstit ovat tarinoita hyvästä elämästä, arvioita eettisistä periaatteista ja vastaamista kysymykseen ”miten minun tulisi elää tämä elämä?”. Toisaalta laajasta näkökulmasta katsottuna päiväkirjan kautta käydään dialogia koko vallitsevan yhteiskunnan, kulttuurin ja aikakauden kanssa (Vatka 2005, 247). Seuraavaksi tuomme esiin mietteitä päiväkirjoissa rakentuvasta hyvästä elämästä sekä dialogista yhteiskunnan kanssa nuukuuden näkökulmasta tarkasteltuna.

Pitkään kestänyt pakkasjakso, halkeilevat vesiputket ja sähkökatkot mietityttävät monia helmikuussa 1999. Päivän aikana ollaan huolissaan niin kesämoikeista, vesiputkista kuin läheisistäkin. Lämpötilan vilkaisu aamulla on tärkeä päivän kulkua ohjaava tapa: Se määrittää mitä puetaan päälle, millä kulkuneuvolla liikutaan ja lämmitetäänkö leivinuuni. Pakkasilla puusauna lämpiää usein, mutta sähkösaunaa saatetaan lämmittää harvemmin; kylässä tai kaupassa käymistä siirretään myöhemmäksi. Lämpimänä pysymisessä auttavat yllättävät asiat, kuten leipominen, tanssiminen ja lemmikin läheisyys. Pakkasen ja sään ehdoilla eläminen kertovat suomalaisten luontosuhteesta. Vaikka arjessa on paljon luonnon ihailua ja sen estetisointia, päivän rutiineja muokataan myös luonnon asettamien rajojen mukaan.

Leivinuunin, takan tai puusaunan lämmittäminen on yksi useissa päiväkirjoissa toistuvista ilonaiheista. Tulen katselemisesta ja puiden palamisäänistä nautitaan, samoin kuin metsätöistä ja puiden hakkaamisesta. Tuli onkin yhden kirjoittajan mukaan ”*sentään keksinnöistä paras*” (SKS KRA Päiväkirja 1999, nainen). Puilla lämmittäminen sitoo omakotitaloasujat monella tapaa lähiympäristöön: omaan metsäpalstaan, halkovarastoon ja naapurustoon. Puilla lämmittäminen ja itse oman talon lämmöstä huolehtiminen tuntuvatkin monesta tärkeältä tehtävältä, osoitukselta muista huolehtimisesta

ja autonomiasta. Puulämmittämisestä nautitaan, vaikka se vaatiikin työtä, fyysistä kuntoa ja arjen rytmittämistä:

”Sytytän uuniin tulen, siellä ovat jo puut valmiina. Kuivat, lämpimät puut syttyvät iloisesti. Syömmee aamupalan nautiskellen. Menen vielä peiton alle ja lueskelen lälläriä. Mies lähtee sytyttämään pannuhuoneelle tulen, että päärakennuksessa olisi lämmintä, kun on se pieni vauvakin. Nousen lisäämään puita uuniin.” (SKS KRA Päiväkirja 1999, eläkeläisnainen.)

”Pakkasta ei ollut kuin kolme astetta. Haen sen maton illalla saunaan kuivumaan. Kävin kylmävaraston puolella laittamassa pakastimen päälle, kun ilma oli lauhtunut. Huoneissa olen säätänyt sähköpatterit 14 asteeseen. Lämmitämme puilla ja puita on paljon, kun on nuori hyväkuntoinen isäntä. Mukava asua omassa talossa.” (SKS KRA Päiväkirja 2009, nais-siivooja.)

Onko pakkasilla selviäminen nuukuutta? Nuukuus saattaa näkyä sisälämpötilan laskemisena tai autoilun vähentämisenä, mutta se on muutakin. Päiväkirjateksteissä pakkaspäivinä korostuvat yhteys luontoon, luonnon asettamat rajat ja niistä nauttiminen omilla, arkipäiväisillä selviytymiskeinoilla. Esimerkiksi puilla lämmittämisessä on pitkälti kyse ajan löytämisestä ja rytmin hidastamisesta.

Useissa teksteissä juuri kehollinen ja ajallinen rauhallisuus piirtyvät osaksi arkea. Iänikuinen kiire kyseenalaistetaan ja ihmetellään sitä, milloin ennättäisi hengähtää. Eläkeläiset, ahkerat päiväkirjanpitäjät, pohtivat erityisen paljon elämänrytmin rauhoittumista. Vaikka eläkepäivistä nautiskelua saatetaan etäännyttää pitämällä sitä ”herrasteluna”, niin usein rauhoittuminen ja rytmin hidastaminen nähdään silmiä avaavana muutoksena. Monet päiväkirjanpitäjät pohtivatkin teksteissään elämänkulkujaan ja -rytmejään:

”Nyt on kulunut neljäkymmentä vuotta maailmalla ja olen palannut takaisin. Ympyrä on sulkeutunut.

Nythän sitä vasta osaa arvostaa tätä rauhaa ja kaunistautuuta, kun on kokenut maailman melskeet. Voi elää luonnon ehdoilla. On aikaa kantaa puita ja vettä ja voi elää ilman mukavuuksia.” (SKS KRA Päiväkirja 1999, eläkeläisnainen.)

”Klo 5.50 heräsin pikku talossani metsän keskellä tien päässä joen pengermällä. Virkeä olo. Rauhallisen aamukahvituokion jälkeen siirryin muihin askareihin. Kammarin takkaa lämmittäessä istuin nojatuolissa lukien tuoretta Anna-lehteä, joka tulee minulle nyt muutaman kuukauden ystäväni tilaamana. – – On jotain taikaa tässä elämisessä metsän keskellä, yksin. Menossa jo kolmas talvi eikä yhtään vähäisintäkään flunssaa.” (SKS KRA Päiväkirja 2009, nainen, Savo.)

Tällaiset rauhoittumisen kuvaukset ovat päiväkirjoissa yleisiä. Vaikka esimerkkiteksteissä oli kyse suurista muutoksista, *muutoista*, arjen rytmin hidastuminen näkyy myös pienempinä askelina: nettiyhteys vaihdetaan hitaampaan hinnan vuoksi; kuivausrumpua käytetään vain kovassa kiireessä tai pakkasen takia siirretään puutöitä, koska ”eivät pilkkeet metsätilkun halkovajassa mihinkään karkaa” (SKS KRA Päiväkirja 1999, eläkeläismies).

Nuukuus näkyy arjessa myös kekseliäisyytenä ja uusien tapojen omaksumisena. Moni päiväkirjanpitäjä hyödyntää hellan jälkilämmön sähköä säästääkseen, yksi kääntää miehensä paidankauluksia ajatellakseen muitakin kuin itseään ja toinen kuivaharjaa ihoa suihkussa käynnin sijaan. Yksi päiväkirjanpitäjistä ylistää mikroaaltouunia ajan, sähkön ja tiskin säästämisestä. Kekseliäisyys on kuitenkin usein yksinkertaisuuden, ”perusasioiden” arvostamista:

”Laitoin puuhellaan tulet ja siirsin läpijäätyneen soppakattilan lämpenemään. Haudutin pussillisen sianluita kaalin, porkkanan ja sipulin kanssa – mikä makunautinto! On lähes taiteellinen tunne, kun voi

laittaa ruokaa perusaineista. Eikä maksa paljon.” (SKS KRA Päiväkirja 1999, eläkeläisnainen.)

”Videon digitaalinen kello näyttää 02.20, seuraa-va päivä jo, minua ei enää väsyttä, yö on hiljainen, ikkunoiden takana on pakkasta, kylmää, minulla villaa päällä, sähkökin lämmittää koneista, lampuista mukavasti, tuleeko se ydinvoimalla, vai hiilellä mie-luiten asuisin siinä punaisessa mökissä ja kasvattai-sin ruokaani, söisin vähemmän e-koodeja ja olisin enemmän ja luonnollisemmin osa luontoa, ikuinen kaipuu maalle maalla lapsuuden viettäneenä.” (SKS KRA Päiväkirja 1999, nainen, pääkaupunkiseutu.)

Nuukuus on myös vanhojen tavaroiden arvostamista. Päiväkirjanpitäjä, jolla on kotonaan aika monta tele-visiota ja videolaitetta toteaa: ”en kerro tätä siksi, että ylpeilisin, vaan siksi, että taloudessani ei heitetä pois mitään vanhaa.” (SKS KRA Päiväkirja 1999, nainen). Kuitenkin muuttuva teknologia saattaa johtaa nuukien käytäntöjen kyseenalaistamiseen. Tätä kuvaa eräs kirjoit-taja, joka haluaisi käydä lähikaupassa ostoksilla, mutta toteaa, että ”vaimoni on vihainen kuullessaan minun asioineen täällä. Hänen mielestään autoilevan ihmisen tulee käyttää automarketteja” (SKS KRA Päiväkirja 1999, mies, Etelä-Suomi).

Vaikka edellisiin esimerkkeihin on piirtynyt erilai-sia nuukia käytäntöjä, voi teksteistä nähdä sukupolvien kuilun. Esimerkiksi nuori tyttö nauttii ensimmäises-tä omasta kodistaan ja siitä, että vihdoon saa lorottaa suihkussa lämmintä vettä kenenkään sitä rajoittamatta tai äiti kertoo pojista, jotka ostivat televisiot heti, kun muuttivat televisiottomasta kodista pois. (Sukupolvien erilaisista elämäntavoista kirjoittaa myös Antti Karisto artikkelissaan.) Tähän onkin erityisen tärkeä kiinnittää huomiota: onko suomalaista nuukuutta myös vuosikym-menien päästä? Minkälaista on uusi nuukuus? Hidasta ja kekseliästä maailmanmatkailua, ystävien luona ma-joittumista?

## Nuukuuden ympäristöpolitiikka

Nuukuusajattelu avaa ympäristöpolitiikkaa uudella ta-valla. Se voi auttaa meitä purkamaan teknologiauskoista, laajanevan talouden ja yhä suuremman materiaallisen hyvinvoinnin tulevaisuuskuva. Samalla kuitenkin ih-misille jää jäljelle käytännöllinen toimijuus. Luonnon rajoitteet ovat todellisia, ja niiden puitteissa eläminen vaatii ihmisiltä nokkeluutta ja harkintaa. Nuukuuden ympäristöpolitiikka voisi parhaimmillaan tarkoittaa ihmisiksi olemista (vrt. Ariès 2005; Fournier 2008).

Käsittelemämme päiväkirja-aineisto antaa viitteitä ihmisiksi olemisen peruseräilyä. Siinä korostuu paikkaan sitoutuminen sekä kulttuuristen käytäntöjen ja luonnon prosessien hyödyntäminen elämän ohjenuo-rina. Vaikka tämä kirjoitus siis vaikuttaa radikaalilta ja poikkeukselliselta ympäristöpolitiikan valtavirrassa, suomalaisten arkisissa käsityksissä asetelma on juuri toi-senlainen. Säästäväisyys ja nuukuuden eetos on laajalla levinnyt. Vastaavasti ahne, kyltymättömän nälkäinen ja itsekeskeinen ihminen on taloustieteen oppirakenteen luoma ideaalikuva, jonka tapaa todellisuudessa – onneksi – harvoin. Ideaalikuva paljastuu harhakuvaksi. Nuukuu-den ympäristöpolitiikka on vapaaehtoista ja ennakoivaa, luonnon rajat näkevää politiikkaa, jossa elämän ehtoja ei haluta jatkuvasti koetella ja venyttää vaan ne ymmärret-tään kulttuurisesti. Luonnon asettamiin rajoihin ei siis suhtauduta aggressiivisesti vaan ne ovat osa ihmisten itseymmärrystä ja identiteettiä. Kulttuurisen ymmär-ryksen kautta rajat tulevat ”koodatuksi” nuukuuden kal-taisiksi toimintaohjeiksi. Siirtymällä niukuuspuheesta nuukuuteen tehdään siis pakosta hyve.

Voidaan kuitenkin oikeutetusti väittää, että puhu-malla nuukuudesta kaikille sopivana toimintamallina ohitamme jälleen kerran kysymykset epätasa-arvoisuu-desta, köyhyydestä ja ihmisten toimintakykyä rajoittavasta puutteenalaisuudesta. Nuukuus ei siis vielä riittävästi avaa oikeudenmukaisuuskysymyksiä, jotka väistämättä kuuluvat uudenlaisen ympäristösosiaalipolitiikan alaan.



## Lähteet

Ariès Paul. *Décroissance ou barbarie*. Lyon: Golias, 2005.

Dobson Andrew. Critical theory and green politics. Julkaisussa: Dobson Andrew, Lucardie Paul, toim. *The politics of nature*. London: Routledge, 1993: 190–209.

Fournier Valerie. Escaping from the economy. The politics of degrowth. *International Journal of Sociology and Social Policy* 2008; (11–12): 528–545.

Haila Yrjö. War and the environment. *Framework: The Finnish Art Review* 2005 (4): 24–27.

Marglin Stephen A. *The dismal science. How thinking like an economist undermines Community*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008.

SKS KRA Päiväkirja 1999. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto, Suomalaisen päivä -kirjoitushanke 1999.

SKS KRA Päiväkirja 2009. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto, Suomalaisen päivä -kirjoitushanke 2009.

Vatka Miia. *Suomalaisten salatut elämät. Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2005.

Vilkko Anni. *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997.

## Tiina Silvasti Korttelikeittiö

### – kohti ekologista kansanterveyttä ja ekososiaalista ruokahuoltoa<sup>1</sup>

#### Kolmensadan kuuman uunin järjettömyys

Ympäristömuutoksen haasteisiin vastaaminen edellyttää perustavia muutoksia elämäntavassamme. Elämäntapa taas muodostuu arkisista käytännöistä ja rutineista, joita emme tavallisesti tule kyseenalaistaneeksi. Yksi tällainen tapa – tai Leena Heleniukseen viitaten paradigma – on päivittäisen ruoan laittaminen. Aterioiden valmistaminen itselle, perheelle tai ystäväpiirille ja koontuminen yhteisen pöydän ääreen ruokailemaan on myös sosiaalisesti hyvänä pidetty käytäntö. Ajan viettämistä ruokapöydässä suositellaan esimerkiksi perheiden yhteenkuuluvuuden lujittamiseksi ja lasten kasvatuksen tueksi. Terveellinen, ravitseva ja herkullinen ruoka yhdessä nautittuna parantaakin varmasti ilmapiiriä ja lisää kaikkien perheenjäsenten turvallisuuden ja hyvinolon tunnetta.

Toisaalta siinä, että tiiviisti rakennetulla kolmensadan perheen kerrostaloalueella lämmitetään päivittäin kolmesataa uunia tai lieden keittolevyä ja hurisutellaan kolmesataa mikroaaltouunia, ei ole ekologisesta näkökulmasta mitään järkeä. On myös yleisesti tiedossa, että perheet ruokailevat yhä harvemmin yhdessä: kukin syö aamiaisansa oman aikataulunsa mukaan, lounas syödään useimmiten päiväkodissa, koulussa tai työpaikalla ja illalla jokainen lämmittää ruokansa harrastusten, iltameinojen ja oman nälkensä ohjaamana. Näin ollen perheen

yhteinen ateria on todellisuudessa menettänyt paljon siitä yhteisyyden ja osallisuuden tarpeen tyydyttämisen tehtävästä, joka sille usein juhlapuheissa annetaan. Samalla yksilöllistymisen myötä syntyneet ja toisinaan myös aktiivisesti tuotetut yksinäisen arjen kokemukset ovat johtaneet monien mielestä sosiaalisesti epätydyttävään tilanteeseen. Näin päättelen siitä, että yhä useammin niin mediassa, poliittisessa retoriikassa kuin yhteiskuntatieteellisessä keskustelussakin huudetaan apuun yhteisöjä ja yhteisöllisyyttä. Yksilö voi sittenkin olla yksilö vain suhteessa toisiin ihmisiin, eivätkä privatisoitumisen ja individualisoitumisen yhteiskunnalliset prosessit lopulta ylitä perustavaa inhimillistä yhteenliittymisen tarvetta.

Esitän tässä kirjoituksessa pienen ajatusleikin, jonka pääosassa on ”korttelikeittiö”. Ajatuksen juuret juontavat pohjoisamerikkalaisiin osallistavan sosiaali- ja yhteisötyön toimenpiteisiin. Suomalaiseen ympäristöön luovasti ja valikoiden soveltaen idea on jotakuinkin tämä: kolmensadan uunin, lieden ja mikroaaltouunin samanaikaisen käyttämisen sijasta asuntoalueille kannattaisi perustaa yhteiskeittiöitä, joita kutsun tässä korttelikeittiöiksi. Nämä keittiöt olisivat energiankulutukseltaan asuntokohtaisia keittiöitä tehokkaampia. Ruoan raaka-aineiden hankinnassa voitaisiin hyödyntää mittakaavaetua, ja korttelikeittiöt voisivat panostaa ravinnon laatuun suosimalla esimerkiksi kausituotteita, lähiruokaa ja luomua.

1 Kiitokset yhdessä ideoimisesta Juha Heleniukselle.

Korttelikeittiöt edistäisivät yhteisöllisyyttä tarjoamalla paikan, johon alueen asukkaat voivat pistäytyä milloin vain ruokailemaan tai muuten vain tarinoimaan. Ne voisivat toimia sosiaalisen mukaan ottamisen eli inklusion välineenä ja areenana vaikkapa niin, että jätteeksi päätyvän ruoan eli hävikin synnyn minimoimisen nimissä ruoka hinnoiteltaisiin universalismin periaatteen mukaisesti. Se tarkoittaa, että kaikki saavat ja kaikki maksavat, mutta kuitenkin niin, että kukin maksaa maksukykynsä mukaan. Tällöin vähävaraiset tai tilapäisesti ahtaalle joutuneet ihmiset voisivat saada ekologisesti laadukasta, ravitsevaa ja terveyttä edistävää ruokaa edullisesti tai jopa ilmaiseksi ja kokea samalla kuuluvansa korttelin yhteisöön. Kun koko yhteisössä sosiaalisesti hyväksytyssä paikassa ”ulkona syömisestä” tulee todellinen vaihtoehto myös taloudellisessa niukuudessa eläville, ehkä myös korttelikeittiön hävikki pienenee. Ainakin se voidaan jakaa tarvitseville sellaisella tavalla, joka tukee sosiaalista osallisuutta, sen sijasta että sitä jaettaisiin leipäjonoissa ja ruokapankeissa – kuten nykyisin osittain tehdään – siis paikoissa, jotka eivät ole sosiaalisesti hyväksyttyjä tai normaaleja paikkoja hankkia ruokaa itselleen ja perheelleen. Korttelikeittiössä siis kohtaavat paitsi toisistaan huolta pitävän yhteisön jäsenet myös ympäristön, henkilökohtaisen terveyden ja hyvinvoinnin sekä yhteiskunnan etu. Siellä on lupa viihtyä. Siellä on lupa säästää hermojaan, ympäristöä ja rahaa.

Käsitteellisinä apuneuvoina korttelikeittiömallia hahmotellessani hyödynnän ekologisen kansanterveyden ja ekososiaalisen ruokahuollon käsitteitä. *Ekologinen kansanterveys* on terveyskäsite, jonka mukaan ruoka on inhimillisten, sosiaalisten ja planetaaristen suhteiden leikkauspiste. (Lang ym. 2009, 6.) Koska ravinto on kiistatta välttämätöntä elämän ylläpitämiseksi, juuri ravinto otetaan ”prismaksi”, jonka kautta globaaleja yhteiskunnallisia rakenteita ja ihmisten toimintaa tarkastellaan. Ekologinen kansanterveys pyrkii ymmärtämään terveysvaikutuksia määräävää fysikaalisten, fysiologisten, sosiaalisten ja kognitiivisten maailmojen keskinäistä

vuorovaikutusta. Tavoitteena on parantaa väestön terveyttä puuttamalla ja vaikuttamalla tuohon vuorovaikutukseen ja sen muotoihin. Lisäksi halutaan muokata yhteiskuntaa ja muovata julkisia ja yksityisiä valintoja niin, että tuloksena olisi planetaarisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja inhimillisesti kestävä terveys.

Uutta ekologisessa kansanterveydessä on kansanterveyden ja ympäristökysymyksen yhteen nivominen. Ekologisen kansanterveyden näkökulmasta ruoan kysyntää tulisi ohjata määrän sijasta laatuun ja nykyhetken lyhytnäköisen tarpeentyydytyksen sijasta pitkällä aikavälillä sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävää kehitystä edistäviin tuotteisiin. Ajattelutavan lähtökohdan voi tiivistää seuraavaan tapaan: Ihmisen tapa olla maailmassa on syöminen. Ympäristö on infrastruktuuri ja konteksti, jossa ihminen elää ja syö. Se, mitä ihminen syö, vaikuttaa välittömästi sekä ympäristöön että terveyteen. (Lang ym. 2009, 6.) Viimeistä argumenttia korostavat myös Tuula Helne ja Arto O. Salonen seuraavassa kasvissyöntiä koskevassa kirjoituksessaan.

Kun yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa ympäristön etu korotetaan taloudellisten tarkastelujen rinnalle tai ohi, puhutaan ekososiaalisesta yhteiskuntapolitiikasta (Jokinen ja Järvelä 1998) tai ympäristösosiaalipolitiikasta (Hirvilampi ja Massa 2009). Tässä kirjoituksessa käytän *ekososiaalisen ruokahuollon* käsitettä. Tarkoitin sillä yksinkertaisesti sitä, että ruokahuoltoa järjestettäessä taloudellisen voiton tavoittelu alistetaan ihmisten sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden sekä ympäristön edun tavoittelulle. Tämä edellyttää sen seikan tunnustamista, että ruoka ei ole tavanomainen markkinahyödyke, sillä se on inhimilliselle elämälle välttämätöntä eikä ole korvattavissa millään muulla hyödykkeellä. Korttelikeittiö on toimintamalli, joka tunnustaa ihmisen oikeuden ruokaan<sup>2</sup> ja joka toteutuessaan johtaa kohti ekososiaalista ruokahuoltoa ja ekologista kansanterveyttä.

2 Oikeudella ruokaan (*right to food*) on vahva perusta kansainvälisessä lainsäädännössä. Se johdetaan YK:n ihmisoikeuksien julistuksesta,

## Idean pohjoisamerikkalaiset juuret

Tässä kirjoituksessa hahmoteltavan korttelikeittiö-ajatuksen taustalta löytyy joukko Pohjois-Amerikassa toimivia, tavoitteiltaan ja toimintatavoiltaan erilaisia tapoja hoitaa haavoittuvassa asemassa elävien tavallisten ihmisten ruokahuolto. Sekä Yhdysvalloissa että Kanadassa osa väestöstä kärsii puutteellisesta ruokaturvasta<sup>3</sup>. Vuonna 2009 noin 15 prosenttia Yhdysvaltain väestöstä eli kotitalouksissa, joissa ruokaturva oli heikko. Näistä kotitalouksista kuusi prosenttia oli erittäin heikon ruokaturvan kotitalouksia. Heikon ruokaturvan kotitalouksista joka kymmenennessä asui lapsia (Nord ym. 2010, 4–5.) Myös ruoka-apua koordinoivan hyväntekeväisyysjärjestö *Feeding American* teettämän *Hunger in America 2010* -raportin mukaan Yhdysvalloissa kotitalouksista noin 15 prosentilla on puutteita ruokaturvassa. Myös verkoston jakaman ruoka-avun määrä on kasvanut nopeasti: Vuonna 1997 apua sai 21,4 miljoonaa henkilöä. Vuonna 2009 avunsaajia oli jo 37 miljoonaa. (Mabli ym. 2010.)

Kanadassakin ruoka-avun varassa elävien määrä on kasvanut nopeasti. *Food Banks Canada* on kansallinen ruoka-apua koordinoiva hyväntekeväisyysjärjestö. Sen mukaan vuonna 2010 avun saajia oli noin 870 000. Avustettavien määrä on kasvanut kahdessa vuodessa 28 prosenttia, ja se oli vuonna 2010 suurempi kuin koskaan aiemmin järjestön historiassa. *Food Banks Canada* kytkee avun tarpeen voimakkaan kasvun vuosien 2008–2009 taloudelliseen taantumahan mutta toteaa samalla paikallisten ruokapankkien viestittävän, ettei tarpeen kasvulle näy loppua, vaikka valtion talous on toipumassa

---

jonka mukaan kaikki ihmiset ovat yhtä arvokkaita ja jokaisella on oikeus ihmisarvoiseen elämään. Riittävä toimintakyvyyn, hyvinvoinnin ja terveyden takaava ravinto taas on ihmisarvoisen elämän perusedellytys. (Ks. esim. Riches 1999.)

- 3 Ruokaturva tarkoittaa sitä, että kaikilla ihmisillä kaikkina aikoina on mahdollisuus saada riittävästi ruokaa terveelliseen ja aktiiviseen elämään. Ruokaturva sisältää ravintoarvoiltaan vähintään riittävän turvallisen ruoan vaivattoman saatavuuden ja mahdollisuuden hankkia ruoka sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla.

taantumasta. Kanadassa ruoka-avun saajista lähes 40 prosenttia on lapsia tai alle 18-vuotiaita nuoria, saman verran on yksin eläviä ihmisiä, ja huolimatta siitä, että vanhuksille on olemassa erityisiä julkisia ateriapalveluohjelmia, seitsemän prosenttia ruoka-apua saavista on seniorikansalaisia. (Food Banks Canada 2010, 2–7.)

Puutteellinen ruokaturva on käsitetty Yhdysvalloissa ja Kanadassa paitsi köyhyys- myös kansanterveysongelmaksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa yli puolet kodittomista on ylipainoisia. Tämän arvellaan johtuvan siitä, että kaloreita kyllä saa halvalla, mutta ravitsemuksellisesti täysipainoinen ruoka on kalliimpaa. (Kaaro 2012.) Kansanterveyden näkökulmasta ruoan saatavuuden ja riittävyyden ohella tärkeiksi näkökulmiksi nousevat nimenomaan ruoan terveellisyys ja ravitsemukselliset arvot. Ravitsemustilanteen parantamiseksi pelkkä ruoan jakaminen esimerkiksi ruokapankeissa, leipäjonoissa ja hyväntekeväisyyskeittiöissä ei ole sen paremmin riittävä toimenpide kuin kestävä ratkaisukaan. Sen vuoksi ruokaturvan parantamiseksi ja ihmisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi on kehitetty koko joukko pienituloisille tai muutoin heikko-osaisille ihmisille kohdennettuja toimintamalleja. Näitä ovat esimerkiksi yhteisö- tai ryhmäkeittiöt, vaihtoehtoisten ruoanjake- lukanavien kehittäminen ja kaupunkimaatalous, esimerkiksi yhteisöpuutarhat sekä yhdyskuntasuunnittelun uusista osa-alueista ruokasuunnittelu.

Tällaisia keinoja ei ainakaan toistaiseksi hyödynnetä laajamittaisesti suomalaisten ruokaturvan tai ylipäättään kansalaisten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä. Kuten Yhdysvalloissa ja Kanadassa, myös Suomessa ruoka-avun jakaminen on kuitenkin vakiintunut osaksi kaikkein heikoimmassa asemassa elävien ihmisten viimesijaista turvaa. Suurin osa ruokaa jakavista toimipisteistä on Suomen evankelisluterilaisen kirkon, työttömien yhdistysten ja muutamien muiden järjestöjen – siis kolmannen sektorin – ylläpitämiä. Kirkkopalvelujen mukaan moni avunsaaja on nykyisin riippuvainen alun perin 1990-luvun laman aikana väliaikaiseksi hätäavuksi

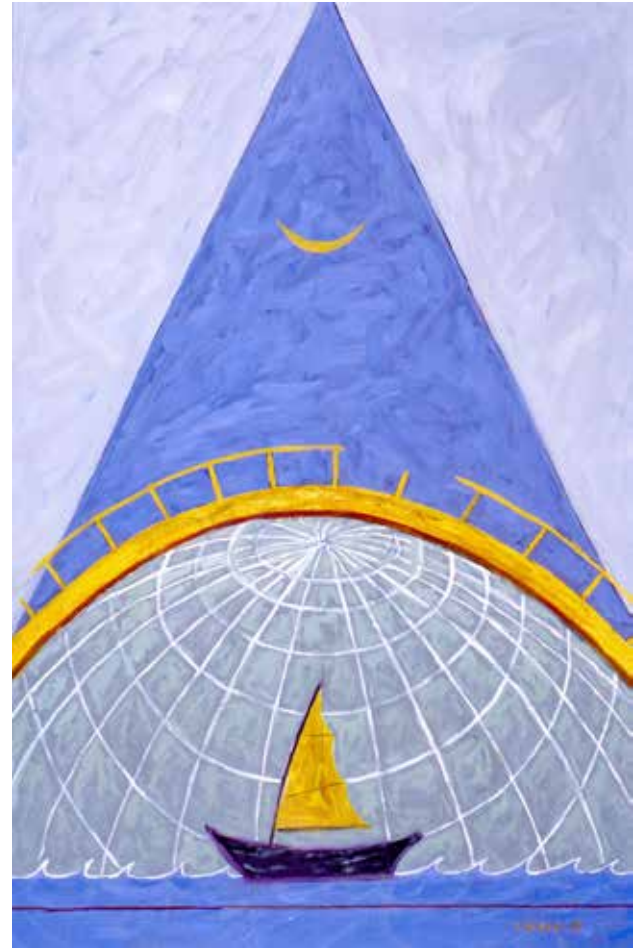
tarkoitettusta ruoka-avusta. Vuonna 2010 ruokaturva koettiin kirkon piirissä niin tärkeäksi asiaksi, että köyhille lapsiperheille tarkoitettu ruoka-apu otettiin Yhteisvastuukeräyksen keräyskohteeksi. (Kirkon tiedotuskeskus 2009.) Voidaan siis perustellusti sanoa, että väliaikaiseksi tarkoitettun hätäavun on annettu muodostua vakituiseksi tavaksi paikata hyvinvointivaltion turvaverkon vuoto-kohtia. Samalla vastuuta yhteiskunnan kaikkein heikko-osaisimmista ihmisistä on siirretty pysyvästi valtiolta ja kunnilta kolmannelle sektorille.

Vaikka olen työstänyt korttelikeittiön ideaa pitkälti haavoittuvassa asemassa elävien ja heikko-osaisten ihmisten auttamiseksi kehitettyjen toimintamallien pohjalta, korttelikeittiön perusajatus on toinen. Tavoite ja tarkoitus on palvella kaikenlaisissa tilanteissa ja missä tahansa elämänvaiheessa olevia ihmisiä – siis myös niitä vauraita ja hyvässä taloudellisessa asemassa elämänsä ruuhkavuosia eläviä, joiden aika ei tunnu riittävän kau-  
passa käymiseen ja kokkaamiseen mutta jotka kaipaavat laadukasta ruokaa, tuttua ja turvallista paikkaa sekä kannattelevaa yhteisöä tueksi ja iloksi itselleen ja perheelleen.

## Hyviä ja huonoja käytäntöjä maailmalta

Mitä pohjoisamerikkalaisista käytännöistä sitten voidaan oppia ja millaisia hyviä käytäntöjä kenties voitaisiin soveltaa Suomessa? Esittelen seuraavaksi käytännön esimerkkejä pohjoisamerikkalaisista toimintamalleista kritiikkeineen. Sen jälkeen ideoin esimerkkien valossa suomalaista korttelikeittiömallia.

*Yhteisökeittiöt* (community kitchen) voivat toimia kahdella tavalla. Joko niin, että ne kokoontuvat tietyin väliajoin, esimerkiksi kerran kuukaudessa, valmistamaan suuren määrän ruokaa jäsentensä kotiin vietäväksi tai niin, että ateria valmistetaan ja nautitaan yhdessä samalla kokoontumiskerralla. Edellistä näistä toimintatavoista kutsutaan myös *ryhmäkeittiöksi* (collective kitchen).



Yhteisökeittiöiden tavoitteena on tarjota vähävaraisille ihmisille ruoan ohella myös mahdollisuus kokata yhdessä. Siten ne pyrkivät torjumaan syrjäytymistä ja sosiaalista eristyneisyyttä sekä tukemaan paikallisten turvaverkkojen rakentumista – onhan yksi köyhyyden synkistä ulottuvuuksista niin Suomessa kuin rapakon takanakin yksinäisyys. Yhteisökeittiöiden jäsenet saa-

vat myös hyödykseen suurten raaka-ainehankintojen myötä syntyvän taloudellisen mittakaavaedun. Lisäksi toiminnan tavoitteena on usein myös valistaa ja opastaa ihmisiä valmistamaan täysipainoista ruokaa huokealla. (Ks. esim. Engler-Stringer 2007.)

Käytännössä yhteisö- ja ryhmäkeittiot toimivat usein julkisin terveydenedistämisvaroin tuettuina määrääkäsina projekteina. Näin ollen niiden jäsenet kokoontuvat todellisuudessa ilman toiminnan jatkuvuuden tunnetta ja niin harvoin, ettei niissä laitetulla ruoalla ole merkitystä ihmisten pitkän aikavälin ravitsemustilanteeseen tai terveyteen. Lisäksi kun projektin taloudellinen tuki loppuu ja jäsenten pitäisi itse alkaa maksaa käypä hinta ruoan raaka-aineista, osanotto tavallisesti vähenee eli hankintojen taloudellinen mittakaavaetu tai sosiaalisten suhteiden tuottama ilo eivät yksin riitä pitämään toimintaa käynnissä.

Rachel Engler-Stringerin (2007) mukaan kuitenkin ryhmäkeittiot, joissa ruokaa laitetaan kuukauden aikana vähintään 4–6 ateriaa henkilöä tai perhettä kohti, ovat merkittäviä myös ruokaturvan näkökulmasta. Ruokaturvasta puhuessaan hän ottaa huomioon tarjolla olevan ruoan määrän, laadun, asiakkaiden omanarvontunnon sekä ruoan saavutettavuuden ulottuvuudet. Ryhmäkeittioiden jäsenten oman arvion mukaan kaikki ruokaturvan osa-alueet toteutuvat ryhmäkeittioissa paremmin kuin hyväntekeväisyyteen perustuvassa ruoka-avun jakelussa.

Ravinnon laatuun ja siten ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin liittyvä yleinen huolenaihe on se, että pienituloiset sekä Yhdysvalloissa että Kanadassa syövät liian vähän hedelmiä ja vihanneksia sekä ylipäättään jalostamatonta tuoretta ruokaa. Osittain pulma syntyy siitä, että joihinkin suurkaupunkeihin on syntynyt ”ruoka-autiomaista”. Tällä tarkoitetaan sitä, että supermarketit ylivertaisine valikoimineen ja edullisine hintoineen ovat siirtyneet automatkan päähän kaupunkien ulkopuolelle ja samalla lähemmäs ostovoimaista esikaupunkialueilla asuvaa keskiluokkaa. Pienipalkkaisten ihmisten ja vä-

hemmistöjen kansoittamille asuinsijoille ovat jääneet roskaruokaravintolat ja erilaiset pitkälle jalostettuja valmisruokia myyvät pienmyymälät. Tuoretuotteiden saatavuus saattaa olla näillä alueilla heikko tai nämä tuotteet ovat keskimääräistä kalliimpia. (Robinson ym. 2000; Short ym. 2007; Viljoen 2008.)

Tähän ongelmaan on pyritty vastaamaan kehittämällä oligopolisen eli harvainvaltaan perustuvan ruoan vähittäiskaupan haastavia *vaihtoehtoisia ruoan jakelukanavia*, eräänlaisia voittoa tavoittelemattomia ”ostosklubeja”. Tällainen on esimerkiksi *Good Food Box*, joka toimii Kanadassa lukuisilla paikkakunnilla yhteisöpohjalta ja pitkälti vapaaehtoisvoimin. *Good Food Boxin* idea on tehdä suoraan viljelijöiltä tai tukkuliikkeistä ennakkotilauksiin perustuvia yhteishankintoja, jotka vapaaehtoistyöntekijät pakkaavat laatikoihin ja toimittavat tilaajille. Toiminnan tavoitteet eivät rajoitu ruokaturvan ja terveyden edistämiseen, vaan päämääränä on myös yhteisöjen tukeminen sekä ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä elintarvikejärjestelmän ja ruokademokratian<sup>4</sup> edistäminen. (Scharf 1997.) Vaihtoehtoisia ruoan jakelukanavia ylläpitävät aktivistit tekevät usein yhteistyötä vaihtoehtoisen maatalouden edustajien, kuten luomu- ja pienviljelijöiden sekä lähiruoan tuottajien, kanssa pyrkien turvaamaan sekä lähialueen ekologisesti kestävä maatalouden toimintaedellytykset että pienituloisten ihmisten terveellisen ja laadukkaan ruoan tarpeen (Short

4 Ruokademokratia-käsitteellä viitataan kansalaisten valtaan ja oikeuteen määritellä harjoitettavaa ruokapolitiikkaa ja ruokaan liittyviä käytäntöjä paikallisesti, alueellisesti, kansallisesti ja globaalisti. Käsitteen avulla vaaditaan kansalaisille oikeutta ja vastuuta osallistua elintarvikejärjestelmäänsä koskevaan päätöksentekoon. Se haastaa nykyjärjestelmän ylikaupallistuneen rakenteen ja vaatii elintarvikejärjestelmään alhaalta ylös suuntautuvaa määräysvaltaa. Ruokademokratian toteutuessa yksilöt ovat muuttuneet passiivisista kuluttajista aktiivisiksi, valistuneiksi kansalaisiksi. Tavoitteena on taata kaikille kansalaisille kohtuuhintaisen, terveellisen ja kulttuurisesti sopivan ruoan saatavuus. Ruokademokratia korostaa elintarvikejärjestelmän sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja asettaa ruoan demokraattisen prosessin keskiöön. (Ks. esim. Fisher 2010.)

ym. 2007). Näitä ohjelmia ei tavallisesti markkinoida erityisesti vähävaraisten ihmisten auttamisen muotona, vaikka ne usein saavatkin taloudellista tukea myös köyhyyttä ja nälkää vastaan taistelevilta hyväntekeväisyysjärjestöiltä. Köyhyyden torjunta on kuitenkin vain yksi tavoitteista, eikä sen edes haluta hallitsevan toiminnasta vallitsevaa mielikuvaa.

Viime aikoina ruoka-autiomaan käsitettä on kritisoitu, koska se on keskittynyt liiaksi supermarkettien sijainnin tarkasteluun. Vaikka onkin niin, että ylipäättään köyhien ja joidenkin etnisten ryhmien asuinalueiden läheisyydessä on vähemmän supermarketteja ja siten pienempi valikoima ruokaa tarjolla, on myös todettu, että monilla vähemmän vaurailla ja vähemmistöjen kansoittamilla alueilla ei sinänsä ole puutetta ruoka-kaupoista. Tämän vuoksi ruokaturvan sekä asiakkaiden terveyden ja hyvinvoinnin näkökulmasta olisi tärkeää, että olemassa olevilla kauppapaikoilla myytävän ruoan laatuun, tuoreuteen ja kulttuuriseen hyväksyttävyyteen kiinnitettäisiin aiempaa enemmän huomiota.

*Ruokasuunnittelu* on yhdyskuntasuunnittelun osa-alue, jonka keinoin voidaan helpottaa pienkauppiaiden asemaa: esimerkiksi turvattomuuden tunnetta ja rikollisuuden pelkoa voidaan hälventää parantamalla alueiden valaistusta ja vartiointia, kauppiaita voidaan tukea tai lainoittaa tuoretuotteiden edellyttämien säilytystilojen parantamiseksi ja kylmälaitteiden hankkimiseksi ja olemassa olevia liikkeitä voidaan kannustaa yhteistyöhön lähialueiden tuottajien kanssa. Myös terveyden ja ruokaturvan edistämiseen sitoutuneet hyväntekeväisyysjärjestöt voisivat tukea paikallisten ruokakauppojen valikoiman laadun parantamista valistamalla asiakkaita terveellisen ruokavalion merkityksestä. Halpa ei aina ole hyvää, ja toisaalta hyvä ei aina ole kallista. (Raja ym. 2008; Viljoen 2008.)

Tavallisesti kaupungeissa ei tuoteta ruokaa lainkaan tai sitä tuotetaan hyvin vähän. *Kaupunkimaatalous* ja *yhteisöpuutarhat* ovat olleet erityisesti yhteisöjen ruokaturvasta kiinnostuneiden tahojen vastaus ruokaturvan

ja tuoreen ruoan saatavuuden haasteisiin. Kaupunkimaataloudessa osa julkisesta maasta, tyhjiä tontteja tai puistoalueita, otetaan viljelykäyttöön. Tavallisesti myös kaupunkimaatalous perustuu pitkälti vapaaehtoistyöhön ja hankkeita suunnataan lähinnä vähävaraisille. Kaupunkimaatalouden tuotto ei aina riitä kattamaan viljelmien kustannuksia, ja sen vuoksi hankkeita perustellaan usein muilla kuin ruokaturvan takaamiseen liittyvillä argumenteilla: ne tarjoavat työttömille työpaikkoja ja nuorille yhteisöön kiinnittäviä harjoittelumahdollisuuksia, ylläpitävät kestävää luontosuhdetta sekä vahvistavat yhteisöjä. Kaupunkimaatalouteen ja sen herättämiin suuriinkin toiveisiin kriittisesti suhtautuvat tutkijat huomauttavat, ettei sen potentiaalia tule yliarvioida. Vaikka omavaraisuus on sinänsä hyvä tavoite, ei ole syytä ajatella, että köyhille tarjotaan ruokaturvan takeeksi palstaa ja omavaraistalouden ideaa samalla, kun rikkaat tyydyttävät omat tarpeensa yhä runsaammilla ja monipuolisemmilla markkinoilla. (Jolly 1997; vrt. esim. Viljoen 2007.)

## Korttelikeittiö – sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävä ratkaisu

Kirjoituksen lopuksi hahmottelen edellä esitettyjen käsitteellisen apuneuvojen ja esimerkkien ohjaamana suomalaisiin oloihin sopivaa korttelikeittiömallia. Miten siis edetä kohti ekososiaalista ruokahuoltoja ja ekologista kansanterveyttä?

*Ensimmäiseksi* huomio kiinnittyy Pohjois-Amerikasta raportoituun kokemukseen, jonka mukaan yhteisö- tai ryhmäkeittiöiden toteuttaminen määrääkäsina tai projektimuotoisina ei ole toimiva ratkaisu. Saavuttaakseen parhaan mahdollisen tuloksen niin sosiaalisen, ekologisen kuin taloudellisenkin kestävyysnäkökulmasta korttelikeittiötoiminnassa tulee pyrkiä jatkuvuuteen ja pysyvyyteen. Niinpä Suomessa kan-

nattaa lähteä rakentamaan toimintaa toiselle pohjalle kuin Pohjois-Amerikassa. Korttelikeittiöt voisivat hyvin toteuttaa yhteisyritysjäyden ideaa esimerkiksi erilaisten sosiaalisten yritysten tai osuuskuntien muodossa. Niiden piirissä voi ja tuleekin olla tilaa sekä vapaaehtoistyölle että erilaisille tuetun työllistämisen muodoille, harjoittelijoille ja itsensä työllistäjille, mutta jatkuvuuden ja pysyvyyden takaaminen merkitsee, että korttelikeittiöt eivät voi toimia kokonaan vapaaehtoisuuden tai määräaikaisen projektirahoituksen varassa.

Korttelikeittiöiden pääasiallinen tavoite ei voi myöskään olla se, että ne tuottavat omistajilleen mahdollisimman suurta voittoa. Sen vuoksi sellaiset yrittämisen muodot, jotka tähtäävät mahdollisimman suuren taloudellisen voiton tuottamisen sijasta yrittäjien toiminnan omaehtoisuuden edistämiseen, taloudelliseen elinvoimaisuuteen ja hyvinvoinnin tuottamiseen yrityksen piirissä, sopisivat hyvin korttelikeittiön taloudellisesti kestäväksi pohjaksi. (Ks. esim. Pulkka 2012.) Tarpeesta ajatella työ tulevaisuudessa uudella tavalla kirjoittavat tässä teoksessa enemmän Timo Järvensivu ja kumppanit.

*Toiseksi* yksilöiden ja perheiden tilanteet vaihtelevat paljon kulloisenkin elämänvaiheen mukaan. Esimerkiksi opiskelijat ja nuoret lapsiperheet ovat usein taloudellisesti ahtaalla, mutta työmarkkina-aseman vakiintuessa tilanne helpottaa ja samalla päälle painaa kiire. Toisaalta taas monet ikääntyvät elävät yksin ja tarvitsevat apua käytännön askareissa. Aivan kuten pikkulapsiperheiden myös ikääntyvien ihmisten ostosten tekemiseen, ruoan valmistamiseen sekä ruokailuun liittyvät avuntarpeet voidaan ainakin osin tyydyttää korttelikeittiössä. Monien elämässä on myös sellaisia vaiheita, joissa aikaa ja tarmoa riittää vaikka vapaaehtoiseen työskentelyyn keittiössä tai esimerkiksi keittiön ympärillä tapahtuvan maksuttoman harrastustoiminnan järjestämiseen. Kantava ajatus on, että korttelikeittiössä ainoa vaihdon väline ei ole raha vaan aito mahdollisuus osallistumiseen ja osallisuuteen. Antti Kariston artikkelissaan peräämän sukupolvitajun vahvistuminen saattaisi hyvin olla yksi

korttelikeittötoiminnan sosiaalista kestävyyttä edistävä tuloksista.

*Kolmanneksi* ekologista kansanterveyttä ja ekologista ruokahuoltoa tavoiteltaessa korttelikeittiössä valmistettavan ruoan tulee olla asiakkaiden hyvinvointia edistävää, tuottajille oikeudenmukaista ja ympäristölle ystävällistä. Sen vuoksi raaka-aineet on valittava erityisen huolellisesti. Tärkeintä on, että ne ovat puhtaita, turvallisia ja terveellisiä. Useissa tutkimuksissa on osoitettu, että nykyiset kuluttajat ovat pitkälti vieraantuneet syömänsä ruoan alkuperästä. He eivät tiedä, miten, missä, millä ehdoin ja kuka heidän ruokansa tuottaa. Korttelikeittiöt pyrkivät hyödyntämään mahdollisimman paljon lähialueilla ympäristöä ja tuottajien oikeuksia kunnioittaen tuotettua ruokaa. *Good Food Box* -toimintamallista oppia ottaen kotimaisen lähiruoan ja luomun usein tavallista hieman korkeammat hinnat voidaan pitää kurissa asioimalla suoraan tuottajien ja heidän tarkoitusta varten perustamiensa yhteenliittymien tai osuuskuntien kanssa. Kun ohitetaan ruokamarkkinointa harvainvaltaisesti ja häikäilemättömästi Suomessa hallitsevat kaupan keskusliikkeet, joilla on hinnoittelumonopoli, kaupan välistä vetämä melkoinen voitto jää ruoan tuottajan, korttelikeittiön ja kuluttajan jaettavaksi. Samalla raaka-aineiden hinta pysyy kohtuullisena ja jatkuvista tuottavuusongelmista kärsivät suomalaiset maanviljelijät saavat tuotteilleen sosiaalisesti ja ekologisesti oikeudenmukaisemman hinnan.

Jotta kuluttajien tietoisuus ruoan alkuperästä ja sen tuotantotavoista vahvistuisi, korttelikeittiöt voisivat pitää yllä jatkuvaa suhdetta lähialueen viljelijöihin sekä vierailemalla tiloilla että kutsumalla viljelijöitä vierailuille korttelikeittiöihin. Näin keittiöissä tunnetaan ruoan alkuperä, sen reitti pellolta pöytään sekä ihmiset, jotka työn ruoan kasvattamiseksi tiloilla tekevät. Samalla viljelykäytännöt tulevat tutuiksi keittiön työntekijöille ja asiakkaille ja heille avautuu mahdollisuus myös vaikuttaa tuotantoon osoittamansa kysynnän keinoin. Jos keittiöt ja niiden asiakkaat haluavat tiettyjä tuotteita



tai tuotantotapoja, tuottajat voivat mahdollisuuksiensa mukaan sisällyttää näitä valikoimiinsa. Tämä toteutaa käytännöllisellä tavalla ruokademokratiaa eli antaa kansalaisille itselleen oikeuden vaikuttaa siihen, mitä, miten ja missä tuotettua ruokaa he haluavat syödä. Ihanteellisessa tapauksessa demokratiaa voi siis löytää hyvinkin läheltä, vaikkapa lautaseltaan. Tässä teoksessa Olli Tammilehto ja Tapani Lausti kirjoittavat enemmän uudenlaisen itsehallinnon kehittämisen ja demokratian elvyttämisen tarpeesta.

Korttelikeittiöissä ruokaketju pellolta pöytään joka tapauksessa lyhenee eikä ruoka enää koostu kasvotomasta kaukomailta tuodusta bulkista, vaan tutuilla tiloilla tuttujen viljelijöiden tuottamista tuotteista. Samalla lähialueen viljelijät ja pienyrittäjät sekä maaseutualueiden aluetaloudet laajemminkin saavat kipeästi kaipaamaansa taloudellista vetoapua. Näin myös korttelikeittiön asiakkaiden lusikka käy entistä harvemmin kehittyvien maiden heikosta ruokaturvasta kärsivien ihmisten riisikupissa.

*Neljänneksi* oman pienen lisänsä korttelikeittiön toimintaan ja raaka-ainevalikoimaan voi joissain tapauksissa tuottaa jokamiehen oikeuksien mahdollistama marjastaminen ja sienestäminen tai kaupunkimaatalous. Keittiön työntekijät ja asiakkaat voivat tehdä yhteisiä metsäretkiä tai pitää viljelypalstaa, harrastaa katto-, parveke tai ruokkuviljelyä tai vaikkapa kokeilla vertikaalista viljelyä, jossa ravinnoksi kelpaavia kasveja kasvatetaan pystysuorilla pinnoilla. Monissa kaupungeissa sallitaan myös tuotantoeläinten, kuten kanojen ja vuohien, kasvattaminen. Ellei korttelikeittiö päädy Tuula Helneen ja Arto O. Salosen suosittamaan vegetaristiseen tai peräti vegaaniseen käytäntöön, keittiöt saisivat näin itse kasvattamalla myös pienen määrän lihaa, munia ja maitoa esimerkiksi juuston valmistamiseen.

Marjastaminen, sienestäminen ja kaupunkimaatalous voisivat toteuttaa Suomessa aivan samoja päämääriä kuin Yhdysvalloissa ja Kanadassakin. Ne voisivat tarjota työpaikkoja työttömille, vajaatyöllisille tai työrajoitteisille,

harjoittelupaikkoja nuorille ja mahdollisuuden ylläpitää ihmisten luontosuhdetta tai vaikkapa tarjota Kirsi Salosen artikkelissa ihmisen psyykelle hyväksi osoitettuja luontomielipaikkoja. Ehkä olisi peräti mahdollista yhdistää korttelikeittiön, kaupunkimaatalouden ja Katriina Soinin tässä teoksessa esittelemän hoivamaatalouden parhaita puolia ja saada aikaiseksi urbaania hoivamaataloutta.

Ruokasuunnittelun keinoin taas voitaisiin parantaa ruoan tuottamisen mahdollisuuksia myös kaupunkiolosuhteissa. Asuinalueille pitäisi varata tilaa palstoille ja katoille kattoviljelmille. Parveketilahan on jo nyt ihmisten omassa hallussa, joten viljeleminen parvekkeilla on mahdollista. Lisäksi Antti Kariston huomiot ikääntyville aiheutuvista hankaluuksista, kun tavalliset ruokakaupat pakenevat kaupunkien keskustoista, koskettavat myös lapsiperheitä ja vähävaraisia. Keskusta-alueille Suomessa jäävät hienot luksusmyymälät, erikoisuuksia tarjoavat pikkuliikkeet ja kioskit ovat kalliita eivätkä palvele ihmisiä, joiden käyttövarat ovat niukat tai mahdollisuudet liikkua heikot. Ruoka on ihmisille niin tärkeä asia, että yhdyskuntasuunnittelussa on syytä tunnustaa myös ruokasuunnittelun tarve. Kaupunkialueilla tulee olla tilaa myös tavallisille marketeille ja korttelikeittiöille sekä edellytyksiä ruoan omaehtoiselle tuottamiselle.

*Viidenneksi* korttelikeittiön ansioksi voidaan lukea myös sen mahdollisuudet tukea yhteisöllisyyden kehittymistä. Tukea voidaan antaa ainakin kahdella tavalla.

Ensinnäkin maaseudun asukkaiden ja kaupunkilaisten välille rakennetaan luonnollisia ja molempia osapuolia hyödyttäviä siltoja. Kun tuottajat tulevat korttelikeittiön asiakkaille tutuiksi, maatalous ja viljelijät ymmärretään aiempaa paremmin osaksi inhimillisen elämän ja ravinnon välttämätöntä yhteyttä. Kaupunki–maaseutu–vastakkainasettelun sijasta rakennetaan siis positiivisia yhteyksiä ja riippuvuuksia. Leena Vilkkä ja Sonja Pyykkönen avaavat artikkelissaan enemmän maaseudun, maatalouden ja metropolialueiden välisen suhteen uudelleenmäärittelyn tarvetta.

Lisäksi tuloerot ja eriarvoisuus Suomessa ovat kasvaneet. Joukossamme elää yhä enemmän ihmisiä, joilla on jatkuvia tai toistuvia taloudellisia vaikeuksia joka-päiväisestä elämästä selviytymisessä. He ovat haavoittuvaisia pientenkin riskien aktualisoituessa: sairaus tai tapaturma, kodinkoneen tai auton kulumisen loppuun, silmälasien tai puhelimen särkyminen saattavat johtaa siihen, että he joutuvat tinkimään omista ja perheensä ruokamenoista. Useassa eri yhteydessä on osoitettu, että ruoka on länsimaissa tavallisen ihmisen budjetin joustavin osa (esim. Riches 1997, 10; Poppendieck 1999, 57). Vuokra on pakko maksaa tai seuraa häätö, sähkö on pakko maksaa tai se katkaistaan, lämmityslasku on pakko maksaa tai paleltuu, laskut on maksettava tai kimpussa häärii äkkiä karkäs perintätoimisto perintäkuluineen ja ylisuurine korkoineen. Kun rahat ovat oikein tiukassa, ihminen voi säästääkseen ostaa vähemmän ruokaa, ostaa halvempaa ruokaa tai jättää ruoan kokonaan ostamatta. Kokonaan vailla ruokaa ja juomaa ihminen selviytyy vain rajallisen ajan. Jatkuvasti tai toistuvasti nautittu heikkolaatuinen ravinto taas nakertaa terveyttä ja hyvinvointia itsetunnosta puhumattakaan. Mainoksesta tuttu ”hyvä ruoka, parempi mieli” ei ole täysin tuulesta temmattu iskulause. Yhteiset ruokailut korttelikeittiössä, edullisen ekologisesti, sosiaalisesti ja ravitsemuksellisesti laadukkaana ruoan saatavuus ja mahdollisuus tulla tasavertaisena toisten keskuuteen vastaa osaltaan myös yksinäisyyden ja osattomuuden haasteisiin.

Summa summarum, voimme siis aloittaa tulevaisuuden ekologisiin haasteisiin vastaamisen hyvin lähellä – omalta lautaseltamme. Yhteisölliset ratkaisut ovat kuitenkin yksittäisiä tekoja tehokkaampia. Sen vuoksi on välttämätöntä alkaa hahmotella ekososiaalisen ruokahuollon suuntaviivoja. Samalla korttelikeittiöistä tulisi tehdä ekologisen kansanterveyden lippulaivoja. Korttelikeittiöissä voidaan tuottaa ympäristöä kunnioittaen ihmisille terveyttä ja hyvinvointia, mistä hyötyy koko yhteiskunta.

## Lähteet

Engler-Stringer Rachel. Exploring food security with collective kitchens participants in three Canadian cities. *Qualitative Health Research* 2007; 17: 75–84.

Fisher Alexandria. What is food democracy? Oakland, CA: Food First, Institute for Food and Development Policy, blogikirjoitus 7.4.2010. Saatavissa: <<http://www.foodfirst.org/en/node/2868>>. Viitattu 6.6.2012.

Food Banks Canada. Hunger count 2010. A comprehensive report on hunger and food bank use in Canada, and recommendations for change. Toronto, ON: Food Banks Canada, 2010. Saatavissa: <<http://www.foodbanksCanada.ca>>. Viitattu 7.6.2011.

Hirvilampi Tuuli, Massa Ilmo. Ympäristösosiaalipolitiikan lähtökohtia. Julkaisussa: Massa Ilmo, toim. Vihreä teoria. Helsinki: Gaudeamus, 2009:102–129.

Jokinen Pekka, Järvelä Marja. Ekologinen modernisaatio ja yhteiskunnallinen työnjako. *Janus* 1998; 6: 259–278.

Jolly Desmond. Urban agriculture as food-access policy. Julkaisussa: Koc Mustafa, McRae Rod, Mougeot Luc JA, Welsh Jennifer, toim. For hunger proof cities. Sustainable urban food systems. Ottawa, ON: International Development Research Centre, 1997: 195–199.

Kaaro Jani. Valtaosa Yhdysvaltain kodittomista ylipainoisia. HS.fi 9.6.2012. Saatavissa: <<http://www.hs.fi>>. Viitattu 9.12.2012.

Kirkon tiedotuskeskus. Yhä useampi suomalainen tarvitsee ruoka-apua. Helsinki: Kirkon tiedotuskeskus, uutinen 31.3.2009. Saatavissa: <<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/9635EDE215654448C225758A00434465?OpenDocument&lang=FI&print=y>>. Viitattu 11.8.2010.

Lang Tim, Barling David, Caraher Martin. Food policy. Integrating health environment and society. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Mabli James, Cohen Rhonda, Potter Frank, Zhanyun Zhao. Hunger in America 2010. National report prepared for Feeding America. Prepared by Mathematica Policy Research, Mathematica Reference No.: 06251 600. Chicago, IL: Feeding America, 2010. Saatavissa: <[http://feedingamerica.issuelab.org/research/listing/hunger\\_in\\_america\\_2010\\_national\\_report](http://feedingamerica.issuelab.org/research/listing/hunger_in_america_2010_national_report)>. Viitattu 7.6.2011.

Nord Mark, Coleman-Jensen Alisha, Andrews Margaret, Carlson Steven. Household food security in the United States, 2009. Wash-

ington, DC: U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service, Economic Research Report No. (ERR-108), 2010. Saatavissa: <<http://www.ers.usda.gov/publications/err108>>. Viitattu 6.6.2011.

Poppendieck Janet. Sweet charity? Emergency food and the end of entitlement. New York, NY: Penguin, 1999.

Pulkka Ville-Veikko. Mediatorppari vai itsenäinen yrittäjä? Itsensä työllistäjien aseman tarkastelua freelance journalistien kokemusten valossa. [Julkaisematon kandidaatin tutkielma.] Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, 2012.

Raja Samina, Ma Changxing, Yadav Pavan. Beyond food deserts. Measuring and mapping racial disparities in neighborhood food environments. *Journal of Planning Education and Research* 2008; 27: 469–482.

Riches Graham. Hunger and the welfare state. Comparative perspectives. Julkaisussa: Riches Graham, toim. First world hunger. Food security and welfare politics. Basingstoke: Macmillan, 1997: 1–13.

Riches Graham. Advancing the human right to food in Canada. Social policy, the politics of hunger, welfare and food security. *Agriculture and Human Values* 1999; 16: 203–211.

Robinson Nicola, Caraher Martin, Lang Tim. Access to shops. The views of low-income shoppers. *Health Education Journal* 2000; 59: 121–136.

Scarf Kathryn. A nonprofit system for fresh-produce distribution. The case of Toronto, Canada. Julkaisussa: Koc Mustafa, McRae Rod, Mougeot Luc JA, Welsh Jennifer, toim. For hunger proof cities. Sustainable urban food systems. Ottawa, ON: International Development Research Centre, 1997: 122–127.

Short Anne, Guthman Julie, Raskin Samuel. Food deserts, oases or mirages? Small markets and community food security in San Francisco Bay area. *Journal of Planning Education and Research* 2007; 27: 352–364.

Viljoen André. Sandwell. A rich country and food for the poor. Julkaisussa: Viljoen André, toim. CPULs – Continuous productive urban landscapes. Designing urban agriculture for sustainable cities. Oxford: Architectural Press, 2008: 48–51.

Tuula Helne ja Arto O. Salonen

## **Reseptejä kestävämmän maailman puolesta**

Kasvisruokavalio kulttuurisen muutoksen välineenä<sup>1</sup>

### **Hyvät uutiset ensin – eikä lainkaan huonoja**

Aikamme kohtalonkysymys on, kuinka määrittää ihmisen käyttäytymiselle oikeudenmukaisuutta edistävä ja maapallomme rajat huomioon ottava toimintakulttuuri. Loitonnumme parhaillaan planeetallamme kestävyys ihanteesta nopeammin ja etäämmälle kuin koskaan historiamme aikana. Esimerkiksi ilmastonmuutos etenee 5 000-kertaisella nopeudella verrattuna planeetallemme tyypillisiin aikaisempiin ilmastonmuutoksiin. (Ehrlich ym. 2012; Caldeira 2012.) Jotta tulevat sukupolvet voisivat olla ratkaisuihimme tyytyväisiä, tarvitaan radikaalia uudelleensuuntautumista. Muutostarpeeseen sisältyvät syvästi henkilökohtaiset, mutta silti laajalti kulttuuriset tottumuksemme. Hyvinvointia laaja-alaisesti ja kokonaisvaltaisesti tarkasteltaessa yksi muutos on ylitse muiden: siirtyminen lihansyönnistä kasvisruokailuun.

Kasvisruokavalio on kestävä elämäntavan ja kulttuurin<sup>2</sup> edistämisen kannalta vastaansanomattoman suotuista vaihtoehto. Kasvisruokavalio 1) torjuu ilmastonmuutosta ja auttaa säilyttämään luonnon monimuotoisuutta, 2) turvaa globaalia ruuan riittävyyttä, 3) on taloudellisesti järkevää, 4) edistää irtautumista tehoeläin tuotannosta sekä 5) ehkäisee vakavia sairauksia ja edistää terveyttä kokonaisvaltaisesti. Näiden hyötyjen valossa

on suorastaan hämmästyttävää, että kasvissyönnin ei ole nykyistä yleisempää. Helsingin Sanomissa ehdotettiin keväällä 2012, että Suomesta tehtäisiin ”Pohjolan pihvi-maa” (Nykänen 2012). Me sanomme: tehdään Suomesta kasvimaata ja osoitetaan vastuullisen ihmisyyden esimerkkiä muillekin kansoille. Kuvaamme tässä tarkoituksessa kirjoituksessamme kasvissyönnin hyödyllisyyttä luonnon, ihmisen ja eläinten kannalta. Sen jälkeen esitämme, miten kasvissyönnin voitaisiin edistää sekä yksilöllisin että yhteiskuntapoliittisin toimenpitein. Tietopaketista toimeen!

### **Kasvisruokavalion ylivoimaa**

”Vegetarismi on oppi ravinnosta, mutta erityisesti oppi terveellisestä, turvallisesta ja eettisestä ravinnosta. Vielä laajemmin ymmärrettynä se on kokonaisvaltainen oppi ekologisesta elämäntavasta ja ihmisen kokonaisvaltaisesta vuorovaikutuksesta maailman kanssa.” (Leena Vilkkä 2001, 15.)

<sup>1</sup> Kiitämme Tuuli Hirvilammia kommentista.

<sup>2</sup> Tässä teoksessa kirjoittavan Leena Heleniuksen tavoin pidämme tätä ilmausta ”kestävää kehitystä” osuvampana.

## Ekologinen näkökulma

Niin maailmanlaajuisesti kuin paikallisestikin karjatalous on yksi merkittävimmistä vakavien ympäristöongelmien aiheuttajista. Maapallomme karjatalous aiheuttaa noin 18 prosenttia kaikista kasvihuonekaasupäästöistä, mikä ylittää liikenteen aiheuttamat päästöt (Steinfeld ym. 2006, xx, 272). Euroopassa ruuan tuotanto ja kulutus on kasvihuonekaasupäästöjen suurin yksittäinen aiheuttaja (Tukker ym. 2006). Jesko Hirschfeld ym. (2008) osoittivat saksalaisten ruokailutottumuksia vertaillen, että kasvisruokaa syövien kasvihuonekaasupäästöt vastaavat 281:tä autolla ajettua kilometriä ja sekaravintoa syövien päästöt 4 758 kilometrin automatkaa vuoden aikana.

Karjatalous aiheuttaa myös maaperän kulumista, uhkaa luonnon monimuotoisuutta, kuluttaa huomattavan määrän makeaa vettä ja on suurin yksittäinen syy Amazonin alueen sademetsäkatoihin (Kaimowitz ym. 2004; Steinfeld ym. 2006; Sachs 2008, 150–151). Yhden naudan lihasta saadun kalorien tuottamiseen tarvitaan kolmannes enemmän fossiilista energiaa kuin perunasta saatavan kalorien tuottamiseen (Nierenberg 2006, 59). Lihantuotannon haittoihin kuuluvat myös tehotuotantotiloilta maahan, ilmaan ja vesistöihin sekä meriin päätyvät saasteet: raskasmetallit, patogeeniset bakteerit, antibiootit, typpi ja fosfori. (APHA 2003; Worldwatch 2004; Safran Foer 2012, 211–220.) Skotlannista saatujen kokemusten perusteella paikallisesti tuotettua kasvisluomuruokaa suosimalla voidaan pienentää ruokaan liittyvää ekologista jalanjälkeä 40 prosenttia (Frey ja Barrett 2006).

## Maailman ruokaturva

”On kauheaa nähdä sellaisten rikkaiden ihmisten ruokapöytä, jotka käyttävät kokkeja ja ruuanlaittajia ikään kuin ruumiinvalmistajina. Mutta vielä kauheampaa on nähdä pöytiä korjattavan pois: enemmän on jäänyt tähteesi kuin mitä on syöty!” (Plutarkhos 100-luvulla jKr; 2004, 15.)

Tuotantoeläimet käyttävät yli kahta kolmasosaa maapallon maatalousmaasta. Esimerkiksi soijapapusadoista 80 prosenttia käytetään tuotantoeläinten rehuksi. (Nierenberg 2006, 52, 58.) Rehun tuottamiseen tarvitaan metsästä raivattuja pelloja ja koneita polttoaineineen. Tuotantoeläinten rehun kasvatukseen käytettävällä peltopinta-alalla pystyisi periaatteessa ruokkimaan kolme miljardia ihmistä (Smil 2002a, 620 ja 2002b, 309).

Tyypillinen länsimainen ruokavalio edellyttää noin neljän hehtaarin viljelyspinta-alaa ihmistä kohden. Planeetallamme ei ole niin paljon peltopinta-alaa, että kaikki ihmiset voisivat syödä länsimaalaisten ihmisten tavoin eläinperäistä ravintoa suosien. (Smil 2002a, 619.) Kyse on pohjimmiltaan oikeudenmukaisuudesta. F. M. Lappén (1978) kirjan nimeä siteeraten haasteena on omaksua ”pienen planeetan ruokavalio” (ks. myös McMichael 2007, 1259). Jos omaksuttaisiin esimerkiksi intialaisten kasvispainotteiset ruokailutottumukset, planeetallamme riittäisi ruokaa nykyisellä tuotantokapasiteetilla 10 miljardille ihmiselle, mutta yhdysvaltalaisin ruokailutottumuksin ainoastaan 2,5 miljardille ihmiselle (Brown 2009, 188–189).

Globaalin ruokaturvan kannalta tehottomuutta aiheuttaa eläinperäisen ravinnon hävikki: nykyään ihmisen ravinnoksi hyödynnetään pääasiassa luuttomat ja vähärasvaiset ruhon osat, minkä vuoksi noin kolmasosa teuraseläinten ruhoista jää hyödyntämättä (Foodwatch 2008, 12). Tehotuotannossa hävikiä tuottaa sekin, että osa eläimistä kuolee sairauksiin tai vammoihin (ks. Safran Foer 2012, 120, 161).

## Taloudellisuus

Globaalisti tarkasteltuna lihansyönti ei ole taloudellisesti järkevää. Jo mainitsemamme ruokahävikin lisäksi lihansyömisestä aiheutuvat terveysvaikutukset lisäävät terveydenhuollon menoja. Ennen kaikkea lihantuotanto on ravinnon saannin kannalta tehotonta (Smil 2002b, 307–309). Lancetissa julkaistun artikkelin mukaan li-

hansyömissä lisääntyminen on muuttanut ikäikäistä ruuan hankkimisen ja sen kuluttamisen välistä energia-tasapainoa. Ensinnäkin jälkiteollisten yhteiskuntien arjen energiabudjetissa on systemaattinen epätasapainotila, jossa nettoenergian lisäys varastoituu kehoon rasvana ja ilmenee liikalihavuuden pandemiana. Toiseksi eläinperäisen ravinnon tuottamiseen tarvitaan enemmän energiaa kuin valmiista tuotteesta saadaan. (McMichael ym. 2007, 1255; ks. myös Steinfeld ym. 2006, 270; Morero 2009, 172.) Lihantuotantoa onkin kutsuttu käänteiseksi proteiinitehtaaksi ja ruuan tuhoamisjärjestelmäksi (Lappé 1978, xix, 7). Käytännössä yhtä ihmisen ravinnoksi kelpaavaa naudanlihakilogrammaa kohden tarvitaan 13 kiloa kasviperäistä rehua (Steinfeld ym. 2006). Lisäksi naudanlihakilon tuottaminen kuluttaa noin 125 000 litraa vettä, jos veden kulutuksen mittaaminen aloitetaan rehuviljan viljelystä (Nierenberg 2006). Tukholman kansainvälisen vesi-instituutin raportin mukaan vuonna 2050 maailmassa ei ole enää riittävästi vettä ruuantuotantoon, mikäli nykyinen trendi ruokavalioiden muuttumisessa länsimaiden mallin (20 prosenttia proteiineista saadaan eläinkunnan tuotteista) mukaisesti jatkuu. Vesi riittää ruuantuotantoon tulevaisuudessa vain, jos eläinproteiinin osuus vähenee viiteen prosenttiin. (Falkenmark 2012, 14.)

Erittäin tehontaa on myös viljan syöttäminen märehtijöille.<sup>3</sup> Ne eivät tarvitse viljaa, sillä ne kykenevät muuttamaan ihmisen ravinnoksi kelpaamattoman ruohon tehokkaasti – ja niin kuin luonto sen on suunnitellut – omaksi ravinnokseen. (Lappé 1978, 9–14, 19; Smil 2002a, 616–618.)

Myös yksilötasolla taloudelliset syyt puoltavat kasvis-syöntiä. Ihminen saa ravintonsa tehokkaasti ja halvalla kasvien avulla. Kasvisyönti voikin toisinaan olla osa pyrkimystä palata yksinkertaisempaan elämäntapaan

ja myös nuukuuden arvostamista (sitä kuvaavat tässä kirjassa Mikko Jalas ja Jenny Rinkinen).

## Eläinten oikeudet ja hyvinvointi

Kaikenlaisen kärsimyksen aiheuttamisesta pidättäytyminen on keskeinen elämää ja inhimillisyyttä kannatteleva periaate. Tehotuotanto<sup>4</sup> aiheuttaa kuitenkin jo ”eläinjalostuksen” vuoksi lajeille epänormaaleja piirteitä, kuten huomattavan nopeaa lihasmassan kasvua, josta seuraa ajoittaista tai jatkuvaa kipua. Tehotuotanto ilmentää ihmisen ja eläimen välistä huomattavan epäsymmetristä valtasuhdetta. Yleisemminkin eläinten ja ihmisten suhteeseen liittyvän vuosisataisen periaatteellisen keskustelun lopputulos on se, että ravinnoksi hyödynnettäviä eläimiä ei tulisi kohdella lajeina ja yksilöinä niin kuin niitä yleensä kohdellaan (Pollan 2006; Vinnari 2010, 82–83).

Tuhansien, kymmenientuhansien tai jopa satojentuhansien yksilöiden kokoisissa tehotuotantolaitoksissa eläimiä vaivaavat sairaudet, stressi, virikkeettömyys, liikuntamahdollisuuksien ja hoidon puute sekä monenlainen väkivalta. Eläimillä ei ole mahdollisuuksia toteuttaa lajityypillistä käyttäytymistään. (Ks. esim. Raussi 2009.) Esimerkiksi suomalaisilla tehotuotantotiloilla tuottaja voi itse nupouttaa vasikoiden sarvet ilman kivunlievitystä, vastoin Suomen Eläinlääkäriliiton suositusta. Vaikka eläinsuojelulakimme on melko hyvä, erilaiset lieventävät asetukset, jotka on laadittu pitkälti elinkeinoelämän vaatimusten mukaan, vesittävät sitä. (Simonen 2010, 214–215; Tuomivaara 2012, 387.)<sup>5</sup> Kirjailija Jonathan

3 Käytäntö keksittiin ”vihreän vallankumouksen” tuottaman viljan ylijäämän ratkaisemiseksi (Lappé 1978, 7–9).

4 Tehotuotanto on nykyisin käytännössä liki ainoa eläinten kasvattamistapa. Yhdysvalloissa 99 prosenttia kaikista syödyistä tai maidon ja munien tuotantoon käytetyistä eläimistä on tehotuotettuja (Safran Foer 2012, 46, 137). Suomessakin luomulihatilojen osuus lihatiloista on marginaalinen (Kottila 2011; Matilda 2012a).

5 Nupoutusta perustellaan sillä, että ”sarvelliset eläimet vaativat usein enemmän tilaa” ja sillä, että ”Nupoutettu hieho on helpompi saada

Safran Foerin (2012, 46) sanoin kärjistettynä: käymme sotaa ravintoeläimiämme vastaan.

Luonnonmukainen maataloustuotanto esitetään usein ratkaisuna eläintenkasvatuksen ongelmiin, sillä luomutuotanto mahdollistaa lajityypillisen käyttäytymisen jossain määrin. Se ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että eläimen syödessään ihminen alistaa sen valtaansa. Esimerkiksi filosofi Peter Singerin (1991) mukaan ihmisellä ei ole moraalista oikeutta alistaa muita lajeja, sillä eläinten syömisestä saatava mielihyvä ei kompensoi eläimelle aiheutettua kärsimystä. Eettisyyteen pyrkivä ihminen kysyy, haluaako hän olla osallisena kärsimyksen tuottamisessa. Kasvissyönti on osoitus ”myötätuntoisesta kuluttamisesta” (Goleman 2010, 241).

## Sokerina pohjalla: kehon ja mielen terveys

”...antiikin ihminen perusteli kasvissyöntiä myös terveystieteiden näkökohdilla. Hippokraattisen lääketieteen kulmakivenä oli ruokavalio, ja sairaalle ja toipilaalle lääkäri saattoi määrätä kasvisravintoon pitäytymisen. Liharuokien uskottiin olevan vaikeasti sulavaa ravintoa. Toisaalta sielun koettiin ikään kuin puhdistuvan, kun pidättydyttiin lihasta.” (Tua Korhonen 2004, 68.)

Kaikkein tunnetuimmat kreikkalaisfilosofit olivat kasvissyöjiä. Sellaisia ovat myös Sokrateen hahmotteleman ihannevaltion – ”terveen valtion” – asukkaat. He ”viettivät rauhallista ja terveellistä elämää, ja kun he korkeaan ikään ehdittyään kuolevat, he jättävät samat elämäntavat perinnöksi jälkeläisilleen”. Lääkäreitä ter-

veessä valtiossa tarvitaan paljon vähemmän kuin lihaa syövässä, ”tulehtuneessa valtiossa.” (Platon 2011, 68.)

Sokrates ei varmastikaan olisi tyytyväinen nykyisiin hyvinvointivaltioihin, joissa liharuuan syöminen on vallitseva normi. Näin on siitä huolimatta, että vahva tutkimusevidenssi osoittaa Sokrateen olleen oikeassa: lihapainotteinen ruokavalio on huomattava terveysriski. Tyypin 2 diabetes, tietyt syöpälajit sekä sydän- ja verisuonisairaudet ovat terveysriski lihaa pääasiallisena ravinnonlähteenä käyttäville (Norat ym. 2010; Pan ym. 2011 ja 2012; Tukker ym. 2011, 1785). Toisin päin tarkasteltuna *World Cancer Research Fund* (2007, 75–77) osoittaa, että kasviperäinen ravinto ehkäisee syöpiä (ks. myös Li ym. 2011). Lisäksi kasvisruokavaliosta saatava energia lihottaa vähemmän kuin vastaava määrä eläinperäisestä ravinnosta saatua energiaa. Liharuuan suosimisen ja painon lisääntymisen välillä on havaittu yhteys punaisen lihan, kanatuotteiden ja lihajalosteiden osalta naisilla ja miehillä, tupakoivilla ja ei-tupakoivilla, normaalipainoisilla ja ylipainoisilla (Vergnaud ym. 2010). Kehittyneissä maissa syödään nykyisin noin 220 grammaa lihaa ja lihajalosteita joka päivä. Määrää pitäisi vähentää alle puoleen, 90 grammaan, jos halutaan vähentää lihansyönnistä aiheutuvia terveysriskejä merkittävästi. (McMichael ym. 2007, 1254, 1260–1261.) An Pan ym. (2012) määrittävät rajan 42 grammaan vuorokaudessa.

Alhaalla ravintoketjussa sijaitsevan ruuan yhteydestä ihmisen hyvään terveyteen on kaiken kaikkiaan vahvaa näyttöä. Kasvispainotteinen ruokavalio, kohtuullinen alkoholinkäyttö, tupakoimattomuus ja liikunta yhdessä lisäävät elinaikaa 9–16 vuotta (esim. Khaw ym. 2008; Sinha ym. 2009; Kvaavik ym. 2010). Lisäksi ravitsemustieteellinen tutkimus osoittaa, että hyvin suunniteltu kasvisruokavalio sopii kaikissa elämänkaaren vaiheissa eläville ihmisille – myös raskaina oleville, imettäville äideille, vauvoille, lapsille ja nuorille sekä urheilijoille (American Dietetic Association 2009, 1266). Uskomus siitä, että lihan tulee olla osa terveellistä ruokavaliota, onkin menettänyt asemaansa ravitsemusvalistuksessa

kaupaksi kuin sarvellinen. Siitä voi myös saada paremman hinnan.” (KMOVET 2003.) Näin taas kommentoidaan Johanna Sinisalon (2011, 92) romaanissa ”...se, että itketään turkistarhaajien ja tehotuotantokanaloitten bisneksen perään, on yhtä fiksum kuin jos aikoinaan olisi vastustettu orjakaupan lakkauttamista orjakauppiaspartojen elintason säilyttämisen takia. (Ja varmaan vastustettiin, mutta nyt sitä pidettäisiin täysin mahdottomana ajatusmallina.)”

(Fiddes 2005, 255)<sup>6</sup>; se elää pikemmin yksittäisten ihmisten pinttynneissä harhaluuloissa. Moni ihminen uskoo edelleen, että kasviksia syömällä ei tule kylläiseksi ja että terveenä pysymiseen tarvitaan kasvien sijaan ”kunnon ruokaa”. Kuvitellaan myös, että liha on korvaamaton proteiininlähde ja että proteiinia voi syödä rajattomasti (”proteiinimyytistä” ks. Lappé 1978, 61–64). Tutkimukset viittaavat kuitenkin siihen, että liiallinen eläinproteiinin saanti kytkeytyy osteoporoosiin, munuaissairauksiin, sydäntauteihin ja eräisiin syöpiin (PCRM 2012).

Yhdysvaltain kansanterveysjärjestö (APHA 2003) on esittänyt, että tehotuotantolaitoksia ei tule enää sallia. Liharuuan terveyshaittoihin kuuluu nimittäin sekin, että tehotilat ovat otollisia paikkoja tautien leviämislle eläimistä ihmisiin. Globaalien pandemioiden puhkeaminen on vain ajan kysymys.<sup>7</sup> Tilannetta pahentaa se, että tuotantoeläimille syötetyt antibiootit lisäävät bakteerien antibioottiresistenssiä ihmisillä. Tehdasmainen eläintenkasvatus voi myös levittää ruokaperäisiä tauteja, kuten listeriaa, salmonellaa ja kolibakteeria. (Nierenberg 2006, 60, 62–63; Safran Foer 2012, 154–160, 170–176.)

Terve mieli terveessä ruumiissa, uskoivat roomalaiset. Nykytietämys näyttää osoittavan, että kasvissyönnin edistää myös mieleemme terveyttä. Tutkimuksessa, jossa verrattiin kasvis- ja lihansyöjien mielentilaa kahdella psykometrisellä testillä<sup>8</sup>, kasvissyöjillä esiintyi huomattavasti vähemmän negatiivisia mielentiloja kuin lihansyöjillä. Tuloksen tekee erityisen kiinnostavaksi se, että muissa tutkimuksissa on osoitettu huonoilla mielentiloilla olevan yhteys huonoon terveyteen. Kasvissyönnin

ja mielenterveyden yhteyden selvittämisellä onkin kansanterveydellistä merkitystä. (Beezhold ym. 2010.)

Oman terveyden vaaliminen on kasvisruokavalion perusteista itsekkäin. Kasvien syöminen on kuitenkin huomattavan kokonaisvaltaisesti hyviä asioita aikaansaava käytäntö. Kasvisruuilla herkutellessamme toimimme siis Risto Isomäen teoksessamme toivomalla tavalla eli iskemme kuvaannollisesti monta karpästä yhdellä iskulla: voimme keventää samanaikaisesti ekologista jälkeämme, omaatuntoamme ja ehkä painoammekin. Kasvisruokavalioita noudattavilla ”eläinten, luonnon ja kanssaihminen kunnioittaminen osoittautuu myös oman elämän ja terveyden kunnioittamiseksi” (Kekki ja Eränen 2001, 80).<sup>9</sup> Kasvisruokavaliossa toteutuu moninkertainen hyöty eettisyyden, ekologisuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kohdatessa. Se voi myös yhdistää nautinnon, uutuudenviehätyksen ja terveyden edistämisen.

## Miten ihmisestä tulee kasvissyöjä?

”Ironista kyllä, viime kädessä kaikkiruokainen sekasyöjä – ’En ole nirso, syön mitä tahansa’ – voi vaikuttaa sosiaalisesti avarakatseisemmalta kuin yksilö, joka yrittää syödä koko yhteiskuntaa hyödyttävällä tavalla.” (Jonathan Safran Foer 2012, 44.)

Arkiajattelumme ja arkipäiväisen toimintamme taustalla on käsityksiä maailmasta ja ihmisen paikasta siinä: suhteestamme luontoon, ihmisiin ja eläimiin. Toimintaamme siis vaikuttavat usein tiedostamattomat arvot ja asenteet, jotka on yleensä omaksuttu jo varhaislapsuudessa ympäröivästä kulttuurista. Meillä se on lihansyöjäkulttuuri. Käytännössä tämä merkitsee sitä,

6 Valtion ravitsemusneuvottelukunnan (VRN 2012) antamalla seitsenkohtaisella viisaiden valintojen listalle ei ole lihaa. Rohkeamminkin olisi silti voinut esittää, että lihansyönnin ei edistä terveyttä.

7 Tutkimukset osoittavat, että maailman pelätymmän viruksen (H1N1) kahdeksasta geneettisestä osasta kuusi on peräisin yhdysvaltalaisilta tehotuotantotiloilta (ks. Safran Foer 2012, 176).

8 DASS eli *Depression Anxiety Stress Scale* ja POMS eli *Profile of Mood States*.

9 Ja päinvastoin: väkivalta eläimiä kohtaan voi johtaa väkivaltaan myös ihmisiä kohtaan ja mielen vaurioitumiseen (ks. Vinnari 2010, 34; Vinnari ja Tapio 2012, 50).



että lihan syömistä ei tarvitse erikseen perustella ja että kasvissyönti perustuu tietoiseen harkintaan (ks. Partinen 2001; Willetts 2005, 110–111). Koska kasvissyöjät joutuvat usein perustelemaan ruokavaliotaan muille, voisi jopa väittää, että kasvissyönti parantaa ihmisen järkeily- ja perustelukykyyä. Niin tai näin, monet filosofit, tiedemiehet ja kirjailijat ovat noudattaneet kasvisruokavaliota. Tässä luvussa pohdimme, miten muutkin kuin filosofit havahtuisivat sellaiseen muutokseen, jonka tarvetta he eivät ehkä ole tulleet ajatelleeksi. Pohdimme myös, miten jonkin asian periaatteellinen kannattaminen saataisiin muuttumaan käytännön toiminnaksi. Ajatuksemme on, että erilaisille ihmisille sopivat erilaiset strategiat eikä yhtenäistä kasvissyöntikulttuuria ole olemassa. Kasvissyöjät voidaan jakaa esimerkiksi kolmeen tyyppiin. ”Osallistuvat kasvissyöjät” kannattavat eläinten oikeuksia, tasa-arvoa ja solidaarisuutta. ”Tiedostavat kasvissyöjät” perustelevat valintaansa erityisesti ekologisuudella. ”Hyvän olon kasvissyöjät” kokevat olonsa fyysisesti paremmaksi noudattaessaan kasvisruokavaliota. (Gould 2006.) Seuraavassa esitämme eri strategioita – erilaisia reseptejä – erilaisille potentiaalisille kasvissyöjille.

## Tieto

*Toinen meistä kirjoittajista kasvoi kasvissyöntiin tietoisuuden lisääntyessä. Kun hän oli ymmärtänyt kasvisruokavaliion hyödyt terveydelle – sydän- ja verisuonisairauksien ja monien syöpien nykytietämyksen mukaisen vahvan yhteyden lihansyöntiin – oli vaikea olla enää lihansyöjä. Merkittävin kasvissyöjäksi siirtymisen syy oli siis itseä lähelle tuleva hyöty: oma terveys. Koska kaupan päälle oli mahdollista vaikuttaa itseä yksilönä suurempiin kehityskulkuihin, kuten ilmastonmuutoksen hillintään ja maailman köyhyysongelmaan, lautasmalli oli selvä.*

Tieto on keskeinen ihmisen toimintaa ohjaava tekijä. Käyttätymisen muutosta voidaan tukea korostamalla

uudenlaisen toimintatavan tuomia hyötyjä tai osoittamalla, miksi nykyinen toimintatapa on seurauksiltaan kestämaton, joko henkilölle itselleen tai häntä ympäröivälle maailmalle – käytännössä usein molemmille. Käyttätymisen muutoksen todennäköisyyttä lisää varmuus uudenlaisen käyttätymisen tuomista hyödyistä ja mahdollisuudesta ehkäistä ongelmia tulevaisuudessa (Triandis 1977; Fishbein ja Ajzen 2010).

Voisi kuvitella, että kasvisruokavalioiden edut ovat jo laajasti tiedossa – mutta luulo ei ole tiedon väärti. Tutkimuksessa, jossa parisensataa korkeakouluopiskelijaa arvioi omaa kestävä kehityksen mukaista asennoitumistaan ja käyttätymistään, ilmeni, että kasvisruokaa pidettiin vähiten tärkeänä tekijänä kestävien elämäntapojen edistämiseksi. Vertailussa oli 36 tyypillisesti kestävyteen liitettävää tekijää. (Salonen ja Helne 2012.) Tulos viittaa siihen, että kasvisruokavaliion kokonaisvaltaisuus vakavien sairauksien ehkäisyssä, ilmastonmuutoksen torjunnassa, luonnon monimuotoisuuden säilyttämisessä, globaalin ruokaturvan parantamisessa ja tehollaintuotannon ongelmien välttämiseksi ei kuulu vielä (ekososiaaliseen) yleissivistykseemme (ks. myös Arto O. Salosen kirjoitus). Ruokakauppojen lihapainotteinen mainonta tukee tätä tietämättömyyttä.

Ensimmäinen reseptimme kasvissyönnin edistämiseksi on helppo kirjoittaa: on lisättävä tietoa lihansyönnin haitoista, mutta etenkin kasvissyönnin eduista. Juuri tämä oli tavoitteemme ensimmäisessä luvussa.

## Yhteys eläimiin

Eero pysähtyi lasikon eteen.

”Kuolleen eläimen palasia.”

Hän sanoi sen kovaa, melkein uhmakkaasti.

En ehtinyt sanoa mitään, kun vieressämme valkoista pakettiaan myyjältä vastaanottava rouva käännähti meihin päin.

”Hyi. Eihän noin sanota.”

Eero katsoi häntä, silmät kirkkaina, viattomina.

”Miten niin ei?” Eero kysyi.

Nainen ei katsonut Eeroa, vaan minua.

”Voisitte vähän opettaa pojalle, miten puhutaan ruoasta.” (Johanna Sinisalo 2011, 68.)

Tieto yksin ei aina riitä käyttäytymisen muutokseen. Ristiriita ”paremman tiedon” ja tosiasiallisen toiminnan välillä on monille tuttu, olipa kyse sitten laihduttamisesta tai tupakanpolton jättämisestä. Näin kuvailivat ristiriitaisia tuntemuksiaan kaksi korkeakouluopiskelijaa (Salonen ja Helne 2012):

”Liharuoka on vain niin hyvää... Tiedän kyllä, että olisi suosittava kasvisruokaa.”

”Pyrin syömään kasvisruokaa mahdollisimman usein, mutta liha on silti vielä suuri osa ruokavaliota. En toki haluaisi tappaa eläimiä. Kamppailen välillä asian kanssa.”

Moni ihminen tuntee luontaista yhteyttä eläimiin, ja vain harvat meistä pitävät niiden tappamisesta. ”Pehmeä” tapa tulla kasvissyöjäksi on se, jossa kasvissyönti syntyy yhteyden tunteesta eläimiin, jopa rakkaudesta niihin. Mikä tämän yhteyden rikkoo, niin että niitä kohdellaan alistavasti ja lopuksi syödään?

Ehkäpä yhteyttä ei viime kädessä riko mikään, vaan tosiasiat kielletään tai niitä ei haluta kohdata. Sosiaalipsykologi Brock Bastianin ym. tekemässä tutkimuksessa selvitettiin eläinten syömisen ja niiden hyvinvoinnista kannetun huolen välistä ristiriitaa eli dissonanssia. Tutkimuksen mukaan lihansyöjät koettavat kiertää epäjohdonmukaisen toimintansa eri tavoin: Ihminen saattaa kieltää sen, että eläimillä on mieli tai erottaa ravinnoksi käytettävän lihan todellisista eläimistä. Ajan kanssa ihminen saattaa myös turtua, niin että alkuperäistä ristiriitaa ei enää koeta. Ristiriitaa saattaa myös lieventää se, että lihan syöminen vastaa kulttuurin normeja, vaikka se ei vastaisikaan omaa eettistä ajattelua. Ihmiselle on tyypillistä mukautua vallitseviin olosuhteisiin. Kun

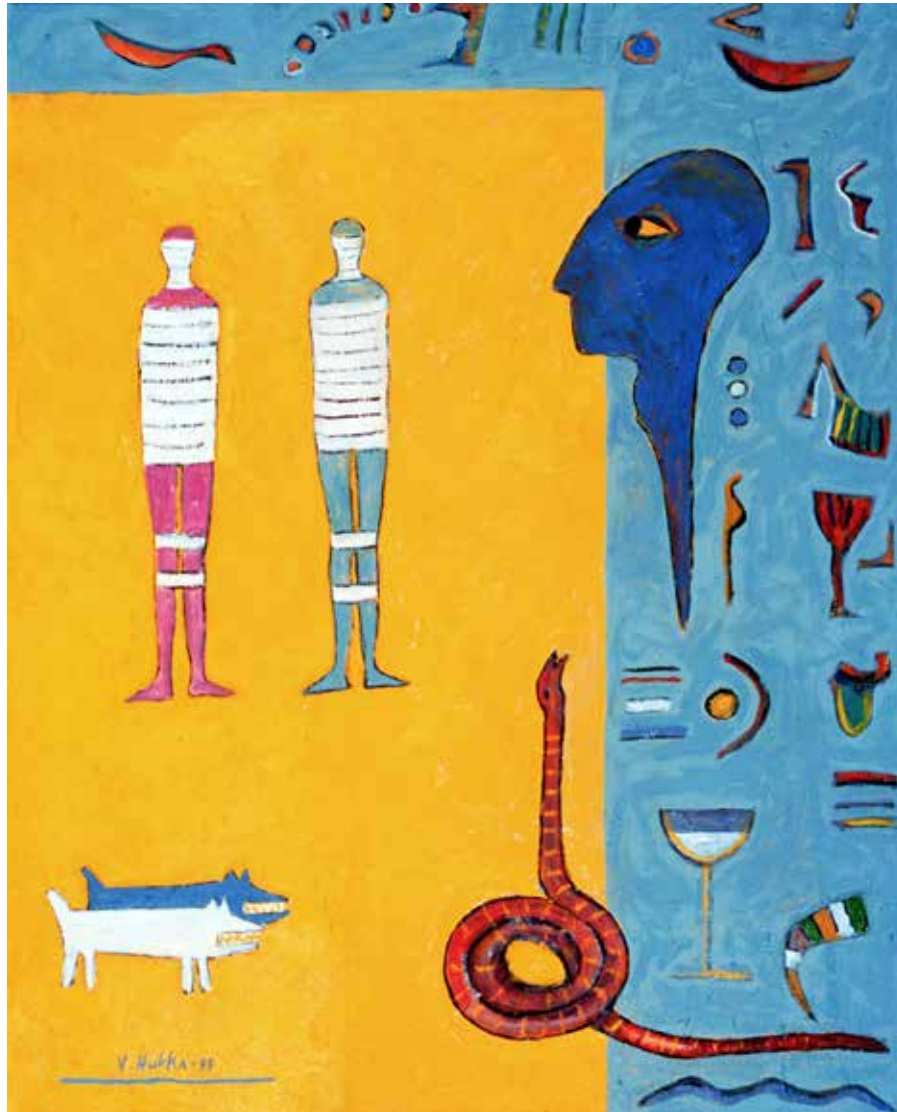
lihansyöjiä muistutetaan siitä, että eläimillä on mieli, syntyy moraalinen konflikti, entistä suurempi ristiriita, joka saattaa johtaa toiminnan muuttamiseen. (Bastian ym. 2011, 1, 2, 8; ks. myös Vinnari 2010, 69–71.)

Monesti mieli – ja sen tuoma moraalinen status – suodaan eläimille omien motivaatioiden mukaisesti (Bastian ym. 2011, 7). Länsimaissa ei syödä koiria, koska niitä pidetään ”ihmisen parhaana ystävänä” eli olentoina, joilla on mieli ja tunteet. Älykkyystasoltaan likimain samanlaisia, vivahteikkaasti kommunikoivia ja leikkimisestä pitäviä sikoja sen sijaan syödään (ks. Tengvall 1993, 141). Kuinka moni kuitenkin loppujen lopuksi on sitä mieltä, ettei sioilla ole mieltä?

Nykytietämyksen mukaan myös kalat tekevät yksilöllisiä päätöksiä, tunnistavat toisensa yksilöinä, saalistavat yhteistyössä, muodostavat yksiviivaisia suhteita, soveltavat parvessa manipulointi-, sovittelu- ja rankaisu-strategioita sekä pystyvät siirtämään tietoa toisilleen sosiaalisissa verkostoissa ja sukupolvelta toiselle. Ne myös vaalivat ”kulttuuritraditioita”, jotka liittyvät parveutumiseen, ruokailuun sekä lepo- ja lisääntymispaikkoihin. (Laland ym. 2003; Brown 2004; Dugatkin 2009; Walla ja Herler 2009.) Silti kalojen kohtelu – sekä niiden kasvatusta että nykYTEknologioita käyttävä pyynti – on julmaa (ks. Safran Foer 2012, 45–48, 229–235).

Ihminen on tottunut arvottamaan ja luokittelemaan eläimet sen mukaan, miten hän itse hyötyy niistä: on lemmikkieläimiä, harrastuseläimiä, koe-eläimiä, villieläimiä ja tuotantoeläimiä (vaikka todellisuudessa on vain eläimiä). Monet ihmiset ovat antaneet itsensä etäännyä tuotantoeläimistä emotionaalisesti. Kuitenkin nämä eläimet ovat fyysisesti meitä lähellä kaupan lihatiskeillä ja kotien ruokapöydillä<sup>10</sup>. Usein eläinten osat nimetäänkin uudestaan, niin että kuolleista ruhoista tulee jotain muuta. Onko niin, että käsityksemme normaalista on vääristynyt,

<sup>10</sup> Yhdysvalloissa tuotantoeläinten osuus kaikista niistä eläimistä, joiden kanssa ihmiset ovat tekemisissä, on 98–99 prosenttia (Wolfson ja Sullivan 2012, 4; Safran Foer 2012, 94).



kun ruuaksi käytettäviä eläinten lihaksia ja sisäelimiä ei enää ajatella osana eläintä? Ruoka on myös yhä prosessoidumpaa: lihatiskeiltä ei enää osteta sormella osoittaen verisiä eläimen osia vaan kastikkeisiin piilotettuja valmiita ruokalajeja. (Ks. Willetts 2005, 122–123.) Eläinteollisuus tukee tätä torjuntaa ja harhaa. Esimerkiksi lehmät rullaluistelevat maitotölkkien kyljissä ja Possupedia.fi-sivustolla porsas pitelee iloisena ”kaikkea hyvää possusta” -kylttiä.

Ristiriitaa välttääkseen monet ihmiset tuudittautuvat näihin mielikuviin. Tätä kuvastanee se, että Eurobarometrin mukaan suomalaisten enemmistö (54 prosenttia) uskoo, että eläinten hyvinvointi saa jo riittävästi painoa maatalouspolitiikassa. Suomalaiset poikkeavat asenteiltaan muista eurooppalaisista: vain alle kolmannes (29 prosenttia) unionin kansalaista on sillä kannalla, että eläinten hyvinvointi saa riittävästi painoa (European Commission 2005, 64–65.)

Niin kauan kuin ihmiset pystyvät ajatuksissaan loitontamaan eläimet ”tuotantoeläimiksi”, ”riistaksi” tai ”saaliiksi”, ei niiden kohtelu muutu. Siksi toinen kasvissyöntireseptimme on ristiriidan ylläpito, muistutus siitä, minkä jo tiedämme: eläimet ovat tuntevia olentoja. Kaveria ei syödä!

## Eettinen herääminen

*”Jos teurastamoissa olisi lasiseinät, jokainen olisi kasvissyöjä,” kuuluu Paul McCartney sanoneen. Joskus ei tarvitse nähdä oikeaa teurastamoa. Toisesta meistä tuli kasvissyöjä, koska hän katsoi lapsena George Orwellin ”Eläinten vallankumouksesta” tehdyn piirroselokuvan. Kohtaus teuraaksi vietävästä hevosesta ja sen perään itkevästä porsasystävästä jäi vaikuttamaan viiveellä. Nuorena aikuisena ratkaiseva muutoksen sai aikaan Peter Singerin kirja eläinten oikeuksista ja sen mieltä järkyttäneet kuvat. Lihansyönti jäi vaihteittain, myöhemmin myös kalan ja sittemmin äyriäisten syöminen.*

Kasvissyöjäksi voi tulla myös rankalla tavalla: haavatumalla toisten olentojen kärsimykseen. Tähän tarvitaan ravistelua. Monia ihmisiä (meitäkin) on viime aikoina tyrmistyttänyt vakuuttavan aineiston varaan kirjoitettu Jonathan Safran Foerin (2011) kirja *Eläinten syömisestä*. Sen lukemisesta on alkanut tie kasvissyöjänä, tai sitten kirja on pakottanut ottamaan askeleen entistä tiukempaan kasvissyöntiin (esim. Portman 2009). Joskus eettinen herääminen voi siis tapahtua äkillisesti, joskus asteittain. Joka tapauksessa meidän on kohdattava todellisuus kasvotusten.

Eettisyys ei aina ole miellyttävää, sillä se voi johtaa oman mukavuusalueen häiriintymiseen. Ihmisen itsensä ja planetaarisen kokonaisedun kannalta on kuitenkin hyvä, että kyseenalaistamme aktiivisesti oman toimintamme ja vallitsevan kulttuurin oikeutusta. Etenkin pitkän aikavälin kestävyyttä tavoiteltaessa keskeinen kysymys kuuluu: mikä on oikein ja mikä väärin, mikä on hyvää ja mikä pahaa?

Miten suhtaudun ravinnon riittävyyteen planeetalamme, jos tiedossani on, että rajallisella maapallolla kaikki ihmiset eivät voi edes teoriassa syödä kuten minä? Kuinka suureen maa-alaan katson oman olemassaolon tavan oikeuttavan? Olenko siis valmis miettimään ruokavalintojeni seurauksia muiden kannalta? Voinko edellyttää, että vastuu tietoisien valintojeni tuottamista terveysongelmistani sosialisoidaan niiden yhteisöjen kannettavaksi, joihin elämä minut liittää?

Entä osuuteni kasvihuonekaasujen tuottamiseen? Ilmastomuutoksesta kärsivät eniten kaikkein hauraimmat ihmiset.<sup>11</sup> Jos valitsen tietoisesti päivittäin sellaisen ravinnon, joka kiihdyttää ilmastomuutosta kymmeniä kertoja enemmän kuin toinen minulle mahdollinen vaihtoehto, millä oikeutuksella jätän ruokailutottumukseni kyseenalaistamatta?

Vallalla olevan lihansyöntikulttuurin vuoksi emme ehkä tule ajatelleeksi lihapullia syödessämme, että maku-

<sup>11</sup> Ks. Arto O. Salosen artikkeli s. 142.

mieltymyksemme ja tottumuksemme vuoksi eläinten on täytynyt uhrautua (ks. Simonen 2010, 213). Meidän olisi kuitenkin rohjettava kysyä, onko lihansyönnin tuoma mielihyvä sen arvoista, että se oikeuttaa tuotantoeläimille aiheutetut tilapäiset tai jatkuvat kivut ja eläimen teurastamisen. Teuraseläimen elämän tarkoituksiksi kiteytyy alistuminen ihmisen valtaan ja syödyksi tuleminen. Vähintä, mitä lihansyöjältä voidaan edellyttää, on taata eläimelle hyvä elämä ennen syödyksi tuloa.

Lihansyönti on yhteydessä ihmiskeskeiseen maailmankuvaan, jossa ihminen kohotetaan muiden lajien yläpuolelle (ks. Helne ym. 2012, 62–66). Kuten antropologi Nick Fiddes (2005, 263) kirjoittaa, ”elämä itsessään on teollistettu tavoiteltaessa aineellisen vaurauden maksimoimista, ja lihankulutus on ollut olennaisen tärkeä osoitus (länsimaisen) ihmiskunnan liki jumalisesta planeetan hallinnasta”. Vaikka jotkut lihatuotteet ovat nykyisin hyvinkin edullisia tehotuotannon vuoksi, liha on monille vaurauden symboli: ”Syödään nyt oikein kunnon pihvit”. Kuten jo filosofi Plutarkhos (2004, 25) kirjoitti, ”on täysin selvää, etteivät ravinnontarve, pakko ja välttämättömyys, vaan yltäkylläisyys, *hybris* ja rikkaus ovat tehneet tästä epänormaalista tavasta nautinnon.”

Jos haluamme eläinten kärsimyksen vähenevän, on maailmankuvan muututtava vähemmän ihmiskeskeiseksi ja nykyistä ekosentrisemmäksi. Kyse on myös hyvinvointikäsitteemme laajentumisesta: ihminen on osa planetaarista kokonaisuutta, josta hän on täysin riippuvainen ja vastuussa (ks. Helne ym. 2012; Salonen ja Åhlberg 2012). Parempaa huomista tavoitellessamme meidän on ensiksi avattava silmämme sille, millainen tuo kokonaisuus on.

Kolmas kasvissyönnin reseptimme siis on: tosiasiat on kohdattava kasvatusten.

## Politiikkatoimet

”Milloin saamme varoitustarrat lihapakkauksiin? – Haluan mahdollisimman pian nähdä sen lihatiskin, jossa joka ainoassa pihvi-, jauheliha- ja kasslerpakettissa – makkarosta ja kinkuista puhumattakaan – on tarra ”TÄMÄ TUOTE AIHEUTTAA SYÖPÄÄ JA DIABETESTA, KÄYTÄ KOHTUUEDELLA.”” (Johanna Sinisalo 2011, 219.)

Olemme laatineet edellisen luvun ehdotukset siitä näkökulmasta, miten yksilöt havahtuisivat lihansyönnin haittoihin. Jokainen voi omassa elämässään siirtyä kestävämpään lautasmalliin, mutta haasteena on tapojen muuttumisen hitaus. Siksi tarvitsemme myös nopeampia institutionaalisia muutoksia. Käyttäytymisen muutosta tavoiteltaessa ympäröiviin olosuhteisiin vaikuttaminen on selvästi asenteiden muuttamista tehokkaampaa (Stern 2008; ks. myös Tukker ym. 2009). Neljäs reseptimme onkin yhteiskunnallinen ohjaus kasvissyönnin edistämiseksi; onhan ruoka myös poliittinen ja taloudellinen kysymys. ”Ei aikuisia ihmisiä voi holhota”, parahtavat jotkut. Kyllä voi – ja niin tehdäänkin kaiken aikaa. Vaikkapa turvavöiden käyttö on pakollista, samoin tupakanpoltto on tätä nykyä kielletty jokseenkin kaikissa tiloissa. Lisäksi se, mikä on aluksi pakollista, voi myöhemmin muuttua vapaaehtoiseksi toiminnaksi. Esimerkiksi Satoshi Fujii ja Tommy Gärling (2003) ovat joukkoliikennettä koskevassa tutkimuksessaan osoittaneet, että osa niistä autoilijoista, jotka siirtyivät käyttämään julkisia kulkuvälineitä moottoritien ollessa suljettuna jonkin aikaa, jäivät pysyvästi niiden käyttäjiksi. Myös ruuan tuotantoa ohjaillaan poliittisilla päätöksillä ja tuilla jo nykyisin (ks. Silvasti 2012). Miksi sitä ei sitten voisi ohjata kestävämpään suuntaan? Esitämme seuraavaksi ehdotuksia kasvissyöntiä edistävistä politiikkatoimista, neljännen reseptimme alakohdiksi.<sup>12</sup>

12 Ks. myös Luonto-Liiton ja Animalian viisi askelta ilmasto- ja eläinystävällisen ruuan edistämiseksi (Lappalainen 2011) sekä FAO:n

**1) Kansallinen täyskielto lihan tehotuotannolle.** Pitkän aikavälin hyvinvointia uhkaaviin asioihin pitää puuttua ryhdikkäästi. Esimerkiksi sopii Yhdistyneiden kansakuntien johdolla vuonna 2002 järjestetty Johannesburgin kestävän kehityksen huippukokous vuonna 2002, jossa kiinnitettiin huomiota Saharan eteläpuolisessa Afrikassa myydyin bensiinin sisältämän lyijyn sosiaalisiin ja ekologisiin haittoihin. Polttonesteitä jalostavat yritykset ottivat haasteen vastaan, ja neljän vuoden kuluttua lyijyllinen bensiini oli poistunut markkinoilta (Dauvergne 2008, 223). Aivan kuten fossiilisten polttoaineidenkin kohdalla, tehotuotannon täyskieltoa odoteltaessa on otettava käyttöön lievempiä toimenpiteitä, kuten seuraavia:

**2) Lihatuotteille tosiasiallinen hinta.** Lihatuotteiden ja lihaperäisten tuotteiden hinnat ovat nykykuluttajille pääosin alhaisia, sillä niiden tuotannosta ja kuluttamisesta aiheutuvat ekologiset ja sosiaaliset haitat eivät ole hinnoissa mukana. Suomalaiset kuluttajat tekevät ruuan ostopäätöksen hinnan ja maun sekä sosiaalisen paineen, tottumustensa ja tarjonnan mukaan (WWF 2012). Esimerkiksi eläinten hyvinvointi ei ole yhtä keskeinen valintakriteeri: 43 prosenttia Euroopan unionin jäsenistä – ja 37 prosenttia suomalaisista – ottaa huomioon eläinten hyvinvoinnin lihaa ostaessaan (European Commission 2005, 26). Ekologisuus valintakriteerinä on kuitenkin tullut yhä tärkeämmäksi (WWF 2012).<sup>13</sup>

Koska hinnan merkitys ostopäätöstä tehtäessä on huomattava, olemme sitä mieltä, että yhteiskunnallisesti hyödyllisten asioiden on oltava edullisia ja haitallisten kalliita. Ympäristölle, eläinten hyvinvoinnille, ihmisten terveydelle ja globaalille ruokaturvalle haitalliselle lihantuotannolle on saatava tosiasiallinen hinta. Tällä tarkoitamme lihan tuotannosta ja

kulutuksesta aiheutuvien ulkoisvaikutusten – terveyteemme ja eläinten hyvinvointiin liittyvien sekä ekologisten haittojen – sisällyttämistä hintoihin. Ulkoisvaikutukset ovat olennainen osa lihan tuottamisen ja kuluttamisen todellista hintaa (ks. esim. Dauvergne 2008, 135–167; Sachs 2008, 150–151).

Ulkoisvaikutusten lisääminen lihan hintaan tukisi siirtymistä tehotuotannosta luomutuotantoon ja auttaisi tiukentamaan eläinsuojeluasetuksia ja eläinten hyvinvointinormeja. Hintojen nostaminen voisi tapahtua verotuksen keinoin.<sup>14</sup> Näin tehty haittojen hinnoittelu on jo tuttua, sillä Suomessa on käytössä makeisvero, jonka laajentaminen sokeriveroksi koskemaan muun muassa keksejä, sokerimuroja ja -jugurttia on tätä kirjoitettaessa myötätulessa.

**3) Maataloustukipolitiikan uudistaminen.** Maataloustukia tulisi ohjata nykyistä enemmän kasvis- ja luomuruuan tuotantoon. Viljelijätuet tulisi maksaa enenevässä määrin ekologisiin ja eläinten hyvinvointiin liittyvin perustein sekä sosiaalisin perustein (kuten terveyden ja globaalien ruokaturvan edistäminen). Tähän suuntaan onkin jo tehty avaus vuoden 2011 hallitusohjelmassa.<sup>15</sup>

**4) Terveys- ja ympäristömerkinnät ruokiin.** Lihatuotteiden (kuten kaikkien muidenkin tuotteiden) tulisi olla ”radikaalisti läpinäkyviä” (Goleman 2010, 6–7), niin että niiden tuotantoketjuihin liittyvät hyödyt ja haitat olisivat kuluttajan nähtävissä ja arvioitavissa ostoksia tehdessä. Luottamusta herättävä talous perustuu läpinäkyvyyteen. Markkinat toimivat itseään

<sup>14</sup> Yhden verotusmallin ovat esittäneet Vinnari ja Tapio (2012).

<sup>15</sup> ”Luomu- ja lähiruuan osuuden kääntäminen vahvaan nousuun otetaan Suomen maatalouspolitiikan strategiseksi tavoitteeksi. Kehittämisessä painotetaan muun muassa luomukotieläintuotannon houkuttelevuutta. Kasvatetaan luomu- ja lähiruuan osuutta julkisista hankinnoista parantamalla ja vahvistamalla pienyritysten ja lähiruuan tuottajien osallistumista julkisten hankintojen kilpailutuksiin mm. parantamalla hankintaosaamista ja laadullisten kriteerien esilletulua.”

raportin (Steinfeld ym. 2006, 275–281) toimenpide-ehdotukset.

<sup>13</sup> Elintarvikekonserni Fazerin teettämän kyselyn vastaajista valtaosa miettii lounaansa ympäristöystävällisyyttä (HS 2012).

korjaavasti, kun kuluttajat tekevät eettisiä valintoja. Vastuullisuus toteutuu valintojen kriteerinä todennäköisimmin, kun kuluttajien tietopohja on läpinäkyvyyden ansiosta riittävä.

- 5) **Asennekasvatus ja ohjeistus.** Jotta vältettäisiin se, että kallistuneen lihan syömisestä tulee statuskysymys, tulisi ihmisiin vaikuttaa asennekasvatuksen keinoin siten, että lihansyönti pikemmin kyseenalaistettaisiin kuin ylläpidettäisiin sitä kulttuuriin kuuluvana itsensänselvyytenä. Tavoitteena on samanlainen kehitys kuin tupakoinninvastaisen valistuksen aikaansaama. Esimerkiksi 44 prosenttia kalifornialaisista tupakoi vuonna 1965, mutta vuonna 2010 vastaava määrä oli enää 9,3 prosenttia (Palmer 2010). Myös Suomessa tupakointi on vähentynyt huomattavasti, ja jos suomalaiset vähentävät tupakoimistaan nykyisen trendin mukaisesti, on Suomi teoriassa savuton vuoteen 2040 mennessä (Raisamo ym. 2011).

Asennekasvatuksen lisäksi tarvetta on myös järeämmälle ohjeistukselle. Saksa on ottanut askelia tähän suuntaan: kasvihuonekaasupäästöjen vähentämiseksi *Umweltbundesamt* on kehottanut ihmisiä palaamaan toista maailmansotaa edeltäviin ruokailutottumuksiin, jolloin lihaa syötiin vain sunnuntaisin (Alter 2009; Connolly 2009). Myös päiväntasaajan afrikkalaiseen ikaikaiseen perinteeseen on kuulunut liharuoka vain juhlien yhteydessä. Yksi tai kaksi liharuokapäivää viikossa olisikin vastuullinen kehityksen suunta matkalla kohti hyvinvoivaa ja eläin- ja ympäristöystävällistä maailmaa (Simonen 2010, 219).

- 6) **Kasvisruokapäivät julkiselle sektorille.** Yleisen ohjeistuksen rinnalle tarvitaan myös konkreettisia uudistuksia. Englannista löytyy hyvä esimerkki: *National Health Service* – sen kestävä kehityksen yksikkö (!) – on laatinut strategian hiilidioksidipäästöjen vähentämiseksi, ja siihen kuuluu lihan ja meijerituotteiden käytön vähentäminen sairaaloissa (NHS 2009; Jowit 2009).

Nykyisin veroeuroja kulutetaan lukuisin tavoin haitallisten lihatuotteiden ostamiseen. Esitämme, että Suomessa kaikessa julkisen sektorin järjestämissä ruokailussa – valtion ja kuntien laitoksissa, puolustusvoimissa, sairaaloissa, vankiloissa, virastoissa, oppilaitoksissa ja päiväkodeissa – tulisi olla joka viikko vähintään yksi päivä, jolloin tarjotaan vain kasvisruokaa. Tästä tulisi siirtyä asteittain kohti lihattomuutta (esimerkiksi niin, että kasvispäiviä lisättäisiin vuosittain yhdellä).<sup>16</sup> Vuonna 2011 julkisen sektorin keittiöissä tarjottiin 419 miljoonaa annosta (Taloustutkimus 2012). Näiden aterioiden tulisi olla kasviksista koostuvia: julkisen ruokailun ideahan on *kansanterveyden* edistäminen. Lihaa edullisempi kasvisruoka myös vähentäisi kustannuksia helposti, kenenkään etuuksia leikkaamatta. (Ympäristöministeriö 2009; ks. myös SLL 2012.)

Suomessa on jo käyty vivahteikasta keskustelua kasvisruokapäivistä kouluissa, ja Helsingin, Turun, Tampereen ja Jyväskylän kouluissa sellainen onkin saatu käytännöksi. Kokonaiset kaupungit ovat muualla Euroopassa kokeilleet tätä: vuonna 2009 Gentissä aloitettiin viikoittainen kasvisruokapäivä ja kokeilu innosti monia muitakin maailman kaupunkoja samaan (Mason 2009; Leenaert 2010).

16 Valtioneuvoston vuoden 2009 periaatepäätöksessä kestävien valintojen edistämisestä julkisissa hankinnoissa on otettu askelia hyvään suuntaan. Kestävien hankintojen tavoitteisiin kuuluu, että luonnonmukaisesti tuotettua, kasvisruokaa tai sesonginmukaista ruokaa on tarjolla valtionhallinnon keittiöissä ja ruokapalveluissa vähintään kerran viikossa vuoteen 2010 mennessä ja vähintään kaksi kertaa viikossa vuoteen 2015 mennessä. (Ympäristöministeriö 2009.)

## Kasvissyönnin mahdollisuus ja yhteiskunnallinen murros

”Lihasta voi vielä tulla symbolinen keskipiste kulttuurisessa vallankumouksessa, jollaista ei ole laajuudeltaan nähty sitten valistuksen ajan.” (Nick Fiddes 2005, 265, suom. tekijät.)

Kulttuuriset käytännöt tuntuvat usein ikaikaisilta itsestäänselvyyksiltä. Lihaa on silti alettu syödä nykyisessä määrin vasta laajamittaisen tehotuotannon yleistyttyä. Esimerkiksi lihantuotantoon ”jalostetut” kanat eli broilerit esiteltiin suomalaisille vasta vuonna 1959, ja lähelle nykylukemia niiden kulutus alkoi nousta 1980-luvulla. (Vinnari 2010, 61–62; Tuomivaara 2012, 384; ks. myös Smil 2002a ja Safran Foer 2012, 132–135, 169.) Huolestuttavaa on se, että myönteisen kehityksen mitaksi on sekä paikallisella että globaalilla tasolla muodostunut ylhäällä ravintoketjussa olevan ravinnon määrä lautasella. Vuosittainen lihankulutus henkeä kohti on kasvanut Suomessa vuoden 1970 viidestäkymmenestä kilosta nykyiseen 78 kiloon (Matilda 2009 ja 2012b).

Siitä huolimatta, että automatisoituneet tavat ohjaavat käyttäytymistämme enemmän kuin tietoiset valinnat, voivat tapamme muuttua, kuten tupakoinnista totesimme. Myös ruokatottumukset ovat murroksessa. Lihansyönnistä tunnetussa Yhdysvalloissa kasvisruokaa syövien osuus on kolminkertaistunut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana (Palmer 2010). Laajassa suomalaisessa kyselytutkimuksessa taas kävi ilmi, että yli puolet vastaajista (52 %) oli muuttanut ruokailutottumuksiaan parin viime vuoden aikana tai että ne olivat muuttumassa. 17 prosenttia vastaajista oli vähentänyt naudan- ja sianlihan kulutusta ja 39 prosenttia vastaajista aikoi lisätä kasvien syömistä tulevaisuudessa. (Latvala ym. 2012.) Myös aiemman tutkimuksen mukaan yhä suurempi määrä kotitalouksista ei osta enää lihatuotteita. Vuonna 2006 tällaisia kotitalouksia oli 6 prosenttia kaikista. Lisäksi noin 8 prosenttia kotitalouksista oli semivegetaarisia eli alle 10 prosenttia ruokaostoksista

kohdistui lihatuotteisiin. (Vinnari 2010, 63–64, 66–69.) ”Fleksitarianismi eli kasvispainotteisen sekaruuan syönti kuvastaa ajan henkeä”, raportoi myös elintarvikekonserni Fazer (2012) seurantatutkimustensa perusteella.

Saattaa kuitenkin olla, että ruokailutottumukset polarisoituvat: jotkut syövät yhä enemmän lihaa, samalla kun kasvissyöjien määrä kasvaa (ks. Latvala ym. 2012, 4–5). Myös korkeakouluopiskelijoita koskevassa tutkimuksessa suuri hajonta niin kasvisruokavalion tärkeydessä kuin sen toteutumisessakin ilmensi monisuuntaista ajattelua ja toimintaa. Tämä voi myös viitata siihen, että suhtautuminen kasvisruokavalioon on muutosprosessissa ja ruokailutottumuksia kyseenalaistetaan aktiivisesti. Muutoksen helppoutta osoitti kasvisruokavalioon suhtautumisen ja sen tosiasiallisen toteutumisen välinen aineiston pienin ero 36 eri tekijän vertailussa. Lisäksi ajattelun ja käyttäytymisen välinen vahva riippuvuus osoitti, että jo kasvisruokavalion etuihin liittyvän tiedon lisääntyminen johtaa hyvin todennäköisesti kasvisruokavalion jokapäiväistymiseen. (Salonen ja Helne 2012.)

Historiaamme on kuulunut eettisen verkon laajentuminen, kuten ulottuminen koskemaan yhä suurempia väestönosia (Fiddes 2005, 252–253). Eettisen verkon laajentaminen käsittämään myös eläimet tulee uskoaksemme olemaan kehityksen seuraava ja välttämätön askel. Kasvissyönnin kautta myös keskustelemme koko kulttuurimme suunnasta, sillä kasvissyönti on tapa sanoa jotakin yhteiskunnasta ja luonnonjärjestelmästä sekä suhteestamme niihin. ”Kun nostamme haarukkamme, kannatamme aina jotakin” (Safran Foer 2012, 314; ks. myös Vinnari 2010, 37). Kasvissyönti on keskeinen osa sitä keinovalikoimaa, jolla ihmisen toiminta yritetään asettaa planetaarisesti kestäviin rajoihin.

Summaamme sanomamme: siirtyminen lihansyönnistä kasvissyöntiin on yksi tärkeimmistä käytännön ratkaisuista maailmanlaajuisiin, yksilöitä ja yhteisöjä yhdistäviin terveys-, ympäristö-, nälkä- ja eläinten hyvinvoinnin ongelmiin. On työlästä osoittaa toista kasvisruokavalion kaltaista, erilaisia pyrkimyksiä yhdistävää ja



monin eri tavoin kestävää tulevaisuutta rakentavaa käytäntöä. Se liittyy myönteisellä tavalla yhteen poikkeuksellisen monia arvonäkökulmia ja toimii siten yhteyksien rakentajana ihmisten välillä. Kokonaisvaltaisesti hyvinvointia lisäävä siirtyminen kohden kasvisruokavaliota on jo käynnistynyt. Ei tarvitse olla mikään Einstein ymmärtääkseen hänen tapaansa suhtautua ravintoon osana suurta kuvaa: ”Mikään ei lisää elämän säilymistä maapallolla yhtä paljon kuin askel kasvisravintoon” (ks. Vebu 2012). Kasvissyönnissä on itua!

## Lähteet

- Alter Bonnie. Germans say nein to the Schnitzel. TreeHugger 26.1.2009. Saatavissa: <<http://www.treehugger.com/green-food/germans-say-nein-to-the-schnitzel.html>>. Viitattu 26.6.2012.
- American Dietetic Association. Position of the American Dietetic Association. Vegetarian diets. Journal of the American Dietetic Association 2009; 119 (7): 1266–1282.
- APHA. Policy statement database. Precautionary moratorium on new concentrated animal feed operations. Washington, DC: American Public Health Association, 2003. Saatavissa: <<http://www.apha.org/advocacy/policy/policysearch/default.htm?id=1243>>. Viitattu 4.7. 2012.
- Bastian Brock, Loughnan Steve, Haslam Nick, Radke Helena RM. Don't mind meat? The denial of mind to animals used for human consumption. Personality and Social Psychology Bulletin 2011. doi:10.1177/0146167211424291.
- Beezhold Bonnie L, Johnston Carol S, Daigle Deanna R. Vegetarian diets are associated with healthy mood states. A cross-sectional study in Seventh Day Adventist adults. Nutrition Journal 2010; 9 (26). Saatavissa: <<http://www.nutritionj.com/content/9/1/26>>. Viitattu 8.5.2012.
- Brown Culum. Not just a pretty face. New Scientist 2004 (2451): 42–44.
- Brown Lester. Plan B 4.0. Mobilizing to save civilization. Washington, DC: W.W. Norton, 2009.
- Caldeira Ken 2012. The great climate experiment. Scientific American 2012; 307, 78–83. doi:10.1038/scientificamerican0912-78.
- Connolly Kate. Schnitzel off the menu as Germans are told to cut down on eating meat. The Guardian 23.1.2009. Saatavissa: <<http://www.guardian.co.uk/world/2009/jan/23/german-diet-meat-environment>>. Viitattu 27.6.2012.
- Dauvergne Peter. The shadows of consumption. Consequences for the global environment. Cambridge, MA: MIT, 2008.
- Dugatkin Lee Alan. Cooperation among animals. An evolutionary perspective. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Ehrlich Paul, Kareiva Peter, Daily Gretchen. Securing natural capital and expanding equity to rescale civilization. Nature 2012; 486, 68–73. doi:10.1038/nature11157.
- European Commission. Attitudes of consumers towards the welfare of farmed animals. Special Eurobarometer 229/Wave 63.2. 2005. Saatavissa: <[http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/euro\\_barometer25\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/euro_barometer25_en.pdf)>.
- Falkenmark Malin. Food security. Overcoming water scarcity realities. Julkaisussa: Jägerskog Anders, Jøneh Clausen Torkil, toim. Feeding a thirsty world. Challenges and opportunities for a water and food secure future. Stockholm: SIWI, Report 31, 2012: 13–18. Saatavissa: <[http://www.siwi.org/documents/Resources/Reports/Feeding\\_a\\_thirsty\\_world\\_2012worldwaterweek\\_report\\_31.pdf](http://www.siwi.org/documents/Resources/Reports/Feeding_a_thirsty_world_2012worldwaterweek_report_31.pdf)>. Viitattu 31.8.2012.
- Fazer. Kasvis-, luomu- ja lähiruoka kiinnostavat yhä useampaa lounasruokailijaa. Mediatiedote 23.8.2012. Saatavissa: <<http://www.cisionwire.fi/fazer-suomi/t/amica-ravintoloiden-uusi-sense-konsepti-vastaa-kasvaneeseen-kysyntaan--kasvis--luomu--ja-lahiruoka-k,c9294902>>. Viitattu 31.8.2012.
- Fiddes Nick. Declining meat. Past, present... and future imperfect? Julkaisussa: Caplan Pat, toim. Food, health and identity. London: Routledge, 2005: 252–266.
- Fishbein Martin, Ajzen Icek. Predicting and changing behaviour. The reasoned action approach. New York, NY: Psychology Press, 2010.
- Foodwatch. Klimaretter Bio? Der foodwatch-Report über den Treibhauseffekt von konventioneller und ökologischer Landwirtschaft in Deutschland. Berlin: Foodwatch, 2008. Saatavissa: <[http://foodwatch.de/kampagnen\\_\\_themen/klima/klimastudie\\_2008/index\\_ges.html](http://foodwatch.de/kampagnen__themen/klima/klimastudie_2008/index_ges.html)>. Viitattu 21.9.2012.

Frey Sibylle, Barrett John. The footprint of Scotland's diet. The environmental burden of what we eat. Stockholm: Stockholm Environment Institute, 2006. Saatavissa: <[http://assets.wwf.org.uk/downloads/the\\_footprint\\_of\\_scotlands\\_diet.pdf](http://assets.wwf.org.uk/downloads/the_footprint_of_scotlands_diet.pdf)>. Viitattu 14.8.2012.

Fujii Satoshi, Gärling Tommy. Development of script-based travel mode choice after forced change. Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behavior 2003; 6 (2): 117–124.

Goleman Daniel. Ecological intelligence. The hidden impacts of what we buy. New York, NY: Broadway Books, 2010.

Gould Merivuokko. Kasvissyöjänä lihansyöjäkulttuurissa. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2006.

Helne Tuula, Hirvilampi Tuuli, Laatu Markku. Sosiaalipoliittika rajallisella maapallolla. Helsinki: Kela, 2012.

Hirschfeld Jesko, Weiß Julika, Preidl Marcin, Korbun Thomas. Klimawirkungen der Landwirtschaft in Deutschland. Berlin: Institut für ökologische Wirtschaftsforschung, Schriftenreihe des IÖW 186, 2008.

HS. Kysely: Joka kolmas syö kasvislounaan ainakin kerran viikossa. Hs.fi 23.8.2012. Saatavissa: <<http://www.hs.fi/ruoka/Kysely+Joka+kolmas+sy%C3%B6+kasvislounaan+ainakin+kerran+viikossa/a1305594846942>>. Viitattu 31.8.2012.

Jowitt Juliette. Hospitals will take meat off menus in bid to cut carbon. Guardian 26.1.2009. Saatavissa: <<http://www.guardian.co.uk/society/2009/jan/26/hospitals-nhs-meat-carbon>>. Viitattu 27.6.2012.

Kaimowitz David, Mertens Benoit, Wunder Sven, Pacheco Pablo. Hamburger connection fuels Amazon destruction. Cattle ranching and deforestation in Brazil's Amazon. Bogor: Center for International Forestry Research, 2004. Saatavissa: <[www.cifor.org/publications/pdf\\_files/media/Amazon.pdf](http://www.cifor.org/publications/pdf_files/media/Amazon.pdf)> Viitattu 14.8.2012.

Kekki Janne, Eränen Johanna. Kasvisruokavalioiden terveydeliset vaikutukset. Julkaisussa: Saxell Jani, toim. Kaikennäköisiä kasvissyöjiä – minäkö myös? Helsinki: Animalia, 2001: 73–80.

Khaw Kay-Tee, Wareham Nicholas, Bingham Sheila, Welch Ailsa, Luben Robert, Day Nicholas. Combined impact of health behaviours and mortality in men and women. The EPIC-Norfolk prospective population study. PLoS Med 2008; 5 (1): 39–47. doi:10.1371/journal.pmed.0050012.

KMVET. Nupoutuksella on paljon etuja. KMVET 20.6.2003. Saatavissa: <<http://www.kaytannonmaamies.fi/kmvvet/arkisto/kmvvet-603/nupoutuksella-on-paljon-etuja>>. Viitattu 4.7.2012.

Korhonen Tuija. Antiikin käsityksiä kasvissyönnistä. Julkaisussa: Plutarkhos. Lihansyönnistä. Suom. Korhonen Tuija, Niemi Antti J, Åberg Pia. Helsinki: Summa, 2004: 58–70.

Kottila Marja-Riitta. Nyt on luomun aika! Pro Luomu -ohjelma ja organisaatio luomualan kasvun vahvistamiseksi. Luomualan organisointityöryhmä, EkoCentria / Savon ammatti- ja aikuisopisto. 2011. Saatavissa: <[http://www.luomu.fi/wp-content/uploads/2011/06/proluomu\\_final.pdf](http://www.luomu.fi/wp-content/uploads/2011/06/proluomu_final.pdf)>. Viitattu 12.7.2012.

Kvaavik Elisabeth, Batty David, Ursin Giske, Huxley Rachel, Gale Catharine R. Influence of individual and combined health behaviors on total and cause-specific mortality in men and women. The United Kingdom health and lifestyle survey. Archives of Internal Medicine 2010; 170 (8): 711–718. doi:10.1001/archinternmed.2010.76.

Laland Keven, Brown Culum, Krause Jens. Learning in fishes. From three-second memory to culture. Fish and Fisheries 2003; 4 (3): 199–202. doi:10.1046/j.1467-2979.2003.00124.x.

Lappalainen Elina. Luontojärjestöt esittävät ilmastosiististä haittaveroa lihalle ja juustolle. Talouselämä 11.11.2011. Saatavissa: <<http://www.talouselama.fi/uutiset/luontojarjestot+esittavat+ilmastosiista+haittaveroa+lihalle+ja+juustolle/a2005036>>. Viitattu 16.5.2012.

Lappé Frances Moore. Diet for a small planet. New York, NY: Ballantine Books, 1978.

Latvala Terhi, Niva Mari, Mäkelä Johanna ym. Diversifying meat consumption patterns. Consumers' self-reported past behaviour and intentions for change. Meat Science 2012; 92 (1): 71–77. doi:10.1016/j.meatsci.2012.04.014.

Leenaert Thomas. Ghent, Belgium, celebrates 1 year of Thursday Veggie Day. VegSource 29.4.2010. Saatavissa: <<http://www.vegsource.com/news/2010/04/ghent-belgium-celebrates-1-year-of-thursday-veggie-day.html>>. Viitattu 16.8.2012.

Li Chaoyang, Ford Earl, Zhao Guixiang ym. Serum  $\alpha$ -carotene concentrations and risk of death among US adults. Archives of Internal Medicine 2011; 171 (6): 507–515. doi:10.1001/archinternmed.2010.440.

- Mason Chris. Belgian city plans 'veggie days'. BBC News 12.5.2009. Saatavissa: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8046970.stm>>. Viitattu 9.5.2012.
- Matilda. Ravintotase. Ravintotase 2008, ennakko ja 2007 lopulliset tiedot. Helsinki: Tike, 2009. Saatavissa: <[http://www.maataloustilastot.fi/ravintotase-2008-ennakko-ja-2007-lopulliset-tiedot\\_fi](http://www.maataloustilastot.fi/ravintotase-2008-ennakko-ja-2007-lopulliset-tiedot_fi)>. Viitattu 29.6.2012.
- Matilda. Maatilojen rakenne. Maatilaräkisteri – Maatilojen rakenne 2011. Helsinki: Tike, 2012a. Saatavissa: <[http://www.maataloustilastot.fi/maatilaräkisteri-maatilojen-rakenne-2011\\_fi](http://www.maataloustilastot.fi/maatilaräkisteri-maatilojen-rakenne-2011_fi)>. Viitattu 12.7.2012.
- Matilda. Ravintotase. Ravintotase 2011 ennakko ja 2010 lopulliset tiedot. Helsinki: Tike, 2012b. Saatavissa: <[http://www.maataloustilastot.fi/ravintotase-2011-ennakko-ja-2010-lopulliset-tiedot\\_fi](http://www.maataloustilastot.fi/ravintotase-2011-ennakko-ja-2010-lopulliset-tiedot_fi)>. Viitattu 29.6.2012.
- McMichael Anthony, Powles John, Butler Colin, Uauy Ricardo. Food, livestock production, energy, climate change, and health. Lancet 2007; 370: 1253–1263.
- Morero Micaela. Onko nykyiselle massatuotannolle vaihtoehtoja? Julkaisussa: Kainulainen Pauliina, Sepänmaa Yrjö, toim. Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri. Helsinki: Palmenia, 2009: 164–175.
- NHS Sustainable Development Unit. Saving carbon, improving health. NHS carbon reduction strategy for England. Cambridge: NHS Sustainable Development Unit, 2009. Saatavissa: <[http://www.sdu.nhs.uk/documents/publications/1237308334\\_qylG\\_saving\\_carbon\\_improving\\_health\\_nhs\\_carbon\\_reducti.pdf](http://www.sdu.nhs.uk/documents/publications/1237308334_qylG_saving_carbon_improving_health_nhs_carbon_reducti.pdf)>. Viitattu 29.6.2012.
- Nierenberg Danielle. Maailman lihateollisuuden uudistaminen. Suom. Pitkänen Kati. Julkaisussa: Starke Linda, toim. Maailman tila 2006. Intia ja Kiina. Helsinki: Gaudeamus, 2006: 52–69.
- Norat Teresa, Chan Doris, Lau Rosa, Dagfinn Aune, Vieira Rui. WCRF/AICR systematic literature review. Continuous update project report. The associations between food, nutrition and physical activity and the risk of colorectal cancer. London: Imperial College, 2010. Saatavissa: <[www.wcrf.org/PDFs/Colorectal-cancer-CUP-report-2010.pdf](http://www.wcrf.org/PDFs/Colorectal-cancer-CUP-report-2010.pdf)>. Viitattu 14.8.2012.
- Nykänen Anna-Stina. Pohjolan pihvimaa. Helsingin Sanomat 22.4.2012.
- Palmer Lisa. Behavior frontiers. Can social science combat climate change? Scientific American 2010; 303 (6): 70. Saatavissa: <<http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=can-social-science-help-combat-climate-change>>. Viitattu 14.8.2012.
- Pan An, Sun Qi, Bernstein Adam ym. Red meat consumption and risk of type 2 diabetes. 3 cohorts of US adults and an updated meta-analysis. American Journal of Clinical Nutrition 2011; 94 (4): 1088–1096. doi:10.3945/ajcn.111.018978.
- Pan An, Sun Qi, Bernstein Adam ym. Red meat consumption and mortality. Results from 2 prospective cohort studies. Archive of Internal Medicine 2012; 172 (7): 555–563. doi:10.1001/archin.ternmed.2011.2287.
- Partinen Sirpa. Länsimaisen vegetarismien historiaa. Julkaisussa: Saxell Jani, toim. Kaikennäköisiä kasvissyöjiä – minäkö myös? Helsinki: Animalia, 2001: 23–27.
- PCRM. How can I get enough protein? The protein myth. Washington, DC: Physicians Committee for Responsible Medicine. Saatavissa: <<http://www.pcrm.org/search/?cid=251>>. Viitattu 4.7.2012.
- Platon. Valtio. Suom. Itkonen-Kaila Marja. Helsinki: Otava, 2011.
- Plutarkhos. Lihansyönnistä. Suom. Korhonen Tua, Niemi Antti J, Åberg Pia. Helsinki: Summa, 2004.
- Pollan, Michael. The omnivore's dilemma. A natural history of four meal. New York, NY: Penguin, 2006.
- Portman Natalie. Jonathan Safran Foer's *Eating Animals* turned me vegan. Huffington Post 27.10.2009. Saatavissa: <[http://www.huffingtonpost.com/natalie-portman/jonathan-safran-foers-ica\\_b\\_334407.html](http://www.huffingtonpost.com/natalie-portman/jonathan-safran-foers-ica_b_334407.html)>. Viitattu 9.5.2012.
- Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011. Saatavissa: <<http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/fi.jsp>>. Viitattu 8.8.2012.
- Raisamo Susanna, Pere Lasse, Lindfors Pirjo, Tiirikainen Mikko, Rimpelä Arja. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2011. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 10, 2011.
- Raussi Satu. Kotieläinten massatuotannon eettiset kysymykset. Julkaisussa: Kainulainen Pauliina, Sepänmaa Yrjö, toim. Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri. Helsinki: Palmenia, 2009: 149–163.
- Sachs Jeffrey. Common wealth. Economics for a crowded planet. New York, NY: Penguin, 2008.

- Safran Foer Jonathan. Eläinten syömisestä. Suom. Immonen Antti. Jyväskylä: Atena, 2012.
- Salonen Arto O, Helne Tuula. Vegetarian diets. A way towards a sustainable society. *Journal of Sustainable Development* 2012; 5 (6): 10–24. doi:10.5539/jsd.v5n6p10.
- Salonen Arto O, Åhlberg Mauri. The path towards planetary responsibility. Expanding the domain of human responsibility is a fundamental goal for life-long learning in a high-consumption society. *Journal of Sustainable Development* 2012, 5 (8): 13–26. doi:10.5539/jsd.v5n8p13.
- Salonen Arto O, Åhlberg Mauri. Towards sustainable society. From materialism to post-materialism. *International Journal of Sustainable Society* [tulossa].
- Silvasti Tiina. Ruokapolitiikka. Terveiden, ekologisen ja sosiaalisen yhteyksiä etsimässä. Julkaisussa: Mononen Tuija, Silvasti Tiina, toim. Hyvä ja paha ruoka. Ruoan tuotannon ja kuluttamisen vaikutukset. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 26–46.
- Simonen Riina. Eläinten arvo yhteiskunnassamme. Julkaisussa: Arvo. Helsinki, Vasemmistofoorumi, Peruste 2, 2010: 193–224.
- Singer Peter. Oikeutta eläimille. Suom. Tengvall Helena. Helsinki: WSOY, 1991.
- Sinha Rashmi, Cross Amanda, Graubard Barry, Leitzmann Michael F, Schatzkin Arthur. Meat intake and mortality. A prospective study of over half a million people. *Archives of Internal Medicine* 2009; 169 (6): 562–571. doi:10.1001/archinternmed.2009.6.
- Sinisalo Johanna. Enkelten verta. Helsinki: Teos, 2011.
- SLL. Aloite: Ruokahankintojen muuttaminen vähemmän ilmastoa kuormittaviksi. Helsinki: Suomen luonnonsuojeluliitto. Saatavissa: <<http://www.sll.fi/luontojaymparisto/energiajailmastonmuutos/ilmasto-lautasella/aloite>>. Viitattu 29.6.2012.
- Smil Vaclav. Eating meat. Evolutions, patterns, and consequences. *Population and development review* 2002a; 28 (4): 599–639. doi:10.1111/j.1728-4457.2002.00599.x.
- Smil Vaclav. Worldwide transformation of diets, burdens of meat production and opportunities for novel food proteins. *Enzyme and Microbial Technology* 2002b; 30: 305–331.
- Steinfeld Henning, Gerber Pierre, Wassenaar Tom, Castel Vincent, Rosales Mauricio, de Haan Cees. Livestock's long shadow. Environmental issues and options. Rome: FAO, 2006.
- Stern Paul. Environmentally significant behavior in the home. Julkaisussa: Lewis Alan, toim. The Cambridge handbook of psychology and economic behavior. Cambridge: Cambridge University, 2008: 363–382.
- Taloustutkimus. Kodin ulkopuolella valmistettiin 889 miljoonaa ateriala vuonna 2011. Helsinki: Taloustutkimus, Uutiskirje 2, 2012. Saatavissa: <<http://www.taloustutkimus.fi/ajankohtaista/uutiskirje/uutiskirje-2-2012/kodin-ulkopuolella-valmistettiin>>. Viitattu 31.8.2012.
- Tengvall Helena. Eläinten puolesta. Eläinten ystävän käsikirja. Helsinki: WSOY, 1993.
- Triandis Harry. Interpersonal behavior. Monterey, CA: Brooks/Cole, 1977.
- Tukker Arnold, Hupperts Gjalte, Guinée Jeroen ym. Environmental impact of products (EIPRO). Analysis of the life cycle environmental impacts related to the final consumption of the EU-25. European Commission, DG JRC, Institute for Prospective Technological Studies, Technical report EUR 22284 EN, 2006. Saatavissa: <[http://ec.europa.eu/environment/ipp/pdf/eipro\\_report.pdf](http://ec.europa.eu/environment/ipp/pdf/eipro_report.pdf)>. Viitattu 14.8.2012.
- Tukker Arnold, Bausch-Goldbohm Sandra, Verheijden Marieke ym. Environmental impacts of diet changes in the EU. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009.
- Tukker Arnold, Goldbohm Alexandra, de Koning Arjan ym. Environmental impacts of changes to healthier diets in Europe. *Ecological Economics* 2011; 70 (10): 1776–1788. dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.05.001.
- Tuomivaara Salla. Onko suomalaisesta eläintuotannosta kerrottava tarina toisenlainen. Julkaisussa: Safran Foer Jonathan. Eläinten syömisestä. Suom. Immonen Antti. Jyväskylä: Atena, 2012: 375–389.
- Walla Marlene, Herler Jürgen. Postsettlement movement patterns and homing in a coral-associated fish. *Behavioral Ecology* 2009; (20) 1: 87–95. doi:10.1093/beheco/arn118.
- Vebu. Vegetarische Zitate. Berlin: Vegetarierbund Deutschland, 2012. Saatavissa: <<https://vebu.de/tiere-a-ethik/zitate?start=1>>. Viitattu 12.7.2012.
- Vergnaud Anne-Claire, Norat Teresa, Romaguera Dora, Mouw Traci ym. Meat consumption and prospective weight change in participants of the EPIC-PANACEA study. *The American*

Journal of Clinical Nutrition 2010; 92 (2): 398–407. doi:10.3945/ajcn.2009.28713.

Vilkka Leena. Vegetarismi ja eläinten oikeudet. Julkaisussa: Saxell Jani, toim. Kaikennäköisiä kasvissyöjiä – minäkö myös? Helsinki: Animalia, 2001: 14–22.

Vinnari Markus. The past, present and future of eating meat in Finland. Turku: Turku School of Economics, Series A-3, 2010.

Vinnari Markus, Tapio Petri. Sustainability of diets. From concepts to governance. Ecological Economics 2012; (74): 46–54.

VRN. Jokapäiväiset valinnat ratkaisevat. Helsinki: Valtion ravitsemusneuvottelukunta. Saatavissa: <[http://www.ravitsemusneuvottelukunta.fi/portal/fi/vinkeja\\_viisaisiin\\_valintoihin](http://www.ravitsemusneuvottelukunta.fi/portal/fi/vinkeja_viisaisiin_valintoihin)>. Viitattu 29.6.2012.

Walla Marlene, Herlerb Jürgen. Postsettlement movement patterns and homing in a coral-associated fish. Behavioral Ecology 2009; 20 (1): 87–95. doi:10.1093/beheco/arn118.

Willets Anna. ‘Bacon sandwiches got the better of me’. Meat-eating and vegetarianism in South-East-London. Julkaisussa: Caplan Pat, toim. Food, health and identity. London: Routledge, 2005: 111–130.

Wolfson David J, Sullivan Mariann. Foxes in the hen house. Animals, agribusiness and the law. A modern American fable. Saatavissa: <<http://www.animalwelfareadvocacy.org/externals/Foxes%20in%20the%20Henhouse.pdf>>. Viitattu 3.7.2012.

World Cancer Research Fund. Food, nutrition, physical activity, and the prevention of cancer. A global perspective. Washington, DC: American Institute for Cancer Research, 2007. Saatavissa: <<http://discovery.ucl.ac.uk/4841/1/4841.pdf>>. Viitattu 14.8.2012.

Worldwatch Institute. Is meat sustainable? World Watch Magazine 2004; 17 (4). Saatavissa: <<http://www.worldwatch.org/node/549>>. Viitattu 9.5.2012.

WWF. Suomalaisen ruokavalintoihin vaikuttaa eniten toinen suomalainen. Helsinki: WWF Suomi, 2012. Saatavissa: <<http://wwf.fi/jarjesto/viestinta/uutiset-ja-tiedotteet/Suomalaisen-ruoka-valintoihin-vaikuttaa-eniten-toinen-suomalainen-1338.a>>. Viitattu 16.5.2012.

Ympäristöministeriö. Valtioneuvoston periaatepäätös kestävien valintojen edistämisestä julkisissa hankinnoissa. Helsinki: Ympäristöministeriö, 2009. Saatavissa: <<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=101162&lan=en>>.





Ihminen juurillaan ja luonnossa



## Antti Karisto

### Sukupolvien yhteydet

Seuraavilla sivuilla esillä on yksi erityinen yhteyksien muoto: sukupolvien väliset yhteydet. Niillä tarkoitan sukupolvien välistä kanssakäymistä, tunne- ja tukisuhteita sekä niitä koskevia käsityksiä ja odotuksia. Artikkelin pääpaino on perhesukupolvien – siis isovanhempien, vanhempien ja lasten ketjujen – välisissä sidoksissa, mutta esillä ovat myös yhteiskunnallisten sukupolvien tai peräkkäisten kohorttien suhteet.

Miksi tämä kirjoitus, tässä kirjassa? Siksi, että sukupolvien yhteydet liittyvät tiiviisti kirjan keskeisiin kohteisiin, ekologiseen ja sosiaaliseen kestävyYTEEN sekä yhteiskuntapoliittisiin uudelleenarviointeihin. Sosiaalinen kestävyys on hyvinvointiin kohdistuva ”poliittinen horisontti”, joka kytkeytyy komeisiin käsitteisiin: ihmisoikeuksiin, oikeudenmukaisuuteen, tasa-arvoon, luottamukseen, yhteisöllisyyteen, osallisuuteen ja vaikutusmahdollisuuksiin (Kautto ja Metso 2008). Niitä kaikkia voidaan puntaroida myös sukupolvien näkökulmasta. Yksi kestävyYden tärkeimpiä mittapuita on eri sukupolvien reilu kohtelu. Jos hyvinvointia havitellaan tulevien sukupolvien kustannuksella, ollaan pettävällä pohjalla.

Kestävyys edellyttää milloin jatkuvuutta, milloin muutosta, ja myös nämä molemmat kytkeytyvät sukupolviin. Jatkuvuus syntyy siitä, kun uudet sukupolvet sisäistävät vanhat kulttuuriset käytänteet, muutos taas siitä, kun edellisten sukupolvien katsomukset hylätään kestäMättöminä. Joskus jatkuvuus yhden sukupolven elämässä voi tuottaa muutoksen seuraavalle sukupolvelle. Esimerkki tästä on espanjalaisia isoäitejä koskeva

tutkimushavainto: heistä monien on havaittu toimivan perinteiseen tapaan lastenlastensa täysipäiväisinä hoitajina, jotta heidän tyttärensä voivat irtaantua perinteisistä rooleista (Tobio 2007; ks. Herlofson ja Hagestad 2012, 41).

Sukupolvien yhteydet on hyvinvointiarvo, jota on syytä pitää esillä. Tietysti voi kuvitella myös tilanteita, joissa sukupolvien yhteydenpito on jo liioitellun tiheää ja toteutuu muun sosiaalisen osallistumisen ja hyvinvoinnin kustannuksella. Nykyisin tätä todennäköisempiä ovat kuitenkin kokonaan toisensuuntaiset ylilyönnit ja yksipuolisuudet hyvää elämää etsittäessä. Talouselämän ääni on kantavin siinä kamppailussa, jota hyvinvoinnin sisällöstä julkisuudessa käydään (Karisto 2010, 15–16). Vallitseva tapa suhtautua hyvinvointiin, elämään ja ympäristöön on omistaminen eli *having* Erik Allardtin (1976) ja Erich Frommin (1979) käsitettä käyttäkseni. Yhteisyysuhteet (Allardtin *loving*) uhkaavat jäädä omistamishakuisen hyvinvoinnin jalkoihin, vaikka niiden merkitys ymmärretään: kun kansalta kysytään, lähi-suhteita pidetään suuremmassa arvossa kuin aineellista elintasoa (esim. Karisto 2004; Haapola ym. 2012).

### Yhteydet ja yhdessä asuminen

Kun sukupolvien yhteyksiä pidetään hyvinvointiarvona, ne ajatellaan universaaleiksi, ihmisyyteen liittyviksi. Eläimet saattavat hylätä poikasensa, kun nämä ovat siinä iässä, että tulevat itse toimeen. Ihmiset eivät niin tee, tai



jos tekevät, se on traagista ja traumaattista. Sukupolvien yhteydet ovat kuitenkin myös kulttuurisidonnaisia. Niiden määrä ja muodot vaihtelevat, samoin niitä koskevat odotukset. Mieleeni on jäänyt yliopistolaitoksellani vierailleen kiinalaisen jatko-opiskelijan järkytys, kun hänelle selvisi, että leskeksi jääneet vanhukset asuvat Suomessa yleensä yksin, erossa sukulaisistaan, ja että kunnan kotipalvelutyöntekijät saattavat tavata heitä useammin kuin omat lapset (Karisto 2010, 49). Ei auttanut yhtään, vaikka selitin, että yksin he haluavatkin asua.

Pohjoismaita pidetään ”heikon perheen maina” sillä perusteella, että ydinperheen ylittävä, useamman sukupolven yhteisasuminen on hyvin harvinaista (Kohli ym. 2005). Sukupolvien yhdessä asuminen ja sukupolvien yhteydet ovat kuitenkin eri asioita, samoin kuin yksin asuminen ja yksinäisyys. Ylisukupolvinen yhteydenpito ei vahvan perheen maissa ole välttämättä sen vahvempaa kuin heikon perheen maissa. Vanhempien kunnioittaminenkaan ei vallitse niissä nykyisin ollenkaan niin ehdottomana kuin eräänlaisen orientalistisen harhan vallassa kenties kuvittelemme.

Aasian maissa vanhusten hoiva on perinteisesti hoitunut perhepiirissä ja sukulaisten toimesta. Vanhempien kunnioittamista (*filial piety*) on totuttu pitämään etenkin konfutselaisen kulttuurin ylimpänä hyveenä ja itäisiä kulttuureita ”ikäystävällisinä”. Kulttuurin käytänteet ovat kuitenkin murenemassa globaalin talouden myllerryksessä, maiden sisäisten elinkeino- ja aluerakenteiden muuttuessa. Esimerkiksi Kiinassa nopea kaupungistuminen erottaa sukupolvet fyysisesti toisistaan, ja myös katsomukset etääntyvät entisistä. Aikaisemmin oli tavallista, että naiset muuttivat naimisiin mentyään apivanhempiensa talouteen ja vastasivat aikanaan heidän hoivastaan. Yhden lapsen politiikka on saanut aikaan sen, että jos oma ainoa lapsi onkin tyttö, ei ole miniää, jonka varaan laskea. Ja vaikka perheessä olisi poika, ei ole ollenkaan varmaa, että hänen vaimonsa suostuu apivanhempiensa ”palvelijaksi”. (Karisto 2011.)

Muutoksen tuulet puhaltavat myös Afrikassa. Kun Sakari Kainulaisen opiskelijaryhmä kysyi Swasimaassa vanhoilta ihmisiltä, mikä tuo iloa heidän elämäänsä, yleisin vastaus oli, että ei mikään. Kolme neljäsosaa oli sitä mieltä, että vanhoja arvostetaan, mutta lähes yhtä moni tunsii itsensä yksinäiseksi. Vanhempia kunnioittavan pinnan alla muhivat ikäsyrrjivät asenteet. Kainulainen antoi paljon puhuvan esimerkin maalta kaupunkiin muuttaneista nuorista, jotka olivat antaneet vanhempiensa valokuvat asuintalonsa ovenvartijoille ohjeistaen, että jos tämän näköiset ihmiset käyvät kyselemässä, heitä ei pidä päästää sisään. (Kainulainen 2010.)

Mutta tullaanpa takaisin Suomeen ja muihin moderneihin länsimaisiin yhteiskuntiin, missä sukupolvien yhteydet perustuvat vielä vähemmän perinteen voimaan. Esimerkiksi hoivasuhteet ovat alati ”neuvoteltavina” (Finch ja Mason 1993; Pyysiäinen 2003), ja neuvottelujen tuloksena syntyvä *sukupolvisopimus* on häilyvä ja voimassa vain toistaiseksi. Silti se voi olla myös raikkaampi ja reilumpi kuin vain perinteen ja velvollisuuden voimasta mekaanisesti ylläpidetty yhteys. Käsitykset siitä, että ennen vanhaan meilläkin vallitsivat lämpimät ihmissuhteet ja että muutos on kulkenut kaikessa huonompaan suuntaan, ovat historiallisesti harhaisia.

## Apua annetaan

Yksi kiinnostavimmista *Sukupolvien ketju* -tutkimuksessa saamistamme tuloksista kertoo katsomusten ja käyttäytymisen väljästä yhteydestä: Suomessa ja Pohjoismaissa sukupolvien välinen auttaminen on yleisempää (joskaan ei yhtä tiheää) kuin eteläeurooppalaisissa vahvan perheen maissa, vaikka niissä auttamista pidetään velvollisuutena paljon yleisemmin kuin meillä (Haavio-Mannila ym. 2009, 91; ks. myös Herlofson ja Hagestad 2012, 35–40). Tutkimuksen tulosten perusteella ei suomalaisia suuria ikäluokkiakaan voida pitää vain

itseään ajattelevana ahneena sukupolvena, jollaiseksi se on joskus leimattu. Selvä enemmistö suuriin ikäluokkiin kuuluvista on vähintään viikoittain yhteydessä lapsiinsa ja vanhempiinsa, ja käytännöllistä apua annetaan nimenomaan heille (Haavio-Mannila ym. 2009, 54–59). Taloudellinen apu taas virtaa yleensä nuoremman sukupolven suuntaan.

Epävirallista apua annetaan kaiken kaikkeaan selvästi yleisemmin kuin virallista apua (Blomgren ym. 2006). *Päijät-Hämeen hyvinvointibarometrin* mukaan joka viides aikuisikäinen auttaa tai hoitaa säännöllisesti jotakin iäkästä, sairasta tai vammaista henkilöä; heistä yli puolet päivittäin tai useita kertoja viikossa. Autettavat ovat useimmin omia vanhempia. Asenteellisia valmiuksia auttamiseen on myös niillä nuorilla, joilla ei nyt ole hoivatehtäviä kontollaan. Runsas kolmasosa auttajista katsoo, että apua olisi mahdollista tarvittaessa lisätäkin, joskin tämä tuntuu sitä mahdottomammalta, mitä iäkkäämpi auttaja itse on ja mitä intensiivisempää ja sitovampaa apua annetaan. (Haapola ym. 2009, 35–38.)

Sukupolvien välinen avunanto ei välttämättä ole niin ohutta ja uhanalaista kuin vanhoja aikoja haikailevassa kulttuurikritiikissä väitetään. Väestön vanhenemisen kasvattama hoivakuorma ei jää vastaisuudessa yksin julkisen sektorin kannettavaksi, niin kuin pelätään. Mutta ei sitä liioin voi vyöryttää yksin sukulaisille tai yleensä tarkemmin määrittelemättä jääville ”yhteisöille” (ks. Karisto 2010, 37–39), niin kuin ”implisiittistä familismia” (Leitner 2003) henkivässä nykykeskustelussa haluttaisiin. Liian helposti unohtuu esimerkiksi se, että kaikilla avun tarpeessa olevilla vanhoilla ihmisillä ei ole lapsia.

## Yhteydenpitoa koskevien odotusten epäsymmetrisyys

Sukupolvien yhteydet tarkoittavat paitsi hoivaa ja avunantoa sekä taloudellista tukea myös sosiaalista kans-

sakäymistä ja sen tuottamaa emotionaalista tukea ja tyydytystä. Tällainen yhteydenpito kytkeytyy ikään ja sukupolviasemaan eli siihen, mikä on oma paikka perhesukupolvien ketjussa. Vanhemmat haluavat yleensä tietää enemmän lastensa elämästä, ajatuksista ja tuntemuksista kuin nämä haluavat niistä kertoa ja enemmän kuin nämä ovat vanhempiensa elämästä kiinnostuneet.

Tämän taustalla on sekin, että (yhteiskunnalliset) sukupolvet ovat myös eräänlaisia ajan muutoksille alttiita elämäntyyliyhteisöjä. Toisinaan ne saatetaan määritelläkin ajalle ja elämänvaiheelle tyypillisen elämäntyylin, nykyisin erityisesti kulutustyylin, perusteella (Alanen 2001, 98; Scabini ja Marta 2006, 81). Sukupolvitietoisuus ja -samastuminen eivät enää perustu yksin samoina aikoina syntyneiden nuoruudessaan kohtaamiin suuriin yhteiskunnallisiin tapahtumiin niin kuin Karl Mannheimin (1952) klassisessa sukupolviteoriassa. Ne perustuvat myös pieniin, mutta silti tärkeiksi koettuihin sukupolvituntomerkkeihin: mitä elokuvia ja televisio-ohjelmia on katsottu, mitä kirjoja luettu, millaista musiikkia kuunneltu, millaisia vaatteita kannettu. Esimerkiksi suurilla ikäluokilla on ajateltu olevan juuri niille tyypillinen sukupolvihabitus, jota heidän nuoruudessaan kehkeytyneet kulutusyhteiskunta ja populaarikulttuuri muovasivat ja joka voi vaikuttaa vielä vanhetessakin (Gilleard ja Higgs 2005).

Ainakin nuoruudessaan jokaisella kohortilla on tarve luoda tyyliinsä tai tunnistaa itsensä ja erottautua toisista. Vanhemmat ovat viisaita, jos he eivät liiaksi tuputa omia näkemyksiään lapsilleen, sillä etenkin nuoruudessa makumieltymykset ovat korostuneen ”omia” – käytännössä omalle kohortille tyypillisiä – ja ehdottomasti vanhempien mausta poikkeavia. Nuoret elävät omassa maailmassaan, johon edes muutamaa vuotta vanhemmat tai nuoremmat eivät tahdo mahtua, saati sitten omat vanhemmat, jotka kuuluvat kokonaan toiseen yhteiskunnalliseen sukupolveen. Heille kerrotaan joskus kärkevästikin, kuinka ajasta jälkeen jääneitä heidän näkemyksensä, tapansa ja tyyliinsä ovat. Siitä ei parane loukkaantua, vaan

lapsia on osattava auttaa ja tukea puuttumatta liikaa heidän asioihinsa (ks. myös Timonen ja Arber 2012, 16).

Iän ja ylisukupolvisen yhteydenpidon suhde on U-käyrän muotoinen. Vastasyntyneellä yhteyden tarve on lähes rajaton, mutta lasten kasvaessa napanuora vanhempiin löystyy, ja nuoruudessa jonkinlainen irtiotto heistä on psykologinen välttämättömyys, oman itsenäistymisen edellytys. Itse jo keski-ikäistyneet vanhemmatkin saattavat huokaista helpotuksesta lasten muuttaessa pois kotoa. ”Pesän tyhjentyminen” ei ole heille yleensä mikään kriisi vaan luonnollinen elämäntapahtuma, jonka jälkeen kanssakäyminen saa uusia muotoja ja tapahtuu tasavertaisemmalta pohjalta (Halen 2007). Lastenlasten syntyminen tiivistää tavallisesti yhteydenpitoa, ja lasten avioerokin voi niin tehdä (Timonen ym. 2011).

Vanhetessa suku tulee tärkeämmäksi. Lars Tornstam (2005) on puhunut *gerotranssendsensista*, vanhuudessa tapahtuvasta elämänorientaation perinpohjaisesta muutoksesta. Sen yksi tyypillinen piirre on juuri voimistunut tunne kuulumisesta sukupolvien ketjuun. Kyse on suorastaan kosmisesta yhteydestä, sillä se sulkee sisäänsä paitsi elossa olevia myös jo kuolleita sukupolvia. Esimerkiksi *Ikihyvä Päijät-Häme* -tutkimuksen tietojen mukaan yhteenkuuluvuuden tunne edellisiin sukupolviin on selvässä yhteydessä ikään: mitä vanhempia ollaan, sitä voimakkaammin sitä tunnetaan.

Apu kulkee yleensä alaspäin, vanhemmalta sukupolvelta nuoremmille, mutta ikäännyttäessä auttamisen suuntakin voi kääntyä. Kun omien vanhempien havaitaan olevan avun tarpeessa, heiltä aikaisemmin saatu apu halutaan kenties ”maksaa takaisin”. Avunannon ja yhteydenpidon symmetrisointi saattaa kuitenkin olla myöhäistä, ja aika yleisesti vanhempien kuoltua koetaan, että yhteyttä olisi voinut pitää enemmänkin.

## Perheen vertikalisoituminen ja sukupolviketjujen piteneminen

Elämänkulkututkimuksen ydinajatuksia on se, että elämämme on *linkittynyt* toisten ihmisten elämiin (Giele ja Elder 1998; Elder ja Johnson 2003, 68–71). Jälkimodernille ajalle tyypillisen fragmentoitumisen (esim. Bauman 1995) myötä monet linkit ovat lyhentyneet tai muuttuneet muuten hauraammiksi. Esimerkiksi työpaikat vaihtuvat tiheästi, ja suhteet työtovereihin jäävät lyhytaikaisiksi. Linkit lapsiin ja lastenlapsiin sen sijaan ovat aikaisempaa pitkäaikaisempia. Perhe on *vertikalisoitunut*, lapsilla on todennäköisesti useampia elossa olevia isovanhempia kuin sisaruksia (Herlofson ja Hagestad 2011, 341). Tämäkin tekee sukupolvien yhteydestä ajankohtaisen asian.

Nykyisin on yleisintä kuulua kolmen peräkkäisen perhesukupolven ketjuun, mutta monilla ketju on sitäkin pitempi. Sitä on venyttänyt elinajan piteneminen, joskin toiseen suuntaan on viime aikoina vaikuttanut synnytyksiän nousu ja se, että perhesukupolvien vuosissa mitattu välimatka on sen myötä kasvanut. Se, miten pitkiin sukupolviketjuihin kuulutaan, riippuu myös omasta iästä. Pisimpiä ovat hyvin nuorten ja hyvin vanhojen henkilöiden ketjut.

Sukupolviketjujen pituudella ja niiden ilmeisellä pitenemisellä on oma merkityksensä. Jos aikaisemmin isovanhemmat olivat monille tuttuja vain vanhempien piirongin päällä pidettävistä valokuvista, nyt heihin voi olla vuosikymmenien henkilökohtainen kosketus. Entistä useammalla lapsella, nuorella ja vielä keski-ikäistävällä aikuisella on elossa olevia isovanhempia. Tai toisin päin: entistä useampi ehtii vanhetessaan nähdä lastenlastensa kasvavan aikuisiksi ja saa ehkä tuntumaa seuraavaankin sukupolveen. Koska lastenlapsia on aikaisempaa vähemmän, suhteet heihin voivat myös olla aikaisempaa henkilökohtaisempia.

Selvästikin on avautunut uusia mahdollisuuksia sukupolvien väliseen kanssakäymiseen, uutta tarvetta ja ti-

laa siihen (Timonen ja Arber 2012). Mahdollisuudet eivät kuitenkaan ole tasaisia, sillä yhteiskunnallinen eriarvoisuus säteilee isovanhemmuuteenkin. Elinajan odotteessa on suuria sosioekonomisia eroja (esim. Lahelma 2012, 41), ja jos laskettaisiin ”isovanhempana eletyn elinajan odotteita”, huomattaisiin että yhteiskunnan ylempiin kerroksiin kuuluvat ehtivät nauttia isovanhemmuudesta paljon pitempään kuin alempiin kerroksiin kuuluvat.

Tarpeeksi ei ole kiinnitetty huomiota myöskään siihen, kuinka sukupuolittunutta isovanhemmuus on tai millä tavoin se on sukupuolittunut. Aikaisemmin luultiin, että kyse on silkasta sukupuolierosta eli siitä, että isoäidit nyt vain pitävät yhteyttä lastenlapsiinsa tiiviimmin kuin isoisät, koska ovat sisäistäneet sitä koskevat rooliodotukset. Sitten huomattiin, että yhteydenpitoon vaikuttaa myös sukulinja: äidinpuoleisiin isovanhempiin ollaan enemmän yhteydessä kuin isänpuoleisiin. Tätä on tulkittu evoluutiopsykologisesti niin, että ”hoivahalukkuus” tai ”halukkuus investoida lapsenlapsen” on sitä suurempi, mitä varmempaa oma biologinen isovanhemmuus on (se on epävarmempaa isien kuin äitien tapauksessa, ja kaksinkertaisesti epävarmaa isänisien tapauksessa; Danielsbacka ym. 2011). Selitys eroihin voi kuitenkin olla myös se, että isänisien hoivahalukkuutta ei ehditä edes koetella, koska heillä on yhteistä elinaikaa lastenlasten kanssa todennäköisesti huomattavasti vähemmän kuin äidinäideillä (ks. Herlofson ja Hagestad 2011 ja 2012, 31). Sitä paitsi monet muutkin seikat vaikuttavat sukupolvien kanssakäymiseen (Danielsbacka ja Tanskanen 2012). Niitä ovat lapsen ikä, fyysinen välimatka, isovanhempien työssäkäynti ja terveys sekä heidän perheasemansa. Viimeksi mainittu suosii puolestaan miehiä: parisuhteessa elävät ovat enemmän tekemisissä lastenlastensa kanssa, ja vanhat miehet ovat naisia useammin parisuhteessa (Knudsen 2012).

Käsitykset isovanhemmuudesta heijastavat helposti sukupolven tai kahden takaista todellisuutta ja ovat syntyneet ennen muuta isoäitiyden näkökulmasta. Isoisät ovat jääneet usein tutkimustenkin tavoittamattomiin

(Ojala ja Pietilä 2010; Lumme-Sandt ja Pietilä 2012; Tarrant 2012). Kulttuurissa ja sukupuolten työnjaossa tapahtuneet muutokset heijastuvat kuitenkin myös isoisien elämään niin, että he ottavat entistä enemmän hoivatehtäviä kontolleen (Lumme-Sandt ja Pietilä 2012; Tarrant 2012). Oman tai lastensa avioerojen jälkeen miehet ovat kuitenkin heikoilla, heillä on suurempi riski kadottaa yhteys lastenlapsiinsa ja sulkeutua sukupolvien yhteyden ulkopuolelle (Timonen ja Doyle 2012, 160). Toisaalta isoiisiin kohdistuvissa rooliodotuksissa on väljyyttä, ja roolista voi tehdä paljon haluanansa kaltaisen (Ojala ja Pietilä 2010; Lumme-Sandt ja Pietilä 2012). Vaikka myös mummos on muuttunut ja modernisoitunut (Eräsääri 2003), poikkeamat perinteisestä mummon roolista pannaan herkemmin merkille. Esimerkiksi tutkimani Espanjassa asuvat suomalaiset eläkeläisnaiset saattoivat sarkastisesti nimittää itseään ”hulttiomummoiksi”, koska tiesivät poikkeavansa sosiaalisista odotuksista siinä, että he eivät talviaikaan olleet läsnä lastenlastensa elämässä (Karisto 2008, 315–319).

Isovanhemmuus on käymässä kaiken kaikkiaan aikaisempaa kirjavammaksi. Elinajan pidetessä vanhojen avioparien määrä kasvaa, mutta entistä enemmän on yksin asuvia, eronneita, uudelleen avioituneita, avoliitossa tai niin sanotussa LAT-suhteessa (*living apart together*) eläviä isoiisiä ja -äitejä (Koskimäki 2012), joiden huomiosta kilpailevat omien lastenlasten ohella muutkin nuoret (kumppaneiden) sukulaiset. Syntyy uudenlaisia isovanhemmuuden tyylejä, uudenlaista toimijuutta (Timonen ja Arber 2012, 7–8; Timonen ja Doyle 2012, 161).

## Isovanhempien ja lastenlasten yhteys

Isovanhemmuus kirjavoituu, mutta kun sukupolvilinkit pitenevät, ne kenties keskimäärin lujittuvatkin. Isovanhemmuus on vanhenemisen parhaita puolia, ja yhteydenpito lastenlasten kanssa on toisenlaista kuin lasten

kanssa. Monessa mummolassa on karkkipäivä aina, ja lastenlasten vanhetessakin suhteet heihin voivat olla vaipaita velvoitteista ja niistä jännitteistä, joita vanhempien ja heidän arvomaailmaansa vastaan mahdollisesti kapi-noivien lasten välillä on saattanut vallita. Ylisukupolvinen yhteys voi syntyä arvojenkin tasolla. Tunnetaan tapauksia, joissa veteraanisukupolveen kuuluvan poika kieltäytyy aseista isänsä iänikuisiin sotajuttuihin tympääntyneenä, mutta hänen poikansa taas ei piittaa pasifismista vaan innostuu papan sotakokemuksista ja menee upseerikouluun. Isovanhempien ja lastenlasten suhteet ovat monella muullakin tavalla keskimmäisen sukupolven kautta välit-tyneitä (esim. Timonen ja Doyle 2012, 159).

Eräässä tutkimuksessa havaitsimme, kuinka sukupol-vikonflikteja voi syntyä ruokapöydässäkin. Kasvissyöjäk-si ryhtyminen on vanhempien silmissä voinut olla miltei aseistakieltäytymiseen tai kirkosta eroamiseen verrattava teko (Massa ym. 2011, 20). Eivät isovanhemmatkaan nuorten elämänpoliittisia valintoja aina ymmärrä, mutta juuri ruokaan, kulutukseen ja ympäristöön liittyvissä kysymyksissä arvoyhteyden säikeitä heihin voi syntyä. Nykynuoriso ymmärtää elämänmuotomme ekologisen kestävämmyyden paremmin kuin heidän vanhempansa, jotka varttuivat sokean modernisoitumishuuman vuosikymmeninä. Isovanhempien sukupolvella taas on elämänhistoriallista kokemusta yksinkertaisemmasta elämänmuodosta ja niukkuudesta, joten voi olla, että *downshiftaamiselle* ja *degrowthille* löytyy tartuntapin-taa ja tukea pikemmin heidän kuin vanhempien su-kupolvimuistista. Lastenlasten vanhetessa voi heidän ja isovanhempien suhde ylipäätään muuttua kommu-nikoivammaksi, epämuodollisemmaksi ja vähemmän seremonialliseksi (ks. Myös Timonen ja Arber 2012, 11 ja 17).

Yksi vanhenemisen merkki on se, kun havahtuu huo-maamaan, että oma sukupolvi ei enää olekaan kulttuu-rin keskiössä. Lehtien lööpeissä on tuiki tuntemattomia suuruuksia, ja maailman meno alkaa tuntua vieraalta. Jenni Spännärin (2008) tutkimista maaseudulla asuvista

vanhoista ihmisistä ”nuoriso” – siis toinen yhteiskun-nallinen sukupolvi tai ikäpolvi – näytti harhapoluille eksyneeltä, puolipelottavalta vieraalta voimalta. Omat lastenlapset sen sijaan olivat läheisiä, ja heitä pidettiin viattomina sukupolvensa virheisiin. Heidän elämänsä seuraaminen voikin olla ikkuna uuteen yhteiskuntaan ja sen oudoiltakin tuntuviin ilmiöihin.

Lastenlapsille taas isovanhemmat voivat olla ikkuna entisiin aikoihin. Nuorten uteliaisuus edellisten sukupol-vien elämään ei olekaan olematonta. Näin olen päätellyt oppimispäiväkirjoista, joita pitämieni vanhenemisen tutkimuksen johdantokurssille osallistuneet opiskelijat – varmastikin valikoitunut joukko – ovat kirjoittaneet. Tehtävänanto ei ole koskenut isovanhemmuutta, mutta olipa kyseessä mikä tahansa asia, esimerkiksi otetaan omat isovanhemmat. Ihastellaan heidän aktiivisuuttaan ja sitä, kuinka hyvin he ovat ajassa kiinni; kerrotaan kuinka pappa matkailee ja mummo ”mesettää”. Tai ollaan huolissaan heidän pärjäämisestään ja kuvataan koskettavasti heidän kuihtumistaan.

## Sukupolvitajua tarvitaan

Niin sanottu vanhushuoltosuhde (65 vuotta täyttäneiden määrä suhteessa 15–64-vuotiaiden määrään) muuttuu Suomessa seuraavien kahden vuosikymmenen kuluessa enemmän kuin ehkä missään muualla. Tämän pelätään ajavan kansantalouden kurimukseen ja kärjistävän su-kupolvien suhteita. On väitetty, että sukupolvikonfliktit työntyvät luokkakonfliktien tilalle. Missään ne eivät kuitenkaan ole johtaneet samanlaiseen poliittiseen mo-bilisaatioon kuin luokkakonfliktit aikaisemmin. Aivan ilmeisesti perhesukupolvien suhteista kertyneet solidaa-risuuden kokemukset silottelevat myös yhteiskunnallis-ten sukupolvien suhteita. Puhutaan ”mummoefektistä” eli siitä, kuinka kokemukset omasta isoäidistä tai muista

ylisukupolvisista ihmissuhteista vaikuttavat asenteisiin yleisemminkin (Biggs ja Lowenstein 2011, 53).

Jos ei sukupolvien välisiä ristiriitoja pidä liioitella, ei niitä ja niiden mahdollisuutta pidä jääräpäisesti kiistääkään. Ajankohtainen, kestävyyskysymys on, kuinka reilusti ja oikeudenmukaisesti eri-ikäisiä tai eri sukupolviin kuuluvia kohdellaan esimerkiksi yhteiskuntapolitiikassa (ks. Rawls 1971, 284–293; Uusitalo 2002). Tingitäänkö pitkän ajan oikeudenmukaisuudesta lyhyen ajan tehokkuuden ja tuottavuuden hyväksi? Kulutetaanko kansallisvarallisuutta ja luonnonvaroja suruttomasti tulevien sukupolvien kustannuksella?

Julkisen talouden *kestävyysvajeesta* puhutaan paljon, mutta asiantuntija-arviot sen suuruudesta – eli siitä, paljonko veroja tulisi korottaa tai etuuksia leikata, jotta julkisen talouden alijäämä ei kasvaisi – vaihtelevat merkkillisen paljon. Suureksi paisunut vaje vaikuttaa joka tapauksessa sukupolvien suhteisiin. Jos kasvavat menot saadaan rahoitetuksi vain valtion velkaa lisäämällä, kaivetaan maata seuraavien sukupolvien jalkojen alta. Jos taas vaje lapioidaan umpeen esimerkiksi julkisia menoja ja etuuksia yhtäkkisesti leikkaamalla, eivät tämänkään toimenpiteen vaikutukset osu tasaisesti kaikkiin kohortteihin.

*Sukupolvitilinpito* on tutkimusmenetelmä, jolla arvioidaan eri kohorttien kohtelun oikeudenmukaisuutta yhteiskuntapolitiikassa, käytännössä maksettujen verojen sekä saatujen tulonsiirtojen ja julkisten palvelujen suhdetta. Reijo Vanne (2002a ja b) on arvioinut, että 1990-luvun lopussa sukupolvien välinen eriarvoisuus vähentyi Suomessa huomattavasti mutta on alkanut sen jälkeen kasvaa.

Sukupolvien suhteita on pohdittu myös teoreettisemmin. Simon Biggs ja Ariela Lowenstein (2011) ovat muotoilleet teoriaa ylisukupolvisista suhteista. Heidän avainkäsitettään *generational intelligence* ei ole aivan helppo suomentaa. Kyse on sukupolvitietoisuudesta, -älystä tai -tajusta sekä siihen perustuvasta refleksiivisestä toimintavalmiudesta, joka tähtää juuri kestävyyskysymykseen.

Kestävyys ei tässä tarkoita yksin kansantaloudellista vaan myös sosiaalista ja ekologista kestävyyttä sekä sitä, että sukupolvien suhteet ovat eettisestikin pitävällä pohjalla. Yhden sukupolven hyvinvointi ei saa toteutua toisen sukupolven kustannuksella, maailman tulee jäädä jälkeemme vähintään yhtä hyvässä kunnossa kuin siihen synnyimme.

Sukupolvien taju ei ole vain yksilöiden vaan myös kulttuurin ja yhteisöjen ominaisuus. Yhteiskuntapolitiikassa sen ilmentymänä voi pitää tulojen vertikaalista uudelleenjakoa, joka tasoittaa eri-ikäisten elinehtoja. Kohorttien tai sukupolvien välinen tulonjako ja uudelleenjakoa eivät ole yksinkertaista nollasummapieliä, jossa yhden saama on toiselta pois. Esimerkiksi vanhojen ihmisten elinolot riippuvat monin tavoin nuorista, joten sukupolviälykstä on vanhojenkin kannalta investoida myös lapsiin ja nuoriin. (Esping-Andersen ja Sarasa 2002, 11.)

Biggs ja Lowenstein (2011) eivät kiellä sukupolvien ja eri ikäryhmien suhteissa esiintyviä ristiriitoja ja ambivalenssia. He päinvastoin ajattelevat, että ensi askel sukupolvitajun syntymiseen on tietoisuus siitä, että eri-ikäisillä on oma elämä, omia kiinnostuksen kohteita ja omia prioriteetteja. Mutta jos on luonnollista, että pieni lapsi tarkastelee maailmaa vain omasta näkökulmastaan, luonnotonta on se, että hän vielä vanhempanakin tuijottaa vain omaan napaansa (Biggs ja Lowenstein 2011, 30–31). Ajatus siitä, että oman (oman ikäisten, oman sukupolven) edun tavoittelu vie yleisestikin parhaaseen lopputulokseen, on sukupolvitajua koskevan teorian näkökulmasta perin lapsellinen ajatus.

Sukupolviälyä tai -tajuja on siis se, että asioita osataan tarkastella muistakin kuin omalle ikäryhmälle tyypillisten tavoitteiden, omien välittömien hyötyjen tai halujen perspektiivistä. Tunnistetaan toisten sukupolvien olemassaolo ja ymmärretään, että niilläkin on oikeutettuja intressejä. Seuraava askel sukupolviälykkään yhteiskunnan rakentamisessa on se, että asenteet muuttuvat teoiksi, jolloin syntyy ”neuvoteltua ja kestävä”

sukupolvien välistä yhteyttä (Biggs ja Lowenstein 2011, 14–16). Kuvaus sukupolvitajun kehkeytymisestä muistuttaa hieman Charles Taylorin (1994) ajatuksia siitä, kuinka erilaisuuden tunnistamisesta voi seurata niiden tunnustaminen tai Zygmunt Baumanin (1997) visiota siitä, että erilaisuuden sietämisessä on suvaitsevaisuuden siemen ja siinä taas solidaarisuuden mahdollisuus.

## Ikäimperialismin uhka

Sukupolvitajulle tuhoisaa ei ole yksin avoin konflikti sukupolvien välillä vaan myös piilevä *ikäimperialismi*, jossa yhden ikäisten tai yhden sukupolven tavoitteista ja prioriteeteista yritetään tehdä yleisiä (Biggs 2004, 103; Biggs ja Lowenstein 2011, 46). Tässä salakavalassa kamppailussa vanhat ihmiset eivät ole vahvoilla. Traditionaalisen yhteiskunnan ikäjärjestys, jossa heidän näkökulmansa laajennettiin yleiseksi, tuntuu nykyisin perin vieraalta. Enää ei marssita vanhojen pillin tahdissa eikä ajatella, että asioiden kuuluu olla niin kuin ne ”aina ovat olleet”. Vallitseva mentaliteetti ylistää pikemminkin nuoruutta ja pitää uutta aina vanhaa parempana. Tavalla jos toisellakin yritetään käydä itseä nuoremasta, vielä vanhanakin ollaan touhukkaita. Vanhuudesta vaietaan ja sitä väistellään esimerkiksi kielellisesti: vanhuudesta, vanhoista ja vanhuksista ei puhuta, ei ainakaan näitä sanoja käyttäen.

Aktiivisen vanhenemisen kuvan yleistäminen on toisaalta tervetullutta. Se on vastapainoa väestön vanhenemisen *taakatulkinnalle* (Karisto 2008, 14), jossa ikärakenteen muutosta pidetään vain suurena yhteiskunnallisena onnettomuutena ja vanhat ihmiset syyllistetään siitä, että heitä on niin paljon ja että he ovat muille raskaita. Aktiivisen vanhenemisen ideaali muistuttaa siitä, että vanhat ihmiset ovat myös voimavara, joka saa paljon hyvää aikaan.

Toisaalta ”hyvälle vanhenemiselle” annetut aktiivisuuspainotteiset tulkinnat kertovat siitä, kuinka hegemonisessa asemassa työyhteiskunnan arvot ja työikäisten prioriteetit ovat jopa vanhuutta koskevassa ajattelussa. Gerontologinen aktiivisuusteoria ei syrjäyttänyt kilpailijaansa irtaantumisteoriaa siksi, että se kertoisi paljon pätevämmin siitä, millaisia vanhat ihmiset ovat, vaan siksi, että se tiivistää ajalle tyypilliset odotukset siitä, millaisia vanhojen ihmisten tulisi olla. Vielä paljaammin työikäisten elämäneetosta henkii *tuottavan ikääntymisen* ajankohtainen iskusana (ks. Morrow-Howell ym. 2001; Estes ym. 2003; Leinonen 2007), joka tekee hyödystä ja hyödyllisyydestä hyvän vanhenemisen keskeisen tunnusmerkin. Ikävä kyllä se sisältää samalla syrjinnän siemenen niitä kohtaan, joista ei enää ole hyötyä.

Eräänlaista *ikäimperialismia* on myös sille näennäisesti vastakkainen *yhdenikäisyyden kulttuuriksi* (ks. esim. Nikander 1999) kutsuttu virtaus: ajatellaan, että iällä ei ole mitään väliä. Epäilemättä ihmiset ovatkin nykyisin aikaisempaa vapaampia määrittelemään oman ikäidentiteettinsä. Yhteiskunnallinen ikäjärjestys ei ole enää niin tiukka eikä elämäntietäminen niin lineaarista, institutionalisoitua ja ennustettavaa kuin se ennen oli. Eri ikien – kronologisen iän, biologisen iän, kokemuksellisen iän ja sosiaalisen iän – yhteydet ovat höltyneet, mikä on antanut vapauksia oman ikäidentiteetin määrittelyyn. Iättömyyden ja yhdenikäisyyden kriteerit ovat kuitenkin paljolti peräisin nuoruudesta, eivät vahingossakaan vanhuudesta. Kuvitelma siitä, että iällä ei ole väliä vaan että jokaisessa iässä voimme omilla valinnoillamme tehdä elämästämme halutun kaltaisen, on pään pistämistä pensaaseen. Ikä ei ole vain asenne, eikä vanhuus vain sitä, millaisia merkityksiä sille annamme. Kehoa muokkaamalla, erilaisten ikääntymistä vastustavan teollisuuden (*anti-ageing industry*) tuotteiden avulla, vanhenemisen ensimerkit voidaan kenties maskeerata piiloon, mutta pitemmän päälle iättömyyden illuusio on – juuri sitä: illuusio.

## Sukupolvien paikat

Sukupolvitajua ja sen esteitä voi lähestyä vaikkapa tiloista ja paikoista käsin. Elämme ikäsegregoituneessa yhteiskunnassa, jossa eri-ikäisillä on omat kuvionsa, omat harrastuksensa ja omat kiinnostuksen kohteensa. Eri sukupolviin kuuluvien spatiaalinen käyttäytyminenkin on erilaista. Eri-ikäisillä on omat tilansa tai paikkansa sekä erilaiset tiloille antamansa merkitykset. *Sukupolvien maantiede* on uusi kiinnostava tutkimussuuntaus, joka tarkastelee sukupolvien yhteyden tilallisia ilmentymiä (Semi 2010).

Etenkin kaupunkiympäristölle tyypillinen ikäsegregaatio voi estää sukupolvitajun kehkeytymisen, tai sitä voi pitää osoituksena sukupolviällyn vähäisyydestä. Ikää ei ole ajateltu tarpeeksi silloin, kun on suunniteltu tilankäyttöä ja toimintojen sijoitusta. Esimerkiksi vähittäiskaupan kehitys on kulkenut kaupungeissa vastoin sitä, miten sen olisi kuulunut kulkea, jos olisi mietitty ikävaikutuksia ja väestön ikärakennemuutoksia. Iäkäiden ihmisten määrä kasvaa kohisten, ja yleisesti hyväksyttyjen tavoitteiden mukaisesti heidän tulisi saada asua omassa kodissaan. Se ei ole kuitenkaan helppoa, jos kahvipakettia on lähdeittä hakemaan kehäteiden varsilta, jonne kaupat ovat karanneet. Kaupan logistiikka ei tue hyvän arkielämän logiikkaa, se päinvastoin tuottaa epäekologisenä pidettyä kaupunkiasutuksen hajoamista ja epäeurooppalaisen autokaupungin syntyä, jota kukaan ei sano kannattavansa, mutta joka vain tulee (Karisto 2010, 123–125).

Ikäajattelua ja sukupolvitajua tarvitaan myös kaupunkilähiöiden perusrakennuksessa, joka on ajankohtainen asia. Lähiöt rakennettiin aikoinaan nuorten lapsiperheiden ja työssä käyvien tarpeisiin. Silloin ei eläkeikäisiä ajateltu, eikä heitä lähiöissä juuri asunutkaan. Lähiöiden ikääntyessä ovat kuitenkin myös niiden asukkaat ikääntyneet niin, että nykyisin eläkeläiset ja muut työelämän ulkopuolella olevat saattavat olla asukkaiden enemmistönä (Seppänen ym. 2012, 18). Eläkkeellä olevat ovat työikäisiä

riippuvaisempia lähiympäristöstään, joten erityisesti heidän – samoin kuin lasten ja nuorten – ympäristökokeimuksia pitäisi kuunnella ja kunnioittaa. Suunnitelmien ja toimenpiteiden ikävaikutuksia pitäisi arvioida ympäristövaikutusten ja sosiaalisten vaikutusten ohella.

Hyvän kaupunkitilan yksi tunnusmerkki on se, että se puhuttelee ja palvelee eri-ikäisiä. Sukupolviälykstä suunnittelua olisi satsata tiloihin ja toiminta-areenoihin, jotka ovat eri-ikäisten käytettävissä ja mahdollistavat heidän kohtaamisensa. Onkin kokeiluja, joissa sukupolvien





välistä vuorovaikutusta on koetettu edistää esimerkiksi tuomalla vanhusten palveluasuminen ja lasten päivähoito lähelle toisiaan (Ukkonen-Mikkola 2011; Vuorinen 2012).

## Leppoisuuden lisääntyminen?

Kulttuurigerontologi Stephen Katzin (2005, 121–139) käsite *busy bodies* muistuttaa meitä siitä, kuinka vauhti on tarttunut vanhoihinkin. Iäkkään ihmisenkin kuuluu nykyisin olla liikunnallinen ja kiireinen; kalenterin tulee olla täpötäysi eikä uupumusta saa näyttää. Eläkeläisten ”kiire” on tosin useammin itse valittua eikä siihen liity samanlaista pakkotahtisuutta ja stressiä kuin työikäisillä (Vuorinen 2009, 121–122).

Yksi ikärakenteen muutoksen myönteinen vaikutus voisi kuitenkin olla se, että leppoisan elämäntyylin arvostus lisääntyy. Esimoderni yhteiskunta oli hidas, moderni yhteiskunta oli nopea ja jälkimoderni yhteiskunta on molempia. Kaupunki-ihminen on oppinut sietämään virikkeiden moninaisuutta ja jopa nauttimaan nopeudesta. Mutta mitä kiihkeämmäksi elämä menee, sitä tärkeämpää on päästä ainakin ajoittain eroon hektisyydestä ja ”hetken tyranniasta” (Eriksen 2003). Kiivastahtinen, nopeutta ja tehokkuutta ylistävä elämänmalli onkin saanut kilpailijan hitaampaa ja leppoisampaa elämää arvostavasta elämäntyylistä (esim. Honoré 2008; Kopomaa 2008). Esimerkiksi syöminen voi olla nopeaa hotkimista, *fast foodia*, mutta myös paneutuvaa ja sosiaalista syömistä, *slow foodia*.

Ylisukupolvinen yhteydenpito voi olla kaivattua vastapainoa kvartaalitalouden aikaansaamalle hektisyydelle, aikahorisonttien lyhentymiselle ja ajantajun kaventumiselle. Sukupolvien yhteys kiinnittyy yksittäisen ihmisen elämässä kymmenien ja jopa satojen vuosien aikajanaan, ehtiähän esimerkiksi vuonna 1960 syntynyt olla elämänsä aikana yhteydessä sukulaisiin, joiden elä-

mä osuu suurin piirtein aikavälille 1880–2140. Hyvä on ottaa kiinni hetkestä, mutta myös historiasta.

## Ikää on ajateltava uudelleen

Ikä on aika automaattisesti esillä silloin, kun väestön ikärakenne muuttuu. Se itsessään vaatii kuitenkin myös uudelleenajattelua. Ikä ei ole yksi poikkileikkaus vaan pikemmin jotakin kumulatiivista ja kerroksellista. Vanhanakin ihminen kantaa myös nuorempia minuuksiaan sisällään, ja hänet olisi osattava kohdata elämäkerrallisenä olentona.

Vähitellen, vaikkakaan ei ilman vastustusta ja vastaiskuja, olemme oppineet sietämään ja suvaitsemaan ympärillämme näkyvää erilaisuutta, ehkä jopa nauttimaan siitä. Aivan sama on mahdollista myös ajansuuntaisen erilaisuuden suhteen. Moniarvoisuutta ja inhimillistä rikkautta on sekin, että ympärillämme on erilaisia ajallisia kerrostumia, eri sukupolviin kuuluvia ihmisiä ja jo kuolleiden sukupolvien jättämiä jälkiä.

Eri-ikäisistä ihmisistä koostuvana instituutiona perhe on vastapunnus ikäsegregaatiolle. Sosiaaliset verkostomme ylittävät sentään ikärajoja todennäköisemmin kuin sosiaaliluokkien rajoja. Ikä itsessään on erikoinen elämän rakenteistaja, sillä se muuttuu koko ajan. Toisin kuin sosiaalisen aseman ja sukupuolen suhteen, iän suhteen ihmiset ovat äärimmäisen liikkuvia. Koska nykyisin eletään pitkään, ihmisille kertyy henkilökohtaista kokemusta kaikista elämänvaiheista: lapsuudesta, nuoruudesta, keski-ikästä, varhaisvanhuudesta ja vanhuudesta. Useimmat saavat kokemusta myös eri sukupolviasemista: he ovat ensin lapsia, sitten vanhempia ja isovanhempia. Toivoa sopii, että iän kerroksellisuus ja ikäliikkuvuus tuottavat myös henkistä liikkuvuutta, kykyä asettua eri sukupolviin kuuluvien ja toisenikäisten asemaan. Tuollainen kyky – sukupolvitaju – voi kasvaa, kunhan muistaa, että jo huomenna on itsekin toisenikäinen.

## Lähteet

- Alanen Leena. Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohteena. Julkaisussa: Sankari Anne, Jyrkämä Jyrki, toim. Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 2001: 97–115.
- Allardt Erik. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY, 1976.
- Bauman Zygmunt. Life in fragments. Essays on postmodern morality. Oxford: Blackwell, 1995.
- Bauman Zygmunt. Postmodernity and its discontents. Cambridge: Polity Press, 1997.
- Biggs Simon. New ageism, age imperialism, personal experience and ageing policy. Julkaisussa: Daatland Svein Olav, Biggs Simon, toim. Ageing and diversity. Multiple pathways and cultural migrations. Bristol: Policy Press, 2004: 79–94.
- Biggs Simon, Lowenstein Ariela. Generational intelligence. A critical approach to age relations. London: Routledge, 2011.
- Blomgren Jenni, Martikainen Pekka, Martelin Tuija, Koskinen Seppo. Ikääntyneiden saama epävirallinen ja virallinen apu Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 2006; 71 (2): 167–178.
- Danielsbacka Mirkka, Tanskanen Antti, Jokela Markus, Rotkirch Anna. Grandparental child care in Europe. Evidence for preferential investment in more certain kin. Evolutionary Psychology 2011; 9 (1): 3–24.
- Danielsbacka Mirkka, Tanskanen Antti O. Adolescent grandchildren's perceptions of grandparents' involvement in UK. An interpretation from life course and evolutionary theory perspective. European Journal of Ageing 2012; 9. Saatavissa: <<http://dx.doi.org/10.1007/s10433-012-0240-x>>.
- Elder Glen H Jr, Kirkpatrick Johnson Monica. The life course and aging. Challenges, lessons and new directions. Julkaisussa: Settersten Richard A Jr, toim. Invitation to the life course. Toward new understanding of later life. Amityville, NY: Baywood, 2003: 49–81.
- Eriksen Thomas Hylland. Hetken tyrannia. Helsinki: Johnny Kniga, 2003.
- Eräsaari Leena. Moderni mummo. Gerontologia 2003; 17 (1): 10–24.
- Esping-Andersen Gösta, Sarasa Sebastian. The generational conflict reconsidered. Journal of European Social Policy 2002; 12 (1): 5–21.
- Estes Carroll L, Biggs Simon, Phillipson Chris. Social theory, social policy and ageing. A critical introduction. Buckingham: Open University Press, 2003.
- Finch Janet, Mason Jennifer. Negotiating family responsibilities. London: Routledge, 1993.
- Fromm Erich. To have or to be? London: Abacus, 1979.
- Giele Janet Z, Elder Glen H Jr. Methods of life course research. Qualitative and quantitative approaches. Thousand Oaks, CA: Sage, 1998.
- Gilleard Chris, Higgs Paul. Contexts of ageing class, cohort and community. Cambridge: Polity Press, 2005.
- Haapola Ilkka, Karisto Antti, Kuusinen-James Kirsi. Hyvinvoinnin ja palvelujen muutossuunnat. Päijät-Hämeen hyvinvointibarometrin 2008 tuloksia. Lahti: Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso, Verson julkaisuja 4, 2009.
- Haapola Ilkka, Karisto Antti, Seppänen Marjaana. Köyhyys ja sen heijastumat hyvinvointiin. Seurantatutkimus ikääntyvistä päijät-hämäläisistä. Julkaisussa: Forssén Katja, Roivainen Irene, Ylinen Satu, Heinonen Jari, toim. Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Kuopio: UNIPress, 2012: 275–300.
- Haavio-Mannila Elina, Majamaa Karoliina, Tanskanen Antti ym. Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107, 2009.
- Halen Katri. Tyhjä pesä? Vanhemmuuden ja kodin sidokset lasten kotoalähdön jälkeen. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto 2007. Saatavissa: <<http://hdl.handle.net/10138/10545>>.
- Herlofson Katharina, Hagestad Gunhild O. Challenges in moving from macro to micro. Population and family structures in ageing societies. Demographic Research 2011; 25 (10): 337–370.
- Herlofson Katharina, Hagestad Gunhild O. Transformations in the role of grandparents across welfare states. Julkaisussa: Arber Sara, Timonen Virpi, toim. Contemporary grandparenting. Changing family relationships in global contexts. Bristol: Policy Press, 2012: 27–49.

Honoré Carl. Slow. Elä hitaammin. Helsinki: Bazar, 2008.

Kainulainen Sakari. Vanhusten elämänlaatu Swasimaan maaseudulla. Sosiaalipolitiikan päivät, Helsinki, 21.–22.10.2010.

Karisto Antti. Maakuntasarjan hyvinvointivertailuja. Julkaisussa: Alapuro Risto, Arminen Ilkka, toim. Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 217–231.

Karisto Antti. Satumaa? Suomalaiseläkeläiset Espanjan Aurinkorannikolla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008.

Karisto Antti. Yksi piano vai kymmenen lehmää. Kirjoituksia arjen ilmiöistä. Helsinki: Gaudeamus, 2008.

Karisto Antti. Miten kiinalaisvanhuksille vielä käy? Gerontologia 2011; 25 (4): 262–264.

Katz Stephen. Cultural aging. Life course, lifestyle and senior worlds. Peterborough, ON: Broadview Press, 2005.

Kautto Mikko, Metso Laura. Sosiaalinen kestävyys – uusi poliittinen horisontti. Yhteiskuntapolitiikka 2008; 73 (4): 411–420.

Knudsen Knud. European grandparent' solicitude. Why older men can be relatively good grandfathers. Acta Sociologica 2012; 55 (3): 231–250.

Kohli Martin, Künemund Harald, Lüdicke Jörg. Family structure, proximity and contact. Chapter 4.1 of the SHARE First Results Book. Florence: European University Institute, 2005. Saatavissa: <<http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Kohli/FamilyStructure.pdf>>. Viitattu 15.5.2012.

Kopomaa Timo. Leppoistamisen tekniikat. Helsinki: Like, 2008.

Koskimäki Tiina. Perhemuotojen moninaisuus ikääntyvillä [tekeillä oleva tutkimus], 2012.

Lahelma Eero. Eriarvoisuus vanhuudessa ja terveydessä. Julkaisussa: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim ja Suomen Akatemia. Kohti parempaa vanhuutta. Konsensuskokous 2012. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim ja Suomen Akatemia, 2012: 34–43.

Leinonen Anu. Tuottava ikääntyminen. Käsitteistä ja käyttömahdollisuuksista. Yhteiskuntapolitiikka 2007; 72 (3): 295–308.

Leitner Sigrid. Varieties of familism. European Societies 2003; 5 (4): 353–375.

Lumme-Sandt Kirsi, Pietilä Ilkka. Muuttuva isoisyyys ja sukupolvien väliset suhteet [julkaisematon], 2012.

Mannheim Karl. The problem of generation. Julkaisussa: Mannheim Karl. Essays on the sociology of knowledge. London: Routledge and Kegan Paul, 1952: 276–322.

Massa Ilmo, Karisto Antti, Lillunen Anu. The discourses on food and eating in Finland. A study based on Finnish students' environmental biographies. Helsinki: Helsinki University, Environmentalica Fennica 30, 2011: 1–34.

Morrow-Howell Nancy, Hinterlong James, Sherraden Michael, toim. Productive aging. concepts and challenges. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2001.

Nikander Pirjo. Elämäntaakasta elämäntulkuun. Iän muuttuva merkitysmaailma. Julkaisussa: Kangas Ilkka, Nikander Pirjo, toim. Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus, 1999: 27–45.

Ojala Hanna, Pietilä Ilkka. Sosiaaligerontologian näkökulmia sukupuolistuneeseen vanhenemiseen. Gerontologia 2010; 24 (4): 335–344.

Pyysiäinen Jaana. Neuvottelut ja liikkumavara iäkkään vanhemman hoitamisessa. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2003.

Rawls John. A theory of justice. Oxford: Oxford University Press, 1971.

Scabini Eugenia, Marta Elena. Changing intergenerational relationship. European Review 2006; 14 (1): 81–98.

Semi Jussi. Sisäiset sijainnit: tutkimus sukupolvien paikkakokemuksista. Joensuu: Joensuun yliopisto, 2010.

Seppänen Marjaana, Haapola Ilkka, Puolakka Kalle, Tiilikainen Elisa. Takaisin Liipolaan. Lähiö fyysisenä ja sosiaalisena asuinympäristönä. Helsinki: Ympäristöministeriö, Ympäristöministeriön raportteja 14, 2012.

Spännäri Jenni. ”Rukous on perintöä suvusta sukuun”. Ikääntyneet ja uskonto vuosituhannen vaihteen Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto, Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 113, 2008.

Tarrant Anna. Grandfathering: the construction of new identities and masculinities. Julkaisussa: Arber Sara, Timonen Virpi, toim. Contemporary grandparenting. Changing family relationships in global contexts. Bristol: Policy Press, 2012: 181–202.

Taylor Charles. Multiculturalism. Examining itics of recognition. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994.

Timonen Virpi, Arber Sara. A new look at grandparenting. Julkaisussa: Arber Sara, Timonen Virpi, toim. Contemporary grandparenting. Changing family relationships in global contexts. Bristol: Policy Press, 2012: 1–24.

Timonen Virpi, Doyle Martha. Grandparental agency after adult children's divorce. Julkaisussa: Arber Sara, Timonen Virpi, toim. Contemporary grandparenting. Changing family relationships in global contexts. Bristol: Policy Press, 2012: 159–180.

Timonen Virpi, Doyle Martha, O'Dwyer Ciara, "He really leant on me a lot". Parents' perspectives on the provision of support to divorced and separated adult children in Ireland. Journal of Family Issues 2011; 32 (12): 1622–1648.

Tobio Constanza. Change and reciprocity in intergenerational relationships. The discourse of Spanish working mothers. Julkaisussa: Véron Jacques, Pennec Sophie, Légaré Jacques, toim. Ages, generations and the social contract. The demographic challenges facing the welfare state. Dordrecht: Springer, 2007: 191–207.

Tornstam Lars. Gerotranscendence. A developmental theory of positive aging. New York, NY: Springer, 2005.

Ukkonen-Mikkola Tuulikki. Sukupolvien kohtaamisia lasten ja vanhusten yhteisessä palvelukeskuksessa. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1596, 2011.

Uusitalo Hannu. Sukupolvien välinen oikeudenmukainen tulonjako ja eläkepolitiikka. Yheiskuntapolitiikka 2002; 67 (1): 38–43.

Vanne Reijo. Sukupolvitilinpito ja suuret ikäluokat. Hyvinvointikatsaus 2002a (1): 59–64.

Vanne Reijo. The Finnish generational account revisited. Helsinki: Central Pension Security Institute, Working Papers 1, 2002b.

Vuorinen Johanna. Ikäpolvien kanssakäyminen hoivakodissa. Ikääntyneiden toimijuus lasten kanssa. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2012.

Vuorinen Leena. Ikääntyminen maalaiskylässä. Lahti: Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso, Verson julkaisuja 3, 2009.

Kirsi Salonen

## **Mielen ja luonnon yhteyksiä – eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma**

### **Pirstaloitunut maailmankuva**

Ihmiskunta on elänyt 1900-luvulle asti sukupolvesta toiseen siinä varmuudessa, että oman sukupolven jälkeen tulee uusi sukupolvi; omat lapset ja lapsenlapset tulevat jatkamaan elämää maapallolla kuten mekin. Tällaista varmuutta ei enää ole, ja tästä syntyvän psykologisen epävarmuuden kanssa meidän sukupolvemme elää. Tarvitsemme siis kipeästi uusia keinoja taata elämän jatkumisen mahdollisuudet maapallolla. Tämä edellyttää, että kykenemme tunnistamaan ympäristöjemme hyvinvointia ja pahoinvointia tuottavat ominaisuudet. Silloin voimme tehdä valintoja, jotka lisäävät sekä omaa hyvinvointiamme että maapallon ”hyvinvointia”. (Sanan käytöstä luontoyhteyksissä ks. Risto Willamon kirjoitus.)

Eko- ja ympäristöpsykologia tarjoaa kaivatun sillan ympäristö- ja hyvinvointitiedon ja käyttäytymisen välille. Tietoa on paljon, mutta ihmisen käyttäytyminen on usein jopa päinvastaista tiedon sisällön kanssa. Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma on toistaiseksi pitkälti hyödyntämätön voimavara globaaleissa ympäristöongelmissa, sosiaali- ja terveydenhuoltoalan käytännöissä sekä asuinympäristöjen suunnittelussa. Vaikka viher- ja luontoympäristöjen vaikutukset hyvinvointiin ja terveyteen on nostettu terveyden edistämistyön erääksi 2000-luvun haasteeksi sekä ulkomailla että Suomessa (Jackson 2003; Korpela 2007), eivät suunnitelmat ole tuottaneet käytännössä suuriakaan muutoksia.

Vaikuttaa myös siltä, että sosiaali- ja terveydenhuollossa, aluesuunnittelussa, ympäristönsuojelussa ja kasvatuksessa keho, mieltä ja ympäristöä käsitellään edelleen toisistaan erillisinä asioina. Psykologiassa myös mieli on pilkottu osiin. Psykologian historiassa kognitiivinen psykologia julisti pyrkivänsä tutkimaan tiedonkäsittelytapauksia mahdollisimman puhtaina, ilman emootioita eli tunteita. Vaikka nykyisissä laajoissa tutkimuksissa on havaittu, että tiedollisiin prosesseihin liittyy aina affektioita (tiedostamaton tunne) ja emootioita ja vaikka ihmisestä puhutaan psykofyysisenä kokonaisuutena, elää pilkottu ihmiskäsitys sitkeästi.

Tässä artikkelissa pyrin löytämään psykologisia polkuja pirstaloituneesta maailmankuvasta ja ihmiskäsityksestä kohti holistisempaa hyvinvointikäsitystä. Polun varrella tarkastelen luontoympäristön yhteyksiä hyvinvointiin sekä luonto- ja ympäristönsuojeluinterventioita.

### **Mitä eko- ja ympäristöpsykologia ovat?**

*Ympäristöpsykologia* tuottaa tietoa ihmisen ja fyysisen ympäristön – niin rakennetun kuin luontoympäristönkin – psykologisista vaikutuksista. Ympäristöpsykologian alan tutkimukset osoittavat, että ympäristö ja

sen laatu vaikuttavat mielenterveyteen ja psyykkiseen hyvinvointiin.

*Ekopsykologia* taas on arvopohjainen suuntaus, jossa niin sanotut tasapainon arvot on asetettu keskiöön ja jossa samalla suhtaudutaan kriittisesti tehokkuuden arvoihin. Ekopsykologisesta näkökulmasta ihminen–luonto-suhteen uudelleen hahmottaminen ja syventäminen on tärkeää. Samalla tulee tunnistaa yhteydet psyyken, terapiasisältöjen ja ympäristönsuojelun välillä. Ihmisten piittaamaton ja väkivaltainen suhde luontoon tarvitsee muutoksen. Ihminen–luonto-suhteen psykohistoriallinen tuntemus auttaa tämän muutoksen aikaansaamisessa.

## Holistinen ihmiskäsitys

Vaikka eko- ja ympäristöpsykologia eroavat toisistaan erityisesti arvokriittisyyden näkökulmasta, on niissä myös paljon yhdenmukaisuutta. Molemmissa näkemyksissä holistinen ihmiskäsitys ja sen yhdistäminen kaikkeen inhimilliseen toimintaan on tärkeää. Filosofian tohtori ja psykologi Lauri Rauhalan (1989) holistisessa ihmiskäsityksessä on näkemyksiä, joita voi löytää sekä ekopsykologiasta että ympäristöpsykologiasta.

Rauhala (1989) on todennut, että ihmisen olemassaolo todentuu kolmessa perusmuodossa: kehollisuutena, tajunnallisuutena ja suhteena todellisuuteen. Nämä perusmuodot muodostavat yhden kokonaisuuden. Jokainen muoto on yhtä tärkeä: mikään ei ole toisen syy tai seuraus, vaan kaikki edellyttävät toisensa ollakseen olemassa. Kolmen perusmuodon tasapainosta määräytyy ihmisen hyvinvointi.

Ihmisen suhdetta ympäristöön Rauhala pitää tärkeänä, koska kehollisuus ja tajunta edellyttävät ympäristöä. Ihminen tulee olemassa olevaksi ympäristönsä ehdoilla. Se, mitä on ympäristössä, on tavalla tai toisella myös kehossa ja mielessä, ja kääntäen kaikki ympäristön muutokset ovat puuttumista ihmisen orgaanis-tajunnallisen olemassaolon ehtoihin. (Rauhala 1989.)

*Gestalt- eli hahmoterapiasuuntauksella* on yhtymäkohtia eko- ja ympäristöpsykologiaan. Gestalt-terapia perustuu myös holistisuuteen, ja samoin kuin ympäristöpsykologiassa Gestalt-terapiassa tärkeimpiä taustateorioita on psykologi Kurt Lewinin (1964) kenttäteoria. Kenttäajatteluun kuuluu käsitys elävästä, liikkuvasta, muuttuvasta ja energeettisestä vuorovaikutuksesta ajassa. Kenttä on kokonaisuus, ja sen vastakkaisetkin osat täydentävät toisiaan, ja jokainen osa on koko kentän muutostapahtumien vaikutuksen alaisena. Kenttäteoriassa ei ole koko kentästä erillistä tai irrallista toimintaa (Arnold 1998). Käyttäytymisen ymmärrys lähtee siitä oivalluksesta, että objektiivisesta ympäristöstä tulee aina subjektiivisesti koettu elämän kenttä (*life space*). Lewin toi esille sisäisen, koetun ja ulkoisen ympäristön välisen jännitteen. Jokaisen yksilön elämäkenttään muodostuu omanlaisiaan voimakenttiä ja jännitteitä yksilön ja ympäristön välille. Prosessi on jatkuva, vivahteikkaasti muuntuva ja ainutkertaisesti rakentuva. (Aura ym. 1997.)

Holistisuuden vastakohtia ovat mekaanisuus ja dikotomia. Mekanistisen maailmankuvan omaksuneet pyrkivät selittämään myös luonnon ja ihmisen toimintaa mekaanisten lainalaisuuksien avulla. Lewin (1964) korosti, että psykologiassa tapa ryhmittää tapahtumat ja asiat dikotomisesti ei mahdollista huomion kohdistumista jatkuvaan muutokseen. Holistiseen tiedostamiseen kuuluu aina kokonaisuuden oivaltaminen. Jokainen kontakti on kokonaisuuden tiedostamista, toiminnan ja tunnetilan yhteistyötä vegetatiivisen, aisti- ja liikejärjestelmän kautta. On siis merkityksetöntä määritellä hengittäjää ilman hengitettävää ilmaa (Arnold 1998). Psykologiassa keskitytään yleensä pelkästään hengittäjään, mutta eko- ja ympäristöpsykologiassa myös hengitettävä ilma on oleellinen.



### Ympäristöpsykologisen tutkimuksen tuloksia

Luontokokemuksen myönteistä vaikutusta ihmiseen kutsutaan *elpymiseksi*. Yhtäältä puhutaan tarkkaavuuden elpymisestä. Tämä tarkoittaa sitä, että henkilö palautuu uupumuksesta tarkkaavuutta vaativan tehtävän jälkeen (Kaplan ja Kaplan 1989). Toisaalta puhutaan stressistä elpymisestä, jolloin tarkoitetaan sitä, että henkilö palautuu uhkaavasta tai ylikuormittavasta tilanteesta sekä fysiologisesti, psyykkisesti että toiminnallisesti (Ulrich ym. 1991). Kuormitus voi siis olla työpäivän aiheuttamaa huolta, kiirettä, epäonnistumisen pelkoa ja keskittymistä vaativien tehtävien tekemistä. Luontoympäristössä mo-

lemmat elpymisen muodot toteutuvat paremmin kuin rakennetussa ympäristössä.

Luontoympäristöllä on myönteinen vaikutus myös *terveyteen*. Tutkimusten mukaan luontoympäristö parantaa koettua terveydentilaa ja toimintakykyä sekä vähentää kuolleisuutta (Takano ym. 2002; de Vries ym. 2003). Ihmiset kokevat siis olevansa myös fyysisesti terveempiä, kun heillä on riittävästi luontoympäristöä asuinalueellaan. Eläminen vihreillä alueilla näkyy useissa terveysindikaattoreissa (Verheij ym. 2006). Esimerkiksi stressitilanteen jälkeen luonnon katseleminen palauttaa fysiologisesti ja parantaa mielialaa sekä kes-

kittymiskykyä kaupunkiympäristön katselua enemmän (Hartig ym. 2003).

Myös leikkauspotilaat hyötyvät luontonäkymästä. Tämän osoittaa tutkimus, jossa vertailtiin kahta sappikivileikkauksesta toipuvaa potilasryhmää. Toisen ryhmän sairaalahuoneesta oli näkymä kiviseinään ja toisen ryhmän huoneesta luontoympäristöön. Tulosten mukaan puita katselleet potilaat olivat sairaalassa keskimäärin vuorokauden vähemmän ja tarvitsivat vähemmän kipulääkkeitä kuin kiviseinää katselleet. (Ulrich, 1984.)

Ihmisten mielipaikkoja koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että aikuisilla valtaosa mielipaikoista (noin 60 prosenttia) liittyy luontoympäristöön (Korpela 1989 ja 1992; Jorgensen ym. 2007). Ihmiset hakeutuvat mielipaikkaansa useimmiten rauhoittumaan, virkistymään sekä nauttimaan. Siellä he voivat kokea myös elpymistä, ajatustensa ja tunteidensa selkiintyvän sekä mielialan ja keskittymiskyvyn paranevan. Luontomielipaikan koetaan myös auttavan arjen huolten unohtamisessa (Korpela ja Ylen 2007). Mielipaikat toimivat kielteisten tuntemusten ja stressaantuneisuuden säätelykeinona (Korpela ym. 2001a ja b). Tämä tarkoittaa, että mikäli kielteisiä tuntemuksia ja stressioireita on jo aiheutunut, luontomielipaikassa oleminen lieventää oireita. Myös esimerkiksi työpaikan ikkunanäkymän vihreys vähentää jännittyneisyyttä, huolestuneisuutta ja ahdistuneisuutta työssä sekä lieventää työn kuormittavuuden aiheuttamaa jännitystä (Leather ym. 1998). Jo pelkkä ikkunanäkymä luontoon vaikuttaa myönteisesti.

Luonto siis edistää psyykkistä ja fyysistä hyvinvointia, mutta voiko luonto lisätä myös ihmisen *työkykyä*? Eräissä tutkimuksissa (Hartig 1993) koehenkilöt tekivät tehtäviä, jotka vaativat samanlaisia kognitiivisia ominaisuuksia kuin monet työtehtävät nykyään: ajattelua, ongelmanratkaisua, keskittymistä, muistia, älykkyyttä ja tarkkaavuutta. Tehtävien jälkeen koehenkilöt tekivät noin tunnin kävelylenkin. Toinen ryhmä käveli kaupunkialueella, toinen puistomaisella luontoalueella. Luontokävelyllä syke ja verenpaine laskivat selvästi nopeammin

ja enemmän kuin kaupunkikävelyllä. Luontoryhmässä selviydettiin kävelyn jälkeen myös keskittymistä vaativista tehtävistä paremmin kuin kaupunkiryhmässä. Voidaan ajatella, että työntekijä säilyy työkykyisenä työpäivän ajan, mikäli pääsee välillä palautumaan kuormituksesta luontoympäristössä.

Professori Kalevi Korpela ja psykologi Matti Ylen ovat tiivistäneet luontoympäristön ja psyykkisen hyvinvoinnin välisen yhteyden näin: ”Mielipaikkatutkimuksissa on todettu, että etenkin luonnossa sijaitsevassa mielipaikassa ihminen pystyy säätelemään olotilaansa terveyttä edistävään suuntaan” (Korpela ja Ylen 2007). Miten ihminen tekee tämän säätelyn? Onko säätely tietoista vai onko prosessi tiedostamaton? Ympäristöpsykologiset tutkimukset osoittavat vahvasti, että luontoympäristön myönteiset vaikutukset ovat hyvin nopeita ja osittain tiedostamattomia. Vaarana on, että ne jäävätkin tiedostamattomiksi. Silloin saattaa olla, että teemme hyvinvointimme kannalta itsellemme haitallisia valintoja. Saatamme esimerkiksi valita asuinympäristön, jossa ei ole riittävästi viherympäristöä, tai viettää vapaa-aikaa paikoissa, jotka eivät lisää hyvinvointia. Modernin maailman tehokkuuden arvot saattavat tuottaa ristiriidan oman hyvinvoinnin kanssa eli ihmisen sisäistämät tehokkuuden arvot voivat häiritä elpymisen mahdollisuuksia. Tehokkuuden arvojen tunnistaminen ja kyseenalaistaminen sekä tasapainon arvojen kokemuksellinen löytäminen antavat tilaa elpymiselle.

## Tehokkuuden ja tasapainon arvot

Yhä useammat kritisoivat tehokkuuden ylivaltaa. Esimerkiksi ympäristötieteilijä Laura Saikku (2010) toteaa väitöskirjassaan, että kulutuksen, varallisuuden tai bruttokansantuotteen kasvun ei enää pidä olla päämäärä. Hänen mukaansa jatkuvan kasvun ajatus on myös yhteiskunnallisella tasolla pakko kyseenalaistaa, koska ilmastotavoitteiden saavuttaminen ilman varallisuuden



ja kulutuksen laskua ei todennäköisesti onnistu. Taloustieteilijä Bernard Lietaerin ym. (2009) mukaan mikään systeemi ei kestä, jos korostetaan vain tehokkuutta. Koska talouselämä orientoituu lähinnä vain tehokkuuden mukaan, romahtavat niin ekologiset kuin niihin sidoksissa olevat ekososiaaliset systeemitkin.

Kun taloudellista tehokkuutta luonnehtivat muun muassa kasvu, kilpailu, kontrolli ja hyötyminen, kehittyvät ekososiaalisten sistemien elinvoima ja kestävyys monimuotoisuudesta, verkottuneisuudesta, ravitsevuudesta, huolenpidosta ja suojelemisesta. Luonnon taloudenpidossa kestävyys, verkottuneisuus ja monimuotoisuus ovat tehokkuutta tärkeämpiä (Lietaer ym. 2009; Heiskanen 2011).

Yalen yliopiston sosiaaliekologian professori Stephen Kellert toteaa, että modernina aikana ihmisen ja luonnon vuorovaikutus on vähentynyt, vaikka toisaalta tutkimukset osoittavat luonnon olevan välttämätön osa ihmisten hyvinvointia. Hänen mukaansa modernin maailman menestys on perustunut luonnon hallintaan, ja tällä kehityksellä on ollut samalla vahingollisia vaikutuksia omalle hyvinvoinnillemme. (Kellert 2005.)

Tehokkuuden arvot näyttävät olevan myös osa yksittäisen ihmisen identiteettiä, minäkuva ja maailmankuvaa. Länsimaisilla ihmisillä on yleensä käsitys itsestään itsenäisinä ja yksilöllisinä toimijoina. Ajattelemme, että arjen valinnat ovat itsenäisen pohdintamme ja ajattelumme tulosta. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole. Arkea eletään yleisesti ottaen tuotantoelämän ja markkinoiden ehdoilla (Horelli ja Haverinen 2008). Arki on alistettu taloudelliselle kasvulle ja kansainväliselle kilpailukyvyylle. Rahamarkkinoiden vaikutus ulottuu lähes jokaiseen päivään, ihmiseen ja kokemukseen. Talouden ja rahan ylivallassa ihmisten arjessa kirjoittavat tässä teoksessa myös Jukka Hoffrén ja Hilikka Pietilä.

Kuten myös Arto O. Salonen artikkelissaan toteaa, suurimmalla osalla työssä käyvistä väestöstä elämä on jatkuvasti kiireistä (Levine ja Norenzayan 1999). Kiireinen elämäntapa on osa työelämää ja vapaa-aikaa, ja se

tuntuu ikään kuin kuuluvan asiaan. Rauha, pysähtyminen ja kiireettömyys kuuluvat harvoin lomahetkiin, joiden ei ajatellakaan kestävän kovin pitkään. Törmään tehokkuuden arvoihin myös psykologin työssä. Kun ihminen tulee vastaanotolle, hän saattaa olla ahdistunut tai masentunut tai hänellä on jokin muu psyykinen ongelma. Hän saattaa istua tuoliin ja ihmetellä, miten tällainen ongelma voi olla mahdollinen – onhan hänellä ”kaikki hyvin”. Hän luettelee tehokkuuden arvoihin sopivia saavutuksia. On ura, asema, talous, omakotitalo, tyylietoinen koti, korkea elintaso, lomamatkat ulkomaille, kallis auto ja niin edelleen.

Näyttää siltä, että aivan henkilökohtaisellakin tasolla olemme kadottaneet kokemuksen hiljaisemmasta, hitaammasta ja rauhallisemmasta elämästä, johon eivät liity kiire, hyöty ja tehokkuus. Tärkeä kysymys kuuluukin, miten saan yhteyden omiin tunteisiini, tarpeisiini ja arvoihini. Yhteyden kautta myös myötätunto, vuorovaikutus ja yhteenkuulumisen kokemukset voivat kehittyä.

*Tasapainon arvoiksi* kutsun seuraavia elementtejä: tasapaino (hyvinvointi), eheyttäminen, yhteisyys, kumppanuus, luontoympäristön elementit ja myönteinen olemisen kokemus. Tasapainon arvojen tunnistaminen kokemustasolla on tärkeää, koska pelkkä teoreettinen pohdinta ei välttämättä vaikuta käytännön elämään. Meillä ihmisillä on taipumus arvokyselyissä luetella paperille yleviä tasapainon arvoja, vaikka käytännön elämä perustuisi muuhun. Kun tasapainon arvot ulottuvat emotionaaliseen kokemukseen, silloin on käsitykseni mukaan mahdollista, etteivät luontoympäristön myönteiset ja nopeat vaikutukset jää lyhytvaikutteisiksi ja tiedostamattomiksi. Tällöin myös luonnossa vietetty aika on luontokokemuksen ja sen elvyttävyyden ja terapeuttisuuden kannalta tärkeää.

Arvojen ristiriidan havaitseminen on muutoksen lähtökohta. Arvojen tunnistaminen on kokemus, jossa luontoympäristö voi auttaa löytämään suunnan. Esimerkiksi kokemus luontomielipaikasta voi mahdollistaa muun muassa omien tunteiden tunnistamisen, yhteen-

kuuluvuuden luontoon ja omien arvojen selkiytymisen. Ihmisen arvopohja on tällöin yhdenmukainen hänen omien havaintojensa kanssa. Tasapainon arvot mahdollistavat kumppanuuden ja yhteyden luonnon kanssa. Kun omat tasapainon arvot alkavat selkiytyä, ihminen ottaa ne paremmin huomioon päivittäisessä arjessa. Kokeumus ohjaa myös välittämiseen ja ympäristöystävälliseen käyttäytymiseen.

## **Luontoympäristö psyykkisenä kokemuksena**

### **Myönteinen olemisen kokemus**

Vaikka tieteellä on vain rajallisia keinoja tutkia ihmisen ainutkertaista kokemusta, on elvyttävän luontokokemuksen sisältöä kuitenkin määritelty tieteellisesti. Ensimmäisinä asiaa tutkivat ympäristöpsykologit Rachel ja Stephen Kaplan 1970- ja 1980-luvulla. Kaplanien määritelmässä luontokokemuksen neljä tekijää – lumoutuminen, arjesta irtautuminen, ykseyden kokemus ja yhteenkuuluvuus – ovat kaikki kokemuksellisia käsitteitä (1989). Olen täydentänyt tätä määritelmää kehittämällä psyykkiselle tilalle käsitteen, jonka luontoympäristö mahdollistaa. Kutsun tätä myönteiseksi olemisen kokemukseksi. Se on psyykkinen tila, jonka luontoympäristö parhaimmillaan mahdollistaa mutta joka ei ole sidottu pelkästään luonnon kokemiseen. Sen sisältämät elementit ovat turvallisuus (tämä puuttui Kaplanien määritelmästä), jatkuvuus, kokemuksellisuus ja hyväksyntä.

Myönteisessä olemisen kokemuksessa on yhtenevyyttä Kaplanien määritelmän kanssa. Arkipäivästä irtautumisen ja lumoutumisen elementit olen yhdistänyt yhdeksi termiksi, kokemuksellisuudeksi. Aistihavainnot (ei-tietoinen päättely) ohjaavat kokemuksellisuuteen ja mahdollistavat itselle sopivan ympäristön tunnistamisen. Kaplanien määritelmästä myös ykseyden ominaisuuksia on mukana myönteisessä olemisen kokemuksessa,

mutta käsitteessäni jatkuvuuden painotus on erilainen. Jatkuvuuden kokemuksessa ”minä” laajenee ja jatkuu ympäristöön. Tällöin maisemassa olevien ominaisuuksien on mahdollista ”siirtyä” mieleen.

Kaplanien määritelmän yhteenkuuluvuus on sekin osa myönteistä olemisen kokemusta, mutta psykologisenä käsitteenä hyväksyntä on yhteenkuuluvuutta laajempi. Tähän tulkintaan olen saanut tukea tiedostavan läsnäolon käsitteestä (Horelli ja Haverinen 2008). Sitä käytetään yleensä arjen hallinnan käsitteenä, ja se sisältää samoja psyykkisiä tekijöitä kuin myönteinen olemisen kokemus. Sitä kuvataan kokemukselliseksi tilaksi, jossa ihminen on tietoisesti kosketuksessa nykyhetkeen (Horelli ja Haverinen 2008). Määritelmäni myönteisen olemisen kokemuksesta sisältyy tiedostavan läsnäolon myönteisyys ja hyväksymisen tunne.

Myönteisen olemisen kokemuksen voi aktivoida, ja tietynlainen ympäristö tai olosuhteet voivat ylläpitää sitä. Luontoympäristön tärkeät ominaisuudet edistävät myönteistä olemisen kokemusta, jossa tunneyhteys itsen ja ympäristön välillä on turvallinen, myönteinen ja salliva. Mielenrauhaan tai mielen tasapainoon liitetään yleensä turvallisuus, hyvä itsetunto, usko omiin kykyihin, hyväksytyksi tuleminen, onnellisuus ja/tai tyytyväisyys. Tutkimusten mukaan erityisesti luonnossa on mahdollista saavuttaa juuri tällaisia tuntemuksia. En väitä, että yksinomaan luonto mahdollistaisi kokemuksen. Monet muutkin tasapainon arvoille rakentuvat kokemukset edistävät mielenrauhaa.

Ihmiset kuvaavat luontokokemuksiaan yleensä seuraavasti: olo rauhoittuu, rentoutuu, itselle sopiva senhetkinen tunnetila vahvistuu tai selkiintyy. Usein kuvaillaan yhteenkuuluvuutta luontoon. Elämä tuntuu hyväksyttävämmältä: voi olla juuri sellainen kuin on. Ihminen saattaa tunnistaa, ettei ole vuosiin pystynyt hengittämään vapaasti. Hän voi kokea tilan tuntua tai toisaalta kokea olevansa suojassa ja turvassa. Tällaisissa kuvauksissa ilmenevät itse asiassa psyykkisen hyvin-

voinnin peruspilarit: turvallisuuden tunne, yhteenkuuluvuus, hyväksyntä ja toivo.

### Luontointerventiot (luontomenetelmät)

Luontokokemuksen syntymiseen riittää periaatteessa se, että luontoympäristössä on riittävästi elvyttäviä elementtejä ja niistä syntyy ihmiselle aistihavainto. Luontointerventio on menetelmä ja tietoisesti valittu ympäristö, jossa luontoympäristö tai -elementti on jossain muodossa tietoisesti ja tavoitteellisesti mukana kuntoutus-, terapia-, hoito- ja/tai ohjausprosessissa. Luontointerventiot vaikuttavat samaan tapaan kuin luontokokemus. Luontointerventioiden tarkoitus on helpottaa, vahvistaa ja /tai nopeuttaa terapeuttisia, kuntouttavia ja/tai ohjauksellisia tavoitteita. Niitä voivat olla muun muassa psyykkisen häiriön ja psyykkisten oireiden helpottuminen tai parantaminen, kriisin helpottuminen, kuntoutuminen, myönteisyyden lisääntyminen terapeuttisessa prosessissa, minäkuvassa ja maailmankuvassa.

Luontointerventioita tarvitaan silloin, kun ihmisellä on ongelma, kriisi, häiriö tai sairaus. Luontointerventioihin kuuluu myös sosiaalinen tuki: myötätunto, yhteisöllisyys ja ohjaus. Luontointerventioita saatetaan tarvita silloinkin, kun mieli ei tunnista luonnon myönteisiä vaikutuksia, vaikka niitä olisi tarjolla. Silloin tehokkuuden arvot, jotka liittyvät usein kulttuurisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin, saattavat häiritä luontoympäristön elvyttävää ja terapeuttista vaikutusta. Luontointerventioilla voidaan edistää luontokokemuksen myönteistä vaikutusta, sen havaitsemista ja tunnistamista.

Luontointerventioiden ympäristöksi soveltuu erinomaisesti maisema, jossa on mahdollisuus käyttää monipuolisesti aistejaan. Jos on mahdollista, valitaan maisema, jossa on monenikäisiä kasveja ja puita, suojaavuutta ja tilan tuntua sekä vettä (esimerkiksi meri, järvi, joki, puro). On eduksi, jos valitussa ympäristössä voi kokea

luontokohteita etäällä ja lähellä, myös liikkuen. Parhaimmillaan ympäristössä on myös luonnon äänimaisema eli mahdollisimman vähän teknistä ääntä. Ohjaaja tai ohjattavat itse voivat tuoda luontoelementtejä myös sisätiloihin. Ne voivat olla esimerkiksi kasveja, luontokuvia, luontoäänite, kiviä tai käpyjä.

*Green care* -menetelmät, joista myös Katriina Soinin artikkeli kertoo, kuuluvat luontointerventioihin. Ne ovat luontoon ja maaseutu ympäristöön liittyvää toimintaa, jolla edistetään ihmisen hyvinvointia ja elämänlaatua. *Green care* kattaa monia menetelmiä, joita käytetään tavoitteellisesti ja vastuullisesti sosiaali- ja terveys-, kasvatus- ja kuntoutuspalveluissa. Hyvinvointia lisäävät vaikutukset syntyvät muun muassa luonnon elvyttävyyden sekä osallisuuden ja kokemuksellisuuden avulla (Green Care Finland 2012). *Puutarhaterapiassa* taas kasvun seuraamiseen ja niiden hoivaamiseen katsotaan liittyvän samantapaisia fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia hyötyjä kuin muuhunkin luonnon avulla tapahtuvaan kuntoutumiseen (Rappe ym. 2003; Rappe 2005; Relf 2006). Viherympäristöjen rauhoittavasta vaikutuksesta kertoo puutarhaterapiaan osallistuneiden asiakkaiden jännittyneisyyden, pelkojen ja aggressioiden vähentyminen. *Eläinavusteisessa terapiassa* eläimen kohdatessaan asiakas rauhoittuu ja keskittyy kyseiseen hetkeen, jolloin tavanomaiset huolenaiheet on työnnettävä syrjään. Usein eläin aktivoi muutoksen ja auttaa katkaisemaan vaikean elämäntilanteen, esimerkiksi yksinäisyyden, toivottomuuden ja sosiaalisen eristäytymisen aiheuttaman noidankehän. Varsinkin lapsille eläin on helppo samastumisen kohde, jonka kautta on mahdollista saada uusia näkökulmia ongelmatilanteiden ratkaisemiseen (Tyler 1994). Eläinten merkityksestä ihmisten hyvinvoinnille kerrotaan enemmän Markku Laadun artikkelissa.

Kehittämässäni ekopsykologisissa menetelmissä yhdistyvät ympäristöpsykologinen tutkimus, tasapainon arvot sekä holistinen ihmiskäsitys (Salonen 2010b). Tästä esimerkkinä on mielipaikkaharjoitus, jossa yksilö tai ryhmän jäsenet ohjeistetaan hakemaan itselleen mieli-

paikkaa. Mielipaikkaharjoituksen voi tehdä myös sisätiloissa mielikuvaharjoituksena. Mielipaikkaharjoituksen tarkoitus on se, että osallistujan huomio on ympäristössä ja siinä, mikä siinä tuntuu sopivan itselle eikä esimerkiksi muissa ajatuksissa tai sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että harjoitukseen osallistuvien tulee olla kommunikoiden keskenään ja sulkea matkapuhelimensa.

Mielipaikassa vietetään keskimäärin vähintään kaksikymmentä minuuttia, jotta myönteiset aistihavainnot ympäristöstä ehditään tunnistaa. Itsetuntemuksen kehittymisen kannalta mielipaikan elvyttävän ja/tai terapeuttisen vaikutuksen tunnistaminen on tärkeää. Tämän jälkeen havaintoja ja kokemuksia voidaan jakaa ohjaajan kanssa, pareittain ja/tai ryhmässä. Parhaimmillaan ihminen itse tiedostaa ja tulkitsee kokemukseen liittyvät havainnot ja tunteet. Terapeutti, ohjaaja ja/tai ryhmä tukee tätä kokemisen ja tiedostamisen prosessia mutta ei tarjoile esimerkiksi tulkintoja ohjattavalle (Salonen 2010b). Mielipaikan tärkeistä elementeistä (luontoympäristö, vesi, eläimet, tilan tuntu, suojaavuus, läheisyys, etäisyys, aistikanavat) on syytä tulla tietoiseksi, jotta niitä voi tulevaisuudessa aktiivisesti ottaa osaksi omaa elämää ja hyvinvointia.

## Ympäristönsuojelu

### Tiedon jakamisesta kokonaisvaltaiseen muutokseen

Ympäristönsuojelun edistäminen on pitkälti perustunut ympäristötiedon jakamiseen. Tiedon lisääminen ei kuitenkaan yksin riitä. Sosiaalipsykologiassa on tutkittu paljon valistuksen vaikutusta käyttäytymisen muutokseen (Lahikainen 2009). Valistuksesta näyttävät hyötyvän ne, jotka ovat muutoinkin sen sisällöstä samaa mieltä, ja ne, joiden toimintatavat eivät vielä ole vakiintuneet

(esimerkiksi lapset). Tämä vastaa Liisa Häikiön huomioita tässä teoksessa.

Tärkeitä ympäristövastuullisen toiminnan kannalta ovat tunnepitoiset luontokokemukset (Salonen 2010a). Tutkimukset ovat myös osoittaneet, että etenkin jaetut luontokokemukset lisäävät ympäristöystävällistä käyttäytymistä (Kals ym. 2009). Vaikka ympäristöön ja luontoon liittyvät ilmiöt voivat olla laajoja, yhteiskunnallisia ja globaaleja, kokemus voi olla omakohtainen ja paikallinen. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi ilmastonmuutokseen tai saastumiseen liittyvät ilmiöt ovat globaaleja, mutta kielteiset kokemukset (esimerkiksi huoli tai pelko) voivat olla yksittäiselle ihmiselle hyvinkin omakohtaisia. Myönteisten lisäksi myös kielteiset – esimerkiksi saastumiseen tai ympäristön pilaantumiseen liittyvät – kokemukset vaikuttavat.

Perinteisesti ympäristökäyttäytymisen keinoiksi on tarjottu uhrautumista ja henkilökohtaista luopumista. Jos tässä on kaikki, mitä yksilön psyykkiseksi keinovalikoimaksi tarjotaan, vastaanotto on vaisu. Luopuminen ei sitä paitsi helpota kielteisen luontokokemuksen mukanaan tuomaa ahdistusta. Se voi lisäksi aiheuttaa eristäytymistä, yksinäisyyttä ja katkeruutta. Kielteisetkin tunteet toki ovat hyödyllisiä, sillä ne kertovat, mihin muutosta tarvitaan. Lisäksi ihmisen on tunnistettava, mitä kohti hän haluaa pyrkiä. Vaikka surutyö eli pettymyksen ja menetyksen käsitteleminen on myös henkilökohtaisena koetussa ympäristökriisissä tärkeää, on siis syytä tunnistaa mahdollisuudet ja toivo. Myönteinen luontokokemus auttaa tässä, ja toiveikkaassa mielentilassa konkreettiset keinot nousevat helpommin mieleen. Pienestä alusta voi kasvaa tottumus ja yleinen käytäntö. Ympäristöjärjestöt voivat tässä toimia esikuvina. Järjestöjen me-henki olisi syytä saada yleistettyä vallitsevaksi asenteeksi koko yhteiskuntaan.

## Ympäristövastuu syntyy kognitiosta, emotiosta ja empatiasta

Psykologi Daniel Golemanin (2009) käsite ”ekologinen älykkyys” sisältää tärkeän näkökulman ympäristön tilan havaitsemiseen, ymmärtämiseen ja huolenpitoon. Käsite voisi mielestäni myös olla ”ekologinen viisaus”, koska määritelmä ei sisällä pelkästään tiedollista prosessia, vaan siihen liittyy myös kokemuksellisia elementtejä. Tutkimusten mukaan ympäristöstä huolta kantavien ihmisten maailmankatsomus eroaa huomattavasti niiden maailmankatsomuksesta, jotka eivät kanna huolta ympäristön tilasta. Sosiaalipsykologi S. H. Schwartzin altruismiteorian (*norm-activation model of altruism*) mukaan ympäristöystävällinen käyttäytyminen tulee todennäköisemmäksi, kun ihminen on tietoinen ympäristöstä aiheutuvasta haitasta muille ihmisille ja kun hän katsoo, että ympäristön tilan parantaminen on hänen omalla vastuullaan (ks. Stern ym. 1993). Ympäristöystävällinen käyttäytyminen vaatii siis tietynasteista altruismia eli ymmärrystä siitä, että oma toiminta aiheuttaa haittaa muille, ja halua muuttaa tilannetta.

Schwartzin altruismiteorian perusideaa on laajennettu siten, että sen avulla pyritään ymmärtämään, kuinka ihmiset orientoituvat ympäröivään maailmaan eli miten he kokevat myös muiden ihmisten, eliöiden tai maapallon hyvinvoinnin koskettavan omaa hyvinvointiaan. Ihmiset on jaettu tämän perusteella kolmeen ryhmään: egoistinen, humanistinen ja elonkehällinen (*biospheric*) (Stern ym. 1993). Jokainen näistä orientaatioista ilmentää omalla tavallaan huolta ympäristöstä. Egoisti huolestuu ympäristöongelmasta vasta sitten, kun se koskee hänen omaa hyvinvointiaan. Tyypillinen esimerkki on NIMBY-kokemus (*not in my back yard*). Humanisti taas reagoi silloin, kun ympäristöongelmat uhkaavat ihmisten hyvinvointia. Elonkehällisesti suuntautuneen ihmisen arvojen ja toiminnan perustana on myös muiden lajien ja luontoympäristön hyvinvointi. (Erilaisista suuntau-

tumista maailmaan kirjoittaa tässä teoksessa myös Arto O. Salonen.)

Erilaisia orientaatioita voidaan kutsua *hyvinvointikentäksi* (Salonen 1997). Hyvinvointikenttä kuvaa ihmisen hyvinvointiin liittyvien asioiden tai aiheiden laajuutta ja sisältöä. Se on Kurt Lewinin (1964) ”elämäkentän” kaltainen käsite, mutta siinä eettinen huolenpito ja emotionaalinen kokemus ovat hyvinvointikentän merkittävimmät tekijät. Ympäristön kannalta oleellista on hyvinvointikentän laajuus. Mitä suppeampi henkilön hyvinvointikenttä on, sitä vähemmän on asioita, joiden puolesta hän on valmis toimimaan tai joiden hyvinvointi tai pahoinvointi häntä koskettaa.

Myös Golemanin mukaan ekologiseen älykkyyteen tarvitaan kognitiivisten taitojen lisäksi myötätuntoa kaikkea elollista kohtaan, ei siis pelkästään ihmiskuntaa kohtaan. Empatian laajentaminen käsittämään myös planeettamme kärsimykset auttaisi ymmärtämään laajempia syy–seuraus-suhteita. Tämä lisäisi myös motivaa-

## Ekö- ja ympäristöpsykologia luomassa ihmisen ja maapallon hyvinvointia

### Luontointerventiot osaksi terveydenhuoltojärjestelmää

Sosiaali- ja terveysministeriön laatiman sosiaali- ja terveyspolitiikan strategian *Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020* mukaan sosiaali- ja terveyspalvelujen painopistettä on siirrettävä entistä enemmän ennalta ehkäisevään toimintaan. Alalla toimivien ammattiryhmien ennalta ehkäisevän työn osaamista on lisättävä ja ehkäisevien palvelujen saatavuutta on parannettava. Strategian mukaan palveluja uudistetaan siten, että käyttäjät ovat aktiivisesti mukana niiden kehittämisessä. Palvelujen käyttäjille on tarjottava ajantasaista tietoa hoitovaihtoehtoista ja

palvelujen tarjoajista. Tällöin käyttäjien kyky kantaa vastuuta omasta terveydestään ja hyvinvoinnistaan kasvaa. (STM 2010.)

Sosiaali- ja terveysala on vähentyneiden resurssien myötä uusien haasteiden edessä. Luontointerventiot voisivat olla yksi vastaus haasteisiin erityisesti ennalta ehkäisevän toiminnan näkökulmasta. Luontoympäristöjen ja luontointerventioiden ammatillinen hyödyntäminen on edelleen suurilta osin käyttämätön resurssi. Strategiassa ehdotetaan esimerkiksi teknologian käytön lisäämistä ikääntyneiden itsenäisen elämän tukemisessa. Luontomenetelmät eivät vaadi kalliita laitteita tai investointeja. Toimintatavat ovat melko helppoja omaksua – uudenlaisen ajattelutavan ne kyllä vaativat.

## Elvyttävyys ja luonnon hyvinvointivaikutukset aluesuunnittelussa

*Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020* -strategiassa todetaan, että elinympäristön tila vaikuttaa ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Strategiassa kiinnitetään huomiota muun muassa turvallisuuteen, omatoimiseen selviytymiseen, esteettömyyteen ja palvelujen saavutettavuuteen. Ympäristöjen elvyttävyyttä ja luonnon hyvinvointivaikutuksia ei mainita sanallakaan.

Viheralueet määritellään yleensä virkistysalueiksi, mutta tällöin termi ei kerro riittävästi niiden merkityksestä. Viheralueiden merkitys ihmisen fyysiselle ja psyykkiselle terveydelle on paljon suurempi: se on elintärkeä. Tämä on syytä ottaa huomioon kunnallisessa ja valtiollisessa päätöksenteossa nykyistä tarkemmin. (Psykologiliiton eko- ja ympäristöpsykologian toimikunta 2010.)

Viheralueiden tulisi olla riittävän laajoja, jotta niissä olisi mahdollista kokea enemmän hiljaisuutta, rauhaa ja metsän tuntua. Ulkoiluun soveltuvia viheralueita tulisi olla riittävän paljon ja riittävän lähellä, jotta niitä käytettäisiin aktiivisesti. Viheralueiden tulisi sijaita enin-

tään kävelymatkan eli noin kolmen sadan metrin päässä asuintaloista. (Psykologiliiton eko- ja ympäristöpsykologian toimikunta 2010.)

## Ympäristönsuojeluinterventiot

Myös yhteiskunnan, kuntataso mukaan lukien, on syytä arvioida kestävä hyvinvointi uudelleen. On tärkeää kysyä, miten globaalit sopimukset muutetaan paikalliseksi toiminnaksi ja uusiksi kulttuurisiksi rakenteiksi. Liisa Häikiön (2009) mukaan kulttuuriset ja poliittiset rakenteet eivät tällä hetkellä tue arkielämän politiikan muutosta (ks. myös Häikiön artikkeli). Ne pyrkivät ”muuttumattomaan muutokseen” – siihen, että voisimme vain pieniä säätöliikkeitä tehden jatkaa kuten ennenkin. Tämä ei riitä. Jotta ympäristöön liittyvää käyttäytymistä saataisiin muutettua, myös yhteiskunnallisten arvojen ja rakenteiden pitää muuttua. Tämä saattaa olla vaikeaa, koska olemme tottuneet arvioimaan ihmisen hyvinvointia pelkästään modernin kehitysdiskurssin eli talouden ja rahan näkökulmasta.

Eko- ja ympäristöpsykologian holistinen ihmiskäsitys on syytä saada siirtymään myös ympäristövastuuseen. Yhteiskunnallisella tasolla tämä tarkoittaa sitä, että kulttuuriset ja poliittiset rakenteet tukevat arkielämän ympäristöpolitiikkaa, jotta siirtyminen todelliseen kestäväan kehitykseen olisi mahdollinen. Positiivisten ohjauskeinojen lisäksi tarvitaan myös johdonmukaista jämäkkää ohjausta. Tämä pätee erityisesti suurimpiin ympäristöhaasteisiimme.

## Psykologian keinot ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi

*The American Psychological Association* eli APA julkaisi elokuussa 2009 raportin psykologisista keinoista ilmastomuutoksen hillitsemisessä (Swim ym. 2009). Rapo-

tin mukaan ilmastonmuutokseen liittyvä epävarmuus on ollut omiaan vähentämään ekologista käyttäytymistä. Ihmiset eivät välttämättä myöskään luota hallitusten ja tieteentekijöiden tuottamaan tietoon. On myös sellaisia ihmisiä, jotka edelleen kieltävät ilmastonmuutoksen. Lisäksi ihmiset aliarvioivat ilmastonmuutokseen liittyvät riskit. Monet ihmiset myös ajattelevat, ettei heidän toimintansa vaikuta mitenkään ilmastonmuutokseen tai muihinkaan ympäristöongelmiin. APA:n raportin mukaan ihmisten totutut tavat ovat kuitenkin keskeisessä asemassa käyttäytymisen muutoksen kannalta.

Raportissa mainitaan välittömän palautteen ja taloudellisen houkuttimen merkitys energiankulutuksen vähentämiselle ja energiatehokkuuden lisäämiselle. Raportin mukaan tämäntyyppistä psykologista tietoa tulisi yhä enemmän soveltaa myös ympäristölainsäädäntöön, taloudellisten houkuttimien ja energiatehokkaan teknologian luomiseen sekä erilaisten viestintäkeinojen kehittämiseen.

Stanfordin yliopiston tutkija Carrie Armelin (2010) mukaan keskeinen syy siihen, miksi ihmiset eivät tee yksinkertaisiakaan ympäristötekoja, on se, että aktiivisesti toisin toimiminen on monelle haastavaa. On helppoa ja turvallista jatkaa tuttua linjaa. Ekologiset teot pitäisi tehdä mahdollisimman houkutteleviksi ja myös taloudellisesti näkyviksi. Ympäristöteosta pitäisi saada välitöntä, suoraa palautetta, havaita mahdollisimman suoraan, että teko ei ainoastaan tue ympäristön hyvinvointia vaan tuottaa hyötyä, etuja ja merkitystä myös ihmiselle itselleen. (Samaa korostavat Tuula Helne ja Arto O. Salonen kasvissyöntikirjoituksessaan.)

Psykologi Lassi Liikkasen (2009) mukaan soveltavaa psykologiaa voidaan käyttää myös kehitettäessä teknologioita, joissa tarvitaan tietoa ihmisen käyttäytymisestä. Uudet tavat on opittava. Osittain psykologiselle tiedolle perustuva teknologia pyrkii auttamaan ihmistä tässä oppimistehtävässä (Salonen 2010a). Liikkasen (2009) mukaan kotitalouden sähkönkulutuksen palautekanava tulee lähivuosina kehittymään radikaalisti. Nykytilan-

netta voi verrata autoiluun. Kuinka hankalaa olisikaan hallita omaa nopeuttaan, jos nopeusmittari olisi sijoitettu auton tavarasäiliöön ja mittari näyttäisi puolen vuoden keskinopeuden? Lisäksi autolla ajettaisiin pimennetyin lasein tunnelissa, tietämättä kuinka kovaa muut ajavat.

Tarvitaan myös ympäristökäyttäytymisen yhteiskunnallista ohjausta, joka voisi olla yhtä jämää kuin liikennekäyttäytymisen ohjaaminen. On opittuja tapoja ja tottumuksia, joista pitäisi oppia pois. Liikenteessä käyttäytymistä ohjataan säännöin ja sanktioin (Salonen 2010a). Turvavöiden käyttöpakko on kuvaava esimerkki. Kun turvavöiden käyttämättömyydestä ei sakotettu, suurin osa autoilijoista ei käyttänyt niitä. Nyt turvavöiden käyttö on suurimmalle osalle normaalia, rutinoitunutta ajokäyttäytymistä, jota ei tarvitse pohtia tai perustella erikseen. Samalla tavalla yhteiskunnallinen ohjaus voi olla ympäristönsuojelua koskevissa asioissa yhtä jämerää. Ei tarvitse jäädä odottamaan vapaaehtoista käyttäytymisen muutosta (Salonen 2010a).

## Holistinen maailmankuva osaksi ympäristösuhdetta ja hyvinvointia

Kestävä ympäristönsuojelu ja yksilön hyvinvoinnin näkökulmat on mahdollista yhdistää. Kun tasapainon arvot saavat enemmän elintilaa arjessa, tulee mahdolliseksi kokea, millaisia vaikutuksia erilaisilla ympäristöillä on hyvinvoinnillemme. Alamme tunnistaa myös ympäristöt, jotka lisäävät pahoinvointia. Katse kääntyy omasta hyvinvoinnista luontoon ja ympäristövastuuseen. Näin syntyy myönteinen kehä, joka vahvistaa itseään: kehitys itsestään ja ympäristöstään huolehtivana ihmisenä on alkanut.

## Lähteet

- Armell Carrie. Behaviour, energy and climate change. A solutions-oriented approach. Stanford, CA: Precourt Institute for Energy Efficiency. Saatavissa: <[http://peec.stanford.edu/people/profiles/Carrie\\_Armell.php](http://peec.stanford.edu/people/profiles/Carrie_Armell.php)>. Viitattu 15.11.2010.
- Arnold Walter. Elävä kontaktidialogi. Gestalt-terapiaa. Helsinki: Yliopistopaino, 1998.
- Aura Seppo, Horelli Liisa, Korpela Kalevi. Ympäristöpsykologian perusteet. Helsinki: WSOY, 1997.
- de Vries Sierp, Verheij Robert A, Groenewegen Peter P, Spreeuwenberg Peter. Natural Environments – healthy environments? An exploratory analysis of the relationship between greenspace and health. *Environment and Planning A* 2003; 35: 1717–1731.
- Psykologiliiton eko- ja ympäristöpsykologian toimikunta. Vihreä asuin ympäristö. Helsinki: Suomen Psykologiliitto, 2010. Saatavissa: <[www.psyli.fi](http://www.psyli.fi)>. Viitattu 3.5.2012.
- Goleman Daniel. Sosiaalinen äly. Kääntäjät Lauri Jänisniemi ja Auri Paaanen. Helsinki: Otava, 2007.
- Green Care Finland. Mitä on Green Care. Saatavissa: <[www.gcfinland.fi](http://www.gcfinland.fi)>. Viitattu 12.5.2012.
- Hartig Terry. Testing restorative environments theory. Irvine, CA: University of California, 1993.
- Hartig Terry, Evans Garry W, Jamner Larry D, Davis Deborah S, Gärling Tommy. Tracking restoration in natural and urban field setting. *Journal of Environmental Psychology* 2003; 23: 109–123.
- Heiskanen Irma. Talouden ekopsykologia. Puheenvuoro Suomen Psykologiliiton eko- ja ympäristöpsykologian toimikunnan Psykologian keinot ilmastonmuutoksen hillitsemiseen -tilaisuudessa. Helsinki, Suomen Psykologiliitto, 19.9.2011.
- Horelli Liisa, Haverinen Elise. Tiedostava läsnäolo arjenhallinnan kriteerinä. *Psykologia* 2008 (2): 95–108.
- Häikiö Liisa. Ilmastonmuutos ja hyvinvointi. Länsimaisen arkielämän politiikka. Luentosarja Ilmastonmuutos ja yhteiskuntatieteet. Tampere: Tampereen yliopisto, 21.9.2009.
- Jackson Richard J. The impact of the built environment on health. An emerging field. *American Journal of Public Health* 2003; 93: 1382–1384.
- Jorgensen Anna, Hitchmough James, Dunnett Nigel. Woodland as a setting for housing-appreciation and fear and the contribution to residential satisfaction and place identity in Warrington New Town, UK. *Landscape and Urban Planning* 2007; 79: 273–287.
- Kals Elisabeth, Müller Markus M, Pansa Ramuna. Adolescents' emotional affinity toward nature. A cross-societal study. *Journal of Developmental Processes* 2009; 4 (1): 59–69.
- Kellert Stephen. Building for life. Understanding the human–nature connection. Washington, DC: Island Press, 2005.
- Kaplan Rachel, Kaplan Stephen. The experience of nature. A psychological perspective. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Korpela Kalevi. Place-identity as a product of environmental self-regulation. *Journal of Environmental Psychology* 1989; 9: 241–256.
- Korpela Kalevi. Adolescents' favourite places and environmental self-regulation. *Journal of Environmental Psychology* 1992; 12: 249–258.
- Korpela Kalevi. Luontoympäristöt ja hyvinvointi. *Psykologia* 2007; (5): 364–376.
- Korpela Kalevi, Ylen Matti. Perceived health is associated with visiting natural favourite places in the vicinity. *Health and Place* 2007; 13: 138–151.
- Korpela Kalevi, Hartig Terry, Kaiser Florian G, Fuhrer Urs. Restorative experience and self-regulation in favourite places. *Environment and Behavior* 2001a; 33: 572–589.
- Korpela Kalevi, Päivänen Jani, Sairinen Rauno, Tienari Satu, Wallenius Marjut, Wiik Maarit. Melukylä vai mansikkapaikka? Asukkaiden ja asiantuntijoiden näkemyksiä asuinalueiden terveellisyydestä. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 467, 2001b.
- Lahikainen Anja-Riitta. Asenteiden ja toiminnan muutos ja sen esteet. Luentosarja Ilmastonmuutos ja yhteiskuntatieteet. Tampere, Tampereen yliopisto, 21.9.2009.
- Leather Philip, Pyrgas Michael, Beale Deane, Lawrence Claire. Windows in the workplace. Sunlight, view and occupational stress. *Environment and Behavior* 1998; 30: 739–762.
- Levine Robert, Norenzayan Ara. The pace of life in 31 countries. *Journal of Social Issues* 1999; 56 (1): 1–9.



- Lewin Kurt. Field theory in social science. Selected theoretical papers by Kurt Lewin. New York, NY: McGraw-Hill, 1964.
- Lietaer Bernard, Ulanowicz Robert, Goerner Sally. Options for managing a systemic banking crisis. *Sapiens* 2009; 2 (1): 76–81.
- Liikkanen Lassi. Psykologian voimin ilmastonmuutosta vastaan. *Psykologia* 2009; (2): 176–177.
- Rappe Erja, Linden Leena, Koivunen Taina. Puisto, puutarha ja hyvinvointi. Helsinki: Viherympäristöliitto, 2003.
- Rappe Erja. The influence on a green environment and horticultural activities on the subjective well-being of the elderly living in long-term care. Helsinki: University of Helsinki, 2005. Saatavissa: <<https://oa.doria.fi/handle/10024/25/search?locale=fi>>. Viitattu 21.3.2012.
- Rauhala Lauri. Ihmisen ykseys ja moninaisuus. Helsinki: Sairaanhoidajien koulutussäätiö, 1989: 202.
- Relf Paula Diane. Theoretical models for research and program development in agriculture and health care. Julkaisussa: Hassink Jan, van Dijk Majken, toim. Farming for health. Green-care farming across Europe and the United States of America. Dordrecht: Springer, 2006: 1–20.
- Saikka Laura. Analyzing changes in macro-level drivers of country-specific emissions. The role of consumption, technology and trade. Helsinki: Helsingin yliopisto, Environmentalica Fennica 28, 2010. Saatavissa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6253-7>>. Viitattu 13.2.2011.
- Salonen Kirsi. Kahden ympäristökampanjan vertailua psykologisesta näkökulmasta. Vaikutukset ympäristökäyttäytymiseen. Tampere: Tampereen yliopisto, Psykologian laitos, 1997.
- Salonen Kirsi. Ilmastokriisistä muutokseen. *Psykologia* 2010a; (5–6): 477–479.
- Salonen Kirsi. Mielen luonto. Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma. Helsinki: Green Spot, 2010b.
- Salonen Kirsi. Ympäristövastuu syntyy empatiasta, emootiosta ja kognitiosta. *Psykologia* 2011; (2–3): 176–177.
- Stern Paul C, Dietz Thomas, Kalof Linda. Value orientations, gender and environmental concern. *Environment and Behavior* 1993; 25: 322–348.
- STM. Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020. Saatavissa: <[http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/\\_julkaisu/1550874](http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/_julkaisu/1550874)>. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Julkaisuja 1, 2011. Viitattu: 3.7.2011.
- Swim Janet, Howard George, Clayton Susan ym. Psychology and global climate change. Addressing a multifaceted phenomenon and set of challenges Washington, DC: American Psychological Association. Saatavissa: <[www.apa.org/science/about/publications/climate-change.aspx](http://www.apa.org/science/about/publications/climate-change.aspx)>. Viitattu 13.1. 2010.
- Takano Takehito, Nakamura Keiko, Watanabe Makoto. Urban residential environments and senior citizens' longevity in megacity areas. The importance of walkable green spaces. *Journal of Epidemiology and Community Health* 2002; 56: 913–918.
- Tyler Judith L. Equine psychotherapy. Worth more than just a horse laugh. *Woman and therapy* 1994; 15 (3–4): 139–146.
- Ulrich Roger S. View through a window may influence recovery from surgery. *Science* 1984; 224: 420–421.
- Ulrich Roke S, Simons Robert F, Losito Barbara D, Fiorito Evelyn, Miles Mark A, Zelson Michael. Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology* 1991; 11: 201–230.
- Verheij Robert A, Maas Jurgen, Groenewegen Peter P. Urban-rural health differences and the availability of green space. *European Urban and Regional Studies* 2006; 15 (4): 307–316.
- Yli-Viikari Anja, Lilja Taina, Heikkilä Katariina ym. Green Care. Terveyttä ja hyvinvointia maatilalta. Jokioinen: MTT, Maa- ja elintarviketalous 141, Saatavissa: <<http://www.mtt.fi/met/pdf/met141.pdf>>. Viitattu 27.10. 2009.

## Katriina Soini

### Hoivamaatalous yhteyksien rakentajana<sup>1</sup>

Ympäristöfilosofi Paul Thompson (1995) kirjoittaa kirjasaan *Spirit of the soil*, miten ”oikea” maanviljely<sup>2</sup> kytkee ihmisen maapallon ekosysteemeihin ja aivan konkreettisesti maaperään. Thompson uskoo, että juuri maata viljelevä ihminen voi kokea ja tuntea syvimmän yhteyden ekosysteemiin. Monet muutkin tutkijat ja kirjailijat ovat kuvanneet maanviljelijöiden luontosuhteen erityisyyttä: Viljelijöitä on kutsuttu luonnon puutarhureiksi, jotka viljelevät ja varjelevat luontoa ja elävät luonnon rytmissä ja luonnon ehdoilla. Luonto on viljelijälle paitsi resurssi, josta on pidettävä hyvää huolta, myös henkinen voimavara. Luonnon parissa työskentely tuottaa esteettisiä kokemuksia. Luonto on myös osa sitä jatkuvuuden ideaalia, jonka moni viljelijä liittää ammattiinsa ja elämäntapaansa. (Kumpulainen 1999; Silvasti 2001; Heilala 2004; Soini 2007; Hangasmaa 2011.)

Vaikka luonto on edelleen maanviljelijöiden tärkein yhteistyökumppani, maatalouden tehostumisen myötä jotakin tästä metafyyysisiä piirteitäkin sisältävästä luontosuhteesta on väistämättä kadonnut. Pitkälle erikoistuneet ja koneellistetut maatilat ovat irrottautuneet paitsi paikallisista ekologisista myös sosiaalisista ja kulttuurisista yhteyksistään. Maataloudesta on tullut teollista

”agribisnestä”, jolla ei usein ole tekemistä talonpoikaisen maatalouskulttuurin, ”agrikulttuurin”, kanssa.

Viime vuosina monissa Euroopan maissa on kiinnostuttu hoivamaataloudesta (*Care farming, Social farming, Farming for health*), jonka idea kumpuaa juuri Thompsonin kuvaaman alkuperäisen maanviljelyn (*agriculture*) arvoista ja toimintaperiaatteista. Hoivamaataloudella tarkoitetaan maatilan luonto- ja kulttuuriympäristön sekä maataloustyön ja -yhteisön hyödyntämistä sosiaali-, terveys- ja kasvatuspalvelujen tuottamisessa (Sempik ym. 2010; Soini ym. 2011). Hoivamaatalous voi sisältää aktiivisia toimenpiteitä, kuten terapeutista puutarhanhoitoa ja ratsastusterapiaa, ohjattua tai omaehtoista työskentelyä tai joissain tapauksissa ihan vain maatilalla oleilua. Sopivimmat toimintamuodot haetaan kunkin ihmisen kykyjen, taitojen, motivaation ja kuntoutustavoitteiden mukaisesti. Maatilaympäristöä hyödynnetään esimerkiksi vanhusten tai kehitysvammaisten päivätoiminnassa, asumispalveluissa tai ennalta ehkäisevästi lasten ja nuorten ympäristökasvatuksessa. Maatila voi tarjota myös tuettuja asumispalveluja lastensuojelun asiakkaille, kehitysvammaisille tai vanhuksille ja ennalta ehkäisevää TYKY-toimintaa. Maatilat voivat tuottaa näitä palveluja pää- tai sivutoimimisesti tai ainoastaan tarjota ympäristön sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten vastatessa ohjattua toiminnasta. (Soini ym. 2011.)

Hoivamaatalouden idea ei ole uusi, sillä maataloustyöt ja puutarhanhoito ovat aikoinaan kuuluneet monien hoivalaitosten, kuten vanhainkotien, lastenkotien ja työ-

<sup>1</sup> Kirjoitus perustuu osittain *Green care* -toiminnan vaikutukset ja vaikuttavuus -tutkimushankkeeseen (2009–2012), jota johdan.

<sup>2</sup> Kirjoituksessa käytän termejä maanviljely ja maatalous. Maanviljely viittaa sananmukaisesti maan viljelyyn tai kasvinviljelyyn, kun taas maatalous sisältää sekä viljelyn että kotieläintalouden.



laitosten, sekä vankiloiden arkeen (Hassink ja van Dijk 2006; Yli-Viikari ym. 2009). Hyvinvointivaltion kehittymisen myötä katsottiin, ettei hoivalaitosten asukkaiden enää tarvinnut osallistua ruoan tuotantoon, ja niin maatalous- ja puutarhatyöt korvattiin toimintaterapialla tai muuntotyypisellä työtoiminnalla. Toisaalta maanviljely ja puutarhanhoito ovat Suomessa, samoin kuin monissa muissa maissa, olleet osa erilaisten aatteellisten yhteisöjen toimintaa, jossa tavoitellaan kestäväää elämäntapaa ja henkistä hyvinvointia.

Hoivamaatalous edustaa laajempaa *Green care* -ajattelua, jossa tiedostetaan luonnon merkitys ihmisen kokonais-

valtaiselle hyvinvoinnille ja osana sosiaali- ja terveys- sekä kasvatuspalveluja (Sempik ym. 2010, Haubenhof ym. 2010; Soini ym. 2011). Monissa maissa hoivapalveluja tarjoavien maatilojen määrä on kasvanut viime vuosina nopeasti. Esimerkiksi Alankomaissa on kymmenen viime vuoden aikana perustettu noin tuhat hoivamaatilaa. Suomessa erilaisia sosiaali- ja terveyspalveluja ja muita hyvinvointipalveluja tarjoavia maatiloja arvioidaan olevan noin kolmesataa (Yli-Viikari ym. 2009), ja monet maatila- ja maaseutuyrittäjät ovat erittäin kiinnostuneita hoivamaataloudesta. Myös suomalaiset maaseudun kehittäjät, koulutusorganisaatiot ja erilaiset järjestöt sekä media ovat varsin nopeasti omaksuneet hoivamaatalouden idean.

Tässä kirjoituksessa väitän, että hoivamaatalous luo ja kytkee uudelleen yhteyksiä, jotka tukevat ihmisten hyvinvointia. Tarkastelen ensin, millaisia yhteyksiä Thompsonin tarkoittama ”hyvä” ja ”oikea” maatalous luo yhtäältä ihmisen ja luonnon ja toisaalta ihmisten välille ja miten hoivamaatalous voi tukea paikallista yhteisöllisyyttä. Sitten pohdin, mikä voisi olla hoivamaatalouden paikka sosiaalityössä ja terveyspalvelujen järjestelmässä. Lopuksi arvioin hoivamaatalouden kehittymisen edellytyksiä ja tulevaisuudennäkymiä.

## Hyvinvointia ihmisille

### Ihminen hoitaa luontoa, luonto ihmistä

Maatilalla luonto on läsnä monin eri tavoin. Maatilaympäristöistä löytyy parhaimmillaan useita luontotyyppejä: peltoja, niittyjä, laitumia ja metsää, usein myös vesistöjä. Luonnon eri elementeillä on jo sinänsä havaittu myönteisiä vaikutuksia ihmisen hyvinvointiin, niin kuin Kirsi Salonen edellä kirjoittaa. Lukuisat tutkimukset kertovat luonnon rauhoittavista, elvyttävistä ja voimaannuttavista vaikutuksista (ks. esim. Yli-Viikari 2011). Ekopsykologit

korostavat, että ihminen on osa luontoa, ja otaksuvat, että ympäristön hyvinvointi on suoraan yhteydessä ihmisten hyvinvointiin. Ympäristökasvatuksessa luontoyhteyden kokeminen katsotaan edellytykseksi ympäristövastuun syntymiselle.

Maatalouden luontosuhde on monimutkainen. Yhtäältä maatalous on peruuttamattomasti muuttanut alkuperäistä luontoa (”alkuperäisyydestä” luonnossa vrt. Risto Willamo tässä teoksessa), toisaalta maatalous on synnyttänyt monia uusia luontotyyppisiä, kuten nyt arvokkaina pidetyt kedot ja niityt. Voidaan myös ajatella, että maatalous on irrottanut ihmisen luonnosta, kun ihminen on maanviljelyn myötä rinnakkaiselon sijaan pyrkinyt hallitsemaan luontoa. Väittäisin kuitenkin pragmaattisiin filosofeihin (esim. Cooper 2006; Pihlström 2008) nojautuen, että pienimuotoinen maanviljely, puutarhanhoito tai kotieläimistä huolehtiminen pikemminkin yhdistää ihmisen luontoon kuin erottaa siitä, sillä maatalouden kautta ihminen tulee toiminnalliseen yhteyteen luonnon kanssa. Maatalouteen sisältyy huolenpito maasta ja eläimistä. Maata viljellessään viljelijä asettuu riippuvaiseksi maastaan tai puutarhastaan (Pihlström 2008). Maanviljelyyn liittyy myös luottamus siihen, että työ tuottaa tulosta: joka vuosi kylvetään uudet siemenet siinä toivossa, että ne kasvavat ja tuottavat satoa. Sen vuoksi maanviljelyn ja puutarhanhoidon on katsottu olevan moraalista, hyveitä edistävää toimintaa (Cooper 2006). Maatalouden harjoittamisen myötä – ennenkin tai myöhemmin – myös selviää, että ihminen ei hallitse luontoa. Hän voi vaikuttaa enintään joihinkin kiertokulkuihin tai eläinten käyttäytymiseen. Näin ollen maan viljely ja eläinten hoitaminen lisäävät kunnioitusta ja nöyryyttä luontoa kohtaan ja tekevät näkyväksi elämän luonnollisen rajallisuuden.

Maatilalla on aina jotakin tekemistä: istuttamista, kastelua, rikkakasvien kitkemistä, sadonkorjuuta, säilömistä, niittämistä, rakennusten korjaamista ja huoltoa, lumenluontia. Monesta työstä suoriutuu kokemattomampikin. Töitä tehdessä oman käden jälki näkyy ja

taidot ja tiedot karttuvat. Sosiaalipsykologi Jaana Venkulan (2005) mukaan tekeminen, joka edellyttää silmän ja käden yhteistyötä, aktivoi ajattelua tuottaen myös mielihyvää, iloa (ks. myös Jalas ja Rinkinen tässä teoksessa). Tekniikan filosofiaan Albert Borgmanniin (1984) viitaten Venkula puhuu ”fokaalista toiminnasta”: taitoja vahvistavan toimimisen lisäämisestä ja tulokseen suuntautuvan toiminnan sisältämien syvällisten taitojen löytämisestä. Fokaali asia ja sen ympärille kietoutuva toiminta yhdistää päämäärät ja keinot, mielen ja ruumiin sekä ruumiin ja maailman ja vaatii keskittymistä (Venkula 2005). Esimerkiksi lammas on fokaali asia, lampaan hyväily, ruokkiminen, keritseminen sekä laidunten perustaminen on fokaalia toimintaa. Toiminta sitoo ihmisen maailmaan mutta samalla vapauttaa hänet täydellisesti pakon tunteesta (Venkula 2005, 41–46). Fokaalille toiminnalle on ominaista myös ennustamattomuus ja ennalta arvaamattomuus. Ihminen joutuu sietämään epävarmuutta. Nämä luonnehdinnat fokaalista toiminnasta pätevät hyvin vaikkapa pieniin viljelytyöihin tai eläinten hoitamiseen maatilalla.

## Osallisuuden tuntu

Osallisuuden puute ja syrjäytyneisyys ovat tänä päivänä yhä useamman sosiaalisen tai terveydellisen ongelman taustalla (ks. Arto O. Salonen tässä teoksessa). Osallisuus lähtee omien vaikutusmahdollisuuksien tunnistamisesta niin omassa elämässä kuin yhteiskunnassa laajemminkin ja luo perustan aktiiviselle kansalaisuudelle. Osallistumalla ja ottamalla vastuuta yksilö kiinnittyy yhteisöön ja voi kokea osallisuutta.

Maatilalla osallisuuden tuntu voi liittyä luontoon, kuten edellä oli puhetta, mutta myös kuulumiseen asukkaiden ja työntekijöiden muodostamaan yhteisöön. Maatilayhteisössä jokaisella on oma tehtävänsä, josta hän on vastuussa. Tekemisen kautta ihminen on yhteydessä paitsi itseensä myös ympäristöönsä ja toisiin ihmisiin.

Omasta työstä huolehtiminen tuottaa tunteen tarpeellisuudesta yhteisön jäsenenä ja mahdollisuudesta vaikuttaa yhteisön toiminnan lopputulokseen. Toivottu lopputulos kannustaa edelleen vaikuttamaan paitsi oman elämän ratkaisuihin myös lähiympäristöön. Maatila- ja ympäristöissä huomio ei kohdistu ihmisen mahdollisiin ongelmiin tai puutteisiin, vaan arkipäiväisten rutiinien hoitamiseen tuottaen kokemuksen ”normaaliudesta”. (Hassink ym. 2009.)

Osallisuuden tuntu voi liittyä myös paikkaan tai maisemaan. Paikkaan kuulumisen tunne on tunnistettu yhdeksi ihmisen perustarpeeksi (Sack 1997). Paikan tunnun on selitetty syntyvän aistikokemusten, tunteiden ja muistojen kautta (Relph 1976). Maatilan rakennettu ympäristö tai kulttuurimaisema, jossa on jälkiä eletystä elämästä vuosikymmenten tai -satojen takaa, antaa tunteen paikkaan kuulumisesta yhtä lailla kuin luonnon tuoksut, äänet tai eläimen koskettaminen.

Luontoympäristö, toiminnan kautta syntyvä kokemuksellisuus ja osallisuus muodostavat hoivamaatalouden vaikuttavuuden ytimen (Soini ym. 2011). Näiden lisäksi niin luontoon, toimintaan kuin osallisuuteenkin liittyy ruoka. Yhdessä tuotettu, valmistettu ja nautittu ruoka, jonka alkuperä tunnetaan, luo yhteyksiä ihmiseen itseensä, luontoon ja toisiin ihmisiin. Ruokailu ei tällöin ole vain fyysisen perustarpeen tyydyttämistä, vaan monin ekologisista, sosiaalisista ja kulttuurisista merkityksistä rikastettu hetki (ks. Tiina Silvasti tässä teoksessa).

Edellä on kuvattu, miten hoivamaatalous voi auttaa eri tavoin tukea kaipaavan ihmisen omaa hyvinvointia, mutta vaikutukset eivät rajoitu siihen. Maatila- ja ympäristöissä sosiaali- ja kasvatuspalvelujen tuottaminen voi olla keino jatkaa toimintaa tilalla. Se on maatila- ja ympäristöissä hyvinvoinnin kannalta merkittävä näkökohta, sillä tilan jatkaminen on osoittautunut yhdeksi tärkeimmistä maanviljelijöiden kulttuurisista arvoista (Kumpulainen 1999; Silvasti 2001). Sosiaali- ja hyvinvointipalvelujen tuottaminen tarjoaa yrittäjälle mahdollisuuden hyödyntää maatila- ja ympäristöä ja siihen liittyvää osaamista

uudella tavalla: Tilakoon kasvattamisen tai tuotannon erikoistumisen sijaan maatilalla voidaan suosia monimuotoisempaa viljelyä ja ekologisesti kestävämpiä tuotantotapoja, jolloin myös maanviljelijä voi löytää uuden ehkä kadoksissa olleen luontoyhteytensä. Tuotannon pienimuotoisuus mahdollistaa tuotteiden ja palveluiden jatkojalostuksen joko tilan omaan käyttöön tai lähimarkkinoille ympäristöarvoin tai sosiaalisin arvoin erilaistettuna, millä voi olla taas oma merkityksensä paikallisen yhteisöllisyyden luomisessa. Mikäli sosiaalipalvelut tuotetaan yhteistyössä alan ammattilaisten, järjestöjen tai julkisen sektorin kanssa, yrittäjän ei välttämättä tarvitse kouluttautua uudelleen, vaan hän voi halutessaan jatkaa maatalouden ammattilaisena.

Hoivamaataloutta voidaan tarkastella myös sosiaali-, terveys- ja koulutuspalvelujen henkilökunnan näkökulmasta: monimuotoinen ja pienimuotoinen maatala- ja ympäristö vastaa monen hoiva-alan työntekijän ajatuksia ihanteellisesta työympäristöstä. Hoivatyön toteuttaminen maatala- ja ympäristöissä antaa sosiaalityöhön uutta sisältöä ja tavoitteita, mutta asiakastyön toteuttaminen maatala- ja ympäristöissä on myös vaativaa.

## Sosiaalista pääomaa paikalliseen yhteisöön

Tuotannon erikoistumisen ja koneellistumisen myötä monet maatilat ovat vähitellen eristäytyneet muusta paikallisesta yhteisöstä. Hoivamaatalous liittyy parhaimmillaan maatilat uudelleen osaksi kyläyhteisöä: ne voivat muuttua yksityisistä julkisiksi paikoiksi, kylän yhteisiksi kokoontumispaikoiksi, joihin voi tulla ja joissa voi viettää aikaa tai osallistua töihin. Eräällä tilalla kävi satunnaisissa päivätoissa näkövammaisen eläkeläismies. Hoivamaatilan isäntä kertoi, että toisinaan miehestä oli enemmän huolta kuin apua, mutta hän rikasti läsnäolollaan perhekodin arkea ja yhteisöä. Hoivamaatilat synnyttävät toimintaympäristöjä, jotka tuovat ihmisiä

yhteen ja kasvattavat paikallista sosiaalista pääomaa, joka puolestaan voi vaikuttaa laajakantoisesti paikalliseen kehitykseen.

Hoivamaatalous voi näkyä konkreettisesti myös maa-seutumaisemassa, kun maaseudun arvokkaita perinneympäristöjä tai maisemaa peittäviä tienvarsipusikoita hoidetaan terapeuttisena työnä tai työllistämistöinä. Hoivamaatalouden vaikutukset maaseudun elinvoimaisuuteen kertautuvat hoivayritysten käyttämien alueellisten palvelujen (ruoka-, majoitus-, virkistyspalvelut) ja uusien työllistymismahdollisuuksien kautta. Hoivamaatilat voivat myös itse tuottaa erilaisia palveluja, kuten ruokapalveluja tai elintarvikkeita paikallisille markkinoille. Erään hoivamaatilan kehitysvammaiset asukkaat järjestävät tilalla kokouspalveluja. Maaseudun asukkaille hoivamaatalous voi tarkoittaa myös palvelujen parempaa saavutettavuutta: monet sosiaalipalvelut ovat kaikkoomassa varsinkin harvaan asutulta ja syrjäiseltä maaseudulta. Pienet, maatilaympäristöön sijoittuvat hoivayksiköt voivat olla paikkaamassa näitä aukkoja palvelutarjonnassa.

Vaikka tämän kirjoituksen painopiste on ollut harvaan asutulla tai ydinmaaseudulla, hoivamaatalouden mahdollisuudet eivät rajoitu Kehä III:n, metropolimaaseudun (ks. Viikka ja Pyykkönen edempänä tässä teoksessa) ulkopuolelle. Kaupungistuminen on Suomessa nopeaa, ja joidenkin näkemysten mukaan väestön keskittyminen taajamiin onkin ainoa ekologisesti kestävä vaihtoehto (ks. Paloheimo kirjan lopussa). Keskeinen kysymys on silloin, miten tuetaan ihmisten luontoyhteyden syntymistä ja ylläpitämistä kaupunkimaisissa ympäristöissä. Tähänkin hoivamaatalous tarjoaa ratkaisun. Kaupunkien välittömässä läheisyydessä sijaitsevat tai jopa kaupunkirakenteen sisään jääneillä maatiloilla kansalaiset voisivat harjoittaa pienimuotoista viljelyä, kokea yhteyttä luontoon ja osallisuutta. Suomessa on jo muutamia julkisen sektorin omistamia maatiloja, joilla on tämäntyyppistä toimintaa. Myös siirtolapuutarhat ja muut kaupunkiviljelyn muodot voidaan tulkita

omaehtoiseksi hoivamaataloudeksi. Kaupunkiseutujen kaavoituksessa on tärkeää luoda paikkoja ja edellytyksiä hoivamaatalouden toteuttamiselle.

## Vaihtoehtoista ekososiaalista sosiaalityötä

Sosiaalityön ja -politiikan näkökulmasta hoivamaataloudessa on monia ”vaihtoehtoisen” (Matthies 1990, 19–20) tai ”uuden paradigman” (Arnkil ym. 2000) mukaisen sosiaalityön piirteitä. Aila-Leena Matthiesin mukaan vaihtoehtoinen sosiaalityö lähtee kansalaisten tarpeista ja tilanteesta pikemminkin kuin organisaation mekanismeista. Hoivamaatalous tukee ihmistä käyttämään omia resurssejaan eikä pyri tekemään häntä riippuvaiseksi mistään tai sopeuttamaan mihinkään. Hoivamaatalous on kokonaisvaltaista. Yksi toimintamuoto, kuten tuettu palveluasuminen tai työtoiminta maatilalla, tarjoaa monipuolista tukea, jota tavallisimmin haetaan sektoreiden luukuilta ja useista eri laitoksista. Myös hoitajan ja hoidettavan välinen suhde poikkeaa perinteisestä. Hoivamaatalous perustuu keskinäiseen tukemiseen ja itsensä auttamiseen eikä hierarkkiseen auttaja–autettava-suhteeseen. Koska toiminta on kokonaisvaltaista ja hoitoympäristö tai -prosessit eivät ole vakioituja, toiminnan arviointi ja kehittäminen edellyttävät jatkuvaa itsereflektiota ja eri toimijoiden välistä yhteistyötä. (Matthies 1990.)

Vaihtoehtoisuuden lisäksi hoivamaataloudessa on monia ekososiaalisen sosiaalityön piirteitä. Ekososiaalisen sosiaalityön keskustelussa on erilaisia juonteita, mutta lähtökohtana on kuitenkin ajatus siitä, että ekologiset ja sosiaaliset ongelmat ja niiden ratkaisut liittyvät toisiinsa. Ekososiaalisessa sosiaalityössä ympäristö viittaa paljon laajempaan ympäristöön kuin luontoon: sosiaaliseen, fyysiseen, kulttuuriseen, emotionaaliseen ja jopa historialliseen ympäristöön. Ihmistä ja hänen ympäristöään tarkastellaan kokonaisvaltaisena syste-

minä, jossa kaikki asiat vaikuttavat kaikkeen. Fyysinen ja sosiaalinen ympäristö sisältävät ihmisen kasvua ja selviytymistä tukevia tai estäviä elementtejä. Keskeistä on kokonaisvaltaisuus ja systeeminen ajattelu, erilaisien yhteyksien ymmärtäminen ihmisen ja ympäristön hyvinvoinnin luomisessa. (Matthies ym. 2001.) Hoivamaatalous kutoo juuri näitä yhteyksiä ihmisen, luonnon ja yhteisöjen välille.

## Kohti uutta paradigmaa?

Nyky-yhteiskunnan kiireinen ja luonnosta vieraantunut elämäntyylillä tuottaa yhä enemmän erilaisia sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia. Julkinen sektori hakee aktiivisesti uusia tapoja tuottaa sosiaali- ja terveyspalveluja yhteistyössä yritysten ja järjestöjen kanssa. Maatalouden rakennemuutos kohti yhä suurenevia yksiköitä näyttää jatkuvan, eikä aktiivitulojen lakkauttamiselle näy loppua. Maaseudulla pohditaan ratkaisuja lähipalvelujen saatavuuden turvaamiseksi ja kaupunkialueilla keinoja ihmisten luontokaipuun ja toiminnallisten tarpeiden tyydyttämiseksi. Hoivamaatalous on eräänlainen ruohonjuuritason innovaatio, jonka taustalla on monenlaisia sosiaalisia tarpeita, mutta myös ideologista motivaatiota (innovaatioista enemmän ks. Annukka Bergin artikkeli), ja se vastaa useisiin edellä mainittuihin haasteisiin. Hoivamaataloudesta on niin ikään helppo osoittaa ekologista, taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista kestävyyttä tukevia elementtejä, kuten kirjoitukseni monet yhtymäkohdat tämän teoksen muihin artikkeleihin osoittavat.

Monia yksityiskohtia tulee vielä hioa, jotta edellä kuvatut hoivamaatalouden tarjoamat mahdollisuudet voivat laajamittaisesti toteutua. Hoivapalvelujen tuottaminen ei luonnistu kaikilta yrittäjältä, eikä maatalous sovi lääkkeeksi kaikille tukea tarvitseville. Oleellista on siis tarjonnan ja kysynnän yhteensovittaminen; miten tarjolla olevat resurssit saadaan tuotteistettua laa-

dukkaiksi palveluiksi ja miten oikeat asiakkaat löytävät näiden palvelujen luo. Palveluja ostava tai välittävä julkinen sektori tulee saada vakuutetuksi vihreän hoivan ja hoivamaatalouden erityisarvoista ja vaikuttavuudesta. Hyvinvointi- ja kustannusvaikutusten osoittaminen on kuitenkin monimutkainen tehtävä. Näytön lisäksi tarvitaan uskoa toiminnan tuottamiin hyötyihin, ”hoivamaatalousmenetelmän” mallintamista ja erilaisten palvelumallien kuvaamista, alan toimijoiden verkottamista, täydennyskoulutusta sekä lainsäädännöllisten ja asenteellisten esteiden poistamista. On myös luotava selkeät pelisäännöt sille, mitä hoivamaatalous on sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamisen menetelmänä ja mitä se ei ole: Mitä hyvä ja toimiva hoivamaatalous edellyttää yrittäjältä ja maatilaympäristöltä? Mikä on hoivamaatalouden lisäarvo verrattuna muihin hoivaympäristöihin tai -palveluihin? Millä tavoin tämä syntynyt lisäarvo tulee ottaa huomioon palvelujen hinnoittelussa?

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä haetaan uusia toimintamalleja, jopa uutta paradigmaa (niistä lisää ks. Leena Helenius). Ainakin poliittisen retoriikan tasolla haetaan etäisyyttä sektorijakoisuuteen sekä ongelma- ja asiantuntijakeskeisyyteen ja tavoitellaan verkostomaista, asiakaslähtöistä ja dialogista toimintatapaa (Arnkil ym. 2000). Hoivamaatalous edustaa monessa suhteessa ”uuden paradigman” mukaista ajattelua. Tulevaisuus näyttää, omaksutaanko se osaksi virallista palvelujärjestelmää vai jääkö se elämään vaihtoehtoisena ja epävirallisena ekologisena alakulttuurina.

## Lähteet

Arnkil Tom Erik, Eriksson Esa, Arnkil Robert. Palvelujen dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaakoksesta joustavaan verkostointiin. Helsinki: Stakes, Raportteja 253, 2000.

Borgmann Albert. Character of contemporary life. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1984.

Cooper David. A philosophy of gardens. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Hangasmaa Leena. Maaseudun kulttuurinen kestävyys – määrittelyn ja mittaamisen haasteita. Maaseudun uusi aika 2011; 1: 61–70.

Hassink Jan, van Dijk Marjolein, toim. Farming for health. Green-care farming across Europe and the United States of America. Dordrecht: Springer, Wageningen UR Frontis 13, 2006.

Hassink Jan, Elings Marjolein, Zweekhorst Marjolein, Nieuwenhuizen Noor, Smit Annet. Care farms in the Netherlands. Attractive empowerment-oriented and strengths-based practices in the community. Health and Place 2010; 16 (3): 423–430.

Haubenhofer Dorit, Elings Marjolein, Hassink Jan, Hine Rachel. The development of green care in Western-European countries. Explore – The Journal of Science and Healing 2010; 6 (2): 106–111. 2010.

Heilala Eila. Punaposkipuolukoita. Helsinki: Tammi, 2004.

Kumpulainen Mikko. Maan ja talouden välissä. Viisi kertomusta suomalaisen maatilan luontosuhteen muutoksesta. Joensuu: Joensuun yliopisto, 1999.

Matthies Aila-Leena. Kapinasta muutoksen malliksi. Vaihtoehtoinen sosiaalityö Suomessa. Helsinki: Hanki ja jää, 1990.

Matthies Aila-Leena, Närhi Kati, Ward Dave, toim. The eco-social approach in social work. Jyväskylä: Minerva, SoPhi 58, 2001.

Pihlström Sami. Maa, kestävä kehitys ja arvot. Esitelmä Kulttuurisen kestävyyskehityksen kehityksen seminaarissa. Heinävesi, Valamon luostari, 15.5.2008.

Relph Edvard. Place and placelessness. London: Pion, 1976.

Sack Robert David. Homo geographicus. A framework for action, awareness and moral concern. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1997.

Sempik Joe, Hine Rachel, Wilcox Deborah, toim. Green care. A conceptual framework. A report of the working group on the health benefits of green care. Loughborough: Loughborough University, 2010.

Silvasti Tiina. Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsenävistä kulttuurisista malleista. Helsinki: SKS, 2001.

Soini Katriina. Beyond the ecological hotspots. Understanding local residents' perceptions of biodiversity of agricultural landscapes. Turku: Turun yliopisto, Annales Universitatis Turkuensis A II 206, 2007.

Soini Katriina, Ilmarinen Katja, Yli-Viikari Anja, Kirveennummi Anna. Green care -toiminta sosiaalisena innovaationa suomalaisessa palvelujärjestelmässä. Yhteiskuntapolitiikka 2011; 76 (3): 320–330.

Thompson Paul. Spirit of the soil. London: Routledge, 1995.

Yli-Viikari Anja. Luonnon vaikutukset hyvinvointiin. Kirjallisuuskatsaus. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, 2011. Saatavissa: <[https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/hankkeet/greencare/vaikuttavuus/sitra3\\_0.pdf](https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/hankkeet/greencare/vaikuttavuus/sitra3_0.pdf)>.

Yli-Viikari Anja, Lilja Taina, Heikkilä Katriina ym. Green Care – terveyttä ja hyvinvointia maatilalta. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Maa- ja elintarviketalous 141, 2009.

Venkula Jaana. Tekemisen taito. Helsinki: Kirjastudio, 2005.



Markku Laatu

## Lemmikkieläimet hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvan tuottajina

### Kadonnutta luontosuhdetta etsimässä

Veikko Huovisen kirjassa *Havukka-ahon ajattelija* (1964) metsäläisfilosofi Konsta Pylkkänen pohdiskelee niin mitarimadon kuin ihmisenkin osaa maailmankaikkeudessa. Selviää, että maailmankaikkeuden ”isojen asioiden” joukossa madon ja ihmisen arvo on verraten vähäinen, ja keskenään jokseenkin samaa luokkaa. Pylkkäsen mukaan ”ihmisellä on tässä avaruudessa kusiaisen valtuudet. Ei se aina tajua tarkalleen mitä tekee, edesvastuuton”.

Kainuulaisen agraariyhteiskunnan avaruudessa talonpoika Pylkkänen ja luonto sekä yhteiskunta- ja luonnonjärjestys olivat lähellä toisiaan. Pientilan seura- ja hyötyeläintenkin ero oli häilyvä. Metsätöissä voimantekijänä toimi hevonen eikä traktori. Tilan kissa piti myyräkannan aisoissa.

Ihminen, erityisesti köyhä, tunsi tässä maailmankaikkeudessa sekä oman riippuvuutensa eläimistä että oman yhteiskunnallisen vajavaisuutensa. Sosiaalinen turvaverkko oli hatara ja tarjosi runsaasti heikompiosaiten hyväksikäyttömahdollisuuksia. Pylkkäsen mukaan ”niin se on tässäkin ihmisten kusiaispesässä, että kellä on vihaisemmat veret ja iloisempi luonto, se keksii toiselle työmaan ja kiusaa heiveröisempää yhteiskunnanelättiä” (Huovinen 1964, 46).

Vasta teollistumisen, kaupungistumisen ja hyvinvointivaltion rakennustyön myötä alkoivat kusiaisen ja ihmisen valtuudet eriytyä. Ihminen saavutti nopeasti laajan kirjon taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä

oikeuksia, joita jaettiin ”kohtuuden” rajoissa myös yhteiskunnan elänteille.

Ihmisen luontosuhteen kannalta modernisaatiolla on ollut varjopuolensa. Yhteys paikallisyhteisöihin ja luontoon – luonnonvaraisiin eläimiin ja kasveihin – on haurastunut. Kotieläimet ovat suurelta osin menettäneet perinteisen luonnollisen käyttötarkoituksensa. Maatalouden ovat tulleet energiaa kuluttavat koneet ja väkilotteet, niiden varassa toimiva tehoviljely, talousmetsien puupellot ja tuotantoeläinten liukuhihnat. (Ks. Turunen 2011, 19; Sarmela 2012; myös Katriina Soini edellä.) Väestön määrä on kasvanut niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa, ja kasvava ja vaurastuva väestö on alkanut kuluttaa aiempaa huomattavasti enemmän.

Tämä kaikki on kasvattanut ihmisen ekologista jalanjälkeä ja siitä aiheutuvia haitallisia ympäristövaikutuksia (ks. esim. Global Footprint Network 2012), jotka puolestaan kuormittavat kansallisia hyvinvointijärjestelmiä (ks. Helne ym. 2012).

Toisaalta kehittyneistä hyvinvointijärjestelmistä itsestään on tullut riskien, häiriöiden ja rasitteiden osasy. Jo Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipoliitiikka* -kirjassa (1968) korostettiin, että sosiaalipoliittiset tulonsiirrot tukevat taloudellista kasvua ja vaurastumista (ks. myös Kosonen 1998, 32–35). Perhepoliittiset etuudet ovat kannustaneet perheitä hankkimaan useita lapsia, mikä on osaltaan kiihdyttänyt väestönkasvua.

Ihmiskeskeisen modernisaation ja hyvinvointivaltion rationaalisuudesta vaikuttaakin tulleen monin tavoin irrationaalista (ks. Bardy 2007, 244). Kasvun rajat ovat tulossa vastaan yhä useammalla elämänalueella. Esimerkiksi sukupuuttoon kuolevien eliölajien määrän arvioidaan olevan maailmanlaajuisesti nykyisin jopa 100–1 000-kertainen luonnolliseen nähden (Rockström ym. 2009, 474).

Nykyihminen onkin Pylkkästä siteeraten ”petona villimpi kuin tunturin susi ja raatokarhu yhteensä, mutta ihmisenä hyvin mukava ja lapsilleen hyvänsuopa” (Huovinen, 1964, 47); ainakin moderneissa hyvinvointivaltioissa, joissa oma etumme ja yhteinen aineellinen hyvämmme ylittää moninkertaisesti maapallon biokapasiteetin. Silti luonto merkitsee eritoten kaupungeissa monille nykyihmisille enää lähinnä lautaselle teollisesti jalostettua ruokaa ja kotioloihin kesytettyjä eläinseuralaisia, lemmikkejä. Sosiaalipoliittisten hyvinvointijärjestelmien yhteys luontoon on vieläkin etäisempi ja sumeampi.

Ekologisemman luontosuhteen rakentamiseksi tarvitaan isoja muutoksia. Luontosuhteen vahvistaminen on helpointa silloin, kun vielä jotenkuten tunnistamme luonnon läsnäolon, sen arvon ja luonnon kanssa kumppanuuteen kykenevän eläimen myös itsessämme. Suhteemme lemmikkieläimiin voi olla yksi tällainen tärkeä yhdysside, vaikka lemmikkien elämä onkin nykyisin käytännössä kokonaan teknistyneen ja kaupungistuneen yhteiskunnan normien ja käytäntöjen säätelemää (ks. Schuurman 2012, 242). Tarkastelen kirjoituksessani aluksi ihmisten ja lemmikkien suhteeseen liittyviä ongelmia ja sen jälkeen suhdetta laajemmin sekä sitä, miten suhdetta voisi parantaa etenkin hyvinvointijärjestelmien toiminnan osana.

## Lemmikit: luontosuhteen ongelma vai ratkaisu?

Lemmikkieläimiä on paljon. Euroopassa (Venäjä pois lukien) lemmikkejä arvioidaan olevan noin 70 miljoonaa. Maanosan kotitalouksista noin 27 prosenttia omistaa vähintään yhden koiran ja noin 24 prosenttia yhden kissan. (Ks. Fediaf 2011.) Suomessa on yksi koira noin kahdeksaa ihmistä kohti. Kissoja ei ole tilastoitu yhtä tarkasti, mutta arvio niidenkin määrästä on samansuuruinen. Yksinomaan Helsingissä on vuoden 2008 tilastojen mukaan runsaat 30 000 koiraa ja 20 000 kissaa. Muun muassa Yhdysvalloissa ja Ranskassa kissoja ja koiria on väestön määrään suhteutettuna vielä enemmän kuin Suomessa. Lisäksi tulevat muut lemmikit (linnut, jyräjät, kalat, matelijat, kavio- ja sorkkaeläimet jne.). (Ks. Turunen 2011, 92, 115.)

Lemmikkieläinten omistaminen yhdistää ihmisiä yli etnisten, sosioekonomisten, kulttuuri-, ikä- ja sukupuoli-rajojen (Wood ym. 2005, 1159). Joitakin eroja on tosin havaittavissa. Muun muassa Terve Suomi -tutkimuksen mukaan työikäisestä väestöstä maaseutuelinkeinojen parissa työskentelevillä, vähemmän koulutusta saaneilla, keski-ikäisillä (40–44-vuotiailla) ja naisilla on tavanomaista useammin lemmikki (Koivusilta ja Ojanlatva 2006, 2).

Osaksi juuri lemmikkieläinten suuren määrän vuoksi ne herättävät ihmisissä suuria tunteita, myös negatiivisia. Lemmikkien pitoa on arvosteltu eri perustein, asiantuntijapuheenvuoroissakin. Lemmikkieläinten on esimerkiksi sanottu vääristävän ihmisen tervettä luontosuhdetta. Niiden jättämää ekologista jalanjälkeä ja niiden aiheuttamia terveysriskejä ja kustannuksia on pidetty suurena. Lisäksi lemmikkien jalostukseen, kauppaan ja ylläpitoon on todettu liittyvän monenlaisia pulmia. Muun muassa koirarotujen on todettu olevan sisäsiittoisia ja alttiita perinnöllisille sairauksille, ja villinä rehottavan lemmikkieläinkaupan on todettu olevan osasyynä villieläinten lajikatoon. (Ks. esim. Turunen 2011; Raevaara 2011, 182–183.) Näistä syistä jotkut asiantuntijat

ovat myös halunneet vähentää huomattavasti ”lemmikkieläinriippuvuuttamme” (ks. Turunen 2011, 179–184).

On kuitenkin kiistanalaista, onko lemmikkieläimistä luopuminen ratkaisu ihmisen luontosuhteeseen liittyviin ongelmiin. Lemmikkieläinten suuri määrä ja merkitys ihmisille voi kertoa siitä, että ihmisen sekä ihmisen maailmasta ulkoistetuksi ja altavastaajaksi joutuneen luonnon välinen symbioottinen (molempia osapuolia hyödyttävä) ”luontosopimus” (Serres 1994) koetaan ainakin joiltain osin vielä tärkeäksi. Lemmikkieläimet ovat monelle käytännössä ainoa konkreettinen ja pitkäkestoinen yhteys luontoon. On siis pulmallista sulkea ne ihmisten normaalin luontosuhteen ulkopuolelle, varsinkin kun kesytetyt kotieläimet ja myös seuraksi hankitut lemmikit ovat eläneet jo vuosituhsia ihmisten kanssa (ks. esim. Lohi 2008; Raevaara 2011, 14–19; Soini edellä).

Lemmikkien epäekologisuutta koskevat laskelmat ovat vain karkeita arvioita. Arvioissa ei ole otettu huomioon esimerkiksi sitä, että lemmikkien ruoka koostuu suureksi osaksi elintarviketeollisuuden sivutuotteista (jätteistä). Arvioissa ei liioin ole otettu huomioon lemmikkien vaikutuksia ihmisten ekologiseen jalanjälkeen. Lemmikkeihin käytetty aika ja raha voivat lisätä lemmikinomistajan kulutusta tai vähentää sitä. Tulisikin tietää, mikä on omistajan kannalta katsottuna paras ajan- tai rahankäyttövaihtoehto, joka jää häneltä toteutumatta lemmikkieläimeen liittyvän valinnan seurauksena. Joissakin tapauksissa lemmikit saattavat olla jopa väestön kasvua (ja siten kulutusta) hillitseviä lapsen korvikkeita (ks. myös Raevaara 2011, 183). Ainakin lemmikit – erityisesti nisäkkäiden pennut – herättävät monien hoivavietin ulkoisella olemuksellaan ja käyttäytymisellään. Lisäksi lemmikit mielletään usein perheenjäseniksi (McNicholas ym. 2005, 1253; Paajanen 2007, 29, 31), niistä saatetaan kiistellä avioerotilanteissa kuten lapsista ja niille saatetaan jopa testamentata omaisuutta.

Eläinten jalostukseen, salakauppaan ja ylläpidon laiminlyönteihin voitaisiin puuttua nykyistä tiukemmalla sääntelyllä. Esimerkiksi Australiassa säädös eläin-

rääkkäyksen ehkäisemisestä (Prevention of cruelty to animals act 2012, 15 §) määrittelee rikkomukseksi jalostuksen, jossa tahallisesti tai harkitsemattomasti tuotetaan eläimiä, joilla on laissa listattuja, sairauksia aiheuttavia perinnöllisiä vikoja (Prevention 2012; myös Mäki 2009). Lemmikkien ylläpito-ongelmiin voitaisiin vastata myös ”eläimellisemmän” yhdyskuntasuunnittelun avulla. Asuinympäristöjä voitaisiin kehittää siten, että niissä olisi nykyistä helpompi ottaa huomioon lemmikkieläinten lajityypilliset käyttäytymispiirteet ja niin, että voitaisiin paremmin ehkäistä saalistavien eläinten (varsinkin kissojen) aiheuttamia tuhoja muulle elolliselle luonnolle.

Lemmikkieläinten aiheuttamat terveysongelmat liittyvät tavallisesti eläinten ja ihmisten yhteisiin tartuntatauteihin ja lemmikkien – erityisesti koirien – aggressiiviseen tai muutoin vaaraa aiheuttavaan käyttäytymiseen ihmistä kohtaan. Jalostukseen käytettävillä koirilla tulisi tehdä luonnetestaus ja suurten ja voimakkaiden koirien ja myös muiden eläinten omistajille tulisi olla nykyistä helpommin saatavilla eläimen koulutustukea. Samoja yksinkertaisia ja pehmeitä koulutusmenetelmiä, joita käytetään Suomessa yleisesti esimerkiksi koirien koulutuksessa, on myös mahdollista tarjota käytettäväksi kehittyvissä maissa sikäläisten kotieläinten raakojen ja tehottomien koulutusmetodien vaihtoehdoksi. Näin on menetelty esimerkiksi Nepalissa WWF Suomen vuonna 2006 käynnistämässä työnorsujen ohjaajien koulutusohjelmassa (ks. Rohweder 2012).

Tartuntatautien taltuttamisessa käytetään lemmikkieläinten rokotuksia ja esimerkiksi matolääkitystä. Lisääntynyt matkailu ja paperittomien eläinten tuonti maan rajojen ulkopuolelta kuitenkin vaikeuttavat tautien hallintaa. Ratkaisuksi tarjottu lemmikkieläinten hävittäminen saattaisi pienentää tautiriskejä mutta ei poistaisi niitä, koska myös luonnonvaraiset ja tuotantoeläimet levittävät samoja tauteja. Lisäksi lemmikkieläinten hävittämisen myötä heikkenisi todennäköisesti ihmisen luontokontaktien positiivinen yhteys ihmisten

immuunipuolustusjärjestelmään ja siten esimerkiksi allergiaherkkyyden pienenemiseen (ks. myös Serpell 1991; Hanski ym. 2012). Luontoympäristöllä on laajemminkin myönteinen vaikutus ihmisten terveyteen, kuten Kirsi Salonen osoittaa tässä jaksossa.

## Lemmikeistä on moneksi

Lemmikkieläinten pitoon liittyvässä kritiikissä korostuu usein lemmikkieläimen kapea seuralaisrooli. Lemmikki asemoidaan passiivisen ja välineellisen viihdyttäjän rooliin, jota ilmankin ihmisen arvioidaan tulevan toimeen. Lemmikkien merkitys ihmiselle on kuitenkin paljon moniulotteisempi ja tärkeämpi (ks. kuvio 1).

Lemmikit ovat ihmisten kumppaneita, jotka antavat elämälle sisältöä. Ne ovat työtovereita, jotka toimivat esimerkiksi terapia-, etsintä-, poliisi-, rajavalvonta-, vartiointi- ja suojelutehtävissä. Niistä kertyy lemmikkieläinten kasvattajille ja joillekin omistajille taloudellista tuloa, useimmiten kuitenkin menoja. Ne auttavat vammaisia ihmisiä liikkumaan ja toimimaan omatoimisemmin ja vähentämään avustavien ihmisten ja teknisten apuvälineiden tarvetta. Ne toimivat perheissä ”elämäntapavalmmentajina”, jotka opettavat omistajiaan, myös lapsia, kantamaan vastuuta muista elävistä olennoista<sup>1</sup>. Ne parantavat – esimerkiksi koirien jokapäiväisen ulkoiluttamisvelvoitteen johdosta – omistajiensa toimintakykyä ja luovat samalla perustan liikunnallisemmalle elämäntavalle ja monenlaiselle harrastustoiminnalle (ks. Serpell 1991). Lemmikkieläimet voivat lisätä ja parantaa omistajansa, erityisesti eristäytymisalttiin vanhuksen tai vammaisen ihmisen, ja muiden ihmisten välistä vuoro-

vaikutusta (McNicholas ym. 2005, 1253; Wood ym. 2005, 1168), tai niitä voidaan käyttää vaikkapa kouluissa häiriökäyttäytymisen ehkäisyyn ja oppilaiden keskinäisen vuorovaikutuksen parantamiseen. Ne voivat myös vähentää stressiä työpaikoilla ja kotona ja tarjota ihmisten elinympäristössä monenlaista esteettistä mielihyvää (ks. esim. Barker ym. 2012).

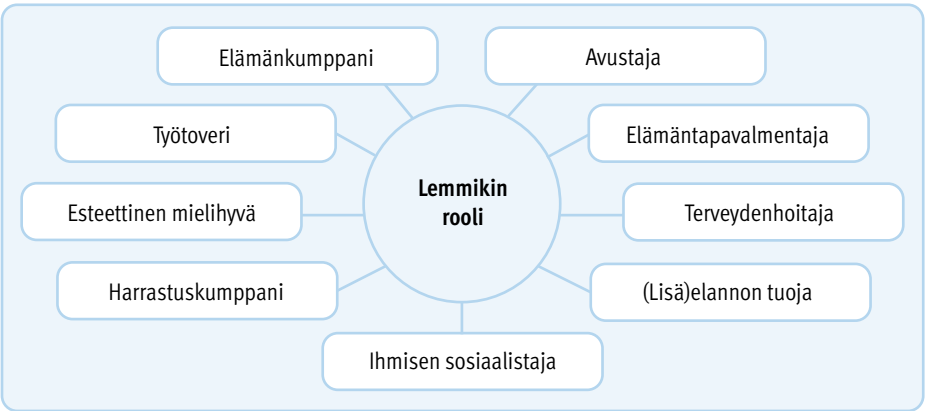
Lisäksi lemmikkeihin liittyvän tautiriskin vastapainoksi niiden omistamisen on todettu useissa tutkimuksissa vaikuttavan myönteisesti omistajan terveydentilaan (ks. esim. Wood ym. 2005, 1160–1161; Wells 2007)<sup>2</sup>. Esimerkiksi koiran omistamisen on todettu vähentävän allergisia oireita ja vilustumisoireita (Serpell 1991) ja ehkäisevän sepelvaltimosairauksien esiintymistä erityisesti miehillä (Anderson ym. 1992). Koirien on myös todettu edistävän ihmisten kuntoutumista sairauksista, muun muassa palautumista sydänkohtauksista (Friedmann ja Thomas 1995). Saksassa ja Australiassa tehdyissä pitkittäistutkimuksissa on todettu, että vähintään viisi vuotta lemmikin omistaneet ihmiset kävivät harvemmin lääkärissä kuin muut väestöryhmät (Headey ja Grabka 2003, 14). Lemmikin omistaneilla iäkkäillä naisilla on myös havaittu pitkittäistutkimuksessa pienentynyt riski joutua sairaalahoitoon (Simons ym. 2000).

Lemmikit ovat siis paitsi seura- myös hyötyeläimiä. Niiden vaikutus ihmisten hyvinvointiin on laaja-alainen. Hyvinvointivaikutusten laajuutta voidaan hahmottaa seuraavalla sivulla olevan taulukon avulla. Siinä lemmikkien roolit on jaettu Erik Allardtin (1976) tunnetun Having-, Being- ja Loving-jaottelun mukaisesti eri ulottuvuuksiin, ja jaottelua on täydennetty Doing-ulottuvuudella Tuula Helneen, Tuuli Hirvilammin ja Markku Laadun (2012) esittämällä tavalla.

1 Jo 1600- ja 1700-lukujen taitteessa filosofi John Locke kehotti antamaan lapsille hoidettavaksi ”koiria, oravia, lintuja tai muita eläimiä”, jotta he oppisivat lempeyttä ja vastuuntuntoa muita kohtaan (ks. Serpell 2006, 12).

2 Tutkimusnäyttö ei tosin ole tältä osin täysin yhdensuuntaista, ja lemmikkieläinten terveysvaikutuksia tarkastelevien tutkimusten aineistoihin ja tutkimusmenetelmiin on todettu liittyvän rajoitteita ja puutteita (ks. tarkemmin Simons ym. 2000; McNicholas ym. 2005; Katcher ja Beck 2006; Koivusilta ja Ojanlatva 2006; Chur-Hansen ym. 2010).

**Kuvio 1.** Lemmikki ihmisen elämänlaadun parantajana.



Lähde: Håkanson ym. 2008, 7 (muokattu).

**Taulukko.** Hyvinvoinnin ulottuvuudet, niiden kuvaajia ja lemmikkien sosiaaliset roolit kullakin ulottuvuudella.

| Ulottuvuudet   | Kuvaajia (esimerkkejä)  | Lemmikkien roolit   |
|--|---|---|
| <i>Having</i><br>– Mitä ihmisellä on                 | – Toimeentulo<br>– Terveys ja toimintakyky  | – Elannon tuoja<br>– Terveystenhoitaja  |
| <i>Being</i><br>– Eheä kokemus maailmassa olemisesta | – Henkinen hyvinvointi<br>– Itsensä toteuttaminen<br>– Elämänhallinta                   | – Elämäntapavalmentaja<br>– Avustaja<br>– Esteettinen mielihyvä   |
| <i>Doing</i><br>– Mielekäs tekeminen                 | – Ansiotyö<br>– Harrastustoiminta   | – Työtoveri<br>– Harrastuskumppani<br>– Työ-/toimintaympäristö  |
| <i>Loving</i><br>– Osallisuus ja rakastaminen        | – Ystävyyssuhteet<br>– Luontoyhteyden tunnistaminen<br>– Sopuisointuinen suhde luontoon | – Elämäkumppani<br>– Ihmisen sosiaalistaja<br>– Eläimen arvokkuutta ja ihmisen eläimellisyyttä koskevan ymmärryksen lisääjä |

Having eli elintaso koostuu aineellisista ja persoonattomista resursseista, joiden avulla yksilö voi ohjailla elinehtojaan. Being viittaa itsensä toteuttamiseen ja persoonallisuuden kehittämiseen eri muodoissaan. Doing viittaa tekemiseen eli sellaiseen työhön, jossa voi nauttia sekä työstä itsestään että sen lopputuloksesta. Loving-ulottuvuus kuvastaa ihmisten tarvetta liittyä toisiinsa ja myös luontoon ja muodostaa sosiaalisia identiteettejä. Kuten taulukosta käy ilmi, lemmikeillä on positiivinen yhteys ihmisten hyvinvointiin kaikilla hyvinvoinnin ulottuvuuksilla. Ainoastaan lemmikkien yhteys omistajiensa materiaaliseen elintasoon (tuloihin) on useimmissa tapauksissa todennäköisesti negatiivinen kuin positiivinen.

Lemmikit ovat voimavara, jonka hyödylliset ominaisuudet näyttävät korostuvan erityisesti silloin, kun ihmisten elämään liittyy suuria muutoksia ja epävarmuutta eikä yhteiskunnan muu tukiverkosto kykene kaikilta osin turvaamaan riittävästi kansalaisten hyvinvointia. Rekisteröityjen koiran- ja kissanpentujen määrä seurasi esimerkiksi 1990-luvun Suomessa talouden suhdanteita: laman pohjalla pentujen kysyntä kiihtyi, ja kun talous taas elpyi, kysyntä väheni. 1960-luvulla, jolloin muutto-liike maalta kaupunkeihin oli erityisen voimakas, myös koirien rekisteröintien määrä nousivat ennätysmäisesti. Rekisteröintien määrä kasvoi aina 1970-luvun puoliväliin eli kiivaamman lähiörakentamisen ja öljykriisin päättymiseen asti<sup>3</sup>. (Ks. Jyrinki ja Laaksonen 2007.)

Koirien rekisteröintitilastot kertovat tutkijoiden mukaan myös muista yhteiskunnallisista muutoksista. Ennen 1960-lukua koirien rotuvalikoima oli vielä verraten suppea. 1960- ja 1970-luvuilla rotuvalikoima laajeni, mutta osa roduista oli vielä selvästi suositumpia kuin toiset. Erityisesti 1980-luvulta lähtien rotuvalinnat

muuttuivat aiempaa yksilöllisemmiksi. 1990- ja 2000-luvuilla on alettu suosia yhä enemmän myös koirarotujen ääripäitä: monenlaiseen harrastuskäyttöön soveltuvia rotuja ja toisaalta pieniä pajattavia koiria, joiden tehtävä on tuoda lähinnä lämpöä perheisiin<sup>4</sup>. Tämän voi tulkita kertovan yhtenäiskulttuurista vaalivan esimodernin (ennen 1960-lukua) ja modernin (1960- ja 1970-luvut) maailman muutoksesta fragmentoituneeksi postmoderniksi (1980-luku) ja edelleen transmoderniksi (1990 ja 2000-luvut) maailmaksi, jossa koirien avulla ihmiset luovat ja ilmaisevat yhä enemmän sosiaalista identiteettiään. Osana tätä identiteetin luomista ovat myös koiravalinnoissa yleistyneet eettiset valinnat, kuten koiratarhoilta pelastettujen hylättyjen koirien adoptoinnit tai koiranomistajien pako maalle, missä koirat saavat paremmat edellytykset elää lajilleen tyypillisellä tavalla. (Ks. Jyrinki ja Laaksonen 2007.)

On mahdollista, että kirjoituksen alussa mainitsemieni ekologisten ongelmien ohella EU:n talouskriisi, kiristynyt taloudellinen kilpailu ja sitä lietsovat uusliberalistiset opit, väestön huoltosuhteen heikkeneminen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kysynnän kasvu nostavat 2010-luvulla Suomessa jälleen lemmikit uudella tavalla huomion kohteeksi. Näiden tekijöiden johdosta julkisten hyvinvointijärjestelmien toimintaedellytykset tulevat todennäköisesti vaikeutumaan. Aineellinen ”jakovara” pienenee ja julkisten sosiaali- ja terveyspalvelujen henkilöstö joutuu kovenevien tuottavuus- ja ulkoistusvaateiden kohteeksi. Uuden hyvinvointipolitiikan tavoite tulee olemaan aiempaakin kustannustietoisempi, hajautetummin toimiva ja suuria sosiaalisia eroja sietävä hyvinvointiyhteiskunta, jossa pyritään mobilisoimaan hyvinvoinnin tuottajiksi avun tarvitsija, hänen suku-

3 Henna Jyrinki ja Pirjo Laaksonen (2007, 16) pitävät 1960- ja 1970-luvun alun koirabuumia hyvinvointi-Suomen rakentamisen ja noususuhdanteen ilmiönä. Oma arvioni on, että kyse on ennemminkin ihmisten eläinavusteisista selviytymisstrategioista, jotka auttoivat selviytymään yhteiskunnallisesta rakennemurroksesta: nopeasta siirtymästä agraari-Suomesta teollisuus-Suomeen.

4 Yksilöllisistä valinnoista seurannut rotukirjon laajeneminen on merkinnyt myös sitä, että koiranomistajat suosivat yhä enemmän geenipohjaltaan kapeita, sisäsiittoisia rotuja, jotka ovat alttiita monenlaisille perinnöllisille sairauksille ja vioille. Ongelman ratkaisuksi on esitetty rotujen risteytyksiä ja rotukirjon karsimista.



laisensa, naapurinsa, vertaistukiverkostot, järjestöt ja yksityiset yritykset (ks. esim. Haavisto 2011, 12).

Siirtyminen hyvinvointivaltiollisesta huolenpidosta *big societyn*<sup>5</sup> tai hyvinvointiyhteiskunnan varassa toimi-

vaan huolenpitoon sisältää lukuisia ongelmia. Markkinoistettu hyvinvointipalvelujen tuotanto sekä sosiaalinen tai solidaarisuus eivät ole kovin helposti sovitettavissa yhteen<sup>6</sup>. Myös laajempi yhteiskunnallinen rakenne-

5 ”Big Society koostuu kahdesta osiosta. Näistä ensimmäinen uudistaa julkisia palveluita siirtämällä voimakkaasti päätösvaltaa ja resursseja keskushallinnolta paikallishallinnolle, yhteisöille, yrityksille, julkisen sektorin työntekijöille sekä kansalaisille, julkisten palveluiden käyttäjille ja tuottajille. Toinen osio pyrkii aktivoimaan kansalaisyhteiskuntaa ja rakentamaan yhteisöllisyyttä. Se kääntyy jo olemassa

olevien yhteisöjen ja järjestöjen puoleen mutta pyrkii luomaan myös uusia paikallisen toiminnan muotoja, tukemaan osallistumista ja aktivoimaan paikallisdemokratiaa.” (Haavisto 2011, 1.) Erityisesti Englannissa kehityksessä ollaan jo selvästi pidemmällä kuin Suomessa (ks. Koskiahio 2012).

6 Työvoimavaltaisilla palvelualueilla markkinamekanismi ei todennä-

muutos (esimerkiksi ikärakenteen kehitys, muuttoliike maalta kaupunkiin tai fyysisen sosiaalisen kanssakäymisen korvaautuminen verkkomaailman virtuaalikanssakäymisellä) vie pohjaa pois vahvan hyvinvointiyhteiskunnan ajatukselta. Toisaalta yksilöiden – varsinkaan huono-osaisimpien – omaa vastuuta ei voi loputtomasti kasvattaa. Tilanne on otollinen sille, että *big society*n/ hyvinvointiyhteiskunnan marginaalissa pidetyt lemmikit ja niiden kanssa toimivat omistajat ja järjestöt saavat tunnustetumman sijan ihmisten hyvinvointiresurssina. Monissa maissa, joissa hyvinvointivaltion asema ei ole ollut yhtä vahva kuin Suomessa (esimerkiksi Yhdysvalloissa), lemmikkejä on käytetty jo pitkään systemaattisesti hyvinvointijärjestelmien avustavana ja puutteita paikkaavana työvoimana<sup>7</sup>. Myös alan tutkimus- ja koulutustoiminta on ollut näissä maissa suhteellisen vilkasta (ks. esim. Håkanson ym. 2008; Aetschiller 2011).

Lemmikkieläimillä voisi olla Suomessakin paljon annettavaa sosiaali- ja terveystaloudessa, ja osittain ne jo ehkäisevät näiden palvelujen tarvetta, vaikka virallinen sosiaali- ja terveysturvajärjestelmä ei ole vielä laajemmin tunnistanut ja tunnustanut niiden merkitystä. Ne ovat monikäyttöinen, melko helposti koulutettava (erityisesti koirat) ja ihmistä vähemmän luonnonvaroja kuluttava ja tätä halvempi apu- ja voimavaroja (vrt. kuitenkin Coppinger ja Coppinger 2005, 65–66). Niiden suuri määrä ja tärkeys ihmisten elämässä kertovat siitä, että ihmiset kompensoivat ja ratkaisevat jo nyt eläinten avulla monenlaisia sosiaalisen elämän ja sosiaaliturvan puutteita. Niistä myös haetaan sellaista iloa, lohtua ja

turvaa, jota on ainakin joissakin tilanteissa vaikea saada muilta ihmisiltä.

## Lemmikit osana hyvinvointijärjestelmien toimintaa

Vanhastaan lemmikkieläimet on nähty usein parantajan tai terveydenhoitajan roolissa. Jo antiikin Kreikan lääkintätaidon jumalasta Asklepioksesta kertovissa tarinoissa eläinten (koirien ja käärmeiden) uskottiin pystyvän parantamaan sairauksia kielellään. 1800-luvulla sairaanhoidon uranuurtaja Florence Nightingale havaitsi, että lemmikkieläimet ovat erinomaisia kumppaneita sairaille. (Ks. Serpell 2006, 9, 13.) Nykyaikainen eläimen ja ihmisen vuorovaikutusta tutkiva antrozoologinen tutkimus, joka pohjautuu suureksi osaksi (eläin)lääketieteelliseen tutkimukseen, on sekin kiinnostunut nimenomaan eläinten terveysvaikutuksista<sup>8</sup>.

Sosiaalipoliittisesta näkökulmasta, jossa tarkastellaan eläinavusteisten toimintojen yhteyttä ihmisten hyvinvointiin laajemmin, eläinten – ja tässä tapauksessa nimenomaan lemmikkieläinten – vaikutus ihmisen hyvinvointiin on moniulotteisempi ilmiö (ks. edellä kuvio 1). Kuviossa 2 on otettu huomioon hyvinvointijärjestelmiä suoraan avustavien toimintojen moninaisuus. Luokittelun perusteena ei ole toimintojen ammatillisuuden aste vaan niiden tarkoitus tai hyvinvointitehtävä. Kunkin luokan sisällä toiminta voi olla enemmän tai vähemmän ammattimaista.

köisesti pysty parantamaan sanottavasti työn tuottavuutta. Lisäksi markkinamekanismi (mm. EUn kilpailulainsäädännön myötä) ja sosiaalisten erojen kasvattamispyrkimys (mm. tasaverojen ja perusturvaetuuksien heikennysten avulla) rapaattavat hyvinvointiyhteiskunnan yhteisöllistä perustaa.

7 Tunnetuimpia alan toimijoita on *Pet Partners* (aiemmalta nimeltään *Delta Society*). Järjestö mm. valmentaa terveydenhuollon ja sosiaalialan ammattilaisia eläinavusteisessa työskentelyssä, välittää alaan liittyvää tutkimustietoa ja tietoa kouluttajista sekä innostaa tavallisia lemmikinomistajia eläinavusteiseen vapaaehtoistyöhön.

8 Ehkä osittain näistä syistä hyvinvointijärjestelmiin liittyvät eläinavusteiset toiminnot (*Animal Assisted Interventions* = AAI) ovat yleistyneet maailmalla erityisesti terveydenhuollon palvelujärjestelmissä, ja toiminnot myös usein ryhmitellään alaluokkiin tältä pohjalta (esim. professionaalinen ja tavoitteellinen eläinavusteinen terapia (*Animal Assisted Therapy* = AAT) / muu ”spontaanimpi” eläinavusteinen toiminta (*Animal Assisted Activities* = AAA)). Jaottelusta tarkemmin ks. esim. Kruger ja Serpell 2006, 23.



**Kuvio 2.** Sosiaalista turvaa tuottavat eläinavusteiset toiminnot.

Tarkastelin jo edellä lemmikkien laaja-alaista, ennalta ehkäisevää ja parantavaa vaikutusta ihmisten fyysiseen ja psyykkiseen terveydentilaan. Tämän lisäksi lemmikkieläimet (koirat) kykenevät tunnistamaan useita sairauksia, esimerkiksi iho-, munasarja- ja virtsarakonsyöpiä (Pickel ym. 2004; Willis ym. 2004; Horvath ym. 2008). Lisäksi lemmikkejä on koulutettu sairauksien aiheuttajien tunnistamiseen, muun muassa haistamaan terveysriskejä aiheuttavia mikrobeja. Tällaista työtä tekevät muun muassa mikrosieniä tunnistavat homekoirat. Eläimiä, erityisesti koiria, olisi niiden erinomaisen hajuaistin vuoksi lisäksi mahdollista kouluttaa tunnistamaan vaikkapa ihmiselle ja ympäristölle vaarallisia kemikaaleja. Joillakin eläimillä (muun muassa kaloilla) on arveltu olevan kyky tunnistaa jopa lähestyviä maanjäristyksiä.

Psykososiaalinen terapia-, kuntoutus-, kasvatus- ja sosiaalityö muodostavat laajan kentän, jossa eläimiä käytetään monin eri tavoin edistämään ihmisten, erityisesti lasten ja nuorten, hyvinvointia. Eläimiä voidaan käyttää muun muassa avustamaan lapsen ja terapeutin välisen suhteen kehittymistä, rauhoittamaan lasta ja kasvattamaan hänen turvallisuuden tunnettaan, lisäämään hänen vuorovaikutustaitojaan ja kiinnostustaan

ympäristöään kohtaan sekä parantamaan hänen empatiakykyjään. Tehtäviin valittavien eläinten tulisi yleensä olla paitsi ihmisiin tottuneita myös helposti käsiteltäviä sekä lempeitä ja kärsivällisiä. (Ks. esim. Viinämäki 2005, 3–12; Friesen 2010.) Koirien ja kissojen lisäksi tehtävissä voidaan käyttää vaikkapa hevosia, lampaita, kanoja, alpakoita ja lehmii.

Esimerkkejä tähän luokkaan kuuluvista eläinavusteisista interventioista ovat hankkeet, joissa on pyritty kehittämään autististen lasten sosiaalista käyttäytymistä (ks. esim. Viinämäki 2005), sosiaalista kuntoutusta toteuttava sosiaalipedagoginen hevostoiminta (ks. esim. Forsling 2001, 51–58), jota käytetään lähinnä syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten parissa<sup>9</sup>, sekä eläinten parissa tapahtuva, muun muassa Pelson vankilassa toteutettu vankien työ- ja harrastustoiminta. Joskus terapeutteja tai kuntouttavia vaikutuksia saatetaan saavuttaa ilman asiaan perehtyneen ihmisen ohjaustakin. Silloin kun ihminen on erityisen lohdun tai seuran tarpeessa, saattaa

<sup>9</sup> Tarkoitus on, että lapsi tai nuori oppii huolehtimaan hevosen hyvinvoinnista ja samalla kehittämään omia vuorovaikutustaitojaan ja kantamaan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan.

riittää pelkkä tavallisen kotieläimen läsnäolokin. Kirjassa *Hoivakodin kissa Oscar* (2011) geriatri David Dosa kertoo työpaikkansa lemmikkikissasta, joka osasi omatoimisesti hakeutua kuolevien ihmisten luo.

Sellaiset terapia- ja kuntoutusmuodot, joissa tavoitteena on ihmisen fyysinen kuntoutuminen tai kunnon ylläpitäminen, tuottavat nekin usein myös positiivisia psyykkisiä vaikutuksia. Esimerkiksi ratsastusterapia, jonka avulla hoidetaan varsinkin fyysisiä ongelmia ja parannetaan oman kehon hallintaa ja kehotietoisuutta, voi samalla vähentää ihmisen aggressiivisuutta sekä parantaa hänen keskittymiskykyään ja itsetuntoaan (ks. esim. Kaiser ym. 2006; hevosavusteisista toiminnoista ja niiden hyödyistä tarkemmin ks. Ratliffe ja Sanekane 2009; Mattila-Rautiainen 2011).

Henkilökohtaisina avustajina toimivat muun muassa opaskoirat. Liikuntarajoitteisille on olemassa avustajakoiria, ja kuulovammaisia varten kuulukoiria. Henkilökohtaisia avustajakoiria on koulutettu jonkin verran myös esimerkiksi diabeetikkojen ja epilepsiaa sairastavien tueksi. Tehtävien vaativuus asettaa tiukat kriteerit avustaville eläimille ja niiden koulutukselle (ks. esim. Delta 2002). Yhdysvaltalaisessa avustajakoirien koulutuskeskuksessa PAWS:ssa (*Paws with a Cause*) epileptikkojen avustajakoiraksi on kelpuutettu vain kaksi prosenttia testatuista koirista (Weisbord ja Kachanoff 2000, 215).

Etsintätehtävissä palvelevat koirat etsivät joko ihmisiä tai muita eläimiä. Ihmisiä etsiviin eläimiin kuuluvat muun muassa maasto- ja vesipelustus-, raunio-, miina- sekä ruumiskoirat. Osa etsintätehtäviin osallistuvista koirista on koulutettu jäljestämään muita eläimiä, esimerkiksi tieliikenteessä tai metsästyksen yhteydessä haavoittuneita eläimiä (verijälkikoirat) sekä omistajiltaan karanneita kotieläimiä (etsijäkoirat).

Kaverieläintoiminnassa mukana olevat lemmikit (muun muassa koirat, kissat ja alpakat) ovat usein tavallisia kotieläimiä, jotka käyvät omistajineen vierailemassa vaikkapa vanhustentaloissa, palvelukeskuksissa ja sairaaloissa sekä erityiskouluissa ja -luokissa tuomassa

iloa, mielenvirkistystä ja eläinkontakteja (ks. Suomen Kennelliitto 2009). Eläimet voivat esimerkiksi kouluissa parantaa oppimismotivaatiota sekä tuoda elävää maaseutua ja luontoa lasten oppimisympäristöön (Häkanson ym. 2008, 12). Myös kotieläintilat tarjoavat lapsille ja nuorille mahdollisuuksia oppia tuntemaan kotieläimiä, ja joissakin niistä on mahdollisuus osallistua eläinten hoitoonkin.

## Lemmikkien hyötykäyttöön liittyviä kehittämistarpeita

Stephen Clarkin (ks. Schuurman 2012, 14) mukaan ”yhteiskunnat eivät koostu koskaan pelkästään ihmisistä, niin kuin ne eivät koostu vain aikuisista tai miehistä tai ole yksinomaan rationaalisia. Jotta ihmiset pysyisivät ylipäättään hengissä, heidän on ymmärrettävä muita eläimiä ja toimittava niiden kanssa, kesyjen ja villien.”

Olen käsitellyt tässä artikkelissa lemmikkieläinten monenlaisia rooleja ja merkityksiä ihmisten hyvinvoinnin kannalta. Suhteeseen liittyy omat ongelmansa, mutta nähdäkseni vielä enemmän positiivisia mahdollisuuksia.

Lemmikkieläinten suhdetta ihmisen hyvinvointiin on tarkasteltu erityisesti (eläin)lääketieteellisestä näkökulmasta jo melko paljon. Yhteiskuntatieteissä lemmikkieläimet, ja eläimet ylipäänsä, ovat vielä melko uusi tutkimuskohde, vaikka asian tutkiminen myös tästä laajemmasta näkökulmasta on sekä mahdollista että aiheellista (ks. Schuurman 2012, 14–15, 242). Sekä lääketieteellinen että yhteiskuntatieteellinen tutkimus tarvitsisivat täydennystä erityisesti tarkasti kontrolloidusta, satunnaisotoksiin sekä suuriin ja myös kvalitatiivisiin aineistoihin perustuvasta empiirisestä pitkittäistutkimuksesta, joka pystyisi kertomaan nykyistä luotettavammin eläinten ja ihmisten hyvinvoinnin välisistä kausaalisuhteista. Tutkimuksissa tulisi myös eritellä tarkemmin lemmikkilaji, lemmikin ikä ja aika, jonka se on ollut omistajallaan.

(Ks. Koivusilta ja Ojanlatva 2006, 1; Chur-Hansen 2010.) Tiedolla voi olla olennainen merkitys esimerkiksi eläinten terveyshyötyjä koskevissa arvioinneissa (ks. esim. Friedmann ja Thomas 1995; Headey ja Grabka 2003). Lisäksi tarvitaan enemmän tutkimusta erityisesti hyötykäyttöön soveltuvien eläinten kognitiivisista kyvyistä, sekä tutkimusta, joka liittyy hyötyeläinten jalostusvalintoihin, kasvatus- ja koulutusmetodeihin sekä niiden suoriutumiseen työssään (ks. Coppinger ja Coppinger 2005, 41–65).

Mitä enemmän lemmikkieläimiä osallistetaan ihmisten hyvinvoinnin tuottamiseen, sitä tärkeämmäksi nousevat myös kysymykset eettisistä pelisäännöistä, joiden pohjalta lemmikkieläimet tätä hyvinvointitehtävää toteuttavat. Eläinten kanssa toimittaessa tulee ottaa huomioon paitsi ihmisen myös eläinten hyvinvointi.

Niin kutsutussa Brambellin raportissa vuodelta 1965 eläinten hyvinvointia koskevat vapausperiaatteet tai pikemminkin eläintenpitoon liittyvät velvollisuudet on jaettu viiteen luokkaan (ks. Serpell 2006, 455). Ne ovat 1) vapaus janosta, nälästä ja väärästä tai puutteellisesta ravitsemuksesta, 2) vapaus epämukavuudesta, 3) vapaus kivusta, vammoista ja sairauksista, 4) vapaus pelosta ja stressistä sekä 5) vapaus normaaliin lajityypilliseen käyttäytymiseen. Niistä neljää ensimmäistä vapautta tai velvollisuutta voidaan luonnehtia Isaiah Berlinin (1958) vapauskäsitteen määrittelyn mukaisesti lähinnä negatiivisiksi vapauksiksi, ja vain viimeistä, lajityypillisen käyttäytymisen turvaavaa vapautta positiiviseksi.

Raportin pohjalta *Farm Animal Welfare Council* (FAWC) on myöhemmin laatinut hyvin samantyyppisen version vapauksista (ks. Schuurman 2012, 92). Niistäkin vain vapaus, joka koskee normaalien, luontaisten käyttäytymistarpeiden tyydyttämistä, edustaa varsinaista positiivista hyvinvointinäkökulmaa (ks. Buller ja Morris 2003). Nora Schuurmanin (2012, 92) mukaan jaottelu heijastaa kiinnostavalla tavalla keskustelua ihmisten hyvinvoinnista, jossa on pyritty hyvän elämän takaamiseen sijaan lähinnä vain resurssien tasa-arvoiseen jakamiseen

ja huonon elämän välttämiseen. Varsinainen hyvinvoinnin politiikka onkin ollut esimerkiksi sosiaalipoliittisessa keskustelussa sivuosassa.

Eläinten osalta askelia kohti positiivisempaa hyvinvointikäsitystä on otettu Euroopan unionin Welfare Quality -hankkeessa. Siinä periaatteet (tuotanto)eläinten hyvinvoinnille on jaettu neljään ulottuvuuteen, ja periaatteet vastaavasti yhteensä 12 kriteeriin (ks. Welfare Quality 2012; myös Schuurman 2012, 93):

- 1) hyvä ruokinta
  - ei pitkittynyttä nälkää
  - ei pitkittynyttä janoa
- 2) hyvä kasvatusympäristö
  - mukava lepopaikka
  - sopiva lämpötila
  - liikkumisen helpous
- 3) hyvä terveys
  - ei vammoja
  - ei sairauksia
  - ei toimenpiteistä johtuvaa kipua
- 4) tarkoituksenmukainen käyttäytyminen
  - mahdollisuus lajityypilliseen sosiaaliseen käyttäytymiseen
  - mahdollisuus muuhun normaaliin lajityypilliseen käyttäytymiseen
  - hyvä ihmisen ja eläimen välinen suhde
  - negatiivisten tunnetilojen välttäminen, positiivisten tunnetilojen edistäminen.

Kun kyseinen luokitus liitetään Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksien jaotteluun, huomataan, että suurin osa Welfare Quality -hankkeen periaatteista (hyvä ruokinta, hyvä kasvatusympäristö, hyvä terveys) ja kriteereistä liittyy Having-ulottuvuuteen (ks. kuvio 3, s. 266). Doing-ulottuvuuteen kuuluu lähinnä sosiaalinen ja muu lajityypillinen toiminta. Toiminnalta puuttuu kuitenkin *hyvään* elämään eli mielekkääseen (virikkeelliseen ja palkitsevaan) tekemiseen liittyvä konkreettinen sisältö. Doing-ulottuvuudessa eivät liioin tule

riittävästi esille hyötykäytössä olevien eläinten työsuojelunäkökohdat, kuten esimerkiksi avustajaeläinten oikeus riittävään lepoon ja liiallisen työ- ja koulutusperäisen stressin välttämiseen (ks. esim. Sokala 2005; Serpell ym. 2006, 457). Loving-ulottuvuuteen liittyy hyvä ihmisen ja eläimen välinen suhde ja myös hyvä eläinten keskinäinen suhde. Being-ulottuvuuteen kuuluu selvimmin positiivinen tunnetila, joka on kuitenkin kuvattu *Welfare Quality* -hankkeessa vailla yhteyttä eläimen tiedollisiin valmiuksiin ja ongelmanratkaisu-

tarpeisiin sekä liikuntatarpeisiin, jotka ovat erityisesti hyötykäytössä olevilla eläimillä tavallisesti suuret.

Hyvinvoinnin kriteerien määrittelyä olisi syytä edelleen täsmentää, jotta se palvelisi paremmin esimerkiksi henkisesti ja fyysisesti kaikkein vaativimmissa tehtävissä työskenteleviä avustajaeläimiä ja niiden ohjaajia. Allardtin jaottelu tarjoaa määrittelylle kaikki eläimen hyvinvointiulottuvuudet kattavan kehikon, vaikka se onkin alun perin laadittu kuvaamaan ihmisten hyvinvoinnin aineellisia ja henkisiä ulottuvuuksia. Suhteemme

**Kuvio 3.** Eläinten hyvinvointikriteerit Allardtin hyvinvointijaottelun mukaisesti.

|  |  |
|--|--|
| <b>Having</b><br>– mitä eläimellä on                 | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Hyvä ruokinta</li> <li>• Ei pitkittynyttä janoa</li> <li>• Mukava lepopaikka</li> <li>• Sopiva lämpötila</li> <li>• Liikkumisen helppous</li> <li>• Ei vammoja</li> <li>• Ei sairauksia</li> <li>• Ei toimenpiteistä johtuvaa kipua, pelkoa, stressiä jne.</li> </ul> |
| <b>Being</b><br>– eheä kokemus maailmassa olemisesta | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Positiivinen tunnetila</li> </ul>   |
| <b>Doing</b><br>– mielekäs tekeminen                 | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Sosiaalinen ja muu lajityypillinen toiminta (ml. eläinten keskinäinen kanssakäyminen)</li> </ul>  |
| <b>Loving</b><br>– kuuluminen ja rakastaminen        | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Hyvä ihmisen ja eläimen välinen suhde</li> <li>• Hyvä eläinten välinen suhde</li> </ul>   |

lemmikki- ja muihin eläimiin määrittäyty keskeisesti sen mentaalimallin kautta, miten laaja-alaisesti me ymmärrämme eläinten hyvinvointiin liittyvät tarpeet. Eläimille on turvattava paitsi niille itseisarvoisesti kuuluva hyvä kohtelu ja huolenpito niiden fyysisistä tarpeista myös mahdollisuus toteuttaa lajityypillisiä ja rotukohtaisia kognitiivisia ja emotionaalisia taipumuksiaan. Hyvinvoivimpia ovat todennäköisimmin ne eläimet – kuten ne ihmisetkin – joiden on mahdollista toteuttaa itseään eheänä psykofyysisenä olentona.

Jotta hyötykäyttöön soveltuvien lemmikkien toiminnanhalu saataisiin parhaiten onnellistuttamaan myös ihmisiä, tarvitaan yhteiskunnassa ja erityisesti sen hyvinvointijärjestelmissä suuri asennemuutos, joka auttaisi tekemään tunnetuksi tätä hyvinvointiresurssia. Lisäksi Suomessa tulisi kehittää alan ammatillista koulutusta ja yhtenäistää ”virkaeläinten” käyttöön liittyviä osaamisvaatimuksia sekä luoda eläinavusteisen toiminnan hyviä käytäntöjä ja Käypä hoito -suosituksia sisältävä tietojärjestelmä. Eläimiä kouluttavien tahojen yhdenvertaista kohtelua ja yhteistoimintaverkostojen rakentumista tulisi myös edistää. Esimerkiksi avustajakoirien koulutus on hajautunut nykyisin usean eri järjestön vastuulle, ja niiden toimintaedellytykset ovat erilaiset. Kuulo- ja diabetes- ja epilepsiatukikoirien sekä kasvatus- ja kuntoutustehtävissä toimivien koirien koulutus pohjautuu toistaiseksi lähes kokonaan muutamien innokkaiden toimijoiden vapaaehtoistoimintaan, jolta puuttuu vakaa taloudellinen pohja ja opetus-, sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden hyväksymä sertifiointijärjestelmä. Invalidiliiton avustajakoiratoiminnankin on toistaiseksi auditoinut vain kansainvälinen avustajakoirajärjestö ADI (*Assistance Dogs International*).

Samalla tarvittaisiin lemmikinomistajille ja hyvinvointijärjestelmille suunnattuja kannustimia, jotka tukisivat eläinten laajamittaisempaa työkäyttöä. Monipuolinen harrastus- ja työtoiminta lemmikkieläinten kanssa perustuu edelleen pääasiassa yksityisten ihmisten ja kolmannen sektorin järjestöjen vaihtelevaan aktiivi-

suuteen, ammattitaitoon ja varallisuuteen, vaikka myös julkiset hyvinvointijärjestelmät ja niiden asiakkaat saavat eläimistä monenlaista hyötyä.

Olisikin kohtuullista, että julkinen sektori osallistuisi nykyistä tarmokkaammin ja johdonmukaisemmin ainakin lemmikkieläinten hyötykäytöstä syntyvien kustannusten peittämiseen ja alan koulutustoiminnan järjestämiseen ja kehittämiseen. Eläinten hyötykäyttö tulisi ottaa paremmin huomioon myös lainsäädännössä, esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön asetuksessa lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutuksesta. Mallia voisi ottaa vaikkapa poliisi- ja opaskoirien koulutus- ja tukijärjestelyistä, sillä poliisi- ja opaskoiralla on yhteiskunnassa jo vakiintunut ja tunnustettu asema.

Julkisissa hyvinvointijärjestelmissä on useita tehtäviä, joissa avustavien eläinten käyttöä voitaisiin lisätä melko yksinkertaisinkin työn uudelleenjärjestelyin. Esimerkiksi kotona asuvien yksinäisten vanhusten parissa työskentelevien lähihoitajien aika kuluu nykyisin pääasiassa kaikkein välttämättöimpien elämän edellytysten takaamiseen. Aikaa ei tahdo jäädä muuhun, vanhukselle yhtä tärkeään: kosketukseen, hoivaan ja sosiaalisten tarpeiden tyydyttämiseen. Mukana kiertävä tai (parempikuntoisen) vanhuksen luokse pysyvästi sijoitettu koira tai kissa saattaisi vastata myös näihin tarpeisiin ja tuoda vanhuksenkin elämään kaivattua lämpöä ja elämäniloa. Eläin voisi psykologi June McNicholasin mukaan myös täyttää monen vanhuksen toiveen olla edelleen tarpeellinen (ks. BBC 2007). Sama tyydyttämätön itsensä tarpeelliseksi kokemisen tarve on todennäköisesti monilla muillakin ihmisillä, joiden ympäriltä yhteisölliset siteet ovat haurastuneet ja katkenneet nykyisessä yksilökeskeisyyttä ja kilpailua korostavassa yhteiskunnassa.

## Lähteet

- Aetschiller Donald. Animal-assisted therapy. Santa Barbara, CA: Greenwood, Health and Medical Issues Today, 2011.
- Allardt Erik. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 1976.
- Anderson WP, Reid CM, Jennings GL. Pet ownership and risk factors for cardiovascular disease. Medical Journal Of Australia 1992; 157: 298–301.
- Bardy Marjatta. Mitä meille ja meissä tapahtuu? Julkaisussa: Helne Tuula, Laatu Markku, toim. Vääryyskirja. Helsinki: Kela, 2007: 241–253.
- Barker Randolph T, Knisely Janet S, Barker Sandra B, Cobb Rachel K, Schubert Christine M. Preliminary investigation of employee's dog presence on stress and organizational perceptions. International Journal of Workplace Health Management 2012; 5: 15–30.
- BBC News. Dog owners 'lead healthier lives'. 21.1.2007. Saatavissa: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/6279701.stm>>. Viitattu 28.5.2012.
- Berlin Isaiah. Two concepts of liberty. Oxford: Clarendon Press, 1958.
- Buller Henry, Morris Carol. Farm animal welfare. A new repertoire of nature–society relations or modernism re-embedded? Sociologia Ruralis 2003; 43: 216–237.
- Chur-Hansen Anna, Stern Cindy, Winefield Helen. Gaps in the evidence about companion animals and human health. Some suggestions for progress. International Journal of Evidence-Based Healthcare 2010; 8: 140–146.
- Coppinger Lorna, Coppinger Raymond. Koira? Ihmisen paras ystävä biologin näkökulmasta. Suom. Katriina Mähönen, Tiina Ohinmaa ja Annikki Verkkoniemi. Porvoo: Sanasilta, 2005.
- Delta Society. Minimum standards for service dogs. A product of the service dog education system, Revision 2. Renton, WA: Delta Society, 2002. Saatavissa: <<http://www.deltasociety.org/document.doc?id=373>>. Viitattu 23.5.2012.
- Dosa David. Hoivakodin kissa Oscar. Suom. Pekka Tuomisto. Helsinki: Otava, 2011.
- Fediaf. Facts and Figures 2010. Brussels: European Pet Food Industry Federation, 2011. Saatavissa: <<http://www.fediaf.org/facts-figures>>. Viitattu 29.5.2012.
- Forsling Sven. Flickan och hästen. Stockholm: Statens institutionsstyrelse (SiS), Rapport 2, 2001.
- Friedmann E, Thomas SA. Pet ownership, social support and one year survival after acute myocardial infarction in the cardiac arrhythmia suppression trial (CAST). American Journal of Cardiology 1995; 76: 1213–1217.
- Friesen Lori. Exploring animal-assisted programs with children in school and therapeutic contexts. Early Childhood Education Journal 2010; 37: 261–267.
- Global Footprint Network. World footprint. Do we fit on the planet? Oakland, CA: Global Footprint Network, 2012. Saatavissa: <[http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/world\\_footprint](http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/world_footprint)>. Viitattu 8.5.2012.
- Haavisto Ilkka. Valta yhteisöille! Mitä opittavaa Suomella on Ison-Britannian Big Societytystä? Helsinki: EVA, EVA analyysi 16, 2011. Saatavissa: <<http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2011/09/Analyysi-Valta-yhteisöille.pdf>>. Viitattu 14.5.2012.
- Hanski Ilkka, von Hertzen Leena, Fyhrquist Nanna ym. Environmental biodiversity, human microbiota, and allergy are interrelated. PNAS 2012. Saatavissa: <[www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1205624109](http://www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1205624109)>. Viitattu 9.5.2012.
- Headey Bruce, Grabka Markus. Pet ownership is good for your health and saves public expenditure too. Australian and German longitudinal evidence. The 20th Anniversary of the German Socio-Economic Panel, Berlin, July 2003. Saatavissa: <<http://www.vardhundskolan.se/headey-grabka%202003.pdf>>. Viitattu 9.5.2012.
- Helne Tuula, Hirvilampi Tuuli, Laatu Markku. Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla. Helsinki: Kela, 2012.
- Horvath György, af Klinteberg Järverud Gunvor, Järverud Sven, Horváth István. Human ovarian carcinomas detected by specific odor. Integrative Cancer Therapies 2008; 7: 76–80.
- Håkanson Margareta, Palmgren Karlsson Carina, Sallander Marie, Henriksson Göran. Husdjur och folkhälsa. En forskningsöversikt om betydelsen av sällskapsdjuren och lantbrukets djur för människors hälsa. Skara: SLU, 2008. Saatavissa: <<http://agrovast.agriprim.com/attachments/87/1416.pdf>>. Viitattu 10.5.2012.

- Huovinen Veikko. Havukka-ahon ajattelijä. Helsinki: WSOY, 1964.
- Jyrinki Henna, Laaksonen Pirjo. Koiramainen yhteiskuntamme muutoksessa. Kulutustutkimus. Nyt 2007 (1): 13–28.
- Kaiser Lana, Smith Katharina A, Heleski Camie R, Spence Linda J. Effects of a therapeutic riding program on at-risk and special education children. Journal of the American Veterinary Medical Association 2006; 228: 46–52.
- Katcher Aaron H, Beck Alan M. New and old perspectives on the therapeutic effects of animals and nature. Julkaisussa: Aubrey H. Fine, toim. Handbook on animal-assisted therapy. Theoretical foundations and guidelines for practice. Oxford: Elsevier, 2006: 39–48.
- Koivusilta Leena K, Ojanlatva Ansa. To have or not to have a pet for better health? PLoS ONE 2006; 1 (1): e109. DOI:10.1371/journal.pone.0000109.
- Koskiahho Briitta. Britannia luo uutta yhteiskuntamallia. Helsingin Sanomat, Vieraskynä-kirjoitus, 4.6.2012.
- Kosonen Pekka. Pohjoismaiset mallit murroksessa. Tampere: Vastapaino, 1998.
- Kruger Katherine A, Serpell James A. Animal-assisted interventions in mental health. Definitions and theoretical foundations. Julkaisussa: Aubrey H. Fine, toim. Handbook on animal-assisted therapy. Theoretical foundations and guidelines for practice. Oxford: Elsevier, 2006: 21–38.
- Kuusi Pekka. 60-luvun sosiaalipolitiikka. Helsinki: WSOY, 1968.
- Lohi Hannes. Kotieläingenetiikka avaa kehityksen saloja. A propos, 6.11.2008. Saatavissa: <<http://www.aka.fi/fi/Apropos/Blogit/Hannes-Lohi-6112008>>. Viitattu 26.4.2012.
- Mattila-Rautiainen Sanna, toim. Ratsastusterapia. Jyväskylä: PS-kustannus, 2011.
- McNicholas June, Gilbey Andrew, Rennie Ann, Ahmedzai Sam, Dono Jo-Ann, Ormerod Elizabeth. Pet ownership and human health. A brief review of evidence and issues. BMJ 2005; 331: 1252–1255.
- Mäki Katriina. Australiassa lainsäädäntöön liitettyjä jalostusohjeita. 2009. Saatavissa: <<http://www.katariinamaki.com/artikkelit/australia.html>>. Viitattu 26.4.2012.
- Paajanen Pirjo. Perhebarometri 2007. Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Katsauksia E 30, 2007.
- Pickel Duane, Manucy Glenda P, Walker Dianne B, Hall Sandra B, Walker James C. Evidence for canine olfactory detection of melanoma. Applied Animal Behaviour Science 2004; 89: 107–116.
- Prevention of cruelty to animals act 1986. Version incorporating amendments as at 1 January 2012. Saatavissa: <<http://www.dpi.vic.gov.au/agriculture/about-agriculture/legislation-regulation/animal-welfare-legislation/prevention-cruelty-animals-legislation>>. Viitattu 5.6.2012.
- Raevaara Tiina. Koiraksi ihmiselle. Helsinki: Teos, 2011.
- Ratliffe Katherine T, Sanekane Cindy. Equine-assisted therapies: complementary medicine or not? Australian Journal of Outdoor Education, 2009; 13: 33–43. Saatavissa: <<http://www.freepatentsonline.com/article/Australian-Journal-Outdoor-Education/215609899.html>>. Viitattu 30.5.2012.
- Rockström Johan, Steffen Will, Noone Kevin ym. A safe operating space for humanity. Nature 2009; 461: 472–475.
- Rohweder Liisa. Norsumarssilla Nepalissa. Helsinki: WWF Suomi, Villi planeetta -blogi, 27.3.2012. Saatavissa: <<http://www2.wwf.fi/villiplaneetta/2012/03/norsumarssilla-nepalissa>>. Viitattu 24.5.2012.
- Sarmela Matti. Postlokaalinen aika. Saatavissa: <<http://www.kolumbus.fi/matti.sarmela/postlokaalinen aika.pdf>>. Viitattu 3.5.2012.
- Schuurman Nora. ”Hevoset hevosina”. Eläimen ja sen hyvinvoinnin tulkinta. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies 37, 2012. Saatavissa: <[http://epublications.uef.fi/pub/urn\\_isbn\\_978-952-61-0665-6/urn\\_isbn\\_978-952-61-0665-6.pdf](http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0665-6/urn_isbn_978-952-61-0665-6.pdf)>. Viitattu 20.5.2012.
- Serpell James A. Beneficial effects of pet ownership on some aspects of human health and behaviour. Journal of the Royal Society of Medicine 1991; 84: 717–720.
- Serpell James A. Animal-assisted interventions in historical perspective. Julkaisussa: Aubrey H. Fine, toim. Handbook on animal-assisted therapy. Theoretical foundations and guidelines for practice. Oxford: Elsevier, 2006: 3–17.

Serpell James A, Coppinger Raymond, Fine Aubrey H. Welfare considerations in therapy and assistance animals. Julkaisussa: Aubrey H. Fine, toim. Handbook on animal-assisted therapy. Theoretical foundations and guidelines for practice. Oxford: Elsevier, 2006: 453–474.

Serres Michel. Luontosopimus. Suom. Aila Virtanen ja Jussi Vähämäki. Tampere: Vastapaino, 1994.

Simons Leon A, Simons Judith, McCallum John, Friedlander Yechiel. Pet ownership is not associated with future health. A nine year prospective study in older Australians. Australasian Journal of Ageing 2000; 19: 139–142. Saatavissa: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-6612.2000.tb00166.x/pdf>>. Viitattu 23.5.2012.

Sokala Hannu. Coppinger: Koira ei laumaeläin. Verkkotie 23.9.2005. Saatavissa: <<http://www.verkkotie.fi/koirat/coppinger/tiekkari.html>>. Viitattu: 14.5.2012.

Suomen Kennelliitto. Hyötykoirat yhteistyössä. Espoo: Suomen Kennelliitto, 2009. Saatavissa: <<http://www.kennelliitto.fi/FI/kennelliitto/esitteet/etusivu.htm>>. Viitattu 15.5.2012.

Turunen Seppo. Lemmikkielämää. Ihmisen eläinsuhde ja eläinten hyödyntäminen. Helsinki: Gaudeamus, 2011.

Viinamäki Hanna. Lemmikkieläinten merkitys autistisesti käyttäytyville lapsille. Tampere: Tampereen yliopisto, 2005. Saatavissa: <[http://papunet.net/tietoa/fileadmin/muut/opinnaytteet/hanna\\_viinamaki.pdf](http://papunet.net/tietoa/fileadmin/muut/opinnaytteet/hanna_viinamaki.pdf)>. Viitattu 18.5.2012.

Weisbord Merrily, Kachanoff Kim. Koirat ihmisen apuna. Suom. Elina Lustig. Helsinki: Karisto, 2000.

Welfare Quality®. Principles and criteria of good animal welfare. Lelystad: Project Office Welfare Quality. Saatavissa: <<http://www.welfarequality.net/everyone/41858/5/0/22>>. Viitattu 16.5.2012.

Wells Deborah L. Domestic dogs and human health. An overview. British Journal of Health Psychology 2007; 12: 145–156.

Willis Carolyn M, Church Susannah M, Guest Claire M ym. Olfactory detection of human bladder by dogs. Proof of principle study. British Medical Journal 2004; 329: 712–716.

Wood Lisa, Giles-Corti Billie, Bulsara Max. The pet connection. Pets as a conduit for social capital? Social Science and Medicine 2005; 61: 1159–1173.



## Leena Vilkkä ja Sonja Pyykkönen

### Uusimaaseutu – ihmisten ja ympäristön parhaaksi

#### Yrittäjyys, vihertäminen, lähiruoka, lähienergia

Artikkelimme otsikon sana *uusimaaseutu* on tarkoitettu haasteeksi ja keskustelun avaukseksi suomalaisen maaseudun ja maatalouden tulevaisuudesta. Maatalous on historiallisesti vaikuttanut eniten käsityksemme maaseudusta – maatalous muokkaa maaseudun. Maaseutu ja käsityksemme maaseudusta ovat tänään hyvin erilaiset kuin viisikymmentä vuotta sitten. Maaseutua ei pidetä enää pelkkänä ruoantuotannon lähteenä, vaan se tarjoaa niin elämälle välttämättömiä tuotteita kuin hyvinvointiakin. Maaseudulla on myös oma itseisarvonsa, joka on riippumaton kaikista hyödyistä ja tuotteista, joita sieltä saamme. Otsikko *uusimaaseutu* viittaa yhtäältä maantieteelliseen alueeseen ja toisaalta uuteen ajatteluun; metropolimaaseutuun, mikrotiloihin, maatalouden vihertämiseen, lähiruokaan ja lähienergiaan, joita tarkastelemme lähemmin seuraavissa kappaleissa.

Konkreettisemmin ja suppeammin *uusimaaseutu* on myös Hämeen ammattikorkeakoulun hankkeen nimi. Sillä pyritään edistämään tiedonkulkua ja vuorovaikutusta maanviljelijöiden ja maaseututoimijoiden keskuudessa. Hankkeessa tiedotetaan mm. uusiutuvan energian käytön mahdollisuuksista. Tavoitteena on edistää maatalousyritysten kilpailukykyä sekä yrittäjien hyvinvointia ja ympäristötietoutta.<sup>1</sup>

1 Uusimaaseutu-käsite on otettu käyttöön alun perin ProAgria Uusimaa-yhdistyksessä. Hämeen ammattikorkeakoulun Biotalous koulutus- ja tutkimuskeskus on hyödyntänyt termiä edelleen maaseutu-

Tässä artikkelissa tuomme esiin käsitteen *uusimaaseutu* positiivisena mahdollisuutena nähdä, mitä kaikkea hyvää maaseutu tarjoaa ja sisältää. Uusimaaseutu ei nojaa enää yksin perinteiseen maatalouteen, alkutuotantoon, vaan sisältää käsityksen maaseudusta monipuolisen yrittäjyyden, harrastusten ja elämäntapojen alueena.

#### Metropolimaaseutu ja mikrotilat

Uudet ajattelutavat ja käsitykset syntyvät maan talouden ja kulttuurin keskuksissa eli metropoleissa. Metropolit saavat vaikutteensa toisilta metropoleilta, mikä takaa metropolien kansainvälisyyden ja monikulttuurisuuden.<sup>2</sup> Niiden vaikutus ulottuu koko maahan. Kaupungin

hankkeissaan. Uusimaaseutu-hankkeen suunnittelussa ja yhteistyössä ovat mukana MTK-Uusimaa, ProAgria Uusimaa, Nylands svenska producentförbund (NSP), Nylands svenska lantbrukssällskap (NSL), ELY-Uusimaa ja Laurea-ammattikorkeakoulu. Hankkeen kotisivut ovat <http://www.uusimaaseutu.fi> ja <http://www.nylandsbygd.fi>.

2 Metropolipolitiikkaa on synnytetty laajoilla poliittisilla areenoilla vuodesta 2007 alkaen ja se on keskittynyt pitkälti pääkaupunkiseudun (Helsinki, Vantaa, Kauniainen, Espoo) talouden, yhdyskuntarakenteen ja vihreän vyöhykkeen kysymyksiin. Hallinnon ja aluekehityksen ministeriöryhmä julkisti 13.12.2007 metropolipolitiikan painopisteet. Tarkoitus on vahvistaa Helsingin seudun kansainvälistä kilpailukykyä ja tasapainoista kehitystä koko maan kansantalouden suotuisan kehittymisen ja hyvinvoinnin varmistamiseksi. Aluerajaukset määrittävät asialähtöisesti (asuminen, työssäkäynti), mikä

ja maaseudun välinen vuorovaikutus on voimakkaimmillaan pääkaupunkiseudulla, missä ihmiset osaavat vaatia myös maaseudulta parasta, laadukasta ympäristöä ja puhdasta ruokaa. *Metropolimaaseutu* syntyy juuri tällaisesta metropolin ja maaseudun kohtaamisesta. Voimakkaimmillaan tämä näkyy Helsingin ympäristössä. Uuttamaata voi hyvin luonnehtia metropolimaaseuduksi, tosin käsite on vielä varsin uusi eikä yleisessä käytössä.<sup>3</sup>

Tuomas Kuhmonen ja Hannu Niittykangas visioivat kirjassaan *Maaseudun tulevaisuus* (2008), että Suomen maaseudun uusi suuri rooli on olla kansakunnan ehtymättömän hyvinvoinnin lähde. Myös maatalouteen he peräänkuuluttavat luovuutta. Maaseutu ei ole samoin ohjattavissa kuin kaupungit. Kaupungin kanssa voi neuvotella, maaseudun kanssa ei. Maaseudulla ei ole samanlaista yhtä ylintä johtajaa eikä poliittista päätöksentekojärjestelmää, joka ohjaa kaupunkien kehitystä. Maaseutua ei noin vain ruveta ohjaamaan haluttuun suuntaan, vaan maaseudulla asuvat ihmiset ja yrittäjät, heidän halunsa ja osaamisensa määräävät suunnan. (Kuhmonen ja Niittykangas 2008.)

Maatalouspolitiikalla säädellään maaseutujen kehitystä. Kun politiikka muuttuu, muuttuvat myös paikalliset maisemat (Nassauer 2005). Nämä muutokset ovat Suomessa olleet nopeita ja muokanneet maaseutumaisemaa voimakkaasti. Myös metropolipolitiikka muovaa maaseudut uudelleen – metropolimaaseuduiksi. Metropolipolitiikka mahdollistaa tehokkaan liikuttamisen maalta kaupunkiin. Kaupungeista muutetaan maalle. Maaseudun vetovoima liittyy maaseutu-ympäristöön,

tarkoittaa sitä, että alue ei rajoitu vain Uuteenmaahan, vaan metropolialue ylittää maakuntarajat, ja näin se voi ulottua aina Lohjan, Hämeenlinnan, Lahden ja Porvoon seuduille asti.

3 HAMKin Biotalous- ja tutkimuskeskus on ottanut käyttöön metropolimaaseutu-termin kuvaamaan alueita, joilla ammattikorkeakoulun maaseutuhankkeet toimivat. Useilla HAMKin hankkeilla (esimerkiksi Uusimaaseutu, Kestävää energiaa Hämeestä, Hevosyritys huippukuntoon) on fokusalueena nimenomaan metropolimaaseutu. Tässä luvussa pohdimme, millaisia ajatuksia metropolimaaseutu-käsitteen taustalla on.

luontoon, ihmisiin, naapureihin ja yhteisöllisyyteen (vrt. Ponnikas ym. 2011).

Miten sitten asukkaat itse kokevat metropolimaaseudun? Tätä ovat selvittäneet Anne Liimatainen ja Tero Uusitalo (2011). Heidän kyselytutkimukseensa vastanneet kommentoivat runsaasti termiä metropolimaaseutu. Termi herättää vielä runsaasti vastustusta, samoin kuin sen sisältämä uusi maaseutuajattelu. Metropolin nähdään yksipuolisesti uhkana maaseudun palveluille, ja metropolimaaseutu mielletään kaupunkien nukkumalähiöiksi. Kaupunkeihin halutaan selkeä hajurako: maaseutu halutaan pitää maaseutuna. Maaseudulla koko ikänsä asuneet pitävät maataloutta merkittävänä maisemanhoidossa. Suurin osa kyselyyn vastaajista pitää myös hoidettua kylämaisemaa ja kulttuuriympäristöjen säilyttämistä tärkeänä oman asuinalueensa kehittämisessä. Maaseutu koetaan stressinpoistopaikaksi. Eräs vastaajista totesi: ”Säästää maaseutu elävänä, se on metropolialueen keuhkot.” Maaseudulta toivotaan vuonna 2025 yhteisöllisyyttä, talkoohenkeä sekä aktiivista kylä- ja yhdistystoimintaa. Kaiken kaikkiaan maaseudun vahvuuksina vastaajat pitävät kaunista maisemaa ja puhdasta luontoa, kulttuuriympäristöjä, yhteisöllisyyttä ja asumisen väljyyttä. Heikkouksia ovat palvelujen niukkuus, riippuvuus autosta sekä omien vaikutusmahdollisuuksien vähäisyys. Mahdollisuuksia nähdään lähiruoassa, luontomatkailemisessa sekä kylätoiminnassa. Uhkakuvana on palvelujen heikkeneminen entisestään sekä ympäristön pilaantuminen muun muassa lisääntyvän maa-ainesten oton vuoksi. (Liimatainen ja Uusitalo 2011.)

Voimme otaksua, että Suomen hyvinvoimimmat ihmiset asuvat *metropolimaaseudulla* eli juuri kaupunkien läheisyydessä (vrt. Ponnikas ym. 2011). Metropolimaaseutu muodostuu kaupungin ja maaseudun välisistä monipuolisista verkostoista ja vuorovaikutuksesta. Metropolimaaseudulla eletään ja liikutaan luovasti rajoja rikkoen. Kaupungin ja maaseudun raja hämärtyy tarkoituksellisesti. Metropolimaaseudulla ihmiset luovat omaa elämäänsä, maatilojen ja peltojen omistajat muokkaavat

niitä yhä enemmän oman näköisikseen; hevostilan pellot ovat laidunmaina ja heinäpeltoina, viljailoilla viljellään luomua ja erikoiskasveja. Perusmaataloustuotanto vähenee, mutta maatilat voivat säilyä taloudellisen ja sosiaalisen toiminnan keskuksina uusine toiminnan aloineen.

Maatilat ovat useimmiten mikroyrityksiä, jotka työllistävät alle 10 henkeä ja joiden vuotuinen liikevaihto jää alle kahden miljoonan euron. Osa maatiloista on erikoistunut hevostalouteen, matkailuun ja kotieläinpihoiksi. Tulevaisuuden maatila tarjoaa myös lisääntyvästi sosiaali- ja senioripalveluja. Kun maatila harjoittaa muuta yritystoimintaa kuin perinteistä maataloutta, puhutaan *monialayrittäjyydestä*. (Riusala ja Siirilä 2009.)

Metropolialueella maalle muuttajilla on usein valtava into pienviljelyyn ja upeat markkina-alueet myydä tuotteitaan. Maaseudulle muuttaneella on usein ainakin kasvimaata tai kasvihuone. Lähiruokatuottajan tai pienviljelijän ei tarvitse olla EU-tukikelpoinen maatila. Uudellamaalla on useita esimerkkejä pienistä tiloista, jotka tuottavat kasviksia reilusti yli oman tarpeen. Niiden ansiosta lähiruokapiiritoiminta on Uudellamaalla kasvanut huimaa vauhtia. Edelleen on pulaa tuottajista ja tuotteista. Olisikin suotavaa, että yhteiskunta kannustaisi pienviljelijöitä ja mikrotiloja eikä heitä rasitettaisi kohtuuttomalla byrokratialla.

## Maataloustuilla tehdään ympäristötekoja

Maataloustuet ovat voimakkaan yleisen kritiikin kohteena. Usein ne kyseenalaistetaan kokonaan. Tässä luvussa haluamme kertoa, mitä kaikkea hyvää maataloustuista seuraa, miten maataloustuet hyödyttävät maaseutua ja sitä myöten koko Suomea. EU:n yhteisen maatalouspolitiikan tavoite on saada maanviljely ja ympäristönsuojelu kulkemaan käsi kädessä. Sillä etsitään ratkaisuja ilmastomuutokseen, vesihuoltoon, bioenergiaan ja luonnon monimuotoisuuden liittyviin ongelmiin. Tukea saadak-

seen viljelijöiden on noudatettava laajempiin tavoitteisiin liittyviä sääntöjä, jotka koskevat muun muassa tilahygieniaa ja elintarvikkeiden turvallisuutta, eläinten terveyttä ja hyvinvointia sekä perinteisen maalaismaiseman ja luonnonvaraisten eläinten suojelua.

Maataloustukien ja ympäristönsuojelun yhteisiä tavoitteita alettiin edistää vuonna 1995, jolloin otettiin käyttöön ympäristötuki. Tämän jälkeen ympäristönsuojelullisia vaatimuksia on lisätty vähitellen kaikkien tukien vaatimuksiin. Maataloustukia ollaan taas uudistamassa vuodesta 2014 alkaen, ja tähän muutokseen liittyen maataloustukien vihertäminen on jo poliittisissa keskusteluissa käyttöön vakiintunut termi. Termi ei ole tarkasti määritelty, vaan maataloustukien vihertäminen tarkoittaa sellaista Euroopan unionin politiikkaa, jossa huomioidaan ympäristönsuojelu ja ilmastonmuutos. Tällä vihreämmällä politiikalla pyritään vastaamaan unionin kansalaisten vaatimukseen siitä, että jos tukia maksetaan, ei viljely saa pilata ympäristöä. Maatalouden on tuotettava ympäristöhyötyjä. Maataloustuotantoon kuuluu nykyään ruoantuotannon lisäksi erilaisten palvelujen sekä energiantuotanto. Yhteisen maatalouspolitiikan vuosien 2014–2020 ohjelmakauden tavoite on pyrkiä takaamaan paitsi ruokaturva sekä EU:ssa että globaalisti myös luonnonvarojen kestävä käyttö ja ilmastonmuutokseen sopeutuminen. EU korostaa myös uusiutuvan energiantuotannon ja käytön edistämistä. (European Commission 2012.)

Maataloustukia ovat viljelijöille maksettavat tuet sekä maaseudun kehittämistuet ja markkinatuet. Maaseudulla toimiville yrityksille myönnetään tukia yritysten perustamiseen ja investointeihin sekä työntekijöiden palkkaamiseen. Yhdistykset, järjestöt, kunnat ja oppilaitokset saavat tukia hankkeisiin, joilla parannetaan maaseudun elinoloja ja asumisviihtyvyyttä. Lisäksi tukia myönnetään esimerkiksi elintarvikkeiden jatkojalostuksen kehittämiseen maatiloille, kylien kunnostamiseen, maaseudun palvelujen ja maaseutumatkailun kehittämi-

seen sekä maaseudun kulttuuriperinnön säilyttämiseen. (MMM 2011b.)

Viljelyyn, kotieläintuotantoon ja puutarhatuotantoon maksettiin tukia vuonna 2010 Suomessa yhteensä noin 2 miljardia euroa (MTT 2012). Viljelijöiden saamat tuet voidaan karkeasti jakaa investointi- ja rahoitustukiin, tuotantotukiin ja ympäristötukiin. Tukien rahoitus tulee kolmella eri tavalla kokonaan EU:sta, kokonaan jäsenmaan rahoittamana tai EU:n ja jäsenmaan yhteisesti rahoittamana. EU:n kokonaan rahoittamia tukia maksettiin 570 miljoonaa euroa vuonna 2010 (MTT 2012). Näitä tukia myönnetään viljellyn pinta-alan mukaan. Kansallisia tukia maksetaan kotieläimistä sekä puutarhan tai pellon pinta-alamääristä. Kansallisia tukia maksettiin 565 miljoonaa euroa vuonna 2010 (MMM 2011a). Tuotantotuet ovat viljelijöille kompensatio alhaisista tuottajahinnoista, jotka eivät kata viljelyn kustannuksia.

Tarkastelemme tässä luvussa erityisesti ympäristötukea, joka on EU:n ja jäsenmaan yhteisesti rahoittama tuki. Muita yhteisesti rahoitettuja tukia ovat luonnonhaittakorvaus, eläinten hyvinvoinnin tuki ja ei-tuotannolliset investointituet. Näitä tukia maksettiin Suomessa 805 miljoonaa euroa vuonna 2010 (MTT 2012). Ympäristötuen tavoite on ylläpitää arvokasta avointa, viljeltyä maatalousmaisemaa, kuten myös luonnonniittyjä ja laitumia, riippumatta siitä, tuotetaanko niillä elintarvikkeita ja niiden raaka-aineita vai uusiutuvaa bioenergiaa tai hoidetaanko niitä viljelemättöminä. Tavoitteena on myös vähentää maaperään, pinta- ja pohjavesiin sekä ilmaan kohdistuvaa ympäristökuormitusta edistämällä ympäristöystävällisiä tuotantomenetelmiä, vastuullista viljelyä ja tuotantoa. (Aakkula ym. 2010.) Viljelyssä on huolehdittava maan kunnosta, eläinten hyvinvoinnista, tuotantoketjun luotettavuudesta ja hygieniasta (MMM 2006).

Ympäristötukea ja eläinten hyvinvoinnin tukea maksetaan korvauksena viljelijöiden teoista ympäristön tilan ja eläinten hyvinvoinnin parantamiseksi. *Luonnonhaittakorvausta* maksetaan, koska Suomessa on heikom-

mat luonnonolosuhteet viljelyyn kuin keskimäärin EU-alueella. (MMM 2011c ja 2012.) Viljelijöiden lisäksi myös yhdistykset voivat hakea tukea kosteikkojen perustamiseen ja hoitoon. Yhdistysten toivotaan hoitavan erityisesti arvokkaita maaseutumaisemia ja alueita, jotka muutoin jäisivät hoitamatta. Usein esimerkiksi kylämaisema pusikoituu ja avara näkymä häviää vähitellen laidunnuksen loputtua. (Maaseutuvirasto 2009.) Yhdistysten mahdollisuus hakea näitä tukia tunnetaan Suomessa huonosti. Tämä johtuu siitä, että niiden markkinointiin ja toteuttamisen alkuun saamiseen panostetaan hyvin vähän rahaa. Eniten asiaan panostaa Suomessa WWF, jolla on ollut usean vuoden ajan mittavat kosteikko- ja perinnebiotooppikampanjat. WWF neuvoo niin viljelijöitä kuin yhdistyksiäkin kosteikkojen perustamisessa ja perinnebiotooppien hoidossa sekä näihin liittyvien tukien hakemisessa.

Vuonna 2010 ympäristötukea maksettiin 341 miljoonaa euroa, luonnonhaittakorvausta 419 miljoonaa euroa ja eläinten hyvinvointitukea 12,5 miljoonaa euroa. Ympäristötuen tavoite on kannustaa viljelemään ympäristövastuullisesti ja ympäristöä vähemmän kuormittamalla. Tavoitteena on kestävä maatalous, joka säilyttää tuotannon harjoittamisen edellytykset hyvinä pitkällä aikavälillä. Ympäristötuki jakautuu kolmeen osaan ja määrittää erilaisia toimenpiteitä, joita viljelijän on tehtävä. *Perustoimenpiteillä* säädellään lannoitusmääriä eri viljelykasveille. Suurempien ojien varsille ja vesistöjen reunoille on jätettävä viljelemättömät kaistaleet, jotta pellon ravinteet eivät pääsisi suoraan vesiin. Kasvinsuojeluaineita ruiskuttavan on käytävä koulutuksessa, ja kasvinsuojeluruiskun kunto on testattava määräajoin. *Valinnaisilla toimenpiteillä* pyritään edelleen ravinnehuuhtoumien vähentämiseen ja maan kasvukunnosta huolehtimiseen. Toimenpiteillä vähennetään ja tarkennetaan lannoitustarvetta, pidetään peltoja kasvipeitteisenä ympäri vuoden ja monipuolistetaan viljelyä tai käytetään kasveja keräämään pelloille jääviä ravinteita. Peltojen

hyvä ravinnetasapaino saavutetaan laskemalla, paljonko ravinteita jää peltoon, ja näin voidaan tarkentaa seuraavien vuosien lannoitustarvetta. (MMM 2011c.)

Vapaaehtoisesti tilat voivat hakea myös *erityisympäristötukia*, joiden tavoitteena on parantaa vesistöjen tilaa, ylläpitää luonnon monimuotoisuutta, säilyttää alkupe-  
räisrotuja ja viljellä luomutuotteita (MMM 2011c). Kun peltoa ei enää viljellä eikä karjaa kasvateta mahdollisimman suuren sadon saamiseksi, viljelijälle aiheutuu tulonmenetyksiä. Näitä tulonmenetyksiä korvataan erityisympäristötuilla. Nämä ovat tehokkaimpia monimuotoisuuden edistämisen ja vesiensuojelun keinoja. Sopimuksia erityisympäristötuista on solmittu reilut 16 600. Erityistukia maksettiin noin 47 miljoonaa euroa vuonna 2010 (MMM 2011c). Samalla tilalla voi olla useita erityisympäristötukisopimuksia. Suomen noin 63 000 maatilasta vain pieni osa hakee tätä tukea. Sopimukset liittyvät usein sellaisiin asioihin, joita kaikilla tiloilla ei ole, kuten eläimiä, laidunmaita, vesistön varsia, pohja-  
vesialueita tms.

Vesistöjen tilaa parannetaan perustamalla vesistöjen varsiin kalteville pelloille nurmipeitteisiä aloja, joilla vähennetään ravinteiden ja maa-ainesten valumista vesiin. Kosteikkoja perustamalla voidaan hidastaa ravinteiden juoksua pelto-ojista järviin ja meriin, samoin kuin multaamalla lietalanta hyvin peltoon. Luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseksi tukea saa metsässä tai niityillä laiduntamiseen sekä perinnebiotooppien hoitamiseen. Perinnebiotoopit ovat nykyisin uhanalaisia luontotyy-  
pejä, jotka ovat syntyneet pitkäaikaisen laidunnuksen tai niiton tuloksena. Ne ovat osa maaseudun kulttuuriperintöä ja maisemallisesti merkittäviä. Laidunnetut alueet avaavat maiseman luonnollisella tavalla. Niillä esiintyy usein myös uhanalaisia lajeja. Laidunnuksen tavoitteena on luonnonvaraisten eläinten ja kasvien määrän lisääntyminen sekä erilaisten lajien elinolosuhteiden parantuminen peltoympäristöissä.

Niittyjen, kotojen sekä ranta- ja metsälaidunten avoimena pitämisessä lehmät ja lampaat ovat erityisen

hyödyllisiä. Laiduntamalla nämä eläinlajit huolehtivat arvokkaiden ja hupenevien elinympäristöjen säilymisestä. Naudat ja lampaat pystyvät syömään kasvillisuuden matalaksi sellaisissa paikoissa, joihin ihmiset eivät niitokoneineen pysty. Lisäksi ne syövät sellaista kasvillisuutta, mistä moni muu eläinlaji ei välitä, kuten nokkosia ja puiden vesakkoa. Nautoja ja lampaita ruokitaan heinäkasveilla (toisin kuin esimerkiksi sikoja), minkä vuoksi näiden kasvatus sopii hyvin vesiensuojelutavoitteisiin. Laiduntavat ja vapaana kulkevat eläimet ovat maisemallisesti kauniita ja tuovat ihmisille iloa. Laiduntaminen lisää eläinten hyvinvointia. Kotieläintuotannon ympäristöllisiä ja eettisiä vaikutuksia arvioitaessa onkin otettava huomioon laiduntavien eläinten hyödyt verrattuna sisälä kasvatettaviin ja viljalla tai tilan ulkopuolelta tuodulla rehulla ruokittuihin sikoihin ja kanoihin.

Erityisympäristötuilla tuetaan viljelijöitä, jotta nämä kasvattaisivat alkuperäisrotuja ja -kasveja. Harvinaisiksi käyneiden eläinrotujen kasvu ja tuotto eivät ole tehokkaimpien rotujen veroisia. Alkuperäisrotujen, kuten kyyttöjen tai suomenlampaiden, liha ja maatiaiskanojen munat ovat kuitenkin arvostettuja, joten niiden kaupaksi saaminen ei ole ongelma. Noin 1 850 tilaa on tehnyt alkuperäisrotujen kasvattamissopimuksen. (Aakkula ym. 2010).

Maataloustuista sovittiin aiemmin kansallisen tulopolitiikan yhteydessä. Maataloustulo rinnastui palkkatuloihin. Kun maanviljelijää ryhdyttiin kutsumaan maataloustuottajaksi, luotiin mielikuva palkansaajasta. Tämä näkyy nimessä MTK, Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto, huomauttaa Antti Puupponen (2009). MTK on viime vuosina vahvasti uudistunut ja kannustaa nykyisin yrittäjyyteen ja ympäristönsuojeluun, samoin kuin ruotsinkielinen tuottajajärjestö *Svenska lantbruksproducenternas centralförbund* (SLF). Hyvä esimerkki on molempien tuottajajärjestöjen panostus luomuun, jossa nämä tavoitteet yhdistyvät.

Maataloustuet ovat yksi maatalon tärkeä tulonlähde. Ne ovat perusteltuja tukia myös siksi, että maaseutu pel-

toineen ja metsineen mielletään yhteiseksi omaisuudeksi toisin kuin kaupunkien talot ja pihat. Jokamiehen oikeuksilla on vankka asemansa suomalaisessa kulttuurissa ja maaseudun vetovoimassa. Maisema kuuluu kaikille. Maatalouden tukeminen tuntuu hyväksyttävämmältä, kun myös metropolien ja kaupunkien asukkaat ovat hyödynsääjiä.

Yhteiskunnan etu on edistää maatalojen pyrkimyksiä monialaiseen yritystoimintaan eikä pelkästään mahdollisimman laajamittaiseen tuotantoon. EU:n linjauksen mukaisesti maatalouden tukien irrottaminen tuotannosta jatkuu edelleen.<sup>4</sup> Maataloustuet tulevat hyväksyttävämmiksi, kun niillä edistetään yleistä hyvää, kuten ruoan ekologisuutta ja terveellisyttä sekä maaseudun luonnon monimuotoisuutta ja vesistöjen tilan parantumista.

## Luomu- ja lähiruoka kasvattavat suosiotaan

Luomutuotannon osuus kasvaa Suomessa. Uudellamaalla luomutuotteiden kysyntä on suurinta ja luomutuotteille on vakiintuneet markkinat. Helsingin kaupunki on iso ostaja, joka tarjoaa kasvis- ja luomuruokaa kouluissa, päiväkodeissa ja henkilöstöruokailussa. Helsingissä riittää asiakkaita myös kasvisravintoloihin ja maatilatoreille ja siellä on myös riittävästi lähiruokaa ostajia.

Ympäristöfilosofiassa *hyvä* ei ole mielipidekysymys tai makuasia vaan liki objektiivinen totuus: hyvää on kaikki se, mikä edistää elämää ja elämänmuotojen moninaisuutta; pahaa on kaikki se, mikä tuhoaa elämää ja elinympäristöjä (Vilkkä 1997 ja 2003). Aikamme ekolo-

gisen totuuden eli sen, että luomu ja lähiruoka on hyvää, ilmaisee Antti Puupponen näin:

”Laatuun tähtäävä monivaikutteinen tuotanto tuottaa enemmän julkishyödykkeitä ja yhteiskunnallista hyvinvointia kuin korkeisiin tuotantomääriin tähtäävä maatalouspolitiikka. Maatalouden monivaikutteisuus näkyy koko maaseudun elinvoimaisuutena, elintarvikkeiden laatuna ja turvallisuutena, elintarvikehuollon kriisinkestävyysnä ja eläinten hyvinvointina.” (Puupponen 2009.)

Yksinkertaistettuna tämä merkitsee sitä, että tulevaisuuden maatala tuottaa luomu- ja lähiruokaa, jotka ovat ylivertaisia teho viljelyyn ja teolliseen ravintoon nähden. Luomutuotannossa ja luomukotieläintuotannossa ei käytetä väkilannoitusta ja kasvinsuojeluaineita. Eviran mukaan luomutiloja oli vuonna 2011 jo 4 114. Luomutilat ovat peltoalaltaan muita tiloja suurempia, tilojen keskikoko on 46 hehtaaria. Luomutuotteita viljellään kuudella prosentilla maataloista ja kahdeksalla prosentilla Suomen pelloista. (Evira 2010.)

Tuottajajärjestöt kannattavat nykyään vahvasti luomutuotantoa. Uudellamaalla tuottajajärjestöissä on luomutuottajien vahva edustus ja voimakas halu kehittää luomutuotantoa. Maailmanlaajuisesti katsottuna luomun markkinat ovat laajenevia. Luomualan kansainvälinen kattoorganisaatio on IFOAM (*International Federation of Organic Agriculture Movement*).<sup>5</sup>

Luomutuotanto on saanut rinnalleen lähiruokaa. Lähiruoka ei ole yhtä vahvasti normitettua ja tukiin sidottua, valvottua tuotantoa. Lähiruoka on paikallista eli ruoantuotanto ja -kulutus ovat mahdollisimman lähellä toisiaan. Tuotteet kulkevat suoraan maatilalta julkiseen laitoskeittiöön, palvelutaloon tai paikalliseen kauppaan. Maatala voi myydä tuotteitaan myös suoraan ostajille tilamyymäntinä tai suoramyyntinä. Suomessa lähiruokakonseptilla on haluttu edistää paikallista taloutta ja työllisyyttä sekä kehittää erityisesti maaseudun pienyri-

<sup>4</sup> Vuonna 2003 toteutetussa Euroopan unionin yhteisen maatalouspolitiikan uudistuksessa viljelijöille maksettavat tuet irrotettiin tuotannosta, mikä tarkoittaa sitä, että tuen saamisen edellytyksenä ei ole enää tietyn tuotteen tuottaminen. Ks. Euroopan komissio 2008.

<sup>5</sup> Ks. <http://www.ifoam.org>.

tystoimintaa. Kuluttajat saavat ruokansa tuoreempaan, kun se ei ole kulkenut tukkujen ja kaupan ketjuorganisaatioissa. Paikallinen ruoka voi päätyä kuluttajalle suoraan tilalta, suoramyyntipisteestä, ravintolasta, suurkeittiöstä tai vähittäiskaupasta. Tuotteen tunnuspiirteinä on paitsi laatu ja ekologisuus myös tunnistettavuus ja yksilöllisyys. Kuluttajalle on tärkeää tuntea tuotteen tuottaja ja valmistaja tai ainakin palvelun tarjoaja, jotta hän voi tukea paikallista viljelijää ja paikallista taloutta. Lähiruoan suosiminen voi tuoda huomattavia säästöjä suurkeittiöille. Keittiöiden on kuitenkin otettava huomioon kilpailuttamista koskeva lainsäädäntö. Läheisyys yksin ei kelpaa hankintakriteeriksi. Tuottajat itse uskovat lähiruoan olevan maukkaampaa, tuoreempaa, terveellisempää ja turvallisempaa kuin tavanomaista elintarviketketjua pitkin kulkenut ruoka. Lähiruoka ja luomuruoka ovat siis monella tapaa parempia kuin tavanomaisien menetelmin tuotettu ruoka. Miksi emme siis suosisi niitä, jos haluamme tarjota lapsille ja koululaisille parasta?

Lähiruokapiirejä perustetaan usein kaupunkilaisten aloitteesta ja organisoimina. Niitä perustetaan myös toisin päin, maaseudun tai maatilojen aloitteesta. Maaseudulla viljelijät ja asukkaat tuntevat toisensa ja ovat yrittäjähenkisiä. Tuottajien kannattaa suunnitella yhdessä, miten usean maatilan ja maaseudun asukkaiden puutarhojen tuotteita voidaan myydä kaupunkilaisille tilamyymälöissä ja esimerkiksi verkkokaupassa. Hyvä esimerkki on Länsi-Uudenmaan ruokamarkkinat Smaka på Västnyland – Länsi-Uudenmaan Maistiaiset. Markkinat on tavoittanut yleisönsä. Markkinoilla yli neljäkymmentä paikallista tuottajaa on myynyt kalaa, lammasta, nautaa, tofua, juureksia, vihanneksia, marjoja, hedelmiä, leipää, hunajaa, mehua ja hilloja. (Uusikylä 2010.)

## Energiaomavarainen maatila – tulevaisuuden maatila?

Maaseutu tuottaa ravintoa ja elämyksiä, mutta yhä enemmän myös uusiutuvaa energiaa. Vuonna 2011 uusimaaseutuhankkeiden maatalousinfoissa kerrottiin alueen maanviljelijöille energia-asioista ja maatilan energiaohjelmasta tarkoituksena edistää uusiutuvan energian käyttöä maatiloilla. Energiaohjelma on etujärjestöjen ja Maa- ja metsätalousministeriön yhdessä sopima, ja sillä pyritään edistämään maatilojen energiatehokkuutta vuoden 2016 loppuun asti. Liityttyään energiaohjelmaan maatilayrittäjä saa tukea energiasuunnitelman ja energiakatselmuksen tekoon. Ohjelma on yrittäjälle vapaaehtoinen. (Motiva 2011.)

EU:n selkeä tavoite on Lissabonin sopimuksesta 2007 lähtien ollut uusiutuvan energian käytön lisääminen. Merkittävä osa uusiutuvasta energiasta on maatilojen hallinnassa, joten maatiloilla on tärkeä rooli EU:n energiapolitiikan toteuttajina. (Kari 2009.)

Maatilan energiasta kuluu suurin osa työkoneisiin ja tuotantotiloihin sekä viljankuivaukseen ja asuinrakennuksen lämmittämiseen. Jotta tila voi toimia energiatehokkaammin, on tärkeää ensin selvittää tilan todellinen energiankäyttö. Tilojen mahdollisuudet tuottaa uusiutuvaa energiaa vaihtelevat. Metsähake on yleisin lämmöntuotannon polttoaine. Maatila voi saada tukea maatilan lämpökeskuksen rakentamiseen tai korjaamiseen, mikäli siinä hyödynnetään metsä- tai peltoenergiaa, biomassaa, jätelämpöä tai veden, ilman, maaperän tai auringon lämpöä. Tuulivoimalla voidaan tuottaa sähköä. Maatiloille sopivia pientuulivoimaloita on tarjolla. Niiden tehot vaihtelevat muutamasta kymmenestä kilowatista satoihin kilowatteihin. Aurinkoenergia soveltuu muun energiantuotannon oheen. Aurinkoenergiaa voidaan käyttää lämpönä tai muuttaa sähköksi. Aurinkopaneelilla voidaan lämmittää esimerkiksi tilan käyttövesi. Maalämpö käy sekä veden että rakennusten lämmittämiseen.

Maatilalla vilja säilötään kuivaamalla se lämmin-ilmakuivureissa. Kuivurit toimivat valtaosin kevyellä polttoöljyllä. Öljyn kallistuminen on lisännyt kiinnostusta uusiutuvaan energiaan, kuten metsähakkeeseen. Kuivuria tarvitaan vain reilu kuukausi vuodesta, joten uusiutuvaa energiaa käyttävän kuivuriuunin investoinnille on tärkeää löytää muutakin käyttöä, kuten kyläkoulun tai kasvihuoneen lämmittäminen (Kirkkari 2010). Laittevalmistajia on jo markkinoilla. Yrityksiltä on saatavissa haketta, palaturvetta ja pellettiä käyttävä kuivuriuuni.

Maatilan tavoitteena voi olla energian säästäminen tai energiaomavaraisuus tai se voi ryhtyä uusiutuvan energian tuottajaksi. Maatila voi tuottaa lämpöä, sähköä tai liikennebiopolttoainetta. Naudan ja sian lietelannasta, kasvimassasta sekä erilaisista hajoavista jätteistä saadaan biokaasua, jota voidaan hyödyntää sähkön- ja lämmön-tuotannossa sekä kulkuneuvojen ja työkonien poltto-aineena. Biokaasua voidaan käyttää samantyyppisesti kuin maakaasua. Maakaasu on fossiilinen polttoaine, joten biokaasu on ympäristölle parempi vaihtoehto. Biokaasulaitoksessa syntyvä jäännös soveltuu lannoitteeksi ja maanparannusaineeksi (Lehtomäki 2007).

Mark Jacobson (Bergeron 2011) on esittänyt tutkimuksiinsa perustuen, että maailmanlaajuinen siirtyminen uusiutuvaan energiaan on täysin mahdollista ja riippuu yksin yhteiskunnallisesta ja poliittisesta tahdosta. Hänen hätkähdyttävä väitteensä on, että voisimme pelastaa miljoonia ihmishenkiä vuosittain siirtymällä maailmanlaajuisesti uusiutuvaan energiaan. Tarvittava käyttöenergia saataisiin sähköstä, joka tuotettaisiin valtaosin tuuli- ja aurinkovoimalla. (Energiakysymyksistä ks. Risto Isomäen sekä Jarna Pasasen ja Marko Ulvilan artikkelit.)

Tanskassa ja Hollannissa havahduttiin uusiutuvan energian välttämättömyyteen jo 1970-luvun energiakriisin myötä. Maat tukivat vahvasti maatilojen tuuli-voimainvestointeja, minkä seurauksena usein maatilan takapihalle nousi tuulimylly. Aluksi ne tuottivat sähköä

tilan omiin tarpeisiin, mutta vuosien myötä tuulimyllyt ovat kasvaneet ja tulleet tehokkaammiksi. Tuulienenergia on edelleen merkittävä tulolähde maatiloille, vaikka suuret energiayhtiöt omistavat nykyisin suuret tuuli-voimalat. Ruotsissa ja Tanskassa uusiutuva energia voi muodostaa jopa valtaosan maatilan tuloista, kuten myös monilla Keski-Euroopan tiloilla. Uusiutuvan energian myynti tilalta on EU:n maatalouspoliittinen tavoite. Enköpingissä Ruotsissa on maatila, joka saa kaikki tulonsa 80 hehtaarin pajuvielmästä. Viljelijä saa lannoitteen paikallisesta jätevedenpuhdistamosta ja kunnan voimalaitos ostaa pajuhakkeen. (Kari 2009.)

Periaatteessa maatilat voivat tuottaa sähköä verkkoon sekä biopolttoaineita myyntiin. Maatilalla tuotettua puhdistettua biokaasua voidaan myös syöttää maakaasuverkkoon. EU:n kaasumarkkinadirektiivin (vuodelta 2003) mukaan kaasuverkko-operaattorien on otettava vastaan kaasua maatiloilta. Maatilan on erikseen sovittava energian syöttämisestä kaukolämpöverkkoihin. (Kari 2009.) Syöttötariffijärjestelmän katsotaan syrjivän biokaasun käyttöä ajoneuvojen polttoaineena, sillä syöttötariffi tukee sähkön tuotantoa biokaasusta, mutta ei liikennekäyttöä. Tukholman ja Göteborgin paikallisliikenne toimii jo biokaasulla. Maamme kaasukäyttöiset linja-autot ovat toistaiseksi käyttäneet lähinnä maakaasua, mutta parhaillaan biokaasun tankkausposteita ollaan perustamassa lisää.

Suomen ainoa energiaomavarainen maatila löytyy Laukaalta. Tilalla on toiminut biokaasulaitos vuodesta 1998 lähtien sekä biokaasun tankkausasema vuodesta 2002. Myös Vehmaalle on perustettu biokaasulaitos vuonna 2005. Laitos hyödyntää sikalalietteen lisäksi teollisuuden sivutuotteita ja puhdistamolietettä. Biokaasulaitos on suunnitteilla myös Hyvinkäälle. Uusiutuvan energian alalla onkin jo runsaasti toimijoita. Pienet toimijat kokevat ongelmaksi alan energiamonopolit. Pienten on vaikea pärjätä tässä kilpailussa. Ratkaisevaa on mahdollisuus investointeihin ja riittäviin investointitukiiin.





Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahas-  
to on tukenut viime vuosina lämpöyrittäjyyttä edistäviä  
hankkeita. Muun muassa MTK:lla ja Työtehoseuralla on  
ollut hankkeita, joiden tavoitteena on lisätä lämpöyrittä-  
jyyttä Uudellamaalla. Lapinjärven kunta on investoinut  
uusiutuvaan energiaan. Lapinjärvelle syntyi paikallisista  
metsänomistajista energiaosuuskunta, joka toimittaa  
metsähaketta kunnan perustamalle lämpövoimalalle.  
Lapinjärvi markkinoi energiaansa *lähilämpönä*, mikä on  
osuva nimitys läheltä tulevalle bioenergialle.<sup>6</sup>

### **Uusimaaseutu tulevaisuudessa**

Metropolien keskeinen uusi urbaani arvo on vihreys.  
Kaupungit ekologisoituvat. Kiinaan luodaan satojen  
tuhansien ihmisten ekokaupunkeja tähänkin kirjaan  
seuraavaksi kirjoittavan Eero Paloheimon johdolla. *Uu-  
simaaseutu*-konsepti peräänkuuluttaa osaltaan maaseu-  
dun vihertymistä. Tarvitsemme maaseudulle rohkeita  
ekologisia visioita: maataloilla ajetaan biokaasutrakto-  
reilla, tilat ovat energiaomavaraisia ja tuottavat uusiutu-  
vaa energiaa ja puhdasta ruokaa kaupunkien tarpeisiin.  
Maaseudun vahvuudet ovat juuri uusiutuvassa energi-  
assa, puhtaassa vedessä, ilmassa ja ruoassa, elämisen  
väljyydessä ja hitaassa elämänrytmissä.

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä on linjannut  
maaseudun vahvistuvaksi tehtäväksi hyvinvoinnin  
tuottamisen. Maaseutu tuottaa elämyksiä, lähiruokaa ja  
monenlaisia palveluita. Julkinen valta ohjaa maaseudun  
kehitystä. Hankkeet ovat yksi ohjauskeino, joiden tärkeä  
tehtävä on kouluttaminen ja tiedottaminen. Tätä teh-  
tävää hoidetaan myös uusimaaseutu-hankkeissa. EU:n  
maatalousrahas- to kehottaa korostamaan kaikessa vies-  
tinnässä hyvinvoivaa maaseutua kansallisena voimavara-  
na ja haluaa kiinnittää erityistä huomiota maaseudun ja

kaupungin hedelmälliseen vuorovaikutukseen. (Asetus  
(EY) N:o 1698/2005.)

Esimerkki uudenaikaisesta maaseutuajattelusta löytyy  
myös naapurimaastamme Ruotsista. Siellä maatalous  
on jo kehittynyt uusiutuvan energian ja luomuruoan  
tuotantoon. Ruotsalainen kesätapahtuma *Framtid på  
landet* korostaa maalla asumisen ja vierailemisen posi-  
tiivisia ulottuvuuksia: hevosia, ympäristöä, hyvää ruokaa  
ja elämyksiä.<sup>7</sup> Samoin me haluamme nostaa esiin nämä  
maaseudun ulottuvuudet ja korostaa kaikkia positiivisia  
näkökulmia, jotka saavat ihmiset elämään, yrittämään,  
asumaan ja vierailemaan maaseudulla.

Valtioneuvosto on tehnyt periaatepäätöksen maaseu-  
dun kehittämisestä. Haasteita ovat maaseudun väestön  
ikäntyminen, palveluiden saatavuus, liikenne- ja tieto-  
liikenneverkostot ja maaseudun elinkeinot. On visioitu,  
että maaseutu on vuonna 2020 monimuotoinen ja arvos-  
tettu osa suomalaista yhteiskuntaa. Periaatepäätöksen  
mukaan Suomella tulee olla tavoitteena tuottaa keskeiset  
elintarvikkeet omaa kulutusta varten kotimaisesti. Pää-  
määränä on huolehtia maatalouden kannattavuuden  
edellytyksistä. Maaseudun kolmijakoa kaupunkien lähei-  
seen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja harvaan asuttuun  
maaseutuun on valtioneuvoston mukaan tulevaisuudessa  
tarkistettava. (TEM 2011.)

Sitran julkaisussa *Onni* maaseutu määrittyykin jo  
mielentilaksi. Toiselle vain koskematon luonto on maa-  
seutua, toiselle maaseutu on ruoan lähde, kolmannelle  
maaseutu on viihdekeskus, jonne mennään vaikkapa las-  
kettelemaan. Maaseudusta innostuvat luomu-urbaanit,  
hiilineutraalikot, ekoturistit, agrieläkeläiset, paluumuut-  
tajat, maalla harrastajat, kesämökkiläiset ja kakkoskoti-  
läiset, wlan-vaeltajat. Luovat ihmiset hakeutuvat maalle  
löytääkseen paremmin oman äänensä. Ekologinen elä-  
mäntapa kiinnostaa, yhä useampi haaveilee terveelli-  
semmästä ja turvallisemmasta elämästä. Kyläkulttuuri  
houkuttaa suurta kaupunkia enemmän. (Onni 2011.)

6 Ks. <http://www.lapinjärvi.fi>.

7 Ks. <http://www.framtidpalandet.se>.

Toisaalta yhteiskunta on muuttunut jo niin, että ihmiset eivät enää tarvitse samanlaisia kiinteitä yhteisö rakenteita, vaan yhteisöt ovat löydettävissä missä ja milloin vain.

Maaseutu ei ole erillään muusta yhteiskunnasta vaan yhteiskunnan ekologiset, esteettiset ja eettiset arvot ovat saaneet vankan sijansa maaseutuyrittäjyyden monissa muodoissa. Elinvoimainen maaseutu syntyy, kun kaupunkilaisuus ja maalaisuus kohtaavat toisensa: urbaanit arvot rikastuttavat perinteistä maaseutua ja edistävät monimuotoista maaseutuyrittäjyyttä. Maaseutu muovautuu kaupunkien välimaastoksi, elämisen ja yrittämisen viherkeitaaksi, ja se liittää kaupungit toisiinsa. Hyvinvoiva maaseutu on kaupungeille välttämättömyys. Parhaimmillaan *uusimaaseutu* tarjoaa perheille työtä ja toimeentuloa, luonnonläheisyyttä, terveellisen ja turvallisen kasvuympäristön lapsille sekä mahdollisuuden pitää kotieläimiä. (Kotieläimien tuomista iloista ks. Markku Laadun kirjoitus.)

Ympäristöfilosofian ydinajatus on luonnon ja ihmisen yhteenkuuluvuus. Sen minkä teet luonnolle, teet itsellesi. Luonto on viime kädessä ainoa kestävä perusta ihmisen hyvinvoinnille. Tarvitsemme puhdasta, elinvoimaista, monimuotoista ympäristöä voidaksemme hyvin. Päivittäinen ravintomme tulee edelleen maalta. Maaseudun suurin arvo ja merkitys on siinä, että maaseutu on kaiken inhimillisen hyvinvoinnin peruslähde. Tarvitsemme muutosta maaseudun ja maatalouden arvostukseen. Elinvoimainen maaseutu syntyy, kun maaseutua arvostetaan itseisarvoisena, ihmisen kaikkinaisen hyvinvoinnin perustana.

Tässä artikkelissa olemme halunneet nähdä maaseudun mahdollisuutena ja voimavarana; sosiaalisena, ekologisena, kulttuurisena, henkisenä ja taloudellisena pääomana. *Uusimaaseutu* syntyy ajattelutavan muutoksesta, kahtiajakojen rikkomisesta ja monimuotoisuuden arvostamisesta. Kun urbaanit arvot kohtaavat ennakkoluulottomasti perinteisen maaseudun, syntyy uudenlaista maaseutuyrittäjyyttä. *Uusimaaseutu* on ihmisten, asumisen ja yrittäjyyden metropolimaaseutua,

jossa myös maatalouden merkitys muuttuu moninaisemmaksi. Sieltä nousee uusia ajatuksia, innovaatioita ja investointeja, joista hyötyy koko maa.

## Kiitokset

Artikkelia ovat kommentoineet Sirpa Pussinen, Suvi Louhelainen, Jukka Korhonen, Ulla-Maija Knuutti, Antti Peltola ja Tapani Pöykö Hämeen ammattikorkeakoulusta sekä Sirpa Korhonen. Lämpimät kiitokset arvokkaasta avusta. Uusimaaseutu-hanketta rahoittaa Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahasto (Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma, Uudenmaan ELY-keskus). Kiitämme Hämeen ammattikorkeakoulun Biotalouden koulutus- ja tutkimuskeskusta, jonka palveluksessa olemme voineet kirjoittaa artikkelin osana hanketyötämme.

## Lähteet

Aakkula Jyrki, Manninen Tarja, Nurro Minna, toim. Maatalouden ympäristötuen vaikuttavuuden seurantatutkimus (MYTVAS 3). Väliraportti. Helsinki: MMM, Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 1, 2010.

Asetus (EY) N:o 1698/2005. Neuvoston Asetus (EY) N:o 1698/2005, annettu 20 päivänä syyskuuta 2005, Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahaston (maaseuturahaston) tuesta maaseudun kehittämiseen.

Bergeron Louis. The world can be powered by alternative energy, using today's technology, in 20-40 years, says Stanford researcher Mark Z. Jacobson. Stanford University News 26.1.2011. Saatavissa: <<http://news.stanford.edu/news/2011/january/jacobson-world-energy-012611.html>>.

Euroopan komissio. EU:n maatalouden rajoituksia poistetaan. Tiedote 20.5.2008. Saatavissa: <[http://ec.europa.eu/finland/news/press/080520\\_fi.htm](http://ec.europa.eu/finland/news/press/080520_fi.htm)>.

European Commission. Agriculture and rural development. The common agricultural policy after 2013. Saatavissa: <[http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index\\_en.htm](http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm)>. Päivitetty 7.6.2012.

Evira. Luonnonmukaisen tuotannon tilastot ja tietohaut. Toimijoiden ja tuotantoalojen yhteenveto ELY-keskuksittain 2011. Helsinki: Evira, 2011. Saatavissa: <[http://www.evira.fi/portal/fi/evira/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot\\_ja\\_tietohaut](http://www.evira.fi/portal/fi/evira/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot_ja_tietohaut)>.

Kari Maarit, toim. Maatilyrityksen energiaopas. Vantaa: Pro-Agria Keskusten Liitto, 2009.

Kirkkari, Anna-Maija. Viljan kuivaus. Teho 2010 (5): 38–39.

Kuhmonen Tuomas, Niittykangas Hannu. Maaseudun tulevaisuus. Helsinki: Maahenki, 2008.

Lehtomäki Annimari, Paavola Teija, Luostarinen Sari, Rintala Jukka. Biokaasusta energiaa maatalouteen. Raaka-aineet, teknologiat ja lopputuotteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston bio- ja ympäristötieteiden laitoksen tiedonantoja 85, 2007.

Liimatainen Anne, Uusitalo Tero, toim. Metropolimaaseutu asukkaiden kokemana. Nykytilanne ja tulevaisuuden toiveet. Hämeenlinna: HAMK, Hämeen ammattikorkeakoulun julkaisuja 7, 2011.

Maaseutuvirasto. Maatalouden ympäristötuen erityistuet. Luonnon ja maiseman monimuotoisuus, perinnebiotoopit. Seinäjoki: Maaseutuvirasto, 2009.

MMM. Viljelytapa ja ympäristöehdot. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö, 2006.

MMM. Kansalliset tuet. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. Saatavissa: <[www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet/merkitys/kansallisetu.html](http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet/merkitys/kansallisetu.html)>. Päivitetty 15.5.2011. (2011a)

MMM. Maatalouden tuet. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. Saatavissa: <<http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet.html>>. Päivitetty 6.6.2011. (2011b)

MMM. Maatalouden ympäristötukea, luonnonhaittakorvausta, eläinten hyvinvoinnin tukea ja ei-tuotannollisia investointeja maksetaan osana maaseudun kehittämisohjelmaa. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. Saatavissa: <[www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet/merkitys/ymparistotuki\\_luonnonhaittakorvaus.html](http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet/merkitys/ymparistotuki_luonnonhaittakorvaus.html)>. Päivitetty 6.6.2011. (2011c)

MMM. Maatalouden tuilla turvataan kotimaisten elintarvikkeiden saatavuus ja kohtuulliset kuluttajahinnat. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. Saatavissa: <<http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet/merkitys.html>>. Viitattu 2.10.2012.

Motiva. Energiaa viisaasti maatilalla. Maatilojen energiaohjelma. Helsinki: Motiva, 2011.

MTT. Tuottoerittely. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Taloustohtori-palvelu. Saatavissa: <<https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/taloustohtori/kokonaislaskenta/aikasarja/Tuottoerittely>>. Päivitetty 17.9.2012.

Nassauer Joan Iverson. Maailmantalouden vaikutukset maatalousmaiseisiin. Julkaisussa: Sepänmaa Yrjö, Heikkilä-Palo Liisa, toim. Pellossa perihopeat. Helsinki: Maahenki, 2005: 175–179.

Onni. Eväitä maaseudun uuteen talouteen. Helsinki: Sitra, 2011.

Ponnikas Jouni, Korhonen Sirpa, Kuhmoinen Hanna-Mari ym. Maaseutukatsaus 2011. Helsinki: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 3, 2011.

Puupponen Antti. Maaseutuyrittäjyys, verkostot ja paikallisuus. Tapaustutkimus pienimuotoisen elintarviketuotannon kestävästä Keski-Suomessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 374, 2009.

Riusala Kimmo, Siirilä Heli. Monialayrittäjyys maaseudun mahdollisuutena. Vaasa: Vaasan yliopisto, Levón-instituutti, 2009.

TEM. Valtioneuvoston periaatepäätös maaseudun kehittämisestä. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 2011.

Uusikylä Marjo. Lähiruoka kiinnosti uusmaalaisia. Ruoka-Suomi 2010 (4): 2–3.

Vilka Leena. The intrinsic value of nature. Amsterdam: Rodopi, 1997.

Vilka Leena. Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Helsinki: Yliopistopaino, 2003.







Maapallon muuttaminen



Eero Paloheimo

## Millainen olisi kestävä maapallo?

Tarkastelkaamme ongelmaa tuhansien vuosien aikavälillä. Näkökulmani ja perusteluni eivät ole uskonnollisia vaan pikemminkin tieteellisiä, faktoihin nojautuvia. Aloitan lopusta, vastauksesta otsikon kysymykseen.

### Ihanne ja tavoite

Tulevaisuuden kestävä maapallo voisi olla jättiläismäinen avaruuden taideteos, mutta planeetalla asuisi silti myös ihmisiä. Tämä huomautus on välttämätön, koska ihmisvapaa maapallo olisi kaunis ja kestävä automaattisesti, ihmisillä kansoitettu ei.

Ihmiset olisivat vallanneet maa-alasta noin puolet. Toinen puolisko olisi suojelualuetta, se olisi anteliaasti jätetty miljoonille muille alkuperäislajeille. Nuo evoluution saatossa kehittyneet lajit eläisivät suojelualueilla luonnollisissa oloissaan. Suojelualueita olisi montaa sorttia – sademetsistä arktisiin jäätiköihin ja aavikoihin, vuoristoista tasankoihin, koralliriutoista syvänteisiin. Jokaiselle lajille olisi varattu riittävät alueet niiden elinolojen ja jatkuvuuden turvaamiseksi. Suojelualueet muodostaisivat koko planeetan yli ulottuvan, katkeamattoman ja riekaleisen räsymaton.

Ihmisten lukumäärä olisi noin miljardi ja säilyisi vakiona vuosisadasta seuraavaan. Erilaiset kulttuurit eläisivät rinnakkain, muodostaisivat kaikille mantereille mosaiikkimaisia, rikkaita kudelmia. Maapallolla puhuttaisiin tuhansia kieliä. Rakentaminen, tavat ja taide

kehittyisivät kaikkialla paikallisia näkemyksiä seurailleen. Sotia tai muita rikollisluontoisia ongelmia ei olisi. Ihmiskunnalla olisi työkalunaan kehittynyt tekniikka, mutta se ei kuormittaisi luontoa, vaan muodostaisi oman suljetun kiertonsa. Kaikki käytetty energia olisi loputon ja saasteetonta, auringosta tai muista fuusioista alun perin saatua. Energian ja materian häviämättömyyden lait toimisivat. Ikävää työtä ei tarvitsisi tehdä. Tekniset orjat olisivat kaikkien palveluksessa.

Aika kuluisi erilaisten opintojen, pelien, esteettisten ja muiden henkisten harrastusten parissa. Kaikkialla vallitsisi harmonia, maailman merkittävät muutokset olisivat verkkaisia maininkeja. Kaikissa määrällisissä suhteissa kasvu olisi pysähtynyt. Väkiluku olisi vuosisadasta toiseen vakio, samoin ihmisten varallisuudeksi kutsuttu pääoma. Varallisuus olisi vain välttämätön, kaikkien ulottuvilla oleva väline, ei itseisarvo, statuksen merkki tai vallan symboli. Ihmiset kyllä kilpailisivat mutta heidän arvostuksensa muodostuisivat henkisin, ei aineellisin perustein.

### Kuka ratkaisee?

Maapalloa ovat kohdanneet menneisyydessä hurjat tulitukset, joista yksi tuhosi dinosaurukset. Siitä on 65 miljoonaa vuotta ja sen arvellaan aiheutuneen asteroidin törmäyksestä Jukataniin niemimaalle. Sittenkin planeettaamme ovat muokanneet jääkaudet, vuoristojen



muovautumiset, mannerlaattojen liikkeet, tulivuorten purkaukset, suuret maanjäristykset ja tsunamit. Meidän ei pidä välittää niistä, koska emme mahda niille mitään ja ne ovat vähäisempiä häiriöitä kuin nyt etenevä katastrofi.

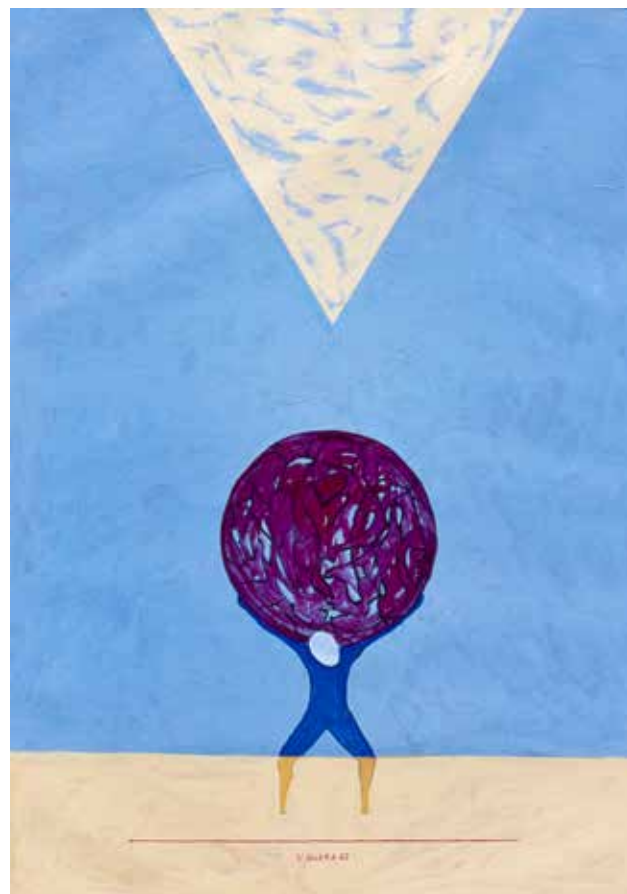
Ajankohta tuhansien vuosien päässä on kaukana yksilön elinajalla mitattuna, mutta maapallon suurten mullistusten mittakaavassa se on vain nykyhetken osa. Siksi on mielekästä kysyä: kuka ratkaisee, mikä on maapallon luonne vaikkapa vuonna 4024? Kenellä on vastuu? Entä valta?

Ratkaisu ei ole jonkun maapallon ulkopuolisen tahon käsissä, ei paha eikä hyvä. Pelastajaksi tai tuhoajaksi ei ilmesty pienten vihreiden ukkeleiden UFO-armeijaa, ei liioin yliluonnollisia voimia. Ratkaisija ei myöskään ole vuorigorillojen harvalukuinen heimo, eivät edes maapallon kaikki eliölajit yhdessä. Paljastettakoon siis toisuus, ilman paatosta ja dramatiikkaa: ihmiskunta – siis ihmislaji – päättää, millainen maapallomme on vuonna 4024. Varmaa on, että planeetta hyrrää edelleen akselinsa ympäri, kuu kieppuu pallomme ympärillä ja molemmat taivaankappaleet kiertävät vielä silloinkin aurinkoa. Aurinko paistaa kuten nytkin. Lähes kaikki muu on epävarmaa ja valitettavasti huolestuttavaa.

## Se huono vaihtoehto

Onnettomasta tulevaisuudesta on puhuttu niin kauan ja paljon, että alkaa haukotuttaa. Mutta kun ei mitään tai ainakaan tarpeeksi tapahdu, pitää saarnaa jatkaa.

Jos kehitys etenee pienin viilailuin kuten tähän saakka, kiihtyy maapallon tuhoutuminen, koska olemme labiilissa eli epävakaaassa tilassa. Labiilille tilalle on ominaista, että kaksi tai useampi tekijä vahvistaa toinen toisiaan, sen vuoksi prosessi ensin kiihtyy ja sitten tysää täydelliseen tuhoon. Esimerkki tällaisesta tilasta on kaatuva keppi. Sen kaltevuuskulman lisäys vahvistaa



kaatavaa momenttia ja momentin voimistuminen taas kaatumisen kiihtyvyyttä – simppele juttu siis.

Maapallon tapauksessa toisiaan vahvistavia tekijöitä on enemmän kuin kaksi: viljelysmaan vähentyminen, kulttuurien näivettyminen, lajien sukupuutot, metsien kato, väestönkasvu, ilmastonmuutos ja valitettavan monet muut asiat. Useimmiten ne tukevat toisiaan ja siten kiihdyttävät muutosta. Joskus ne hillitsevät katastrofia.

Ihmisten massakuolemat ovat esimerkiksi luonnon kannalta yhtä myönteisiä tapahtumia kuin bakteerien nitistäminen on ollut ihmiselle suotuisaa. Tuhoa hillitsevien takaisinkytkentöjen määrä on kuitenkin nykymaailmassa vähäinen ja toisiaan kiihdyttävien tuhovaikutusten ylivalta ilmeinen.

Millainen on odotettavissa oleva väistämätön lopputulos? Ensin maailma ylikansoittuu. Tästä seuraa joukko sosiaalisia ja ympäristöllisiä ongelmia, jotka kiihdyttävät toisiaan. Olosuhteet muuttuvat yhä surkeammiksi ja tuloksena on nykyistä paljon köyhempi ja kalutumpi taivaankappale. Epätoivoinen ryöstäminen ja sotiminen kiihtyvät, kunnes elollisen luonnon lajirikkaus on näivettynyt murto-osaan nykyisestä. Elämää ylläpitävät alueet kutistuvat ensin ja hajoavat sitten pieniksi saarekkeiksi, nälkäkuolemat, väkivalta ja muut sosiaaliset suoneniskut kutistavat väkiluvun uudelleen ja auttavaa tekniikkaa yritetään ylläpitää hädässä, turhaan ja liian myöhään. Niinpä jäännös, sirpaleiksi hajonnut tulevaisuuden ihmiskunta kiroaa tämän päivän porukan hornan tuuttiin. Heistä on käsittämätöntä, että näin typerä joukko on joskus huseerannut maapallolla.

Ala siinä sitten kehitellä parempaa tulevaisuutta. Elollista luontoa ei hetkessä polkaista uudeksi avuksi. Ei tästä nyt enempää. Tuli kai selväksi?

## Hukkuvan oljenkorsi

Onko joku joskus sanonut, että tosiasiat pitäisi tunnustaa?

Valtioiden päämiesten, Euroopan unionin, YK:n, paavin, niin kutsutun älymystön mutta ennen muuta median pitäisi heti työntää sivuseikoiksi jaarittelu taloudellisista kriiseistä, ihmisoikeuksista, terrorismista, sodista ja kaikesta siitä, johon valtaosa huomiostamme nykyisin kohdistetaan – siis nimenomaan kohdistetaan eikä kohdistuu.

Pitäisi uskoa, että keppi kaatuu ja reipastua pikaisesti sen tukemiseen. Ei ole vuosisatoja, on vain vuosikymmeniä aikaa korjata tilanne. Tällä en tarkoita, että olimme silti varmasti ajoissa. Voi olla, että olemme nyt jo myöhässä. Maailmanloppu ei ole tulossa vaan menossa.

Jotta selvittäisiin, ehdotan seuraavia rinnakkaisia, toisiaan täydentäviä keinoja.

### 1. Sodanjulistus

Maailman varustelumenot ovat 1,5 triljoonaa dollaria vuodessa. Ne kaikki ovat suunnatut joko resurssien puolustamiseen tai niiden valtaamiseen. Itse maapallon ja maailman hyvinvointia näillä varoilla ei edistetä lainkaan, nehan panostetaan aseiden valmistukseen, suunnitteluun ja tutkimustyöhön, aseiden käyttöön ja käytön kouluttamiseen, henkilökunnan palkkoihin ja tarvittaviin rakennuksiin. Hyödyllisiksi katsottuina lopputuloksina – talouskielellä tuottoina – ovat suurehkot ja pienemmät sodat, joita käydään eri puolilla maailmaa. Niissä tuhotaan aseita, rakennuksia, tavaraa, ihmisiä, eläimiä ja luontoa. Tähän toimintaan näitä resursseja tarvitaan. Kapasiteetin tarkoitus on sotia, hävittää ja tappaa. Loppusumma on negatiivinen – aina.

On syytä huomata, että tällainen vahingollinen porukka – sotajoukot – on ihmiskunnan resurssi. Sen vahingollisuus ei ole itsestäänselvyys. Todennäköisesti koko tuo sinänsä kunnollinen henkilökunta lankeaisi kiitoksen hurmukseen, jos joku keksisi sille hyödyllistä tekemistä.

Niinpä kaikki nuo resurssit tulisi yhdistää ja käyttää maapallon hyväksi. Se edellyttäisi ihmiskunnalta poliittista päätöstä. Uusia menoja ei syntyisi, vain vanhojen kustannusten uudelleen suuntaamista. Lyökää kättä, sotajoukot!

Armeijat ovat tottuneet kuriin ja nopeaan toimintaan. Ne tottelevat ja toteuttavat annetut tehtävät tehokkaasti. Ne edellyttävät medialta propagandaa puuhiensa

tueksi, eivät siedä kantelupukkien akkamaista narinaa pikkuvirheistä. Niiden piirissä ei järjestetä äänestyksiä jonninjoutavista asioista vaan totellaan. Ne panevat toimeksi ja saavat aikaan. Nämä ovat tämän ensimmäisen, kaikkein kiireisimmän toimijan erityisiä ominaisuuksia ja etuja. Siispä: kaikille maailman armeijoille annettakoon yhteinen uusi tehtävä: pelastakaa planeetta uhkaavalta tulevaisuudelta.

Millaisia nuo uudet tehtävät sitten yksityiskohtaisemmin olisivat? Vain yksi esimerkki:

Metsittäkää Sahara! Aikaa kymmenen vuotta! Hopi, hopi! Toimikaa!

Saharan metsittämisen hinnaksi on laskettu 250 miljardia dollaria vuodessa. Se olisi kuudennes armeijoiden nyt käyttämistä kuluista. Sillä saataisiin imetyksi noin kolmannes ihmiskunnan nykyisistä, vuosittaisista hiilidioksidipäästöistä takaisin. Rinnalle tarvittaisiin siis paljon muita toimenpiteitä. Resursseista jäisi vielä käyttöön viisi kuudennessa, eivätkä tarvittavat toimet Saharaan loppuisi.

### ***Toteuttajat***

Tämä ensimmäinen operaatio, terveystermeillä ensi-apu, on maailman poliittisten johtohenkilöiden hommia. Jos tällainen päätös tehtäisiin, ei olisi odotettavissa maailmanlaajuisia mielenosoituksia, joissa sotajoukkoja vaadittaisiin sotimaan toisiaan vastaan, toteuttamaan kuuliaisesti alkuperäistä tarkoitustaan. Oletan, että päällepäsmärit saisivat tällaisesta ratkaisusta osakseen kansanjoukkojen suosionosoitukset ja tuen.

## **2. Vallankumous**

Edellinen keino oli potilaalle poliklinikalla annettava kiireinen ensi-apu. Seuraavaksi esittelen vallankumouksen, joka vastaa rutiininomaista sairaalahoitoa. Se olisi

astetta rauhallisempi kuin sodanjulistus, mutta sen tulokset olisivat pysyvämpiä. Sen avulla saavutettaisiin stabiiliin, vakaan tilan mahdollisuus. Stabiili on labiilin tilan vastakohta. Kärjestään roikkuva keppi on stabiilissa tilassa. Jos sitä pyrkii tasapainosta horjuttamaan, se tavoittelee alkuperäistä tilaansa sitä voimakkaammin, mitä kauemmas se väkisin siirretään. Niin biosfäärikin toimi ennen ihmistä.

En tarkoita tässä vallan kumousta vaan tekniikan kumousta. Luvun otsikossa on virhe, mutta tunnettu sana kertoo paremmin, mistä on kysymys. Tekniikan-kumous olisi oikeampi sana. Ehdotuksena on siis koko tuotantotekniikan (ja samalla kulutustekniikan) tavoitteiden uusiminen. On luotava uusi tuotanto ja kulutus, joka ei saastuta eikä kuluta luonnonvaroja. Asia on monipiippuinen, mutta eri alojen uudistukset pitää saada tukemaan toisiaan. Uusia tavoitteita palveleva tekniikka on olemassa, sitä ei tarvitse keksiä. Tarvitaan vain päämäärän uusi valinta, suunnan muutos. Poliitiikkaa taas, ohimennen sanottuna.

Eräs varteenotettava vaihtoehto on, että aletaan rakentaa kaupunkeja uudella periaatteella ja restauroidaan samalla tavoin olemassa olevia. Kutsukaamme näitä uusia alueita ekokaupungeiksi.

Rakentamalla ekokaupunkeja kytkemme automaattisesti tekniikan eri osa-alueet toisiinsa. Uusi periaate heijastuu paitsi ympäristöön ja tuotantoon, myös koulutukseen ja koko elämäntapaan. Tarkastelkaamme nyt lyhyesti näiden kummajaisten erityisiä piirteitä, kiskaamme ekokaupungit teoriasta konkretian paljastavaan valokeilaan.

**Elintarviketuotanto.** Ekokaupunki tuottaa suurimman osan ruoastaan itse. Tällä tavoin vältetään kuljetuksen aiheuttamilta kustannuksilta ja ympäristöhaitoilta. Osa ruoasta, viljavilla seuduilla enintään kymmenen prosenttia, tuodaan kaupungin ulkopuolelta. Asukkaat syövät tuoreempaa ruokaa kuin muualla. Kala-altaita ja kasvihuoneita rakennetaan ja käytetään myös paljon.

**Energia.** Ekokaupunki tuottaa itse energiansa saasteetomilla menetelmillä. Energian lähteitä ovat tuuli, aurinko, maalämpö ja biopolttoaineet. Tarpeellinen osa kaupungin pinta-alasta varataan energiantuotantoon. Kaupunki on kokonaisuudessaan sähköistetty. Hiiltä ja öljyä ei kumpaakaan polteta.

**Tietotekniikka.** Ekokaupunki varustetaan uudenaikaisella tietoliikenteen verkolla ja kalustolla. Kaupungissa on lukuisia tiloja, joissa sen asukkaat voivat olla monipuolisesti ja audiovisuaalisesti yhteydessä kaupungin ulkopuolelle. On varauduttava siihen, että kaupungin asukkaista valtaosa on korkeasti koulutettuja kansalaisia, joiden työnantaja on kaupungin ulkopuolella. Etätyö on arkea. On toivottavaa, että kaupunkiin asettuu myös uusia ekokaupunkeja suunnittelevia ihmisiä. Suuri osa kaupungin ulkopuolisille tuottamasta lisäarvosta on ei-materiaalista. Tietotekniikka ei rajoitu informaation siirtoon, vaan ohjaa kaupungin monia toimintoja, kuten energiantuotantoa, samoin henkilö- ja tavaraliikennettä.

**Vesihuolto.** Kaupunkiin rakennetaan täysin kiertävä vesihuolto. Jätevedet käsitellään portaattaisilla, biologisilla ja kemiallisilla puhdistusmenetelmillä, jolloin kaikki käytössä ollut vesi palautetaan riittävän puhtaana maaperään. Juomavedeksi ja ruoanlaittoon käytetty vesi puhdistetaan aina sadevedestä. Kaupunki on omavarainen, mitä vesihuoltoon tulee. Vesijohtoa kaupungista ulos tai kaupunkiin ei tarvitse rakentaa.

**Orgaaninen jäte.** Kaikki orgaaninen jäte poltetaan energiaksi tai kompostoidaan ja palautetaan multana pelloille. Kompostoinnissa sovelletaan monipuolista, alan uusinta tekniikkaa. Koko orgaanisen massan tuottama jäte kierrätetään. Vainajien ruumiista syntyvä tuhka sirotellaan pyhille, luonnonkauniille ja hiljaisille alueille. Maasta on orgaaninen massa noussut ja sinne se palautetaan.

**Epäorgaaninen jäte.** Kaupungissa käytettävät välineet, kuten kulkuneuvot, televisiot ja jääkaapit, valmistetaan kaupungin ulkopuolella ja tuodaan kaupunkiin ajamukaisiin kuljetustavoin. Vanhoista ja rikkoutuneista tuotteista syntyvä jäte palautetaan jäännöksettä samalla tavalla. Metallia ja muovi muovataan uudelleen tuotannon raaka-aineeksi kaupungin ulkopuolella. Uudelleenkasittely edellyttää suuria, keskitettyjä laitoksia ja uudelleenkasittelyssä tarvittavat raaka-aineet kerätään kymmenistä tai sadoista kaupungeista. Tulevaisuudessa jäte lähetetään kierrätyskeskukseen magneettilevitaatiota käyttävän tyhjiöputken läpi. Tietysti: joku yksittäinen kaupunki voi erikoistua juuri kierrätysmateriaalin jalostukseen, jolloin se saa raaka-aineensa tyhjiöputken kautta useista lähteistä.

**Henkilöliikenne.** Kaupunkiin rakennetaan moderni henkilöliikenteen verkko. Se perustuu paikalliseen GPS-verkkoon, pieniin sähköisiin kulkuneuvoihin ja sähköiseen joukkoliikenteeseen. Ekokaupungissa ei ole polttomoottorilla toimivia henkilöautoja. Pienet ajoneuvot liikkuvat vaakahissien lailla automaattisesti paikasta toiseen ja koko liikennejärjestelmää ohjataan elektronisesti yhteisestä keskuksesta. Henkilöliikenteen kokeilu on tärkeä erityisesti siksi, että hankitaan kokemuksia saman mallin toteuttamiselle paljon suuremmissa, jo olemassa olevissa kaupungeissa.

**Tavaraliikenne.** Tavaraliikenne käyttää pääasiassa samaa verkkoa kuin henkilöliikennekin. Kaupunkiin rakennetaan aluksi kokeilumielessä maanalainen putkisto joidenkin kauppojen välille, jolloin voidaan kokeilla pienessä mittakaavassa magneettilevitaation soveltuvuutta tavarakuljetukseen tyhjiöputkissa. Tämä ei ole kaupunkien kannalta tarpeellista heti, vaan näin tutkitaan mallia laajempia ratkaisuja valmisteltaessa. Tulevaisuuden visio on kuitenkin, että tavara liikkuu eristettynä putkissa kuten viemärijäte, maakaasu ja vesi nykyisin.

**Rakennukset.** Rakennuksiin sovelletaan kaikkia ekologisen rakentamisen periaatteita. Tämä tarkoittaa, että käytetään mahdollisuuksien mukaan paikallisia rakennusaineita, rakennuksista tehdään muunneltavia ja materiaalit ovat joko uusiutuvaa puuta tai sitten erittäin pitkäikäisiä elementtejä, joita voidaan tarvittaessa paikkailla ja jotka voidaan tarvittaessa käyttää uudelleen uusissa rakennuksissa. Lämmitysenergian säästöön ja muuhunkin energian kulutukseen kotitaloudessa kiinnitetään erityistä huomiota.

**Vanhat kaupungit.** Vanhoja kaupunkeja on aina paljon enemmän kuin rakenteilla olevia. Siitä syystä niihin pitäisi vielä kauan kiinnittää enemmän huomiota kuin uudiskaupunkeihin. Kaikki edellä sanottu toteutetaan niissä samalla tavoin kuin uudiskaupungeissakin, mutta purkutraktoria käytetään hienovaraisesti. Kaupunkien infrastruktuurit uudistetaan samalla tavoin kuin siirryttäessä hevosesta autoon tai kaivosta vesijohtoon. Talojen lämmöneristyksiä parannetaan, mutta taloja ei pureta. Merkittävin uudistus on kuitenkin, että purettavienkaan rakennusten tilalle ei välttämättä rakenneta uusia, vaan pohditaan mieluummin alueelle perustettavaa lammashakaa. Hengitysreikien aukaiseminen kaupunkien keskusta on suotavaa ja mahdollista uuden tiedonsiirto-tekniikan ansiosta.

### *Toteuttajat*

Edellä esitetyt toimenpiteet eivät ole vuosien, vaan useamman vuosikymmenen aikana toteutettavia uudistuksia. Ne tukeutuvat vahvasti poliittisiin päätöksiin, mutta toteuttajana on koko elinkeinoelämä, uudesta koulutuksesta huolehtivat yliopistot ja ennen muuta tarvitaan asiaan myönteisesti suhtautuvat päättäjät ja virkamieskunta. Näiden uudistusten kautta koko teknosfääriksi kutsutun kerroksen tavoitteet muuttuvat. Perustavoite ei ole enää

rihkaman kauppaaminen vaan pysyvän struktuurin pysyttäminen planeettamme pinnalle.

### 3. Arvojen murros

Pysyttelen vielä terveydenhoidon analogiassa. Edellä on käsitelty ensiapua ja sairaan parannusta. Tämä ei vielä riitä. Tarvitsemme kestävä tilanteen luomiseksi myös ehkäisevän terveydenhoidon. Ihmiskunnan arvojen tulisi muuttua nykyisistä. Puutun tässä vain kolmeen merkittävimpään asiaan, jotka yhdessä ohjailevat pienempiä ratkaisuja.

**Perustava etiikan muutos.** Kaikkein perustavin muutos on etiikan muutos ihmiskeskisestä elämäkeskiseksi. Se tarkoittaa, että eettistä arvopohjaa, sen teoriaa ja käytäntöä ei enää pidä luoda vain ihmisten keskinäisiä suhteita ja vaikutuksia tarkastellen. Ratkaisun eettisyyttä arvioitaessa ja toiminnan tuloksia vertaillaessa pitää pohdita ratkaisun merkitystä paitsi ihmisille, myös kaikelle muullekin elolliselle.

Tämä asenne on vain erään pitkäaikaisen filosofisen kehityksen lopputulos. Joskus ihmisyyden alkuhämärässä yksilö ja oma perhe oli oikeutettu taistelemaan olemassaolostaan kaikkia muita vastaan kaikin käytettävien keinoin. Se oli luonnontilan aikaa. Villieläimet elävät siten edelleen, eikä niiden käytöstä pidetä moraalittomana. Sen sijaan ihmisten käyttäytyessä ”viidakon lakien” mukaisesti moraali astuu kuvaan. Myöhemmin puolustettava joukko on laajentunut perhettä ja sukua suuremmaksi: ensin heimoksi, sitten kansaksi, kulttuuripiiriksi, uskontokunnaksi tai roduksi. Nykyisin puhutaan jo yleisesti koko ihmiskunnasta eettisten ratkaisujen subjektina ja objektina. Biosfäärin hyvinvoinnista yhtenäisenä kokonaisuutena emme kuitenkaan puhu. Olemme vielä raakileita, ajattelumme on tässä suhteessa keskeneräistä.

Perustava ja väistämätön muutos tulee, mutta liian hitaasti. Sen tunkeutuminen länsimaiseen ajatteluun val-lanhimon ja talouskasvun ohi – käytöksen hyväksytyksi ohjenuoraksi – vie aikaa. Se ei tapahdu viikoissa eikä vuosissa, vaan sukupolvien uudistuessa. Siksi muutok-sen rinnalle on tuotava ensiapu ja sairaanhoito. Niistä kirjoitin jo edellä.

**Väkiluku.** Sitten on muutamalla sanalla kajottava kaikkein herkipään asiaan, joka on perussy kaikelle muulle kurjuudelle ja jota virheellisesti perustellaan ihmisoikeuksilla: väestönkasvuun. Maailman väkilukua tulisi pienentää nykyisestä noin kuudennekseen ja sen jälkeen se tulisi säilyttää vakiona. On painokkaasti to-dettava, että muuhun ei ole oikeutta, ei ihmisoikeutta eikä muutakaan. Väkiluvun on kiistatta tasaannuttava joskus, mutta oikeasta määrästä ja ajankohdasta voidaan esittää erilaisia ja keskenään eriäviä käsityksiä. Tämä on myös elämäkeskisen etiikan väistämätön seuraus.

Väkiluvun vähentäminen inhimillisin keinoin on paljon hitaampi prosessi kuin sen kasvattaminen. Jos sukupolvi toisensa jälkeen edettäisiin siten, että keski-määräinen lapsiluku olisi 1,8, kestäisi 500 vuotta ennen kuin miljardin tavoite saavutettaisiin. Tuo olisi vähen-tämisen taso, joka ilman mittavia rähinöitä pystyttäisiin ehkä ottamaan ohjenuoraksi. Silloin pitäisi aloittaa heti. Poliitiikka edellyttäisi maailmanlaajuista kampanjaa ja perustelua. Perustelut olisivat puhtaasti eettiset ja no-jautuisivat eri sukupolvien keskinäiseen oikeudenmu-kaisuuteen ja tietysti elämäkeskiseen etiikkaan.

Sen sijaan epävarmaa on, olisiko tuo muutos tarpeeksi voimakas toimenpide. Maapallon ihmiset kuluttavat enemmän ja enemmän, ja laskelmien mukaan jo nykyi-sen väestön tarpeisiin tarvittaisiin useampia maapalloja. Välttämättömän muutoksen mittavuus voidaan selvittää analyyseillä ja havainnoilla. Mutta selkeä vaatimus on, että maailmanlaajuisesta perhepolitiikasta on tehtävä sopimus heti. Väestönkasvun pysäyttäminen ja sitä seuraava väkiluvun alasajo on moraalisten vaatimusten

ykkönen. Sille ei ole vaihtoehtoja, rinnakkaisia lisävaa-timuksia kylläkin.

Vielä konkreettinen mielikuva maankäytöstä: maata olisi stabiilissa tilanteessa noin 7 ha henkeä kohden. Siihen kuuluisivat kaikkien ikiomat tontit, yhteisessä käytössä olevat alueet, liikenneyhteydet, maa- ja met-sätalouden sekä energiantuotannon vaatima ala, kaik-ki virkistysalueet, metsästysmaat, käyttökeltottomiksi todetut joutomaat, kylät ja kaupungit. Väentiheys olisi osapuilleen sama kuin Suomessa nykyisin tai maapal-lolla 80 vuotta sitten, maapallon väkiluvun ollessa kaksi miljardia. Noissa tulevisissa olosuhteissa ei olisi mitään hätkähdyttävää. Nykyisissä on.

**Ihmiskunnan uusi tavoite.** Miten ihmiskunta elää uu-sissa oloissa? Mitkä ovat sen perimmäiset tavoitteet? Entä ihmisten keskinäiset suhteet?

Kuvitelkaamme, että tuo miljardin ihmisen joukko, joka on vallannut puolet maa-alasta käyttöönsä, pysyy samansuuruisena ja asuu samalla alueella vuosisadasta toiseen. Onko sen elämä tylsää? On ehdottomasti, mikäli sen arvomaailma on sama kuin nykyisen ihmiskunnan. Juuri siksi arvojärjestyksen onkin muututtava: ettei olisi tylsää.

Arvomaailma ei ole biologinen ominaisuus. Biolo-gisia ominaisuuksia ovat seksuaalisuus, korkean paikan kammo, jännityksen tarve, kilpailuvietti, turvallisuuden kaipuu, omien perheenjäsenten puolustaminen ja luke-mattomat muut asiat. Ei niitä sinänsä kannata lähteä pahemmin peukaloimaan. Sen sijaan kaikkia niitä voi vähän viilailla ja suunnata propagandan avulla uusille urille. Laumaeläimen peruspyrkimys on olla muiden kaltainen ja siten myös biologinen ominaisuus. Arvo-maailma on yhteinen kulttuurinen valinta.

En ehdota vahvaa propagandaa ihmisten ohjailemi-seksi. Ehdotan nykyisestä, vahvasta ja vahingollisesta propagandasta irtautumista, ellei muuten niin pakolla. Mihin meitä lykätään koko ajan kuin pyssyä käärmeen sukaksi?

Meitä ajetaan uskomaan, että media kertoo puolueetoman totuuden maailmasta. Meille vakuutetaan, että kaikkalainen kasvu on onnellista. Meitä riivataan erilaisilla iskulauseilla, kuten kansainvälinen kilpailukyky ja rahan autuus. Meille uskotellaan, että pinnallinen monikulttuurisuus on suurenmoista, metropolit ovat ihania, muotivillitykset välttämättömiä ja sitä rataa. Jokainen voi tarkemmin ajatellessaan havaita lisää tällaisia ”totuuksia”.

Ehdotan päättäväistä irtautumista kaikesta tuosta moskasta. Suunnatkaamme biologiset tarpeemme uudelleen. Jos tunnet korkean paikan kammoa, kieltäydy määrätietoisesti katselemasta alaspäin. Suuntaa kilpailuviettisi terveellä tavalla, ei sillä tavoin kuin käsketään vaan siten, ettet tuhoa planeettaa. Jos haluat muiden arvostusta hanki se sellaisilla keinoilla, jotka todella ovat arvokkaita, älä esimerkiksi kasaamalla itsellesi tavaraa. Opettele näkemään sinua ympäröivän tekopyhyyden todellinen luonne.

### ***Toteuttajat***

En usko, että vanhat jäärät muuttavat arvomaailmaansa. Se on nuorten ja tulevien sukupolvien missio. Prosessi kestää sukupolvia, mutta se on välttämättömyys, sillä uudenlainen ihmiskunta tarvitsee uudet arvot voidakseen säilyttää tulevaisuuden stabiilin tilan. Se on ehkäisevää hoitoa, huolehditaan, ettei vanha tauti puhkea uudelleen.

### **Kiire**

Toivon, mutta en silti usko, että edellinen toteutuu. Nekin ihmiset, jotka ovat edellisistä tavoitteista samaa mieltä, eivät useimmiten ole valmiita myöntämään erästä keskeistä asiaa. Kiirettä.

Ellemme toimi nopeasti, olemme myöhässä. Keppi on silloin jo liian kallellaan.

## Kirjoittajat

**Annukka Berg** on valtiotieteiden tohtori, joka on kiinnostunut kestävästä kulutustavoista ja yhteiskunnan rakenteiden muuttamisesta. Hän harrastaa ekoniksejä, aktivismia ja polkupyöräilyä.

**Leena Helenius** on ympäristönsuojelutieteen maisteriopiskelija, joka on kiinnostunut kestävämmän elämän perusteista ja maailman kokonaisvaltaisesta hahmotamisesta. Hän hoitelee puutarhapalstaa, neuloo, laulaa ja soittaa sekä elää mieluiten tärkeiden ihmistensä ympäröimänä.

**Tuula Helne** on sosiaalipoliitikko, joka pyrkii vihertämään niin tieteenalaansa, yhteiskuntaa kuin elämänsäkin. Lajien välisiä yhteyksiä hän tutkii kissojensa avulla, ja syviä yhteyksiä hän etsii luonnon, musiikin, joogan ja jooganohjauksen kautta.

**Jukka Hoffrén** on laajoja visioita ja ihanteita tavoitteleva elämäntaiteilija, joka harrastaa ympäristötaloustieteellistä tutkimusta Tilastokeskuksessa ja opettamista dosentina Helsingin yliopistossa sekä luomuviljelyä.

**Veijo Hukka** on joensuulainen taidemaalari, joka ammentaa maalaustensa aiheet maailmanlaajuisista tapahtumista, yleisinhimillisistä tunteista ja luonnosta. Hän viihtyy etenkin kesämökillään lintujen ääniä kuunnellen.

**Liisa Häikiö** on sosiaalipolitiikan tutkija ja opettaja Tampereen yliopistossa. Hänen työtään on ohjannut uteliaisuus sitä kohtaan, miten erilaiset ihmiset voivat toimia yhteiskunnallisesti erityyppisissä tilanteissa.

**Risto Isomäki** on kirjailija, tiedetoimittaja ja ympäristöaktivisti. Hänellä on pitkä kokemus myös ruokaa tuottaviin puihin, metsiin ja uusiutuvaan energiaan liit-

tyvistä kehitysyhteistyöhankkeista Aasiassa, Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa.

**Mikko Jalas** on Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun tutkija, joka käsittelee kirjoituksissaan kiirettä ja yrittää parhaansa mukaan vastustaa sitä omassa arjessaan.

**Maria Joutsenvirta** on Pohjois-Karjalan vaaroilla ja vesistöillä luontosuhteensa muodostanut tutkija, joka jakaa aikansa ekososiaalisten ja taloudellisten suhteiden tutkimisen sekä pitkälle omavaraisen ekotalon arkisten askareiden välillä.

**Timo Järvensivu** on tutkija-aktivisti-tohtori Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulussa. Hänen työtään hyvinvointipalvelujen, verkostojohdamisen, arvонуonnin ja *degrowth*-yhteiskunnan parissa ovat rahoittaneet mm. Suomen Akatemia, Tekes ja Euroopan sosiaalirahasto.

**Paavo Järvensivu** on yhteiskunnan taloudellisuutta kulttuurisista näkökulmista tutkiva käsitetieteilijä ja kauppatieteiden tohtori. Aalto-yliopiston lisäksi hän on mukana Mustarinda-seurassa, jossa taiteilijat ja tutkijat käsittelevät yhteistuumin taiteen, talouden ja ekologian yhteyksiä.

**Antti Karisto** on helsinkiläinen isoisä, joka yhä vain, silloin tällöin, käy töissä Helsingin yliopiston sosiaali-tieteiden laitoksella, jossa hän on sosiaaligerontologian professori. Hän on kaupunkiromantikko, joka ei luonnossa paljon liiku – viihtyy kuitenkin kesäisin maalla, missä mökkeilee ja pyöräilee.

**Markku Laatu** on sosiaaliturvan ja sen toimeenpanon tutkija Kelassa. Hän suosii sosiaaliturvan ja elämän yksinkertaistamista. Pihapiirissä Pernajan saaristossa elää kädellisten lisäksi koiria ja kanoja.



**Tapani Lausti** on journalisti ja tietokirjailija, joka on työskennellyt Yleisradiossa (mm. Lontoon kirjeenvaihtajana), BBC:n suomenkielisessä toimituksessa, Suomen Lontoon instituutissa sekä vapaana toimittajana Britannissa ja Espanjassa. Hän asuu nykyään Málagaassa, missä hän toimittaa internetsivujaan ja harrastaa jazzia ja pianonsoittoa.

**Petri Palmu** toimii tutkijana STTK:laisessa Ammattiliitto Prossa. Työssään hän on kiinnostunut työpaikkojen sisäisestä ja työmarkkinoiden yleisestä oikeudenmukaisuudesta sekä työelämän suhteesta entropian kasvuun.

**Eero Paloheimo** on yksityisyrittäjä, kirjoittanut 10 ympäristöä ja tulevaisuutta käsittelevää kirjaa, ex-kansanedustaja, TKK:n puurakentamisen professori ja viime vuosina konsultoinut ekokaupunkien rakennusprojekteissa, etupäässä Kiinassa. Kalastelee, purjehtii ja sukkeltelee.

**Jarna Pasanen** on tamperelainen kansalaisaktivisti ja sosiologi. Häntä kiehtovat vanhat rakennukset, Intia ja energia. Pasanen uskoo, ettei talouskasvu ratkaise aikamme ongelmia vaan aiheuttaa ne.

**Hilkka Pietilä** on toiminut Suomen YK-liiton pääsihteerinä lähes kolmekymmentä vuotta ja osallistunut moniin YK:n maailmankonferensseihin eri puolilla maailmaa. Erityisesti YK:n taloudellinen ja sosiaalinen kehitystoiminta ja naisten asema ovat hänelle tärkeitä. Hän on jatkanut näiden teemojen käsittelyä vapaana kirjoittajana ja aktivistina.

**Sonja Pyykkönen** on lenkkeilyä ja kahvakuulailua harrastava ympäristösuunnittelija ja agrologi, joka toimii Uudenmaan maaseudun kehittämistehtävissä. Vaikka hän onkin varsin uusmaalaistunut, juuret kasvavat syvällä Kainuun kirkasvetisten järvien rannoilla.

**Olavi Riihinen** on Helsingin yliopiston emeritusprofessori, jonka työhistoria liittyy lähes yksinomaan tuohon yliopistoon. Helsinkiläisen työhistorian taustalla on kuitenkin lapsuuden maaseutu ja varhaisnuoruuden jyvaskyläläinen koulu-aika. Ehkä tämä kokemukseen nojaava alueellinen horisontti on heijastunut myös tutkimustoiminnassa, jossa yhteiskunnan sisäiset erilaisuudet ovat nousseet kiinnostuksen kohteiksi. Harrastuksiin kuuluu liikunta ja teatteri monenlaisen lukemisen ohella.

**Jenny Rinkinen** on organisaatioita ja kestäviä käytäntöjä tutkiva tohtoriopiskelija Aalto-yliopistossa. Hän nauttii raja-aitojen kaatamisesta tutkijana ja kaupunkilaisena ja iloitsee energianuukailusta.

**Arto O. Salonen** tutkii kestävästä kehitystä ekologisten, sosiaalisten ja taloudellisten intressien jännitteessä vaikuuttuneena siitä, että loppujen lopuksi se, mikä on ihmiselle hyväksi, on myös luonnolle hyväksi. Häntä kiinnostaa elämän kukoistaminen sekä globaali etiikka ja sen edellyttämä inhimillinen kasvu eli kyky asettua tulkitsemaan todellisuutta toiseuden näkökulmasta. Arjessaan hän pyrkii elämään tätä hetkeä enemmän kuin eilistä tai huomista.

**Kirsi Salonen** on luonnossa ja maaseudulla asuva psykologi ja eko- ja ympäristöpsykologi, jonka elämään kuuluu ihmisperheen lisäksi mm. hevonen, vuohia, kanoja, kissoja, vihertävä vastaanotto ja väitöskirja.

**Tiina Schmidt** on työelämän muutoksista innostuva ja ahdistuva tohtoriopiskelija Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulusta. Hän tasapainottelee paitsi perhepyörällä myös nykyelämän monituisten kiinnostavuuksien välillä.

**Tiina Silvasti** on yliopistonlehtori, joka on kiinnostunut elintarvikejärjestelmän toiminnan ekologisista ja sosiaalisista vaikutuksista. Sosiaalipoliittikkona häntä koskettavat köyhyys, heikko-osaisuus ja epätasa-arvo,

kun taas yletön rikkaus ja tahallinen eriarvoisuuden kasvattaminen herättelevät toimimaan ekososiaalisen yhteiskuntapolitiikan puolesta.

**Katriina Soini** on filosofian tohtori, joka tutkii ihmisen ja luonnon välistä suhdetta maaseudun elinkeinoissa ja ympäristönsuojelussa Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksessa ja Jyväskylän yliopistossa. Vapaa-aikanaan hän soveltaa oppejaan käytäntöön kotitilallaan Keuruulla.

**Olli Tammilehto** on vapaa tutkija ja tietokirjailija, jonka uusin kirja on *Kylmä suihku: Ilmastokatastrofin torjunta ja nopea yhteiskunnallinen muutos*. Kahden pienen lapsen isänä nämä viralliset roolit kuitenkin usein unohtuvat, ja hän on ennen kaikkea epävirallisen talouden iskuri-työläinen.

**Marko Ulvila** on pitkän linjan maailmanparantaja ja sosiologi Tampereelta. Hän vauhdittaa siirtymistä rikkaiden vallasta kansanvaltaan paikallisesti ja globaalisti, aina kun isännöitsijän tehtäviltään ehtii.

**Risto Willamo** on ympäristömuutoksen ja -politiikan yliopistonlehtori Helsingin yliopistosta. Hänen intohimoinaan ovat monenlainen kasvatus, luonto- ja etenkin lintuharrastus sekä urheilu, nykyisin lähinnä vain penkiltä. Lisäksi hän on yksi naivistis-idealisticen ympäristönsuojelurokkenrollin erikoisyhtye *RaakkuJaHelmien* laulajista ja lauluntekijöistä.

**Leena Vilkkä** on Pääkaupunkiseudun 4H-yhdistysten toiminnanjohtaja ja ympäristöfilosofian dosentti, joka on väitellyt luonnon itseisarvoista. Hän on kirjoittanut useita teoksia, mm. *Susi luonnossa ja kulttuurissa*, sekä toimittanut teoksen *Rakas lapseni*, joka kertoo vanhempien sanoin lapsen menetyksestä.

**Luettelo taiteilija Veijo Hukan teoksista tässä kirjassa**

Vuoropuhelu (2001), s. 8  
All the same (1998), s. 12  
Kaiken annan jos (1992), s. 25  
Sinisen miehen uni (2000), s. 28  
Henkinen tyhjiys (2010), s. 40  
Elämän avain (2001), s. 44  
Sulkeutuneet (2000), s. 49  
Hiljainen tila (1999), s. 51  
Suojelusenkeli (1998), s. 62  
Riisuttu tulevaisuus (2002), s. 65  
Elämän langat (2004), s. 75  
Sydämen asialla (2009), s. 81  
Muutto edessä (2010), s. 93  
Pyörät pyörimään (2009), s. 105  
Intuiitiivinen tila (2012), s. 114  
Utopian portaat (2002), s. 121  
Hyppy tuntemattomaan (2003), s. 125  
Pakolaiset (2006), s. 139  
Elämän solmukohtia (2004), s. 148  
Maa-vesi-ilma (2000), s. 154  
Kaksi maailmaa (2001), s. 164  
Palava pensas (1991), s. 171  
Intiimi kosketus (2004), s. 178  
Verenpisarat (2007), s. 188  
Maailma on silta (1999), s. 195  
Gabrielin koirat (1999), s. 209  
Yläkerta-alakerta = Kaksi todellisuutta (2008), s. 220  
Mies ja nainen (1992), s. 230  
Spiritual life (2000), s. 237  
Leikin varjolla (2004), s. 249  
Kiehistäjien yö (1995), s. 261  
Elämän kaari (1997), s. 279  
Kuuta taivaalta (2006), s. 284  
Maailman pelastaja (2003), s. 287



## YHTEYKSIEN KIRJA

Miten hyvinvointia voitaisiin tavoitella ottamalla samalla nykyistä paremmin huomioon ihmisen riippuvuus ekosysteemistä? Jos ottaisimme kestäväen kehityksen vaatimuksen vakavasti, mitä se merkitsisi arjessamme ja yhteiskuntapolitiikassa? Miten meidän tulisi järjestää ruokailumme, työmme, sosiaalipalvelumme, energian saantimme ja taloutemme? Millä konstein irtautuisimme ylettömien halujen ja talouden liekanaruista ja kasvaisimme ekososiaaliseen sivistykseen? Millaisin askelin löytäisimme paremman yhteyden itseemme, toisiin ihmisiin ja olentoihin sekä luontoon?

*Yhteyksien kirjassa* etsitään vastauksia näihin ja moniin muihin kysymyksiin. Taustalla väijyvät ekologisen kriisin ja ilmaston muutoksen uhkat.

Teoksessa joukko sosiaali ja yhteiskuntapolitiikan, ympäristö politiikan ja talouden asiantuntijoita tuo esiin totutusta poikkeavia ajattelu ja ratkaisutapoja aikamme ekologisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin ongelmiin mittakaavan vaihdellessa arkisista keittiö askareista planeetanlaajuisiin kehityskulkuihin.



### KELAN TUTKIMUSOSASTO

julkaisut@kela.fi

[www.kela.fi/tutkimus](http://www.kela.fi/tutkimus)

[www.fpa.fi/forskning](http://www.fpa.fi/forskning)

[www.kela.fi/research](http://www.kela.fi/research)

ISBN 978 951 669 902 1 (nid.)

978 951 669 903 8 (pdf)

